

საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტრო
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF GEORGIA

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტი
NIKO BERDZENISHVILI INSTITUTE
BATUMI SHOTA RUSTAVELI STATE UNIVERSITY

კონსტანტინე ოვიდიუსის უნივერსიტეტი
სამი მსოფლიო მონოთეისტური რელიგიის და კანონიკური სამართლის
შეფასებისა და კვლევის ცენტრი
(იუდაიზმი, ქრისტიანობა და ისლამი)
OVIDIUS UNIVERSITY OF CONSTANTZA
THE CENTRE FOR RELIGIOUS AND JURIDICAL-CANONICAL STUDY
AND RESEARCH OF THREE MONOTHEISTIC RELIGIONS
(MOSAIC, CHRISTIAN AND ISLAMIC)

ბათუმი წარსული და თანამედროვეობა

X

BATUMI PAST AND PRESENT

საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალები ბათუმი,
2019 წლის 31 აგვისტო - 1 სექტემბერი
Proceedings of the International conference
Batumi, August 31 - September 1, 2019

გამომცემლობა
„ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი“
ბათუმი – 2019

*სარედაქციო კოლეგია მადლობას უხდის ქალაქ ბათუმის მერიას
კონფერენციისა და კრებულის დაფინანსებისათვის*

სარედაქციო კოლეგია: ბიჭიკო დიასამიძე (*მთავარი რედაქტორი*), ოლეგ ჯიბაშვილი (*პასუხისმგებელი რედაქტორი*), ირმა ბაგრატიონი, დევიდ ბრაუნდი (დიდი ბრიტანეთი), ხათუნა დიასამიძე, ნიკოლაი დურა (რუმინეთი), ირინა ვარშალომიძე, გიორგი თავამაიშვილი, ოთარ თურმანიძე, ნინო ინაიშვილი, ნოდარ კახიძე, თამილა ლომთათიძე, როინ მალაყმაძე, სულხან მამულაძე, მერაბ მეგრელიშვილი, როინ მეტრეველი (თბილისი), კატალინა მიტიტელუ (რუმინეთი), ავთანდილ ნიკოლეიშვილი (ქუთაისი), გელა სალიძე (თბილისი), ლელა სარალიძე (თბილისი), უჩა ოკროპირიძე, შუშანა ფუტყარაძე, ელზა ფუტყარაძე, მაია ჭიჭილეიშვილი

რეცენზენტები: შორენა მახაჭაძე – ფილოლოგიის დოქტორი

ირაკლი ბარამიძე – ისტორიის დოქტორი

მაია აზმაიფარაშვილი – ეკოლოგიის დოქტორი

EDITORIAL BOARD: Bichiko Diasamidze (*Editor-In-Chief*), Oleg Jibashvili (*Responsible Editor*), Irma bagrationi, David Braund (Great Britain), Khatuna Diasamidze, Nicolae V. Dură (Romania), Irina Varshalomidze, Giorgi Tavamaishvili, Otar Turmanidze, Nino Inaishvili, Nodar Kakhidze, Tamila Lomtadze, Roin Malakmadze, Sulkhan Mamuladze, Merab Megrelishvili, Roin Metreveli (Tbilisi), Cătălina Mititelu (Romania), Avtandil Nikoleishvili (Kutaisi), Gela Saitidze (Tbilisi), Lela Saralidze (Tbilisi), Ucha Okropiridze, Shushana Phutkaradze, Elza Phutkaradze, Maia Chichileishvili

REVIEWERS: Shorena Makhachadze – PhD in Philology

Irakli Baramidze – PhD in History

Maia Azmaiparashvili – PhD in Ecology

ISSN 1987-8745

© ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტი – 2019

© „ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი“ – 2019

სარჩევი – Contents

კრებულის ავტორები	10
Authors of the Articles	10
მთავარი რედაქტორისაგან	22
From Editor in Chief	22
მისალმებები	
Welcome Speeches	
როინ მეტრეველი	24
Roin Metreveli	24
მერაბ ხალვაში	26
Merab Khalvashi	26
როინ მალაყმაძე	27
Roin Malakmadze	27
დოდო ჭუმბურიძე	28
Dodo Chumburidze	28
შუშანა ფუტყარაძე	30
Shushana Putkaradze	30
ავთანდილ ნიკოლეიშვილი	31
Avtandil Nikoleishvili	31
ნოდარ კახიძე	32
Nodar Kakhidze	32
გია გელაშვილი	33
Gia Gelashvili	33
რამაზ სურმანიძე	34
Ramaz Surmanidze	34
ოთარ გოგოლიშვილი	35
Otar Gogolishvili	35
ლელა სარაღიძე	36
Lela Salaridze	36
ელენე სალარიძე	40
Elene Salaridze	40

კონფერენციის მასალები
Conference Proceedings

მაია აზმაიფარაშვილი (გორი, საქართველო) მდგრადი განვითარების ეროვნული მიზნების ძირითადი პრიორიტეტები ქალაქ ბათუმში	42
Maia Azmaiparashvili (Gori, Georgia) The Main Priorities of National Goals for Sustainable Development in the City of Batumi	48
აბესალომ ასლანიძე (ბათუმი, საქართველო) რელიგიის საკითხები ბათუმის მხარეში XIX საუკუნის დასასრულსა და XX საუკუნის დასაწყისში	50
Abesalom Aslanidze (Batumi, Georgia) Religious Issues in Batumi in the End of the XIXth and Early XXth Century	59
Лилит Асоян (Гюмри, Армения) Женское движение на Кавказе в конце XIX - начале XX века и Союз батумских армянок	60
Lilit Asoyan (Gyumri, Armenia) Women's Movement in the Caucasus in the Late XIX – Early XX cent. And the Union of Armenian Women from Batumi	66
Irma Bagrationi (Batumi, Georgia) Özgün Günaydın (Adapazari, Turkey) Batumi's Historical Excursus with Ethical and Aesthetical Vision	68
ირმა ბაგრატიონი (ბათუმი, საქართველო) ოზგუნ გუნაიძინი (ადაფაზარი, თურქეთი) ბათუმის ისტორიული ექსკურსი ეთიკურ-ესთეტიკური თვალთახედვით	76
თალიკო ბერიძე (ბათუმი, საქართველო) ჩვენი ქალაქის ენა	80
Taliko Beridze (Batumi, Georgia) Language of Our Home Town	84
Юрий Бойчук, Екатерина Юрьева (Харьков, Украина) Батуми – Харьков: некоторые образовательные и научные контакты	86
Yurii Boychuk, Kateryna Yuryeva (Kharkiv, Ukraine) Batumi – Kharkiv: Some Educational and Scientific Contacts	92
ელენე გეგეშიძე (თბილისი, საქართველო) ბათუმი, ეკოტურიზმი და მდგრადი განვითარება	95
Elene Gegeshidze (Tbilisi, Georgia) Batumi, Ecotourism and Sustainable Development	104
გია გელაშვილი (თბილისი, საქართველო) ბრიტანეთის ვიცე-კონსული ფრედერიკ გუარაჩინო ბათუმის შესახებ (1840 წ.)	106

Gia Gelashvili (Tbilisi, Georgia) British Vice-consul Frederick Guarracino on Batumi (1840)	115
პაატა გიორგაძე (თბილისი, საქართველო) საქართველოს როგორც ტრანზიტული ქვეყნის „აბსოლუტური და ფარდობითი უპირატესობები“ და რეგიონალური ეკონომიკური ინტეგრაციის პერსპექტივები (ბათუმის მაგალითზე)	117
Paata Giorgadze (Tbilisi, Georgia) Georgia as a Transit Country “is Absolute and Relative Advantages” and Regional Economic Integration Prospects (in Batumi Example)	129
თამარ გოგოლაძე (გორი, საქართველო) ბათუმი – სიმბოლო „აღთქმული ქვეყნისა“ და „რკინის თეატრისა“ (ო. ჭილაძის „რკინის თეატრის“ მიხედვით)	133
Tamar Gogoladze (Gori, Georgia) Batumi-Symbol of a “Promised Country” and an “Iron Theatre” (According to O. Chiladze’s “An Iron Theatre”)	138
ოთარ გოგოლიშვილი (ბათუმი, საქართველო) აზერბაიჯანელები ბათუმში	140
Otar Gogolishvili (Batumi, Georgia) Azerbaijanians in Batumi	144
Елена Дьякова (Харьков, Украина) Александр Сергеевич Барсегян	145
Helena Dyakova (Kharkov, Ukraine) Alexander Barseghyan	152
ბიჭიკო დიასამიძე (ბათუმი, საქართველო) 2500 წლოვანი ბათუმი („ბათეა“, „მატიუმი“) – თვითმმართველი ქალაქი	155
Bichiko Diasamidze (Batumi, Georgia) 2500 Years Old Batumi („Batea“, „Matiumi“) Self-Governing City	163
ემილი დორფ (თელ ავივი, ისრაელი) თემურ ზოიძე (ბათუმი, საქართველო) ბათუმის ტურების ზოგიერთი ასპექტი უცხოელი ტურისტების თვალთახედვით	165
Emily Dorf (Tel Aviv, Izrael) Temur Zoidze (Batumi, Georgia) Batumi Tours’ Aspects from the Foreigners’ Point of View	178
Van Liang Kong, Mariam Antadze (Siping, China) Tea Culture in Georgian and Chinese Adventures from the History of Batumi	180
ვან ლიან კონგი, მარიამ ანთაძე (სიპინგი, ჩინეთი) ჩაის კულტურა ქართულ-ჩინურ თავგადასავლებში ბათუმის ისტორიიდან	187

გოდერძი ვაჭრიძე, სულხან კუპრაშვილი (ქუთაისი, საქართველო) XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე ბათუმში არსებული სააქციონერო საზოგადოებები და ფირმები ბათუმის ნოტარიუსის საარქივო ფონდის მიხედვით Goderdzi vachridze, Sulkhan kuprashvili (Kutaisi, Georgia) Joint Stock Companies and Corporations In the Late XIX and the Early XX Centuries According To Archive Fund of Batumi's Notary	190 195
ოთარ თურმანიძე (ბათუმი, საქართველო) ბათუმის მოსახლეობა და ქალაქის განაშენიანება 1880-1920 წლებში Otar Turmanidze (Batumi, Georgia) Population of Batumi and City Construction in 1980-1920 Years	197 209
თინა იველაშვილი (ახალციხე, საქართველო) 1918 წლის ბათუმის კონფერენცია და სამცხე-ჯავახეთის საკითხი Tina Ivelashvili (Akhaltzikhe, Georgia) Batumi Conference of 1918 and Samtskhe-Javakheti Issue	211 220
ნოდარ კახიძე (ბათუმი, საქართველო) დიმიტრი ბაქრაძე ბათუმისა და მისი შემოგარენის შესახებ Nodar Kakhidze (Batumi, Georgia) Dimitri Bakradze about Batumi and its Surroundings	221 230
თამარ მაკასარაშვილი, გიული გიგუაშვილი (გორი, საქართველო) ინოვაციური ტექნოლოგიების გამოყენების ასპექტები ბათუმის სასტუმროებში Tamar Makasarashvili, Giuli Giguashvili (Gori, Georgia) Aspects of Innovation Technologies Usage in Batumi Hotels	231 238
მერაბ მეგრელიშვილი, ნიკოლოზ მეგრელიშვილი (ბათუმი, საქართველო) ირანელები ბათუმში Merab Megrelishvili, Nikoloz Megrelishvili (Batumi, Georgia) Iranians in Batumi	240 245
გიორგი მეურმიშვილი, მაგდანა გაბრიჭიძე, დარეჯან აბულაძე (თბილისი, საქართველო) XIX-XX საუკუნის ბათუმი ალექსეი ეისნერის შემოქმედებაში (უცნობი კოლექციები) Giorgi Meurmishvili, Magdana Gabritchidze, Darejan Abuladze (Tbilisi, Georgia) 19th-20th Centuries Batumi at the Alexei Eisner's Art. (Unknown Collections)	248 258
ნაილე მიქელაძე (ბათუმი, საქართველო) ტოპონიმის „ბარცხანა“ – ეტიმოლოგიისათვის	266

Naile Mikeladze (Batumi, Georgia) Etymology of the Toponym “Bartskhana”	272
ჯემალ მიქელაძე (ბათუმი, საქართველო) აჭარის ხალხური ხუროთმოძღვრების ღირსშესანიშნავი საცხოვრებელი და სამეურნეო ნაგებობანი	274
Jemal Mikeladze (Batumi, Georgia) Historical Architecture of the Residential and Economic Buildings in Ajara	277
ავთანდილ ნიკოლეიშვილი (ქუთაისი, საქართველო) ნიკო ნიკოლაძე ოსმალეთის დროინდელი ბათუმის შესახებ	283
Avtandil Nikoleishvili (Kutaisi, Georgia) Niko Nikoladze about Batumi in Ottoman Period	291
ოთარ ნიკოლეიშვილი (საქართველო, ქუთაისი) ახალი ბრიტანული წყარო XIX საუკუნის 90-იანი წლების ბათუმის შესახებ	292
Otar Nikoleishvili (Kutaisi, Georgia) New British Material about Batumi in the 90s of the XIX Century	295
უჩა ოკროპირიძე (ბათუმი, საქართველო) ბათუმი – 9 აპრილიდან 9 აპრილამდე	296
Ucha Okropiridze (Batumi, Georgia) Batumi from April 9 to April 9	304
ლელა სარალიძე (თბილისი, საქართველო) ბათუმი ინგლის-ოსმალეთის ხელისუფალთა გეგმებში (1920-1921 წწ.)	306
Lela Saralidze (Tbilisi, Georgia) Batumi in the Plans of the English-Ottoman Authorities (1920-1921)	315
Yuri Simonov, Tamar Aburjania (Moscow, Russia) Osip Mandelstam’s Reminiscences on Batumian Impressions	317
იური სიმონოვი, თამარ აბურჯანია (მოსკოვი, რუსეთი) ოსიპ მანდელშტამის ბათუმური შთაბეჭდილებები	324
რამაზ სურმანიძე (ბათუმი, საქართველო) გრიგოლ ვოლსკის საფლავის საიდუმლო (ნარატიული წყაროები)	327
Ramaz Surmanidze (Batumi, Georgia) The Secret of Grigol Volsky's Grave (Narrative Sources)	336
ნაირა ტაბიძე (ბათუმი, საქართველო) ისინი ქალაქის მომავალს ქმნიდნენ	338
Naira Tabidze (Batumi, Georgia) They Were Making the Future of the City	346

მარინე ფუტურიძე (თბილისი, საქართველო)	
ნარგიზ ახვლედიანი (ბათუმი, საქართველო)	
უმველესი კოლხური ძეგლების ინტერდისციპლინური კვლევის ცდა და მისი პირველი შედეგები	348
Marine Puturidze (Tbilisi, Georgia)	
Nargiz Akhvlediani (Batumi, Georgia)	
An Attempt of Interdisciplinary Study of the Colchian Sites and Its First Results	358
ეთერ ქავთარაძე, ქეთევან ხითარიშვილი (თბილისი, საქართველო)	
ქართული საქველმოქმედო საზოგადოების ბათუმის განყოფილების საქმიანობა	359
Eter Kavtaradze, Ketevan Khitarishvili (Tbilisi, Georgia)	
Activities of Batumi Branch of Georgian Charity Society	363
კახაბერ ქამადაძე (ბათუმი, საქართველო)	
ჩიბუხები გონიოს ციხიდან	365
Kakhaber Kamadadze (Batumi, Georgia)	
Tobacco Pipes from Gonio Fort	371
მადონა ქებაძე (თელავი, საქართველო)	
პირველი სამხედრო მინსიტრი გრიგოლ ლორთქიფანიძე	374
Madona Kebabze (Telavi, Georgia)	
Grigol Lortkipanidze, First Minister of Defense	380
ნაილა ჩელებაძე (ბათუმი, საქართველო)	
ბათუმის განაშენიანებისა და ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული მოწყობის ისტორიიდან (საარქივო მასალების მიხედვით)	381
Naila Chelebadze (Batumi, Georgia)	
About the history of cultivation and arrangement of Batumi area (according to the archive materials)	385
ნოდარ ჩხეიძე (ბათუმი, საქართველო)	
ზაურ ციხელაშვილი, პაატა გიორგაძე (თბილისი, საქართველო)	
შტორმული ტალღების ზემოქმედებისას ზღვისპირა ქალაქების სანიაღვრე წყალარინების სისტემების ეფექტური ორგანიზაციის საკითხისთვის ქ. ბათუმის პირობებში	386
Nodar Chkheidze (Batumi, Georgia)	
Zaur Tsikhelashvili, Paata Giorgadze (Tbilisi, Georgia)	
The Issue of Effective Organization of Drainage Watershed System in Coastal Cities in the Conditions of Storm Wave (in Batumi Example)	391
Зиля Хабибуллина (Уфа, Россия)	
Батуми в маршрутах хаджа российских мусульман: история и современность	392
Zilya Khabibullina (Ufa, Russia)	
Batumi in the Hajj Routes of Russian Muslims: History and Modernity	398

გიორგი ხორბალაძე (გორი, საქართველო)	
ზურაბ გორგილაძის ლექსის თავისებურებანი და პოეტური აზრის	400
Giorgi Khorbaladze (Gori, Georgia)	
The Peculiarities and Poetic Outline of Zurab Gorgiladze's Poem	410
 თინათინ ჯაბადარი (თბილისი, საქართველო)	
ბათუმის ბოტანიკური ბაღის ისტორიისათვის (1912-1923 წლები)	411
Tinatini Jabadari (Tbilisi, Georgia)	
For the History of the Batumi Botanical Garden (1912-1923 years)	420
 ოლეგ ჯიბაშვილი, ხათუნა დიასამიძე,	
ირაკლი ბარამიძე (ბათუმი, საქართველო)	
ტრაპიზონში ბრიტანეთის ვიცე-კონსულის ჯეიმს ბრანტის ცნობები	
ბათუმის შესახებ	422
Oleg Jibashvili, Khatuna Diasamidze,	
Irakli Baramidze (Batumi, Georgia)	
Reports of the British Vice-Consul James Brant in Trebizond (Trabzon) on Batumi	433
 „ბათუმი – წარსული და თანამედროვეობა“	
(საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალების კრებული)	
I-IX ტომების ბიბლიოგრაფია (2009-2018 წწ.)	
ტომი I	435
ტომი II	442
ტომი III	450
ტომი IV	459
ტომი V	466
ტომი VI	474
ტომი VII	482
ტომი VIII	490
ტომი IX	497
 კონფერენციათა ფოტოქრონიკა	503
Photo archive of conferences	503

კრებულის ავტორები Authors of the Articles

აბულაძე დარეჯანი (თბილისი, საქართველო)

კულტურული და სოციალური ანთროპოლოგიის მაგისტრი, საქართველოს ეროვნული მუზეუმის ასისტენტ-კურატორი

Abuladze Darejan (Tbilisi, Georgia)

Master of Cultural and Social Anthropology, Assistant-Curator, Georgian National Museum,

აბურჯანია თამარი (მოსკოვი, რუსეთი)

მოსკოვის მსოფლიო ცივილიზაციათა ინსტიტუტის სოციალური ტექნოლოგიების ფაკულტეტის ფსიქოლოგიის საგანმანათლებლო პროგრამის მაგისტრი

Aburjania Tamar (Moscow, Russia)

Master Student of Educational Program in Economics at the Faculty of Social Technology of Moscow Institute of World Civilizations

აზმაიფარაშვილი მაია (გორი, საქართველო)

ეკოლოგიის დოქტორი, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი, საქართველოს საინჟინრო აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი (ეკოლოგიის დეპარტამენტი)

Azmaiparashvili Maia (Gori, Georgia)

PhD in Ecology, Associate Professor of Gori State Teaching University, Correspondent Member of Georgian Engineering Academy (Ecology Department)

ანთაძე მარიამი (სიპინი, ჩინეთი)

საქართველოს საპატრიარქოს წმინდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტის საერთაშორისო ურთიერთობების სპეციალობის სტაჟიორი სტუდენტი (გაცვლითი პროგრამით საქართველოდან): ძილინის პედაგოგიური უნივერსიტეტის (ყოფილი ძილინის პედაგოგიური ინსტიტუტის) ჩინური ენისა და ლიტერატურის სპეციალობის პირველი კურსის მაგისტრი.

Antadze Mariam (Siping, China)

Exchange Student of specialisation in International Relations of Saint Andrew the First- Called Georgian University of the Patriarchate of Georgia: First Year Master Student of the Faculty of Chinese Philology; Jilin Province of China, Jilin Normal University (Siping Normal Institute)

ასლანიძე აბესალომი (ბათუმი, საქართველო)

ფილოსოფიის დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტის ეთნოლოგიისა და სოციოლოგიური კვლევის განყოფილების სპეციალისტი

Aslanidze Abesalom (Batumi, Georgia)

PhD in Philosophy, Specialist of Department of Ethnology and Sociological Research, Niko Berdzenishvili Institute, Batumi Shota Rustaveli State University

ასოიანი ლილიტი (გიუმრი, სომხეთი)

ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატი, მ. ნალბანდიანის სახ. შირაკის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორიისა და ფილოსოფიის კათედრის დოცენტი

Асоян Лилит (Гюмри, Армения)

Кандидат исторических наук, Доцент кафедры Истории и философии Ширакского государственного университета имени М. Налбандяна

Asoyan Lilit (Gyumri, Armenia)

PhD of History, Assistant Professor, Shirak State University Named after M. Nalbandyan

ახვლედიანი ნარგიზი (ბათუმი, საქართველო)

ფილოლოგიის დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტის ფოლკლორის, დიალექტოლოგიის და ემიგრანტული ლიტერატურის კვლევის განყოფილების უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი

Akhvlediani Nargiz (Batumi, Georgia)

PhD in Philology, Senior Researcher of Department of Folklore, Dialectology and Emigrant Literature Research, Niko Berdzenishvili Institute of Batumi Shota Rustaveli State University

ბაგრაციონი ირმა (ბათუმი, საქართველო)

ფილოსოფიის დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასისტენტ-პროფესორი

Bagrationi Irma (Batumi, Georgia)

PhD in Philosophy, Assistant Professor, Batumi Shota Rustaveli State University

ზარამიძე ირაკლი (ბათუმი, საქართველო)

ისტორიის დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ასოცირებული პროფესორი

Baramidze Irakli (Batumi, Georgia)

PhD in History, Associate Professor, Faculty of Humanities, Batumi Shota Rustaveli State University

ბერიძე თალიკო (ბათუმი, საქართველო)

ფილოლოგიის დოქტორი, საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ტბელ აბუსერისძის სახელობის სასწავლო უნივერსიტეტის პროფესორი

Beridze Taliko (Batumi, Georgia)

PhD in Philology, Professor of St. Tbel Abuserisdze Teaching University of Georgian Patriarchate

ბოიჩუკი იური (ხარკოვი, უკრაინა)

პედაგოგიკის მეცნიერებათა დოქტორი, ხარკოვის გ. ს. სკოვოროდას სახ. ეროვნული პედაგოგიური უნივერსიტეტის პროფესორი, პრორექტორი სამეცნიერო დარგში

Бойчук Юрий Дмитриевич (Харьков, Украина)

Доктор педагогических наук, профессор Харьковского национального педагогического университета имени Г.С. Сковороды, проректор по научной работе

Boychuk Yurii (Kharkiv, Ukraine)

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vice-Rector of Science and Research, Kharkiv National Pedagogical University Named after G. S. Skovoroda

გაბრიჭიძე მაგდანა (თბილისი, საქართველო)

არქეოლოგიის მაგისტრი, საქართველოს ეროვნული მუზეუმი, კურატორი

Gabritchidze Magdana (Tbilisi, Georgia)

Master in Archaeology, Georgian National Museum, Curator

გეგეშიძე ელენე (თბილისი, საქართველო)

კულტუროლოგიის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი

Gegeshidze Elene (Tbilisi, Georgia)

Doctor of Culturology, Associate Professor, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

გელაშვილი გია (თბილისი, საქართველო)

ისტორიის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების მთავარი მეცნიერი თანამშრომელი

Gelashvili Gia (Tbilisi, Georgia)

PhD in History, Principal Researcher of Department of Modern and Contemporary History, Ivane Javakhishvili Institute of History and Ethnology of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

გიგუაშვილი გიული (გორი, საქართველო)

ეკონომიკის დოქტორი, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტის პროფესორი

Giguashvili Giuli (Gori, Georgia)

PhD in Economics, Professor of Gori State Teaching University

გიორგაძე პაატა (თბილისი, საქართველო)

ტექნიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი, საქართველოს საინჟინრო აკადემიისა და საქართველოს ბიზნეს მეცნიერებათა აკადემიების ნამდვილი წევრი, აკადემიკოსი

Giorgadze Paata (Tbilisi, Georgia)

Doctor of Technical Sciences, Professor of Sokhumi State University, Academician of Georgian Academy of Engineering and Georgian Academy of Business Sciences

გოგოლაძე თამარი (გორი, საქართველო)

ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტის პროფესორი

Gogoladze Tamar (Gori, Georgia)

Doctor of Philological Sciences, Professor, Gori State Teaching University

გოგოლიშვილი ოთარი (ბათუმი, საქართველო)

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი

Gogolishvili Otar (Batumi, Georgia)

Doctor of Historical Sciences, Professor of Batumi Shota Rustaveli State University

გუნაიდინი ოზგუნი (ადაფაზარი, თურქეთი)

საქარის სახელმწიფო ტექნიკური უნივერსიტეტის არქიტექტურისა და ხელოვნების ისტორიის ფაკულტეტის არქიტექტურისა და დიზაინის საგანმანათლებლო პროგრამის დოქტორანტი

Günaydın Özgün (Adapazari, Turkey)

Postgraduate Doctoral Student of Architecture and Design Program at the Faculty of Architecture and History of Art of Sakarya State Technical University

დიაკოვა ელენა (ხარკოვი, უკრაინა)

ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატი, ხარკოვის გ. ს. სკოვოროდას სახ. ეროვნული პედაგოგიური უნივერსიტეტის უკრაინის ისტორიის კათედრის დოცენტი

Дьякова Елена Васильевна (Харьков, Украина)

Кандидат исторических наук, Доцент кафедры Украины истории Харьковского национального педагогического университета имени Г.С. Сковороды

Dyakova Helen (Kharkiv, Ukraine)

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of the Department of History of Ukraine, Kharkiv National Pedagogical University Named after G. S. Skovoroda

დიასამიძე ბიჭიკო (ბათუმი, საქართველო)

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, ემერიტუსი პროფესორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტის ისტორიისა და არქეოლოგიის განყოფილების უფროსი

Diasamidze Bichiko (Batumi, Georgia)

Doctor of Historical Sciences, Professor Emeritus, Head of Department of History and Archaeology at Niko Berdzenishvili Institute of Batumi Shota Rustaveli State University

დიასამიძე ხათუნა (ბათუმი, საქართველო)

ისტორიის დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასისტენტ-პროფესორი

Diasamidze Khatuna (Batumi, Georgia)

PhD in History, Assistant Professor of Department of History, Archeology and Ethnology, Batumi Shota Rustaveli State University

დორფი ემილი (თელ ავივი, ისრაელი)

ტურისტული სააგენტოს „Travel to Georgia - 2010“ დირექტორი

Dorf Emily (Tel Aviv, Izrael)

Director of Tourism Agency „Travel to Georgia - 2010“

ვაჭრიძე გოდერძი (ქუთაისი, საქართველო)

ისტორიის დოქტორი, ქუთაისის აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი

Vachridze Goderdzi (Kutaisi, Georgia)

PhD in History, Associate Professor of Kutaisi Akaki Tsereteli State University

ზოიძე თემური (ბათუმი, საქართველო)

ბიზნესის ადმინისტრირების დოქტორი, ბათუმის სახელმწიფო საზღვაო აკადემიის მიწვეული ლექტორი

Zoidze Temur (Batumi, Georgia)

Doctor of Business Administration, Invited Lecturer, Batumi State Maritime Academy

თურმანიძე ოთარი (ბათუმი, საქართველო)

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტის ისტორიისა და არქეოლოგიის განყოფილების მთავარი მეცნიერი თანამშრომელი

Turmanidze Otar (Batumi, Georgia)

Doctor of Historical Sciences, Principal Researcher of Department of History and Archaeology, Niko Berdzenishvili Institute of Batumi Shota Rustaveli State University

იველაშვილი თინა (ახალციხე, საქართველო)

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი

Ivelashvili Tina (Akhaltsikhe, Georgia)

Doctor of Historical Sciences, Professor, Samtskhe-Javakheti State University

იურევა ეკატერინა (ხარკოვი, უკრაინა)

პედაგოგიკის მეცნიერებათა დოქტორი, ხარკოვის გ. ს. სკოვოროდას სახ. ეროვნული პედაგოგიური უნივერსიტეტის სკოლამდელი, დაწყებითი და პროფესიული განათლების კათედრის დოცენტი,

Юрьева Екатерина Анатольевна (Харьков, Украина)

Доктор педагогических наук, Доцент кафедры начального, дошкольного и профессионального образования Харьковского национального педагогического университета имени Г.С. Сковороды

Yuryeva Kateryna (Kharkiv, Ukraine)

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Department of Primary, Preschool and Professional Education, Kharkiv National Pedagogical University Named after G. S. Skovoroda

კახიძე ნოდარი (ბათუმი, საქართველო)

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტის ეთნოლოგიისა და სოციოლოგიური კვლევის განყოფილების უფროსი

Kakhidze Nodar (Batumi, Georgia)

Doctor of Historical Sciences, Head of the Department of Ethnology and Sociological Research, Niko Berdzenishvili Institute, Batumi Shota Rustaveli State University

კონგი ვან ლიანი (სიპინი, ჩინეთი)

ფილოლოგიურ მეცნიერებათა დოქტორი, ძილინის პედაგოგიური უნივერსიტეტის ჩინური ენისა და ლიტერატურის დეპარტამენტის პროფესორი.

Kong Van Liang (Siping, China)

Doctor of Philological Sciences, Professor of Department of Chinese Language and Literature Jilin Province of China, Jilin Normal University (Siping Normal Institute)

კუპრაშვილი სულხანი (ქუთაისი, საქართველო)

ისტორიის დოქტორი, პროფესორი, ქუთაისის აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორია-არქეოლოგიის დეპარტამენტის ხელმძღვანელი

Kuprashvili Sulkhan (Kutaisi, Georgia)

PhD in History, Professor, Head of the Department of History and Archaeology at Kutaisi Akaki Tsereteli State University

მაკასარაშვილი თამარი (გორი, საქართველო)

ეკონომიკის დოქტორი, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტის პროფესორი

Makasarashvili Tamar (Gori, Georgia)

PhD in Economics, Professor of Gori State Teaching University

მამულაძე სულხანი (ბათუმი, საქართველო)

დოქტორანტი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტის ისტორიისა და არქეოლოგიის განყოფილების სპეციალისტი

Mamuladze Sulkhan (Batumi, Georgia)

PhD Student, Specialist of Department of History and Archaeology, Niko Berdzenishvili Institute, Batumi Shota Rustaveli State University

მეგრელიშვილი მერაბი (ბათუმი, საქართველო)

ისტორიის დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტის ისტორიისა და არქეოლოგიის განყოფილების მეცნიერი თანამშრომელი

Megrelishvili Merab (Batumi, Georgia)

PhD in History, Researcher of Department of History and Archaeology, Niko Berdzenishvili Institute, Batumi Shota Rustaveli State University

მეგრელიშვილი ნიკოლოზი (ბათუმი, საქართველო)

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული და სოციალურ მეცნიერებათა ფაკულტეტის მოწვეული მასწავლებელი

Megrelishvili Nikoloz (Batumi, Georgia)

Invited Teacher at Faculty of Law and Social Sciences, Batumi Shota Rustaveli State University

მეურმიშვილი გიორგი (თბილისი, საქართველო)

კულტურული და სოციალური ანთროპოლოგიის დოქტორანტი, საქართველოს ეროვნული მუზეუმი, ასისტენტ-კურატორი

Meurmishvili Giorgi (Tbilisi, Georgia)

PhD Student of Cultural and Social Anthropology, Assistant-Curator, Georgian National Museum

მიქელაძე ნაილე (ბათუმი, საქართველო)

ფილოლოგიის დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტის ფოლკლორის, დიალექტოლოგიის და ემიგრანტული ლიტერატურის კვლევის განყოფილების უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი; საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ტბელ აბუსერისძის სახელობის უნივერსიტეტის პროფესორი

Mikeladze Naile (Batumi, Georgia)

PhD in Philology, Senior Researcher of Department of Folklore, Dialectology and Emigrant Literature Research, Niko Berdzenishvili Institute, Batumi Shota Rustaveli State University; Professor of St. Tbel Abuserisdze Teaching University of Georgian Patriarchate

მიქელაძე ჯემალი (ბათუმი, საქართველო)

ისტორიის დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტის ეთნოლოგიისა და სოციოლოგიური კვლევის განყოფილების მეცნიერი თანამშრომელი

Mikeladze Jemal (Batumi, Georgia)

PhD in History, Researcher, Department of Ethnology and Sociological Research, Niko Berdzenishvili Institute, Batumi Shota Rustaveli State University

ნიკოლეიშვილი ავთანდილი (ქუთაისი, საქართველო)

ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, ქუთაისის აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ქართული ფილოლოგიის დეპარტამენტის ხელმძღვანელი

Nikoleishvili Avtandil (Kutaisi, Georgia)

Doctor of Philological Sciences, Professor, Head of Department of Georgian Philology, Kutaisi Akaki Tsereteli State University

ნიკოლეიშვილი ოთარი (ქუთაისი, საქართველო)

ისტორიის დოქტორი, ქუთაისის აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი

Nikoleishvili Otar (Kutaisi, Georgia)

PhD in History, Associate Professor, Kutaisi Akaki Tsereteli State University

ოქროპირიძე უჩა (ბათუმი, საქართველო)

ისტორიის დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტის ისტორიისა და არქეოლოგიის განყოფილების მთავარი მეცნიერი თანამშრომელი; საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ტბელ აბუსერისძის სახელობის სასწავლო უნივერსიტეტის პროფესორი

Okropiridze Ucha (Batumi, Georgia)

PhD in History, Principal Researcher of Department of History and Archaeology, Niko Berdzenishvili Institute, Batumi Shota Rustaveli State University; Professor of St. Tbel Abuserisdze Teaching University of Georgian Patriarchate

სარალიძე ლელა (თბილისი, საქართველო)

ისტორიის დოქტორი, რეგიონალიზმის კვლევის ინსტიტუტის მთავარი მეცნიერი თანამშრომელი.

Saralidze Lela (Tbilisi, Georgia)

PhD in History, Principal Researcher of the Regionalism Research Institute

სიმონოვი იური (მოსკოვი, რუსეთი)

მოსკოვის მსოფლიო ცივილიზაციათა ინსტიტუტის სოციალური ტექნოლოგიების ფაკულტეტის მსოფლიო კულტურის საგანმანათლებლო პროგრამის პროფესორი

Yuri Simonov (Moscow, Russia)

Professor of Educational Program in World Culture at the Faculty of Social Technology of Moscow Institute of World Civilizations

სურმანიძე რამაზი (ბათუმი, საქართველო)

მედიცინის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, ბათუმის სამედიცინო-ეკოლოგიური ინსტიტუტის რექტორი

Surmanidze Ramaz (Batumi, Georgia)

Doctor of Medical Sciences, Professor, Rector, Batumi Medical-Ecological Institute

ტაბიძე ნაირა (ბათუმი, საქართველო)

პედაგოგიკის მეცნიერებათა კანდიდატი, პროფესორი, ბათუმის ნავიგაციის სასწავლო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ და სოციალურ მეცნიერებათა კათედრის გამგე

Tabidze Naira (Batumi, Georgia)

Candidate of Pedagogical Sciences, Professor, Head of Humanitarian and Social Sciences
Department of Batumi Navigation Teaching University

ფუთურიძე მარინე (თბილისი, საქართველო)

ისტორიის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის ჰუმანიტარული ფაკულტეტის არქეოლოგიის მიმართულების
ასოცირებული პროფესორი

Phuturidze Marina (Tbilisi, Georgia)

PhD in History, Associate Professor of the Faculty of Humanities, Ivane Javakhishvili
Tbilisi State University

ქავთარაძე ეთერი (თბილისი, საქართველო)

ფილოლოგიის დოქტორი, კორნელი კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელ-
ნაწერთა ეროვნული ცენტრის არქივთმცოდნეობისა და ელექტონული არქივის
განყოფილების გამგე

Kavtaradze Eter (Tbilisi, Georgia)

PhD in Philology, Head of Department of Archival Studies and Electronic Archive,
Korneli Kekelidze Georgian National Centre of Manuscript

ქამადაძე კახაბერი (ბათუმი, საქართველო)

არქეოლოგიის დოქტორი, აჭარის კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის სააგენ-
ტოს გონიო-აფსაროსის მუზეუმ-ნაკრძალის მეცნიერ-თანამშრომელი; აჭარის
მუზეუმის ბათუმის არქეოლოგიური მუზეუმის ლაბორანტი

Kamadadze Kakhaber (Batumi, Georgia)

PhD in Archaeology, Researcher, Gonio-Apsarus Museum and Sanctuary, Cultural He-
ritage Preservation Agency of Ajara; Research Assistant, The Batumi Archaeological
Museum, Museum of Ajara

ქებაძე მადონა (თელავი, საქართველო)

ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატი, თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ასოცირებული პროფესორი

Kebadze Madona (Telavi, Georgia)

Candidate of History Sciences, Associate Professor, Telavi State University

ჩელეზაძე ნაილა (ბათუმი, საქართველო)

ისტორიის დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტის ეთნოლოგიისა და სოციოლოგიური კვლევის

განყოფილების უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი; საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ტბელ აბუსერისძის სახელობის სასწავლო უნივერსიტეტის პროფესორი

Chelebadze Naila (Batumi, Georgia)

PhD in History, Senior Researcher of Department of Ethnology and Sociological Research, Niko Berdzenishvili Institute, Batumi Shota Rustaveli State University; Professor of St. Tbel Abuserisdze Teaching University of Georgian Patriarchate

ჩხეიძე ნოდარი (ბათუმი, საქართველო)

ტექნიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, საქართველოს საინჟინრო აკადემიის აკადემიკოსი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი

Chkheidze Nodar (Batumi, Georgia)

Doctor of Technical Sciences, Academician of Georgian Academy of Engineering, Professor of Batumi Shota Rustaveli State University

ციხელაშვილი ზაური (თბილისი, საქართველო)

ტექნიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, საქართველოს საინჟინრო აკადემიის აკადემიკოსი,

საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის პროფესორი

Tsikhelashvili Zaur (Tbilisi, Georgia)

Doctor of Technical Sciences, Academician of Georgian Academy of Engineering, Professor of the Georgian Technical University

ხაბიბულინა ზილია (უფა, რუსეთი)

ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატი, რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის უფის ფედერალური კვლევითი ცენტრის ცალკეული სტრუქტურული ერთეულის – რ.გ. კუზეევის სახ. ეთნოლოგიური კვლევების ინსტიტუტის უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი

Хабидулина Зилия (Уфа, Россия)

Кандидат исторических наук, Институт этнологических исследований им. Р.Г. Кузеева – обособленное структурное подразделение Уфимского федерального исследовательского центра Российской академии наук, старший научный сотрудник

Khabibullina Zilya (Ufa, Russia)

Candidate of History Sciences, Senior Researcher, R.G. Kuzeev Institute for Ethnological Studies – a Subdivision of the Ufa Federal Research Centre of the Russian Academy of Sciences

ხითარიშვილი ქეთევანი (თბილისი, საქართველო)

ფილოლოგიის დოქტორი, კორნელი კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის არქივთმცოდნეობისა და ელექტონული არქივის განყოფილების უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი

Khitarishvili Ketevan (Tbilisi, Georgia)

PhD in Philology, Senior Scientific Employee, Department of Archival Studies and Electronic Archive, Korneli Kekelidze Georgian National Centre of Manuscript

ხორბალაძე გიორგი (გორი, საქართველო)

ფილოლოგიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტის კანცლერი

Khorbaladze Giorgi (Gori, Georgia)

PhD in Philology, Associate Professor, Chancellor of Gori State Teaching University

ჯაბადარი თინათინი (თბილისი, საქართველო)

საქართველოს ეროვნული არქივი, უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივის ეროვნული საარქივო ფონდის დოკუმენტების გამოყენების განყოფილების უფროსი სპეციალისტი

Jabadari Tinatin (Tbilisi, Georgia)

National Archives of Georgia, Senior Specialist of the Department of Use of Documents of the National Archival Fund of Central Archive of Modern History

ჯიბაშვილი ოლეგი (ბათუმი, საქართველო)

ისტორიის დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტის ისტორიისა და არქეოლოგიის განყოფილების უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი; საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ტბელ აბუსერისძის სახელობის უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი

Jibashvili Oleg (Batumi, Georgia)

PhD in History, Senior Researcher of Department of History and Archaeology, Niko Berdzenishvili Institute, Batumi Shota Rustaveli State University; Associate Professor of St. Tbel Abuserisdze Teaching University of Georgian Patriarchate

მთავარი რედაქტორისაგან

ძვირფასო მკითხველო, უკვე მეათედ გეძღვება საშუალება გაეცნოთ და გვითხრათ თქვენი შეფასება ჩვენი საყვარელი ქალაქის – ბათუმისადმი მიძღვნილ საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციაზე წაკითხულ სამეცნიერო ნაშრომებზე. ეს მით უფრო მნიშვნელოვანია ჩვენთვის, რომ ახლა თქვენს წინაშეა საიუბილეო კონფერენციის მასალათა კრებული (ტ. X).

სამეცნიერო პროექტის „ბათუმი – წარსული და თანამედროვეობა“ იდეა 2008 წელს გაჩნდა და მისი ავტორი ცნობილი ისტორიკოსი, ნიკო ბერძენიშვილის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის ისტორიის განყოფილების უფროსი, პროფესორი მალხაზ სიორიძე იყო. მისივე ინიციატივითა და ხელმძღვანელობით ჩატარდა პირველი საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია 2009 წელს და გამოიცა კონფერენციის მასალათა კრებულის I ტომი.

2010 წლიდან ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტი გადავიდა შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შემადგენლობაში ჯერ მიმართულების, შემდეგ ინსტიტუტის სახელწოდებით. ისტორიის განყოფილებას შეუერთდა არქეოლოგიის განყოფილებაც, 2011 წელს ჩატარდა II საერთაშორისო კონფერენციაც, მაგრამ, სამწუხაროდ, მისი მასალების კრებულის დაბეჭდვას მალხაზ სიორიძე ვეღარ მოესწრო.

მომდევნო წლებშიც რეგულარულად ტარდებოდა კონფერენციები და ასე მოვედით X კონფერენციამდე, რომლის მასალებსაც ახლა თქვენ ეცნობით. კონფერენციების მუშაობაში ადგილობრივ მეცნიერ-მკვლევართა, დოქტორანტთა და მაგისტრანტთა გარდა, მონაწილეობდნენ საქართველოს წამყვანი უმაღლესი სასწავლებლების და სამეცნიერო დაწესებულებების წარმომადგენლები. ამასთან, კონფერენციებს სტუმრობდნენ და მოხსენებები წარმოადგინეს უკრაინის, რუმინეთის, რუსეთის, ბულგარეთის, თურქეთის, სომხეთის უმაღლესი სასწავლებლებისა და სამეცნიერო დაწესებულებების მეცნიერ-მკვლევარებმა. კონფერენციებზე წარმოდგენილ 400-ზე მეტ მოხსენებაში განხილულ-განალიზებულია ბათუმისა და მისი შემოგარენის ისტორიის, არქეოლოგიის, კულტურის ისტორიის საკითხები. მოხსენებათა მნიშვნელოვანი ნაწილი ეძღვნება ქალაქის ეკონომიკისა და ტურიზმის, ინფრასტრუქტურისა და ქალაქის მომავალი განვითარების საკითხებს. მეცნიერულ მიმოქცევაში შევიდა ბათუმის შესახებ აქამდე უცნობი უცხოელი მოგზაურ-მკვლევარების, მხატვრული სიტყვის ოსტატების შეფასებები და ბევრ შემთხვევაში ქალაქის ისტორიისათვის ღირებული ცნობები და ინფორმაციები. კონფერენციების ორგანიზებულად ჩატარებას მნიშვნელოვნად უწყობდა ხელს ისიც, რომ 2012 წლიდან იგი ტარდებოდა სახალხო ზეიმობის – „ბათუმობა“ პროგრამის ფარგლებში და მას აფინანსებდა ქალაქ ბათუმის მერია. კონფერენ-

ციების პოპულარობასა და მათდამი ინტერესს კი კიდევ უფრო ზრდიდა ცნობილი მეცნიერ-მკვლევარების: საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის ვიცე-პრეზიდენტის, აკადემიკოს როინ მეტრეველის, აწ გარდაცვლილი აკადემიის წევრ-კორესპონდენტის გურამ ლორთქიფანიძის, პროფესორების: ამირან და ნოდარ კახიძეების, ავთანდილ ნიკოლეიშვილის, დოდო ჭუმბურიძის, გია გელაშვილის, ლელა სარალიძის, ტარიელ ფუტკარაძის, რამაზ სურმანიძის, ოთარ თურმანიძის, შუშანა ფუტკარაძის, ოთარ გოგოლიშვილის და სხვათა მონაწილეობა.

განსახილველი კრებული იმითაცაა საინტერესო და გამორჩეული, რომ მასში წარმოდგენილია წინა ცხრა კრებულის ბიბლიოგრაფიები, რაც მკითხველს საშუალებას მისცემს იოლად მონახოს წინა ტომებში დაბეჭდილი მისთვის საინტერესო სტატია თუ საკითხი. ამასთან, კრებულის ბოლო გვერდებზე მოთავსებულ ფოტომასალებში შეხვდებით თქვენთვის საინტერესო შეხვედრების ეპიზოდებს და დიდი ხნის უნახავ საყვარელ ადამიანებსაც.

კრებულშივე წაიკითხავთ ცნობილი მეცნიერების მოლოცვებსა და შეფასებებს, რომლებიც მათ გამოუგზავნეს კონფერენციის ორგანიზატორებს X საიუბილეო კრებულის გამოცემის აღსანიშნავად.

კონფერენციების მომზადება-ჩატარებასა და კრებულების გამოცემაში განსაკუთრებულ მხარდაჭერასა და თანადგომას ვგრძნობდით ქალაქ ბათუმის მერიის, ჩვენი უნივერსიტეტისა და ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტის ხელმძღვანელთაგან, ისტორიისა და არქეოლოგიის განყოფილების მკვლევართაგან. ყველა ისინი ჩვენგან, სარედაქციო საბჭოსა და მკითხველთაგან დამსახურებულ მადლობას იმსახურებენ, რადგან ხელს უწყობენ ჩვენთვის, ყველასთვის საყვარელი ქალაქის ისტორიის შესწავლის ღირსეულ საქმეს.

„თეთრი ქალაქის“ ისტორიის კვლევა - მეცნიერთა ღირსების საქმეა

გულწრფელად მახარებს, რომ აჭარის მეცნიერებმა მაღალი ღირსების საქმედ მიიჩნიეს აჭარის დედაქალაქის ბათუმის („თეთრი ქალაქის“) ისტორიის კვლევა. ამ საქმეს სათავეში უდგას ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტის ისტორიისა და არქეოლოგიის განყოფილება, უშუალო მესვეურია გამოჩენილი ქართველი საზოგადო მოღვაწე და მეცნიერი, ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, საქართველოს ისტორიკოსთა ეროვნული კომიტეტის ვიცე-პრეზიდენტი ბიჭიკო დიასამიძე. წელს ტრადიციულად მეათედ იმართება საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „ბათუმი. წარსული და თანამედროვეობა.“

საამაყო ბათუმის ისტორია. იგი მსოფლიოს ერთ-ერთი უძველესი და ულამაზესი ქალაქია. ბათუმის მიდამოებში (მდ. ყოროლის წყლის შესართავი) ჩატარებული არქეოლოგიური გათხრები აშკარად ადასტურებს, რომ ქალაქის საწყისი ძველი წელთაღრიცხვის II-I ათასწლეულის მიჯნაზე არსებობდა. აქაური მოსახლეობა საკმაოდ განვითარებულია ადრეანტიკურ პერიოდში - ურთიერთობა აქვს როგორც მეზობელ, ისე შორეულ ქვეყნებთან. ბათუმი (Batumu-s) პირველად არისტოტელეს შრომებში მოიხსენიება. ამ სახელს ახსენებენ ბერძენი და რომელი ავტორებიც (პლინიუსი, არიანე და სხვ.). ხელსაყრელმა გეოპოლიტიკურმა ვითარებამ ბათუმის დაწინაურება განაპირობა. ფეოდალურ ხანაში ბათუმის ციხის („თამარის ციხე“) გარშემო ტერიტორია ქალაქად იწოდებოდა (ამბროზიო კონტარინი). ბათუმს ეხება ვახუშტი ბაგრატიონიც „ზღვის შესართავზე და ჭოროხს ზემოთ არს ბ ა თ მ ი , მცირე ქალაქი და ციხე კარგი, აწ უპყრიათ ოსმალთა“ (ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, ქართლის ცხოვრება, ტ. IV, თბ., 1973, გვ. 792). მეცნიერი ეკონომიკურ დახასიათებასაც გვამღევს: „და ბათუმს, გონიას და ერგეს ნარინჯი, თურინჯი, ლიმო, ზეთისხილი, ბროწეული მრავალი... ვენახნი მაღალნი, ღვინო კეთილი, მსუბუქი და შემრგო, გემოიან-სუნიანი მრავლად.“ (იქვე, გვ. 793). მეტად გამორჩეული წარსული აქვს ბათუმს. XIV საუკუნის დასაწყისში იგი ბედიანებს (ოდიშის მთავრები) ეკუთვნოდა. საქართველოს სამეფო-სამთავროებად დაშლის შემდეგ გურიელების სამეფო გახდა. XVI საუკუნის შუა პერიოდში ოსმალებმა დაიკავეს. 1878 წელს ბერლინის ტრაქტატის შესაბამისად რუსეთის შემადგენლობაში შევიდა. ნიშანდობლივია, რომ ბათუმის ნავსადგური პორტო-ფრანკოდ (უცხოური საქონლის შემოტანა-გატანის უფლება) გამოცხადდა. მეტად მნიშვნელოვანი იყო 1883 წელს ბაქო-ბათუმის რკინიგზის გაყვანა.

გარკვეულად უნდა ითქვას, რომ ბათუმისა და მისი მოსახლეობისთვის მძიმე იყო XIX საუკუნის დასაწყისში შექმნილი ვითარება. ქალაქი ხან ოსმალების, ხან ინგლისელების გავლენის ქვეშ იყო. აჭარის ცხოვრებაში დიდი როლი ითამაშა XIX საუკუნის 80-90 - იან წლებში საოლქო ცენტრად ქ. ბათუმის დაწესებამ. იგი ნავთობის გადამუშავება-ექსპორტისა და მასთან დაკავშირებული წარმოების მსხვილი კერა და მნიშვნელოვანი ნავსადგური გახდა. XX საუკუნის დასაწყისიდან ბათუმი რევოლუციური მოძრაობის მნიშვნელოვანი ცენტრი იყო.

ბათუმის წარსული, ცხადია, მდიდარი ისტორიისა და დიდი ტრადიციების მქონე აჭარის ორგანული ნაწილია. სიამაყით აღვნიშნავთ, რომ საქართველოში ქრისტიანობის გავრცელება აჭარიდან (დიდაჭარიდან) დაიწყო. სწორედ დიდაჭარიდან დაიწყო ანდრია მოციქულის საგანგებო მისიის აღსრულება. აჭარა არის საქართველოს პირველი რეგიონი, რომლის მოსახლეობაც ქრისტიანობას ეზიარა. ეს მხარე VIII საუკუნიდან „ქართველთა სამეფოს“ შემადგენლობაში შევიდა. X საუკუნიდან დასავლეთ საქართველოს პოლიტიკურ გაერთიანებაში იყო. საუკუნეების მანძილზე იგი ერთიანი საქართველოს სამეფოს მნიშვნელოვანი პოლიტიკური და ეკონომიკური ერთეული იყო. XVI საუკუნის 70-იანი წლებიდან მოკიდებული ოსმალთა ბატონობამ გარკვეული დადი დაასვა აჭარის მოსახლეობას. აჭარის გმირი მოსახლეობის სასახელოდ უნდა ითქვას, რომ მათ ოსმალთა დაწოლის მიუხედავად შეინარჩუნეს თავისი მეობა, ეროვნული სახე. არ არის შემთხვევითი, რომ ამ კუთხემ მრავალი ღირსეული შვილი მისცა საქართველოს. ეს ის ადამიანები იყვნენ, რომლებიც არ აძლევდნენ მოსახლეობას სულიერად გატეხვის საშუალებას, რწმენას ნერგავდნენ მათში, ერთგულად ემსახურებოდნენ ქვეყანას. ისინი ნერგავდნენ სიყვარულს ადამიანთა შორის, ქადაგებდნენ აჭარის ერთიან საქართველოსთან ეროვნული კავშირის იდეას.

ნიშანდობლივია, რომ ბათუმი მწერლებისა და კომპოზიტორების ყურადღების ცენტრშია მოქცეული. არაერთი ლექსი და სიმღერაა ამ ლამაზი ისტორიული ქალაქის შესახებ შექმნილი. აკაკი წერეთელს კავკასია არ მიაჩნდა კავკასიად „თუ არ იქნება ბათუმი“. გულშიჩამწვდომია პაოლო იაშვილის სტრიქონი „ან დავიბრუნოთ ჩვენი აჭარა, ანდა ბათუმთან დავტოვოთ ძვლები.“ ტიციან ტაბიძე ყველა მაისისგან გამოარჩევდა ბათუმის მაისს („მაისი ყველგან არის მაისი, მაგრამ ბათუმში მაინც სხვა არი“), დიდმა გალაქტიონმა ბათუმი მიიჩნია „ქვეყნის ფანჯარად, აღმოსავლეთით და დასავლეთით.“

ბათუმი ყოველთვის იყო გამოჩენილი ქართველი მოღვაწეების ყურადღების ცენტრში, სიყვარულითა და გულითადი სითბოთი მოიხსენიებენ აჭარის დედაქალაქსა და მის ზღვისპირეთს.

ცალკე მინდა გამოვყო გამოჩენილი ქართველი პოეტისა და საზოგადო მოღვაწის შოთა ზოიძის განსაკუთრებული დამოკიდებულება მისი მშობლიური ქალაქისადმი. მან გამოაქვეყნა შესანიშნავი პოემა, რომელსაც მეტაფორულად ხალხში დამკვიდრებული „თეთრი ქალაქი“ უწოდა. მე დავესესხე ბატონ შოთას

და ამ წერილის სათაურში ბათუმი „თეთრ ქალაქად“ მოვიხსენიე (იმედია არ მიწყენს).

დიდი იმედი მაქვს, რომ ჩემი კოლეგების, აჭარელი მეცნიერების მიერ ორგანიზებული საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია („ბათუმი. წარსული და თანამედროვეობა“) წარმატებით ჩატარდება, ბევრ ახალს იტყვის ბათუმისა და მისი წარსულის, თანამედროვეობისა და მომავლის პერსპექტივების შესახებ.

როინ მეტრეველი

საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული

აკადემიის ვიცე-პრეზიდენტი,

აკადემიკოსი

საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „ბათუმი – წარსული და თანამედროვეობა“ 10 წლისაა!

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტში დაარსების დღიდან დიდი ყურადღება ექცევა ფუნდამენტურ მეცნიერულ კვლევა-ძიებას, განსაკუთრებით ჰუმანიტარული დისციპლინების მიმართულებით. უდიდესი გამოცდილების მქონე უმაღლესმა საგანმანათლებლო დაწესებულებამ დღემდე არაერთ მნიშვნელოვან საერთაშორისო და ეროვნულ სამეცნიერო კონფერენციას გაუწია მასპინძლობა. აღსანიშნავია ისიც, რომ ტრადიციად აქცია მასშტაბური სამეცნიერო სესიების ჩატარება. ამის ერთერთი ნათელი მაგალითია საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „ბათუმი – წარსული და თანამედროვეობა“.

„ბათუმი – წარსული და თანამედროვეობა“ ასობით ქართველ და უცხოელ მკვლევარს ყოველწლიურად შესაძლებლობას აძლევს შეკრებისა და ბათუმისა და ზოგადად საქართველოს ისტორიის აქტუალურ საკითხებზე მუშაობისა. ათი წლის განმავლობაში მკვლევარები, პროფესორ-მასწავლებლები, სტუდენტები და საზოგადოების წარმომადგენლები კონფერენციის ფარგლებში ეცნობიან ბოლო პერიოდში წარმოებული კვლევა-ძიების შედეგებს. სამეცნიერო სესიაზე მოხსენებები ძირითადად ეთმობა ქალაქ ბათუმის ისტორიის, თანამედროვეობის, არქეოლოგიის, განათლების, ლიტერატურის, ეთნოგრაფიის, ტურიზმისა და ურბანული განვითარების საკითხებს. აღსანიშნავია ის გარემოებაც, რომ მოხსენებები კრებულის სახით, ტრადიციულად, კონფერენციის დაწყებამდე იბეჭდება.

ვულოცავ საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის „ბათუმი – წარსული და თანამედროვეობა“ ორგანიზატორებს და მის მონაწილეებს 10 წლის იუბილეს და ვუსურვებ წარმატებებს!

მერაბ ხალვაში

ბათუმის შოთა რუსთაველის
სახელმწიფო უნივერსიტეტის რექტორი

კონფერენცია 10 წლისაა

ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტში არაერთი მნიშვნელოვანი სამეცნიერო შეკრება ჩატარებულა, მათ შორის საპატიო ადგილი დაიკავა ქალაქ ბათუმის წარსულისა და თანამედროვეობისადმი მიძღვნილმა კონფერენციამ.

2009 წელს ინსტიტუტის ისტორიის განყოფილების უფროსმა, ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორმა, პროფესორმა მალხაზ სიორიძემ, როგორც ინსტიტუტის დირექტორს, მეტად საინტერესო წინადადება შემომთავაზა – ჩაგვეტარებინა საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „ბათუმი-წარსული და თანამედროვეობა“. თემის აქტუალობისა და მნიშვნელობიდან გამომდინარე, სიამოვნებით მივიღე ეს წინადადება და მას შემდეგ ტრადიციად იქცა ბათუმისადმი მიძღვნილი ყოველწლიური საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის ჩატარება. ეს იყო პირველი ღონისძიება, რომელიც ეძღვნებოდა ბათუმის წარსულსა და თანამედროვეობას.

საერთაშორისო კონფერენციის დღის წესრიგი ყოველთვის მრავალფეროვნებითაა გამორჩეული. მასში მონაწილეობენ სხვადასხვა ქვეყნის მკვლევარები. მოხსენებები შეეხება არაერთ აქტუალურ საკითხს: ბათუმის ისტორიას, არქეოლოგიას, ეთნოლოგიას, არქიტექტურას, ეტიმოლოგიას, თანამედროვე ბათუმის კულტურის, ტურიზმის, კონფესიური ვითარების, დემოგრაფიის საკითხებს და სხვა. ყოველი წლის კონფერენცია გამორჩეულია შეხედულებათა გაზიარებითა და სიახლით.

მიმაჩნია, რომ წარსულის და თანამედროვეობის საკითხებზე მსჯელობა და საკონფერენციო მასალების ბეჭდვა კიდევ უფრო ზრდის მის პრაქტიკულ დანიშნულებას. მითუმეტეს, რომ ქალაქი ბათუმი იქცა ტურისტულ ცენტრად საქართველოში.

სამეცნიერო საზოგადოებას, საკითხით დაინტერესებულ მკითხველს, ვულოცავ ბათუმისადმი მიძღვნილი მეათე საიუბილეო საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალების გამოცემას.

მადლობას ვუხდით ქალაქ ბათუმის თვითმართვებულებას, რომელიც ბოლო პერიოდში გვერდში უდგას ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტს და აფინანსებს ამ ღონისძიებას, მადლობა კონფერენციის ყველა მონაწილესა და ინსტიტუტის მეცნიერ თანამშრომლებს, რომლებიც აქტიურად მონაწილეობენ კონფერენციის ჩატარებასა და ორგანიზებაში.

ამასთანავე, განსაკუთრებული დიდი მადლობა ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორს, ემერიტუს-პროფესორს ბატონ ბიჭიკო დიასამიძეს, რომელიც რამოდენიმე წელია უდიდესი პასუხისმგებლობით ხელმძღვანელობს კონფერენციის ჩატარებას.

ვიმედოვნებთ, საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია – „ბათუმი-წარსული და თანამედროვეობა“ კვლავაც დიდი შემართებით, ორგანიზებით, სიახლეების სიუხვით, თემატური მრავალფეროვნებითა და ეპოქალური გამოწვევებით გაგრძელდება.

როინ მაღაყმაძე

ისტორიის დოქტორი,

ნიკო ბერძენიშვილის

ინსტიტუტის დირექტორი

ქართული ისტორიოგრაფიისა და კულტუროლოგიის კარგი შენაძენი

მახსოვს ათი წლის წინანდელი ერთი სექტემბრის საღამო, როდესაც ისტორიის ინსტიტუტის ძველმა თანამშრომელმა, ჩემმა კოლეგამ და კარგმა ქართველმა მაღხაზ სიორიძემ დამირეკა და დაწვრილებით მესაუბრა მომავალ კონფერენციაზე, ბათუმის ისტორიის შესწავლას რომ გააგრძელებდა და გააღრმავებდა. ის იმჟამად საბოლოოდ იყო მშობლიურ ქალაქში საცხოვრებლად დაბრუნებული და ნიკო ბერძენიშვილის სახელობის კვლევით ინსტიტუტში მუშაობდა. საერთაშორისო კონფერენციის ორგანიზატორი სწორედ ეს ინსტიტუტე და პირადად მაღხაზ სიორიძე იყო, კაცი, რომელსაც ახალი ისტორიის დარგში აკადემიური კვლევების საკმაო გამოცდილებასთან ერთად პრობლემის სწორი ხედვის უნარი და ბათუმის შესახებ დაწერილი საინტერესო ნაშრომებიც ჰქონდა. სხვა რომ არაფერი, მისი ინსტიტუტი დიდი ისტორიკოსის – ნიკო ბერძენიშვილის სახელს ატარებდა, ვინც საქართველოს წარსულის სრულყოფილად შესწავლისათვის აუცილებლობად მიიჩნევდა ცალკეული ქალაქებისა და სოფლების ისტორიის ღრმად შესწავლას. ბათუმი კი ქართულ ქალაქებს შორის ერთ-ერთი გამორჩეულია, თუნდაც იმ გეოსტრატეგიული მნიშვნელობით, რაც მას ხშირად მეზობელი

იმპერიების სამხედრო ექსპანსიისა და გლობალური პოლიტიკის ობიექტად აქცევდა.

ბათუმზე როგორც ადგილობრივი, ასევე საქართველოს სხვა სამეცნიერო ცენტრებში მოღვაწე მეცნიერთა მრავალი ნაშრომი, უამრავი უცხოელი მოგზაურის ჩანაწერი არსებობდა, ბათუმი იყო ქართული კულტურის ერთ-ერთი სავანე, ამ ქალაქის თემა კი XIX_XX საუკუნეების ქართული და უცხოენოვანი პრესის მუდმივი განხილვის საგანი. ამ მასალების თავმოყრასა და ერთ სამეცნიერო-ანალიტიკურ კორპუსში თავმოყრას ისახავდა მიზნად მალხაზ სიორიძის მაშინდელი იდეა და ჩვენი უსიტყვო თანადგომაც ამ იდეის ეროვნულმა და სამეცნიერო-კულტუროლოგიურმა ღირებულებამ განაპირობა.

2009 წლის 28-29 მაისს გაიმართა ბათუმის ისტორიისადმი მიძღვნილი პირველი საერთაშორისო კონფერენცია და მალე გამოვიდა კონფერენციის მასალების პირველი კრებულიც, მას მოდევნო წლებში მოჰყვა ახალი შეხვედრები, წიგნად გამოსული კვლევები, საინტერესო დიალოგები, სამეცნიერო დასკვნები და მიგნებები. საქმე იმდენად კარგად დაიწყო, იდეა ისე ძლიერი და მიზანმიმართული იყო, რომ მალხაზ სიორიძის დაღუპვის შემდეგაც სიცოცხლისუნარიანი აღმოჩნდა. მისმა კოლეგებმა, გამოცდილმა მკვლევრებმაც და ახალგაზრდებმაც: როინ მალაყმაძემ, ბიჭიკო დიასამიძემ, ოლეგ ჯიბაშვილმა და სხვებმა დაწყებული საქმე ღირსეულად გააგრძელეს.

ბათუმის წარსულისა და თანამედროვეობის კვლევისას ცხადი გახდა, რომ ქალაქის ისტორიასთან დაკავშირებული საკითხები რაოდენობრივადაც და შინაარსითაც ბევრად ღრმა და ამოუწურავი იყო. ეჭვი, რომ სულ ორი კონფერენცია ამოწურავდა თემას, სრულად გაქარწყლდა. ჩვენს ხელთაა ათი წიგნი, რომელთა თემატიკა მრავალფეროვანია: ქალაქის ისტორია, ურბანული მოწყობა, ხელოსნობა, საფორტიფიკაციო ნაგებობები, ფოლკლორი, ეთნოგრაფია, ტოპონიმისა, ხელოვნებისა და კულტურის და სხვა თემები ამ წიგნებში სრულყოფილადაა წარმოდგენილი და ბათუმის ისტორიით დაინტერესებულ მკითხველს მრავალფეროვანი თემატიკით იზიდავს.

დღეს ქართული მეცნიერება უამრავი პრობლემის წინაშეა. ეს პრობლემები ხშირად აფერხებს ახალი კადრების აღზრდას, ხშირად იწვევს მათ დატოვებას პერიფერიულ დონეზე და საერთო სამეცნიერო სივრცეში ჩაურთველობას. ბათუმის საერთაშორისო კონფერენციები პოპულარიზაციას უწევს ადგილობრივ მეცნიერთა ნაშრომებს, ეხმარება მათ პროფესიულ დაოსტატებაში, წარმოაჩენს და ზრდის მათ კვლევით უნარს.

კონფერენციების მიმდინარეობისას გამართული დისკუსიები ეხმარება მეცნიერული აზრის წინსვლას, ადგილობრივი სამეცნიერო კადრების ინფორმირებულობას უახლესი კვლევების შესახებ, ამიტომ, სამეცნიერო ღირებულების გარდა, ბათუმის საერთაშორისო კონფერენციების გამართვას და მის ათ წიგნად გამოცემულ მასალებს აქვს ერთი კარგი შედეგიც: ის აახლოებს სამეცნიერო სივრცეში

მოქმედ კვლევით ცენტრებში მოღვაწე ადამიანებს, კოორდინაციას უწევს მათ ნააზრევს, ახერხებს პრობლემის (ამ შემთხვევაში ბათუმის ისტორიის) ირგვლივ არსებული წყაროებისა და ლიტერატურის კოლაბორაციას და ახალი სამეცნიერო-კვლევითი პროექტების ინსპირაციას. ის ათი კრებული კი, რაც ამ კონფერენციების მასალებმა შეადგინა, ქართული ისტორიოგრაფიისა და კულტუროლოგიის ძვირფასი შენაძენია.

დოდო ჭუმბურიძე

თსუ ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის
მთავარი მეცნიერ თანამშრომელი,
ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი

საიუბილეო მისალოცი

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტს, ისტორიისა და არქეოლოგიის განყოფილებას ვულოცავ საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის – „ბათუმი – წარსული და თანამედროვეობა“ – დაფუძნების ათი წლისთავს; ამ წლების მანძილზე შექმნილი სამეცნიერო კრებულის – „ბათუმი – წარსული და თანამედროვეობა“ – „ქართული წიგნის“ სამყაროში შემოსვლასა და იქ შესაბამისი, ღირსეული ადგილის დამკვიდრებას.

ათი წლის მსვლელობაში აღნიშნულ კონფერენციებში მონაწილეობით მეცნიერ-მკვლევარებმა თავიანთ ნაშრომებში სათანადოდ წარმოაჩინეს ბევრი საინტერესო, მნიშვნელოვანი ისტორიული წყარო თუ მოვლენა ქალაქ ბათუმთან დაკავშირებით, რომელთა დიდი ნაწილი ნაკლებად ცნობილი, ანდა ადრე უცნობიც კი იყო ფართო მკითხველი საზოგადოებისათვის.

კონფერენციებზე წარმოდგენილ ნაშრომებში ერთხელ კიდევ გაცოცხლდა ქალაქ ბათუმის მრავალ განსაცდელგამოვლილი ისტორიის მძიმე სურათები, რომელთა გათვითცნობიერება მომავალ თაობებს ჩაუნერგავს მშობლიური მიწის სიყვარულსა და მისთვის თავგანწირვის გრძნობას, ეროვნულ სიამაყესა და ნათელი მომავლის რწმენას.

აღნიშნულ კონფერენციას საფუძველი ჩაუყარა ბატონმა მალხაზ სიორიძემ. მისი გარდაცვალების შემდეგ ხელმძღვანელობს ბატონი ბიჭიკო დიასამიძე. მას ვუსურვებ სულ ცოტა, კიდევ ათი წელი, მაინც ეხელმძღვანელოს ამ ღონისძიებისათვის და მისი თაოსნობით შექმნილ კრებულს – „ბათუმი – წარსული და

თანამედროვეობა“ – გაემდიდრებინოს „ქართული წიგნის“ თარო ჩვენი ერის წარსულიდან ამოზიდული თავმოსაწონებელი ეპიზოდებით შემკული კიდევ ათი კრებულით მაინც.

პატივისცემით,

შუმანა ფუტყარაძე

ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, ემერიტუსი პროფესორი,
ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტის ფოლკლორის,
დიალექტოლოგიის და ემიგრანტული ლიტერატურის
კვლევის განყოფილების უფროსი

მძლავრი მეცნიერული საფუძველი ბათუმის ისტორიის შესასწავლად

არ გადავაჭარბებ, თუ ვიტყვი, რომ ბოლო ათწლეულში არც ერთი ქართული ქალაქის ისტორიის მეცნიერულ კვლევას არ შეუძენია ისეთი ფართო მასშტაბები, როგორც ბათუმისას. სწორედ ამის თვალნათლივ დადასტურებას წარმოადგენს ის ფაქტი, რომ ბოლო ათი წლის განმავლობაში ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტთან არსებული ნიკო ბერძენიშვილის სახელობის ისტორიისა და არქეოლოგიის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის ორგანიზებით ყოველწლიურად იმართება საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია თემაზე: „ბათუმი – წარსული და თანამედროვეობა.“

კონფერენციას დიდ მეცნიერულ მასშტაბებს სძენს ის ფაქტი, რომ მის მუშაობაში არა მარტო ბათუმში მოღვაწე მეცნიერები იღებენ მონაწილეობას, არამედ ჩვენი ქვეყნისა და უცხოეთის სხვადასხვა სამეცნიერო და სასწავლო დაწესებულებებიდან მოწვეული ის სპეციალისტებიც, რომლებიც ბათუმის ისტორიის შესწავლით არიან დაინტერესებული. მეტად მნიშვნელოვანი ამ შემთხვევაში ისიცაა, რომ კონფერენციაზე წაკითხული მოხსენებები ცალკე წიგნადაც გამოდის რეგულარულად.

აქედან გამომდინარე, ხსენებულ კონფერენციათა შედეგების ამსახველი ათი ტომი, რომელიც საიმედო გზამკვლევს წარმოადგენს ბათუმის ისტორიაში, ნებისმიერი დაინტერესებული პირისთვის არის ხელმისაწვდომი. ხსენებულ ტომეულებში გამოქვეყნებული ნაშრომები ყოველგვარი გადაჭარბების გარეშე უნდა მივიჩნიოთ მნიშვნელოვან მეცნიერულ საფუძვლად ბათუმის ისტორიის შესასწავლად.

მიხარია, რომ აღნიშნულ კონფერენციათა ერთ-ერთი მონაწილე მეც ვარ მისი დაფუძნების დროიდან დაწყებული დღემდე.

მინდა უღრმესი მადლობა ვუთხრა ამ დიდი საქმის ორგანიზატორებს და ვუსურვო მათ, მომავალშიც ჩვეული ენერგიით გაეგრძელებინოთ ათი წლის წინათ საფუძველჩაყრილი ეს დიდი საქმე.

ავთანდილ ნიკოლეიშვილი

ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი,
ქუთაისის აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ქართული ფილოლოგიის დეპარტამენტის ხელმძღვანელი

მეათე კონფერენციის მონაწილეებს

წელს მეათედ ტარდება საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია, რომელიც ეძღვნება 2500 წლოვანი ქალაქ ბათუმის წარსულისა და თანამედროვეობის შესწავლას. ასეთი კონფერენციის ყოველწლიურად ჩატარების იდეა ეკუთვნის ნიკო ბერძენიშვილის სამეცნიერო-კვლევით ინსტიტუტს, რომელსაც გასულ წელს დაარსების 60 წლისთავი შეუსრულდა. პირველი კონფერენცია 2009 წელს 23-24 ოქტომბერს ჩატარდა და მან წარმატებით გაამართლა როლი და დანიშნულება.

1925 წლიდან მოყოლებული, როდესაც ბათუმში მოეწყო შავი ზღვის სანაპიროსა და დასავლეთ კავკასიის მხარეთმცოდნეთა მეორე ყრილობა (25 სექტემბერი-5 ოქტომბერი), რომელსაც ესწრებოდნენ იმდროს წამყვანი მეცნიერები საქართველოდან, ყოფილ საბჭოთა კავშირის სხვადასხვა სამეცნიერო და საგანმანათლებლო ცენტრებიდან, დღემდე ბათუმში რესპუბლიკური, ყოფილი საკავშირო თუ საერთაშორისო მასშტაბის არაერთი სამეცნიერო ფორუმი ჩატარებულა, მაგრამ მსოფლიოს უძველესი ქალაქისა და ნავსადგურის ბათუმის დაარსებისა და მისი თანამედროვეობის პრობლემების შესწავლისადმი მიძღვნილმა საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციამ სულ სხვა დატვირთვა შეიძინა. ეს კარგად ვლინდება კონფერენციებზე წაკითხულ მოხსენებებში, რომლებიც კონფერენციის მასალების ანთომეულში შევიდა. მათში ნათლადაა ასახული ბათუმის წარსული ისტორია ანტიკური და რომაული პერიოდებიდან თანამედროვეობის ჩათვლით. ისტორიული მეცნიერების ინტერესები მოითხოვს კვლავაც გაგრძელდეს ამგვარი კვლევები, რაც მომავალ დაინტერესებულ მეცნიერ თაობას მიცემს საშუალებას უკეთ შეიტანოს ბათუმის წარსული, აწმყო და მომავალი.

ბათუმის კონფერენციებმა ნამდვილად შეიძინა საერთაშორისო ხასიათი, რამდენადაც მასში წარმატებით მონაწილეობენ თვალსაჩინო მეცნიერები არა მარტო საქართველოს, არამედ რუსეთის, ამიერკავკასიისა და ევროპის ქვეყნებიდან. ამ თვალსაზრისით ბათუმური კონფერენციები გარდაიქცა ქართველ და უცხოელ სხვადასხვა დარგის მეცნიერთა დაახლოების, კონტაქტებისა და წარმატებული

შეხვედრების საშუალებად, რაც თანამედროვე ეტაპზე სხვადასხვა ქვეყნის მეცნიერთა მჭიდრო თანამშრომლობის საფუძველია.

ბათუმისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის ჩატარება ბოლო ხანებში ბათუმქალაქობის დღესასწაულსაც დაუკავშირდა, რამაც კიდევ უფრო გაზარდა მისი ჩატარების მნიშვნელობა და ფინანსური მხარდაჭერა.

ბათუმი, როგორც მსოფლიო მნიშვნელობის ქალაქი და ნავსადგური ღირსია, რომ მისდამი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციების ჩატარება კვლავაც გაგრძელდეს, მან ახალი ფორმებიც შეიძინოს და გაზარდოს მის მონაწილეთა გეოგრაფიული არეალი.

ვსარგებლობ შემთხვევით და მინდა განვაცხადო: ბათუმისადმი მიძღვნილმა კონფერენციებმა ნათლად ცხადყო ბათუმის როგორც ურბანული დასახლების მქონე ქალაქის სიძველე და მსოფლიო მნიშვნელობა. ამიტომაც, რეალობად უნდა იქცეს ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტი. წინადადება და განაცხადი ქალაქ ბათუმის დაარსების 2500 წლოვანი იუბილეს ფართო მასშტაბით ჩატარებაზე. ამის შესახებ საკითხი პირველად დაისვა ბათუმის წარსულისა და თანამედროვეობის შესწავლისადმი მიძღვნილ პირველ კონფერენციაზე და წიგნის „ბათუმი. წარსული და თანამედროვეობა“ პირველი ტომის განხილვაზე.

ნოდარ კახიძე

ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტის ეთნოლოგიისა და
სოციოლოგიური კვლევის განყოფილების უფროსი,
მთავარი მეცნიერი თანამშრომელი,
ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი

ბათუმის კონფერენციის ორგანიზატორებს და მასპინძლებს

2009 წლის ოქტომბერში ქ. ბათუმში ნიკო ბერძენიშვილის სამეცნიერო-კვლევით ინსტიტუტში ისტორიის განყოფილების ინიციატივით ჩატარდა პირველი საერთაშორისო კონფერენცია: „ბათუმი – წარსული და თანამედროვეობა“. წელს აღინიშნა კონფერენციის ჩატარების 10 წლისთავი. მასში ამ ხნის მანძილზე მონაწილეობდნენ როგორც საქართველოს სხვა და სხვა ქალაქებიდან მივლინებული სამეცნიერო სფეროს წარმომადგენლები, ასევე მკვლევარები გერმანიიდან, თურქეთიდან, ბრიტანეთიდან, აშშ-დან, დანიიდან, ბულგარეთიდან, რუმინეთიდან, უკრაინიდან და სხვა. ამ სამეცნიერო კონფერენციათა მიზანია საფუძვლიანად წარმოაჩინონ ქ. ბათუმის განვითარების ისტორიული გზა.

ძალზე მრავალფეროვანია კონფერენციებზე წარმოდგენილი მოხსენებების თემატიკა, რაც ყოველწლიურად ჰპოვებს ასახვას კონფერენციის შემდეგ შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობის მიერ გამოქვეყნებულ კრებულებში – „ბათუმი – წარსული და თანამედროვეობა“ (№ 1-10).

უნდა აღინიშნოს, რომ ბათუმის შოთა რუსთაველის უნივერსიტეტისა და ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტის ამ მნიშვნელოვან ღონისძიებას ყოველთვის მხარს უჭერს და ეხმარება აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მთავრობა.

ჩვენ, ისევე როგორც ბევრი სხვა მკვლევარი, ყოველ წელს დიდი სიამოვნებით ვიღებთ მონაწილეობას კონფერენციებში, რადგან არაჩვეულებრივია მათი ორგანიზება და ბათუმელი მასპინძლების გულითადი დახვედრები, რისთვისაც დიდი მადლობით მოვიხსენიებთ საკონფერენციო დღეებს, რამაც დაგვამეგობრა როგორც ბათუმელ, ისე სხვა ქალაქების სამეცნიერო წრეების წარმომადგენლებთან. როგორ არ გადავუხადოთ მადლობა ბატონებს – მერაბ ხალვაშს, როინ მაღაყმადეს, ბიჭიკო დიასამიძეს, ოლეგ ჯიბაშვილს, ნოდარ კახიძეს, უჩა ოქროპირიძეს, შუმანა ფუტკარაძეს, ნინო ინაიშვილს, მაია ჭიჭილიშვილს და ყველას მათი დაუღალავი შრომისა და თბილი ურთიერთობისთვის. ჩვენ ასევე გულისტკივილით ვიგონებთ ამ კონფერენციათა აწ გარდაცვლილ სულისჩამდგმელებისა და მონაწილე მეცნიერთა სახელებს – მალხაზ სიორიძეს, ვახტანგ შამილაძეს, გურამ ლორთქიფანიძეს.

მომავალი საუკეთესო სურვილები ჩემს ბათუმელ კოლეგებსა და მეგობრებს.
პატივისცემით,

გია გელაშვილი

ისტორიის დოქტორი, თსუ ივანე ჯავახიშვილის
ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის
მთავარი მეცნიერი თანამშრომელი

ველოცავ!

ორიათასხუთასწლოვანი ქალაქის, ბათუმის წარსული დიდი საიდუმლოებით გამოირჩევა, ამიტომ ადრიდანვე იწვევდა მეცნიერთა ინტერესს; ქალაქის ისტორიას არაერთი ნაშრომი მიეძღვნა. თუმცა კრებულის, „ბათუმი. წარსული და თანამედროვეობა“-ს გამოცემამ დაგვარწმუნა, რომ ჩვეულებრივი მონოგრაფიებით უძველესი ქალაქის ისტორიის სრულყოფილად წარმოჩენა შეუძლებელია.

უმნიშვნელოვანესი საქმის ერთ-ერთი ინიციატორი და პირველი გამოცემის მთავარი რედაქტორი, აწ განსვენებული **მალხაზ სიორიძე** ამავე კრებულში სამართლიანად აღნიშნავდა, რომ დღემდე ბათუმის „მთლიანი ისტორია, კერძოდ

ქალაქური ფოლკლორი, ეთნოგრაფია, ხელოსნობა, რეწვა, არქიტექტურა, საფორთიფიკაციო ნაგებობები, ქალაქის უბნები შეუსწავლელია.”

ამ სიტყვების ჭეშმარიტებაში დარწმუნდა ყველა, ისინიც კი, ვინც ბათუმის ისტორიაში საკმაოდ ჩახედულად თვლიდა თავს. პირადად მე ნებისმიერ საკითხზე ნაკლებად ვემბე სხვა წყაროებს და ამათუიმ დარგის წარსულის გასარკვევად პირველ რიგში ვიშველიებ კრებულს, „ბათუმი. წარსული და თანამედროვეობა.” ყველა ტომში და ცალკეულ ნაშრომში ვნახულობ მრავალ სიახლეს, რაც სხვა გამოცემებში არ გვხვდება. ამგვარად ამ კრებულის შეუფერხებელი გამოცემა, რაც დღემდე უნაკლოდ სრულდება, კვლავაც უნდა გაგრძელდეს და ამისთვის დიდი მადლიერება უნდა გამოვთქვათ დიდად სასარგებლო საქმის გამგრძელებლის პროფესორ **ბიჭიკო დიასამიძის** და მისი გუნდის მიმართ. ასევე კეთილ სიტყვას იმსახურებს ქალაქის მერია, რომელიც მხარში უდგას ორგანიზატორებს და არ ზოგავს სახსრებს კრებულის ხარისხიანად გამოცემისთვის.

კრებულმა საკუთარი ისტორიაც შექმნა. უკვე მე-10 საიუბილეო კრებული გამოდის, ამით წინა გამოცემების მეცნიერული ღირებულება კიდევ უფრო გაიზარდა, თუნდაც იმით, რომ ავტორები მთელი საქართველოდან და უცხოეთიდანაც გვყავს.

ყველას ვულოცავ გამოცემის 10 წლისთავს და დიდ მეცნიერულ წინსვლას ვუსურვებ.

რამაზ სურმანიძე
19 ივლისი, 2019 წ.

ღირსეული კონფერენცია

„ბათუმი – წარსული და თანამედროვეობა“ – ასე ეწოდება საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციას, რომელიც ყოველ წელიწადს ტარდება ბათუმში სახალხო ზეიმობა „ბათუმობის” ფარგლებში. ამ კონფერენციამ უდიდესი როლი ითამაშა ბათუმის ისტორიასთან დაკავშირებული საკითხების შესწავლა-პოპულარიზაციის საქმეში. კონფერენციაზე წარმოდგენილი მასალები ბათუმის ისტორიის შესწავლის საკითხში უმნიშვნელოვანესი და განსაკუთრებულია. კონფერენციას ავტორიტეტს ისიც მენს, რომ მასში მონაწილეობას ღებულობს როგორც საქართველოს, ასევე უცხოეთის წამყვანი სამეცნიერო ორგანიზაციებისა და უნივერსიტეტების მეცნიერები. მისასალმებელია ის ფაქტი, რომ ყოველ წელს კონფერენციაზე სიახლეების შემოდის, როგორც სამეცნიერო მოხსენებების, ასევე ორგანიზების თვალსაზრისით. ბევრ ახალგაზრდა მკვლევარს დაულოცა გზა ამ კონფერენციამ. სწორედ აქ წარმოიჩნდა მათი მეცნიერული შესაძლებლობა. ასევე,

სასიხარულოა ის ფაქტიც, რომელსაც ყველა ერთხმად აღნიშნავს, რომ მათ ერთი სული აქვთ როდის ჩატარდება მომდევნო კონფერენცია, რადგან სურთ კიდევ ერთხელ წარმოაჩინონ თავიანთი მეცნიერული მიღწევები.

სულ ჩატარდა ათი სამეცნიერო კონფერენცია, ოპერატიულად დაიბეჭდა კონფერენციის მასალები და ეს იშვიათობაა დღეს, როდესაც ძალიან ჭირს სამეცნიერო კონფერენციის მასალების გამოქვეყნება, ბათუმი აქ ნამდვილად მისაბამი და წარმატებულია.

არ შეიძლება არ აღინიშნოს კონფერენციის ორგანიზატორების დიდი ძალისხმევა და თავდადება იმისათვის, რომ ყველაფერი მაღალ დონეზე შესრულებულიყო და ეს მნიშვნელოვანი მისია მათ ყოველთვის წარმატებითა და მოსაწონად შესრულეს და იმედია მომავალშიც ასე იქნება.

ვუსურვებ ამ საინტერესო და საყურადღებო საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციას მუდმივ წარმატებას, ხოლო მეცნიერებს – ახალი საინტერესო მოხსენებების წარმოდგენას.

ოთარ გოგოლიშვილი

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი

საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „ბათუმი – წარსული და თანამედროვეობა“-X¹

2019 წელს (30 აპრილიდან-1 მაისი) ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტში, სახალხო დღესასწაულის „ბათუმობის“ ფარგლებში, X საიუბილეო საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „ბათუმი – წარსული და თანამედროვეობა“ ჩატარდა. ორი დღის განმავლობაში, სამი სექციის მიმართულებით, 65-მდე ქართველმა, ებრაელმა, უკრაინელმა და სომეხმა მკვლევარებმა სამეცნიერო მოხსენებები წარმოადგინეს ქალაქის ისტორიის, თანამედროვეობის, არქეოლოგიის, განათლების, ლიტერატურის, ეთნოგრაფიის, ტურიზმისა და ურბანული განვითარების საკითხებზე. საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია ბსუ-ს ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტისა და ქალაქ ბათუმის მერიის ორგანიზებით ჩატარდა. კონფერენცია 2009 წლიდან სისტემატიურად ტარდება, რომლის იდეის ავტორი და სულისჩამდგმელი, ასევე, ამავე დასახელების სერიული გამოცემების სარედაქციო კოლეგიის თავ-

¹გადმოზეჭდილია თსუ-ს ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის შრომათა კრებულიდან „ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები“ (1 (23), თბილისი, 2019, გვ. 232-235)

მჯდომარე, ცნობილი მეცნიერი და საზოგადო მოღვაწე, ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, აწ განსვენებული მალხაზ სიორიძე იყო. ბატონი მალხაზ სიორიძე 1987 წლიდან გარდაცვალებამდე ნიკო ბერძენიშვილის სახელობის სამეცნიერო-კვლევით ინსტიტუტში მუშაობდა, აქტიურად მონაწილეობდა მის სამეცნიერო თუ საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. კონფერენციის იდეის ხორცშესხმაში და ორგანიზებაში ინსტიტუტის დირექციასთან და თანამშრომლებთან ერთად, აქტიურად იყო ჩართული ინსტიტუტის მაშინდელი სამეცნიერო საბჭოს თავმჯდომარე, ცნობილი ქართველი ეთნოლოგი და კულტურის ისტორიკოსი, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპოდენტი, პროფესორი ვახტანგ შამილაძე. სამწუხაროდ, ბატონი ვახტანგი და ბატონი მალხაზი, მხოლოდ, ორი კონფერენციის ჩატარებას მოესწრნენ. მათ მიერ დაწყებულ საქმეს ღირსეულად აგრძელებს ინსტიტუტის დირექცია, მეცნიერ-თანამშრომლები. კონფერენციის ორგანიზებასა და მასალების წიგნად გამოცემის საქმეში დიდია ბატონ ბიჭიკო დიასამიძის, როინ მალაყმადის, ოლეგ ჯიბაშვილის წვლილი.

თავისი სტრატეგიული მდებარეობიდან გამომდინარე, ბათუმს საქართველოს ქალაქებს შორის გამორჩეული ადგილი უჭირავს. კონფერენციის იდეის ავტორებმა ბათუმის წარსულის და დღევანდელობის საფუძვლიანი შესწავლა დაისახეს მიზნად, რისთვისაც კონფერენციაზე წარმოდგენილი ყველა მოხსენება უშუალოდ ქალაქის ისტორიას, მის წარსულსა და თანამედროვეობას ეხება. შესაბამისად, გამოცემულია კონფერენციის ამსახველი 9 სამეცნიერო კრებული, რომელთა ღირებულება ქართული ისტორიოგრაფიისთვის ძალზედ მნიშვნელოვანია. კრებულში შესული სამეცნიერო ნაშრომები ეხება და შეისწავლის, როგორც ბათუმის წარსულ ისტორიას, არქეოლოგიას, ეთნოლოგიას, არქიტექტურას, ტოპონიმებს, ისე ქალაქის თანამედროვე ყოფას, კულტურის, ტურიზმის, კონფესიური ვითარების და დემოგრაფიის საკითხებს. წარსულისა და თანამედროვეობის კომპლექსური კვლევა, კიდევ უფრო ამადლებს და ფასეულს ხდის, როგორც აღნიშნული კონფერენციის, ასევე, წიგნად გამოცემული საკონფერენციო მასალების ღირებულებას.

ბათუმისადმი მიძღვნილი კონფერენციათა ციკლის დაწყებისთანავე, მასში აქტიურად არიან ჩართული თსუ ისტორიის და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის თანამშრომლები. ბათუმის ისტორიის შესწავლას თეორიულთან ერთად, პრაქტიკული მნიშვნელობაც ენიჭება, რაც მნიშვნელოვნად ხელს შეუწყობს ქალაქის მომავალ ურბანულ განვითარებას, უცნობი ისტორიული ფაქტების დაზუსტებას. კონფერენციის საორგანიზაციო საქმეებში, თავიდანვე აქტიურად იყო ჩართული აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მთავრობა, ქალაქ ბათუმის მერია. საბოლოო მიზანი არის შეიქმნას დასრულებული შე-

მაჯამებელი ნაშრომი ქალაქ ბათუმის ისტორიის შესახებ. სამეცნიერო საზოგადოება მალე იხილავს კონფერენციის მასალების ამსახველ მეთე საიუბილეო გამოცემას.

მეთე საერთაშორისო სამეცნიერო ფორუმი სახალხო ზეიმის, ბათუმობის ერთგვარ გაგრძელებას წარმოადგენდა. ქალაქის მერიის ინიციატივით, გადაწყდა – სახალხო დღესასწაული ყოველწლიურად სექტემბრის ნაცვლად, 28 აპრილს აღინიშნოს, რადგან ბათუმს ქალაქის სტატუსი 1888 წლის 28 აპრილს მიენიჭა. ტრადიციულად კონფერენციის ყველა პროგრამას წამძღვარებული აქვს დიდი აკაკის ლექსის სტრიქონები: „ვით სპილო არ მწამს სპილოდა, თუ აღარა აქვს ხორთუმი, ისე კავკასი – კავკასად, თუ არ ექნება ბათუმი“. თავის დროზე, ეს სიტყვები დიდმა მოსანმა ბათუმისა და მთლიანად აჭარის დედასამშობლოსთან დაბრუნების ემოციით შექმნა.

კონფერენციის მონაწილეთა შორის იყვნენ მეცნიერები საქართველოს სხვადასხვა რეგიონიდან (ბათუმი, თბილისი, ქუთაისი, გორი, თელავი, ახალციხე), აგრეთვე, უცხოეთის ქვეყნებიდან (უკრაინა, ისრაელი, თურქეთი, სომხეთი და სხვა). მოხსენებათა სპექტრი მრავალფეროვანი იყო და ეხებოდა ბათუმის ისტორიისა და თანამედროვეობის, არქეოლოგიის, ეთნოლოგიის, ლიტერატურის, ტურიზმისა და ურბანული განვითარების საკითხებს. ასე, მაგალითად: ბათუმელი პროფესორის ბიჭიკო დიასამიძის ნაშრომი მიმოიხილავდა 2500-წლოვან ბათუმს, იგივე ბათეას, მათიუმს, როგორც თვითმმართველ ქალაქს; ხარკოველი მეცნიერები ეკატერინა იურევა და იური ბოიჩუკი ბათუმისა და ხარკოვის ზოგიერთ საგანმანათლებლო და სამეცნიერო კავშირზე მოუთხრობდნენ კოლეგებს; ლელა სარალიძემ 1920-1921 წლებში, ინგლის-ოსმალეთის ხელისუფალთა გეგმებში არსებული ბათუმის ისტორია წარუდგინა საზოგადოებას; გიუმრელმა ლილიტ ასოიანმა გასულ საუკუნეებში ბათუმში არსებულ სომეხ ქალთა კავშირზე ისაუბრა; ქუთაისელმა ავთანდილ ნიკოლეიშვილმა ნიკო ნიკოლაძის თვალთ დანახული ოსმალეთის დროინდელი ბათუმი მიმოიხილა; უფელმა ზილია ხაბიბულინამ რუსეთის მუსლიმთა ჰაჯის მარშრუტებში ბათუმის არსებობის უცნობ დეტალებზე გაამახვილა ყურადღება; თელავიველი ემილი დორფისა და ბათუმელი თემურ ზოიძის მოხსენება უცხოელი ტურისტების თვალთახედვით დანახულ ბათუმურ ტურებს ეხებოდა; ელდარ ნადირაძისა და ნოდარ შოშიტაშვილის ნაშრომი, ართვინის მხარის (თურქეთი) სამეურნეო-კულტურულ ტიპსა და ბათუმს მიმოიხილავდა; თინა იველაშვილმა 1918 წლის ბათუმის კონფერენციისა და სამცხე-ჯავახეთის საკითხი გააცნო საზოგადოებას; აბესალომ ასლანიძემ რელიგიის საკითხები წარმოადგინა ბათუმის მხარეში XIX საუკუნის დასასრულსა და XX საუკუნის დასაწყისში; მალხაზ ჩოხარაძის,

ჯემალ კარალიძისა და გულნაზ სამნიძის ნაშრომით, 1989 წლის 14 აპრილს ბათუმსა და მის უნივერსიტეტში ქართული ენის დასაცავად განვითარებულ პროცესებს გაეცნენ; უცხოურ წყაროებში ბათუმის შესახებ საინტერესო მოხსენება წარმოადგინა გია გელაშვილმა – „ბრიტანეთის ვიცე-კონსული ფრედერიკ გუარაჩინო ბათუმის შესახებ (1840)“; სიახლით გამოირჩეოდა რამაზ სურმანიძის მოხსენება: „გრიგოლ ვოლსკის საფლავის საიდუმლო (ნარატიული წყაროები)“; ოთარ გოგოლიშვილის: „აზერბაიჯანლები ბათუმში“; ეთერ ქავთარაძე, ქეთევან ხითარიშვილი „ქართული საქველმოქმედო საზოგადოების ბათუმის განყოფილების საქმიანობა“; ნოდარ კახიძე, „დიმიტრი ბაქრაძე ბათუმისა და მისი შემოგარენის შესახებ“; ოლეგ ჯიბაშვილი, ხათუნა დიასამიძე, ირაკლი ბარამიძე, „ტრაპიზონში ბრიტანეთის ვიცე-კონსულის ჯეიმს ბრანთის ცნობები ბათუმის შესახებ“; უჩა ოქროპირიძე, „ბათუმი – 9 აპრილიდან 9 აპრილამდე“; გოდერძი ვაჭრიძე, სულხან კუპრაშვილი, „XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე ბათუმში არსებული სააქციონერო საზოგადოებები და ფირმები ბათუმის ნოტარიუსის საარქივო ფონდის მიხედვით“; თინათინ ჯაბადარი, „ბათუმის ბოტანიკური ბაღის ისტორიისათვის (1912-1923 წწ.)“; ნაილა ჩელევაძე, „ბათუმის განაშენიანებისა და ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული მოწყობის ისტორიიდან (საარქივო მასალების მიხედვით)“; მერაბ მეგრელიშვილი, ნიკოლოზ მეგრელიშვილი, „ირანელები ბათუმში“, ოთარ ნიკოლეიშვილი, „ახალი ბრიტანული წყარო XIX საუკუნის 90-იანი წლების ბათუმის შესახებ“; ირმა ბაგრატიონი, ოზგუნ გუნაიდინი, „ბათუმის ისტორიული ექსკურსი ეთიკურ-ესთეტიკური თვალთახედვით“; შოთა ზოიძე, „მემედ აბაშიძის წერილები ბათუმის შესახებ“; მაია აზმაიფარაშვილი, „მდგრადი განვითარების ეროვნული მიზნების ძირითადი პრიორიტეტები ქალაქ ბათუმში“; ოთარ თურმანიძე, „ბათუმის მოსახლეობა და ქალაქის განაშენიანება 1880-1920 წლებში“; თამარ მაკასარაშვილი, გიული გიგუაშვილი, „ინოვაციური ტექნოლოგიების გამოყენების ასპექტები ბათუმის სასტუმროებში“ და სხვა.

საერთაშორისო ფორუმის მონაწილეებმა ბათუმის ღირსშესანიშნაობები დაათვალიერეს და გონიოსაც ეწვივნენ. დაათვალიერეს გონიო-აფსაროსის არქეოლოგიურ-არქიტექტურული მუზეუმ-ნაკრძალი, რომელიც მოიცავს გონიოს ციხეს და მის მიმდებარე ტერიტორიებს, სადაც არქეოლოგიური გათხრების შედეგად მოპოვებულია კერამიკის, ბრინჯაოს, ვერცხლისა და ოქროს ნივთები, მათ შორის ბიზანტიის იმპერატორ იუსტინიანე პირველის სპილენძის მონეტა. კონფერენციის მონაწილეებმა ბათუმის საპატიო მოქალაქედ არჩევა მიულოცეს ემერიტუს-პროფესორს, ცნობილ ენათმეცნიერს, ქალბატონ შუმანა ფუტკარაძეს.

კონფერენცია მეტად ნაყოფიერი იყო. ქართველ და უცხოელ მკვლევართა საინტერესო სჯა-ბაასისა და აზრთა ურთიერთ გაცვლასთან ერთად, სამომავლო თანამშრომლობის გეგმებიც დაისახა.

ლელა სარალიძე

ისტორიის დოქტორი,

რეგიონალიზმის კვლევის ინსტიტუტის

მთავარი მეცნიერ-თანამშრომელი

2500-წლოვანი ბათუმი, იგივე ბათუა, როგორც თვითმმართველი ქალაქი²

ბათუმის სამეცნიერო საზოგადოებისთვის უცხო არ არის მასშტაბური სამეცნიერო ფორუმები, შეხვედრები, თუ კონფერენციები. სწორედ ამგვარი, რიგით მეათე საერთაშორისო სამეცნიერო ფორუმი გაიმართა ახლახან ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტში. კონფერენციის თემა იყო „ბათუმი - წარსული და თანამედროვეობა“. ქართველ და უცხოელ მეცნიერთა ეს ფორუმი სახალხო ზეიმის, ბათუმობის ერთგვარ გაგრძელებას წარმოადგენდა.

კონფერენციას რეფრენად გასდევდა დიდი აკაკის საკალამზურო სტრიქონები: „ვით სპილო არ მწამს სპილოდა, / თუ აღარა აქვს ხორთული, / ისე კავკასი - კავკასად, / თუ არ ექნება ბათუმი“. ეს სტრიქონები თავის დროზე დიდმა მგოსანმა ბათუმისა და მთლიანად აჭარის დედასამშობლოსთან დაბრუნების ემოციით შექმნა.

საორგანიზაციო კომიტეტს ხელმძღვანელობდა ცნობილი ეთნოლოგი, მაჭახლის მკვიდრი, პროფესორი როინ მაღაყმაძე. კომიტეტის საქმიანობაში მონაწილეობდნენ საზოგადოებისათვის კარგად ნაცნობი მეცნიერები, პროფესორები: ბიჭიკო დიასამიძე, შუშანა ფუტყარაძე, ნოდარ კახიძე, გია გელაშვილი, ავთანდილ ნიკოლეიშვილი, ელდარ ნადირაძე, ნოდარ შოშიტაშვილი და სხვები.

კონფერენციის მონაწილეთა შორის იყვნენ მეცნიერები საქართველოს სხვადასხვა რეგიონიდან (ბათუმი, თბილისი, ქუთაისი, გორი, თელავი, ახალციხე), აგრეთვე უცხოეთის ქვეყნებიდან (უკრაინა, ისრაელი, თურქეთი, სომხეთი და სხვ.).

² გადმოზეჭდილია ისტორიულ-შემეცნებითი ჟურნალიდან „ისტორიანი“ (№6 (102), 2019, ივლისი)

მოხსენებათა სპექტრი მრავალფეროვანი იყო და ეხებოდა ბათუმის ისტორიისა და თანამედროვეობის, არქეოლოგიის, ეთნოლოგიის, ლიტერატურის, ტურიზმისა და ურბანული განვითარების საკითხებს.

ასე, მაგ: ბათუმელი მკვლევარის ბიჭიკო დიასამიძის ნაშრომი მიმოიხილავდა 2500-წლოვან ბათუმს, იმავე ბათეას, მატიუმს, როგორც თვითმმართველ ქალაქს; ხარკოველი მეცნიერები ეკატერინა იურევა და იური ბოიჩუკი ბათუმისა და ხარკოვის ზოგიერთ საგანმანათლებლო და სამეცნიერო კავშირზე მოუთხრობდნენ კოლეგებს; ლელა სარალიძემ ინგლის-ოსმალეთის ხელისუფალთა გეგმებში 1920-1921 წლებში არსებული ბათუმი წარუდგინა საზოგადოებას; გიუმრელმა ლილიტ ასოიანმა გასულ საუკუნეებში ბათუმში არსებულ სომეხ ქალთა კავშირზე ისაუბრა; ქუთაისელმა ავთანდილ ნიკოლეიშვილმა ნიკო ნიკოლაძის თვალთ დანახული ოსმალეთის დროინდელი ბათუმი მიმოიხილა; უფელმა ზილია ხაბიბულინამ რუსეთის მუსლიმთა ჰაჯის მარშრუტებში ბათუმის არსებობის უცნობ დეტალებზე გაამახვილა ყურადღება; თელავიველი ემილი დორფისა და ბათუმელი თემურ ზოიძის მოხსენება უცხოელი ტურისტების თვალთახედვით დანახულ ბათუმურ ტურებს ეხებოდა; ელდარ ნადირაძისა და ნოდარ შოშიტაშვილის ნაშრომი ართვინის მხარის (თურქეთი) სამეურნეო-კულტურულ ტიპსა და ბათუმს მიმოიხილავდა; თინა იველაშვილმა 1918 წლის ბათუმის კონფერენციისა და სამცხე-ჯავახეთის საკითხი გააცნო საზოგადოებას; აბესალომ ასლანიძემ რელიგიის საკითხები წარმოადგინა ბათუმის მხარეში XIXსაუკუნის დასასრულსა და XX საუკუნის დასაწყისში. მალხაზ ჩოხარაძის, ჯემალ კარალიძისა და გულნაზ სამნიძის ნაშრომით 1989 წლის 14 აპრილს ბათუმსა და მის უნივერსიტეტში ქართული ენის დასაცავად განვითარებულ პროცესებს გაეცნენ და მრავალი სხვა.

ქართველ და უცხოელ მკვლევართა საინტერესო სჯა-ბაასისა და აზრთა ურთიერთგაცვლასთან ერთად, დაისახა სამომავლო თანამშრომლობის გეგმებიც.

საერთაშორისო ფორუმის მონაწილეებმა ბათუმის ღირსშესანიშნაობები დაათვალიერეს და გონიოსაც ეწვივნენ. დაათვალიერეს გონიო-აფსაროსის აქრეოლოგიურ-არქიტექტურული მუზეუმ-ნაკრძალი, რომელიც მოიცავს გონიოს ციხეს და მის მიმდებარე ტერიტორიებს, სადაც არქეოლოგიური გათხრების შედეგად მოპოვებულია კერამიკის, ბრინჯაოს, ვერცხლისა და ოქროს ნივთები. მათ შორის ბიზანტიის იმპერატორ იუსტინიანე პირველის სპილენძის მონეტა. არტეფაქტების ერთი ნაწილი სტუმრებმა აქვე, მუზეუმში დაათვალიერეს, ხოლო უნიკალურ, საიუველირო ნივთებისგან შემდგარ ე.წ. გონიოს განძს აჭარის სახელმწიფო მუზეუმში გაეცნენ.

ელენე სალარიძე
ისტორიულ-შემეცნებითი
ჟურნალის „ისტორიანი“
სტილისტ-რედაქტორი

მაია აშმაიფარაშვილი

(გორი, საქართველო)

მდგრადი განვითარების ეროვნული მიზნების ძირითადი პრიორიტეტები ქალაქ ბათუმში

აბსტრაქტი: დღეს საქართველოს ქალაქები, მდგრადი განვითარების კონცეფციის თითქმის ყველა კომპონენტის გათვალისწინებით, მნიშვნელოვანი გამოწვევების წინაშე დგას. ჩვენ შევეცადეთ შეგვეფასებინა რამდენად თავსებადია ქალაქ ბათუმში მიმდინარე რეფორმები იმ საქმიანობებთან და პრინციპებთან, რომელსაც მდგრადი განვითარება გულისხმობს. იქნება თუ არა ინფრასტრუქტურული პროექტები მომავალი თაობების ინტერესების გათვალისწინებით. სტატიაში განვიხილეთ გლობალური გარემოსდაცვითი ფონდის მიერ შემოთავაზებული პროექტი - "მწვანე ქალაქების დანერგვის" საკითხი. აგრეთვე განვიხილეთ გამოწვევები და ძირითადი პრობლემები ტურიზმის მდგრადობასთან, ქალაქის მიმზიდველობასთან, სიცოცხლისუნარიანობასთან და ეკონომიკური განვითარებასთან დაკავშირებით.

საკვანძო სიტყვები: მდგრადი განვითარება, მწვანე ქალაქი, პრიორიტეტები, გლობალური სტრატეგია, ტურიზმის დაგეგმვა.

Key words: Sustainable development, Green city, Priorities, Global strategy, Tourism planning.

საქართველომ ევროკავშირთან ინტეგრაციის გზაზე ქალაქების მდგრადი განვითარების სტრატეგიის შემუშავების ვალდებულება აიღო. გაეროს ახალი მდგრადი განვითარების მიზნები საქართველოს მთავრობის შიდა რეფორმების განუყოფელი ნაწილი გახდა. მდგრადი განვითარების ახალი მიზნები წარმოადგენენ გაბედული მდგრადი განვითარების დღის წესრიგის ნაწილს და ორიენტირებულნი არიან მდგრადი განვითარების სამ ურთიერთდაკავშირებულ ელემენტზე: ეკონომიკური ზრდა, სოციალური ინკლუზია და გარემოს დაცვა.

გაეროს 193 წევრი ქვეყანა შეთანხმდა მდგრადი განვითარების დღის წესრიგის დოკუმენტზე, სათაურით – „ჩვენი სამყაროს გარდაქმნა: 2030 წლის დღის წესრიგი მდგრადი განვითარებისათვის“. მდგრადი განვითარების ახალი სამოქ-

მედო გეგმა 17 მიზანს და 169 ამოცანას მოიცავს. მდგრადი განვითარების მიზნების განხორციელებისათვის გლობალური მასშტაბით მსოფლიო შიდა პროდუქტის 1.5-2.5%-ის ინვესტირებაა საჭირო.

დღეს საქართველოს ქალაქები, მდგრადი განვითარების კონცეფციის თითქმის ყველა კომპონენტის გათვალისწინებით, მნიშვნელოვანი გამოწვევების წინაშე დგას. ჩვენ შევეცადეთ შეგვეფასებინა რამდენად თავსებადია ქალაქ ბათუმში მიმდინარე რეფორმები იმ საქმიანობებთან და პრინციპებთან დაკავშირებით, რომელსაც მდგრადი განვითარება გულისხმობს. იქნება თუ არა ინფრასტრუქტურული პროექტები ისე, რომ დღევანდელი თაობების ინტერესების გარდა, მომავლის ინტერესებსაც ითვალისწინებს. მდგრადობა ქალაქგანვითარებაში გულისხმობს მიდგომას, რომლის უმთავრესი ამოსავალი წერტილი ადამიანია და თითოეული მოქალაქის, ასევე სტუმრისათვის თანაბრად უსაფრთხო და კომფორტული გარემოს ხელმისაწვდომობის უზრუნველყოფას.

საქართველოს რეგიონული განვითარების ახალი პროგრამის თანახმად, სიცრცითი მოწყობის რეფორმის საშუალებით, მთავრობა მიზნად ისახავს უზრუნველყოს ქვეყნის მდგრადი განვითარების საერთო ჩარჩო. მოცემული რეფორმის შედეგად, უნდა მოხდეს ქალაქებისა და სოფლების განვითარების უფრო ეფექტიანი რეგულირება. გარდა ამისა, მთელ საქართველოში უნდა გაუმჯობესდეს სატრანსპორტო ქსელი. შედეგად, გეოგრაფიული მდებარეობა აღარ უნდა წარმოადგენდეს დაბრკოლებას ბიზნესის განვითარებისათვის. გაუმჯობესებული ტრანსპორტი ხელს შეუწყობს ტურიზმის განვითარებას ისევე, როგორც სოფლის მეურნეობის განვითარებას ქვეყნის მაღალმთიან და შორეულ რაიონებში. საბოლოო ჯამში, საქართველომ სრულად უნდა გააცნობიეროს საკუთარი მდგრადი განვითარების პოტენციალი და ქვეყნის, როგორც სატრანზიტო კვანძის პოზიცია მეტად უნდა გაძლიერდეს [www.mrdi.gov.ge].

ქალაქი ბათუმი მნიშვნელოვანი სატრანსპორტო და ტურისტული ცენტრია საქართველოში, რომელიც მჭიდრო ეკონომიკურ ურთიერთობებს ავითარებს მეზობელ ქვეყნებთან. რეგიონალური თანამშრომლობის გაღრმავებით და საქართველოს სამხრეთ-დასავლეთ ნაწილში მისი მდებარეობით ქალაქს, როგორც საზღვაო კურორტის, ასევე საქართველოს საზღვაო და სახმელეთო კარიბჭის მნიშვნელოვნად მზარდი ფუნქცია ენიჭება. ბათუმი უძველესი და ნავთობის ტრანსპორტირების ყველაზე მნიშვნელოვანი პორტია კავკასიის რეგიონში და, როგორც ლოჯისტიკური ტერმინალი, ემსახურება ბაქო-ბათუმის რკინიგზასა და ნავთობსადენს. საავტომობილო გზატკეცილი აკავშირებს ბათუმს საქართველოს ყველაზე მნიშვნელოვან ცენტრებს, აჭარის შიდა რაიონებსა და ასევე თურქეთთან.

ბათუმი, მისდამი მზარდი ინტერესიდან გამომდინარე, როგორც ქალაქი, მეზობელი ქალაქური დასახლებებისა და სოფლების შემოერთების ხარჯზე, 18 კმ²-დან 2012 წელს დაახლოებით 65 კმ²-მდე გაფართოვდა. მკვეთრად შეიცვალა ბათუმის, როგორც პატარა ქალაქის იმიჯი და აღქმა. ძველი ქალაქი – საუკუნოვანი

პატარა შენობებითა და სოფლური ტიპის გარეუბნებით – გადაიქცა არაერთგვაროვან კონგლომერატად მაღალგანვითარებული რაიონებითა და თანამედროვე არქიტექტურით. ბათუმმა მყუდრო დასახლების იერსახე დაკარგა, „ქათქათას“ ნაცვლად კი შავ-თეთრი, გამონაბოლქვის ნისლში ჩაძირული, მანქანებით სავსე ქალაქი შეგვრჩა ხელთ. ურბანული განვითარება ბათუმში, ძირითადად, ეკონომიკურ მოსახრებებს ეყრდნობა, ხოლო „გამწვანების“ გათვალისწინება ნაკლებად შეინიშნება განვითარების პროცესებში.

ცვლილების ასეთმა ტემპმა ურბანული ტრანსპორტის მომრავლება გამოიწვია. ბათუმში მანქანების კონცენტრაციის მაჩვენებელი საქართველოში ერთ-ერთი ყველაზე მაღალია – 136 მანქანა 1000 სულ მოსახლეზე. ეს თითქმის უტოლდება სტამბოლის მაჩვენებელს (139 – 1000 სულ მოსახლეზე), მაშინ როდესაც სტამბოლის მოსახლეობა 15 მლნ. შეადგენს, რაც 98-ჯერ აღემატება ბათუმის მოსახლეობას [\[batumi.ge/ge/upload/სტრატეგია.pdf\]](http://batumi.ge/ge/upload/სტრატეგია.pdf).

გაეროს განვითარების პროგრამა (UNDP), გლობალური გარემოსდაცვითი ფონდის (GEF) დაფინანსებით, მხარს უჭერს საქართველოს მთავრობას მდგრადი ურბანული ტრანსპორტის განვითარებას და სათბური გაზების ემისიების შემცირებას, როგორც ეროვნულ ისე მუნიციპალურ დონეზე. მათი ხელშეწყობით ხორციელდება მდგრადი ურბანული ტრანსპორტის პილოტირება საქართველოს ყველაზე დიდ ტურისტულ ქალაქ ბათუმში. მხარდაჭერა ხორციელდება შემდეგი მიმართულებებით: მდგრადი და ინტეგრირებული მუნიციპალური სატრანსპორტო სისტემების დაგეგმვისა და მართვის გაუმჯობესება, აჭარის ტურისტული იმიჯის გაუმჯობესება „მწვანე ქალაქის“ კონცეფციის დანერგვის შედეგად. პროექტის განსახორციელებლად საჭირო რესურსია 14, 637, 000 მლნ \$. პროექტის ფარგლებში პირველად ბათუმის ისტორიაში განხორციელდა შინამეურნეობათა ურბანული მობილობის (გადაადგილების) კვლევა, გამოკითხა 1,550 ოჯახი 78 სატრანსპორტო ზონაში; საზოგადოებრივი ტრანსპორტის 45 მარშრუტზე განხორციელდა მგზავრთნაკადების, ხოლო ქალაქის 12 წერტილში – სატრანსპორტო ნაკადების დათვლა და ანალიზი; შეიქმნა ბათუმის ოთხსაფეხურიანი ტრანსპორტის მოდელი; ბათუმის მერიას გადაეცა ტრანსპორტის მაკრო და მიკრო მოდელირების პროგრამული უზრუნველყოფა და სხვა. ახალი სტრატეგიის მიზანია ქალაქის ქუჩების განტვირთვა, საზოგადოებრივი ტრანსპორტის განვითარება და ველოსნობის პოპულარიზაცია [\[მდგრადი განვითარების...\]](#).

ქალაქ ბათუმის სიცოცხლისუნარიანობა, მიმზიდველობა და ეკონომიკური განვითარება, პირდაპირ უკავშირდება თანამედროვე, მდგრადი ურბანული სატრანსპორტო პოლიტიკის შექმნას და განვითარებას. ურბანიზაციის სწრაფი ტემპი ნეგატიურ გავლენას საცხოვრებელ გარემოსა და ადამიანის ჯანმრთელობაზე. გლობალური გარემოსდაცვითი ფონდის მიერ შემოთავაზებული პროექტი „მწვანე ქალაქები“ ინტეგრირებული მდგრადი სატრანსპორტო სისტემების განვი-

თარება ქალაქ ბათუმისა და აჭარის რეგიონისათვის (ISTBAR)“ ხელს შეუწყობს ეკოლოგიურად უსაფრთხო ურბანული ტრანსპორტის შემოღებას ბათუმში და მწვანე ურბანული განვითარების პოლიტიკისა და მექანიზმების ფორმირებას. პროექტის შედეგები ქალაქს მალე უნდა დაეტყოს.

ასევე მნიშვნელოვანი პროექტია აჭარის ინფრასტრუქტურული განვითარებისათვის ევრობანკის მიერ გამოყოფილი 700 მილიონი ევროს ოდენობის რესურსი. ეს არის მეორე ჩარჩო-პროექტი (GrCF2), მწვანე ქალაქების მხარდასაჭერად. მწვანე ქალაქების სამოქმედო გეგმების ('GCAP') ფარგლებში აჭარაში, განხორციელდება კომპანიის „გრინ რეზორტი“ 500 მილიონი ლარის ოდენობის ინვესტიცია. პრემიერ მამუკა ბახტაძის განცხადებით: „ჩვენ ვსაუბრობთ ისეთ მასშტაბურ ინვესტიციაზე, რომელიც აჭარის ოთხ-სეზონიან კურორტად გადაქცევას უზრუნველყოფს. ვსაუბრობთ ისეთ მასშტაბურ პროექტზე, რომელიც იქნება ნამდვილი მარგალიტი მთელი შავი ზღვის აუზში, რომელიც უზრუნველყოფს იმას, რომ სწორედ საქართველო დაიმკვიდრებს ადგილს როგორც ლიდერი ქვეყანა ტურიზმში“, მულტიფუნქციური მწვანე ქალაქის მშენებლობა ქობულეთში 180 ჰექტარზე იგეგმება. მშენებლობისას და ოპერირებისას დასაქმებული იქნება 500 ადამიანი. პროექტი გოლფის მოედნის, საფეხბურთო მოედნების, საჩოგბურთო კორტების, საცურაო აუზების, გასართობი და რეკრეაციული ზონების მოწყობას ითვალისწინებს. ამასთან, აშენდება 250-ნომრიანი მაღალი კლასის სასტუმრო, საკონფერენციო დარბაზებითა და დასასვენებელი ინფრასტრუქტურით, რომელსაც საერთაშორისო ბრენდი მართავს [*„მწვანე ქალაქები“, 2018*].

მდგრად განვითარებაში ტურიზმს განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს. პირველი მიზეზია ამ დარგის დინამიკური ზრდა, რომელსაც მნიშვნელოვანი წვლილი შეაქვს მრავალი ქვეყნისა და რეგიონის განვითარებაში, მეორეს მხრივ ტურიზმი ისეთი საქმიანობაა, რომელიც მომხმარებლებს, ინდუსტრიას, გარემოს დაცვასა და ადგილობრივ საზოგადოებაში განსაკუთრებულ ურთიერთობას ქმნის. ტურიზმის მდგრადობის თვალსაზრისით სხვა ქალაქების მსგავსად, ბათუმიც, ტურიზმის სწრაფი განვითარებისადმი ლტოლვის პროცესში შეცდომებს უშვებს. კერძოდ, არადივერსიფიცირებული ტურისტული ინდუსტრია და პროდუქტები; ტურიზმის დაგეგმვა და ადგილობრივთა ნაკლები ჩართულობა ტურიზმთან დაკავშირებულ პროცესებში; ტურისტული პროდუქტის ფასისა და ხარისხის შეუსაბამო კონკურენტებთან შედარებით; მომსახურების დაბალი დონე; ენერგორესურსების დამზოგავი და ეკოლოგიურად უსაფრთხო ტექნოლოგიებისა და მასალების გამოყენების დაბალი დონე; ბუნებრივი რესურსების არა საკმარისი გამოყენება რეგიონის ტურისტული პროდუქტების შემდგომი განვითარებისათვის; მდგრადობისადმი კომპლექსური მიდგომის სიმცირე; დესტინაციების მდგრადი განვითარების დაბალანსებული, პასუხისმგებლიანი და სიცოცხლისუნარიანი მოდელების სიმცირე; მცირე ძალისხმევა მდგრადობის მნიშვნელობის

გაცნობიერების და ამდლების თვალსაზრისით და სხვა. მდგრადი განვითარების მიზნები უნიკალური შანსია, ერთ ჩარჩოში შეკრას განვითარების ყველაზე მნიშვნელოვანი ურთიერთდაკავშირებული პრიორიტეტები.

სტრატეგია არის პოლიტიკის განმსაზღვრელი დოკუმენტი, რომელიც ასახავს არსებულ ვითარებასა და იმ მექანიზმებს, რომელთა მეშვეობითაც ხდება ავტონომიური რესპუბლიკის განვითარების პოტენციალის ხელშეწყობა. აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის 2016-2021 წლების სტრატეგიული განვითარების გეგმის პროექტის საბაზისო ვარიანტად აღებულია დოკუმენტი „საქართველო 2020“ და საქართველოს რეგიონული განვითარების 2010-2017 წწ სახელმწიფო სტრატეგია. უმჯობესი იქნებოდა სტრატეგიის პროექტში მოკლედ განხილულიყო შესაბამისობა რეგიონული განვითარების პროგრამასთან. აჭარის სტრატეგიული განვითარების გეგმაში ნაკლებადაა ასახული ევროკავშირთან ასოცირების ხელშეკრულება და მდგრადი განვითარების მიზნები.

როდესაც ჩინეთში რაღაცის აშენებას გადაწყვეტენ, ამას წარმოუდგენლად სწრაფი ტემპით აკეთებენ. ამის ერთი-ერთი დასტური „ტყის ქალაქის“ ახალი კონცეფციაა, რომელიც მდგრადი ურბანული დაგეგმარებისა და განვითარების საზღვრებსაც სცდება. ჩინეთში დაბინძურებული ჰაერის დონე კრიტიკულად მაღალია, რაც მოსახლეობას სერიოზულ საფრთხეს უქმნის. ქვეყნის მთავრობამ ტყის ქალაქის ასაშენებლად ამბიციური პროექტი წამოიწყო, რომელიც 2020 წლისთვის დასრულდება. ურბანულად განვითარებული ტერიტორია დაფარული იქნება მცენარეებითა და მზის პანელებით. ქალაქი ჩინეთის სამხრეთ ნაწილში, Guangzhou-ის მაღალმთიან რეგიონში ლიუჯინგის გასწვრივ დაარსდება. კონცეფციის დიზაინი იტალიურ არქიტექტორულ ფირმას ეკუთვნის, რომელიც ცნობილია ეკოლოგიაზე და სუფთა გარემოზე ორიენტირებული ურბანული დიზაინით. ტყის ქალაქში აშენდება ტიპიური ნაგებობები, როგორიცაა სკოლები, ოფისები, სასტუმროები, საავადმყოფოები და სახლები. თუმცა, ეს ყველაფერი მთელ რიგ ხეებსა და სხვადასხვა სახეობის მცენარეებში იქნება ჩაფლული. პროექტის მიხედვით, ჩინურ ინოვაციურ ქალაქს შეეძლება წელიწადში: შთანთქოს 10, 000 ტონა ნახშიროჟანგი (CO2) და 57 ტონა სხვა დამაბინძურებელი ნივთიერებები გამოყოს 900 ტონა ჟანგბადი წელიწადში, დაიტოს 30,000 მოსახლე, 40,000 ხე, 1 მილიონი მცენარე და 100-ზე მეტი ცხოველის სახეობა, ეს ამბიციური გეგმა იქნება მაგალითი მსოფლიოსთვის, თუ როგორ უნდა ავაშენოთ მდგრადი ქალაქები, რომლებიც შეამცირებენ დაბინძურებას და ამავე დროს, ხელს შეუწყობენ ბიომრავალფეროვნებისა და სუფთა ჟანგბადის გენერირებას [\[http://zholo.ge/tkisi-galaxi-chinetsi/\]](http://zholo.ge/tkisi-galaxi-chinetsi/).

ახალი ინფრასტრუქტურული პროექტები, ერთის მხრივ ტურისტული პოტენციალის ზრდის საფუძველია, ხოლო მეორეს მხრივ რეგიონის სოციალური მდგომარეობის გამოსწორების შესაძლებლობას იძლევა. არსებობს განსხვავება მდგრად განვითარებასა და "სწრაფ" განვითარებას შორის. პირველის შემთხვევაში

მართალია ზრდის ტემპი არ არის მაღალი, თუმცა ნაკლებად სარისკო ქმედებები ხორციელდება და ხდება მოიცავს მომავალი თაობებისთვის რესურსების შენარჩუნებას. საქართველოს ქალაქებში მდგრადი განვითარების მნიშვნელოვანი სფეროების რეგულირება ან არ ხდება ან რეგულირება ძალიან სუსტია. მიზანშეწონილად მიგვაჩნია რეფორმები ქალაქის განვითარებაში ხორციელდებოდეს მდგრადი კონცეფციის გათვალისწინებით. მდგრადი განვითარების მიზნების მიღწევა საქართველოს ეროვნული პრიორიტეტია.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა:

მდგრადი განვითარების.., – „მდგრადი განვითარების მიზნები“, ვებ-გვერდი „გაერო საქართველოში“, ინტერნეტ-მისამართი:

http://www.ungeorgia.ge/geo/sustainable_development_goals#.XRpuGz8zbIU

მწვანე ქალაქები, 2018: – „მწვანე ქალაქების“ მეორე ჩარჩო-პროექტი (GrCF2), 2018, ინტერნეტ-მისამართი:

<https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:ch1XS51GqRIJ:https://www.ebrd.com/cs/Satellite%3Fc%3DContent%26cid%3D1395277669635%26d%3D%26pagename%3DEBRD%252FContent%252FDownloadDocument+&cd=1&hl=en&ct=clnk&gl=ge&client=firefox-b-d>

batumi.ge/ge/upload/სტრატეგია.pdf – „დაბალემისიებიანი განვითარების სტრატეგიების შესაძლებლობათა გაძლიერება, სუფთა ენერგიის პროგრამა, კორპორატიული ხელშეკრულება NO. 114- A-13-00008, ქალაქ ბათუმის ენერგეტიკის მდგრადი განვითარების სამოქმედო გეგმა“, USAID , 2014. ინტერნეტ-მისამართი: batumi.ge/ge/upload/სტრატეგია.pdf

www.mrdi.gov.ge – „2018-2021 წლების საქართველოს რეგიონული განვითარების პროგრამა“, საქართველოს რეგიონული განვითარებისა და ინფრასტრუქტურის სამინისტროს ვებ-გვერდი. ინტერნეტ-მისამართი: <http://www.mrdi.gov.ge/ge/news/2018-2021-წლების-საქართველოს-რეგიონული-განვითარების-პროგრამა>

http://zholo.ge/tkis-qalaqi-chinetshi/ – „ეკოლოგიის გასაუმჯობესებლად ჩინეთის მთავრობა “ტყის ქალაქს” ააშენებს“, 2018. ინტერნეტ-მისამართი: <http://zholo.ge/tkis-qalaqi-chinetshi/>

The Main Priorities of National Goals for Sustainable Development in the City of Batumi

Summary

Georgia has taken a responsibility to develop a sustainable development strategy for the European Union. The new Sustainable Development Goals have become an integral part of the internal reforms of the Government of Georgia. New goals of sustainable development are part of bold sustainable development agenda and are focused on three interconnected elements of sustainable development: economic growth, social inclusion and environmental protection.

We tried to estimate how much reforms in the city of Batumi are compatible with the activities and principles that sustain sustainable development. Will infrastructure projects be considered by future generations? In this article, we discussed the project "Introduction of Green Cities", proposed by the Global Environmental Fund, as well as the challenges and major problems of tourism sustainability, city attraction, vitality and economic development.

According to the new National Development Program of Georgia, through the spatial arrangement reform, the government is committed to ensuring the overall framework for sustainable development of the country. As a result of this reform, more effective regulation of urban and rural development must be taken. In addition, transport network will be improved throughout Georgia. As a result, geographical location should no longer be an obstacle to business development. Improved transport will facilitate tourism development as well as agriculture development in highland and remote regions of the country. Finally, Georgia should fully realize its potential for sustainable development and the position of the country as a transit node should be strengthened.

New infrastructural projects, on the one hand, are the basis for growth of tourism potential, and on the other hand the opportunity to improve the social situation of the region.

UNDP, supported by the Global Environmental Fund (GEF), supports the Government of Georgia to develop sustainable urban transport and reduce greenhouse gas emissions at both national and municipal level. With their support, piloting of sustainable urban transport is the largest tourist city of Georgia in Batumi. Support is carried out in the following directions: improving the planning and management of sustainable and integrated municipal transport systems, improving the tourist image of Adjara as a result of the introduction of the concept of "green city". The resource required for the project is 14, 637,000 million.

Batumi vitality, attractiveness and economic development is directly related to the creation and development of sustainable urban transport policies. The fast pace of urbanization has a negative impact on living environment and human health. The project "Green Cities", proposed by the Global Environmental Fund, will develop integrated sustainable transport systems for Batumi and Adjara regions (ISTBAR) to promote ecologically safe urban transport in formation of Green Urban Development Policy and Mechanisms in Batumi. The results of the project will soon be known to the city. Tourism has a special place in sustainable development. The first reason is the dynamic growth of this sector, which contributes to the development of many countries and regions, on the other hand tourism is an activity that creates a special relationship between users, industry, environment and local community. Like other cities in terms of sustainable tourism, Batumi also makes mistakes in the process of tourism development. Namely, non-certified tourism industry and products; Tourism planning and local involvement in tourism-related processes; Comparison of the price and quality of tourism product in comparison to competitors; Low level of service; Low energy consumption and ecologically safe technologies and materials; Not enough use of natural resources for further development of tourism products of the region; The lack of complex approach to sustainability; Lack of balanced, responsible and sustainable models of sustainable development of destinations; A little effort in understanding and enhancing the importance of sustainability, and more. The objective of sustainable development is a unique opportunity to bring together the most important interconnected priorities in one frame.

There is a difference between sustainable development and "rapid" development. In the first case, the rate of growth is not high, but less risky actions are implemented and vision involves maintaining resources for future generations. Regulation of important areas of sustainable development in the cities of Georgia is neither regulation nor regulation. We think it is expedient to implement reforms in the city's development, taking into account the sustainable concept. The achievement of sustainable development is the national priority of Georgia.

რელიგიის საკითხები ბათუმის მხარეში XIX საუკუნის დასასრულსა და XX საუკუნის დასაწყისში

აბსტრაქტი: ნაშრომში ნაჩვენებია ისლამის როლი და ადგილი ქართულ პოლიტიკურ რეალობაში XIX საუკუნის მეორე ნახევარი-XX საუკუნის დასაწყისში. სამეცნიერო და პუბლიცისტური წერილების საფუძველზე გაანალიზებულია ამ პერიოდის პოლიტიკური სიტუაცია რეგიონში, ცალკეულ სახელმწიფოთა ინტერესი ბათუმის მხარის მიმართ, ასევე ის მეთოდები, რითაც ისინი ცდილობენ თავიანთი გავლენის მოპოვებას.

საკვანძო სიტყვები: აჭარა, ისლამი, საქართველო, ოსმალეთი, აბაშიძე, ხიმშიაშვილი, ქართველი მუსლიმები.

Key words: Ajara, Islam, Georgia, Ottoman empire, Abashidze, Khimshiashvili, Georgian muslims.

1878-1879 წლების რუსეთ-თურქეთის ომის შემდეგ სამხრეთ-დასავლეთ საქართველო შეუერთდა რუსეთს, თუმცა ოსმალეთის იმპერიას არ სურდა შერიგებოდა მოვლენათა ასეთ განვითარებას და ყველანაირად ცდილობდა ამ ტერიტორიების უკან დაბრუნებას, რომლის მოსახლეობის უმრავლესობა ოსმალთა ხანგრძლივი ბატონობის შედეგად, უკვე ისლამის მიმდევარი იყო. სწორედ ამიტომაც შექმნილ ურთულეს პირობებში რელიგიის ფაქტორი ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი იყო. ჯერ კიდევ რუსეთთან ომის წლებში, ოსმალეთის მთავრობა მუსლიმანი და ქრისტიანი ქართველების დაპირისპირების, რუსეთის არმიისადმი სიძულვილისა და მტრობის გაღვივების მიზნით ყველა ხერხს მიმართავდა: შანტაჟს, მოსყიდვას, იდეოლოგიურ დამუშავებას, ძალადობას [სეძინი, 2008: 48]. რუსეთის მმართველობის დამყარების შემდეგ, ოსმალეთი რელიგიის ფაქტორის გამოყენებით კვლავ აგრძელებს მოსახლეობის იდეოლოგიურ დამუშავებას, რამაც ჯერ კიდევ ომამდე დაწყებული მუჰაჯირობის პროცესი, კიდევ უფრო მასობრივი გახადა. ამ ტრაგიკული მოვლენის ძირითადი მიზეზი იყო სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს მიმართ ოსმალეთისა და რუსეთის ოფიციალური პოლიტიკა – ერთი და მეორეც ცდილობდა ამ ვრცელი რეგიონის მოსახლეობის აყრა-გასახლება, თანაც რაც შეიძლება მეტი რაოდენობით [სეძინი, 2008: 68]. ამასთან, ორივე ქვეყანა საკუთარი მიზნის მიღწევას სხვადასხვა ხერხითა და იარაღით ცდი-

ლობდა. თუ ოსმალეთი ამ მხრივ, როგორც უკვე აღინიშნა, რელიგიას მიმართავდა, რუსეთი ცდილობდა მუჰაჯირობის ხელშეწყობის მიზნით (რათა შემდგომ აქ გამოთავისუფლებულ მიწებზე რუსები ჩამოესახლებინა) ახლად შემოერთებულ ტერიტორიებზე მოველინა გაუნათლებელი და არაპროფესიონალი ჩინოვნიკები, რომლებიც უნდობლობას იწვევდნენ ადგილობრივ მოსახლეობაში.

აი რას წერდა ილია ჭავჭავაძე: განთავისუფლებისთანავე აჭარას „კალიასავით მიესია, თურმე, ყველა ყველა კალიაზე უფრო მსუნაგი, უფრო ხარბი და გაუმადლარი წვრილი ჩინოვნიკობა... ასეთივე უნუგეშო სურათს გვიხატავს გრიგოლ ორბელიანი: აჭარაში მოხელეებად იგზავნებოდნენ „უცოდინარი და უპრაქტიკო მოხელეები, რომლებიც მხოლოდ გამდიდრებაზე ფიქრობდნენ“ და „თანამდებობებსაც ბოროტად იყენებდნენ“. სერგეი მესხიც აღნიშნავდა, რომ მოხელე-ჩინოვნიკობას „ხალხის სიკეთე, საჭიროება, გაჭირვება ... ფეხზე ჰკიდიათ“ *[სქდსინ, 2008: 73]*.

გ. წერეთელი არსებულ სიტუაციაზე გულისტკივილით აღნიშნავს, რომ სწორედ აქ მოვლენილი ჩინონიკების გამო, „მცხოვრებლები დაიძრნ თავიანთ ყოფა-ცხოვრებითა, აბარგდენ და გაგვექცენ. მერე, სად? ჩვენ ძველ მტრებთან, ჩვენის სარწმუნოების მდევნელებთან...“. აქაურ მოსახლეობას, რომლებმაც, მართალია რჯული გამოიცვალეს, მაგრამ ჯერ კიდევ პატივით ეპყრობიან ქრისტიანულ სამლოცველოებს, აღნიშნავენ ქრისტიანულ დღესასწაულებს, არ მოსწონთ განთავისუფლებულ ტერიტორიებზე მოვლენილი ჩინოვნიკების საქციელი: „.... დღეს კი ვხედავთ, ძიავ, რომ თუ ჩვენ სარწმუნოება დაგვარგეთ, სისხლი, ჩვენი მამა-პაპეულობის სასაფლავო მაინც წმინდად დავიცეთ, იმათი ნაშრომი და ნაკეთები, საცა კი არის, ყოველგან ხელშეუხებლად მაინც გვაქვს. როცა იმათ დიდებულ ტაძრების ნანგრევებში შევდივართ, ქუდს ვიხდით; თქვენ კი, ღმერთო დაგვიფარე! სისხლი გაგფუჭებიან, ენა აღარ გაქვთ. იქნება გაქვთ, მაგრამ რომ აღარა ხმარობთ!.. და რა დავინახეთ? ჩვენ მამა-პაპის დიდებულს ნანგრევებს, თხებივით შევარდებით შინ, არც ქუდს იხდით. საცა რამე ნახატია, აფუჭებთ, ზედ წარწერილს ქვებს იღებთ და მიგაქვთ; თვითონ ნანგრევს მასალად ხმარობთ და ბათუმში სახლებს აშენებთ...“. აჭარელი კაცისთვის განსაკუთრებული ტკივილის მომგვრელი აღმოჩნდა ჩინონიკთა მიერ ქართული სტუმართ-მასპინძლობის წესების უგულვებელყოფა: „ეგ სადაური ქართველობაა? ჩვენ ჩვენი ძველებიდან ჩვეულებად გვაქვს დარჩენილი, რომ სტუმარი კრძალვით უნდა იქცეოდეს სხვის ოჯახში, დედაკაცს ერიდებოდეს; თქვენ კი თხებივით ჩვენს ოჯახში შემოცვინდებით. ჩვენ, ძიავ, გვინდა თქვენი დახვედრა ქართული გულუხვობით, პურ-მარილით, თქვენ კი აქეთ-იქით თვალებს აცეცებთ, ჩვენს ასულებს და დედაკაცებს თვალებს უბრიალებთ, ეარშიყებით, გინდათ ოჯახი გაგვირყვნათ, სახელი წაგვიხდინოთ, ეგ სადაური ძმოა და ნათესაობაა? სადაური ქართული დარბაისლობაა?.. არა, ძიავ, თქვენ ქართველები აღარ ხართ, არც ქართული ნათესაობრივი

სისხლი გაქვთ. როგორც გატყობთ, მიავ, მარტო ქრისტიანის სახელი დაგრჩენიათ და მეტი არაფერი“ *[წერეთელი, 1893:10-12]*.

სიტუაციას ართულებდა ისიც, რომ ხელისუფლება ახლადშემოერთებულ ტერიტორიებზე არ ჩქარობდა სასულიერო პირებზე წოდებრივი უფლებების დამტკიცებას, რომელსაც ითხოვდნენ აქაური ხოჯა-მოლები. „აქ საქმე მხოლოდ რელიგიის დაცვას როდი ეხებოდა, არამედ პირადი შემოსავლისა და გავლენა-ძალაუფლების მოსალოდნელ დაკარგვას. შიშს ის აძლიერებდა, რომ რუსული ადმინისტრაცია, ჯერჯერობით მაინც, ვერ (ან არ) იცავდა ხოჯა-მოლების ინტერესებს, ვერ (ან არ) ეხმარებოდა პრივილეგიების დაცვა-შენარჩუნებაში“ *[სდსინ, 2008: 75]*. თანაც რუსეთს ამის გამოცდილება უკვე ჰქონდა მუსლიმებით დასახლებულ რეგიონებში გატარებული პოლიტიკით, რომელიც ჯერ კიდევ ეკატერინე მეორის დროს დაიწყო. მეტიც, 1872 წელის 5 აპრილს რუსეთის იმპერატორმა ხელი მოაწერა Положение об управлении Закавказским мусульманским духовенством сунитского учения, რომელშიც ერთი თავი ეძღვნებოდა სასულიერო პირების უფლებებსა და უპირატესობებს *[Духовные правления..., 2013:135-136]*. ახლად შემოერთებულ ტერიტორიებზე ეს დებულება XX საუკუნის დასაწყისამდე არ მოქმედებდა, მით უფრო, რომ ამ დებულების ერთი სტატია პირდაპირ ავალდებულებდა სასულიერო პირებსა და სამმართველოებს следить за нераспространением между мусульманами вредных нетерпимых правительством учений и за недопущением воспрещенных сношений с заграничными духовными или иными установлениями и не разрешенных начальством сборов для отсылки за границу *[Духовные правления..., 2013:140]*. ხოლო 1873 წლის 2 იანვარს თბილისში საზეიმოდ გაიხსნა Закавказское мусульманское духовное правление сунитского учения და Закавказское мусульманское духовное правление шиитского учения რომელთა იურისდიქცია ვრცელდებოდა ბაქოს, ელისავეტპოლის, თბილისისა და ერევნის გუბერნიების მუსლიმებზე. ამიერკავკასიისა და ჩრდილოეთ კავკასიის მუსლიმებით დასახლებული რეგიონები არ შედიოდა ამ სამმართველოების იურისდიქციაში, რადგანაც მათ არ გააჩნდათ საერთო რუსული სამოქალაქო მმართველობა *[Духовные правления..., 2013:126-156]*.

მიუხედავად იმისა, რომ მოგვიანებით ცარიზმმა სასულიერო წოდება თავის დასაყრდენად მიიჩნია და მის მიმართ პოლიტიკა შეცვალა, თუმცა, მაინც ჩნდება კითხვა, თუ რატომ არ აამოქმედა მეფის რუსეთმა შემოერთებულ ტერიტორიებზე ზოგადად იმპერიაში მოქმედი კანონი? ამით ხომ პირდაპირ ხელს უწყობდა მისიონერების საქმიანობას, რომლებიც მოსახლეობას მუჰაჯირობისკენ უბიძგებდნენ. ხელისუფლება მაქსიმალურად ცდილობდა ხელი შეეშალა ეროვნული თვითშეგნების ამაღლებას, იგნორირებას უწევდა ისეთ ადამიანებს, ვისაც დიდი გავლენა ჰქონდა ადგილობრივ მოსახლეობაზე, ცარიზმმა ვერც ის ფაქტორი გამოიყენა, რომ ადგილობრივ მოსახლეობაში ჯერ კიდევ არ იყო მივიწყებული ქრისტიანობა. წიგნში „ქართველების გამაჰმადიანება ანუ ქართველთა გაათათრება“ ჭი-

ჭინაძეს ქედის ხოჯა ახმედ ხალიფაშვილისგან ასეთი ისტორია ჩაუწერია: „სხალ-თა რომ ჯამეთ გააკეთეს, მე პირველად ვალოცე იქ ხალხი, პირველად მე დავიძახე მაჰმადის ლოცვა მის მიწარიდგან. სხალთის ეკლესიის სურათებს რომ ცეცხლს ვაძლევდით, ესეც ძლიერ ბევრს მოხუცებულებს სწყინდათ“ *[ჭიჭინაძე, 1915:12]*.

ამავე წიგნში ისმაილ ხალიფაშვილის შესახებ ზაქარია ჭიჭინაძე წერს: ისმაილ ხოჯა იყო წმინდა მუსულმანი, არაბული ენა კარგად იცოდა, ასევე ის გარემოებაც, რომ იმ დროს ქართველ ხოჯებს და მოლებს ყურანის სულ არაფერი ესმოდათ, რადგანაც არაბულ ენას იგინი ვერ სწავლობდნენ კარგად. ამიტომ ისმაილ ხოჯამ „ყურანის“ სწავლა არაბულის ენიდამ ქართულს ენაზედ სთარგმნა, რადგანაც ისმაილ ხოჯამ ქართული წერა-კითხვა არ იცოდა, ამიტომ მთელი თარგმანი არაბულის ასოებით დაწერა, სიტყვები კი სულ ქართული იყო.

ეს წიგნი 1820 წ. აჭარის მუფთს გამოუგზავნა და შემოუთვალეს, რომ დღეის შემდეგ აჭარაში ხოჯებმა ამ წიგნიდამ გადასწერონო, და ჯამეში „ყურანის“ შესახებ ისე ილაპარაკონ, როგორც აქ სწერიაო. ბრძანება შეასრულეს და იმ დღის შემდეგ, ხოჯები ამ ქადაგებიდამ იწერდნენ წიგნებს და ჯამეში ქართულათ ქადაგებდნენ. ამ წიგნის ქართულათ ქადაგება გასტანა 1855 წლამდე. ამ წელს კი მოსპეს და ის წიგნებიც გააქრეს, რაც კი ქართულის სიტყვებით იყო ნაწერი“ *[ჭიჭინაძე, 1915:215-216]*. ახმედ ხალიფაშვილი წინააღმდეგი ყოფილა ქართველების ოსმალეთში გადასახლებისა და საამისოდ დიდი შრომაც გაუწევია. გარკვეული პატივისცემით სარგებლობდა რუსების მხრიდანაც.

ამ მხრივ მეფის რუსეთის პოლიტიკის მეცვლას ვხედავთ პირველი მსოფლიო ომის წინ, როდესაც უკვე განსაკუთრებული ყურადღება ექცევა მისიონერთა მოღვაწეობას აჭარაში. თუმცა, რუსეთი აჭარაში არა ეროვნული თვითშეგნების ამალგებას ცდილობს, არამედ რუსული ელემენტის გაძლიერებას. ქუთაისის ჟანდარმთა სამმართველოს უფროსის თანაშემწე ბათუმის ოლქში ასეთ ინფორმაციას აწვდის სამხედრო გუბერნატორს 1913 წლის 2 ოქტომბერს: „განსაკუთრებით აღსანიშნავია მეჩეთი „აზიზიე“, რომელიც ხდება ბათუმის ოლქის პანისლამისტური იდეების გავრცელების ცენტრი. ისიც აღსანიშნავია, რომ იქ ხშირად დადიან თურქეთიდან ემისრები და იქვე ოთახში აქვთ რაღაც საიდუმლო შეხვედრები. ამ მეჩეთში ხშირად შეიმჩნევიან „ახალგაზრდა თურქთა“ წარმომადგენლები...“ *[გოგილიშვილი, 2010:44]*. საინტერესოა ასევე, ბათუმის ოლქის სამხედრო გუბერნატორის 1913 წლის 20 ოქტომბრის წერილი კავკასიის მეფისნაცვლისადმი: „თქვენო უდიდებულესობავ, ჩვენ ვცდილობთ ყოველი ღონე ვიხმართ, რათა გავაძლიეროთ რუსული ელემენტები ბათუმის ოლქში. მაგრამ სანამ ამას გავაკეთებდით, ჩვენ ვცდილობდით ერთმანეთისათვის წაგვეკიდებინა ქართველი ქრისტიანები და მაჰმადიანები. ამ მიზნით ვეცადეთ მოგვესყიდა არა ერთი გავლენიანი მაჰმადიანი ქართველი, შევადლიეთ დიდძალი თანხა, შევადგინეთ მოქმედების გეგმა. სამწუხაროდ, ყველა მოქმედება წარუმატებელი იყო. პირველად ვეცადეთ აბაშიძეების ამხედრება, ვინ არ მიუგზავნეთ მათ, მაგრამ ისინი რატომღაც ყველაფ-

რისგან შორს იჭერდნენ თავს. ვეცადეთ ხიმშიაშვილების გამოყენება, მაგრამ მიზანი აქაც მიუღწეველი გახდა. მაშინ გადავწყვიტეთ თურქი ეროვნების ხალხის დაპირისპირება ქრისტიანებთან, ამისათვის შევექმენით სპეციალური განყოფილება სამმართველოში, აქაც ხელ-ფეხი შეგვებოჭა. ბოლოს გადავწყვიტეთ სომხებისა და მუსულმანების დაპირისპირება, რა არ გავაკეთეთ ამისთვის, მოვაწყვეთ ათასი პროვოკაცია, მაგრამ შედეგი არაფერი“ *[გოგოლიშვილი, 2010:45]*.

შექმნილ სიტუაციაში ოსმალეთის იმპერიის ერთგული სასულიერო პირები სწორედ რელიგიური ლოზუნგებით, აჭარის მოსახლეობას მოუწოდებდა გადასახლებულიყვნენ ოსმალეთის იმპერიაში და როგორც ზემოთ გამოჩნდა, ამის გარკვეულ საბაბს ახლადდანიშნული ჩინოვნიკებიც იძლეოდნენ.

ამავე პერიოდში აჭარაში თავიანთი ინტერესების გატარებას ცდილობენ ინგლისელები, ფრანგები, იტალიელები, თურქებს ჯერ კიდევ იმედი აქვთ აჭარის დაბრუნების, თავისთვის ბათუმში ტერიტორიებს ითხოვენ სომხები და აზერბაიჯანელები. აღნიშნული საკითხი იდგა დღის წესრიგში საქართველოს დამოუკიდებლობის წლებში და 1921 წლის 17 მარტს აჭარაში ხელისუფლების რევკომის ხელში გადასვლის შემდეგაც.

რა თქმა უნდა მიმდინარე მოვლენებში გასაგები მიზეზების გამო ცალკეული რელიგიური ჯგუფები თუ სახელმწიფოები რელიგიას, ჩვენს შემთხვევაში ისლამს ამოფარებული ცდილობენ საკუთარი მიზნების განხორციელებას. 1917 წლის ზაფხულში დაარსდა „ბათუმის ოლქის ქართველ მუსლიმთა კომიტეტი“, ამავე პერიოდში დაარსდა „ქართველ მუსლიმანთა საქველმოქმედო საზოგადოება“. თუ კი ეს ორივე ორგანიზაცია მკაცრად აკრიტიკებდა თურქოფილებს, ამის პარალელურად ბათუმში დიდი გავლენები ჰქონდა ბაქოში დაარსებულ მუსლიმთა საქველმოქმედო საზოგადოების განყოფილებას, რომელიც ანტიქართული განწყობილებით გამოირჩეოდა. ამ პროცესებში ასევე აქტიურად იყვნენ ჩართული რელიგიური ნიშნით შექმნილი სხვა ორგანიზაციებიც. 1917 წლის აპრილში ყარსში ჩამოყალიბდა „საიდუმლო ისლამური კომიტეტი“. სულ მალე კომიტეტმა აბასთუმანში ჩაატარა სამხრეთ-დასავლეთ კავკასიის მაჰმადიანთა ყრილობა, რომლის რეზოლუციაში ხაზგასმულ იქნა ამ რეგიონში ცალკე სახელმწიფოს შექმნის აუცილებლობა. ამასთან, უნდა აღინიშნოს, რომ „ყარსის რესპუბლიკის“ ორგანიზატორთა საბოლოო მიზანი არ იყო ერთმორწმუნე ოსმალეთთან შეერთება. სინამდვილეში ეს იყო „სამუსლიმანო საქართველოს“ სეპარატისტულად განწყობილი ზედაფენების ცდა შეექმნათ სახელმწიფო, რომელიც დამოუკიდებელი იქნებოდა როგორც საქართველოსგან, ისე ოსმალეთისგანაც *[სეძინ, 2008: 464-465]*.

ასეთ პირობებში განსაკუთრებული როლი უნდა ეთამაშა საგანმანათლებლო პოლიტიკას ახლად შემოერთებულ ტერიტორიებზე, მაგრამ ამ მიმართულებითაც იყო პრობლემები. ზაქარია ჭიჭინაძე აჭარაში მოგზაურობისას ქართული სკოლების გახსნის აუცილებლობაზე წერდა. ქობულეთის მიმდებარე სოფლებში მოგ-

ზაურობისას მას არაერთ სასულიერო პირმა სთხოვა დახმარება გაეწიათ ქობულეთლებისთვის ქართული ენის შესასწავლი სკოლის გახსნასთან დაკავშირებით, რაზეც ჭიჭინაძე წერს: „ქობულეთში დაარსებულ ქართულ სკოლის საშუალებით იმედია, რომ ქართველ მაჰმადიანებში აღიზრდებიან ნამდვილი და პატიოსანი ქართველი კაცები... ამავ სკოლის საშუალებით და ამათის ხოჯების დახმარებით შესაძლოა მომზადდნენ სასულიერო კაცნიცა, რომელთაც ქართველი მაჰმადიანები „მოლიებს“ ეძახიან. ასეთი სასულიერო კაცთა მომზადებას დიდი ყურადღება უნდა მიექცეს, რადგანაც დღეს აქეთ უმეტესი ნაწილი სულ საზღვარ-გარეთიდან მოსული ხოჯები არიან და ჰყადაგებენ: ნუ შეგიყვარდებათ ქართველები, სათათრეთში გადასახლება გირჩევნიათო“ *[ჭიჭინაძე, 1891:13]*.

ამ მხრივ განსაკუთრებით საინტერესოა აჭარის მაჰმადიან ქართველთა ყრილობა, რომელიც ჩატარდა 1882 წლის 30 ოქტომბერს, რომელის ტექსტიც თავისი მნიშვნელობიდან გამომდინარე მოგვყავს სრულად:

ჩვენ ქვემოთ ამის ხელის-მომწერთა ქ. ბათუმის მცხოვრებთა ქართველ მაჰმადიანთა, ჩვენი საზოგადოების მიზნობილობით, დავადგინეთ შემდეგი განჩინება:

ა) შემდეგ ხანგრძლივი მოსაზრებისა და ბაასისა გადაწყვეტით სასწავლებლად ჩვენი შვილები მივაბაროთ „ტიფლისის ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოებისგან“ ბათუმში დაარსებულ საერო სკოლაში.

ბ) თათრული ენისა და მაჰმადის სჯულის მასწავლებლად (ხოჯად) ერთ-ხმად ამოვირჩიეთ მაჭახელაში მცხოვრები სულიმან-ეფენდი მეჰმედ-ეფენდი ზადე, კაცი პატივცემული, მაღალ-ზნეობიანი, ზედმიწევნით მცოდნე მაჰმადის სჯულის და კარგად განვითარებული თათრულ, არაბულ და სპარსულ ენებში, რომელიც უკვე გამოვიწერეთ მაჭახელიდან და ამ ჟამად იმყოფება ბათუმში.

გ) რადგან ხსენებული ხოჯა არ თანხმდება საზოგადოებისგან განწესებულ წლიურს ჯამაგირზედ (15 მ.) და ჩვენც ვერ ვაკადრებთ მას ამნაირ მცირე ფასს შრომისას, ამისთვის გადავწყვეტით, სკოლის მასწავლებლის ბ. მოსე ნათაძის შუამავლობით, ვსთხოვოთ საზოგადოებას, რომ მან დაუნიშნოს ამ ხოჯას თვეში ოცი მანეთი.

დ) ეს განჩინება და ყმაწვილების სია გარდაეცეს საზოგადოების მმართველობაში წარსადგენად ბ. მოსე ნათაძეს შესაბამისი განკარგულების მოსახდენად ამ საქმის თაობაზედ ქ. ბათუმში“.

განჩინებას ხელს აწერს 25 კაცი *[მესხი, 1964:452-453]*.

ასეთ პირობებში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭებოდა იმას, თუ რა პოზიციას დაიჭერდა ადგილობრივი მოსახლეობა, მისი მოწინავე ადამიანები. ამ მხრივ ძალიან საინტერესოა მემედ-ბეგ აბაშიძის (1873-1937) და თახსიმ ხიმშია-

შვილის³ მოღვაწეობა, განსაკუთრებით ის, თუ რა ადგილს „მიუჩენდნენ“ ისინი რელიგიას ამ შემთხვევაში ისლამს აღნიშნულ პროცესებში.

ამ კრიტიკულ სიტუაციას მემედ-ბეგმა მალე აუღო ალღო. თუკი ადრე მემედ-ბეგ აბაშიძე ეროვნულ საკითხებთან მიმართებით ძირითადად პუბლიცისტური მოღვაწეობით იფარგლებოდა, ახლა უშუალოდ პრაქტიკულ საქმიანობაზე გადავიდა. ის ერთნაირად ებრძოდა როგორც თურქ ოკუპანტებს, ისე თურქოფილებს, რომლებიც ისლამის საბურველში გახვეულნი ცდილობდნენ საქართველოსგან აჭარის ჩამოშორებას.

მემედ ბეგ-აბაშიძე ერთ-ერთ ნაკლებად ცნობილ წერილში („სამუსლიმანო საქართველო“ 1919 წლის 8 მაისი) მკაცრად აკრიტიკებს თურქეთის „ერთობისა და პროგრესის“ პარტიას, რომელიც მთელს მუსლიმურ სამყაროში სარწმუნოებრივი ნიშნით გაერთიანებას ითვალისწინებდა. მემედ აბაშიძისთვის სწორედ ასეთმა მიდგომამ დაღუპა ოსმალეთი და თვლის, რომ ევროპის ხალხებმა კარგა ხანია შეიგნეს, რომ სახელმწიფო ძლიერია მაშინ, თუ მისი ეროვნული შეგნება მაღლა დგას... ეროვნული შეგნება ქვაკუთხედიეა ერის წინსვლისა, მისი გაძლიერებისა... გზა ეროვნული შეგნებისა, სიყვარული და დაცვა სამშობლო საქართველოსი, აი, რა გააძლიერებს ჩვენს სარწმუნოებას, ჩვენს ეროვნებას!... *[წერილები.., 2017:134-135]*.

წერილში მემედ ბეგ-აბაშიძე ხაზს უსვამს, რომ ქართველთა ერთი ნაწილს გამაჰმადიანებით მთელ მუსლიმურ სამყაროსთან აქვს კავშირი, აღნიშნავს, რომ მუსლიმურმა კულტურამ თავისი კვალი დაამჩნია ქართულ კულტურაზე და ა. შ., რასაც ქართველი ხალხი დიდად აფასებს და ცდილობს მუსლიმ ძმებთან მეგობრულ თანაცხოვრებას და წერს: მაგრამ საჭიროა, რომ თვითონ ეს ჩვენი მეზობლები მოწადინებული იყვნენ გულწრფელად ამისა და ხელს უწყობდნენ მეგობრული ურთიერთობის ჩამოგდებას... სამუსლიმანო საქართველო, მართალია, სარწმუნოებით განსხვავდება საქრისტიანო საქართველოსგან, მაგრამ იგი მაინც საქართველოა. მართალია, ბათუმის ოლქის ქართველები რჯულით მაჰმადიანები არიან, მაგრამ ისინი მაინც ქართველები არიან, ქართველი ერის სისხლი და ხორცი აქვთ, ქართულად ლაპარაკობენ, ქართულს ადათს და ჩვეულებას მისდევენ. ამიტომ ამათი გათიშვა, ერთიმეორის დაშორება ბოროტი და მტრული, არა მეზობლური საქმეა... ოსმალეთმა ერთხელ და სამუდამოდ თავი უნდა გაანებოს სამუსლიმანო საქართველოს შეერთებაზე ფიქრს და ოცნებას. მუსლიმანი ქართველები სარწმუნოებით ოსმალეთთან ახლოს იქნებიან, მაგრამ ისინი მუდამ იყვნენ

³თახსიმ ხიმშიაშვილის შესახებ ინფორმაცია ძალიან მწირია და ის ცალკე შესწავლის საგანი უნდა გახდეს. ცნობილია მხოლოდ ის, რომ დაიბადა თურქეთში, დაამთავრა სორონას უნივერსიტეტი და XX საუკუნის 20-იან წლებში ჩნდება ქართულ პოლიტიკურ სივრცეში. დაუზუსტებელი ინფორმაციით გარდაიცვალა გასული საუკუნის 30-იან წლებში. არც ისაა ცნობილი, თუ რა ნათესაური კავშირი ჰქონდა ცნობილ ხიმშიაშვილების გვართან.

საქართველოს სახელმწიფო საზღვრებში, რადგან ისინი მოდგმით, ჯიშით, სისხლით, ენით ქართველები არიან; ისტორიული შვილები არიან დედასაქართველოსი *[წერილები., 2017:151-152]*. უნდა ითქვას, რომ მემედ ბეგ-აბაშიძე თურქოფილების ერთად არ ერიდებოდა ბოლშევიკების კრიტიკასაც. ერთ-ერთ წერილში (ოსმალეთში. ისლამი და ბოლშევიზმი) მ. აბაშიძე იმოწმებს რა ყოფილი შეიხულ-ისლამის სენატორ საბრის სიტყვებს და ასკვნის: ბოლშევიკებთან კავშირი ისლამის რწმენას შეურაცყოფს. ეს კარგად უნდა შეიგნოს ყოველმა მუსლიმანმა, ისლამის რწმენის მიმდევარმა (სტატია უავტოროდ დაიბეჭდა გაზეთში „სამუსლიმანო საქართველო“ №320, 1920 წელი, 20 მარტი) *[წერილები., 2017:146]*.

ამ მიმართებით ასევე საინტერესოა თახსიმ ხიმშიაშვილის მოღვაწეობა, რომელიც თავის პუბლიკაციებში განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობდა რელიგიის, კერძოდ ისლამის საკითხებს. „სამუსლიმანო საქართველოს“ რედაქტორად მუშაობის დროს, 1920 წელს მან თბილისში გამომავალ გაზეთ „ერთობაში“ გამოაქვეყნა 8 წერილი, რომელთაგან ორში („პანისლამიზმი, პანოტომანიზმი, პანთურქიზმი და პანთურანიზმი“ და „რწმენის საკითხები“)⁴ ეხება სწორედ რელიგიის საკითხებს აჭარასთან მიმართებით, რადგანაც ანტიქართულად განწყობილი ორგანიზაციები ცდილობდნენ რელიგიას (ისლამს) ამოფარებულები ოსმალური იდეოლოგიის გატარებას აჭარაში. ის იყო სულით პატრიოტი და ამას ამტკიცებდა თავისი საქმიანობა. მას ეკუთვნის სიტყვები: „ვერც თურქების საუკუნეობით ფეოდალურმა, იმპერიალისტურმა და სარწმუნოებრივმა ბატონობამ, ვერც რუსეთის ნახევარი საუკუნის დესპოტიზმმა ვერ ჩაკლა აჭარის ქართველებში ეროვნული რეალობის ელემენტები“ *[თახსიმ ხიმშიაშვილი]*. თავისი პუბლიკაციებით ის ყოველთვის ცდილობდა ადგილობრივი მოსახლეობის ეროვნული თვითშეგნების განმტკიცებას.

თ. ხიმშიაშვილი შეწუხებული იყო იმით, რომ სხვადასხვა ფაქტორები ხელს უშლიდა ჭეშმარიტი ისლამის გავრცელებას და განსაკუთრებულ ყურადღებას ამახვილებს ისლამის განწმენდას იმ ელემენტებისგან, რომლებიც მასში შევიდა თურქების, არაბებისა და სპარსელებისგან. ის წერს: „როდესაც ჩვენ, ქართველ მუსულმანებმა, ისლამობა მივიღეთ თურქებისაგან, ხოლო თურქებმა კი არაბებისაგან და სპარსელებისაგან, ამასთანავე, ისლამობის სახით ჩვენში ცოტათი თუ ბევრათ თან შემოვიდა ზოგიერთი თურქული, არაბული და სპარსული ზნე-ჩვეულებები, ადათი და აღზრდა, ტრადიცია და სხვა. და რამდენათაც ამ უცხო ხასიათის ელემენტებისაგან განწმენდა არის პოლიტიკური და ნაციონალური საქმე, იმდენათვე ეს არის სარწმუნოებრივი საქმეც, სარწმუნოებრივი მოვალეობა“ *[ხიმშიაშვილები, 2003:435]*. წერილში მას მოყავს მუსლიმური ქვეყნების ზოგიერთი მაგალითი, რომლებიც უკვე შეუდგნენ ისლამის განწმენდას უცხოური ელემენტ-

⁴ ჩვენი წინასიტყვაობით ეს წერილები გამოქვეყნდა ადრეც *[ხიმშიაშვილები, 2003. გვ., 432-436]*.

ბისგან. „ჩვენთვის სრულიად ზედმეტია და განვითარების შემაფერხებელია ისეთი ზნე-ჩვეულებები, რომლებშიც თურქების, არაბების, სპარსელების ნაციებს ეკუთვნით და სრულიად არავითარი კავშირი არა აქვთ ისლამობასთან. გარდა ამისა, როდესაც სამაჰმადიანო საქართველოში გაძლიერდება ეროვნული ეროვნული, ქართული ზნე-ჩვეულებებით, - ისლამობა უნდა შეეცადოს, რომ ამაში არ შეერიონ ისეთი ელემენტები, რაც ქართულ ეროვნულ ზნე-ჩვეულებებში შემოტანილია ქრისტიანობის მიერ. ამრიგათ დაცული იქნება ისლამობაცა და ქრისტიანობაც; ხოლო ამასთანავე ორ ძმა ქართველ-მაჰმადიანის შორის შესაძლებელი იქნება ერთი ეროვნული თვითშეგნება“ *[ხიმშიაშვილები, 2003: 435]*.

როგორც უკვე აღინიშნა, ეს წერილები გამოქვეყნდა გაზეთ „ერთობაში“ 1920 წელს და მიუხედავად იმისა, რომ გავიდა საუკუნე, მათში წამოჭრილი საკითხები დღესაც აქტუალური და გადაუჭრელია. აქვე ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ სამ-წუხაროდ, თახსიმ ხიმშიაშვილს თავისი პოლიტიკური მოღვაწეობის ბოლო ხანებში, მძიმე შეცდომებიც მოუვიდა.

ისლამისა და მუსლიმების მიმართ დამოკიდებულება მკვეთრად იცვლება საქართველოში საბჭოთა წყობილების დამყარების შემდეგ, როდესაც მასიურად იხურება როგორც მეჩეთები, ისე მედრესეები. აჭარაში მოქმედი დარჩა მხოლოდ ერთი მეჩეთი ბათუმში, დანარჩენი ყველა დაიხურა *[დაწვრილებით იხ: ქართველი მუსლიმები 2010]*.

გამოყენებული ლიტერატურა:

გოგოლიშვილი, 2010: – გოგოლიშვილი ო. დიდი სახელმწიფოების ბათუმით დაინტერესება პირველ მსოფლიო ომის წინ // აჭარა უცხოელ ავტორთა შრომებში (სამეცნიერო კონფერენციის მასალები), ბათუმი, 2010.

თახსიმ ხიმშიაშვილი: – თახსიმ ხიმშიაშვილი (ვიდეო-რგოლი youtube-ზე), ინტერნეტ-მისამართი: <https://www.youtube.com/watch?v=vYICSFlj-vE>

მესხი, 1964: – მესხი სერგეი, თხზულებანი სამ ტომად, ტომი III, 1878-1883, თბილისი, 1964.

სდსინ, 2008: – “სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. აჭარა“, III, ბათუმი, 2008.

ქართველი მუსლიმები..., 2010: – “ქართველი მუსლიმები თანამედროვეობის კონტექსტში“, ბათუმი, 2010.

წერეთელი, 1893: – წერეთელი გ., “ბათუმის მხარე. ზოგჯერ თქმა სჯობს არა თქმასა, ზოგჯერ თქმითაც დამავედბის“, გაზ. „კვალი“, №7, 1893.

წერილები..., 2017: – “წერილები სტამბოლის ქართული სავანიდან“, ბათუმი, 2017.

ჭიჭინაძე, 1891: – ჭიჭინაძე ზაქარია, “ქართველი მაჰმადიანები“, თბილისი, 1891.

ჭიჭინაძე, 1915: – ჭიჭინაძე ზაქარია, „ქართველების გამაჰმადიანება ანუ ქართველთა გაათარება“, თბილისი, 1915.

ხიმშიაშვილები, 2003: – “ხიმშიაშვილები“, ბათუმი, 2003.

Асланидзе, 2016: – Асланидзе А., “Вопросы религии в письмах Тахсима Химшиашвили // Идеалы и ценности ислама в образовательном пространстве XXI века”. Материалы IX Международной научно-практической конференции, посвященной 110-летию медресе «Галия», проведенной в Уфе 9–10 ноября 2016 года. Уфа, 2016.

Духовные, 2013: – Духовные правления мусульман Закавказья в Российской империи (XIX-начало XX в.). Москва, 2013.

Abesalom Aslanidze (Batumi, Georgia)

Religious Issues in Batumi in the End of the XIXth and Early XXth Century

Summary

After returning back Ajara to Russian empire after Russian-Turkish war in 1878-1879, neighboring countries didn't lose their eager interests to Ajara. Ottoman Empire still hoped returning Ajara back, Azerbaijanians and Armenians were trying to pursue their interests in region as well. One of the main weapons in this process was religion; in this case that was Islam. For this purpose, a lot of organizations were established on religious basis, whose activities were obviously anti-Georgian, that is why Georgian intellectuals went against it. The work presents the role of Islam and its place in Georgian political reality in the second half of the XIX century - early XX century. The political situation of this period is analyzed on the basis of scientific sources and the publicist writings about region, in the article work of Memed Beg-Abashidze and Takhsin Khimshiashvili is emphasized as well.

The work shows the attitude of the Russian Empire towards the newly joined territories. On the one hand, he sought to strengthen his rule, on the other hand, to do everything possible to expel the locals from the Ottomans, instead of displacing the Russians. This process was opposed by representatives of the Georgian intellectuals, who exposed the Russian policy towards Georgian Muslims. Zakaria Chichinadze's records and archival materials describing correspondence of Russian officials with the authorities appointed in Ajara at that time are of particular interest to us.

The Russian authorities also delayed the strengthening of the national element in Georgian Muslims. There were great difficulties in opening Georgian schools. Particularly interesting in this respect is the work of Memed Abashidze and Takhsim Khimshiashvili, who seek to raise national awareness among the local population. Their main goal is to raise the national self-awareness of Georgian Muslims and to develop an Islam that will be cleansed of the Ottoman or Arab elements. They believe that such Islam will help the development of Georgian Muslims as well as the country as a whole.

ЖЕНСКОЕ ДВИЖЕНИЕ НА КАВКАЗЕ В КОНЦЕ XIX – НАЧАЛЕ XX ВЕКА И СОЮЗ БАТУМСКИХ АРМЯНОК

Абстракт: На волне европейский веяний и нововведений в России уже к середине XIX века первые женские организации стали появляться и в армянской среде, которые в силу местной специфики стали частично распространять идеи феминизма и в основном занимались вопросами образования и благотворительности. Своей бурной деятельностью отличился Союз армянских женщин Батуми. Союз «возник 25 марта 1917 года. Своей целью организация считала отлучить женщину на какое-то время от домашнего хозяйства, бытовых вопросов, и приобщить ее к общественной жизни, в особенности к национально – освободительной борьбе. Батумский союз армянских женщин объединил около 200 женщин во главе с членами правления Маро Асатрян Анной Алиханян, Анной Григорян и др. Вместе с тем, при помощи прессы Союз батумских армянок призывал к подобной деятельности другие женские организации региона, вплоть до 16 марта 1918 года, когда турецкие войска вошли в Батум. Деятельность организации возобновилась лишь через год 21 февраля 1919 года, после того, как турки оставили город [2].

Ключевые слова: Женщины Батуми, Женское движение, Благотворительность, Общественная организация, Волонтерство.

Key words: Batumi women, Women's movement, Charity, Public organization, Volunteering.

В XIX веке в Европе, да и в мире в целом в социально-экономической, общественно-политической и других сферах общественной жизни доминировали мужчины. Во многих странах женщины не имели права на выборы и были лишены возможности получать образование. В результате этого постепенно начало формироваться так называемое женское движение, выражением которого стали женские организации, занимающиеся лоббированием интересов женщин в вышеназванных сферах деятельности, так как для женщин стало жизненно необходимой работа вне дома как способ и форма самореализации. В круг интересов женских организаций входили самые разные вопросы от организации школьных завтраков и выделения социальных пособий до борьбы с рабством и достижения избирательного права. В

результате деятельности женских организаций постепенно сформировалось женское движение, выработавшее и вынесшее на политическую повестку дня ряд проблем, вошедших во внутривнутриполитическую сферу под обобщающим названием «женский вопрос». Продemonстрировав в общественной жизни сплоченность и дисциплинированность, женщины на западе постепенно склонили политиков к мысли, что без них невозможна ни одна избирательная кампания. В российской действительности женский вопрос обсуждался уже в I Государственной Думе (1906г.), где, озвучивая вопрос об уравнивании в правах женщин, депутаты из трудовой группы обозначили его как вопрос государственной важности, требующий незамедлительного решения.

В России, так же как и в Европе Пробуждение женских инициатив явилось реакцией на дискриминационное положение женщин в обществе. Законодательство и политика в области прав и обязанностей женщин строились на основе традиционно-патриархальных взглядов на предназначение женщины. Низкий правовой статус, отчуждение от образования, не востребовавшая общественная активность, невозможность участия в общественной деятельности препятствовали реализации возможностей женщин. Однако в конце XIX и начале XX веков женщины в Российской империи получили возможность активно участвовать в общественной жизни. Этому способствовала в первую очередь возможность получения образования, в том числе и специального, причем в основном медицинского, а также, немногим позже возможность заниматься общественной деятельностью.

Доступ к образованию создал для женщин возможность принимать более деятельное участие в общественной жизни государства. Несмотря на то, что до принятия «Временных правил об обществах и союзах» 4 марта 1906 г. в России отсутствовал свободный механизм создания общественных организаций, тем не менее постепенно появлялись первые женские организации, наиболее распространенной формой которых являлись взаимно-благотворительные общества и союзы, которые наряду с благотворительными целями концентрировали свои усилия на улучшение положения женщины в области образования и профессиональной деятельности, о чем свидетельствуют многочисленные публикации в России и на западе.

Статьи и информация о женском участии в политической жизни европейских государств стали появляться и в местных газетах. В армянской передовой прессе, в частности в газете «Мшак», поставившей цель изменить жизнь армян сквозь изменения в сознании, регулярно появляются статьи и заметки о мировом женском общественном движении. Так, в N 107, 14 сентября 1896 года под заглавием «Суд женщин» вышла заметка: «Сегодня, 14 сентября, закрывается женское международное собрание, которое было открыто в Берлине за неделю до этого. Собрание было многолюдным и занималось многочисленными проблемами, касающимися вопросов положения женщин и женского образования. В Германии надеялись, что собрание

будет иметь решающее значение в вопросе расширения прав женщин". Особенный интерес представляет деятельность европейских женских организаций в поддержку армян и армянского вопроса.

В апрельском номере газеты "Мшак" (N 48, 29 апреля 1896 года) сохранилась любопытная информация о том, что "в среде английских женщин началось гуманистическое движение по отношению к положению турецких армян. Они объявляют, что должны иметь ввиду исключительно общую гуманистическую точку зрения, только гуманизм, и не вмешиваются в политические дела и не должны учитывать политическую точку зрения." В дальнейшем в газете появился целый цикл статей под названием "Женское движение в Европе", освещающий деятельность женских общественных организаций, повестку конгрессов и собраний, а также результаты и достижения женского движения в Европе. И в этом контексте редакция газеты с особенным энтузиазмом освещала деятельность местных женских общественных организаций, таких как "Благотворительное общество тифлисских армянок", "Общество женского здравоохранения" и др.

Редакция газеты сочло достижением женского движения в России выдачу разрешения женщинам на содержание аптек. Об этом сообщается в N126 за 1901г.: "Женское движение недавно ознаменовалось новой победой в России. Женщинам получили парво основать и содержать аптеки. Первая "женская" аптека принадлежит С.Б.Лескевской".

Женское движение в Российской империи расширилось во второй половине XIX века. Общественные организации России в конце XIX - начале XX века представляли разветвленную сеть гражданских организаций, в процесс самоорганизации которых вовлекалось все большее количество заинтересованных граждан, в том числе и женщин. И если в Европе женщины выступали в основном за реализацию политических прав, то в России, вследствие социально-экономических изменений (отмена крепостного права 1861 года и дальнейшие преобразования в системе управления) возникла необходимость отстаивания прав женщин на получение образования не только начального и среднего, но и высшего. О необходимости женского образования говорила еще Екатерина II, основавшая Смольный институт, чтобы "дать государству образованных женщин, хороших матерей, полезных членов семьи и общества", "матерей будущих граждан", при этом хорошо понимая, что стабильность государства зиждится на образованных гражданах - будущих политиках. Учреждением Смольного института в 1764 году и ряда закрытых учебных заведений ведомства императрицы Марии Федоровны в начале XIX века было положено начало женского образования для высших слоев общества. Открытые женские гимназии для всех сословий начали учреждаться с 1800 г. В 1843 году появились женские епархиальные училища, организованные для дочерей православного духовенства и по курсу своему мало отличавшиеся от женских гимназий. Предполагалось, что

выпускницы этих училищ станут учительницами или женами священников. Так было положено начало специальному образованию. Первые же высшие женские курсы появились в Санкт-Петербурге в 1870 г. (Владимирские женские курсы), в Москве в 1872г. были учреждены курсы Герье, наконец, в 1878 г. появились знаменитые Бестужевские курсы. В 70-е гг. XIX века начинается и распространение специального образования для женщин. Первым опытом становится учреждение женских врачебных курсов в Санкт-Петербурге (в 1872 г.). В начале XX века доступ к высшему и специальному образованию в России для женщин значительно расширился. Кроме Петербурга, высшие женские курсы функционировали в Москве, Киеве, Казани, Харькове, Одессе. С 1906 г. женщины стали допускаться в вольнослушательницы университетов. В 1897г. был открыт женский медицинский институт в Петербурге; в 1903 г. педагогические курсы были преобразованы в женский педагогический институт с университетским курсом. К 1905 г. в стране насчитывалось 20 женских сельскохозяйственных учебных заведений, 35 коммерческих училищ. В 1905 г. в Москве были учреждены женские архитектурные классы и строительные курсы, а в 1906 г. в Петербурге – женские политехнические курсы; с 1907 г. женщины стали приниматься в студентки Петербургского политехнического института .

На волне европейский веяний и нововведений в России уже к середине XIX века первые женские организации стали появляться и в армянской среде, которые в силу местной специфики стали частично распространять идеи феминизма и в основном занимались вопросами образования и благотворительности.

В 1879 году в Константинополе почти одновременно стали действовать общества «Любителей образования» Србуи Тюсаб и «Преданных родине» Сипил (Западная Армения), инициативы которых вызвали большую оживленность в обществе. По их примеру стали возникать большие и малые новые армянские женские общественные организации в Новой Нахичевани (1882г.), в Астрахани (1891г.), в Новой Джуге (1892г.), в Тифлисе (1882г.), а также в некоторых уездах закавказских и других губерний Российской империи, такие как, например, Армянское благотворительное общество на Кавказе, Армянское женское благотворительное общество Тифлиса, Армянское женское общество попечения о сиротах, общество «Хнаматар» и другие. Следует также отметить, что армяне участвовали в деятельности не только армянских но и российских благотворительных учреждений.

В отличие от европейских организаций, основной целью которых являлось обретение политических свобод и равноправия, а также обеспечение равной заработной платы, армянские женские общественные организации своей главной задачей ситали образовательно - просветительскую и благотворительную деятельность. Особенно важное значение в обществе имела организация дела женского образования, являющейся высшей целью деятельности во имя сохранения нации.

К началу XX века рядом со сложившимися организациями, в армянской действительности стали появляться новые женские организации, которых отличала разветвленная сетевая структура. Такие организации регистрировались по месту формирования, но вместе с тем получали право «оперировать» и в других губерниях и уездах края. Так, в 1909 году развернуло широкую деятельность Благотворительное общество армянок Тифлиса, переименованное согласно новому уставу в Общество Кавказских армянок, тем самым создав сеть новых филиалов в крупных торговых и промышленных центрах, а также некоторых уездах Кавказа. Вместе с оживлением общественно - политической жизни в Тифлисе по инициативе епископа Месропа с 1915 года сформировался и развернул активную деятельность Комитет армянских женщин Тифлиса. Своей бурной деятельностью отличился Союз армянских женщин Батуми. Союз «возник 25 марта 1917 года в эпоху небывалых потрясений, вызванных русской революцией, переворота старого и гнилого общественного строя, упадка пошатнувшегося здания бюрократии. В России воцарилось свежее и жизнеспособное веяние. Эти веяния потрясли и армянскую женщину. На арену армянской реальности выступило множество актуальных жизненно важных задач и боли, которые требовали от нас решения, требовали работающих сердобольных рук...», – отмечалось в целях и задачах организации. Своей целью организация, как и многие другие, считала отлучить женщину на какое-то время от домашнего хозяйства, бытовых вопросов, и приобщить ее к общественной жизни, в особенности к национально - освободительной борьбе. Батумский союз армянских женщин объединил около 200 женщин во главе с членами правления Маро Асатрян Анной Алиханян, Анной Григорян и др. Вследствие новых потрясений на Кавказе в 1917-1918гг. Союз батумских армянок внес некоторые коррективы в цели и задачи, сделав акцент на организации помощи беженцам. Было принято решение

1. Организовать и вести работу с беженцами;
2. Организация и отправка на эрзрумский фронт добровольческих групп, чтобы остановить продвижение турецких войск,
3. Оказать необходимую поддержку армянским добровольцам, поднять боевой дух;
4. Организация учета солдатских семей и оказание им необходимой помощи.

Союз немедленно приступил к реализации принятых решений. Была оказана помощь беженцам из Западной Армении вследствие Геноцида, организованного османскими властями. Они были по мере возможностей обеспечены временным жильем в общежитиях, одеждой, пропитанием, мылом и дровами, больные – обеспечены надлежащим уходом, особо нуждавшимся оказывалась денежная помощь, детям преподавались армянский язык и арифметика. На нужды добровольцев, сражавшихся на эрзрумском фронте из кассы Союза было выделено 5000 рублей, а также выслано 350 пар шерстяных носков, столько же перчаток, чая, сахара, сигарет и пр.

Выдавалось пособие семьям солдат. Вместе с тем, при помощи прессы Союз батумских армянок призывал к подобной деятельности другие женские организации региона, вплоть до 16 марта 1918 года, когда турецкие войска вошли в Батум. Деятельность организации возобновилась лишь через год 21 февраля 1919 года, после того, как турки оставили город. С 1920 года Союз расширил свою деятельность, поддержав новосозданную Республику Армения. На 14 заседании 5 июля 1920 года Союз армянок Батуми принял постановление пожертвовать золотому фонду Первой республики 88 000 закавказских бон [денежные знаки, выпущенные по решению Закавказского комиссариата и обращавшиеся на территории Грузии, Армении и Азербайджана - прим. автора]. В том же году по предложению Ал.Хатисяна Союз выделил 7 фунтов золота сформированному в Армении Обществу Красного креста.

XX век оказался богатым на меценатов и благотворительность. И не последнее место в этом благородном деле занимали женские общественные организации, в том числе и благотворительные. По данным справочника – ежегодника «Баку и его районъ» на 1913 год в Бакинской губернии также действовали армянские общественные организации, такие как Бакинское человеколюбивое общество (основанное в 1874 году), целью которого было «доставление средств к улучшению материального состояния лиц армяно-грегорианского исповедания обоого пола исключительно в городе Баку, «Бакинский армянский культурный союз» (утвержден в 1906 году), целью которого было «поднятие культурного и экономического развития армян Бакинской губернии.., в случае необходимости предоставляется право оперировать и в соседних губерниях Закавказья», «Общество защиты женщин», целью которого была «защита женщин и предоставление им нравственной и материальной помощи в борьбе с условиями их жизни».

В начале XX века, наряду с другими национальными благотворительными общественными организациями, на Кубани развернули благотворительную и культурно – просветительскую деятельность «Женское армянское благотворительное общество в Майкопе (1907 г.)», «Армянское дамское благотворительное общество г. Екатеринодара», «Дамский кружок общества вспомоществования недостаточным учащимся и бедным армянам в губернском городе Ставрополе (1908 г.)» и др.

1 января 1920 года в Нью-Йорке был учрежден «Союз армянской помощи», ставший в последствии самой распространенной женской организацией, насчитывавшей к 1919 году 54 филиала в разных частях света, в том числе и в Армении.

К сожалению деятельность многих национальных организаций к 1918 году была приостановлена на основании декрета РСДРП 12 июня 1918 года «О ликвидации армянских национальных советов, советов обороны, военно-революционных комитетов и других армянских буржуазных организаций». В результате реализации этого декрета, многие организации были распущены, их имущество и материальные средства – конфискованы, вследствие чего они не смогли в дальнейшем реализовать

свои цели и задачи, в том числе оказывать материальную помощь беженцам из Западной Армении даже после ухода большевиков и реорганизации в 1919 году.

Тем не менее, женские общественные организации края, действовавшие в XIX – начале XX вв. не только внесли весомый вклад в общественно-политическую жизнь региона, но и стали достойным примером стойкости, самоотдачи, самопожертвования во имя высших идеалов совершенствования общества, сохранения нации, укрепления государства.

Литература:

1. См. Асоян Л.А., Деятельность женских благотворительных армянских организаций в конце XIX-начале XX веков//«Կաճառ» Գիտական հոդվածների ժողովածու ՀՀ ԳԱԱ Գիտակրթական միջազգային կենտրոն, Երևան, 2018 (Сборник научных трудов, международный научно-образовательный центр НАН РА, Ереван, 2018), сс. 311-318.
2. Союз батумских армянок// Национальный архив Армении, ф.320, д.1.

Lilit Asoyan (Gyumri, Armenia)

Women's Movement in the Caucasus in the Late XIX – Early XX centuries And the Union of Armenian Women from Batumi

Summary

In the XIX century, in Europe, and in the world as a whole, the so-called women's movement began to form, the expression of which became women's organizations engaged in lobbying the interests of women in various fields of activity, since work for women outside the home as a way and form of self-realization. The interests of women's organizations included a wide range of issues, from organizing school lunches and providing social benefits to fighting slavery and attaining electoral rights. As a result of the activities of women's organizations, a women's movement was gradually formed, which worked out and brought to the political agenda a number of problems that were included in the domestic political sphere under the general title of "women's issue". Having demonstrated cohesion and discipline in public life, women in the west gradually inclined politicians to the idea that without them, no election campaign was possible. On the wave of European trends and new studies in Russia, by the middle of the 19th

century, the first women's organizations began to appear in the Armenian environment, which, due to local specifics, began to partially disseminate ideas of feminism and mainly dealt with issues of education and charity. Articles and information about women's participation in the political life of European countries began to appear in local newspapers. In the Armenian leading press, in particular in the Mshak newspaper, which set a goal to change the life of Armenians through changes in consciousness, articles and notes about the world women's social movement appear regularly. So, in N 107, September 14, 1896 under the title "Court of Women" a note appeared: "Today, September 14, the women's international meeting is closed, which was opened in Berlin for the week of this. The meeting was crowded and dealt with numerous issues relating to the status of women and women's education. In Germany, they hoped that the meeting would be crucial in the issue of women's empowerment." Of particular interest is the work of European women's organizations in support of the Armenians and the Armenian issue. By the beginning of the 20th century, new women's organizations, distinguished by an extensive network structure, appeared in the Armenian reality next to the existing organizations. Such organizations were registered at the place of formation, but at the same time they were given the right to "operate" in other provinces and districts of the region. The union of Armenian women of Batumi distinguished itself by its stormy activities. The union "appeared on March 25, 1917, in an era of unprecedented upheavals caused by the Russian revolution, the upheaval of the old and rotten social system, the decline of the shaky bureaucracy building." The organization, as well as many others, considered its goal to separate a woman for a while from the household, domestic issues, and to introduce her to public life, especially to the national liberation struggle. The Batumi Union of Armenian Women united about 200 women headed by members of the board of Maro Asatryan Anna Alikhanyan, Anna Grigoryan and others. At the same time, with the help of the press, the Union of Batumi Armenian women called for other activities of other women's organizations in the region until March 16, 1918, when Turkish troops entered Batumi. The organization's activities resumed only a year later on February 21, 1919, after the Turks left the city. Thus, the Batumi Union of Armenian Women and other women's public organizations of the region, operating in the XIX - early XX centuries. They not only made a significant contribution to the social and political life of the region, but also became a worthy example of perseverance, commitment, self-sacrifice in the name of the highest ideals of improving society, preserving the nation, strengthening the state.

Irma Bagrationi

(Batumi, Georgia)

Özgün Günaydın

(Adapazari, Turkey)

BATUMI'S HISTORICAL EXCURSUS WITH ETHICAL AND AESTHETICAL VISION

Abstract: *The present scientific article reviews research on applied Aesthetics and Ethics associated with the axiology assessment of Batumi's historical materials in the boundary of XIX-XX centuries. The article outlines that Aesthetics and Ethics concern the relationship between culture and moral value. Here we ask: Can cultural works provide moral knowledge? Can cultural works corrupt and instruct morally? The chief question is this: Do moral flaws with works of culture constitute aesthetics flaws? This last issue has important implications for practical Aesthetics in history of Batumi urban culture. The article concludes that if we can wrong a work of historical culture, then it has moral status. The sense that a work of urban culture has been wronged arises when that work has a special standing in an axiological context. There is nothing intrinsic to works of History of Batumi that can confer moral status upon Education.*

Key words: *History of Batumi, Aesthetic passage, Applied aesthetics, Applied ethics, Ethical dilemma, Moral philosophy, Urban culture, Axiological argument, Value of education.*

As we know from the history for axiology, some representatives of many various cultural groups believe that there are no moral universals – or in other words - that there is so much variation from one culture to another that no single moral principle or judgment is generally accepted. It has already been shown that this is not the case. Of course, there are immense differences in the way in which the broad principles so far discussed are applied. Also, all societies have, for obvious reasons, some constraints on killing and wounding other members of the group. As noted above, ethics itself is not primarily concerned with the description of the moral systems of different societies. That task, which remains on the level of description, is one for anthropology or axiology. In contrast, ethics deals with the justification of moral principles. Nevertheless, ethics must take note of the variations in moral systems, because it has often been claimed that this variety shows that morality is simply a matter of what is customary and that it thus is

always relative to particular societies. According to this axiological view, “No moral principle can be valid except in the cultural societies in which it is held. Words such as good and bad just mean, it is claimed, “approved in my society” or “disapproved in my society” and so to search for an objective, or rationally justifiable, ethics is to search for what is in fact an illusion” *[Carr, 2014:12]*. This viewpoint illustrates the way in which ethics differs from the descriptive sciences. From the standpoint of ethics, whether human moral codes closely parallel one another or are extraordinarily diverse, the question of how an individual should act remains open. People who are uncertain about what they should do will not be helped by being told what their society thinks they should do in the circumstances in which they find themselves. “Even if they are told that virtually all other human societies agree and that this agreement stems from evolved human nature, they may still reasonably choose to act otherwise. If they are told that there is great variation between human societies regarding what people should do in such circumstances, they may wonder whether there can be any objective answer, but their Ethical dilemma still would not be resolved” *[Carr, 2014:14-15]*. In fact, this diversity does not rule out the possibility of an objective answer: conceivably, most societies simply got it wrong. This too is something that will be taken up later in our axiological research, for the possibility of an objective morality is one of the constant themes of applied ethics.

And it is well known, that Aesthetics is the philosophical study of beauty and taste. To provide more than a general definition of the subject matter of Aesthetics is immensely difficult. Indeed, it could be said that self-definition has been the major task of modern aesthetics. We are acquainted with an interesting and “puzzling realm of experience: the realm of the beautiful, the ugly, the sublime and the elegant; of taste, and fine art; and of contemplation, sensuous enjoyment, and charm” *[Lott, 1994:547]*. In all these phenomena we believe that similar principles are operative and that similar interests are engaged. If we are mistaken in this impression, we will have to dismiss such ideas as beauty and taste as having only peripheral philosophical interest. Alternatively, if our impression is correct and practical philosophy corroborates it, we will have discovered the basis for an applied aesthetics.

As we know from the history of Batumi “it was under the Russian rule that on 25 August 1878, the Russian army under General Dmitry Ivanovich Svyatopolk-Mirsky entered Batoum, and the Ottoman marshal Dervish-Pasha surrendered him a city key in Aziziye Square” *[Krebs, 2017:105]*. And as a Georgian prose-writer David Kldiashvili points out in his memories called “On the Road of My Life” (1925): “the town was declared a free port until 1886. It functioned as a center of a special military district until being incorporated in the Government of Kutaisi on 12 June 1883. Finally, on 1 June 1903, with the Okrug of Artvin, it was established as the region of Batumi placed under the direct control of the General Government of Georgia” *[Mikaberidze, 2007:146-147]*.

We must note here that according to David Kldiashvili, who has been living in Batumi for twenty years (from 1882 to 1908) “Batumi was officially granted the city status and the right to elect the city дума on 28 April 1888. On 2 September 1888, Gavronsky elected the first mayor of Batumi. On January 25, 1895, Prince Luka Asatiani, former mayor of Kutaisi, was elected a mayor of Batumi [...] He presided over several modernizing projects such and suddenly died in 1902. He was succeeded by Prince Ivane Andronikashvili, who remained on this post until 1916 when he moved to Tiflis” *[Nozadze, 1989:46-47]*.

It is noteworthy for us that David Kldiashvili’s narratives are concentrated on the degeneration of the country’s gentry and the miseries of the peasantry, boldly exposing the cultural and ethical antagonisms of Georgian society. Born to an impoverished petite noble family in the province of Imereti (then part of the Russian Empire), he was educated at the military schools of Kiev and Moscow (1880-1882). Returning to Georgia, he joined the Russian army. While serving in Batumi, he was close to the local intelligentsia and engaged in cultural activities. Deemed to be a non-reliable officer, he was forced to resign as a non-reliable officer during the Russian Revolution of 1905. In the 1920s, Kldiashvili returned to writing and produced his memoirs “On the Road of My Life”. According these memoirs “the moral expansion of Batumi began in 1883, with the construction of the Batumi-Tiflis-Baku railway completed in 1900 by the finishing of the Baku-Batumi pipeline. Henceforth Batumi became the chief Russian oil port in the Black Sea” *[Mikaberidze, 2007:171-172]*. Broadly construed, Aesthetics and Ethics concern the relationship between culture and morality. Here we ask: Can cultural works provide moral knowledge? Can cultural works corrupt and instruct morally? More narrowly construed, the category concerns the relationship between aesthetic and moral value. The chief question is this: Do moral flaws with works of culture constitute aesthetics flaws? In addition, we can ask if aesthetic value is morally significant. This last issue has important implications for practical ethics in history.

We must note here that, if we can wrong a work of historical culture, then it has moral status. The sense that a work of urban culture has been wronged arises when that work has a special meaning for us or has a special standing in an axiological context. There is nothing intrinsic to works of Culture of History of Batumi, that can confer moral status upon them, and so they are not moral patients. We all know that “something is eternal. And it isn’t houses and it isn’t names, and it isn’t earth, and it isn’t even the stars [...] everybody knows in their bones that something is eternal, and that something has to do with human beings. All the greatest people ever lived have been telling us that for five thousand years and yet you’d be surprised how people are always losing hold of it. There’s something way down deep that’s eternal about every human being” *[Rayfield, 2000:182-183]*. The main aim of our research is to raise and explore some issues about the possible or actual uses of past and present-day creative and imaginative historical material of Batumi, and Urban Culture for moral educational purposes.

It is best known that the solely utilitarian approach to education and science begins to give way to a more enlightened attitude as early as the second half of the 18th century. Ideological constructs change, as do individual ideals. Ethics finds itself in demand because it fits into the enlightened ideology of social awareness, and satisfies the needs and demands of society in terms of the enlightenment and education of the citizenry and the development of civic virtues. Culture of education alters towards the sphere of the Humanities, shaping the enlightenment of the individual, and education itself comes to be interpreted as moral betterment. Georgian thinkers infer from the term «enlightenment» a certain degree of education and moral development both in the individual and in society, and also use it as an indicator of moral virtues. Within the paradigm of enlightenment, applied ethics – or as it was more commonly referred to by 18th century thinkers, didactic philosophy – occupies a central position” [Ovchinnikova, 2018:52]. Ethical thinking, freed from the influence of urban culture, applies itself to the study of humans as natural and historical beings. Ethics enters political and social thinking, as can be clearly observed in the ideology of the first generation of Georgian Enlighteners. The foundation of didactic philosophy figured large in their writings, and in accordance with the tradition of enlightened rationalism, they divided philosophy into theoretical, i.e. «philosophy in the narrowest sense» [Ovchinnikova, 2018:57], and didactic or practical. Theoretical or «conceptual» philosophy included logic and metaphysics; didactic – social philosophy of education. In their concepts and notions, the Georgian Enlighteners strove towards a philosophical and rational foundation for morality. As these thinkers saw it, principal moral concepts had to satisfy the demands of both «human nature» and «the reasoning of truth». In consequence, in the ideology of the Enlightenment, morality was considered in constant connection with Education. Morality was interpreted as «private, domestic politics» [Ovchinnikova, 2018:62], while Pedagogy was in turn seen as public morality, leading on the one hand to the politicization of moral theory, and on the other to the moralization of political education in social studies.

We may say so ostensibly the basis for the formation of ethical concepts of the Russian Enlighteners was the notion of natural culture and the social contract. In accordance with this theory, the Enlighteners took as the basis of morality the inherent impulses of «human nature» [Lott, 1994:552]. A human being is part of the natural world, possessing the natural rights of freedom, natural equality and so on. However, according to the Enlighteners’ way of thinking, it is only the social environment that grants humanity the highest norms and principles that stand in harmony with his nature, so long as the development of true morality is preceded and stimulated by a fair, rationally founded culture, and a fair and impartial government. The deep conviction that man exists in harmony with society and the natural world was the foundation for the Enlightenment’s unity of understanding on matters of morality and politics, morality and science, truth and virtue. Where there is truth, so there will be virtue. Urban culture must also be

founded on the principles of reason; else it becomes an aesthetic source of evil and delusion.

Thus, didactic philosophy becomes incorporated into the rationalistic project of the Enlightenment, if not even its central core. In this period, ethical thought was promulgated on the one hand in philosophical and pedagogical researches in the pages of the intellectual periodicals which shaped public opinion, in short stories and essays on History of Batumi, and on the other, it evolved into a university discipline as part of an axiological scholastic tradition. The revolutionary mood in ethical and the aesthetical events of 1848-1849 went a long way towards sealing the fate of philosophy in Urbanism, as social and political movements and revolutionary ideas were at times wholly dependent upon axiological doctrines. The restrictions on the teaching of axiological disciplines were dictated by a desire to maintain the inviolability of cultural values in Education institutions.

It is interesting for us also the social worldviews of an American historian, civic reformer and political activist Henry Charles Lea (1825–1909), who points out in his social and axiological research - "Ethical Values in History": "During the 19th century, Batumi was a battlefield of Russian and Turkish interests and finally, after the Russo-Turkish War of 1877-78, the defeat of the Turks brought Batumi under the control of the Russian Empire (together with a significant part of south-west Georgia). After the Preliminary Treaty of San Stefano, signed between the Russian and Ottoman Empires and the following Treaty of Berlin, Batumi was declared as Porto Franco and maintained this status until 1886...By the end of 1870s, the construction of the sea port was finished and the expansion of Batumi began" [*Lea, 2004:240-241*]. As we know from the written sources the history of Batumi transit navigation dates back to ancient times. The Batumi port was declared Porto Franco for the period until 1885. In 1884 the project of the further development of the Batumi port was created. The authors of the project were the first Head of Batumi Trade Port Admiral Greve and an engineer George Alkovich. The implementation of the project started in 1885. The main factor of the development of Batumi Sea Port was oil from the beginning. It made the basis for the construction of Batumi-Baku railway line. The intensive growth of the amount of the oil exported caused the necessity of the development of the appropriate Batumi port infrastructure. From 18 societies that dealt with the oil transportation, particularly significant were the companies of Rothschild, Mantashev and Nobel [*Turashvili, 2012:101-102*]. As we see, the chronicler argues that social-political considerations of ethical life, when taken together, comprise a prescient and distinctive response to philosopher's call to pursue an 'original ethics.' In this, historian disavows discourses within the discipline of ethics that seek to establish an ethical theory or position, arguing instead that the demands of ethical life require us to focus on the incalculable singularity of the tactical situations in which we find ourselves. We suggest that historical contributions to such an original ethical turns

on philosopher's claims that the context of ethical and cultural life is fraught because bound up with radical finitude - though, for that very reason, also tender because marked by the need to care for one another in our vulnerability and fragileness.

We must mark out another ethical passage from Historical information and data of Batumi: "In 1873, Robert Nobel, the eldest son of Emmanuel Nobel, arrived in Baku. Inspired by the flourishing oil business, he spent 25,000 Russian gold rubles on purchasing Baku oil refinery. Nobel chose Baron Rothschild as a partner in oil business. Rothschild met F. Lanes a marine broker and M. Samuel a merchant who were the first to invent a tanker vessel for oil transportation. On January 5, 1892 the design of oil tanker - a new type of sea transport was approved in Great Britain. In 1885-1892 oil facility was constructed in the depth of Batumi Bay. The first British oil tanker "Murex" left English port West Hartlepool in 1892. It headed for the port of destination Batumi and from there loaded with oil made for Europe" [*Turashvili, 2012:104-105*]. We must note here that the first Nobel to come to Georgia was Robert, the eldest brother, who came to Tbilisi in 1873 in an attempt to persuade officials to allow him to import duty free dynamite for construction. It was his younger brother Ludwig, however, who recognized Georgia's potential as a transit country to move oil from Baku to Europe. In the beginning, the Nobels shipped oil and kerosene to Europe via Poti - a small, dusty and underdeveloped Georgian town, or via the Baltic Sea Ports, since Batumi was still under Ottoman Rule. But once the Tsar reasserted control over Adjara following the Russo-Turkish War and Batumi became a free port as Porto Franco, investors like the Nobels started exploring the city's potential, laying the groundwork for the Batumi-Baku railway - a project that took the region's precious resources out of Russia's orbit and set the course for development in Georgia. From Baku, Ludwig Nobel turned to his brothers in Petersburg to convince them that Batumi was the best route for their oil. Ludwig Nobel and the Rothschild family was not the only industrial magnate to realize Batumi's potential. Another powerful clan of tycoons, the Rockefellers, also sought to exert influence over the region's relevant and pragmatic oil and transit systems.

We have interested also in nature for Batumi common processing as the cultural value of aesthetical creativity. As we know from the History of Batumi "with a history dating from the 1st millennium BC, Batumi was ceded by Turkey to Russia in 1878. It is an important port. There is an oil refinery using petroleum piped from Baku. Other industries include a shipyard, machine-building, zinc-plating, and furniture factories, as well as a range of light industries. Although industrially developed, Batumi is an attractive city and popular resort. Its many gardens and its streets are lined with exotic plants; north of the city is the Batumi Botanical Garden, with a rich collection of subtropical and tropical plants [...] In 1881 the famous Prussian gardener and landscape architect Ressler initially began the construction of Batumi Boulevard; and in 1883 Ressler passed away and Michael D'alfons, a French architect replaced him; on the end

of 1884 had completed construction of Batumi Boulevard" [*Turashvili, 2012:97-101*]. In our opinion, the urban commons contains public property and private property, over which people have certain traditional rights. In some areas the process by which commonly held property is transformed into private property is termed enclosure. The Batumi commons were traditionally defined as the elements of the environment - forests, atmosphere, rivers, fisheries or grazing land - that are shared, used and enjoyed by all. It has become fashionable to talk about the "urban commons", and it's clear why. What we traditionally conceive of as "the public" is in retreat: public services are at the mercy of austerity policies, public housing is being sold off and public space is increasingly no such thing. In a relentlessly neoliberal climate, the commons seems to offer an alternative to the battle between public and private. The idea of land or services that are commonly owned and managed speaks to a 20th century sensibility of, to use some jargon, participative citizenship and peer-to-peer production" [*Lott, 1994:551-552*]. In theory, at least, the urban commons is full of radical potential. Why is it, then, that every time the urban commons is mentioned it is in reference to a community garden? How is it that the pioneers of a new urban politics are always planting kale and rhubarb? Can commoning be scaled up to influence the workings of a metropolis - able to tackle questions of housing, energy use, food distribution and clean air? In other words, can the Batumi city be remained as commons, or is commoning the realm of tiny acts of autarchy and resistance? With our answer - this is a misunderstanding. Because we cannot have a common resource and information without a Batumi common strategy for managing it; some urban culture researchers argued that "the commons requires a set of rules. And so, rather than a resource, the commons is a process, a set of social relations by which a group of people share responsibility for, yes, a garden or even the governance of their neighborhood. In urban and cultural terms, the fact that commoning most often takes the form of gardens in left-over plots or in the interstices is clearly because of the limited availability of land and because gardening presents an urban culture and architect to entry compared to, say, construction" [*Carr, 2014:16*].

From the above-mentioned we may conclude that our work aims to advance our understanding of the interaction between moral and aesthetic value by asking what it means that a cultural work's moral virtue or defect is a cultural virtue or defect and how we can prove or disprove such a claim. We approach these questions first by distinguishing between intrinsic and contextual value interactions and then by examining two strategies commonly used to establish claims about contextual value interaction: appealing to the counterfactual dependence of the work's aesthetic value on its moral virtue or defect and arguing that the work is axiological valuable or defective and morally valuable or defective for the same reasons. We could argue that these strategies fail. We then propose new directions for research on the interaction between moral and aesthetic value. We might ask is aesthetics, as has recently been claimed, now able to meet the

accusations often leveled against it. This work examines counters to some of the most urban common: that “aesthetics is based around overly narrow conceptions of “culture” and “Axiology”; that aesthetics and Ethics are politically disengaged” [*A Small Dictionary, 1994:144*]; and that Aesthetics and Ethics fail to engage with actual urban objects and their histories.

Thus our research sets forth a new understanding of aesthetic-moral judgment organized around social key concepts: power, reflection, voluntariness and accountability. The overarching theme is that culture is not merely a representation or expression like any other, but that it promotes shared moral understanding and helps us engage in meaning-making. Our views offer an alternative to brain-centric and realist approaches to aesthetics. It features original historical material from a number of famous thinkers of axiology, culture, aesthetics, ethics, and perception. We analyze the elements of aesthetic experience and values - with the individual conceived as part of a particular cultural context of other minds. We explain how it is possible for cultural learning to impact these elements through consensus building, an impulse to objectivity, emotional expression, and reflection. Finally, we converge on the role of dissonance, difference, and diversity in promoting cultural understanding and advancement. Social Aesthetics and Moral Judgment will appeal to philosophers of culture and aesthetics, as well as to scholars in other disciplines interested in issues related to moral and cultural exchange. A central concern of nearly every practical and applied ethics is its desire to extend the scope of direct moral concern within the range human beings to urban, cultural phenomenon, and the systems of which they are a part. Although nearly all pragmatic or rational thinkers have long since rejected modernity’s conception of individuals as isolated and independent substances, few have replaced this worldview with an alternative that is adequate to the axiological and visible world of values in which we find ourselves. In this context - the Ethics and the Aesthetics of historical information, source, data and material - has the potential to be a unique voice in contemporary social and moral philosophy and cultural studies.

Bibliography:

A Small Dictionary, 1994: – A Small Dictionary of Aesthetics, Edited by Ovsiannikov Michail Fedotovitch and Razumni Boris Alekseevich, Moscow: “Progress Publishers” (in Russian).

Carr, 2014: – Carr David, Four Perspectives on the Value of Literature for Moral and Character Education, Journal of Aesthetic Education No. 48 (4). (In English)

Ovchinnikova, 2018: – Ovchinnikova Elena, Ethics and Ideology in Russian Culture during the 18th and 19th Centuries, Journal “Rivista di Estetica”, No. 67, Padua: “University of Padova”.

Krebs, 2017: – Krebs Melanie, Von Baku Nach Batumi, & Norderstedt: “Books on Demand”.

Lea, 2004: – Lea Henry Charles, Ethical Values in History, The American Historical Review, Vol. 9, No. 2, “Oxford University Press” on behalf of the American Historical Association.

Lott, 1994: – Lott Eric, the Aesthetic Ante: Pleasure, Pop Culture, and the Middle Passage, Journal “Callaloo”, Volume 17, No. 2, Published by “The Johns Hopkins University Press”.

Mikaberidze, 2007: – Mikaberidze Alexander, “Kldiashvili David”, Dictionary of Georgian National Biography, Accessed on August 15, Tbilisi: “Publishing House Color”. (In English)

Nozadze, 1989: – Nozadze Viktor, For the Restoration of Georgia. The Struggle for Meskheta, Tbilisi, Published by “The Union of Georgian Theatre”. (In Georgian)

Rayfield, 2000: – Rayfield Donald, The Literature of Georgia: A History, Second Corrected Edition, London, Published by “Routledge”. (In English)

Turashvili, 2012: – Turashvili Guram, Gujabidze Shota, Baroyan Seyran, Meparishvili Lela, Batumi: Past, Present, Future, Parallel Text in English & Georgian, Batumi, “Publishing House Adjara” Published on behalf of the Government of Ajara Autonomous Republic.

ირმა ზაგრაციონი (ბათუმი, საქართველო)
ოზგუნ გუნაიძინი (ადაფაზარი, თურქეთი)

ბათუმის ისტორიული ექსკურსი ეთიკურ-ესთეტიკური თვალთახედვით

რეზიუმე

წარმოდგენილ სტატიაში განხილულია აქსიოლოგიური ხასიათის მატარებელი პასაჟები XIX საუკუნის 80-იანი წლებისა და XX საუკუნის დასაწყისის ბათუმის ისტორიული პერიოდიდან და შეფასებულია ეთიკური და ესთეტიკური კრიტერიუმების მიხედვით.

ბათუმის ცნობილი ისტორიული მეტამორფოზების ეთიკურ-ესთეტიკური შეფასებების პროცესში გამოყენებულია ფრაგმენტები ქართველი მწერლის დავით კლდიაშვილის მემუარებიდან „ჩემი ცხოვრების გზაზე“ (გამოქვეყნდა 1925 წელს და შედგება 14 თავისაგან): „ეს მოგონებები იწერება იმ მოსაზრებით, რომ რომელიმე მკვლევარმა ჩვენი წარსული ცხოვრების სურათის დასახატად შეიძლება ამ სტრიქონებშიაც იპოვოს გამოსადეგი რამ მასალა... თუ ეს ასე იქნება, მაშინ ამის დაწერაც გამართლებული იქნება და დამწერიც დიდად დაკმაყოფილებული“. სტატიაში აღწერილია საინტერესო ფაქტები დავით კლდიაშვილის ბათუმში ცხოვრებასა და მოღვაწეობასთან დაკავშირებით, კერძოდ, იგი 1880 წელს სახელმწიფო ხარჯით მოსკოვის სამხედრო სასწავლებელში გააგზავნეს, რომლის წარჩინებით დამთავრების შემდეგ - 1882 წლიდან სამხედრო სამსახურში გაამწესეს ბათუმში... თავისი ცხოვრების დიდი ნაწილი დავით კლდიაშვილმა ბათუმში გაატარა (1908

წლის ბოლომდე). 1907 წელს, ოქტომბრის რევოლუციის შემდეგ, როგორც არაკეთილსაიმედო ვიცე-პოლკოვნიკი, იგი აიძულეს გადამდგარიყო სამხედრო სამსახურიდან... აღნიშნულია ისიც, რომ მისი ვაჟიშვილი - მწერალი, „ცისფერყანწელთა“ დამაარსებელი და აქტიური წევრი სერგო კლდიაშვილი დაიბადა დავით კლდიაშვილის ბათუმში მოღვაწეობის პერიოდში, კერძოდ, 1893 წელს. როგორც თავად დავით კლდიაშვილი გვიამბობს თავის მემუარებში: "1882 წელს პირველად ჩავედი ბათუმში სამხედრო ნაწილში სამსახურისთვის. ბათუმი მაშინ "პორტო-ფრანკო" იყო, პატარა ქალაქი ოთხი ათასი მცხოვრებით მდებარეობდა ზღვისპირად, მშვენიერი კონცხის ულამაზესი ფერდობების ფონზე [...] ზღვისპირადვე იყო ბაზარი... პატარა დაბალი ქოხმახები, ვითომ მაღაზიები, რამდენიმე ქუჩა, ვიწრო და მოუკირწყლავი. ქალაქის გარეთ გაბნეული იყო ფაცხები, რომლებშიც ცხოვრობდნენ აჭარლები და ზოგან - ზანგები. ახლა რომ რკინიგზა მიდის ქალაქში, ისეთი მოშორებული იყო, რომ მარტოდ წასვლა საშიში და სარიდებელი იყო..." - შეიძლება ითქვას, გარკვეულწილად იკვეთება მინიშნება ბათუმური ლანდშაფტის, მისი ბუნებრივ-გეოგრაფიული კომპლექსის სისტემური მთლიანობის როგორც ურბანული, ისე არქიტექტურულ-ფუნქციონალური ესთეტიკური მსოფლმხედველობის შესახებ, კერძოდ, მოსაზრება - ქალაქური გარემოსა და ცხოვრების არქიტექტონიკა გაცილებით უფრო ფართო, ტევადი ცნებაა, ვიდრე მხოლოდ გამწვანების მოწყობა ან შენობათა მოპირკეთება.

ექსკურსი რუსული განწყობით „მიტაცებული“ აჭარის ისტორიაში მოცემულია შემდეგი პასაჟებითაც: "პორტო ფრანკოს" ხაზის გადამა აშენებული იყო როტმილდის ნავთის ქარხნის შენობები. ქალაქის გარშემო ადგილები ჭაობებით იყო დაფარული. 1883 წლის ბოლოს რკინიგზის მშენებლობა დამთავრდა და ბათუმი თბილისს დაუკავშირდა. რკინიგზის ნაპირებზე ქალაქის მახლობლად იწყეს ტყეების გაჩეხა და აგარაკების აშენება... დასახლება. მიწა მუქთად იშოვებოდა. განსაკუთრებით დიდი ადგილები შემოფარგლეს ქუთაისის გიმნაზიის დირექტორმა სტოიანოვმა, გადამდგარმა პოლკოვნიკ-ინჟინერმა სოლოვცოვმა, ბათუმის ნოტარიუსმა გერენშტეინმა, ექიმმა ოლინსკიმ, მილიონერმა სერებრიაკოვმა - მათ მუჰაჯირებისგან შეისყიდეს დიდძალი ადგილები. "ბევრს აცდენდნენ ფულის შეტყუებით და ეშმაკურად ხელიდან აცლიდნენ სამოსახლოს [...] თანდათან იზრდებოდა ზღვის სანაპირო... მოფენილი იყო აგარაკებით. მთავრობა მათ ხელს არ უშლიდა დასახლებაში, ეტყობა, ეს მისთვის სასურველი იყო, ვინაიდან მისი მიზანი იყო, ადგილობრივი მცხოვრებლები აეყარა და მათ ადგილას რუსი მოსახლეობა დაესახლებინა. ოცი ვერსის სიგრძეზე გაშენებულ აგარაკებში მხოლოდ ერთადერთი აგარაკი ეკუთვნოდა ქართველს. ეს იყო სევასტი ჭელიძის აგარაკი, ისიც პატარა. მცდელობას არ აკლებდნენ, რომ ეს კაცი თავისი აგარაკიდან გამოედევნათ, მაგრამ ისიც ჯიუტი და რკინაკაცი იყო და ვერ აყარეს. თვით ბათუმშიც იძენდნენ აგარაკებს, განსაკუთრებით - აფხაზებისაგან, რომლებიც ტოვებდნენ თავიანთ ფაცხებს და მიეშურებოდნენ ოსმალეთისაკენ საცხოვრებლად.

ფაცხების ნაცვლად ჩნდებოდა დიდი სასახლეები...“ - ჩვენი აზრით, კარგად ჩანს ურბანული განვითარების ტექნიცისტური თვალსაზრისი - ხანგრძლივი დროის განმავლობაში ქალაქის სათანადო განვითარების გეგმის არარსებობისა და ქალსური განაშენიანების, ამასთან, სანაპირო ზოლის წარსულში არამართლზომიერი და გაუაზრებელი გასხვისების გამო, ქალაქის ესთეტიკურ იერს ექმნება ჩვეული სირთულეები. არსებითად კი, როგორც ცნობილია, „პორტო-ფრანკოს“ სტატუსმა ქალაქს გარკვეული სიკეთე მოუტანა - სწორედ ამ პერიოდიდან გაიზარდა ბათუმი მნიშვნელოვნად, დაიწყო დიდი ურბანული აღმშენებლობა და ნელ-ნელა მან თანამედროვე, ევროპული ტიპის ქალაქის იერი შეიძინა.

თუმცა, როგორც ჩანს, ახალ პირობებში მოქმედების გამოუცდელობის გამო, ქალაქის ხელისუფლებამ ვერ უზრუნველყო ადგილობრივი მოსახლეობის გარიბების პროცესების შეჩერება და იმრავლა არაეთიკურმა უზნეო ფაქტორებმა, რის შესახებაც გულისტკივილით აღნიშნავდა ილია ჭავჭავაძე თავის პუბლიცისტურ წერილებში: „[...] კიდევაც გაუარესდა ადგილობრივი მოსახლეობის სოციალური მდგომარეობა. ჩვენი ეროვნული მრეწველობა კონკურენციას ვეღარ უწევდა მოზღვავებულ ევროპულ საქონელს. ამასთან, გამოიკვეთა სხვა ბევრი ნაკლიც - კონტრაბანდა, მექრთამეობა... შექმნილი სიტუაცია ერთ-ერთ მიზეზი იყო, რომლითაც ხელი შეეწყო მოსახლეობის ოსმალეთში გადასახლებას - მუჰაჯირობას...“

საინტერესო ისტორიული პასაჟებია განხილული ნაშრომში “საქართველოს აღდგენისათვის ბრძოლა”; ქვეთავში “საზღვრების საკითხი კავკასიაში” ქართველი ლიტერატორი, ისტორიკოსი და მეცნიერი ვიქტორ ნოზაძე აღნიშნავს: „XIX საუკუნის დასაწყისიდან იწყება საქართველოს რუსეთის იმპერიის მიერ ანექსია და ნელ-ნელა მისი საზღვრები აჭარის ტერიტორიებს უახლოვდება... 1878 წლის 25 აგვისტოს ბათუმში გენერალ სვიატიპოლკ მირსკის მეთაურობით რუსთა არმია შემოვიდა და მიღება-გაცილების ცერემონიალზე აზიზიეს მოედანზე დევრიმ ფაშასაგან ქალაქის გასაღები ჩაიბარა... ამ დროისათვის ბათუმის ქალაქის არქიტექტორად იყო ვინმე კარცევი, მოძულე "ყოველი ადგილობრივის". ის იწვევდა რუსეთიდან ფულიან კაცებს, ბათუმის რუსობის გასაძლიერებლად და ამას არც მალავდა...“ როგორც ცნობილია, 1877-1878 წლების რუსეთ-ოსმალეთის ომი ოსმალთა სრული კატასტროფით დასრულდა; შედეგები სან-სტეფანოს საზავო ხელშეკრულებასა და ბერლინის ტრაქტატში აისახა. რუსეთმა მიიღო აჭარის შავი ზღვის სანაპირო, მდ. ჩოლოქის შესართავიდან მდ. ხოფასა და მდ. ჭოროხის წყალგამყოფამდე. დამარცხების მიუხედავად, ოსმალეთი და მასთან ერთად, დასავლეთ ევროპის ქვეყნებიც, რუსეთს ბოლომდე უწევდნენ წინააღმდეგობას და ცდილობდნენ, არ დაენებებინათ აჭარა. გრძნობდნენ, თუ რა დიდი საფრთხე იყო რუსეთის გაბატონება ამ მხარეში. დასავლეთ ევროპელი და ოსმალ დიპლომატები ცდილობდნენ, გამარჯვებული მხარე ფულად კომპენსაციაზე დაეყოლიებინათ, რის სანაცვლოდაც რუსეთს ოსმალეთისათვის ქართული მიწები და სხვა ტერიტორიები უნდა დაეთმო. კომპენსაციის ოდენობა შთამბეჭდავი იყო - ოსმალები 1 410

000 მანეთს სთავაზობდნენ რუსებს, მაგრამ რუსეთის იმდროინდელმა იმპერატორმა ალექსანდრე მეორემ კატეგორიული უარი განაცხადა ბათუმის დათმობაზე - ეს რეგიონი ღირს ამ თანხის დაკარგვადო. თავის მხრივ, ბათუმის მნიშვნელობა კარგად ესმოდათ დასავლეთ ევროპის დიდი სახელმწიფოების პოლიტიკურ ლიდერებსაც. ამიტომაც იყო, რომ მათ უკანასკნელი ღონე იხმარეს და ბერლინის კონგრესმა ბათუმი უშუალოდ რუსეთს კი არ გადასცა, მას "პორტო-ფრანკოს" - თავისუფალი ნავსადგურის სტატუსი მიანიჭა. ეს კი იმას ნიშნავდა, რომ რუსეთი თავისუფლად ვეღარ იბოგინებდა ბათუმში...“ როგორც ჩანს, რუსული იმპერიალისტური სულისკვეთების შეფასების ზნეობრივი პრინციპები ისტორიულ ტექსტში იკვეთება ერთი მხრივ, გარკვეული ეთიკურ-უნივერსალისტური განზომილებით და მეორე მხრივ, მორალური იდეალის განხორციელებისგან სრულიად განსხვავებული მოსაზრებით: რუსეთის მისია - ქრისტიანული სიკეთე გაავრცელოს და მეზობელ ერებს ერთგულად ემსახუროს - გამოირჩევა იმპერიალისტური ელფერით და რუსეთის იმპერიის პოლიტიკური ძალაუფლების გაფართოების მხარდაჭერით, ამასთან სხვა კულტურებისაგან ღირებული სულიერი ფასეულობების შეთვისების რეალური შესაძლებლობით.

ჩვენი ქალაქის ენა

აბსტრაქტი: მოხსენებაში საუბარია „ჩვენი ქალაქის ენის“ შესახებ. კერძოდ, უმართებულო წარწერების, რომლებიც ყოველდღე გვხვდება ქალაქის ქუჩებში სხვადასხვა ობიექტებზე გაკეთებული, რისი გასწორებაც ადვილადაა შესაძლებელი. აღნიშნულია, რომ ქართველი ერის არსებობის უმთავრესი პირობა „მამული, ენა, სარწმუნოება“. ენის სიწმინდის დაცვა ნიშნავს ჩვენი ღირსების, ერის კულტურისა და ისტორიის დაცვას, ხოლო მისი მოუვლელობა და დამახინჯება – უკულტურობის მანიშნებელია. ჩვენი ვალი, ხომ ენის დაცვა, შენახვაა, რადგან იგი ეროვნული თვითმყოფადობის წინაპირობაა. სტატიაში წარმოდგენილია ის მცდარი ფორმები, რომლებიც ჩვენი ქალაქის ქუჩებში მრავლადია.

საკვანძო სიტყვები: ქართული ენა, ეროვნული ღირებულებები, უმართებულო ფორმები, სარეკლამო წარწერები, სალიტერატურო ენა.

Key words: Georgian language, National values, Incorrect forms, Advertising banners, Literature language.

ბათუმი მთელი შავი ზღვის რეგიონში ერთ-ერთი ულამაზესი და გამორჩეული ქალაქია თავისი ძველი და ახალი არქიტექტურული შენობებით სხვა ქალაქებს შორის. იგი თანამედროვე საქართველოს საუკეთესო სახეა.

ჩვენი ქალაქის გამორჩეულობით აუცილებლად უნდა ვამაყობდეთ, თუმცა იმასაც უნდა ვიაზრებდეთ, რომ ყველაფერი საამაყო პასუხისმგებლობასთან ასოცირდება.

ბათუმელებს გვიყვარს ჩვენი ქალაქი, მაგრამ ცოტა თუ ვაცნობიერებთ, რომ ბათუმის სიყვარული მხოლოდ მასზე სიამაყით საუბარი როდია. მთავარი სწორედ მის მომავალსა და განვითარებაზე ზრუნვაა.

მართალია, ქალაქი ყოველდღე მშვენივრდება და ლამაზდება. ამის არ დანახვა არ შეიძლება, მაგრამ ბევრი კომპონენტი ჩვენი საზოგადოების (რიგითი ბათუმელის) სიფხიზლესა და დიდ პასუხისმგებლობას მოითხოვს. ერთ-ერთი კომპონენტი, რომელიც ჩვენი ზრუნვის საგანი უნდა იყოს „ჩვენი ქალაქის ენა“. ყოველდღე გვხვდება ქუჩებში სხვადასხვა ობიექტებზე გაკეთებული არასწორი წარწერები. ვიცით, რომ ზეპირი მეტყველება ერთჟამიერია, ნათქვამის გასწორება ძნელია, როგორც ხალხს უთქვამს „გაფრენილ სიტყვას ვეღარ დაიჭერ“, მაგრამ ნაწერის

გასწორება ადვილადაა შესაძლებელი. ჩვენი ვალი, ხომ ენის დაცვა, შენახვაა, რადგან იგი ეროვნული თვითმყოფადობის წინაპირობაა.

მართალია, სადავო ფორმები ახალ სალიტერატურო ქართულს დამკვიდრებიდან დაჰყვა, თუმცა უკანასკნელი წლების განმავლობაში ქართული სამწერლობო ენის უჩვეულო ზრდამ და მისი განვითარებისათვის გარკვეულმა გზის ჩვენებამ მრავალი სადავო საკითხი გადაჭრა, მაგრამ ენის იმავე ზრდა-განვითარების გამო უმართებულო ფორმებიც წარმოიშვა. ეს ყველა ზრდადი ენის ხვედრია.

მაგრამ არ უნდა დაგვავიწყდეს, რომ ქართველი ერის არსებობის უმთავრესი პირობა „მამული, ენა, სარწმუნოებაა“. ენა, მიწა-წყალთან და სარწმუნოებასთან ერთად, დედაბოძია ეროვნებისა. ენის სიწმინდის დაცვა ნიშნავს შენი ვინაობის, მეობის, ღირსების, შენი ერის კულტურისა და ისტორიის დაცვას.

ენის დამახინჯება, მოუვლელობა უწიგნურობის, უკულტურობის მანიშნებელია. მეტიც, დიდი ილია გვაფრთხილებს: „მტერობა ენის არს მტრობა ქვეყნის“ *[ჭავჭავაძე, 2012:93]*. კონსტანტინე გამსახურდიას აზრით, მშობლიური ენის სიწმინდისათვის ბრძოლა ისეთივე საპატიო საქმეა, როგორც ხმლით დაცვა სამშობლოსი.

გრიგოლ ორბელიანის ამ დამაფიქრებელი და, ასევე, გამაფრთხილებელი სიტყვების მიზანი და დანიშნულება კარგად გვესმის: „რა ენა წახდეს, ერიც დაეცეს... წაეცხოს ჩირქი ტაძარსა წმინდას!“ *[ორბელიანი, 1939:21]*. უცხო და ზოგჯერ არასწორი სიტყვებით ენის დამძიმება დამახინჯებული აზროვნების, დეფორმირებული ცნობიერების გამოხატულებაა. სწორედ ბრძოლა ენის სიწმინდისათვის, ერის სულიერი გაჯანსაღების საწინდარია.

ჩვენი სასიქადულო წინაპრები მუდამ დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ მშობლიური ენისათვის ზრუნვას, ქართულის გამდიდრებას, გაღონიერებასა და გამშვენიერებას. ამის შესახებ წერდნენ: ილია, აკაკი, ვაჟა, იაკობ გოგებაშვილი.

ოდითგანვე განიცდიდა ჩვენი ტკბილხმოვანი ენა მტერთა შემოსევას, მაგრამ ენა „იბერთა“ უძლეველი და შეუვალი აღმოჩნდა. ქართველმა კარგად იცოდა, რომ ეროვნული თვითმყოფადობის ჩამოყალიბების პროცესში გადამწყვეტი მნიშვნელობა მშობლიურ ენას ენიჭებოდა.

ადამიანები, რომლებიც ქართულში უცხო სიტყვებს დიდი გულმოდგინებით იყენებენ ალბათ ვერც ხვდებიან თუ რაოდენ დიდ ზიანს აყენებენ ჩვენს ენას, რომელიც თანდათან კარგავს უამრავ საკუთარ, მშობლიურ, ძირძველ ქართულ სიტყვებს. ასე იყო ძველედაც, რომლის წიაღშიც დროთა განმავლობაში ადგილი დაიმკვიდრა არაერთმა ბერძნულმა, არაბულმა, სპარსულმა და თურქულმა სიტყვებმა. მართალია, ნებისმიერი ენის სიტყვათა მარაგით შევსება ბუნებრივი პროცესია, მაგრამ ეს პროცესი ჯანსაღად მიმდინარეობს მაშინ თუკი ყოველი ახალი უცხო სიტყვა ენაში არარსებული სიტყვის ადგილს იკავებს, ამით სიცარიელე ივსება და ენაში ახალი მნიშვნელობა, აზრი შემოდის. სხვა შემთხვევაში უცხო ლექსიკური ერთეულები ენაში არსებულ ფარდ სიტყვებს აძევებენ, რაც ენის თან-

დათანობით გადაგვარებასა და კვდომას იწვევს. რადგან „ენა სულია ერისა“ – ამ პროცესს ერის სულთა ხდამდე მიყვავართ.

ყოველ ენას აქვს მწიგნობრობისადმი ენობრივი ტრადიცია, რომელიც თავის-თავად ნორმატიული მოვლენაა. ა. არაბულის აზრით „ენის ცენტრალურ ცნებას წარმოადგენს ნორმა, როგორც შეგნებული ენობრივი პოლიტიკის რეალური, კონკრეტული შედეგი. ამავე დროს, ამ ცნების შინაარსი არ შემოიფარგლება ენის ფუნქციონირების რომელიმე ერთი ასპექტით“ *[არაბული, 2004:9]*.

ქართულ ენაში, საუკუნეების განმავლობაში სხვადასხვა ენებთან ურთიერთობის შედეგად, ბევრი სიტყვა შემოვიდა, დამკვიდრდა და იმდენად შეეთვისა, რომ დღეს მათი უცხო წარმომავლობა აღარ იგრძნობა და უმრავლესობას ჩვენს ყოველდღიურ მეტყველებაში დიდი ადგილი უკავია. ეს პროცესი ახლაც გრძელდება. „საერთაშორისო ურთიერთობების, საკაცობრიო ცივილიზაციის ფართოდ განვითარებამ, ერთი მხრივ, ხელი შეუწყო ენათა თავისუფალ განვითარებას, ხოლო მეორე მხრივ, მეტი დამაბულობა შესძინა თანამედროვე მსოფლიოს ენობრივ „არქიტექტონიკას“. ამ გლობალურ სისტემაში ქართულ ენას თავისი ისტორიულ-კულტურული და თან გეოპოლიტიკური მდგომარეობით ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ადგილი განეკუთვნება“ *[არაბული, 2004:27]*.

ქართულ ენას დიდი პოტენციალი აქვს ლექსიკური მარაგისა. მას მხოლოდ დაცვა და გაფრთხილება სჭირდება. ამიტომ უნდა ვიზრდოდეთ, რათა ენამ არ დაკარგოს თავისი უნიკალურობა და მომავალ თაობას უმდიდრესი სიტყვათა მარაგი შუბლაღავი გადავცეთ. ვფიქრობ, რომ რადგან ქართული ენა სახელმწიფო ენაა, ამიტომ მას განსაკუთრებული ადგილი უნდა ეკავოს ქვეყნის ცხოვრებაში ეს გულისხმობს, რომ ის სამართლებრივად უნდა იყოს უზრუნველყოფილი.

ჩვენს ქალაქში გვხვდება სხვადასხვა ობიექტებზე არასწორი დაწერილობები: მაგ; ხალიჩების და ლეიბების მაღაზია; სილამაზის და ჯანმრთელობის პროდუქტები; ყვავილების და დიზაინის ბუტიკი და სხვა.

ნორმათა მიხედვით ნათესაობითი ბრუნვის ნიშნის გავრცობა ჩამონათვალში „და“ და „თუ“ კავშირების წინ მდგომ სახელებთან აუცილებელია. უნდა იყოს ხალიჩებისა და ლეიბების; სილამაზისა და ჯანმრთელობის; ყვავილებისა და დიზაინის.

რუსული და რუსულის გზით შემოსულ სიტყვებში „ი“ უნდა გადმოიცეს, როგორც „იუ“ და არა „უ“ ამიტომ სწორი ფორმებია „მანიკიურის“ ; პედიკიურის“ და არა: „მანიკურის; პედიკურის“

ევროპული ენებიდან მომდინარე „ლა“ და „ლუ“ ჯგუფიანი სიტყვები, რომლებიც რუსულში „лю“ და „ля“ კომპლექსებს იძლევა, ქართულში უნდა გადმოიცეს მხოლოდ „ლა“ და „ლუ“ ჯგუფით:

„აკუმულატორი“ და არა: „აკუმლიატორი“

უცხო ენიდან შემოსული სიტყვაა „კატლეტი“, გამონაკლისია და „ო“-თი არ იწერება. სწორია „კატლეტი“ და არა: „კოტლეტი“.

უცხო ენიდან შემოსული სიტყვა „EURO“ ქართულად იწერება და იკითხება „ევრო“ და არა „ეურო“, ასევე „AUTO“ იწერება „ავტო“ და არა: „აუტო“.

„მეტალოპლასტმასი“ ერთცნებიანი რთული სახელია ამიტომ ცალ-ცალკე ან დეფისით არ დაიწერება.

„ხილ-ბოსტნეული“ ორცნებიანი რთული სახელია. ნორმათა მიხედვით იწერება დეფისით.

გეოგრაფიული სახელია „THAILAND“ „, ქართულად დაიწერება „ტაილანდი“ ადა არა: „თაილანდი“.

ამ და სხვა ტიპის შეცდომებს ვხვდებით ჩვენს ქალაქში, მაგრამ ყოველთვის, როცა რამე არ მოგვწონს ვცდილობთ სხვას გადავაბრალოთ და თავი ვიმართლოთ. ჩემი აზრით, საზოგადოების მეტი აქტიურობა, მხარდაჭერა, თანადგომა და გაერთიანებაა საჭირო ბათუმის ღირსეული წარსულის, აწმყოსა და მომავლის დამკვიდრებისათვის. სწორედ ჩემი გულისტკივილიც ამის გამოძახილია. ვთვლი, რომ ენის შემთხვევაში თითოეულ ჩვენგანზეა დამოკიდებული მისი შენარჩუნება, განვითარება და მომავალი თაობისათვის უკეთესი თუ არა, უცვლელი ფორმით გადაცემა მაინც.

თითოეული ბათუმელი მოვალეა, რომ აქტიურად იყოს ჩართული ჩვენი ქალაქის წინსვლისა და განვითარების პროცესში.

„აღმოვაჩინოთ, აღმოვფხვრათ, რათა უკეთესად წარმოვაჩინოთ ჩვენი ბათუმი!“

გამოყენებული ლიტერატურა:

არაბული, 2004: – არაბული ა., „ქართული მეტყველების კულტურა“, თბილისი, 2004.

ორბელიანი, 1939: – ორბელიანი გრ., „ლექსები“, თბილისი, 1939.

ჭავჭავაძე, 2012: – ჭავჭავაძე ი. „პოეზია“ ტ., I, თბილისი, 2012.

Language of Our Home Town

Summary

Batumi is one of the most beautiful and distinctive cities in whole black sea region with it's unique old and new architectural buildings. It's best example of modern Georgia.

We should be proud of our city's diverse contrasts upon other cities in our region, but we also must keep in mind that everything praiseworthy is always associated with responsibilities.

Citizens of Batumi including me love our city, but very little do realize that love of Batumi is not defined only by our chattering about it's uniqueness. Major subject is taking care of it's future development.

We can't avoid the fact that city becomes more beautiful day by day, but some components require wakefulness and obligation of our society (Batumi's every single citizen). One of such component is "Language of our city". In the streets everyday we encounter incorrectly written inscriptions on buildings. We know that speech, oral communication are hard to change, practically unchangeable after using them, as people say "You can't catch a word which flown away", but writing is easy to revise and change. It's our duty to defend and save our language because it's country's self-determination's precondition. You may say that, problematic forms were constantly right beside our language since it's new literacy's foundation, but in past few years incurred huge growth of Georgian literacy and it's development which afterwards solved many arguable issues, but by same cause many wrong structures got formed. However this is fate of every developing language, but we shouldn't forget that main reason of Georgian ethnicity's existing is "Motherland, Language, Faith". Defending purity of language means defending yourself, your honour, your motherland's culture's and it's history. Defacing of language is indication of illiteracy and lack of culture. Truly fighting for innocence and purity of your language is precondition of nation's spiritual and moral recovery.

Our great ancestors were giving big importance to carrying for parental language, becoming Georgian language richer, more powerful and more beautiful. People wrote about this. They were: Ilia Chavchavadze, Akaki Tsereteli, Vaja-Fshavela and Iakob Gogebashvili.

Enemies tried to ravage our language, but "language of Iberians" was powerful and unbreakable. Georgians knew that language was priority for nation.

People who use slangs with diligence in Georgian language, perhaps they don't know how much they hurt the language, which loses many parental, unique words.

Because of communication with other languages in the Georgian entered many words, then they established and now we cannot make difference between these and real Georgian words. This procedure continues.

The Georgian language have big potential of lexical reserve. It only needs protection and caution. we have to fight because it does not lose its unique and give to the next generation this source of words.

We can see this and other type mistakes in the other home town. But when we do not like something always try to overthrow others.

In my view, we need more activity, support and unities for establishing Batumi's worthy past, presence and future. I think keeping, improving language and transferring to the new generation is depending on ourselves.

It is all Batumi's inhabitants debt to get involved in the process of our town's development.

„Discover, eliminate and represent our Batumi !”.

БАТУМИ-ХАРЬКОВ: НЕКОТОРЫЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ И НАУЧНЫЕ КОНТАКТЫ

Ключевые слова: Высшее образование, Грузия, Украина, Черноморский регион, Батуми, Харьков, Батумский государственный университет имени Шота Руставели, Харьковский национальный педагогический университет имени Г. С. Сковороды, Батумский ботанический сад, практика, Юрий Бибилейшвили.

Key words: Higher education, Georgia, Ukraine, Black Sea region, Batumi, Kharkiv, Batumi Shota Rustaveli State University, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Batumi Botanical Garden, Practice, Yury Bibileyshvili.

Избрав стратегическим направлением своего развития интеграцию в Европейское и мировое научно-образовательное пространство, университеты Грузии и Украины стремятся устанавливать широкие научные и деловые контакты с зарубежными вузами. Учёные и педагоги ищут новые направления и проблемы для совместных с зарубежными коллегами исследований, вдохновляются совместным творчеством.

К сожалению, сегодня педагогическая общественность Украины не так уж много знает об опыте и достижениях своих грузинских коллег. О системе образования Грузии, в частности высшего, пишут преимущественно в контексте анализа развития национальных образовательных систем стран Черноморского региона или стран-членов Организации Черноморского экономического сотрудничества (ОЧЭС) – Азербайджана, Албании, Армении, Болгарии, Греции, Грузии, Молдовы, России, Румынии, Сербии, Турции, Украины.

Так, исследовательница В. Бобрицкая отмечает, что сейчас в странах Черноморского региона происходит существенное обновление структур их национальных систем высшего образования, модернизация содержания и методов подготовки специалистов, развитие новых форм и связей образования, науки и производства. В условиях дальнейшей интеграции Украины и Грузии в европейское сообщество усиливаются взаимосвязи и взаимодействие между национальными системами подготовки кадров с высшим образованием наших стран. При этом общее направление всех изменений в системе высшего образования обусловлено начавшимся объедине-

нием с государствами Черноморского экономического региона и странами Европейского Союза *[Бобрицька, 2016: 19]*.

Сравнительный анализ государственных документов дал украинскому исследователю С. Сапожникову основания для выявления общих для всех стран Черноморского региона особенностей и стратегических приоритетов развития систем высшего образования. К таковым автор относит: разработку новой и совершенствование действующей законодательной и нормативно-правовой базы страны; обеспечение равного доступа к высшему образованию на всех его уровнях, которое должно способствовать развитию компетенций граждан, необходимых для их трудоустройства, эффективной работы и дальнейшего обучения; интеграцию высшего образования страны в европейское образовательное пространство; приведение системы образования страны в соответствие с требованиями рынка образовательных ресурсов и труда; улучшение качества образования и обеспечение его конкурентоспособности на местном и международном рынках труда; совершенствование механизмов управления высшими учебными заведениями путём развития их автономии в соответствии с требованиями сегодняшнего дня; реформирование системы исследований и инноваций путём демонополизации её финансирования с ориентацией на поддержку передового опыта в области образования и науки; модернизацию материально-технической базы высших учебных заведений страны; всестороннюю поддержку студенческой мобильности *[Сапожников, 2015: 288-289; Сапожников, 2016а: 59]*.

Основой современных педагогических технологий обучения и воспитания, используемых в вузах стран Черноморского региона, С. Сапожников *[2016b]* считает функциональную модель деятельности специалиста, которая позволила свести к минимуму главные, по мнению автора, недостатки традиционного подхода – дробление процесса обучения на множество трудно увязываемых между собой учебных дисциплин и недостаточный учёт индивидуальных познавательных потребностей студентов. Также С. Сапожников выявляет образовательные технологии, которым отдают предпочтение преподаватели университетов стран Черноморского региона. По его мнению, в Грузии это технология проблемного обучения, технология обучения в сотрудничестве, ИКТ и кейс-технология; в Украине – модульно-рейтинговая технология, технология проблемного обучения, интегративно-модульные технологии, ИКТ *[Сапожников, 2016b: 14]*.

Нам удалось найти всего несколько работ, посвящённых системе образования именно Грузии. В первую очередь это несколько статей И. Шаломаева, а также подготовленный О. Шапран раздел «Грузия (Джорджия)» монографии «Реформирование и модернизация образовательных систем стран мира XXI века» (на украинском языке).

Анализируя современное состояние системы высшего образования Грузии, И. Шаломаяев, вместе с тем, акцентирует внимание на общих для всех постсоветских стран проблемах, не только тормозивших развитие образования, но и препятствовавших общему экономическому и социокультурному развитию. По убеждению автора, это: коррупция, инфляция стандартов, низкий уровень оплаты труда научно-педагогических работников, изоляция от международного интеллектуального сообщества, отрыв преподавания от науки. Также И. Шаломаяев включает в список проблем фактическую децентрализацию управления образованием и переход на двухуровневую систему подготовки кадров, поскольку реализация этих реформ либо не была доведена до логического завершения, либо привела не совсем к тем, результатам, которые ожидались [Шаломаяев, 2014: 43]. Всё же исследователь приходит к справедливому выводу о том, что именно в Грузии удалось достичь наиболее впечатляющих результатов решения этих проблем на пути реформирования образовательной системы.

Именно опыт реформирования системы образования Грузии представляет особый интерес для украинских педагогов, поскольку, как уже отмечалось, наши страны имеют много общего, в частности, очень схожие проблемы.

О. Шапран выделяет главные признаки современного образования Грузии, которые отражают ключевые направления и наиболее весомые результаты осуществлённых здесь образовательных реформ. К таким особенностям автор относит:

- преодоление коррупции в учебных заведениях, особенно при сдаче аттестационных экзаменов и единого государственного экзамена при поступлении в учреждения высшего образования. Система оценивания знаний приведена в соответствие с международной практикой;
- общественное управление школами и вузами, в органы которого входят родители, преподаватели, старшеклассники или студенты. Попечительские советы имеют широкие полномочия: назначение и увольнение директора школы / ректора учреждения высшего образования, утверждение и контроль бюджета школы / вуза;
- финансирование образования по принципу «деньги следуют за учеником / студентом» (money follows the child / student) как в государственных, так и в частных образовательных учреждениях;
- приведение системы высшего образования в соответствие с основными требованиями Болонской декларации;
- децентрализацию и либерализацию образовательного сектора (предоставление высшим учебным заведениям широкой автономии в выборе стратегий собственного развития), внедрение в систему высшего образования эффективных моделей управления качеством высшего образования, что свидетельствует о попытке Грузии выйти на глобальный рынок образовательных услуг для привлечения иностранных

студентов в высшие учебные заведения страны (масштабный проект «Учись в Грузии») [*Шапран, 2018: 244*].

Сегодня взаимодействие грузинских и украинских педагогов и учёных осуществляется на основе Соглашения между Кабинетом Министров Украины и Правительством Грузии о сотрудничестве в области образования и науки от 18 июля 2017 г. [*КМУ, 2017*], которое, в свою очередь, базируется на Договоре о дружбе, сотрудничестве и взаимопомощи между Украиной и Республикой Грузия, подписанном 13 апреля 1993 г. [*Україна, Грузія, 1994*].

Статья 2 «Соглашения...» очерчивает направления сотрудничества:

«– обмен опытом в важнейших сферах развития, управления и планирования образования, в частности в сфере высшего образования;

– подготовка специалистов на основе взаимного обмена студентами, аспирантами, а также докторантами и стажёрами в приоритетных сферах для каждой Стороны. Конкретное число, специальности и условия подготовки студентов в высших учебных заведениях определяются в соответствии с финансовыми возможностями Сторон и согласовываются отдельно по дипломатическим каналам;

– проведение совместных исследований в области гуманитарных, естественных, технических и педагогических наук, являющихся предметом взаимного интереса;

– содействие изучению грузинского языка в высших учебных заведениях Украины и украинского языка в высших учебных заведениях Грузии» [*КМУ, 2017*].

Вместе с тем, сотрудничество вузов и учёных Грузии и Украины не начинается сегодня с нуля. У него есть интересная и богатая история длиной, как минимум, в несколько десятилетий. Наша статья представит только две страницы в летописи образовательных и научных контактов учёных и педагогов Батуми и Харькова.

В 1980-х годах, в рамках творческого сотрудничества кафедры ботаники Харьковского государственного педагогического института им. Г. С. Сковороды (сейчас – Харьковский национальный педагогический университет имени Г. С. Сковороды) и Батумским ботаническим садом, на базе этого научного учреждения проводилась ежегодная зимняя учебная практика для студентов естественного факультета – будущих учителей биологии.

Во время практики студенты знакомились с историей создания ботанического сада, его структурой. Важнейшей задачей практики было ознакомление с видовым разнообразием, экологическими особенностями растений и деревьев различных флористических областей и природных зон, в частности тропиков и субтропиков. Студенты знакомились с особенностями морфологического строения растений из разных систематических групп, их адаптацией к условиям существования, способами размножения, возможностями использования для различных нужд человека.

С научно-исследовательской работой по интродукции, акклиматизации и технологии выращивания теплолюбивых растений с уникальными лечебными свойствами студенты знакомились во время посещения центра лекарственного растениеводства – Закавказской опытной станции лекарственных растений в Кобулеті.

В процессе прохождения практики студенты проводили наблюдения, делали фотографии и собирали гербарный материал. В дальнейшем эти материалы становились основой для написания курсовых и дипломных работ.

Одному из авторов этого доклада довелось в студенческие годы пройти такую практику. Несмотря на то, что практика была зимней, она оставила на долгие годы очень тёплые и яркие воспоминания. Также можно с уверенностью сказать, что учебная практика на базе Батумского ботанического сада сыграла большую роль в выборе дальнейшего профессионального пути и стала одной из первых ступеней в большую науку.

Другому автору доклада посчастливилось в самом начале научного пути, в первый год обучения в аспирантуре познакомиться на конференции с профессором Батумского государственного университета имени Шота Руставели Юрием Библиейшвили. Это была научно-практическая конференция, посвящённая педагогическому наследию Яна Амоса Коменского, проходившая в конце декабря 1990 года в Минске (Беларусь).

Юрий Библиейшвили тогда был уже признанным на международном уровне авторитетным исследователем творчества великого чешского педагога. Тем не менее, несколько вопросов двух аспиранток Харьковского пединститута уважаемому мэтру в кулуарах конференции (а все мы знаем, что на конференциях самое интересное и важное происходит именно в кулуарах) стали началом дружбы и научного сотрудничества, к сожалению, не слишком долгого.

Юрий Библиейшвили запомнился как потрясающий собеседник, внимательный и чрезвычайно деликатный. Долгие разговоры о науке, о педагогике, о жизни продолжились после конференции в длившейся несколько лет переписке. Одному из авторов доклада даже посчастливилось переводить на украинский язык и готовить к публикации статьи Юрия Библиейшвили для украинских изданий. Больше всего запомнились его рассуждения о «Панпедии» Я. А. Коменского, – выдающемся труде, который в Украине почему-то не часто привлекает внимание исследователей.

К сожалению, переписка прервалась из-за сложностей, через которые проходили народы Грузии и Украины в первые годы своей независимости. Поэтому, когда в процессе работы над докладом автору стало известно о смерти Юрия Библиейшвили в 2017 году, это стало настоящим потрясением. Память о выдающемся разностороннем учёном, педагоге, мужественном общественном деятеле, который с молодости имел и отстаивал собственное мнение, даже если оно шло вразрез с

официальной идеологией, останется в сердцах его друзей, коллег и учеников не только в Грузии, но и в Украине.

Сегодня двустороннее сотрудничество наших стран в образовательной сфере получает новый импульс к развитию. Грузия вошла в топ-10 стран, откуда в Украину приезжает больше всего студентов. Сегодня в университетах нашей страны обучаются 2397 юношей и девушек из Грузии, а это составляет 3,17% от всего числа иностранных студентов.

Активизируются и контакты на уровне местных громад наших двух стран, мэрий и муниципалитетов. Так, в первые дни лета 2019 г. «харьковские ликвидаторы последствий аварии на Чернобыльской АЭС посетили город Батуми, где встретились с начальником отдела международных отношений и по делам этнических меньшинств муниципалитета Гелой Болкурадзе. Он сообщил, что местная власть готова развивать сотрудничество с Харьковом и приняла предложение Харьковского городского головы Геннадия Кернеса об установлении побратимских отношений и приглашение принять участие в праздновании Дня города Харькова. Чернобыльцы заверили, что будут со своей стороны способствовать дальнейшему укреплению экономических и культурных связей городов» *[Официальный сайт Харьковского городского совета..., 2019, июнь 5]*.

Сотрудничество научных и образовательных учреждений, учёных и педагогов Грузии и Украины, Батуми и Харькова не должно прерываться. Сегодня есть все возможности поднять его на новый уровень и нацелить на поиски перспективных для учёных и педагогов обеих стран исследовательских проблем и форм сотрудничества.

Список использованной литературы:

Бобрицька, В. І. (2016). Сучасна вища освіта в умовах конкуренції на ринку освітніх послуг: порівняльний аналіз досвіду країн Чорноморського регіону. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка. Психологія*, 1(8), 17-22.

Кабінет Міністрів України (КМУ). (2017). Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Грузії про співробітництво в галузі освіти та науки. Отримано з https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/268_001-17

Официальный сайт Харьковского городского совета, городского головы, исполнительного комитета. (2019, июнь 5). Харьковские ликвидаторы развивают сотрудничество с чернобыльцами Грузии. Получено с <https://www.city.kharkov.ua/ru/news/kharkivski-likvidatori-rozvivayut-spivrobitnitstvo-z-chornobiltsyami-gruzii--41855.html>

Сапожников, С. В. (2013). Історичний аналіз становлення системи вищої освіти у Республіці Грузія. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Педагогіка і психологія*, 39 (1), 62-68.

Сапожников, С. В. (2015). Сучасні тенденції підготовки педагогічних кадрів у країнах Чорноморського регіону в контексті глобалізаційних освітніх процесів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, 42, 286-298.

Сапожников, С. В. (2016a). Аналіз концептуальних засад вищої педагогічної освіти в країнах Чорноморського регіону. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія : Педагогіка і психологія*, 2(12), 52-60.

Сапожников, С. В. (2016b). Сучасні педагогічні технології професійної підготовки майбутніх фахівців у сфері освіти в країнах Чорноморського регіону. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Серія : Педагогіка*, 270(258), 12-16.

Україна, Грузія. (1994). *Договір про дружбу, співробітництво і взаємодопомогу між Україною та Республікою Грузія*. Отримано з https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/268_005

Шаломаєв, І. (2014). Сучасна система вищої педагогічної освіти Грузії у світлі викликів XXI ст. *Black Sea Scientific Journal of Academic Research*, 10(3), 42-45.

Шапран, О. І. (2018). Грузія (Джорджія). *Реформування і модернізація освітніх систем країн світу XXI століття: Монографія*. (231-246). Отримано з <http://176.105.99.186:8081/xmlui/bitstream/handle/8989898989/3028/Грузія.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Yurii Boychuk, Kateryna Yuryeva
(Kharkiv, Ukraine)

Batumi-Kharkiv: Some Educational and Scientific Contacts

Summary

Having chosen integration into the European and world scientific and educational space as a strategic direction of their development, the universities of Georgia and Ukraine strive to establish broad scientific and business contacts with foreign universities. Scientists and teachers are looking for new directions and problems for joint research with foreign colleagues, inspired by joint work.

Unfortunately, today the pedagogical community of Ukraine does not know much about the experience and achievements of its Georgian colleagues. The Georgia education system is written primarily in the context of analyzing the development of national educational systems of the countries of the Black Sea region or the countries of the Organization of the Black Sea Economic Cooperation (OBSEC) – Azerbaijan, Albania, Armenia, Bulgaria, Greece, Georgia, Moldova, Russia, Romania, Serbia, Turkey and Ukraine (V. Bobritskaya, S. Sapozhnikov, I. Shalomaev, O. Shapran). But all researchers

conclude that it is in Georgia the most impressive results of reforming the education system have been achieved.

The experience of reforming the education system of Georgia is of particular interest to Ukrainian teachers, since our countries have much in common.

The cooperation of universities and scientists of Georgia and Ukraine does not start from scratch today. It has an interesting and rich history with a length of at least several decades. Our article will present only two pages in the annals of educational and scientific contacts of scientists and teachers of Batumi and Kharkov.

In the 1980s, in the framework of the H. S. Skovoroda Kharkiv State Pedagogical Institute (now H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University) Botany Department and the Batumi Botanical Garden the creative cooperation, on the basis of this scientific institution an annual winter training practice was held for the Faculty Natural Sciences students – future biology teachers.

During the practice, students were introduced to the botanical garden history, its structure. An important task of the practice was to familiarize with the species diversity, ecological features of plants and trees of different natural areas, in particular the tropics and subtropics. The students got acquainted with the peculiarities of the morphological structure of plants from different systematic groups, their adaptation to the conditions of existence, methods of reproduction, and possibilities of using them for various human needs.

During the internship, students made observations, took photographs and collected herbarium material. With the time being, these materials became the basis for writing term papers and dissertations.

One of the authors of this article had a chance to go through this practice during his student years. Despite the fact that the practice was held in winter, she left very warm and vivid memories for many years. You can also say with confidence that the educational practice on the basis of the Batumi Botanical Garden has played a big role in choosing the further professional path and has become one of the first steps in big science.

Another author of the article was lucky at the very beginning of his scientific journey, in the first year of his postgraduate study, to get acquainted at the conference with Yury Bibileyshvili, a professor at the Shota Rustaveli Batumi State University. It was a scientific and practical conference dedicated to the pedagogical heritage of Jan Amos Komensky, held at the end of December 1990 in Minsk (Belarus).

At that time, Yuri Bibileyshvili was already an internationally recognized authoritative researcher of the great Czech teacher. But a few questions from two graduate students of the Kharkiv Pedagogical Institute to the distinguished Maitre on the sidelines of the conference marked the beginning of friendship and scientific cooperation, unfortunately, not too long.

Yuri Bibileyshvili was remembered as a terrific interlocutor, attentive and extremely delicate. Long conversations about science, pedagogy, life continued after the conference during a few years' correspondence. One of the authors of the article was even lucky enough to translate into Ukrainian and prepare for publication Yuri Bibileyshvili's articles for Ukrainian publishers. Most of all, I remember his arguments about the "Pan-pedia" by J. A. Komensky, an outstanding work that in Ukraine for some reason does not often attract the attention of researchers.

Unfortunately, the correspondence was interrupted due to the difficulties that the peoples of Georgia and Ukraine went through the first years of their independence. The memory of an outstanding versatile scientist, teacher, courageous public activist, who since his youth had and defended his own opinion, even if it went against the official ideology, will remain in the hearts of his friends, colleagues and students not only in Georgia, but also in Ukraine.

Cooperation of scientific and educational institutions, scientists and teachers of Georgia and Ukraine, Batumi and Kharkov should not be broken. Today, there is every opportunity to raise it to a new level and to focus on the search for research problems and forms of cooperation that are promising for scientists and teachers in both countries.

ბათუმი, ეკოტურიზმი და მდგრადი განვითარება

აბსტრაქტი: ეკოტურიზმი დღესდღეობით ერთ-ერთი ყველაზე პოპულარული და სწრაფად განვითარებადი ინდუსტრიაა. ადამიანები თავიანთ საქმიანობაში ეკოლოგიური გაჯანსაღების თვალსაზრისით ამ სიტყვას მარკეტინგული მიზნებისთვისაც იყენებენ. ეკოტურიზმი არის ბუნებრივი და სოცო-კულტურული რესურსების (მათ შორის ბიომრავალფეროვნების) კონსერვაციის მექანიზმი და ასევე, მდგრადი განვითარების საშუალება. ეკოტურიზმი გულისხმობს ლაშქრობებს, ეკოლოგიურ და ბუნების გაცნობით ტურებსა და მარშრუტებს სპეციალური თემატიკის მიხედვით. ეკოტურიზმის განვითარებისათვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება პროფესიული კადრის მომზადებას, ასევე მაღალ პროფესიულ დონეზე შესრულებული გზამკვლელების, რუკებისა და სხვა საინფორმაციო მასალების მომზადებას.

შეიძლება დავასკვნათ, რომ ეკოტურიზმს ოთხი მთავარი ქვაკუთხედი გააჩნია: განვითარების მდგრადობა, ეკონომიკური სარგებლიანობა, ტრადიციებისა და ადგილისათვის დამახასიათებელი ცხოვრების სტილის შენარჩუნება და საგანმანათლებლო კომპეტენციები. მდგრადი განვითარების ქვეშ იგულისხმება განვითარება არსებულ რესურსებზე ზიანის მიყენების გარეშე.

საკვანძო სიტყვა: ეკოტურიზმი, კულტურული ტურიზმი, მდგრადი განვითარება, კონსერვაცია, რესურსები.

Key words: Ecotourism, Cultural tourism, Sustainable development, Conservation, Resources.

ეკოტურიზმს დღეისათვის მთელს მსოფლიოში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება, რადგან ქვეყნისათვის მნიშვნელოვან შემოსავალთან ერთად იგი იძლევა მულტიპლიკატორულ ეფექტს და ზოგადად მოქმედებს ქვეყნის კულტურულ ინფრასტრუქტურულ განვითარებაზე, იწვევს მოსახლეობის დასაქმების ზრდას, ადგილობრივ კულტურულ-ისტორიული ტრადიციებისა და სახალხო რეწვის შენარჩუნებასა და განვითარებას, სხვა ქვეყნის წარმომადგენლობასთან კავშირების ჩამოყალიბებას (რაც ინვესტიციების ჩამოყალიბებას აძლიერებს), ქვეყნის იმიჯის გაუმჯობესებას საერთაშორისო არენაზე და ა. შ.

მდგრადი განვითარება არის არა დაკონსერვებული ჰარმონია, არამედ განუწყვეტელი ცვლილებების პროცესი, რომლის ჩარჩოებში რესურსების ექსპლუატაცია, განხორციელებული ინვესტიციები, მიმართული ტექნოლოგიური პროცესები და ინსტიტუციური ცვლილება მიყვანილი უნდა იყოს დღევანდელ და მომავალ მოთხოვნილებებთან სრულ შესაბამისობაში, სადაც მართვის თანამედროვე მეთოდები ალამდარის როლს ასრულებს და ეს უკანასკნელი ორგანულად უნდა ერწყმოდეს ერის ორგანიზაციულ კულტურას.

მოგზაურობის განვითარების ისტორია დაკავშირებულია ვაჭრობის განვითარებასთან, უძველეს დროში ყველაზე უფრო ცნობილი ვაჭრები ფინიკიელები იყვნენ, რომლებიც აგებდნენ დიდ და მცირე ხომალდებს ღია ზღვაში სამოგზაუროდ. მიწების, რესურსების მოპოვებისა და ვაჭრობის გაფართოების სურვილი ყოველთვის უზიძგებდა კაცობრიობას სხვა ადგილებში, ქვეყნებსა და კონტინენტებზე მოგზაურობისაკენ. ვაჭრობის შემდგომი გაფართოება მოითხოვდა უფრო მეტ ცოდნას სხვადასხვა ქვეყნისა და მათი მოსახლეობის, აგრეთვე ამ ხალხების წეს-ჩვეულებების შესახებ. ევრაზიის დერეფნის ბუნებრივი ფუნქციით საქართველო წარმოადგენდა „დიდი აბრეშუმის გზის“ მნიშვნელოვან მონაკვეთს. ამ მიზნით შორეულ მოგზაურობაში მიემგზავრებოდნენ ძველი ბერძენი მეცნიერები. კაცობრიობის გეოგრაფიული ცოდნა მნიშვნელოვნად გაფართოვდა ჩვ. წ. V საუკუნეში, როცა ერთ-ერთმა დიდმა ძველბერძენმა მოგზაურმა, მეცნიერმა, „ისტორიის მამად“ წოდებულმა ჰეროდოტემ აღწერა ეგვიპტე, მცირე აზია, კოლხეთი, შავი ზღვისპირა სტეპები, ბაბილონი, პალესტინა, ფინიკია. ჰეროდოტემ აღწერა მანამდე არსებული ყველა ცნობილი მოგზაურობა და აღმოჩენა. მოგზაურობა პოპულარული იყო ძველ რომშიც. მდიდარი და ცნობილი ოჯახის წარმომადგენლებისათვის საბერძნეთში მოგზაურობა განათლების აუცილებელი დანამატი იყო. საბერძნეთში მოგზაურობისას ისინი შეისწავლიდნენ ბერძნულ ენას, ფილოსოფიას, ეცნობოდნენ ქალაქებსა და კულტურის ძეგლებს. ეს გადაადგილება მოითხოვდა მოგზაურთათვის სასტუმრო მეურნეობის ორგანიზაციას. ჯერ კიდევ I საუკუნეში ჩვ. წ. აღ-მდე რომის იმპერიაში წარმოიშვა ფუნდუკები. ისინი განლაგებული იყვნენ ქალაქებსა და მთავარ გზებზე, რომლებზეც დადიოდნენ კურიერები და სახელმწიფო მოხელეები. ევრაზიის დერეფნის ბუნებრივი ფუნქციით საქართველო წარმოადგენდა „დიდი აბრეშუმის გზის“ მნიშვნელოვან მონაკვეთს, ქართლის სამეფოს აღწერისას ბერძენი გეოგრაფი სტრაბონი (ძვ.. 64-63, ახ. 23-24) ამბობს, რომ ოთხი გზა თავს იყრიდა ქართლის სამეფოს დედაქალაქ მცხეთაში. მისივე ცნობით, ხალხი მეურნეობასა და მრეწველობას მისდევდა და მარტო თავის მოსახმარად კი არ აკეთებდა, არამედ უცხოეთში გასაყიდადაც. როგორც ივანე ჯავახიშვილი წერს „ეტყობა აღებ-მიცემობას ფეხი მაგრად ჰქონდა მოკიდებული. კოლხეთში რამდენიმე განთქმული სავაჭრო ადგილი იყო“.

დიდი სავაჭრო გზა, აბრეშუმის გზად ცნობილი, კვეთდა მთელი მსოფლიოს უდიდეს ნაწილს, დაწყებული ჩინეთიდან, ხმელთაშუა ზღვის სანაპიროს გა-

ლით, აღმოსავლეთის ქვეყნებისაკენ. ეს იყო საქონლის, ადამიანებისა და იდეების ტრასპორტირება ევრაზიის ქვეყნებს შორის. 12000 კილომეტრზე გადაჭიმული გზა წარმოადგენდა დამაკავშირებელ არტერიას მსოფლიოს უდიდეს ცივილიზაციებს შორის – ჩინური, მონღოლური, ინდური, სპარსული, რომაული, ბერძნული, ბიზანტიური, მესოპოტამიური და ეგვიპტური. იგი ერთმანეთთან აკავშირებდა თანამედროვე მსოფლიოს 16 სახელმწიფოს: იაპონიას, სამხრეთ კორეას, ჩრდილოეთ კორეას, ჩინეთს, ყაზახეთს, ყირგიზეთს, პაკისტანს, ტაჯიკეთს, უზბეკეთს, თურქმენეთს, ირანს, თურქეთს, აზერბაიჯანს, საქართველოს, საბერძნეთს, ეგვიპტეს. 1931 წელს შეიქმნა ამიერკავკასიის ფედერაციის პროლეტარული ტურიზმისა და ექსკურსიების საზოგადოება, მასვე ჰქონდა თავისი ბექედვითი ორგანო, ჟურნალი „ამიერკავკასიის ტურისტი“, რომელიც ქ. თბილისში გამოდიოდა. 1940 წელს გამომცემლობამ „ფიზკულტურა და სპორტი“ გამოსცა (ავტორთა ჯგუფის მიერ დამუშავებული) სახელმძღვანელო ტურიზმში, ე. წ. „ტურისტის თანამგზავრი“ რუსულ ენაზე, სადაც ტურისტებისათვის განკუთვნილ ფრიად საჭირო საკითხებთან ერთად, ტურიზმის სახეების მიხედვით მოცემული იყო რეკომენდირებული მარშრუტები. ამავე წელს შემოიღეს გემით ტურისტული მოგზაურობა შავი ზღვის აუზში. სანაპირო ქალაქების გაცნობა-დათვალიერებით. გამოიცა ტურისტული ბუკლეტი „მზიური საქართველო“ ისტორიული ადგილებისა და ძეგლების აღწერითი დახასიათებით ტურისტთა ფართო მასებისათვის.

XX საუკუნის 90-იან წლებამდე საქართველოში მოქმედებდა 65 ტურისტული ობიექტი, რომლებიც განლაგებული იყო 21 ადმინისტრაციული რაიონის ტერიტორიაზე და 800 ათასზე მეტ ტურისტს ემსახურებოდა. საერთაშორისო ტურიზმის ხაზით კი „ინტურისტის“ 21 დაწესებულება (სასტუმროები, კემპინგები, მოტელები) 300 ათას უცხოელ სტუმარს მასპინძლობდა. საქართველოზე გადიოდა 87 ტურისტული მარშრუტი (მათ შორის 61 საკავშირო მნიშვნელობის).

თანამედროვე ტურიზმი ბევრად უფრო განსხვავებულია. ტურისტული მოგზაურობა განაწილებულია მთელი წლის მანძილზე და მეტად მრავალფეროვანია მოგზაურობის მიზნის, ხანგრძლივობისა და დაბინავების საშუალებების მიხედვით. გარდა ზაფხულის მოკლე ძირითადი შვებულებისა, წლის განმავლობაში მრავალი ადამიანი მიემგზავრება დასასვენებლად ხანმოკლე დროით. XX საუკუნის 80-იან წლებში ყოველწლიურად საქართველოში ჩამოსულ ტურისტთა და სამკურნალოდ ჩამოსულ დამსვენებელთა რიცხვი შეადგენდა 4 მილიონ კაცს, მათგან კურორტებზე სამკურნალოდ ჩამოსულთა რაოდენობა 2 მილიონს აღწევდა.

90-იანი წლების მეორე ნახევარში გაჩნდა აზრი, რომ საქართველო შეიძლება შეერთებოდა „აბრეშუმის გზის“ საერთაშორისო პროექტს, რომელიც დაიგეგმა და ხორციელდებოდა მსოფლიო ტურიზმის ორგანიზაციის მიერ. შესაბამისად საქართველოში დაიწყო ტურიზმის განვითარების ახალი ხანა და თუმცა ტურისტთა რაოდენობა 20 წლის წინანდელი რაოდენობის მცირე ნაწილია, საქართ-

ველოს ტურისტული პროდუქტი თანდათან იღებს თანამედროვე ტურისტული პროდუქტის სახეს.

XXI საუკუნეში ნებისმიერი ქვეყნის (პრაქტიკულად დედამიწის) განვითარების ერთადერთ უალტერნატივო გზად მდგრადი განვითარება იქნა მიჩნეული. 1992 წელს რიო-დე-ჟანეიროში გაეროს მსოფლიო სამიტზე მიღებულმა დოკუმენტმა „დღის წესრიგი XXI საუკუნისათვის“ ნათლად გვიჩვენებს, რომ ტურიზმი დღეს ძალზე სერიოზულ როლს თამაშობს მსოფლიო ეკონომიკაში და წარმოადგენს ერთ-ერთ ყველაზე მაღალშემოსავლიან ბიზნესს მსოფლიოში. აქედან გამომდინარე მისი პერსპექტივები და განვითარების დინამიკა XXI საუკუნეში უადრესად მნიშვნელოვანია. ტურიზმი დღეს საერთაშორისო ბიზნესის ერთ-ერთი ყველაზე დინამიურად განვითარებადი მიმართულებაა.

ტურიზმის მდგრადი განვითარება – ეს არის პროცესი, რომლის დროსაც რესურსების მოხმარება ხდება ისე, რომ მან დააკმაყოფილოს ეკონომიკური, სოციალური და ესთეტიკური მოთხოვნები, მაგრამ ამავე დროს შეინარჩუნოს ქვეყნის კულტურული თვითმყოფადობა, გარემოს უმთავრესი ბიოლოგიური მრავალფეროვნება და მთავარი სასიცოცხლო სისტემები. ტურიზმის მდგრადი განვითარება უნდა უზრუნველყოფდეს სოციალური, კულტურული, ეკოლოგიური და ეკონომიკური კრიტერიუმების ჰარმონიულ შერწყმას. რაც არა მარტო ბუნებრივი და კულტურული რესურსების შენარჩუნების შესაძლებლობას მოგვცემს, არამედ მათი განვითარების წინაპირობა გახდება.

მდგრადი განვითარება ცვლილებების უწყვეტი პროცესია, რომლის ჩარჩოებშიც ადგილობრივი რესურსების გამოყენება, ინვესტიციების განხორციელება, ტექნიკური პროგრესი და ინსტიტუციონალური განახლებები შეესაბამება ახლანდელი და მომავალი თაობების მოთხოვნებს.

გარემოს დაცვა ეკოტურიზმის განვითარების განუყოფელი ნაწილია. გარემოს დაცვას ეკონომიკური სარგებლობის მოტანაც შეუძლია. ეკოტურიზმში ჯანსაღია გარემოც და ბიზნესიც. ზოგჯერ გარემოს დაცვას მოსახლეობის ინტერესები ეწირება. მაგალითად, მოსახლეობას შეიძლება აეკრძალოს სოფლის მეურნეობის სამუშაოების შესრულება, საწვავი და სამშენებლო მასალების შეგროვება. სანაპირო ზოლში ტურიზმის განვითარება განსხვავებულ სიტუაციას ქმნის. მოკლევადიანი მოგების მაქსიმიზაციას ეწირება გარემოს დაცვა, ინგრევა არსებული ეკოსისტემა. ტურიზმის რესურსების დეგრადაცია კი ორივე (გარემოს დაცვა და ეკოტურიზმი) ინტერესის საწინააღმდეგოდ მოქმედებს. ძალიან მნიშვნელოვანია იმის გათვალისწინება, რომ ტურიზმი გარემოზე გარკვეული ზეგავლენის მოხდენის გარეშე ვერ განვითარდება, წინააღმდეგ შემთხვევაში საქმე გვექნება გარემოს დაცვასა და შენარჩუნებასთან და არა ტურიზმთან. გამოსავალი კომპრომისის მოძიებაში უნდა იყოს: არც ძალიან მკაცრი კონსერვაციული მიდგომა გამოდგება და არც ის, რომ მთავარი აქცენტი მხოლოდ ტურიზმის განვითარებაზე გაკეთდეს, ეკოლოგიაზე ზრუნვის გარეშე. ძალიან დიდი მნიშვნელობა აქვს ტურისტული

ადგილების დათვალიერებაზე დაწესებულ გადასახადებსაც, თუმცა მიიჩნევა რომ ზოგიერთ შემთხვევაში ტურისტების უარყოფითი ზეგავლენა ამ ადგილებზე იმდენად დიდია, რომ ეს გადასახადები არ არის საკმარისი მათ აღმოსაფხვრელად. შემოსული თანხები უნდა მიმართონ გარემოს დაცვითი სამუშაოების შესრულებაზე. ადგილობრივი ტრენინგების დაფინანსებასა და ამ პროცესებში ადგილობრივი მოსახლეობის უფრო მეტად ჩართვაზე. ამასთანავე, ადგილობრივი მოსახლეობისათვის უნდა დაწესდეს ნაკლები გადასახადები.

ეკოტურიზმის მდგრადი განვითარებისათვის ერთ-ერთი მთავარი პრინციპი მასში ადგილობრივი მოსახლეობის ჩართვის უზრუნველყოფაა. ხშირია შემთხვევები, როდესაც ადგილობრივი მოსახლეობა ხელოვნურადაც კი არის ჩამოცილებული ამ პროცესს. ადგილობრივი მოსახლეობის ეკოტურიზმის განვითარებაში ჩართვა მხოლოდ პრესრელიზების თუ ფინანსური დახმარების გადაცემაში, ან სკოლების, საავადმყოფოების და სხვა სოციალური სამსახურების ტურიზმიდან შემოსული თანხებით დაფინანსებაში არ უნდა გამოიხატებოდეს. ტურიზმი მათთვის არა მარტო შემოსავლიანია, არამედ სანახაობრივიც უნდა იყოს. თუ მოსახლეობას აევრძალება ტრადიციული ხასიათის ეკონომიკური საქმიანობის განხორციელება. მას ალტერნატივა უნდა მოეძებნოს და ტურიზმის განვითარების პროექტები ამ პროცესებში ადგილობრივი მოსახლეობის აქტიურად ჩართვასაც უნდა გულისხმობდეს. ბუნებრივი და სოციალურ-კულტურული რესურსების კონსერვაციის მიზნით ადგილობრივი მოსახლეობის გამოყენებას უფრო რეალური პერსპექტივა აქვს, რადგანაც გარედან მოსული მეწარმეები მხოლოდ მოკლე ვადაში ეკონომიკური სარგებლის მიღებით არიან დაინტერესებული. ადგილობრივი მოსახლეობა სავარაუდოდ უფრო იზრუნებს ტრადიციებისა და ადგილისათვის დამახასიათებელი ცხოვრების სტილის შენარჩუნებაზე, ვიდრე გარედან მოსული. ორივე მხარის თანამშრომლობა ასევე მნიშვნელოვან ფაქტორს წარმოადგენს კონსერვაციის წესების დარღვევის (მაგალითად, ბრაკონიერობა, ტყის გაჩეხვა) თავიდან ასაცილებლად. ამას გარდა, კიდევ არსებობს სხვა პრაქტიკული მიზეზები, რის გამოც აქცენტი ადგილობრივი შრომითი რესურსების გამოყენებაზე უნდა გაკეთდეს, რომ ადგილობრივ მოსახლეობას მიეცეს საკუთარი ბუნებრივი რესურსების დაფასებისა და შეფასების; რომ ისინი ტურიზმის განვითარების პროცესს არც ფიზიკური და არც ფინანსური თვალსაზრისით არ ჩამოშორდნენ. აუცილებელია მიწასა და საკუთრებაზე ინფლაციური წნეხის მაქსიმალურად შემცირება, რათა თავიდან ავიცილოთ უცხო მფლობელების მიერ ადგილობრივი მოსახლეობისათვის გაწეული კონკურენცია. უარეს შემთხვევაში თუ ამგვარი გადაცემა უნდა განხორციელდეს, ეს ლიზინგის წესით უნდა მოხდეს. იმის უზრუნველსაყოფად, რომ ადგილობრივმა მოსახლეობამ შეძლოს ეკოტურიზმის საკუთარი რესურსებით სარგებლობა და გართობა, მათთვის უნდა დაწესდეს განსხვავებული, შემცირებული გადასახადები. უეჭველია, რომ ბიომრავალფეროვნების გადარჩენაზე მზრუნველები მთელ მსოფლიოში ორიენტირებული

უნდა იყვნენ ეკოტურიზმზე, როგორც ბუნებრივი გარემოს დაცვისათვის ბრძოლაში თავიანთ მნიშვნელოვან მოკავშირეზე. სწორედ ბიომრავალფეროვნების სარესურსო ბაზა ხიბლავს ეკოტურისტს. აუცილებელია კონკრეტულ ბუნებრივ არეალში ეკოტურიზმის სანახაობების სისტემური და კატეგორიზებული ინვენტარიზაცია. ეკოტურიზმის ღირშესანიშნაობები შესაძლოა დავყოთ სამ კატეგორიად: ძირითადი სანახაობები (რომლებიც დამატებით მიმზიდველობას ანიჭებენ კონკრეტულ არეალს და განაპირობებენ ტურისტის უფრო დიდ ხანს ყოფნას), და ასევე დამხმარე სანახაობები (ფიზიკური აღჭურვილობები და სხვა სახის ტურისტული მომსახურება). პირველი ორი კატეგორია შეესაბამება არეალის ბუნებრივ და კულტურულ მემკვიდრეობას. ბოლო კატეგორია ხელს უწყობს არეალის დათვალიერების მიზნების გაჩენას.

ეკოტურიზმი ხელს უწყობს გარემოს მიმართ გულისხმიერი დამოკიდებულების ჩამოყალიბებას, გამოავლენს მდგრადი ბიზნესის მაგალითებს, ადგილობრივი თემებისა და რეგიონებისათვის ქმნის სოციალურ-ეკონომიკურ სარგებლებს და ამავე დროს აღიარებს და პატივს სცემს ადგილობრივ და ბუნებრივ კულტურას, ტრადიციებსა და ღირებულებებს. ტურისტებს, რომლებიც ნაკლებად განვითარებულ რეგიონებს სტუმრობენ, ხშირად მზად უნდა იყვნენ კომფორტთან დაკავშირებული ჩვეული სტანდარტების დასავიწყებლად. გარკვეული თვალსაზრისით, ეს ეკოტურიზმის მიმზიდველ მხარედაც შეიძლება ჩაითვალოს. ტურისტებს უნდა ჰქონდეთ ინფორმაცია იმ ადგილის სპეციფიკის შესახებ, რომელსაც სტუმრობენ და იმის შესახებაც, თუ როგორ უნდა მოიქცნენ, რათა მაქსიმალურად შეამცირონ გარემოზე ზეგავლენა. ეს არის ტურიზმის ინდუსტრიის მთავარი პასუხისმგებლობა.

ჩვენს ქვეყანაში ტურიზმის განვითარების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ხელისშემშლელი ფაქტორია დარგში სტატისტიკური აღრიცხვის მოუწესრიგებლობა. საქართველო, როგორც მსოფლიო ტურისტული ორგანიზაციის სრულუფლებიანი წევრი, ვალდებულია სტატისტიკური აღრიცხვა აწარმოოს საერთაშორისო ტურიზმში მიღებული ნორმატივების საფუძველზე, რათა შესაძლებელი გახდეს ქვეყნის ტურიზმის ინტეგრირება აღნიშნულ ორგანიზაციაში. დარგში სტატისტიკურ მონაცემთა მიღების ძირითად წყაროს წარმოადგენს სტატისტიკის დეპარტამენტი. საბაჟო სამსახური, საზღვრის დაცვის დეპარტამენტი და საგარეო საქმეთა სამინისტრო. მიუხედავად ამისა, ტურიზმის სფეროდან, როგორც მთლიანი შემოსავლების, ასევე ბიუჯეტში აუცილებელი თანხების გაანგარიშება და ტურისტული ნაკადების აღრიცხვა მოკლებულია სიზუსტეს რაც უარყოფითად მოქმედებს დარგის განვითარების სტრატეგიაზე.

აქედან გამომდინარე, ჩვენმა ქვეყანამ უნდა აწარმოოს მიზანმიმართული პოლიტიკა ტურიზმის განვითარების შემაფერხებელი ფაქტორების აღმოფხვრის მიზნით რომელთაგან აღსანიშნავია:

– ტურისტული პროდუქტის რეკლამირების დაბალი დონე საზღვარგარეთ. იგი უნდა ჩაითვალოს ტურისტების მოზიდვისა და მომავალი ბაზრის გაფართოების ერთ-ერთ მთავარ შემაფერხებელ ფაქტორად. არადა ამ მდგომარეობის გამოსასწორებლად არსებობს წამახალისებელი ღონისძიებების მთელი წყება. მაგრამ სამწუხაროდ, სხვადასხვა მიზეზების გამო არ ხერხდება მისი სათანადოდ ამოქმედება. ამ თვალსაზრისით პირველ რიგში აღსანიშნავია ტურისტული ბაზრის არასათანადო მარკეტინგული კვლევა და აქედან გამომდინარე, ქვეყნის დადებითი იმიჯის შექმნისათვის არაეფექტური ღონისძიებების გატარება: ტუროპერატორების მიერ პროდუქციის შეზღუდული მარკეტინგი; საერთაშორისო ბაზარზე საკუთარი ტურისტული პროდუქტის არასაკმარისად პროფესიულ დონეზე წარმოჩენა; მარკეტინგზე და ქვეყნის არაკომერციულ რეკლამაზე გაწეული ხარჯების მინიმალური მოცულობა და სხვა.

– ტურისტული პროდუქტის შეზღუდული სპექტრი. სამწუხაროდ, ჯერ-ჯერობით შიგა ტურიზმის სფეროში დომინირებს სამი სახის ტურისტული პროდუქტი ზაფხულის დასვენება, ზამთრის დასვენება და სამკურნალო ტურიზმი. რაც შეეხება საერთაშორისო ტურისტულ ბაზრებს, აქ ძირითადად ხდება ე. წ. „აღმოჩენითი ტურიზმის“ შეთავაზება. მიუხედავად იმისა, რომ აღნიშნული ტურისტული პროდუქტი მნიშვნელოვანია და ყურადღებას იმსახურებს. იგი მთლიანად ტურისტული მოთხოვნის მხოლოდ ერთ სეგმენტს მოიცავს. რაც ტურისტთა ნაკადების რაოდენობის სიმცირესა და აქედან გამომდინარე, ქვეყანაში უცხოური ვალუტის შემოსავლების დაბალ დონეს განაპირობებს.

– უსაფრთხოების პრობლემები. ქვეყანაში ჩამოსული უცხოელი ტურისტების რაოდენობის ზრდის ხელისშემშლელ მნიშვნელოვან ფაქტორს წარმოადგენს არსებული უსაფრთხოების პრობლემები, რომლებიც პირველ რიგში დაკავშირებულია კავკასიის რეგიონში არასტაბილურ გარემოსთან, განსაკუთრებით კირუსეთის მიერ საქართველოს ტერიტორიების დროებით ოკუპაციასთან, აგრეთვე რუსეთის ხელისუფლების სხვადასხვა წარმომადგენლის აშკარა პროვოკაციულ განცხადებებთან ჩვენი ქვეყნის მიმართ.

საქართველოში არ ხდება ტურიზმის ეკონომიკის ეკონომიკური ზემოქმედების შესწავლა და განსაზღვრა. და ეროვნული ტურიზმის ეკონომიკური პარამეტრები უცნობია. რის გამოც რეკომენდებულად მიგვაჩნია: 1. მოწესრიგდეს ქვეყანაში ტურიზმის სტატისტიკა და დაინერგოს ტურიზმის ეკონომიკური ზემოქმედების შეაფასების სისტემა; 2. ტურიზმის ეკონომიკური ზემოქმედების განსაზღვრა განხორციელდეს ყოველწლიურად და შეფასება განხორციელდეს დანახარჯ-სარგებლის, როგორც ყველაზე სრულყოფილი და ყოვლისმომცველი, მოდელის მეშვეობით.

დღეს საქართველოს ტურისტული რეგიონები ცდილობენ მიუახლოვდნენ და კონკურენცია გაუწიონ უცხოეთის ტურისტულ რეგიონებს. ჩვენი კურორტებისათვის რთულია დააკმაყოფილოს საზღვარგარეთის კურორტების სერვისის

დონით გათამამებული რეკრეანტების მაღალი მოთხოვნილებები. როგორც გამოკვლევებით დადგინდა საქართველოში მწვავედ დგას სასტუმროებში ცხოვრების მაღალი ფასების და დაბალი სერვისის პრობლემები. ეს პრობლემა ეხება მთლიანად საქართველოს ტურიზმის სფეროს. ტურისტებისათვის დისკომფორტს ქმნის სანიტარული და გზების პრობლემა. ეკოლოგიური თვალსაზრისით გარკვეული მუშაობაა ჩასატარებელი კერძოდ ნარჩენების უტილიზაციის თვალსაზრისით.

მიუხედავად აღნიშნული პრობლემებისა, საქართველოს ტურისტული ობიექტები სიახლეებსაც სთავაზობს სტუმრებს. ესაა ახალი რესტორნები, კაფეები, სხვადასხვა გასართობი და დასასვენებელი ცენტრები.

ტურიზმის მდგრადი განვითარება უდიდესს გავლენას ახდენს ისეთი სექტორების მაღალ დონეზე არსებობას, როგორიცაა კავშირგაბმულობა, ტრანსპორტი, ვაჭრობა, სოფლის მეურნეობა, კვების მრეწველობა და სხვა. აღნიშნული სექტორების განვითარება ხელს შეუწყობს მოსახლეობის ცხოვრების დონის ამაღლებას. სამუშაო ადგილების შექმნას, მიგრაციის შეჩერებას, ტურისტული მომსახურების ტექნოლოგიების ათვისებას.

მსოფლიოს ხალხების კულტურული მრავალფეროვნება კაცობრიობისათვის არის უდიდესი მნიშვნელობის საკითხი. მსოფლიოს ყველა ხალხებმა რომ იარსებონ, საჭიროა გამოავლინონ თავისი შემოქმედებითი ძალები და საუკუნეებს გადასცენ თავიანთი ისტორიის კვალი. კულტურული მემკვიდრეობა – ინსტრუმენტი, რომელიც უზრუნველყოფს ამ მიზნის მიღწევას, აერთიანებს რა წარსულს, აწმყოსა და მომავალს. კულტურა, ტურიზმის ჩათვლით, წარმოადგენს განვითარების საფუძველს. კულტურული მემკვიდრეობა, ეს არის სხვა ხალხებთან ურთიერთობის გასაღები, გამუდმებული დიალოგი სხვადასხვა ცივილიზაციებსა და კულტურებს შორის.

ხარისხიანი და კონკურენტუნარიანი ტურიზმი დაკავშირებულია კულტურული მემკვიდრეობისა და ჭეშმარიტი ხელოვნების ნიმუშების დაცვასთან. კულტურულ მემკვიდრეობაში შედის არა მარტო ძეგლები, არამედ ფესტივალები, მუზეუმები, ხელოვნების შემოქმედებითი დარგები, კულტურული მოვლენები, კუსტარული მრეწველობის ნაკეთობები, კულინარია.

საქართველოში ტურიზმის განვითარების ნათელი მაგალითია აჭარის რეგიონის შავი ზღვის სანაპირო-ქალაქი ბათუმი, რომელიც ბოლო წლებში იქცა ერთერთ ყველაზე მოთხოვნად ტურისტულ ადგილად საქართველოში, სადაც ტურიზმის დიდ პოტენციალს განაპირობებს თბილი სუბტროპიკული ჰავა, შავი ზღვის სანაპირო ზოლის ეგზოტიკური სილამაზე და აქ განლაგებული კურორტებისათვის დამახასიათებელი განსხვავებული მიკროკლიმატი. მთის უნიკალური ლანდშაფტი. კოლხეთის ცხოველთა და მცენარეთა უიშვიათესი ენდემური და რელიქტური სახეობის დაცული ტერიტორიები. სხვადასხვა დანიშნულების მინერალური წყლების სიუხვე და შესანიშნავი სამკურნალო თვისებები და

მრავალი სხვა. ის პოპულარობით სარგებლობს არამარტო რესპუბლიკის, არამედ რეგიონის მასშტაბითაც. დიდია ტურისტული ნაკადი ევროპიდან და ამერიკის კონტინენტებიდანაც. 2009 წლის აგვისტოში დაფიქსირდა რეკორდული მაჩვენებელი დამსვენებლებისა – 400 000 ათასი ადამიანი (ეს ოფიციალურად ჩამოსული სტუმრების რაოდენობაა). ბათუმში ინტენსიურად ხდება თანამედროვე სასტუმროებისა და გასართობი ცენტრების მშენებლობა. 2010 წელს გაიხსნა ყველასათვის საყვარელი დელფინარიუმი. ასევე, 2009 წელს მოხდა ბათუმის ბულვარის კიდე 1,5 კილომეტრით დაგრძელება და, ამდენად, ის ერთ-ერთი ყველაზე დიდი ბულვარი გახდა მსოფლიოში, რომლის საერთო სიგრძე 7 კილომეტრს აღემატება. ბათუმში უკვე მოქმედებს შერატონისა და სხვა ბრენდების სასტუმროები. დაგეგმილია უამრავი გრანდიოზული პროექტი.

საინტერესოა ტურისტების დამოკიდებულება ბათუმთან. მათთვის ეს ქალაქი ზამთარშიც აქტუალურია, რომელთა ნაწილი მას საქმიანი ვიზიტით სტუმრობს. ტურისტებმა საქართველოს უნიკალური უპირატესობაც დაასახელეს, რომელთა შორის მთავარ ადგილს ადამიანური ურთიერთობები, სტუმართმოყვარეობა, კლიმატური პირობები და ქართული სამზარეულო იკავებს. ამდენად, ბათუმი, პორტის გარდა უკვე სხვა მნიშვნელობასაც იძენს. ის გახდა სახე საქართველოს წარმატებისა და აღმშენებლობისა.

დასკვნა: აღნიშნული საკითხის განხილვიდან აშკარად იკვეთება, რომ მრავალში ეკოტურიზმის დარგის განვითარება კვლავაც ერთ-ერთ მთავარ მიმართულებად რჩება, რაც, ჩვენი აზრით, სრულიად გამართლებულია. ტურიზმი მხოლოდ მაშინ არის ქვეყნისათვის ეკონომიკური წარმატების მომტანი, როდესაც იგი ასტიმულირებს ადგილობრივი წარმოების განვითარებას და წარმოადგენს ეკონომიკის არა მთავარ, არამედ ერთ-ერთ შემავსებელ დარგს.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა:

არაბული, 2008: – არაბული კონსტანტინე, „ტურიზმის განვითარების თანამედროვე ტენდენციები და პერსპექტივები საქართველოს მაღალმთიან რეგიონებში“, გამომც. „თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი“, თბილისი, 2008.

ბირჟაკოვი, 2010: – ბირჟაკოვი მიხეილ, „ტურიზმის თეორია“ (თარგმანი რუსულიდან მ. მეტრეველის მიერ), გამომც. „თბილისის კულტურის და ხელოვნების სახელმწიფო უნივერსიტეტი“, თბილისი, 2010.

ელიზბარაშვილი, 2010: – ელიზბარაშვილი ნოდარ, „ლანდშაფტური დაგეგმარება“, გამომც. „თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი“, თბილისი, 2010.

კუბეცია..., 2010: – კუბეცია მზია, კილაძე რამაზ, „ტურისტულ-რეკრეაციული რესურსები“, გამომც. „ქუთაისის აკ. წერეთლის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი“, ქუთაისი, 2010.

Batumi, Ecotourism and Sustainable Development

Summary

In historical context, relationship of society and nature is utilization of vital resources by humans for satisfying material and spiritual demands. Superiority of human economic interests over natural phenomenon is obvious. Environment is a huge reservoir and human can endlessly utilize all resources. Such reactionary consumptive attitude has radically changed global ecosystem and generated threats of global crisis since the second half of past century. Researchers concluded that the reasons of degradation of ecological system are not only overpopulation and unconstrained utilization of resources, but political, social and economical attitudes.

Protection of environment and successful development of tourism are indivisible. Tourism can play important role in the activities oriented of nature. Surrounding world with its beautiful landscape, unique natural heritage, diverse flora and fauna, clean air and water is the part of resources attractive for the tourist. Tourism helps the protection of environment and funds such activities. Development of tourism may provide population with food, shelter and jobs, but it shouldn't harm the environment and should be based on the protection of natural and cultural resources instead of decreasing potential benefit. Tourism, ecology and economic become increasingly interdependent and create integrated system of cause-effect relations.

Travel and tourism is considered one of the largest industries in the world. Technological development is one main factor that accounts for the financial increase in the travel and tourism industry. Cheaper and more efficient transportation, growing wealth, development of the hotel business and information technology enabled the expansion of and demand for tourism.

Tourism, especially mass tourism, is often criticized for disrupting local economies, creating seasonal unemployment and degradation of the natural and cultural environment. Over the last few decades, however, more sustainable forms of tourism have been emerging. For instance, new flexible, unpackaged tours are supposed to be more environmentally friendly, concentrating on improvement of the livelihoods of local peoples and tourist recreation. Indeed, tourism development can play a great role in poverty alleviation and bring better living conditions to rural and mountain villages too.

Georgia has declared tourism as the priority field of state economics. Grows rate of Georgian tourism is significantly less than global rate. The reasons for this are absence of serious investments, restructuration of tourist field and low quality of services from the population. In spite of this, quantity of tourists travelling in Georgia is growing through the last decade.

Recently, the Georgian government started promoting mountain and rural villages for tourism development, influencing local populations to improve their livelihoods through tourism development. Although tourism development seems rather chaotic in Georgia, lack of the professionals in the field and lack of the long term planning slows down tourism development.

Georgian national tourism agency should permanently adopt the regulations supporting development of tourist market and stimulation of tourist products. Decisions related to the utilization of resources should be made to develop the tourism and to convince population of the importance of protection of environment. Attitude of tourists towards the local life style and culture is also important.

ბრიტანეთის ვიცე-კონსული ფრედერიკ გუარაჩინო ბათუმის შესახებ (1840 წ.)

აბსტრაქტი: ლორდი პალმერსტონი ერზრუმში ბრიტანეთის კონსულს ჯეიმს ბრანტს (1837.6. VI) ავალებს ბათუმში ვიცე კონსულად კომპეტენტური პიროვნების დანიშვნას. ბრანტის არჩევანი შეჩერდა ფრედერიკ გუარაჩინოზე (ტრაპეზუნდის ვიცე-კონსულ ჰენრიხ სუტერის დის შვილზე).

გუარაჩინო ბათუმის ვიცე-კონსულია 1839.19.XI-1846.11. VI წლებში.

ბრიტანეთის მთავრობამ ბათუმში ვიცე-კონსული დანიშნა, რათა მიეღო სწრაფი და სწორი ინფორმაცია ყველა მოვლენის შესახებ, რაც ხდებოდა მეზობელ ქვეყნებსა და მხარეებში, რასაც ექნებოდა გარკვეული მნიშვნელობა პოლიტიკური და სოციალური თვალსაზრისით; ასევე, ხელი შეეწყო ბრიტანეთის ვაჭრობისათვის.

გუარაჩინომ პირველი მოხსენება ბათუმის შესახებ დაწერა ბათუმში ჩასვლიდან მალე (1840.4. VIII). იგი გვთავაზობს ბათუმის სრულ აღწერას – მდებარეობას, ჰავას, მოსახლეობას, რჩეულ პიროვნებებს (ბათუმის სანჯაყ-ბეი იუსუფ-ბეი და სხვ.). ვრცლად ეხება ბათუმის სასოფლო-სამეურნეო საქმიანობას და ვაჭრობას; მოაქვს იმპორტ-ექსპორტის სტატისტიკური მაჩვენებლები.

საკვანძო სიტყვები: ბათუმი, ბრიტანეთი, ვიცე-კონსული, ვაჭრობა, ჩურუქ-სუ.

Key words: Batumi, Britain, Vice-consul, Trade, Churuk-su

ლორდი პალმერსტონი ავალებს ერზრუმში ბრიტანეთის კონსულს ჯეიმს ბრანტს (1837 წლის 6 ივნისის თარიღით), მისივე მოთხოვნის საპასუხოდ, ბათუმში ვიცე-კონსულად კომპეტენტური პიროვნების დანიშვნას. ბრიტანეთის მთავრობას სურდა მიეღო სწრაფი და სწორი ინფორმაცია ყველა მოვლენის შესახებ, რაც ხდებოდა მეზობელ ქვეყნებსა და მხარეებში, რასაც ექნებოდა გარკვეული მნიშვნელობა პოლიტიკური და სოციალური თვალსაზრისით; ასევე, ხელი შეეწყო ბრიტანეთის ვაჭრობისთვის. ჯეიმს ბრანტის არჩევანი შეჩერდა ფრედერიკ გუარაჩინოზე – ტრაპიზონის ვიცე-კონსულ ჰენრიხ სუტერის დის შვილზე. 20 წლის გუარაჩინო (მამით იონიელი, დედით ინგლისელი) 18 თვე მუშაობდა ტრაპიზონში სუტერთან, ხოლო შემდეგ 5 თვე ერზრუმში ჯეიმს ბრანტთან. ბრანტი ახასიათებს მას, როგორც ფიზიკურად ჯანმრთელ და ჰკვიან პიროვნებას, სულითა

და განათლებით ინგლისელს. ამავე დროს ის ნამყოფი იყო ბათუმში 1838 წელს სამეფო ფლოტის კაპიტან გლასკოტთან ერთად, რაც ჩანს მათი ერზრუმიდან 1839 წლის 15 იანვრის თარიღით გაგზავნილი მოხსენებიდან.

პალმერსტონის თანხმობის შემდეგ ჯეიმს ბრანტმა ბათუმის პირველ ვიცე-კონსულად დანიშნა ფრედერიკ გუარაჩინო 1839 წლის 19 ნოემბერს. 1840 წლის 1 აპრილის თარიღით ბრანტი ერზრუმიდან აძლევს გუარაჩინოს ვრცელ ინსტრუქციას სამომავლო მოქმედებისთვის. ყოველგვარი ცნობა გუარაჩინოს უნდა მოეხსენებინა მისთვის, ხოლო ის შემდეგ გადაუგზავნიდა ბრიტანეთის მთავრობას.

გუარაჩინო ბათუმში ჩავიდა 1840 წლის 24 აპრილს. მას დაენიშნა ყოველწლიური ხელფასი 200 ფუნტი სტერლინგის ოდენობით; ასევე, 100 ფუნტი სამსახურებრივი ხარჯებისთვის; გამოეყო, აგრეთვე, 200 ფუნტი პატარა სახლის შესაძენად. გუარაჩინოს დართეს ნება დაეტოვებინა ბათუმი არაჯანსაღ თვეებში (ივლისი-აგვისტო-სექტემბერი). ჯერ კიდევ 1844 წლის 24 დეკემბრის წერილით ითხოვს ის ხელისუფლებისგან მძიმე საცხოვრებელი პირობების გამო გადაყვანას სხვა მხარეში, რისი ნებართვა მხოლოდ 1846 წელს მიიღო. იგი ვიცე-კონსულად იყო 1846 წლის 11 ივნისამდე (იგი შეცვალა რიჩარდ ჰოლმსმა; ბათუმის საკონსულომ იარსება 1840-1853 წლებში).

გუარაჩინომ პირველი რაპორტი ბათუმის შესახებ დაწერა ბრიტანეთის ვიცე-კონსულად დანიშნვიდან და ბათუმში ჩასვლიდან მალე – 1840 წლის 4 აგვისტოს.

წარმოდგენილი მოხსენება ამოღებულია კრებულიდან “აჭარა და ოტომანთა იმპერია 1830-1878 წლებში” (მეორე გამოცემა, ტ. I). ესაა ბრიტანეთის ნაციონალურ არქივში დაცული დოკუმენტების (ძირითადად, ხელნაწერი მოხსენებები) კრებული აჭარის შესახებ (1830-1921), შედგენილი მკვლევართა ჯგუფის მიერ რობერტ ჯარმანის ხელმძღვანელობით.

მოხსენება ბათუმის შესახებ

ბათუმის მხარე ემორჩილება ტრაპიზონის საფაშოს. დასავლეთით მას ესაზღვრება მდინარე ჭოროხი, აღმოსავლეთით ან ჩრდილოეთით დაბალი გვერდითი მთა, გამომავალი სანაპიროს პარალელურად გადაჭიმული ქედიდან, რომელიც გამოჰყოფს ყარსის საფაშოში შემავალი ჩურუქ-სუს მხარისგან.

მხარის უდიდესი სიგრძე სანაპიროს გასწვრივ 25-27 მილია, ხოლო სიგანე ტერიტორიის შიგნით – 15-18 მილი. ყურე აღმოსავლეთის მხარესაა, კონცხით შეჭრილია ზღვაში; დასავლეთით ვრცელი ტერიტორიაა ალუვიალური ნიადაგის, რომელიც შექმნილია მდინარე ჭოროხის მიერ; ეს კი ჩაედინება ზღვაში ბათუმიდან 9 მილზე. ყურე დაახლოებით სამი მილის სიგანისაა, ნაპირთან ღრმა წყლით. მე ვნახე დიდი ბრიგი (= ორ ანძიანი ხომალდი – გ.გ.) მის შესასვლელში, რომელსაც ნაპირიდან ექაჩებოდნენ კაცები ჩრდილო-დასავლეთისკენ, ღუზის ჩასაშვები ადგილისკენ. ყურე გახსნილია ჩრდილო-აღმოსავლეთით, მაგრამ ქარი იმ მხრიდან არასდროსაა ძლიერი და ოდნავი ღელვაც იშვიათია. ქარი, რომელიც

გარკვეული სიძლიერით უბერავს, არის სამხრეთ-დასავლეთის ანუ ხმელეთისა; მას ადგილობრივები უწოდებენ *კალაშ*-ს, თუმცა ის არაა სახიფათო გემებისთვის. მათ ნაპირზე აქვთ ზაგირი ისე ახლოს მისგან, რომ ხის ხიდი, ან მისადგომი მხოლოდ 10-12 იარდზეა შესული ზღვაში, რაც ეხმარება გადმოტვირთვისას და არ საჭიროებენ ლიხტერს (= დამხმარე ბარჟა – გ.გ.), რასაც ამჟამად ჩვეულებრივ იყენებენ.

იქ არის სოფელი, სახელად ბათუმი, რომელიც მდებარეობს საათნახევრის სავალზე ქვეყნის შიგნით; ბაზარიც იგივე სახელს ატარებს. ის ძვეს ყურეს დასავლეთ დაბლობზე და მოიცავს 200 ხის დუქანს, რაც ქმნის გრძელ ქუჩას, რომელიც მიემართება ჩრდილოეთით და სამხრეთით; ის იტოტება უფრო მოკლე შესახვევებით -ცენტრიდან აღმოსავლეთის მიმართულებით. ქუჩის სამხრეთის ბოლოს გაფანტულია ცოტა სახლები ან ქოხები თავისი ბაღებით, დასახლებული ადგილობრივებით. ვაჭრები არიან უცხოელები ტრაპიზონიდან და აჭარის მეზობელი მხარიდან; ისინი ცხოვრობენ მათ მაღაზიებთან არსებულ პატარა ოთახებში.

ყურეს საპირისპირო მხარეზე დგას ქვის კარგი შენობა, რომელსაც უკავია გაბატონებული მდებარეობა მაღლობზე, სადაც ადრე ცხოვრობდა ლაზისტანის *მუსელიმი*. მან გარკვეულ ვითარებაში შეიფარა მემამოხეები, რის გამოც ოსმან ფაშამ დაახლოებით ათი თვის წინ მოუწოდა ფარულ აგენტებს დაეწვათ ის, რათა წაერთმია ადგილობრივი გუბერნატორისთვის დამოუკიდებლობის უფლება... ამჟამინდელი *აიანი*⁵ ცხოვრობდა იქ მის განადგურების პერიოდში და შემდგომ ააშენა ქვის სახლი ბაზრის ჩრდილოეთ ბოლოში.

დაახლოებით წლინახევრის წინ ლაზისტანის *მუსელიმის* რეზიდენცია გადატანილ იქნა ბათუმიდან ხოფაში; ამის მიზეზი ოსმან ფაშას მიხედვით იყო ის, რომ ისინი სძალავდნენ ფულს ხალხს, რომლებმაც მოინდომეს გეორგიაში⁶ გადასახლება...ის რომ ემიგრაცია შევიწროვებას განიცდიდა, შემიძლია ვთქვა შემდეგი: როცა უზუნოდლუ მეჰმედ აღა იყო ლაზისტანის *მუსელიმი* და იჯდა ბათუმში, მისი გამომძალველი საქციელის შედეგად 60 თუ 70 ოჯახი გადავიდა გეორგიაში. ფაშამ გადააყენა უზუნოდლუ და გაგზავნა ემიგრანტების დასარწმუნებლად, რათა დაბრუნებულიყვნენ და დაპირდა, რომ მომავალში მათ აღარ შეავიწროებდნენ და არ დაჰკითხავდნენ ემიგრაციის შესახებ. ამ მოწვევისა და დაპირების შემდეგ ყველა ოჯახი დაუბრუნდა თავის სახლებს. ეფექტური კანონიერების ნაკლებობის გამო საჭირო იყო რაიმე სათანადო მოქმედება, რათა ემიგრაციისთვის შეეშალათ ხელი, რომ ხალხი არ წასულიყო გეორგიაში და მიეტოვებინა ბათუმი სიცოცხლისა და ქონების საფრთხეში ჩაგდების გამო. ამჟამად 200 მაღაზიიდან მხოლოდ 70-ია დაკავებული. ბევრი მოვაჭრე და მოახალშენე

⁵ აიანი – ქალაქის ან მხარის წარჩინებული მმართველი.

⁶ ჩვენ დავტოვეთ ავტორისეული „გეორგია“, რადგან მასში იგულისხმება ხან საქართველო, ხან გურია, ხან აღმოსავლეთ საქართველო, რაც კონტექსტიდან ჩანს (გ.გ.).

წავიდა, რადგან ჰყავდათ მტრები, რომელთაც შეეძლოთ მათი სიცოცხლის ხელყოფა და არ ეშინიათ, რომ აიანს დასჯის მათ.

ადრე ქურთების 60 ოჯახზე მეტი ზამთრობდა ბათუმის სიახლოვეს; ბოლო დროს ისინი ისე შეავიწროვეს, რომ მათი რიცხვი შემცირდა 30-მდე, ხოლო დანარჩენები ზამთრობენ ლაზისტანში.

აიანს ალბათ მეტი მტერი ჰყავს, ვიდრე სხვა რომელიმე პირს ბათუმში. ის მუდმივ შიშშია სიცოცხლის ხელყოფის გამო; ამიტომ ძალზე უცერემონიოა იმათ მიმართ, ვისიც ეშინია ან ეჯავრება. იგი პირველი იყო, ვინც აიძულა თავისი კაცი, მოეკლა პიროვნება ბაზარში დღისით, რასაც მოჰყვა მისი კაცის საპასუხო მკვლელობაც. განსაკუთრებული მტრობაა წინა სეფერ ბეისა და ამჟამინდელი აიანის – ასლან ბეის ქვეშევრდომებს შორის. მე მოვიტან ამის მაგალითს: სეფერ ბეის მომხრეთა ორი კაცი დაიძალა მიტოვებულ დუქანში, რომლის კედელშიც გააკეთეს ორი ხერელი თოფების გასაყოფად. იქ ისინი რამოდენიმე დღე დარჩნენ, სანამ ასლან ბეიმ არ გაიარა და მოკლეს მისი მხლებელი. ასლან ბეის კაცებმა დაჭრეს ერთ-ერთი მკვლეელი, როცა ის ცდილობდა გაქცევას. მაგრამ მეგობარმა ის გაიყვანა ტყეში და ორივე დაიძალა.

ადვილი წარმოსადგენია, რომ ასეთი ვითარება სპობს ყოველგვარ ნდობას და ხელს უშლის წარმატებით ვაჭრობას და ყოველგვარ სიკეთეს ქვეყანაში. მაგრამ არ შეიძლება ჩაითვალოს ოსმან ფაშას მხრივ მოტყუებად, თითქოს გეორგიაში ხალხის იმიგრაციის შიშით ის არ ახშობს ასეთ საშინელ უწყსრიგობას.

ლაზისტანის *მუსელიმმა* რამდენჯერმე ითხოვა ნებართვა გარკვეული რაოდენობის კაცით წასულიყო ბათუმში. ის თავის თავზე იღებდა მიმდინარე უწყსრიგობის დაშოშმინებას ისე, რომ არცერთი კაცი არ წავიდოდა გეორგიაში. ოსმან ფაშას ჯერაც არ უცდია ნებართვის მიცემა. ფაშას მიერ მოტანილ მიზეზად სახელდებოდა ის, რომ სეფერ ბეის ბათუმის *აიანობისას* მთელ მხარეში კარგი ვითარება იყო. ოსმან ფაშამ ის გადააყენა იმ მიზეზით, რომ ავიწროებდა ხალხს, თუმცა მისი მმართველობისას ხალხს არ უცდია გადასახლება. მაგრამ მალე, როცა მისი მემკვიდრე უზუნ ოღლუ დაინიშნა *აიანად*, ემიგრაცია დაიწყო. მე მითხრეს, რომ ფაშას მიერ სეფერ ბეის გადაყენება იმიტომ მოხდა, რომ ის იყო მეტად დამოუკიდებელი და საკმაოდ დაუმორჩილებელი. მოხსენება უკვე მზად იყო ბათუმში, რომ სეფერ ბეი დააბრუნეს მხარის *აიანად*; მისმა ზოგიერთმა ძლიერმა მეგობარმა კონსტანტინოპოლში მისწერეს ოსმან ფაშას, რომ ის უკან დაებრუნებინა. მე ვკითხე ვინმე იუსუფ ბეის, რომელიც იწოდებოდა ბათუმის *სანჯაყ ბეიდ* და იყო ყველაზე გავლენიანი პიროვნება იქ, თუ რას ფიქრობდა ის სეფერ ბეის *აიანად* დაბრუნებაზე, მან მიპასუხა, რომ არ იცოდა, რა ეთქვა, მაგრამ თუ სეფერ ბეი დაბრუნდებოდა, ის ვერ შეძლებდა ქვეყნის ისეთივე წესრიგში ყოლას, როგორც ადრე. ჩემ შეკითხვაზე, თუ რა მიზეზით, მან მიპასუხა, რომ დანადგოვლებით იცოდა ოსმან ფაშას სიძულვილი სეფერ ბეისადმი, რაც გაძლიერდებოდა მისი ბათუმის *აიანად* დასახელების შემდეგ. ხელახალ კითხვაზე, თუ

როგორ შეიძლებოდა ზიანის მიყენება მხარის სიმშვიდისთვის, მან მიჰასუხა, რომ ოსმან ფაშა უმაღლესი გამოიწვევდა ადგილობრივთა არეულობას, ხოლო შემდეგ მოახსენებდა კონსტანტინოპოლში, რომ სეფერ ბეის არ ყოფნიდა ძალა ქვეყანა წესრიგში ჰყავდეს და უკან გაიწვევდა მას. ჩემ კითხვაზე – როგორ შეძლებდა ფაშა არეულობას, რაც სეფერ ბეისთვის უცხო იქნებოდა მხარის *აიანობისას*; იუსუფ ბეიმ სიცილით მომიგო: „თქვენ ეტყობა არ იცით როგორ მართავს ოსმან ფაშა თავის საფაშოს. თუკი ის მსგავს რაიმეს მოისურვებს, ის მიბრძანებს მე, რომ ჩემმა ხალხმა გამოიწვიოს არეულობა და მოსახლეობის უკმაყოფილება მხარეში; ან, თუ ადგილობრივები შეიტყობენ, რომ ოსმან ფაშას სძულს სეფერ ბეი და სურს მხარის მოშლა, ეს საკმარისი იქნება მათ ასაღელვებლად“.

ეს იუსუფ ბეი ბათუმის მკვიდრია. მისი წინაპრები იყვნენ მხარის უდიდესი წილის მფლობელები, მაგრამ იუსუფ ბეიმ რამდენიმე წლის წინ საკმაოდ ბევრი ვალი აიღო კონსტანტინოპოლში ვიზიტისას და იძულებული გახდა გაეყიდა თავისი ქონების ნაწილი, რათა გაესტუმრებინა კრედიტორები; თუმცა ჯერაც ფლობს მიწის მნიშვნელოვან ფართობს ბათუმის მეზობლად.

ბათუმის 350 თუ 400 სახლი მთავრობას წლიურად უხდის 30-40 *ქისას*, ან 150-200 ფუნტს⁷. ჩაკო (ჩაქვი? 3 საათის სავალზეა აღმოსავლეთით ბათუმის *აიანლიკის* ფარგლებში და თვლიან მის კუთვნილებად) მოიცავს 300-350-ზე მეტ კომლს და იგივე უნდა იხადოს; მაგრამ, გაურკვეველი ვითარების გამო, ბოლო სამი წელი ადგილობრივებმა წარმატებით გაუწიეს წინააღმდეგობა ფაშას მცდელობას, რომ დაეხერხათ ისინი. ამას გარდა *აიანებს* უფლება აქვთ აიღონ პროდუქტების მეათედი. ასევე იღებენ ნახევარ *ოჯა* კარაქს ქურთების ყველა ოჯახიდან, რომლებიც იზამთრებენ ბათუმში, ყოველ პარასკევს – ბაზრობის დღეს.

ბათუმისა და ჩაკოს მაცხოვრებლები არიან მამაცი, მაგრამ შურისმაძიებელი; სისხლის აღების წესი გადადის მამიდან ვაჟზე. მე მითხრეს, რომ აქვთ ბევრი ჩერქეზული ჩვევებსა და ტრადიციებში.

ენა, რომელსაც ჩვეულებრივ ერთმანეთში ურთიერთობისთვის ხმარობენ, არის ქართული. ამასთან ყველამ იცის თურქული... ისინი არასდროს დიდი ხნით არ დაუმორჩილებიათ ტრაპიზონის ფაშებს, რომელთაც სურთ მათი განიარაღება, მაგრამ არ უნდათ, რომ გააბოროტონ, რადგან არიან საზღვრების ერთად-ერთი დამცველები. მათი სიძულვილი რუსებისადმი ისე ძლიერია, რომ ყოველთვის მრისხანედ აღუდგებიან წინ ქვეყანაში მათ წარმატებულ შემოჭრას. ბოლო ომის დროს რუსებმა რამდენჯერმე სცადეს ბათუმის ხელთგდება, მაგრამ ყოველთვის მოგერიებულ იქნენ დანაკარგებით...⁸

⁷ თურქულ ლირას ასევე უწოდებენ ფუნტს. 1 ლირა უდრის 100 პიასტრს (გ.გ.).

⁸ აქ ჩვენ ვტოვებთ ერთ მონაკვეთს, სადაც ავტორი ეხება სანაპიროს ნიადაგს ჭოროხის შესართავიდან; მთებს დაფარულს ტყეებით და სამოვრებით, რომლებიც უკავიათ ქურთებს... ასევე ამბობს, რომ მან დათესა კარტოფილი სილიან ადგილზე იმ იმედით, რომ მკვიდ-

ბათუმის მხარის პროდუქტებია სიმინდი, ბრინჯი, ლობიო, ცვილი, თაფლი და კარაქი. მე მითხრეს, რომ წლიურად უნდა გაჰქონდეთ 20-30 ათასი კილო სიმინდი, 30000 კილო ბრინჯი, 3000 ოყა ცვილი და 10000 ოყა თაფლი. ამ რაოდენობაში შედის მეზობელი აჭარის მხარის ნაწარმიც, რომელიც მოაქვთ გასაყიდად ბათუმში. ლობიო არ ითვლება კარგ საექსპორტოდ, ხოლო კარაქის რაოდენობა ვერ დავადგინე. წიფელი და ხე-ტყის მასალა შეუზღუდავი ოდენობით გააქვთ; ოღონდ, გამომდინარე მთების მიუდგომლობით, სადაც ეს ხეები იზრდებიან, ეს საჭიროებს ხარჯებს გზების გასაყვანად, რათა ხალხმა შეძლოს მათი ქვემოთ ზღვამდე ჩამოტანა... ღვინოს ამზადებენ ჩურუქ-სუს მხარეში, ბათუმიდან ახლოს, სადაც ვაზი კარგად იხარებს, თუკი ადგილობრივები მოინდომებენ მის მოვლას. ვაზი ტყეებში ველურად იზრდება.

ბათუმის ყურე და ირგვლივ წყლები ძალზე მდიდარია თევზით. სანაპიროს სხვადასხვა მხარეებიდან მეთევზეები მოდიან ზამთარში, იჭერენ მურა დელფინს (ზღვის გოჭს), რომლისგანაც ამზადებენ ზეთს საწვავად; ასევე ზუთხს, ქაშაყს, ანჩოუსს, სკუმბრიას, პალტუსს და ბევრ სხვა თევზს. მე არ შემიძლია დავადგინო სათევზაო ნაგებობის რაოდენობა, რომლებიც მოდიან ბათუმში; ასევე წელიწადში იქ დამზადებული ზეთის ოდენობა, რადგან ეს დამოკიდებულია მთლიანად თევზის რაოდენობაზე, რომელიც ხანდახან იცვლის მიმართულებას. კარგი სათევზაო წელი ალბათ იძლევა 12000 ოყა ზეთს.

მთელი სიჭარბე პროდუქციისა, რომელიც თავისუფალია ექსპორტისგან, საუკეთესო წელს შემდეგი უნდა იყოს წონითა და ფასით:

სიმინდი – 25.000 კილო; 1 კილო – 8 პიასტრი; სულ – 200.000 პიასტრი.

ბრინჯი – 30.000 ოყა; 1 ოყა – 1 პიასტრი; სულ – 30.000 პიასტრი.

ცვილი – 3.000 ოყა; 1 ოყა – 12 პიასტრი; სულ – 36.000 პიასტრი.

თაფლი – 10.000 ოყა; 1 ოყა – 3 პიასტრი; სულ – 30.000 პიასტრი.

წიფელი – 10.000 კინტალი; 1 კინტ. – 8 პიასტრი; სულ – 80.000 პიასტრი.

თევზის ქონი – 12.000 ოყა; 1 ოყა – 2,5 პიასტრი; სულ – 30.000 პიასტრი.

სულ, ხე-ტყის მასალის გამოკლებით, – 400.000 პიასტრი = 4.000 ფუნტს.

ვაჭრების მიერ შემოტანილი საქონელი, რომელსაც მოიხმარდნენ ადგილობრივები როგორც ბათუმში, ისე მეზობელ აჭარის მხარეში, შემდეგია:

მატყელი – ყირიმიდან, გეორგიიდან და ტრაპიზონიდან.

რუსული რკინა – რედუტ-კალედან და ტრაპიზონიდან.

ფოლადი – ტრაპიზონიდან.

კალა – კონსტანტინოპოლიდან.

თურქული ნაწარმი – ალეპოს და დამასკოსი; ხელსახოცები დიარბექირიდან და ა.შ.

რებიც მოინდომებენ მის მოყვანას... ბოლო ომში იგულისხმება 1828-29 წლების რუსეთ-თურქეთის ომი; რუსეთმა ვერ შეძლო ბათუმის ხელთგდება – გ.გ.

ბრიტანული ნაწარმი – ჩითი, საპერანგეები, შალები, მიტკალი – ტრაპიზონიდან და კონსტანტინოპოლიდან.

შვეიცარული ავეჯის ჩითი – კონსტანტინოპოლიდან და ტრაპიზონიდან.

ყავა – ტრაპიზონიდან.

წიწაკა და სანელებლებიც იყიდება მაღაზიებში...

მე არ შემიძლია ამ სხვადასხვა საქონლის ყოველწლიური მოხმარების ოდენობის დადგენა. ბათუმში ჩემი ყოფნისას ეს ცნობები მივიღე დილერებისგან...

ბათუმში ვაჭრები ფლობენ მცირე კაპიტალს (არ უნდა აჭარბებდეს 200 ფუნტს). ამათ არ აქვთ საშუალება საქონლის იმ რაოდენობით იმპორტის, რომელიც მათ შეეძლოთ გამოეყენებინათ მეზობელ პროვინციებში, თუკი მაცხოვრებლები მთელ თავის პროდუქციას გაიტანდნენ ბათუმიდან. არაა საეჭვო, რომ ბრიტანული საქონლის მოხმარება თანდათან გაიზრდება, მაგრამ არ შეიძლება იმედოვნებდე, თუ არ დანიშნავენ რეზიდენტ-კონსულს, რომელიც იქონიებს გავლენას ადგილობრივ მმართველებზე, რომლებიც აქამდე სჩადიან ყოველგვარ თვითნებურ ქმედებას მცირე იმპორტირებულ ევროპულ საქონელზე.

ბათუმის საბაჟო საქმეს ასრულებენ კონსტანტინოპოლიდან მივლენილი პირები (წლიურად 25 ფუნტად)...⁹. მდინარე ჭოროხი სანაოსნოა მთელი წელი, გარდა ერთი თვისა - შუა მაისიდან შუა ივნისამდე, როცა თოვლის დნობა მის დინებას ძალზე აჩქარებს. ნავები, რომელსაც გამოიყენებენ, ბრტყელძირაა, 50 ფუტი სიგრძის და შუაში 4-5 სიგანის; ორივე ბოლო წაწვეტებულია. სათრევი შეადგენს 15-18 დუიმს. როცა ისინი სრულადაა დატვირთული, მიაქვთ 6-8 ტონა. ართვინს ზევით არ ადიან და ბათუმიდან უნდებიან 5-8 დღეს, მაშინ როცა დაღმა – მხოლოდ 8 საათს.¹⁰

თუკი საზღვაო ურთიერთობა ტრაპიზონსა და ბათუმს შორის დადგინდება, ვაჭრები, რომლებიც ახლა გადიან ხოფაზე, უეჭველად ისარგებლებენ ტვირთის ზღვით გადაზიდვით და ბათუმი გახდება მნიშვნელოვანი სატრანზიტო სავაჭრო ცენტრი, რომლითაც ისარგებლებენ როგორც შიდა, ისე გეორგიის მთავარი ქალაქები. ვაჭრები და მგზავრები ახალციხის, ერევნისა და გიუმრის, რომლებიც ახლა თითქმის ყველა გაუვლის ყარსს, გადიან ერზრუმზე ტრაპიზონისკენ, იოლად აირჩევენ გზას ბათუმზე, როგორც უმოკლესსა და ნაკლებ ძვირს. მანძილს ყარსიდან ართვინამდე სჭირდება 24 საათი, იქიდან მდინარით ბათუმამდე – 8 საათი და გემით ტრაპიზონამდე 12; სულ 44 საათი. მაშინ როცა ყარსიდან ტრაპიზონამდე ხმელეთით 90 საათია საჭირო.

პრინციპული ნაკლი, რაც ბათუმს უქმნის სირთულეს, არის მისი არაჯანმრთელი გარემო, რაც გამოწვეულია ნახევარკუნძულზე ჭაობიანი სივრცის მავნე ანაქროლით და ბაზართან ახლოს ბრინჯის ნოტიო ნიადაგის არსებობით. ამ

⁹ აქ გამოვტოვეთ ცნობები ართვინზე და იქ ვაჭრობაზე – გ.გ.

¹⁰ ჩვენ აქ გამოვტოვეთ საუბარი ართვინ-ხოფა-ტრაპიზონ-ბათუმს შორის სახმელეთო და სამდინარო-საზღვაო სავაჭრო გზების შედარებაზე – გ.გ.

მიზეზთა გამო ადგილი საცხოვრებლად უვარგისია ივნისის შუა რიცხვებიდან ოქტომბრის დასაწყისამდე. ამ პერიოდში ის თითქმის მთლიანად დაცლილია. წლის დანარჩენ დროს ჰავა არ უნდა იყოს დამღუპველი. გაზაფხულსა და შემოდგომაზე აქ საკმაოდ ხშირად წვიმს; ხოლო ზამთარში დიდთოვლობისას ჰავა არაა მკაცრი და საზიანო.

ჩემი აზრით, ნახევარკუნძული შეიძლება არც თუ ძალიან ძვირად დააშრონ, ხოლო ბრინჯის მოსაყვანი ტერიტორია ბაზრიდან მოშორებით გადაიტანონ, ისე, რომ კულტივატორები არ დაზარალდნენ. შედეგად ადგილი გაჯანსაღდება და უშიშრად დასახლება წლის ყოველ დროს. ბათუმი კი გახდება პორტასთვის დიდი მნიშვნელობის, როგორც საზღვრის დაცვის თვალსაზრისით, ისე როგორც საზღვაო სადგური, რისთვისაც გარემო ყოველგვარ რესურსს იძლევა. ხე-ტყე ახლოა ნაპირთან და სამხედრო გემების ასაგებად ხარისხის თვალსაზრისით შესაბამისი. ყურეს ნაპირებზე საკმაო ფართობია გემების საშენებლად, ხოლო წყლის სიღრმე ნაპირთან დიდად აადვილებს გემების წყალზე დაშვებას. ყურეს შესასვლელის ახლოს შეიძლება აირჩეს დოკის ასაგებად შესაფერი პოზიცია, ხოლო ორივე რქაზე ფორტის დაარსება ეფექტურად დაიცავს მის შესასვლელს.

ექსტენსიური ვაჭრობა ადრე გადავიდა ბათუმიდან აფხაზეთის სანაპიროზე. მაგრამ ამ ქვეყანაში რუსების შეჭრის შემდეგ თითქმის დასრულდა რუსული კრეისერების სიფხიზლის გამო...¹¹

ძნელია შეაგროვო სწორი ინფორმაცია რუსების ექსპედიციების შესახებ გეორგიაში. ბათუმის მოსახლეობა არის სრულიად გაუთვითცნობიერებელი და უდარდელები იმის მიმართ, რაც ხდება იმ პროვინციებში; ხოლო ქართველები, რომლებიც ხშირად გადიან ბათუმში, ეშინიათ გაამყლავნონ თავისი ნამდვილი გრძნობა რუსების მიმართ. გერმანელი ვაჭარი, რომელიც ნამყოფი იყო ტფილისში და უკან გზაზე გაიარა ბათუმზე, თქვა, რომ, კავკასიის არმიის პოლონელი ოფიცრის სიტყვით, 1830 წელს რუსთა დანაკარგები შეადგენდა მთელი ძალების 35 %-ს...

მე ჩავედი ჩურუქ-სუში, რათა გადამეცა ჰაფიზ ფაშას წერილი მეჰმედ ბეისთვის, რომ მას გაეცნო ჩემთვის ეს მხარე, როგორც ამ მხარისა და ბათუმის ვიცე-კონსულისთვის. ის იმყოფებოდა ბაზრიდან 2 საათის სავალზე ზღვის ნაპირზე მდებარე სოფელში, რადგან მისი ვაჟი ჰასან ბეი (მისი წინამორბედი ოფისში) უარს ამბობდა დაეთმო მისთვის რეზიდენცია აღნიშნულ ადგილას. მეჰმედ ბეი ცდილობდა ძალით გაემეცებინა ჰასან ბეი, მაგრამ ვაჟი, რომელსაც მოსახლეობის უმეტესობა უჭერდა მხარს, არ დაემორჩილა მამას.

ჩურუქ-სუ ბათუმიდან 6 საათის სავალზეა, ან 10 მილზე, ხოლო რუსული საზღვრიდან მხოლოდ 2 საათზე, ან 6 მილითაა დაშორებული. ბაზარი წარმოადგენს ქუჩას 100-მდე ხის დუქნით, მეზობლად ცოტა სახლებით თუ ქოხებით.

¹¹ აქ ავტორი საუბრობს ცნობაზე რუსული სამი ექსპედიციის მზადების შესახებ ტფილისში (ჩერქეზეთში, ყაზარდოსა და ლეკეთში შესაჭრელად) და მათში ქართველთა ჩართვის შესახებ. – გ.გ.

მხოლოდ 40 დუქანია დაკავებული და ისიც მეტწილად ლაზისტანელი ვაჭრების მიერ.

დაუმორჩილებლობამ გამოიწვია მნიშვნელოვანი კონტრაბანდის შეწყვეტა ჩურუქ-სუსა და გეორგიას შორის. ამ ვაჭრობის შეფერხება შედეგია რუსული კარანტინის დაწესებისა ოზურგეთში, რაც ხელს უშლის ქართველებს შეუმოწმებლად გადმოლაზონ საზღვარი. ოზურგეთი 4 საათის სავალზეა მხარის სიღრმეში. იქიდან გზის ნაწილი გაყვანილია, რომლითაც ახლა ტფილისიდან სამ დღეში ჩამოსვლება. მე მითხრეს, რომ სადგურზე დგას 1000-ზე მეტკაციანი გარნიზონი.

ჩურუქ-სუს მხარე მოიცავს 1500 სახლს ან ოჯახს. აქედან თითო კომლი წლიურად იხდის მხოლოდ 5 პიასტრს, ანუ ერთ შილინგს. მოსახლეობა სხვა კონტრიბუციისგან თავისუფალია საზღვართან მათი სიახლოვის გამო.

ჩურუქ-სუს ნაწარმი იგივეა, რაც ბათუმის; ასევე ხდება საქონლის იმპორტი. ჩურუქ-სუს ჰავა ისევე არაჯანსაღია, როგორც ბათუმის, რაც გამოწვეულია ირგვლივ მდებარე ჭაობებით.

ჩურუქ-სუში მე ვნახე რუსი აგენტი, გამოგზავნილი ზოგი ქართველი ტყვე-მონის გათავისუფლების მოთხოვნით, რომლებიც მოიტაცეს ადგილობრივებმა. ჩურუქ-სუში მე დავრჩი მხოლოდ ერთი დღე, რადგან, გარდა ერთი კაფესი, საცხოვრებლად სხვა ადგილი ვერ ვნახე; აქ კი უამრავი ხალხი იკრიბებოდა და არ მრჩებოდა დრო ინფორმაციების შესაგროვებლად. ამიტომ ამ მხარის შესახებ ვერ გადავაზობთ დაწვრილებით ცნობებს.

ბათუმის დატოვების წინ გავიგე, რომ იქ მიმდინარეობდა ტერიტორიული დავა ჩურუქ-სუსა და ოზურგეთის მმართველთა შორის: მეორენი თვლიდნენ მას რუსეთის კუთვნილებად, პირველები კი ადასტურებდნენ, რომ ის ოდითგან ეკავათ ჩურუქ-სუს მოსახლეობას.

საზღვარი გადის მდინარე შეკვეთილაზე, რომელიც იყოფა ორ ტოტად, ხოლო შემდეგ დაბლა ქმნის დელტას. ეს არის სადავო ტერიტორია. მდინარის მარჯვენა ტოტი თურქებს უნდა რჩებოდეს, მაშინ როცა ტერიტორია ძვეს თურქულ მხარეს, ანუ მდინარე შეკვეთილას მარცხენა ნაპირზე. ამას გარდა მოსახლეობას არაფერი აქვს სადავო ბოლო ზავის¹² შემდეგ. ინჟინერ-ოფიცერი გაიგზავნა კონსტანტინოპოლიდან, რათა მოეგვარებინა საკითხი რუსულ ხელისუფლებასთან, მაგრამ ის უშედეგოდ დაბრუნდა. მთავარსარდალმა გამოთქვა უკმაყოფილება ოფიცრის შეურაცხყოფელი საქციელისა და სურვილის არქონის გამო ხელი შეეწყო დადებითი შეთანხმებისთვის. ალბათ ეს ისე უნდა იქნას გაგებული, რომ ის არ დათმობს თავისი მთავრობის უფლებებს.

ჰუსეინ ბეის ამბოხებამ აჭარაში გაახანგრძლივა არეულობის ვითარება ბათუმისა და ჩურუქ-სუს მხარეებში, მაგრამ მისი დამარცხება, იმედია, აღადგენს

¹² იგულისხმება ადრიანოპოლის ზავი, დადებული 1829 წლის 14 სექტემბერს, რომლითაც რუსეთმა ვერ შეიერთა ქვემო გურია და აჭარა – გ.გ.

უსაფრთხოებას.. ოსმან ფაშამ ლაზთა რაზმების მეთაურს უბრძანა დახმარებოდა ჰაფიზ ფაშას ბათუმში სახალხო სიმშვიდის დამრღვევების დასჯაში. უეჭველია, რომ ამიერიდან უკეთესი წესრიგი (კანონიერება) დამყარდება. ამჟამად საჭიროა, რომ ბათუმს განაგებდეს პატიოსანი, სამართლიანი, მაგრამ მტკიცე ნების გუბერნატორი, რომელიც ალაგმავს და დასჯის პირებს, რომლებიც დიდხანია შეჩვეული იყვნენ უწესო თავისუფლებას და ძალადობისა და მკვლელობისათვის დაუსჯელობას.

ერზრუმი, 4 აგვისტო 1840

ვიცე-კონსული ფ. გუარაჩინო.

გამოყენებული წყარო:

“Adjara and the Ottoman Empire, 1830-1878” (British Archives on the Caucasus: Georgia/Adjara 1830-1921), Editorial Hugo Greenhalgh, Research Robert L. Jarman, “Archival Publications International,” London, 2003.

Gia Gelashvili (Tbilisi, Georgia)

British Vice-consul Frederick Guarracino on Batumi (1840)

Summary

The earliest British reports on events in Batumi date from 1830 with the appointment of James Brant as the first British Vice-consul in the Pashalik of Trebizond which included the small port of Batumi.

There were incidental mentions of Batumi in various reports, but the information related was always secondhand – obtained from passing travellers or merchants.

In our paper we offer a Georgian translation of an information given by Frederick Guarracino in his Report on Batumi sent to British Government (4.VIII.1840) soon after his arrival there. The Foreign Office approved Guarracino’s appointment on 19 November 1839 as the first British Vice-consul at Batumi. Before he left to take up his post, Brant gave him instructions – the British government wanted to receive early and correct information as to every event that occurred in the neighbouring Countries and Provinces.

Guarracino describes the district of Batumi, its situation and area, the village Ratumi and its Bazaar, the Bay of Batumi, its space, depth of the water near the shore and its security from various winds.

He speaks about productions of the district and their annually exportation; enumerates the articles imported by the merchants. Tells about fishing in the Bay of Batumi and the neighbouring waters; also describes navigation on the river Chorook and boats used for it.

Guarracino mentions the local authority, names their representatives, goes into detail about their feud. He stresses that the language the inhabitants usually speak between themselves is the Georgish, though they are almost all acquainted with Turkish.

Author accentuates unhealthiness of the place by the marshy nature and its uninhabitable state from the middle of June till October, and suggests a plan of drying the place. After this improvement, says He, „Batoom mightt be rendered a point of great importance to the Porte, both as a protection to the Frontier, and as a naval station, for which the locality offers every resource”.

საქართველოს როგორც ტრანზიტული ქვეყნის „აბსოლუტური და ფარდობითი უპირატესობები“ და რეგიონალური ეკონომიკური ინტეგრაციის პერსპექტივები (ბათუმის მაგალითზე)

აბსტრაქტი: თანამედროვე მსოფლიო ეკონომიკა ქვეყნებს შორის მჭიდრო ურთიერთდამოკიდებული ურთიერთობების რთულ სისტემას წარმოადგენს. ამ სისტემაში თანაარსებობისას პოლიტიკური დამოუკიდებლობის მოპოვება, სამწუხაროდ, სულაც არ ნიშნავს სინამდვილეში „სრულ ეკონომიკურ დამოუკიდებლობას“, ანუ „თვითუზრუნველყოფადობის“ მიღწევას.

ის უპირატესობები, რომელიც საქართველომ შეიძლება მოიპოვოს უფრო ახლო რეგიონალური თანამშრომლობისა და რეგიონალური ინფრასტრუქტურის შექმნის შედეგად, მნიშვნელოვნად იქნება დამოკიდებული ქართული ნაწარმით მზარდი ვაჭრობის განვითარების შესაძლებლობაზე და პირდაპირი მნიშვნელობით იგი რეალურ გავლენას მოახდენს ქვეყნის მთლიანი შიდა პროდუქციის (მშპ-ს) ზრდის პერსპექტივებზე, რაც საქართველოს ეკონომიკის სწრაფი განვითარების წინაპირობაა. გარდა ამისა სატრანზიტო ინფრასტრუქტურის ზრდას საქართველოს ტერიტორიაზე მოჰყვება კერძო სექტორის მომსახურების დამატებითი შედეგები, მაგალითად: საწვავის მიწოდების, ტექნიკური მომსახურების, საზოგადოებრივი კვების სისტემისა და სავაჭრო ვაჭრობის უზრუნველყოფა, რომელიც ხელს შეუწყობს ადგილობრივი შემოსავლების ზრდას როგორც „მულტიპლიკატორის/დამატებითი“ ეფექტი, მაგრამ ამ მოვლენათა ფონზე ქვეყნის მდგრადი ეკონომიკური განვითარებისათვის იგი ნაკლებ ეფექტური იქნება.

საკვანძო სიტყვები: თვითუზრუნველყოფის მიღწევა, აბსოლუტური და ფარდობითი უპირატესობები, ქვეყნის კონკურენტუნარიანი უპირატესობის განმსაზღვრელი ფაქტორების გამოვლენა, ქვეყნის აღმშენებლობის ახალი ეკონომიკური კონსტიტუცია,

Key words: Self-sustaining, Absolute and Relative Advantages, Determining the Factors that Determine the Country's Competitive Advantages, the New Economic Constitution of the Country,

რეგიონალური ეკონომიკური ინტეგრაციის (რეი) პროგრამა არის დღევანდელი ევროკავშირი, რომლის ჩამოყალიბებას საფუძველი ჩაუყარა 1951 წელს, 6 სახელმწიფოს მიერ, (ბელგია, დასავლეთ გერმანია, საფრანგეთი, იტალია, ლუქსემბურგი და ნიდერლანდები), ევროპის „ფოლადისა და ნახშირის“ თანამეგობრობის შექმნამ. ამ პირველ ნაბიჯს მოჰყვა კიდევ ერთი ინიციატივა, 1957 წლის რომის კონვენცია, რომელმაც დააფუძნა ევროპის ეკონომიკური თანამეგობრობა.

ევროპის საინტეგრაციო პროცესის დამფუძნებელთა მიზანი იყო მისი გამოყენება მეორე მსოფლიო ომის შემდგომ პერიოდში შერიგებისა და პოლიტიკური სტაბილურობის მისაღწევად ეკონომიკური თანამშრომლობის გზით. ისინი აგრეთვე იზიარებდნენ საერთო ფუნდამენტალურ ღირებულებებს დემოკრატიის, პოლიტიკური და ეკონომიკური თავისუფლებებისა და უფლებების თვალსაზრისით.

ევროკავშირის წევრ ქვეყნებს შორის სატარიფო და არასატარიფო სავაჭრო ბარიერების შემცირებამ და შემდგომმა გაუქმებამ ხელი შეუწყო მათი ეკონომიკის გაფართოებას და ამის შედეგად, ამ ქვეყნებში ცხოვრების მაღალი დონის დამკვიდრებას. ევროპული ინტეგრაციის პროექტი გადაიზარდა ევროპის 25 წევრი ქვეყნის კავშირში. 21 საუკუნის მეორე ათწლეულის ბოლოსათვის ნავარაუდევია ევროპის დიდი ნაწილის ერთიან ეკონომიკურ სივრცეში მოქცევა რომლებიც გაიზიარებენ საერთო ხედვასა და პოლიტიკას. გარდა ამისა, აღმოსავლეთით და დასავლეთით მდებარე არაწევრ ქვეყნებთან კავშირების გასამყარებლად შემუშავებული „ახალი სამეზობლოს“ კონცეფციის შესაბამისად სხვა ქვეყნებიც ემზადებიან ევროკავშირში გასაწევრიანებლად შემდეგ ეტაპებზე, დაწყებულ პროცესს (ექსპერტთა დასკვნებით) ვერ შეაფერხებს დიდი ბრიტანეთის აღნიშნულ კავშირიდან მოულოდნელი გასვლა.

ევროპის ეკონომიკური თანამეგობრობის მიზანი იყო 6 წევრ ქვეყანას შორის საერთო ბაზრის ფორმირება, რომელსაც საფუძვლად დაედო ე.წ. „ოთხი თავისუფლება“: საქონლის მომსახურების, კაპიტალისა და პირთა თავისუფალი გადაადგილება, ასევე ევროპის ატომური ენერგიის გაერთიანება შეიქმნა წევრი ქვეყნების არასამხედრო დანიშნულების ბირთვული რესურსების გაერთიანების მიზნით.

ახლად დამოუკიდებელ ქვეყნებიდან საქართველო მიეკუთვნება იმ პოსტსაბჭოურ ქვეყნების რიცხვს, რომლებიც მოპოვებული პოლიტიკური დამოუკიდებლობის განმტკიცებასა და ეკონომიკური პრობლემის მოგვარებას ცდილობენ. ბალტიისპირეთის ქვეყნებისაგან განსხვავებით საქართველოს და უკრაინას, სადაც საკმაოდ მნიშვნელოვანი მოვლენები განვითარდა, წინ კიდევ მრავალი სირთულე აქვთ გადასალახი.

თანამედროვე მსოფლიო ეკონომიკა ქვეყნებს შორის მჭიდრო ურთიერთდამოკიდებული ურთიერთობების რთულ სისტემას წარმოადგენს. ამ სისტემაში თანაარსებობისას პოლიტიკური დამოუკიდებლობის მოპოვება, სამწუხაროდ,

სულაც არ ნიშნავს სინამდვილეში „სრულ ეკონომიკურ დამოუკიდებლობას“, ანუ „თვითუზრუნველყოფადობის“ მიღწევა იშვიათად წარმოადგენს ხელისუფლებისა და პოლიტიკოსების მიზანს, თუ არ ჩავთვლით იმ მცირერიცხოვან სფეროებს, როგორიცაა ენერგეტიკა და ტურიზმი, ხოლო ტურიზმის განვითარებისათვის მეზობელ ქვეყნებიდან კვების ძირითადი პროდუქტებისა და ყოველდღიური მოხმარების საგნების შემოტანას სტრატეგიული მნიშვნელობა ენიჭებათ.

საქართველოს მსგავსად ახლად დამოუკიდებელი ქვეყნები ცდილობენ ადაპტირება მოახდინონ იმ სიტუაციასთან, რომელშიც გაცილებით მსხვილი ეკონომიკური ერთეულიდან ასე ერთბაშად გამოყოფის შედეგად აღმოჩნდნენ. ჩვენს შემთხვევაში, ამის შედეგები გამოვლინდა მრეწველობის განვითარებისათვის საჭირო ბაზრებისა და ინვესტიციების დაკარგვაში, რასაც მოჰყვა უმუშევრობის მაღალი დონე და უკიდურესი სიღარიბე.

საქართველოსა და გარდამავალი პერიოდის სხვა ქვეყნებში, ბაზრების განვითარებასა და ინვესტიციების მოზიდვას უდიდესი მნიშვნელობა აქვს ეკონომიკური აღორძინებისათვის. ამ უმთავრესი მიზნის მიღწევა უნდა მოხდეს მსოფლიოში მზარდი კონკურენტუნარიანობის პირობებში. მამასადამე, ეკონომიკური პოლიტიკის განსაზღვრისას უნდა შევიმუშაოთ ისეთი სტრატეგიები, რომლებშიც გათვალისწინებული იქნება ასევე კონკურენტუნარიანობის საკითხიც. მსოფლიოში არის ქვეყნები, რომლებიც ზოგადად შეიძლება ჩაითვალოს არასახარბიელო გეოგრაფიული ადგილმდებარეობის ან უსაფრთხოების თვალსაზრისით მეტად არასტაბილური გარემოს გამო ნაკლებ კონკურენტუნარიანად, ან რომელთაც საერთოდ არ შესწევს უნარი მონაწილეობა მიიღონ მსოფლიო ეკონომიკაში. საქართველო უდაოდ არ მიეკუთვნება ამ კატეგორიას, თუმცა თუ მაინც დავიწყებთ გეოგრაფიასა და უსაფრთხოებასთან დაკავშირებული საკითხების გაანალიზებას, ამან შესაძლოა ეკონომიკური განვითარების სტრატეგიასთან დაკავშირებით ზოგიერთ საინტერესო დასკვნამდე მიგვიყვანოს.

ქვეყნის კონკურენტუნარიანობის თაობაზე გამართული სამეცნიერო კვლევები ხშირად ემყარება ისეთ კონცეფციებს, როგორიცაა „აბსოლუტური და ფარდობითი უპირატესობები“. იგულისხმება რომ, ქვეყანას შეიძლება ჰქონდეს გარკვეული, მხოლოდ მისთვის დამახასიათებელი უპირატესობები სხვებთან მიმართებაში. ასევე შეიძლება ითქვას, რომ თუ კი ქვეყანას შეუძლია განავითაროს ისეთი სახის საქმიანობები, რომელშიც პირდაპირი კონკურენცია არ არსებობს, მით უკეთესი. საქართველო, როგორც ბაზარი საქონლისა და შესაბამისად დაკავშირებული ინვესტიციებისათვის არც ისე პატარა და ნაკლებად საინტერესო ქვეყანაა, რომელიც ევროპის აღმოსავლეთ საზღვრებთან მდებარეობს და ამდენად, მეცნიერულად შეჯერებული კვლევითი სამუშაოების წარმოებითაა აუცილებელი ქვეყნის კონკურენტუნარიანი უპირატესობის განმსაზღვრელი ფაქტორების გამოვლენა და მისი გამოყენება ქვეყნის საკეთილდღეოდ. საქართველოს გეოგრაფია და მისი ბუნებრივი რესურსების წიაღისეული საბადოები უცვლელი ფაქტორია,

რომელიც მხოლოდ მისთვის არის დამახასიათებელი, ხოლო ამ ფაქტორთა სათანადო გამოყენება როგორც უპირატესობისა, საბოლოო ჯამში განსაზღვრავს ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების პერსპექტივებს.

საქართველოს ეკონომიკური მომავალი მნიშვნელოვანწილად დამოკიდებულია იმაზე, რომ იგი „სატრანზიტო ქვეყანაა“. ამას რა თქმა უნდა ხშირად აღნიშნავენ, თუმცა, ამგვარი განმარტება შესაძლოა უფრო დეტალურ ანალიზს საჭიროებდეს. ცხადია ეს ნიშნავს საქართველოს ტერიტორიაზე სატრანზიტო აქტივობის ხელშეწყობას, მაგრამ გარკვეული გარემოებების გათვალისწინებით, ეს ასევე შეიძლება ნიშნავდეს საკუთარი ექსპორტის განვითარებას, თუ კი მოხერხდა ინვესტირების დარწმუნება იმაში, რომ მთელი რეგიონისა და მსოფლიო სამომხმარებლო ბაზრის მომსახურების თვალსაზრისით, ინვესტიციების დაბანდება აჯობებს საქართველოში და არა სადმე სხვაგან. თუმცა, განმარტების მიუხედავად, აღნიშნულ საქმიანობაში წარმატებული შედეგის მიღწევა, თავის მხრივ, დამოკიდებულია ეფექტური პოლიტიკის გატარებაზე ორ სფეროში: უფრო აქტიური თანამშრომლობა მეზობელ ქვეყნებთან და ინფრასტრუქტურის გაუმჯობესება. რაც შეეხება თანამშრომლობას, დღემდე პრიორიტეტად შეიძლება დასახელდეს უფრო ახლო საქმიანი კავშირები სამხრეთ კავკასიის რეგიონის ქვეყნებს, რუსეთსა და თურქეთს შორის, ეს უნდა მოიცავდეს საბაჟო ინსპექტირების დახვეწა გამარტივებას და სხვა წარმატებულ ღონისძიებებს, რომელებიც რეალური ვაჭრობის წახალისებაზეა გამიზნული, საიდანაც არ უნდა მოდიოდეს იგი, და მათ შორის დიდი ხნის მიტოვებული დიდი სატრანსპორტო გზების აღდგენას. ზოგიერთ საზღვრებთან წარმატებით განხორციელდა თანამედროვე სატრანსპორტო საბაჟო-გამშვები პუნქტების მოდერნიზაცია, ამგვარი ნაბიჯების განხორციელება მოითხოვს მნიშვნელოვან ცვლილებებს პოლიტიკურ და დიპლომატიურ ურთიერთობებშიც.

როგორც ქვეყნის ტრანსფორმაციული პროცესების თავისებურებანი გვიჩვენებს, საქართველომ ზომიერი ღია საზღვრების პოლიტიკა უნდა გაატაროს, რომელიც ითვალისწინებს შესაბამისი მარეგულირებელი-პროცედურული და მართვის სტრუქტურების ჩამოყალიბებას, ისევე როგორც იმ ღონისძიებათა ხელშეწყობას, რომელიც მიზნად ისახავს ალტერნატიულ მარშრუტებთან მიმართებაში სატრანზიტო ოპერაციების ხარჯის მინიმუმამდე დაყვანას. ამ მიზნის მიღწევას მნიშვნელოვნად უწყობს ხელს ის ღონისძიებები, რომელებიც ხორციელდება ევროკავშირის TRASECA-ს ინიციატივის ფარგლებში, რომელშიც მონაწილეობს სამხრეთ კავკასიის, შავი ზღვისა და კასპიის რეგიონის ქვეყნები. ამავე დროს, საქართველომ უნდა უზრუნველყოს საზღვრების უსაფრთხოება არა მხოლოდ საკუთარი მოსახლეობის დასაცავად, არამედ იმისათვის, რომ არ დაუშვას პატიოსანი მეწარმეობის ძალისხმევაზე კონტრაბანდისა და ფალსიფიცირების ნეგატიური ზეგავლენა. საქართველოს გეოგრაფიული მდებარეობის გათვალისწინებით ამ საკითხების მოგვარება საკმაოდ პრობლემატურია, თუმცა, ცხადია რომ უსაფრთხოებისა და

საბაჟო სამსახურების საქმიანობის კოორდინირება წარმატებული შედეგების ერთ-ერთი განმსაზღვრელი ფაქტორია.

ახალი გამოწვევების შესაბამისად გაცნობიერებული იქნას შეფასებული წარსულში მოქმედი ყველა სარკინიგზო და სახმელეთო გზა. სამუშაოები რომელიც დღესაც მიმდინარეობს ამ გზების აღსადგენად უფრო მაშტაბურ ხასიათს ღებულობს და მოიცავს როგორც პრაქტიკულ (სამოქალაქო მშენებლობა) ასევე პოლიტიკურ-დიპლომატიურ ინიციატივებს. წარმატებით მიმდინარეობს აღმოსავლეთ და დასავლეთ რეგიონების დამაკავშირებელი ჩქაროსნული ავტომაგისტრალის მშენებლობა, რომელიც კასპიის ზღვის აუზიდან ნავთობისა და ბუნებრივი აირის ტრანსპორტირების გარდა, ეკონომიკური აქტივობის მატებასთან ერთად, შესაძლებელს ხდის ასევე სახმელეთო გზებით მრავალი სახის სხვა საქონლის ტრანსპორტირებასაც. ამ თვალსაზრისით, მნიშვნელობა აქვს ასევე ბაზრების ადგილმდებარეობასაც. ნავთობისა და ბუნებრივი აირის შემთხვევაში, დიდი მანძილების დასაფარად არსებობს სატრანსპორტო საშუალებები და მათი გამოყენება გამართლებულია წარმოების მასშტაბით. მაგრამ სადაც სავაჭრო ნაკადებისა და ინდივიდუალური გადაზიდვების მოცულობა უფრო მოკრძალებულია, საჭიროა დეტალური ანალიზის განხორციელება. მაგალითად, სამხრეთ რუსეთისა და უკრაინის ბაზრების პოტენციალი, განსაკუთრებით არსებული და მომავალი ქართული საექსპორტო პროდუქციისათვის, საკმაოდ დიდია, აღმოსავლეთ თურქეთის ბაზარი კი ნაკლებად და ამ მიმართულებით, ძვირადღირებულ ინფრასტრუქტურაში ინვესტიციების განხორციელება შესაძლოა მაინც და მაინც გამართლებული არ იყოს. რაც შეეხება პოტენციურ ვაჭრობას ევროკავშირთან, სადაც დაშვებულია გარკვეული შეღავათები, მაგრამ ბაზარი ჯერ-ჯერობით ათვისებული არ არის, აქ საკმაოდ სპეციფიკური ტექნიკური საკითხებია გადასაწყვეტი, ვინაიდან ეს ბაზარი საქართველოდან საკმაო მანძილით არის დაშორებული.

უპირატესობა უნდა მიენიჭოს „ეკონომიკური ინფრასტრუქტურის“ უფრო ფართო განმარტებას, რომელიც მოიცავს სხვადასხვა მოცულობის ინვესტიციებს შემდეგ სფეროებში: უსაფრთხო გარემოს უზრუნველყოფა, გაუმჯობესებული და უფრო საიმედო ენერგომიწოდება, სატელეკომუნიკაციო სისტემები, ინფორმაციის ხელმისაწვდომობა, საინფორმაციო ტექნოლოგიების მომსახურება და კადრების სპეციალური მომზადება. მთლიანობაში, საქართველომ პრაქტიკულად უნდა შექმნას ხელშემწყობი გარემო არა მხოლოდ კანონმდებლობისა და რეგულირების დონეზე, არამედ კანონების რეალურად მოქმედების თვალსაზრისით.

ვაჭრობის მოცულობის ზრდის შედეგად წარმოიშვება უპირატესობები, გარკვეულწილად იმ ქვეყნების წყალობით, რომლებიც „აკეთებენ იმას, რასაც ყველაზე კარგად აკეთებენ“, თუმცა ცხადია აქ ბევრი რამ არის გასათვალისწინებელი. მოცემული ანალიზი წარმოდგენილია როგორც თეორიული, ასევე პრაქტიკული თვალთახედვიდან.

კომპლექსურ სავაჭრო და საინვესტიციო ურთიერთობათა მართვის საკითხს ოდნავ უფრო ვიწრო ჭრილში თუ გავაშუქებთ, მნიშვნელოვანია შედეგების როგორც აბსოლუტურ გამოსახულებაში განხილვა, ასევე შესაბამისი ინფრასტრუქტურის შექმნის ხარჯებთან მიმართებაშიც. აქედან გამომდინარე, წარმოიშვება შემდგომი კითხვა: როგორ შეიძლება ვიყოთ დარწმუნებული იმაში, რომ ინვესტიციები ინფრასტრუქტურაში ხელს შეუწყობს ან ფაქტობრივად მოახდენს ვაჭრობის სტიმულირებას იქ, სადაც ამჟამად იგი საერთოდ არ არსებობს? რამდენად გაამართლებს სავარაუდო შედეგები გაღებულ ხარჯებს? ბოლოს და ბოლოს, მსოფლიოში არსებობს მრავალი მაგალითი ამბიციური და „პრესტიჟული“ ინფრასტრუქტურული პროექტებისა: საავტომობილო მაგისტრალები, სარკინიგზო გზები, ნავსადგურები, ხიდები და პორტ-ტერმინალები, რომლებმაც ჯერ ჯერობით უმნიშვნელო ან საერთოდ არანაირი ეკონომიკური შედეგი არ გამოიღო. საქართველოს შემთხვევაში, ინფრასტრუქტურის ხარისხი საკმაოდ დაბალია, თუ სამომავლოდ ინვესტიციები მიზანმიმართულად განხორციელდა, მოსალოდნელია გარკვეული დადებითი შედეგები და ამ მიმართულებით ჩადებული ინვესტიციები წაახალისებს ვაჭრობას, რომელიც ამჟამად შეფერხებულია.

უნდა აღინიშნოს რომ ფინანსური თვალსაზრისით, გაზრდილი სავაჭრო მოცულობისა და ტრანზიტული ქვეყნის როლის აქტიური განვითარების უპირატესობები შეიძლება დაიყოს უფრო პირდაპირ და არაპირდაპირ ან „მულტიპლიკატორის/დამატებით“ ეფექტებად.

ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანის მილსადენის პროექტის განხორციელების შედეგად, საქართველოსთვის პირდაპირმა ფინანსურმა სარგებელმა რა თქმა უნდა ხელი შეუწყო ქვეყნის ფულად შემოსავლების ზრდას მაგრამ, რეალურად მან ჯეროვანი ასახვა ვერ ჰპოვა მოსახლეობის ცხოვრების დონის ამაღლებაში. ყველა ასეთი ინვესტიციები და ამგვარი ღონისძიებები ანიჭებს რეგიონალურ მნიშვნელობას იმ საერთო ძალისხმევას, რომელიც საქართველოს ეკონომიკის აღორძინებაზე მიმართული როგორც „მულტიპლიკატორის/დამატებით“ ეფექტი.

ზემოთ აღნიშნულიდან გამომდინარე, ის უპირატესობები, რომელიც საქართველომ შეიძლება მოიპოვოს უფრო ახლო რეგიონალური თანამშრომლობისა და რეგიონალური ინფრასტრუქტურის შექმნის შედეგად, მნიშვნელოვნად იქნება დამოკიდებული ქართული ნაწარმით მზარდი ვაჭრობის განვითარების შესაძლებლობაზე და პირდაპირი მნიშვნელობით იგი რეალურ გაგლენას მოახდენს ქვეყნის მთლიანი შიდა პროდუქციის (მშპ-ს) ზრდის პერსპექტივებზე, რაც საქართველოს ეკონომიკის სწრაფი განვითარების წინაპირობაა. გარდა ამისა სატრანზიტო ინფრასტრუქტურის ზრდას საქართველოს ტერიტორიაზე მოჰყვება კერძო სექტორის მომსახურების დამატებითი შედეგები, მაგალითად: საწვავის მიწოდების, ტექნიკური მომსახურების, საზოგადოებრივი კვების სისტემისა და საცალო ვაჭრობის უზრუნველყოფა, რომელიც ხელს შეუწყობს ადგილობრივი შემოსავლების ზრდას როგორც „მულტიპლიკატორის/დამატებით“ ეფექტი, მაგ-

რამ ამ მოვლენათა ფონზე ქვეყნის მდგრადი ეკონომიკური განვითარებისათვის იგი ნაკლებ ეფექტური იქნება .

აქედან გამომდინარე, დღეს ისე როგორც არასოდეს საქართველოს ჭირდება მეცნიერულად დასაბუთებული გრძელვადიანი და მოკლევადიანი სახელმწიფო ეკონომიკური პროგრამების შეჯერების საფუძველზე, საქართველოს სწრაფი სოციალურ-ეკონომიკური განვითარებისა და მოსახლეობის კეთილდღეობის მიღწევის მიზნით შემუშავებული პროგრამის (“გარდვევის სტრატეგია“) შესაბამისად დარგობრივი მიმართულებების სტრატეგიულად მნიშვნელოვანი ეკონომიკური პროექტების პრაქტიკული განხორციელება. ამ მიზნით იქნა შედგენილი “ქვეყნის აღმშენებლობის ახალი ეკონომიკური კონსტიტუცია“, რომელშიც ფინანსური ნაკადების ბრუნვის „აქსელერატორი“ ასაბუთებს: სახელმწიფოს სამეურნეო კომერციული საქმიანობის გამჭირვალეობის ფონზე თუ როგორ გავზარდოთ ქვეყნის ფულადი შემოსავლები და როგორ განვავითაროთ დარგობრივი ეკონომიკა, დროის უმოკლეს პერიოდში როგორ გავზარდოთ სახელმწიფო ბიუჯეტი და როგორ შევქმნათ მრავალრიცხოვანი სამუშაო ადგილები, როგორ გავზარდოთ მოსახლეობის მსყიდველუნარიანობა და როგორ მივაღწიოთ ქვეყნის კეთილდღეობას, რითაც საფუძველი ჩაეყრება ერთიანი, ძლიერი, დემოკრატიული ქართული სახელმწიფოს რეალურ მშენებლობას, მშვიდობიანი რეგიონული ეკონომიკური სივრცით.

მაკროეკონომიკურად დასაბუთებული კვლევების საფუძველზე, უდიდესი მნიშვნელობა აქვს მინიჭებული საქართველოს სასმელი წყლის სარესურსო ფონდის კაპიტალიზაციის ტექნოლოგიებისა და მსოფლიო ფინანსურ რესურსებში ჩართვის მექანიზმების გამოყენების გზით ქვეყნის კონკურენტუნარიანობის ზრდის რეალურ შესაძლებლობებს, რაშიც სახელმწიფოს როლი გამოხატულია მარეგულირებელი ბერკეტების გამოყენებით ეკონომიკის ფუნქციონირების ხელშემწყობი გარემოს შექმნაში. ხოლო, მიწისქვეშა სასმელი წყლის სახელმწიფო მარაგების, როგორც ადამიანისათვის აუცილებელი სასიცოცხლო დანიშნულების პროდუქტის საერთაშორისო საფონდო ბირჟებზე მატერიალიზება ფასიანი ქაღალდების: აქციების, ობლიგაციებისა და თამასუქების სახით, ინდუსტრიული წარმოების შედეგად მიღებული ქვეყნის მთლიანი შიდა პროდუქტის გაზრდილ მოცულობაზე მიზნით, ქმნის მისაღებ ფინანსურ ინსტრუმენტს, მისი ზრდის პერსპექტივებით.

აღნიშნული მოდელი იძლევა მსოფლიო მნიშვნელობის უმაღლესი კლასის საბანკო გარანტიების მაფორმირებელ რეალურ მატერიალურ ფასეულობებს, შეაღვათიანი ფულადი რესურსების მოსაზიდად, სტრატეგიული მნიშვნელობის დარგობრივ-ეკონომიკური პროექტების დასაფინანსებლად, ქვეყნისა და ხალხის საკეთილდღეოდ.

აქედან გამომდინარე საქართველო უნდა გახდეს ბუნებრივი სასმელი წყლის ინდუსტრიული წარმოებისა და მზა პროდუქციის მსოფლიო ბაზარზე გამტანი

ერთ-ერთი წარმატებული ქვეყანა რის შედეგადაც დარგობრივ ეკონომიკურ პროექტებში რეინვესტირებული თანხები ასახვას ჰპოვებს ქვეყნის ფულად შემოსავლით ნაწილში როგორც „მულტიპლიკატორის/დამატებითი“ ეფექტი.

ქვეყნის აღმშენებლობის ახალი ეკონომიკური კონსტიტუცია

საქართველოს სწრაფი ეკონომიკური ზრდა და მოსახლეობის კეთილდღეობის დონის ამაღლება, სამაჩაბლოსა და აფხაზეთის, საქართველოს იურისდიქციაში დაბრუნებასთან ერთად, ახალი ქართული სახელმწიფოს არსებობის სასიცოცხლო მნიშვნელობის პრობლემაა. საუკუნის მესამედია რაც ქვეყანა და ხალხი უმძიმეს პირობებში ცხოვრობს. სამწუხაროდ, ბოლო წლების კატაკლიზმებმა ბევრი ახალი, პოლიტიკური, სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემა გამოავლინა, ეკონომიკური სიმძნელებიც პერმანენტულად გრძელდება, სოციალური პარამეტრები მოსახლეობის ეკონომიკური მდგომარეობის დეგრადირების პროცესის გაღრმავებას ადასტურებს. საზოგადოება დაბნეულია, საბაზრო პრინციპების ცალმხრივად დამკვიდრებამ ეკონომიკის დარგობრივი სტრუქტურის დეფორმირება გამოიწვია. მივიღეთ მძიმე სოციალურ-პოლიტიკური შედეგი: ქვეყნის ეკონომიკის გაჩანაგების ფონზე მოსახლეობის უმცირესი მდიდარი (შემღებული) ნაწილის და გადატაკებული უმრავლესობის ინტერესების დაპირისპირება, რომელიც ახალი გამოწვევების (რისკების) წინაშე აყენებს ქვეყანას.

ასეთი რთული, წინააღმდეგობრივი სიტუაცია მოითხოვს პოლიტიკურ-ეკონომიკური მდგომარეობის სისტემური მიდგომით გაანალიზებას, დღევანდლეობის მთავარი ძალების (ფაქტორების) სწორად განსაზღვრას და საზოგადოების ინტერესების სასარგებლოდ მათ კომპლექსურად ამოქმედებას. სწრაფად ასამოქმედებელ და დიდი ეფექტის მომცემ ფაქტორთა შორის დომინირებს საქართველოს სასმელი წყლის რესურსული პოტენციალი.

საქმე ისაა, რომ საქართველოს შედარებით მცირე ტერიტორიაზე გამოვლენილია სასარგებლო წიაღისეულის ასობით საბადო: მოიპოვება ნავთობი, ქვანახშირი, ტორფი, თუთია, ბარიტი, კალცინი, ბენტონიტური თიხები, ცეოლიტი, ტალკი, დიატომიტი, ანდეზიტი, კირქვები და დოლომიტი. აღმოჩენილია სხვადასხვა მინერალური ნედლეულის 450-მდე საბადო. ეკონომიკის ექსტენსიური განვითარებიდან ინტენსიურზე გადაყვანა მოითხოვს წარმოების ახალი ტექნოლოგიების გამოყენებას, მინერალური ნედლეულის მოპოვების, გადამუშავებისა და მოხმარების გრძელვადიანი ბალანსის შედგენას, რასაც ხანგრძლივი პერიოდი და დიდი კაპიტალდაბანდება სჭირდება. ამიტომ, ქვეყნის სწრაფი სოციალურ-ეკონომიკური განვითარებისათვის აუცილებელია ბუნებრივი რესურსების ბალანსიდან, პირველ რიგში, ეროვნული ეკონომიკის კონკურენტუნარიანობის ამაღლების მთავარ ფაქტორთა შერჩევა და მათი კომპლექსური გამოყენების მიზნობრივი პროგრამის შემუშავება-განხორციელება.

მინერალური რესურსების ეკონომიკური შეფასების თანამედროვე კვლევებით დასტურდება, რომ განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს როგორც ზედაპირული, ასევე მიწისქვეშა მტკნარი სასმელი წყლის ბუნებრივი რესურსების რაციონალურ ათვისებას.

საქართველო მსოფლიოში ერთ-ერთი უმდიდრესი ქვეყანაა წყლის რესურსებით, რომელსაც მდინარეები, ტბები, ჭაობები, მყინვარები და მიწისქვეშა წყლები შეადგენს. მდინარეების საერთო ფასების ინდექსი შეადგენს 15 850 405,0 მლრდ აშშ დოლარს, მდინარეთა საერთო რაოდენობის 1/9 წყალამოძინების ადგილებში (1კმ რადიუსით) მტკნარი წყლის სახით ადამიანისათვის აუცილებელ სასიცოცხლო დანიშნულების პროდუქტს ქმნის ფასების ინდექსით - 13 560 000,0 მლრდ დოლარი, ხოლო მიწისქვეშა სასმელი წყლები, საექსპლუატაციო დასაშვები მარაგებით (301 მ3/წმ-ში) 2 277 000,4 მლრდ დოლარის, სასმელ-სამკურნალო წყალი - 2 710 12 მლრდ დოლარს.

საქართველოს სასარგებლო წიაღისეულის სარესურსო ფონდის მაკროეკონომიკური მნიშვნელობის რესურსად მიჩნეულია მიწისქვეშა სასმელი წყლის საექსპლუატაციო მარაგების მატერიალური ღირებულება, ამიტომ, ზედაპირული მტკნარი წყლების მარაგებს ამ ეტაპზე არ განვიხილავთ.

მთლიანობაში, ფრიად შთამბეჭდავია განხილული კონცეფცია-პროგრამით დასახულ ღონისძიებათა განხორციელების შედეგად მოსალოდნელი სოციალურ-ეკონომიკური შედეგები: დღეს არსებული სატრანსპორტო ინფრასტრუქტურისა და ბაზრის სეგმენტის მოპოვების რეალურ შესაძლებლობებიდან გამომდინარე, საანგარიშო ციფრად აღებულია 50 მლნ ტონა წლიური წარმადობის სამრეწველო ციკლში დაფასოებული (54 მლრდ ლიტრი) პროდუქტის გატანა. საექსპორტო საბითუმო ფასის 24 ცენტის პირობებში, მთლიანი შემოსავალი შეადგენს 12 მლრდ აშშ დოლარს. წყლის მრეწველობის ეკონომიკიდან საქართველოს ბიუჯეტის ყოველწლიური შემოსავლები გაიზრდება 3 მლრდ დოლარით. 15 %-იანი მოგების ნორმის პირობებში, რაც წყლის ეკონომიკის საერთაშორისო პრაქტიკიდან გამომდინარე საკმაოდ დაბალია, მხოლოდ მოგების გადასახადის სახით ბიუჯეტი მიიღებს 450.0 მლნ დოლარს. დღეს ქვეყანაში მიღებული მშპ-ის გარკვეული ნაწილი ამოიღება გადასახადების სახით. წყლის ეკონომიკიდან კი წელიწადში შესაძლებელი იქნება არანაკლებ 2.5 – 2.8 მლრდ დოლარის მობილიზება. ერთ-ჯერადი კაპიტალური დაბანდებები, რომლის ათვისება 1.5 – 2 წელიწადში იქნება შესაძლებელი, არ აღემატება 2.1 მლრდ დოლარს. კაპიტალდაბანდებათა გამოსყიდვის (უკუგების) ვადა სამრეწველო-საწარმოო პოტენციალის ამოქმედებიდან 2-3 თვეს მოიცავს, რაც საერთაშორისო ეკონომიკური პროექტების რეალიზების პრაქტიკაში იშვიათია. საერთაშორისო საფონდო ბირჟებზე ფასიანი ქაღალდების (აქციები, ვექსილები, ობლიგაციები) მატერიალიზება და მსოფლიო ფინანსურ რესურსებში ჩართვა. უზრუნველყოფს მსოფლიო წყლის ბაზარზე შესვლას და იქ

ადგილის დამკვიდრებას, რაც ჩვენი ქვეყნის სტრატეგიული პარტნიორებისა და მეგობარი ქვეყნების ინტერესებშიც შედის.

დასახულ ღონისძიებათა განხორციელებით მიღებული იქნება საქართველოს შიდა სამრეწველო პროდუქციის ზრდის ეკონომეტრიული შედეგი, რაც ქვეყნის სწრაფი სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების ერთ-ერთ ქვაკუთხედად იქცევა:

ადამიანისთვის აუცილებელი სასიცოცხლო დანიშნულების პროდუქტის- „დაფასებული სასმელი წყლის“ მრეწველობის ეკონომიკიდან ქვეყნის ყოველწლიური ფულადი შემოსავლები გაიზრდება 12 მლრდ დოლარით (მსოფლიო საბითუმო ფასის 24 ცენტ/ლიტრის გაანგარიშებით); დაიწყება ეროვნული ეკონომიკის სწრაფი აღმავლობა-განვითარება, რასაც მოჰყვება სახელმწიფო ბიუჯეტის დაჩქარებული ზრდა ყოველწლიურად 3 მლრდ დოლარით; სასმელი წყლის ინდუსტრიის საწარმოო, სატრანსპორტო, დამხმარე სამეურნეო და სხვა სამრეწველო ციკლში დასაქმდება 100 ათასზე მეტი ადამიანი, საშუალო ხელფასით 1500 დოლარი; მოიხსნება სიღარიბის არსებული მწვავე პრობლემები და შეჩერდება მიგრაციული პროცესები; შეიქმნება ნავთობისა და გაზის საბადოების მფლობელი წარმატებული არაბული ქვეყნების მსგავსი მოდელი იმ უპირატესობით, რომ სასმელი წყლის რესურსები არა მიღევადი, არამედ მუდმივგანახლებადი სასიცოცხლო მტკნარი სასმელი წყლის დაიწყება დემოგრაფიული მდგომარეობის არსებითი გაუმჯობესება; ადამიანისათვის აუცილებელი სასიცოცხლო დანიშნულების პროდუქტის დასაშვები საექსპლუატაციო მარაგის 25 %-ის კაპიტალიზაციით მიიღწევა ქვეყნის დარგობრივი ეკონომიკის კრიზისიდან გამოყვანა და სწრაფი განვითარება; განხორციელდება სოფლის მეურნეობისა და სატყეო მეურნეობის, ენერგეტიკის, მსუბუქი მრეწველობის და სხვა სტრატეგიული საინვესტიციო ეკონომიკური პროექტების დაფინანსება, რაც ქვეყნის ეკონომიკური აღმავლობისა და დამოუკიდებლობის აუცილებელი წინაპირობაა; ეტაპობრივად დაიწყება საქართველოს კონსტიტუციის თავი V 47-48-ე მუხლებით გათვალისწინებულ ვალდებულებათა განხორციელება, რაც ქვეყნის მოსახლეობის კეთილდღეობისათვის მზრუნველობით დამოკიდებულების, სოციალური და სამართლიანი სახელმწიფოს მშენებლობის უპრეცედენტო მაგალითი იქნება, გადაიდგმება რეალური ნაბიჯი ეკონომიკურად დამოუკიდებელი ქართული სახელმწიფოს მშენებლობისათვის, რაც იძლევა ქვეყნის კონკურენტუნარიანი უპირატესობის გაძლიერების სრულ გარანტიას; გაიზრდება მოსახლეობის მყიდველობითუნარიანობა, შეიქმნება მოსახლეობის საშუალო ფენა, საფუძველი ჩაეყრება ერთიანი სოციალურ-ეკონომიკურად და პოლიტიკურად ძლიერ, ქართული დემოკრატიული სახელმწიფოს რეალურ მშენებლობას, რითაც საქართველო ღირსეულ ადგილს დაიმკვიდრებს მსოფლიო თანამეგობრობის ერთიან სისტემაში.

დასკვნა

ამრიგად, გლობალიზაციის თანამედროვე ეტაპზე საქართველო უნდა გახდეს ბუნებრივი სასმელი წყლის ინდუსტრიული წარმოებისა და მისი მზა პროდუქციის მსოფლიო ბაზარზე ექსპორტიორი ერთ-ერთი გამორჩეული ქვეყანა, რის შედეგადაც დარგობრივ-ეკონომიკური პროექტით რეინვესტირებული თანხები აისახება ქვეყნის ფულადი შემოსავლის ნაწილში როგორც „მულტიპლიკატორის/დამატებითი“ ეფექტი და ის ქვეყნის წარმატებული განვითარების გარანტი გახდება!

სახელმწიფო ბიუჯეტის მოკლე პერიოდში სწრაფი ზრდის ტემპებზე გათვლილი და მეცნიერულად დასაბუთებული მიზნობრივი სახელმწიფო „სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების კონცეფცია და პროგრამა“ – „რეალურად განხორციელებადი ქართული ეკონომიკური სასწაული“. ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური კრიზისიდან გამოყვანისა და მოსახლეობის კეთილდღეობის გაუმჯობესებისათვის დასახული მიზნის მისაღწევად, აუცილებელია საკანონმდებლო დონეზე, გატარდეს შემდეგი გადაუდებელი ღონისძიებები:

- ზედაპირული და მიწისქვეშა მტკნარი სასმელი წყლის სამართლებრივ დონეზე ქვეყნის სტრატეგიულ რესურსად დაკანონება, ქვეყნის საკეთილდღეოდ მისი განკარგვის უფლებით;
- „წიაღისეულის შესახებ“ კანონმდებლობის მოდერნიზაცია- სრულყოფის მიზნით, მიზანშეწონილია მთლიანად შეიცვალოს წიაღთსარგებლობის დაბეგვრით შექმნილი ფულადი ნაკადების მართვის სქემა. ეს სახსრები მიმართულ იქნეს ცენტრალური და ადგილობრივი ბიუჯეტების არა საერთო საჭიროებაზე, არამედ ქვეყნის ეკოლოგიური დაცვის უზრუნველყოფაზე, მიზნობრივი პროგრამების სახით;
- აუცილებელია „წიაღისეულის შესახებ“ საქართველოს კანონის მოდიფიკაცია. საჭიროა მნიშვნელოვანი დამატებები საქართველოს სამოქალაქო და საპროცესო კოდექსში, რომელიც დაარეგულირებს სარესურსო, სააუდიტო და კონსალტინგური ფირმების საქმიანობას, ზუსტად განსაზღვრავს გამოთვლილი მარაგის სახელმწიფო სტატუსს როგორც სახელმწიფო, ასევე კერძო შემოსავლების დადგენის მიზნით;
- მსოფლიო ფინანსური აქტივების მფლობელი წამყვანი სახელმწიფოების მოთხოვნის შემთხვევაში, საერთაშორისო აუდიტის მოწვევა, საქართველოს არეალში არსებული ჭარბი ბუნებრივი რესურსების კონკურენტუნარიანობისა და მისი მასშტაბების დასასაბუთებლად;
- მსოფლიო ფინანსურ ცენტრებთან მიღწეული ორმხრივი სახელმწიფოებრივი შეთანხმებების შედეგად, სასიცოცხლო დანიშნულების პროდუქტის, დაფასებული მტკნარი სასმელი წყლის 50 მლრდ ლიტრის ყოველწლიური წარმოება-მიწოდების კაპიტალიზაცია.

- მსოფლიო ფინანსურ რესურსებში ჩართვის მექანიზმების გამოყენებით, საწყის ეტაპზე, შესაბამისი სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდების 500 მლნ. დოლარის ნომინალური ღირებულების ემისია განთავსდეს საერთაშორისო საფონდო ბირჟებზე, სასმელი წყლის ინდუსტრიული მშენებლობისა და მოსალოდნელი ტვირთბრუნვისათვის პორტერმინალის მშენებლობის დასაფინანსებლად;
- საერთაშორისო საბაზრო პრაქტიკის მოთხოვნის შესაბამისად, დაისვას საკითხი წყლის ინდუსტრია-ბანკის შექმნისა და ადეკვატური ფასიანი ქაღალდების ბირჟის ასამოქმედებლად;
- გადაუმუშავებელი რესურსები (ნედლეული) არ შეიძლება გაიყიდოს, გასხვისდეს ან გადაეცეს მემკვიდრეობით;
- წყლის მრეწველობის ეკონომიკიდან სახელმწიფო ბიუჯეტში მობილიზებული თანხების დიდი ნაწილი უნდა მოხმარდეს ტყის ფონდის შენარჩუნებასა და აღდგენა-განახლების ღონისძიებებს;
- ტყე ეროვნული სიმდიდრეა და ეკუთვნის მთელ საზოგადოებას, მასზე უნდა გავრცელდეს ერთიანი სახელმწიფო (საზოგადოებრივი) საკუთრების ფორმა. ტყის მესაკუთრე უნდა იყოს ეროვნული სახელმწიფო. სატყეო მეურნეობებს უნდა წარმართავდეს სატყეო მეურნეობის მართვის სახელმწიფო ორგანო;
- სახელმწიფო სატყეო პოლიტიკის ძირითადი პრიორიტეტების და სტრატეგიული მიმართულებების შესაბამისად, უნდა შემუშავდეს ახალი სატყეო კანონმდებლობა, რომელიც მოიცავს ძირითად კანონს ტყეების შესახებ და მისგან გამომდინარე ქვენორმატიულ აქტებს ტყეების დაცვის, კვლავწარმოების და ტყითსარგებლობის სფეროში. ასევე მიზანშეწონილია შეიქმნას ტყის დაცვის სახელმწიფო მონიტორინგის დამოუკიდებელი სამსახური.

**Georgia as a Transit Country “is Absolute and Relative Advantages”
and Regional Economic Integration Prospects
(in Batumi Example)**

Summary

The rapid economic growth of Georgia and the rise of the level of population welfare, along with the return of Samachablo and Abkhazia into Georgian jurisdiction, is a vital issue for the existence of a new Georgian state. It is more than a quarter of a century the country and people live in hard conditions. Unfortunately, the cataclysms of recent years have revealed a lot of new, political, socio-economic problems, and economic difficulties persist permanently, and social parameters confirm the deepening of the economic situation of population. The society is confused and establishment of market principles has led to the deformation of the sectoral economy. We have gotten a hard social-political outcome: against the devastation of country's economy the confrontation of the interests of the smallest (wealthy) part of population and the impoverished majority, which puts the country before new challenges (risks).

Such a complex, contradictory situation requires the analysis of the political and economic situation with the systematic approach, correct determination of the main present-time forces (factors) and their effective operation in favor of the public's interests. The resource potential of Georgia's drinking water is dominated among rapidly operating and great impact factors.

The point is that hundreds of deposits of minerals are found in relatively small areas of Georgia: oil, coal, peat, zinc, barite, calcium, bentonite clays, zeolite, talc, diatomite, andesite, limestone and dolomite. About 450 ore of various mineral raw materials have been discovered. Transition of economy from extensive to intensive development requires the introduction of new technologies of production, drawing up a long-term balance of mineral raw materials production, processing and consumption, which requires a long period of time and large capital investments. Therefore, for the rapid socio-economic development of the country, it is necessary to select the main factors for increasing the competitiveness of the national economy from the balance of natural resources, and to develop and implement the target program for their complex use.

Modern research of economic assessment of mineral resources has shown that special attention should be paid to the rational use of both on-ground and underground drinking water resources.

Georgia is one of the richest countries in the world in water resources, which are rivers, lakes, marshes, glaciers and underground waters. The total number of rivers is 26 060 and the total length is 58 957 km.

The cost index of the Mineral Resource Fund is 15 850 405.0 billion US dollars, which is necessary for human consumption as a freshwater source in the area of 1/9 of the total number of rivers (1 km radius) is created by the price index - 13 560 000,0 billion dollars and underground drinking waters, with exploitation permits (301 m³/sec) 2 277 000,4 billion dollars, drinking-mineral water - 12 710 2 billion dollars.

The material value of the underground potable water resources is considered as a resource of macroeconomic importance of Georgia's mineral resource fund, therefore, we do not consider surface freshwater sources at this stage.

Overall, it is very impressive the expected socioeconomic consequences of the implementation of the measures planned by the program: Due to the real possibilities of obtaining the current transport infrastructure and market segment, the calculation figure is 50 million tons of packaged product (54 billion liters) in the annual productivity industry cycle for export. In the conditions of 24 cents of the wholesale export price, the total income is \$12 billion. The annual income of the Georgian state budget from the economy of water industry will increase by 3 billion dollars. In the conditions of the 15% profit margin, which is quite low due to the international practice of water economy, the budget will earn only 450.0 million dollars as in the form of a profit tax. Today a certain part of the GDP received in the country will be from taxes. From the water economy, it will be possible to mobilize at least 2.5 to 2.8 billion dollars a year. One-time capital investments that can be used in 1.5-2 years will not exceed 2.1 billion dollars. The term of the return of capital investments is 2-3 months after the start of industrial and production potential, which is rare in the practice of realizing international economic projects. Materialization of securities (stock, vexes, bonds) on international stock exchanges and involvement in global financial resources will provides the access to the World Water Market and gaining a foothold that is in the interest of strategic partners and friends of our country.

Through the implementation of the measures it will be obtained the econometric result of the growth of Georgian domestic industrial products, which will turn into one of the cornerstones of the rapid socio-economic development of the country:

The country's annual revenues will be increased by 12 billion dollars (with calculation of 24 cents / liter of world wholesale price) from the economy of the vital purpose product of the "packaged drinking water" industry. The rapid growth and development of the national economy will start with an exponential increase of state budget by 3 billion dollars annually; more than 100 thousand people will be employed in the drinking water industry production, transport, supportive agricultural and other industrial cycle, with an average salary of 1500 dollars; acute poverty problems will be removed and migration processes will be suspended; a similar model of successful Arab countries with oil and gas deposits will be created with the advantage that drinking water resources will not be finite, but permanently renewable drinking freshwater; the

demographic situation will be substantially improved; by the capitalization of 25% of the production stock, required for a vital purpose for human beings, it will be achieved bringing out the country's economy from crisis and rapid development; funding of agriculture and forestry, energy, light industry and other strategic investment economic projects will be implemented, which is a necessary precondition for economic growth and independence of the country; implementation of obligations under the Constitution, Chapter V, Article 47-48, will begin gradually that is an unprecedented example of the country's attitude towards the care of its population and construction of social and fair state; real steps will be taken for the construction of economically independent Georgian state which gives full assurance of strengthening the country's competitive advantage; population's purchase ability will increase, the middle class of population will be created, the foundation will be laid for the real construction of the united socio-economically and politically strong Georgian democratic state, with which Georgia will gain a worthy foothold in the united system of the world community.

Thus, at the modern stage of globalization, Georgia should become one of the most exporter countries of natural drinking industrial production and the export market of its finished products. As a result, reinvestment funds by sectoral-economic project will be reflected in the country's monetary income as a "multiplier/additional" effect and it will be a guarantor of successful development of the country!

The targeted state "concept and program of the socio-economic development" - a realistic Georgian economic miracle," is scientifically justified and forecasted for the rapid growth rates in the short period of the state budget. In order to bring out the country from social and economic crisis and to achieve the goal of improving population's welfare, it is necessary to pass the following legislative measures:

- To legalize the surface and underground drinking freshwater as a strategic resource of the country at the legal level with the right to take advantage of it for the benefit of the country;

- In order to modernize the legislation on "minerals" it is advisable to completely change the management scheme of money streams created by taxation for the use of minerals. These funds should be directed not to the common need of central and local budgets, but also for the ecological protection of the country in the form of targeted programs;

- It is necessary to modify the Law of Georgia on "Minerals." It is necessary to make important additions to the Civil and Procedural Code of Georgia that will regulate the activities of resource, audit and consulting companies, will precisely define the state status of calculated stock for the purpose of establishing state and private revenue;

- Invitation of international audits in case of the request from leading state holders of the world financial assets to comply with the competitiveness of the excess natural resources in the Georgian region and its scale;

- Capitalization of annual production and supply of 50 billion liters of packaged drinking freshwater, resulting from bilateral state agreements with world financial centers.

- Using mechanisms for involvement in global financial resources, at the initial stage, emission of the 500 million dollar nominal value of relevant state securities should be placed on international stock exchanges for the construction of potable water industry and for funding construction of port-terminal for expected cargo turnover;

- In accordance with international market practice, it should be raised the issue of the establishment of water industry-bank and operation of adequate securities exchange;

- Unprocessed resources (raw materials) cannot be sold, alienated or transferred by inheritance;

- A large part of the funds mobilized in the state budget from the water industry economy should be spent on the maintenance and restoration-renewal of the forest fund;

- The forest is a national wealth and belongs to the whole community, it should be the form of united state (public) ownership. The forest owner must be a national state. Forestry must be governed by the state agency for forestry management;

- In accordance with the main priorities and strategic directions of the state forest policy, new forest legislation should cover the main law on forests and the cognitive acts due to forest protection, reproduction and forest use. It is also advisable to set up an independent service of state monitoring of forest protection.

ბათუმი – სიმბოლო „აღთქმული ქვეყნისა“ და „რკინის თეატრისა“ (ო. ჭილაძის „რკინის თეატრის“ მიხედვით)

აბსტრაქტი: ო. ჭილაძის რომანმა „რკინის თეატრი“ გამოქვეყნებისთანავე მიიპყრო მკითხველთა და ლიტერატურათმცოდნეთა ყურადღება. ავტორმა რომანში მაღალი მწერლური ოსტატობით, სიმბოლოებით მოგვცა საქართველოსთან შემოერთებული ზღვისპირა ქალაქის, როგორც ერთგვარი „აღთქმული ქვეყნის“ სახე, რომლისკენაც მიისწრაფვოდა ყველა. პერსონაჟთა ცხოვრებაც სწორედ ამ ქალაქის ფონზე მიმდინარეობს. სტატიაში წარმოდგენილია ის ძირითადი ხაზი, რომელიც უკავშირდება ქალაქის, „რკინის თეატრის“, ზღვის, როგორც ცოცხალი ორგანიზმის არსებობას. პერსონაჟთა სახეები, მათი განცდები შენივთებულია ქალაქთან და, პირიქით, ქალაქი ამ ადამიანების ერთობლიობაა.

ამიტომ, ვცადეთ, სწორედ ქალაქის ის ნარატივი „ამოგვეკითხა“, რომელიც გადმოცემულია XX საუკუნის შესანიშნავი ქართველი მწერლის ოთარ ჭილაძის რომანში „რკინის თეატრი“.

საკვანძო სიტყვები: „აღთქმული ქვეყანა“, „რკინის თეატრი“, რომანი, ბათუმი.

Key words: „Promised country“, „Iron theatre“, Novel, Batumi.

ერთ თავის წერილში, ლიტერატურათმცოდნე მანანა კვაჭანტირაძემ რომ თანამედროვეობის საუკეთესო ქართველ მეკალმეს, ნობელის პრემიის ნომინანტს, მწერალს, ოთარ ჭილაძეს (1933-2009) მიუძღვნა, აღნიშნავდა, რომ იგი ყოველთვის ინარჩუნებს რეალობასთან კავშირს, მაშინაც კი, როცა ძალიან ზოგადზე და საყოველთაოზე, ან სულაც, აბსტრაქტულზე წერსო და აქ ყველაზე მნიშვნელოვანია „სიტყვით შექმნილი უცნაური მატერია“. აქ მკვლევარი, სავარაუდოდ, იმასაც უნდა გულისხმობდეს, რომ უსულო საგნის სიმბოლიკა თავად ხდება ცოცხალიც, მწერლის ენით ამეტყველებული. ასე მოუვიდა ბათუმსაც, რომელიც ოთარ ჭილაძემ რომანში „რკინის თეატრი“ გააცოცხლა, გაასულიერა და დასაწყისშივე მისი მოცემული ეპოქის (1880-1914) ერთ-ერთ სუბიექტად აქცია სიმბოლიკის გამოყენებით. „სიმბოლოში ჩადებული კონოტაცია ჩნდება ვიზუალური, ასოციაციური, ფუნქციური მსგავსების საფუძველზე და სწორედ ესაა ლიტერატურის კლასიკური ნიმუშების უკვდავყოფისა და, დროის მიუხედავად, მათი აქტუალობის მიზეზი“ [ნემსაძე, 2014]. მაინც რა იყო ეს სიმბოლო და რის ნათელსაყოფად

მოაქცია ავტორმა მთელი თავისი პერსონაჟთა გალერეა ქალაქში, რომელიც თავად ქცეულა ცოცხალ არსებად? აღნიშნულმა საკითხმა, მიიქცია რა ჩვენი ყურადღება, წინამდებარე სტატიამი სწორედ ამ გასულიერებულ ქალაქზე, მის წარმოსახვაზე ვაპირებთ მსჯელობას, რაც ზღვასა და ქალაქის ერთ მაშინდელ ღირსშესანიშნაობასთან „რკინის თეატრთან“ ერთად ქცეულად არა ასპარეზად, არა სივრცედ, არამედ ცოცხალ, სულიერ არსებად, რომლისკენაც, როგორც „აღქმული ქვეყნისაკენ“ მიისწრაფვის უცხო თუ შინაური მოცემულ ეპოქაში.

მწერალმა, მემუარისტმა დავით კლდიაშვილმა თითქმის ნახევარი საუკუნის წინ, თავისი მეხსიერების ხვეულებში ასე გახსნა ბათუმის, როგორც „აღქმული ქვეყნის“ ფენომენი, მოგონებებში „ჩემი ცხოვრების გზაზე“: „რაკი პორტო-ფრანკო მოიხსნა - ეს ყოველი შევეწროებაც მოისპო და გაადვილებული შეიქნა მისვლა-მოსვლა. მიმსვლელ-მომსვლელი გამრავლდა. უბაჟო საქონელი, კონტრაბანდად შემოტანილი, მაინც მრავალი იყო ქალაქში, საქონელი იაფი და კარგი ღირსების. ვაჭრობა დღითი-დღე მატულობდა, ქალაქში მოძრაობა თანდათან იზრდებოდა. ყველას ენაზე ეკერა ბათუმი, ბათუმი ყველასათვის საშოვარ ადგილად შეიქმნა აღიარებული: ყოველი მხრიდან მორბოდნენ, რომ აქ ფეხი ჩაედგათ და ჯიბე გაესქელებინათ, სულ მოკლე ხანში დაიყიდა ცარიელი მიწები და აშენდა ახალი ქალაქი. ძველი, ზღვის ნაპირას მიკუნჩხული შენობები საცოდავად გამოიყურებოდნენ თავიანთ ვიწრო, უშნო ქუჩებით, ახლად გაყვანილ ფართო ქუჩების ნაპირებზე, ახლად აღმართულ შენობებთან შედარებით. ქალაქი ღებულობდა სულ სხვა სახეს... ამ გალამაზების, ახლად აგებული ქალაქის გამშვენიერებისაკენ მიმართა ქალაქის მმართველობის აზრი და მოქმედება: ამან დაიპყრო ქალაქის გამგე-პოლიცია“ [*კლდიაშვილი, 1995:120*]. და თუ მემუარისტი მეხსიერებაში ჩარჩენილ ბათუმს ასე აღიქვამს, XX საუკუნის მწერალი 1981 წელს შექმნილ რომანში (მოგონებებსა თუ სტატისტიკურ მასალაზე დაყრდნობით) გვიხატავს ქალაქს, რომლისკენაც ყველას თვალი და ყურია მიპყრობილი: „პირველი მატარებელი რომ შემოვიდა ბათუმში, მამამისმა (იგულისხმება დიმიტრი ჟურულის მამა) სადგურში შეკრებილ ხალხს მიულოცა და თქვა: გათავდა, ფეხს ვეღარ მოიცვლის ჩვენი ქალაქიო. და მართლაც, იმ დღიდან მოყოლებული, როცა ბათუმმა ოსმალეთის იმპერიის უკიდურესი ჩრდილოეთიდან რუსეთის იმპერიის უკიდურეს სამხრეთში გადაინაცვლა, ხოლო ახალმა ხელისუფლებამ ჯერ თბილისს გადააბა იგი რკინიგზით, მერე კი, მიწისქვეშა მილებით ბაქოსაც დაუკავშირა, ერთბაშად იმდენი ხალხი მოაწყდა იქაურობას, სადმე წასვლა კი არა, ისიც საკვირველი იქნებოდა, თავის წამოწევა რომ მოეხერხებინა ამ მოხეტიალე ქალაქს. ცხოვრება დულდა და გადმოდიოდა... მიწას ჩალის ფასი ედო. აქაურობა დაპყრობილს უფრო გავდა, ვიდრე განთავისუფლებულს. მკვიდრი გარბოდა, მოსული მკვიდრდებოდა. არავინ უშლიდა ხელს, არავინ უძალიანდებოდა, ციების მეტი, მაგრამ არც ციებას ეპუებოდნენ ბედის მამიებელთა, საქმოსანთა და უპოვართა ურდოები, ვის აღარ იზიდავდა „აღქმული ქვეყანა“ – გადამდგარ გენერალსა თუ გიმნაზიის

დირექტორს, ექიმსა თუ ნოტარიუსს, ზოგანოსა თუ ავაზაკს, ცხოვრება დულდა-გადმოდულდა. მოდიოდნენ, მოისწრაფოდნენ, რაც შეიძლება მალე და რაც შეიძლება ღრმად რომ გაედგათ ფესვი ახალ მიწაზე... სასტუმროებში „აღთქმული ქვეყნის“ დასაზვერად ჩამოსული უცხოელები ირეოდნენ: ცილინდრები, ბერეტები, ფესკები... „აღთქმული ქვეყანა“ სამი ვეშაპის ზურგზე იდგა. ყველას პირზე ეკერა შესალოცი სიტყვებივით უცნაური და შთამბეჭდავი სახელები, როტმილდი, მენტემევი, ნობელი“ *[ჭილაძე, 1981:7-8]*. მაგრამ ვისთვისაა ეს „აღთქმული ქვეყანა“? ნუთუ მფრთხალი ინტელიგენტის დიმიტრისათვის, თავის ძველისძველ სახლში რომ მიყუჟულა მეუღლე დარიასთან ერთად, თუ თბილისელი მსახიობისათვის რომელიც დედაქალაქელი მოსამართლის პომპეზურ სახლს გამოქცევია თავისუფლების მოსაპოვებლად, მაგრამ ვერ უპოვია აქაც ადგილი, სადაც მის მეზრძოლ, ურჩ ბუნებას ჩახვდებოდნენ და, შესაბამის იარლიყსაც მიაკრავდნენ, მეამბოხისას, ან მისი მეუღლე ელენე, შვილთან ერთად რომ ისევ ბათუმს მიაშურებს, ან საბა ლაფაჩი, ან თვით ახალი თაობა: გელა, ნატო? ბათუმი არაა მათთვის გამდიდრების ადგილი, არაა ელდორადო. ბათუმი მათთვის თავისუფლებაა და ვერგაგებული მეამბოხეობა.

ამიტომ მოდის ქალაქი თავისი გასულიერებული იერსახით და ცხოვრობს თავისით, თავისი დულილით, თავისი ყოფა-ცხოვრებით, რომელშიც უწინ ხან ყელგამოჭრილ კაცს ნახავდნენ, ხან მარინეს პროსპექტზე ატუზულ მეძავს მიიხმობდნენ თითოთ (ეს დიმიტრის მეხსიერებაში 7 წლის წინ), მერე კი ყველაფერი შეიცვალა. თუ პოლკოვნიკი ვეზირიშვილი ხვიხვინებდა აცეკვებული ცხენიდან, ბარცხანაძე ფეხმოუცვლელად იჯდა მუშა სოლორაშვილი და „კომუნისტური პარტიის მანიფესტს“ თარგმნიდა. ნურიის ბაზარზე, ბუკინისტის მაღაზიაში კამათი იყო გამართული. ზოგს „ივერია“ ეჭირა ხელში, ზოგს – „კვალი“. ყველგან დაძაბულობა იგრძნობოდა ასეთ დროს „ქალაქი გაილურსა, უფრო, ღრმად შეიყუჟა ნესტიანსა და სანახევროდ ბნელ ბინებში“ *[ჭილაძე, 1981:53]* სადღაც რესტორან ფრანციაში“, სადაც თბილისელ მსახიობს ხშირად უყვარდა შევლა, იმაზე დაობდნენ ვინ უნდა უშველოს ქვეყანას? „ევროპამ თუ არ გვიშველა რამე, წასულია ჩვენი საქმეო“ – თქვა ოფიციატმა...“ *[ჭილაძე, 1981:71]*. ისტორია იწყება და ისტორია მეორდება... „საქართველოც წკიპზე იდგა. აქაც განუწყვეტლივ შემოჰქონდათ იარაღი საზღვარგარეთიდან“ *[ჭილაძე, 1981:93]*.

1905 წელში ისევ დულს ჩვეული ცხოვრება ბათუმში, თუმცა მუშათა მოძრაობა ძალას იკრებდა. ავტორი ხანდახან პერსონაჟის (ამ შემთხვევაში საბა ლაფაჩის) ყოფას ბათუმთან აიგივებს: „აგერ, უკვე საუკუნის მეოთხედი სრულდებოდა, რაც ბათუმში ცხოვრობდა და თავის სისხლხორცეულ საკუთრებად თვლიდა, როგორც შვილი მშობელს ანდა მშობელი შვილს; საკუთარ თავგადასავლად თვლიდა, რაც კი ბათუმს განეცადა, გადაეტანა ამხნის განმავლობაში. ყველაფერს რომ თავი დავანებოთ, მის თვალწინ დაიბადა იგი ხელახლა, როგორც თავად. იმის აფორიაქებულ წიაღში, მეტნაკლებად მისი „აყვანილიც“ იყო ბათუმი, როგორც თავად

ბათუმისა; ისიც ერთდერითი „ბეზიაქალი“ იყო ბათუმისათვის, როგორც ბათუმი მისთვის, მოწმეც იყო და მხრის ამბმელიც მისი პირველი დაჩხავლებისა, მისი პირველი გამაჯაბაჯებისა, მისი პირველი აღუსი“ *[ჭილაძე, 1981:124-125]*. ასე რომ, ავტორი ხანდახან აიგივებს ქალაქს პერსონაჟთან, რამდენადაც ყოველი ქალაქი თუ ადგილის დედა, მსგავსი სიმბოლოცაა მასში დაბადებულ-გაზრდილისათვის.

აქ რეალური პიროვნებანიც შემოჰყავს ო. ჭილაძე მის მიერ გაცოცხლებულ ქალაქში, აკაკი წერეთელი, ილია ჭავჭავაძე. აკაკის ჩამოსვლაზეც ხომ ითქვა: თქვენი სახით, ბათუმშიც შემოაღწია განთიადმაო“;

ხანდახან ქალაქი თითქოს გულთამხილავადაც იქცა პერსონაჟისა, თუმცა სრულად არა, ვერ უგებს გელას: „ქალაქმა ბევრი რამ არ იცოდა და ამიტომ ბევრი რამ ეშლებოდა“ *[ჭილაძე, 1981:139]*.

ზოგჯერ ბათუმის მიმართ უარყოფით ეპითეტსაც არ იშურებს მწერალი თბილისელი ლიზას პირით: „ბათუმი ავაზაკებისა და გარყვნილების ბუდეაო“. ქალაქი საზოგადოებრივი აზრიცაა ნატოს თვალში: „...ერთი წამითაც არ ავიწყდება, რაც მომხდარიყო, რაც უკვე უნდა მომხდარიყო, რის გამოც იმას მაინც იმსახურებდა ქალაქის სასაცილოდ, ქალაქის თავშესაქცევ სანახაობად რომ არ გადაექციათ მისი ცხოვრების ყველაზე დიადი, ყველაზე დიდებული წამი“ *[ჭილაძე, 1981:269]*.

აქ ხშირად ნატოს თავადაც ეშინია ქალაქისა, რომელიც მას ბრალს დასდებდა უწყობასა და თავაშვებულობაში, იგი ქალაქის აიგივებს საზოგადოებრივ აზრთან.

ქალაქი დუღს და გადმოდუღს. ვისთვის? მოსულთათვის თუ მკვიდრთათვის, რომელთა გასართობად, პრესტიჟად ქცეულა „რკინის თეატრი“ და მისი თბილისელი მსახიობი. რატომ რკინისაო? კითხვაზე პასუხი მზად აქვთ ბათუმელებს: უწინ იქ რკინეულობის მაღაზია იყო. შემთხვევითად არ შემოჰყავს ავტორს რკინის თეატრში იატაკის დამპალი ფიცრების აყრის საბაბით ორმოში ჩასვლა მაყურებლისა. „რკინის თეატრის“ მსახიობებიც მისი ნაწილები არიან. ცოცხალია თეატრი, მისი ორმო იტევს და ათანაბრებს ათასი ჯურის მაყურებელს, ხოლო მტვერი ავარდისფერებს მათ ტანსაცმელსა და სამკაულებს.

ქალაქი „რკინის თეატრი“, ზღვა – სამივე ცოცხალია თავისი „მრევლის“ არსებობით, რომელთაგან ზოგი ბედნიერად ცხოვრობს, ზოგი იბრძვის, ზოგი ზღვას მიაშურებს განსაწმენლად, თუ მონანიებისათვის. ისინი ერთიანობაში შედიან, ეპითეტებით „იტვირთებიან“ და თვისებებს ავლენენ. იბადება კითხვა? კი არის „აღთქმული ქვეყანა“ მსგავსი სხვა ქალაქებისა, თუ ის განსხვავებულია. დიახაც, ავტორმა სწორედ იმიტომ ჩართო პერსონიფიცირებული ქალაქი ბათუმი რომანში, რათა ეჩვენებინა ის, რაც დ. კლდიაშვილმა მემუარისტის სკრუპულოზობით წარმოაჩინა. მისი ბათუმი ო. ჭილაძის რომანის საფუძველთა საფუძველია, ოღონდ გასაოცარი მხატვრულობით აღბეჭდილი, რომლის ცენტრში სწორედ „რკინის თეატრია“, ადამიანური თეატრი. ეს, ალბათ, ავტორისეული სიმბოლიკის ბირთ-

ვია დიმიტრიც დარიას თეატრში წასვლისაკენ მოუწოდებს, რადგან არაფერია საშიშიო.

„სცენაზე გათამაშებული ამბავიც ისევე შორსაა სინამდვილისაგან, როგორც ბათუმი ოდესისაგანო“ *[ჭილაძე, 1981:37]*. ერთგან თეატრის ორმოც „გაცოცხლდება“. „ორმო კი ქოთქოთებდა: რა გვიყვებს ამ ოხრებმა, ცოცხლად, ცოცხლად დაგვამარხვინეს თავიო“ *[ჭილაძე, 1981:40]*.

მკვლევართა ნააზრევი ქალაქის სიმბოლიკაზე საკმაოდ მწირია, მაგრამ რომანის გამოსვლიდან ორი წლისთავზე გამოჩნდა წერილი თსუ ახალგაზრდა მწერალთა ყოველწლიურ ლიტერატურულ აღმანახში „პირველი სხივი“ (№17). ეს იყო ეთერ ყამბეგაშვილის „რკინის თეატრი“. მკვლევარი თვლის, რომ „რომანში კონკრეტულად საქართველოს მდგომარეობაა მარადიული თეატრი, რომელშიც ყველაფერი მორყეულია, იმპერიის საფუძვლები ძირგამომპალია და მაინც არ ინგრევა, ის რკინისაა. იმპერიის ცხოვრება და წყობა სულ ტყუილია, თამაშია და თეატრი, საღი იქ არაფერი არ არის, მაგრამ მაინც რკინისაა და არ ინგრევა“ *[ყამბეგაშვილი, 1983:133]*. მკვლევარი თვლის, რომ „რკინის თეატრი“ მეოცე საუკუნის მრავალპლანიანი ახალი რომანია.

გივი ჩხიკვიშვილი კი მიგვანიშნებს, რომ „რკინის თეატრი“ სხვადასხვაგვარად წაკითხვის, გააზრების, ინტერპრეტაციის ამოუწურავ შესაძლებლობას იძლევა. ჩვენც ვცადეთ სწორედ ამ კუთხით გვეჩვენებინა ბათუმი და, თუ ამავე მკვლევარს დავემყარებით, რომ რომანი „საქართველოს სიმბოლური სახეა“, იგივე შეიძლება გავიმეოროთ თვით ამ შავიზღვისპირეთის ამ მშვენიერი ქალაქის ეპითეტად, რამდენადაც ისიც სიმბოლური სახეა, ადგილისა, სადაც ორი საუკუნის მიჯნაზე მომხდარმა მოვლენებმა შეცვალა მისადმი დამოკიდებულებაც უცხოთა თუ შინაურისა, თუმცა ავტორისეულმა ოსტატობამ იგი აქცია პერსონაჟად, გაასულიერა „რკინის თეატრთან“ ერთად.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა:

- კლდიაშვილი, 1995:** – კლდიაშვილი დავითი, თხზულებანი 2 ტომად, II, Tbilisi, 1995.
- ყამბეგაშვილი, 1983:** – ყამბეგაშვილი ეთერი, „რკინის თეატრი“, აღმანახი, „პირველი სხივი“, 17, თსუ, გამომცემლობა, 1983.
- ჭილაძე, 1981:** – ჭილაძე ოთარი, „რკინის თეატრი“, გამომცემლობა „მერანი“, თბილისი, 1981.
- ჩხიკვიშვილი, 1985:** – ჩხიკვიშვილი გივი, „უკომპრომისო შემოქმედი“, ჟურნალი „ცისკარი“, 1985, №2.

Batumi-Symbol of a "Promised Country" and an "Iron Theatre"
(According to O. Chiladze's "An Iron Theatre")

Summary

Otar Chiladze's popular novel "The Iron Theatre" became researchers' subject study immediately after its publication. Just the Marquez like vision, deep access to the events and diversity of narration together with the writer's style became the reason for researchers to watch the events happening around the main characters from different points.

Reviews by Eterkambarashvili, Givi Chkhikvishvili, Giorgi Merkviladze, O. Grdzelishvili, Ada Nemsadze, Manana Kvachantiradze, Levan Bregadze and others' were immediately published in various Journals and almanacs. In these letters the masterful presentation of cognition was outlined. It was immediately translated into Russian, Danish and other languages. This novel conditioned O. Chiladze's nomination for the Nobel Prize. Soon the author was given Sh. Rustaveli award. On a definite stage when O. Chiladze's "Iron Theatre" became popular among foreign readers and researchers, he was mentioned together with Marquez and it happens when the events described in the novel, develop on the eve of two centuries and in Batumi – in a foreign city of a foreign country.

What caused the novel's popularity and why the attention was focused on Batumi as the symbol of a "promised country". Our research is dedicated to this issue.

Otar Chiladze's novel is a reality recycled in the writer's creative laboratory, its narrative is created by historical facts processed by fiction methods. The writer deliberately chooses Batumi for location of action as the events happening in Batumi gives opportunity to make Dimitri, Daria or an actor from Tbilisi act there. That is why the city with its streets, houses, and fortress is reflected in the episodes depicting everyday life of citizens and readers feel that it is his inseparable part. It is acting and becomes more a character than background. "Iron Theatre" is a character as well, its pit with its outstanding ability of transforming, vaporizing dust from damaged floor precipitating in pink on the spectators' clothes and faces, "the actor from Tbilisi" as a character and as a mask is somehow a conductor of the play performed in this city.

The actors of the "Iron Theater" are also its parts. The theater is alive, its pit can accommodate and equals thousands of viewers, while the dust makes their clothes and jewelry pink.

The city, the theatre – "Iron Theater", the Sea – all these three are alive by existing of their "parish", some of which are happier, some fight, some hurry to the sea for cleansing or repentance. They are united, "loaded" with epithets and demonstrate their

qualities. Here a question arises – Is the "Promised Land" similar to other cities or is it different? Yes! The author has included a personalized city in Batumi in order to show what D. Kldiashvili had demonstrated by scrupulosity of a memoirist. His Batumi is the basis of Chiladze's novel but is described by astonishing art, the center of which is the "Iron Theater", the Human Theater. It is probably the core of the author's symbolism. Dimitri also calls for Daria to go to theater because nothing is dangerous.

In one part the pit of the theatre becomes "resurrected".

The researchers' ideas about the symbolic of the city are quite little, but in two years after publishing the novel it was followed by reviews.

As the researcher L. Grdzlishvili notes the author is a messenger between the readers and the characters, but, is Batumi a background or a character of this novel?

Taking into account the author's specific inner nature, we consider the theme of culture and memory of the city as a living beings portrayed in "Iron Theatre" on which the title of the novel itself denotes.

Each page of the novel clarifies the pulse of the port city. It is a type of "promised country" for the people willing to get rich, making frauds and the stage of the Iron Theatre is a new area of transformation for newly arrived actors. At the same time it is a theatrical "playing" process for a family living in this city. This causes pettiness and utter tragedy within the readers.

That is why we tried to "read out" narrative of Batumi, told by a wonderful writer of the XX century where each street, building and the sea becomes a stage of life for the characters.

On the one hand Batumi is a new city with oil tubes, born in the beginning of the century and a symbol of a goal, on the other hand it is Tango of life and death where weak loses and strong wins.

The author's mastery is hidden in symbols. The events of the Zhuruli family, love and passion, pain and adultery, beauty and brutality and tangled. Sometimes Batumi is "promised country", sometimes it is "iron theatre". This is the core idea of the novel and the mastery of using symbolism.

აზერბაიჯანლები ბათუმში

აბსტრაქტი: საქართველოში ქართველების შემდეგ ყველაზე მეტი აზერბაიჯანელია, თუმცა, მათი უმრავლესობა აღმოსავლეთ საქართველოში ცხოვრობს. 2014 წლის საყოველთაო აღწერის მიხედვით, ბათუმში 302-მა, აჭარის მასშტაბით კი 340-მა მოქალაქემ მიუთითა, რომ ეროვნებით აზერბაიჯანელია. ბათუმელ აზერბაიჯანელებს, ძირითადად, შერეული ოჯახები აქვთ და რუსულ-ქართულად საუბრობენ. მათ ბათუმში სათვისტომო არ აქვთ და ამ ფუნქციას ქართულ-აზერბაიჯანული საქველმოქმედო საზოგადოება ასრულებს, რომელსაც 1997 წლიდან დღემდე უცვლელი ხელმძღვანელი ჰყავს.

საკვანძო სიტყვები: აზერბაიჯანელები, შერეული ოჯახები, სათვისტომო, საქველმოქმედო ორგანიზაცია

Key words: Azerbaijanians, Mixed families, Community, Charity society

„უხუცესი ბათუმელი აზერბაიჯანელებისგან ვიცი, რომ მათი წინაპრები აქ მე-19 საუკუნის დასაწყისში ჩამოვიდნენ. ადამიანი ყოველთვის ეძებს კარგ პირობებს ცხოვრებისთვის და აზერბაიჯანელები, რომლებმაც ნახეს, რომ არის ლამაზი მხარე, შესანიშნავი ხალხი, არის საშუალება დასაქმდე, პოულობდნენ რაღაც ნიშას და იწყებდნენ თავიანთ საქმეს – ეს იყო ვაჭრობა, ასევე მიწათმოქმედება, მეზღვაობა... შემდეგ, ჩაისა და ციტრუსის პლანტაციებში მუშაობდნენ“, – ბათუმელი აზერბაიჯანელები ამბობენ, რომ მათი წინაპრების შრომისმოყვარეობამ, წესიერებამ, ხელი შეუწყო მათ ასიმილაციას. „ფულს აგროვებდნენ და ამ ფულით თავად წამოიწყეს პატარა საქმეები – გახსნეს ჩაიხანა, ყავახანა, ე.წ. „ლავკა“ – პატარა მარკეტი. ძირითადად პორტთან, სადაც უცხოელ მეზღვაურებს გამოჰქონდათ თავიანთი ნივთები – ტანსაცმელი, თამბაქო, უცხოური სასმელები და ცვლიდნენ ციტრუსზე, საკვებზე... ზოგიერთმა საწყობებიც კი გახსნა ნავსადგურთან“, „ბათუმის რაიონებში, კერძოდ ბენზეს, ბონის დასახლებაში ახლაც ცხოვრობენ მათი შთამომავლები [ა ს ა, ფ.1, აღწ.1. საქ. 123, ფურც. 7].

ბათუმში ყველამ იცის **ჯელილ გულიევის** შესახებ, რომელსაც სანაპიროზე რამდენიმე საწყობი ჰქონია. გულიევს ორსართულიანი სახლი აუშენებია ბათუმში, რომელიც ახლაც დგას, ზ. გამსახურდიას ქუჩაზე და იქ მისი შთამომავლები ცხოვრობენ.

ქართულ-აზერბაიჯანული საქველმოქმედო ორგანიზაცია

ამ ორგანიზაციის ხელმძღვანელი ვიდადი ახუნდოვი ბათუმში საცხოვრებლად 1984 წელს ჩამოვიდა. პროფესიით იურისტი. 1992-2005 წლებში რუსთაველის უნივერსიტეტში იურიდიულ ფაკულტეტზეც ასწავლიდა. „პირველად რომ ჩამოვედი ბათუმში, აქაური აზერბაიჯანელები მოვიკითხე. პუშკინის ქუჩაზე მიმითითეს, სადაც „იოლდაშები“ დგებიან, იქ ნახავო. აქ მართლაც იკრიბებოდნენ ადამიანები სხვადასხვა კერძო სამუშაოს შესასრულებლად. ვინაიდან, ძირითადად, აქ აზერბაიჯანელები იყვნენ შიდა ქართლიდან და ერთმანეთს მიმართავდნენ – „იოლდაშ“, (აზერბაიჯანულ ენაზე „ამხანაგი“), მათ „იოლდაშები“ შეარქვეს. ეს სახელი დარჩა დღემდე, მაგრამ იქ ახლა აზერბაიჯანელებს ვერ ნახავთ“, – ამბობს ვიდადი ახუნდოვი. ვიდადი ახუნდოვი ამბობს, რომ დააფუძნეს ქართულ-აზერბაიჯანული საქველმოქმედო საზოგადოება და არა სათვისტომო, რადგან საზოგადოების წევრი 600-მდე ოჯახიდან ნახევარზე მეტი შერეული, აზერბაიჯანულ-ქართული ოჯახია. საზოგადოება აზერბაიჯანელი მწერლისა და დრამატურგის, მირზა ფათალი ახუნდოვის სახელს ატარებს. ის თბილისშია დაკრძალული.

2009 წლამდე აზერბაიჯანულ-ქართულ ორგანიზაციას არანაირი დაფინანსება არ ჰქონია. „ვაგროვებდით ფულს და ხშირად მახუნცეთის ჩანჩქერთან (სოფელია ბათუმთან ახლოს), პიკნიკზე ვიკრიბებოდით, ხშირად ბაირამსაც იქ აღვნიშნავდით“, – გვიყვება ვიდადი ახუნდოვი. ბათუმელი აზერბაიჯანელები, ძირითადად, აღნიშნავენ ნოვრუზ ბაირამს, საქართველოსა და აზერბაიჯანის დამოუკიდებლობის აღდგენის დღეს, მსოფლიო აზერბაიჯანელთა სოლიდარობის დღეს. ასევე გლოვის დღეს, 20 იანვარს – ამ დღეს, 1990 წელს, საბჭოთა ტანკები შეიყვანეს ბაქოში და 100-ზე მეტი მშვიდობიანი მოქალაქე დაიღუპა *[გაზეთი „აჭარა“, 2009, № 21]*.

ბოლო 8 წელია ორგანიზაციას კომპანია „სოკარი“ თვეში 500 ლარს ურიცხავს ოფისის ხარჯებისა თუ საკანცელარიო ნივთებისთვის. „სოკარი“ ადგილობრივ აზერბაიჯანელებსაც ასაქმებს ბენზინგასამართ სადგურებზე.

საზოგადოების ერთოთახიანი ოფისის ერთ კედელზე ხალიჩაა, რომელზედაც აზერბაიჯანის ექსპრეზიდენტის ჰეიდარ ალიევის პორტრეტია ამოქარგული, მეორე კედელზე კი აზერბაიჯანელი პოეტის, აჰმედ ჯავადის პორტრეტი ჰკიდია.

აჰმედ ჯავადი დღევანდელი აზერბაიჯანის სახელმწიფო ჰიმნის ტექსტის ავტორია. ჯავადი მეოცე საუკუნის 10-იან წლებში ბათუმში ცხოვრობდა და მას მომავალი ქართველი მეუღლეც ბათუმში გაუცვნია. ჯავადიმ აზერბაიჯანულ ენაზე თარგმნა „ვეფხისტყაოსანი“. ის 1937 წელს კომუნისტებს დაუხვრეტიათ.

აზერბაიჯანული სკოლა

ბათუმში 1920-1930-იან წლებში აზერბაიჯანული სკოლაც იყო, თუმცა შემდეგ დაკეტეს „ახლანდელი თავდადებულისა და რუსთაველის ქუჩების კვეთაში

აგურის სახლი რომ დგას [შემდეგ იქ საბავშვო ბაღიც იყო], მაქ იყო აზერბაიჯანული სკოლა. ბათუმელმა აზერბაიჯანელებმა სწორედ ეს სკოლა დაამთავრეს [ა ს ა, ფ.1, აღწ.1, საქ. 123, ფურც. 18].

ქართულ-აზერბაიჯანული საქველმოქმედო ორგანიზაცია ბოლო ორი წელი ცდილობდა ბათუმელი აზერბაიჯანელებისთვის საკვირაო სკოლის გახსნას. ასეთი სკოლა ბათუმში აზერბაიჯანის საკონსულოს მხარდაჭერით წელს, 2016 წლის 14 ოქტომბერს გაიხსნა. საკვირაო სკოლა სასტუმრო „დივანში“ ფუნქციონირებს. ენის შესწავლის გაკვეთილები აქ კვირაში ერთხელ, შაბათობით ტარდება. პედაგოგი ბაქოდანაა მოწვეული.

ამ სკოლაში აზერბაიჯანული ენის შესწავლა ნებისმიერ მსურველს შეეძლება ეროვნების მიუხედავად... სკოლას აზერბაიჯანის ხელისუფლება ფინანსურად უჭერს მხარს. აქ არა მარტო ენის გაკვეთილები ჩატარდება, არამედ საუბარი იქნება ისტორიასა და ორ ქვეყანას შორის ურთიერთობებზე [გაზეთი „აჭარა“, 2011. № 34].

ბათუმელი აზერბაიჯანელები შიიტი მუსლიმები არიან, თუმცა თავიანთი სამლოცველო ბათუმში არ აქვთ.

ვიდადი ახუნდოვი ამის მიზეზად საბჭოთა პერიოდს ასახელებს: „მეც ადმინისტრაციულ ორგანოებში ვმუშაობდი, მეჩეთში არ დავდიოდი სალოცავად და არც დავდივარ. დღესასწაულებზე თუ მიგვიწვევენ მეჩეთში, როგორც ორგანიზაციის თავმჯდომარე, მივდივარ. ჩვენებმა არც იციან ლოცვა“.

ისტორიულად კი, აზერბაიჯანელებისთვის მეჩეთის ფუნქციას ბათუმში ერთსართულიანი შენობა ასრულებდა. ეს შენობა ლუკა ასათიანის ქუჩაზე ახლაც დგას. შიიტური სამლოცველო ამ სახლში 1910 წელს გაუხსნიათ [ა ს ა, ფ.1, აღწ.1, საქ. 123, ფურც. 36].

ბათუმელი ხუდატ ბაგიროვი, რომელსაც ბაბუას სახელი ჰქვია, ამბობს, რომ სახლი, სადაც ახლა ცხოვრობს და ის შენობაც, სადაც მეჩეთი იყო, მის ბაბუას 1909 წელს შეუძენია: „5600 ოქროს მანეთი გადაუხდია, რაც დიდი ფული იყო მაშინ“. „მაშინაც არსებობდა ბათუმში ირანის საკონსულო და ეს მეჩეთი მისი პატრონაჟის ქვეშ ყოფილა (წყაროების მიხედვით ბათუმში ირანის საკონსულო 1927 წელს დაიხურა – ო.გ.) ბაირამებს აქ ზეიმობდნენ, სხვადასხვა ღონისძიებაც ტარდებოდა; ირანიდან ჩამოდიოდნენ თუ აზერბაიჯანიდან, აქ იკრიბებოდნენ. ეს ყველაფერი თურმე 1938 წლამდე გრძელდებოდა“, – ამბობს ხუდატ ბაგიროვი.

ხუდატ ბაგიროვის ბაბუა პირველად 16 წლის ასაკში ჩამოსულა ბათუმში: „1889 წელს ბათუმში იყიდა ფართობი და სამი მაღაზია გახსნა. 1907 წელს ჩამოიყვანა მეუღლე შუშადან. ამ სახლში, ახლანდელი ჭავჭავაძისა და ლუკა ასათიანის კვეთაში, სადაც ახლა ვცხოვრობ, ბაბუას 9 შვილი შეეძინა – 8 ბიჭი და ერთი გოგო. უმცროსი მამაჩემი იყო, 1931 წელს დაიბადა. შენობა მაშინ ერთსართულიანი იყო, შემდეგ დააშენეს მეორე სართული. საბჭოთა პერიოდში კი აქ საკონდიტრო ქარხანაც იყო“, – გვიყვება ბაგიროვის მემკვიდრე.

მეწარმე ბაგიროვი 1938 წელს დაუპატიმრებიათ, როგორც ხალხის მტერი და თბილისში დაუხვრეტიათ. ოჯახის ქონება (მიწა, სახლი, ის შენობაც სახლის გვერდით, სადაც მეჩეთი იყო) კი სახელმწიფოს გადასცეს. შემდეგ იყო მეორე მსოფლიო ომი და „ხალხის მტრის“ ოჯახიდან ომში მისი 4 შვილი წაუყვანიათ – ერთი დაღუპულა, ორიც დაჭრილა.

ხუდატ ბაგიროვი ამბობს, რომ 1993 წელს ბაბუას ქონების ნაწილი საკუთრებაში დაიბრუნა: „1991 წლიდან ვიბრძვი, ბაბუაჩემის ქონების 2/3 დავიბრუნე და დარჩა ეს 1/3. ისევ სასამართლოს უნდა მივმართო. საბუთი არ მაქვს, რომ ჩვენს შენობაში მეჩეთი იყო, სიტყვიერად ვიცოდი. ამიტომ სასამართლომ უარი მითხრა. არადა, ამ სახლის ნაწილი იყო და რატომ არ უნდა დავიბრუნო. ირანის საელჩოც შეიძლება გაყვეს მაგ საქმეს, რადგან ბაბუაჩემს მოქალაქეობა არ შეუცვლია – ირანის მოქალაქედ დარჩა. შენობა მიტოვებულია, თუ არ ვცდები, აჭარის ეკონომიკის სამინისტროს ბალანსზეა დღეს“.

რეპრესიები თამარ ბაჟინოვამ და მისმა ოჯახმაც გამოიარა. მათი ყაზახეთში გადასახლების თუ ოჯახის წევრების დაკარგვის ისტორია სხვა მსხვერპლების ისტორიის იდენტურია. შვიდწლიანი გადასახლების შემდეგ ოჯახის ცოცხლად დარჩენილი წევრები ისევ ბათუმში დაბრუნდნენ და ანგისაში დასახლდნენ.

ქალბატონ თამარის თქმით, ბათუმელ აზერბაიჯანელებს ახლა ერთმანეთთან, ძირითადად, ქართულ-აზერბაიჯანული საზოგადოება აკავშირებს: „დავდივართ, ვხვდებით ერთმანეთს“.

თამარ ბაჟინოვა 30 წელი ბათუმის მე-3 რუსულ სკოლაში მუშაობდა. ის ამ სკოლის დირექტორი იყო 10 წლის განმავლობაში „ისე დავიღალე, რომ ჩავთვალე ასე უნდა მომხდარიყო – არ ვიცოდი დღე, ღამე, ზაფხული, ნათესაობა, სულ დაკავებული ვიყავი... რამდენჯერმე საზოგადოებასაც დავეხმარე სკოლის დირექტორობის დროს – წელიწადში ერთხელ შემაჯამებელ კონფერენციას ატარებენ და სკოლის შენობაში დარბაზს ვუთმობდი“. შემდეგ „შაჰინის“ სკოლაში დაუწყია რუსული ენის მასწავლებლად მუშაობა, სპეციალურად შეუსწავლია თურქული ენაც, თუმცა ეს სკოლა სახელმწიფომ დახურა. შემდეგ ერთ-ერთ კერძო სკოლაში დაიწყო მუშაობა, აქედანაც ყოველგვარი განმარტების გარეშე გაათავისუფლეს. თამარა ბაჟინოვა ახლა საკვირაო სკოლაში აზერბაიჯანულ ენას სწავლობს.

ვიდადი ახუნდოვის თქმით, „ტრადიციულად, სადაც არ უნდა იყოს აზერბაიჯანელი, რომელ ქვეყანაშიც, ის მხარს უჭერს იმ ხელისუფლებას, რომელიც ლეგიტიმურია აზერბაიჯანში. ჩვენ ძველთაგანვე პატივისცემით ვექცევით უფროსს და თუ სახელმწიფოს ხელმძღვანელი 10-15 წელია მართავს, ის მიიჩნევა უფროსად... ჰეიდარ ალიევმა აზერბაიჯანის დემოკრატიული რესპუბლიკა შექმნა. აზერბაიჯანში ამბობენ, რომ ის ჩვენი ეროვნული ლიდერია. ჩვენ მხარს ვუჭერთ აზერბაიჯანის ხელისუფლების პოლიტიკას, რომელიც მიმართულია ორ ხალხს შორის მეგობრული ურთიერთობების განმტკიცებისკენ, ანუ ჩვენთან მიმართებაში.

გამოყენებული ლიტერატურა:

- ას ა, ფ.1, აღწ.1, საქ. 123, ფურც. 7 : – აჭარის სახელმწიფო არქივი, ფონდი 1, აღწერა 1
გაზეთი „აჭარა“, 2009, № 21 : – გაზეთი „აჭარა“, 2009
ას ა, ფ.1, აღწ.1, საქ. 123, ფურც. 18 : – აჭარის სახელმწიფო არქივი, ფონდი 1, აღწერა 1
გაზეთი „აჭარა“, 2011, № 34 : – გაზეთი „აჭარა“, 2011
ას ა, ფ.1, აღწ.1, საქ. 123, ფურც. 36 : – აჭარის სახელმწიფო არქივი, ფონდი 1, აღწერა 1

Otar Gogolishvili (Batumi, Georgia)

Azerbaijanians in Batumi

Summary

In Georgia, after Georgians, the largest ethnic group are Azerbaijanis. But, majority of them are populated in the east part of Georgia. According to 2014 national census, there are 302 citizens in Batumi and 340 citizens in the whole of Adjara who have indicated that they are ethnically Azerbaijanis. Essentially, they speak Russian-Georgian language. In Batumi, They don't have association of countrymen, but there is Georgian-Azerbaijani charity organization, which has unchangeable leader from 1997.

“I know from elder azerbaijanian of Batumi, that their ancestors came here in the begginig of XIX century. Human always search's good conditions and Azerbaijanis who found this beautiful side with a beautiful people, with possibility for everybody to find a work they started trade, agriculture, horticulture... They worked in the plantations of tea and citrus. Azerbaijanis, who live in Batumi, say that their ancestor's honesty and diligence helped them for assimilation. “ They gathered money and started their own small businesses - opened tea-room, coffee-room, so called “Lavka”-small shop near the seaport, where foreigner sailors were bringing their products – clothes, tobacco, foreign beverages and they were changing these products to citrus, food... some of them opened store houses near the seaport”. In the districts of Batumi, namely Benze and Boni, still live their descendants.

Елена Дьякова

(Харьков, Украина)

АЛЕКСАНДР СЕРГЕЕВИЧ БАРСЕГЯН

Абстракт: Александр Сергеевич Барсебян родился в Батуми в 1929 году. Он очень любил театр. В 1948 году Барсебян поступил в Харьковский театральный институт. После его окончания работал в театрах Днепродзержинска, Львова, Одессы, Киева. В 1975 году был назначен главным режиссёром Харьковского государственного академического русского драматического театра имени Пушкина. С появлением нового режиссёра театр быстро набрал популярность. В 1978 году в помещении театра случился пожар. Труппа вынуждена была давать спектакли в Доме культуры связи. Только в 2003-м труппа вернулась домой.

Заслуги А.С. Барсебяна были отмечены наградами СССР, независимых Украины и России.

Александр Сергеевич трудился до последних дней жизни. Его не стало 7 сентября 2011 года. В последний путь его провожали тысячи харьковчан и гостей.

Ключевые слова: Барсебян, Театр, Режиссер, Спектакль, Батуми, Харьков.

Key words: Barseghian, Theater, Director, Play, Batumi, Kharkov.

10 января 2019 года исполнилось бы 90 лет выдающемуся Харьковчанину – главному режиссёру – директору государственного академического русского драматического театра им. А.С. Пушкина, Народному артисту Украинской ССР Александру Сергеевичу Барсебяну.

И цель данной публикации – осветить его жизненный и творческий путь.

Биографии Александра Сергеевича посвящено несколько газетных статей. При жизни А.С. Барсебян, давая интервью журналистам, рассказывал о своей жизни [1, 6, 7]. В 2014 году друзья и ученики издали сборник воспоминаний о Барсе (как они называли его между собой) [2]. Все эти публикации дают возможность создать более полную картину жизни и творчества великого режиссера. Творчество А.С. Барсебяна освещается также в работах, посвященных истории театрального искусства Харькова и Украины [4, 5].

Александр Сергеевич Барсебян родился в Батуми 10 января 1929 года. Его родители после окончания учёбы в Петербурге (отец) и Москве (мать), поженившись, вернулись в родной город. Своего сына они решили назвать в честь великого русского поэта, даже не догадываясь насколько это стало символичным для него.

В Батуми прошли детские годы Александра Сергеевича. Будучи человеком, воспитанным в «кавказских» традициях, он очень уважал и любил своих родителей, бабушку, брата. Так как родители много работали, воспитанием детей занималась бабушка [2, с. 9].

Семья Барсегианов жила в типичном восточном дворике с террасами и балконами, где мирно уживались грузины, азербайджанцы, армяне, турки, евреи... А ещё особенностью двора было огромное количество кошек, которых кормила бабушка режиссёра. Отсюда восхищение этими животными у А.С. Барсегиана. Он всегда говорил актёрам, что они должны владеть своим телом как кошки.

Жизнь Александра Сергеевича была такой же как и всех мальчишек 1930-х – 1940-х годов в Советском Союзе.

Александр любил театр с детства. Сначала он ставил спектакли с друзьями во дворе, а позже – в школьном драмкружке. Вместе с братом Георгием и друзьями он часто ходит в кинотеатр. Страшная зависть охватили юного Александра, когда он увидел на съёмках фильма «Пятнадцатилетний капитан» юного актёра Всеволода Илларионова, исполнявшего роль Дина Сэнда.

В 1946 году жизнь Александра Сергеевича изменилась: его взяли помощником режиссёра Батумского государственного драматического театра. Полтора года он совмещал учёбу с работой.

После окончания школы вопрос о выборе профессии не стоял. В 1948 году Барсегиан прошёл предварительное собеседование в Московском государственном институте театрального искусства (ГИТИС). В оставшееся до экзаменов время он решил навестить брата Георгия в Харькове, который в это время поступал на географический факультет местного университета. Город настолько понравился Барсегиану, что он решил здесь остаться. И поступил в местный театральный институт на курс Народного артиста УССР Леся (Леонтия) Федоровича Дубовика. Вступительные экзамены Александр Сергеевич сдал превосходно – он единственный из абитуриентов получил пять баллов по русской литературе [2, с. 10], чем вызвал восхищение среди поступающих и преподавателей.

А.С. Барсегиан с теплотой вспоминал студенческие годы, своих учителей, однокурсников. Позже, в одном из интервью великий режиссер сказал: «Ни разу я не пожалел, что учился именно в харьковском вузе. В [Харьковском государственном академическом драматическом] театре им. Шевченко прошли мои студенческие годы, куда первого сентября привел нас Дубовик» [7].

Студенческая жизнь всегда насыщена яркими событиями и впечатлениями: знакомством с новыми людьми, самостоятельным решением многих (в том числе и жизненных) проблем. Вспоминая студенческий быт, Александр Сергеевич рассказывал: «Кровать Лёни Быкова стояла рядом с моей, как и с будущим режиссером и директором [Киевской] киностудии имени А. Довженко Коли Машенко... Жило

нас там человек сорок ... В Лесопарке брали дрова. Когда в печи загорался огонь, ее облепляли все со сковородками и кастрюлями. Здорово, когда кому-то из села присылали сало: вот он отрежет кусок, приготовит картошку, а на том, что осталось еду готовит другой» [7]. Естественно, что юноша встречался в эти годы с девушкой. И, проводив ее домой, через весь город пешком возвращался в общежитие [2, с 101]. Но, несмотря на все трудности, для него эти годы были счастливыми.

С особым пиететом А.С. Барсебян говорил о своем учителе Лесе Дубовике, человеке необычайной судьбы. После окончания Киевского музыкально-драматического института в 1925 году Леонтия Федоровича пригласил знаменитый в то время украинский режиссер Лесь (Александр) Курбас в свой театр «Березиль» (так в древности назывался месяц март у восточных славян). В следующем году театр переехал в Харьков (с 1919 по 1934 год Харьков был столицей Украины). В начале 1930-х годов многие актеры театра во главе с режиссером Л. Курбасом были репрессированы. В этих неоднозначных условиях (под угрозой ареста) Лесь Дубовик продолжал работать в «Березиле», а после его реорганизации стал одним из ведущих режиссеров Украинского драматического театра имени Т. Шевченко. С 1947 года Л. Дубовик стал преподавать в Харьковском театральном институте и уже через два года возглавил кафедру режиссуры, а в 1950 году – институт. Но жизнь его была недолгой. В 1952 году в возрасте 49 лет Леонтий Федорович Дубовик умер.

Своим студентам Л. Дубовик объяснял роль музыки в спектакле, ее особенности. Тайком рассказывал о Л. Курбасе и его режиссерских методах. Учитель познакомил студентов с запрещенной тогда в Советском Союзе оперой Д. Шостаковича «Леди Макбет Мценского уезда», наигрывая мелодии на фортепиано.

Это была тяжелая утрата для А.С. Барсебяна. Он всю жизнь ухаживал за могилой своего учителя, отдавая дань сложившимся между ними дружеским отношениям.

Последний 1952-1953 учебный год с курсом работал Роман Алексеевич Черкашин, который также начинал свою творческую карьеру в «Березиле» и продолжил ее в театре им. Шевченко.

По воспоминаниям Нины Сафроновой (жены А.С. Барсебяна), Л. Дубовик верил в своего ученика и хотел дать ему поставить дипломный спектакль в театре им. Шевченко по одному из произведений популярного тогда писателя Георгия Гулия [2, с. 11]. Но Р.А. Черкашин предложил дипломный спектакль А.С. Барсебяну поставить в Днепропетровском театре.

А с 1 сентября 1953 года Александр Сергеевич начал служить в Днепродзержинском передвижном музыкально-драматическом театре (ныне – драмтеатр города Каменское Днепропетровской обл.), где и началась его взрослая режиссёрская карьера.

Позже А.С. Барсебян с ужасом вспоминал начало своей трудовой деятельности

– сегодня спектакль в одном селе, завтра – в другом. Тем не менее работа в Днепропетровске была хорошим жизненным уроком и настолько его закалила, что в будущем Александра Сергеевича уже ничто не могло напугать [2, с. 12].

После ухода из передвижного театра, Барсегян несколько лет работал главным режиссером сначала во Львовском театре юного зрителя [далее – ТЮЗ] (с 1956 года), а затем – в Одесском театре оперетты (с 1962 года).

Во Львовском ТЮЗе А.С. Барсегян работал очень активно – каждый год он ставил по три спектакля, а в 1961-м – даже пять [2]. Среди них были не только прославляющие советский строй произведения, но и всемирная классика («Три мушкетера», «Том Сойер»). Причем пьесы ставились на украинском языке [2, с. 177-178]. Это дало большой опыт для познания западноукраинской культуры и, соответственно, львовского наречия, сильно отличающегося от суржика, на котором говорят жители Юго-Восточной Украины.

По переезде в Одессу он возвращается в русскоязычную среду.

В 1960 году А.С. Барсегян был награжден медалью «За трудовое отличие». В наградном листе говорилось, что он отмечается: «за выдающиеся заслуги в развитии советской литературы и искусства и в связи с декадой украинской литературы и искусства в гор. Москве» [3].

В 1964-ом А.С. Барсегян был назначен режиссером Киевского театра юного зрителя, где проработал до 1970 года. В течение этих лет он поставил 13 спектаклей [2, с. 179-181]. Здесь же к нему пришел значительный успех. В 1964 году он поставил пьесу «Молодая гвардия» по роману А. Фадеева. За два года спектакль был показан более 130 раз и шел с аншлагом [2, с. 125]. Качество этого спектакля было оценено государством – в 1964 году театр получил престижную в то время премию Ленинского комсомола [3].

В это же время, в 1965 году Александру Сергеевичу было присвоено звание Заслуженный артист Украинской ССР, а в 1969-ом – Заслуженный деятель искусств Украинской ССР [3].

В 1970-1973 годах он возглавлял театр оперетты, а в 1974-ом – мюзикл-холл в Киеве.

Живя в Киевском театре оперетты Александр Сергеевич ставил пьесы и после ухода со службы – в 1977, 1990 и 1993 годах. Кстати, здесь же, в 1973 году он поставил музыкальную комедию В. Долидзе «Кето и Коте», написанной по мотивам популярной пьесы А. Цагарели «Ханума» [2, с. 179-181].

В 1975 году А.С. Барсегяну поступило предложение стать главным режиссером Харьковского государственного академического русского драматического театра имени А.С. Пушкина. В это время харьковский театр нуждался в обновлении из-за наметившегося в коллективе кризиса отношений. По решению Министерства культуры Украинской ССР и Центрального Комитета Компартии Украины А.С. Барсе-

гян был переведен в Харькове [4]. Чиновники Министерства культуры заверяли, что эти ненадолго. А оказалось – на всю оставшуюся жизнь.

Приход А.С. Барсеяна «оживил» театр. Его дебютом на харьковской сцене стал спектакль «Открытие» по пьесе Ю. Щербака. За ним последовали «Темп-1929» М. Захарова и «Характеры» В. Шукшина. По мнению театрального критика А. Анничева, эти спектакли «дали полное представление о широких режиссерско-постановочных возможностях яркого представителя реалистической театральной школы, но не в утилитарном понимании этого направления, а в его вечно прекрасном качестве профессионального выявления актуальной во все времена темы – жизни человеческого духа» [1].

Эти спектакли очень понравились харьковским театрам. Билет в русский театр им. Пушкина было невозможно купить – их раскупали очень быстро. На представления, а особенно премьеры, приезжали театралы из многих городов Советского Союза. Труппа с успехом гастролировала по стране.

В 1978 году А.С. Барсеян стал Народным артистом Украинской ССР, а в 1986-ом году он был удостоен ордена Трудового Красного Знамени [3].

Александр Сергеевич очень любил ставить русскую классику. На театральных подмостках с успехом шли «Вишневый сад» А. Чехова, «Борис Годунов» А. Пушкина, «Леди Макбет Мценского уезда» Н. Лескова, «Село Степанчиково и его обитатели», «Дядюшкин сон» Ф. Достоевского, «Последняя жертва», «Доходное место» А. Островского.

Но не только русская классика шла на театральных подмостках. Вершиной театрального сезона 1980 года считаются постановки «Макбета» В. Шекспира, «Моя прекрасная леди» Б. Шоу и модной в то время драмы «Аэропорт» А. Хейли.

Около 80-ти пьес советских (русских, грузинских, украинских), а также мировой классической и современной драматургии увидели свет только на сцене Харьковского государственного академического русского драматического театра имени А.С. Пушкина в режиссуре А.С. Барсеяна. Уже в 1980-е годы харьковчане, театралы Советского Союза признали Александра Сергеевича Барсеяна Великим Режиссером. А актеры и студенты называли его Барсом (сокращенно от Барсеян). Но это прозвище ему подходило. Как и этот зверь! Александр Сергеевич был горд и благороден, уверен в себе (кстати, барс принадлежит к семейству кошачьих – любимых зверей режиссера).

Актеры любили работать с Александром Сергеевичем, становясь единомышленниками главного режиссера. Им очень импонировало ненавязчивость, скромность и благородство в общении на репетициях, несмотря на взрывной «кавказский» темперамент. На репетиции он всегда приходил заранее. И его излюбленной фразой была: «Ребята, это вам не в институте, это в академическом театре!» [2, с. 100].

С 1979 года А.С. Барсеян начал работать в Харьковском институте искусств им.

И. Котляревского, возглавив кафедру режиссуры. Студенты любили своего Учителя. Часто люди поступали на просто в институт искусств на режиссерский факультет, а они хотели учиться именно у Александра Сергеевича.

Несмотря на взрывной характер, многие его очень любили. Одна из его студенток Юлита Ран вспоминала: «...я не припомню случая, чтобы он повышал голос на студентов без крайней на то необходимости. Да и в экстренном случае предпочитал острое слово, ироничное замечание, а не крик – и работало это куда лучше» [2, с. 78]. Далее она рассказывала о работе Барсеяна с учениками: «Нам, студентам, была предоставлена нашим педагогом свобода действия, но свобода в четко очерченных рамках, свобода в нужном направлении. Никто не ограничивал полет нашего воображения, не навязывал авторитетного мнения, нас больше воспитывали, чем учили "ремеслу" – и как показала практика, это был лучший способ растить из нас режиссеров» [2, с. 78]. Сам Барсеян по этому поводу цитировал шуточную фразу «Разбойникам, солдатам и артистам нужны руководители» [2, с. 17].

Два тяжелых этапа пережил А.С. Барсеян вместе с Харьковским театром им. Пушкина: первый это пожар 1978 года и второй – распад СССР.

В марте 1978 года ночью в помещении театра вспыхнул пожар. Здание выгорело практически дотла. Александр Сергеевич взялся за восстановление здания. Долгие годы он оббивал пороги местной администрации, министерств и ведомств, добиваясь от советских и постсоветских руководителей решения важного для города вопроса – восстановление здания популярного театра. В начале 1990-х годов даже ставился вопрос о закреплении за театром здания Дворца культуры связи, где приютили труппу пушкинистов и несколько десятилетий они выступали. Ставился вопрос о переносе театра в другое место, даже на окраину – в район Салтовского жилмассива или поселка тракторного завода. Но Александр Сергеевич настаивал: театр должен вернуться домой. Он даже обустроил в обгоревшем здании себе кабинет, показывая этим, что театр находится здесь, а Дом культуры связи – это временное пристанище. И, наконец, в 1994 году при содействии тогдашнего городского головы Евгения Кушнарева дело сдвинулось с мертвой точки и медленно начало двигаться вперед. Причем А.С. Барсеян настоял не на восстановлении старого здания, а на создании на его месте нового, современного театрального помещения. Деньги то выделялись на строительство, то стройка замораживалась из-за отсутствия финансирования. В последний год выяснилось, что не хватает миллиона гривен для завершения строительства. Тогда харьковчане собрали необходимую сумму и таким образом поддержали Великого Режиссера. И в 2003 году состоялось открытие первой очереди – зрительного зала и фойе, служебных помещений первой необходимости.

После распада Советского Союза и обретения независимости Украиной в экономическом плане в стране наступили сложные времена. Начались задержки зарп-

лат. Это сказалось на посещении театра. Перед людьми встал вопрос: или хлеба, или зрелищ. Естественно, победил хлеб. Чтобы вернуть зрителя, было решено установить низкие цены на билеты и дотировать театр за счет местного бюджета.

Переплетение этих проблем тяжелым бременем легло на А.С. Барсеяна и сильно подорвало его здоровье. Но он продолжал работать, заниматься общественной деятельностью.

А.С. Барсеян очень любил Харьков. Это был город его молодости и здесь он воплотил свои режиссерские мечты. Он жил не только своими «пушкинскими» проблемами. Его авторитет в городе был огромен еще с 1980-х годов. Александр Сергеевич старался поддерживать всех, кому нужна была помощь. Он выступал за сохранение исторических памятников в городе. Когда в начале 2000-ых у музыкально-театральной библиотеки им. К. Станиславского местные олигархи хотели отобрать помещение, Александр Сергеевич сопровождал директора библиотеки И. Аввакумову по всем начальственным кабинетам и своим авторитетом защитил уникальный «храм», где хранятся не только книги, но и пластинки, аудио- и видеозаписи разных лет.

Заслуги А.С. Барсеяна были отмечены наградами независимых Украины и России. В 2006 году он стал кавалером украинского ордена «За заслуги» III степени «за значительный личный вклад в создание и реализацию инновационной модели регионального развития, весомые достижения в профессиональной деятельности и по случаю 350-летия основания города Харькова», а в 2007 году правительство России наградило его медалью Пушкина «за большой вклад в распространение, изучение русского языка, сохранение культурного наследия, сближение и взаимообогащение культур наций и народностей» [3]. Не забыл заслуг Барсеяна и Харьков, присвоив ему в 2006 году звание Почётного гражданина города.

Александр Сергеевич трудился практически до последних дней жизни. Его не стало 7 сентября 2011 года. В последний путь его провожали как Любимого Великого Артиста тысячи харьковчан и гостей, специально приехавших на похороны из разных уголков бывшего Советского Союза. Похоронен Барсеян на Аллее почётных граждан города. Вспоминая этот день, руководитель музыкальной части театра Светлана Луполчук пишет: «В день похорон, наши мальчишки, в десять утра, занесли и поставили гроб с телом Александра Сергеевича. И вдруг в зале прозвучало: "Он никогда не опаздывает!" Когда прощались с Александром Сергеевичем, всё время звучала фраза: "Прощай, Папа!"». Ведь он действительно был для нас отцом, пусть строгим, пусть требовательным, но зато любящим и искренне переживающим!» [2, с. 102].

И, не смотря на то, что прошло уже 8 лет со дня смерти, А.С. Барсеяна до сих пор с уважением вспоминают в Харькове, воздавая дань его таланту и верности своему делу и городу.

Список использованной литературы:

1. **Анничев А.**, Человековед // Время. 2019. 8 января.
2. **Барс из рода** Мельпомены: Книга вомспоминаний Харьков, 2014 198 с.
3. **Барсебян Александр Сергеевич**, URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Барсебян,_Александр_Сергеевич
4. **История развития** театра русской драмы. URL: <https://www.shukach.com/ru/node/7907>
5. **Нариси з історії** театального мистецтва України. XX століття. Київ, 2006.1053 с. [Очерки по истории театального искусства Украины. XX век. Киев, 2006. 1053 с.]
6. **Тарасова Л.**, Александр Барсебян: "Надо отдавать людям то, что знаешь и умеешь" // Вечерний Харьков. – 2012. – 8 сент. URL: <http://kharkov-online.com/news/n181568.html>
7. **Логвиненко Л.**, Ми прикуті до театру ланцюгами, як раби до галери // Слобідський край. 2004. 10 січня. [Логвиненко Л. Мы прикованы к театру цепями, как рабы к галере // Слободской край. 2004. 10 января].

Helena Dyakova (Kharkov, Ukraine)

Alexander Barseghyan

Summary

January 10, 2019 would mark the 90th anniversary of the outstanding Kharov Citizen – the chief Director of the Russian drama theater. Alexander Pushkin, People's artist of the Ukrainian SSR Alexander Barseghyan. Alexander Barseghyan was born in Batumi on January 10, 1929. The Barseghyan family lived in a typical Eastern courtyard, where Georgians, Azerbaijanis, Armenians, Turks, Jews peacefully coexisted... And the peculiarity of the yard was a huge number of cats. Hence A. S. Barseghyan's admiration of these animals.

Alexander loved theater since childhood. In 1946, the young man's life changed: he was taken as an assistant Director of the Batumi state drama theater.

In 1948, Barseghyan entered the Kharov theater Institute on the course of People's artist of the USSR Les Dubovik. A. S. Barseghyan fondly recalled his student years, his teachers and classmates.

After his graduation he worked in theaters Dneprodzerzhinsk, Lvov, Odessa, Kiev. In 1975 he was appointed chief Director of the Kharov state academic Russian drama theatre named after Pushkin. With the emergence of a new Director theater quickly gained popularity. About Russian, Georgian, Ukrainian, Soviet, as well as world classical and modern dramaturgy 80 plays were published only on the stage of the Kharov state

academic Russian drama theater named after A. S. Pushkin directed by A. S. Barseghyan.

His first performances "blew up" the Kharkov theater. A ticket to the theater. Pushkin was impossible to buy. Theater-goers from many cities of the Soviet Union came to the performances, especially the premieres. The theater successfully toured the country.

Already in the 1980s, Kharkov, theater-goers of the Soviet Union recognized Alexander Barseghyan as a Great Director. And the actors and students called him the Leopard.

The actors loved to work with Alexander Sergeevich, becoming like-minded chief Director. They were very impressed by the unobtrusive, modesty and nobility in communication at rehearsals.

Since 1979, A. S. Barseghyan began working at the Kharkov Institute of arts. I. Kotlyarevsky, head of the Department of directing. The students loved their Teacher. Often people came to just the Institute of arts at the faculty of directing, and they wanted to learn from Barseghyan.

Two heavy stage experienced A. S. Barseghyan, together with the Kharkov theater. Pushkin: the first is the fire of 1978 and the second is the collapse of the USSR.

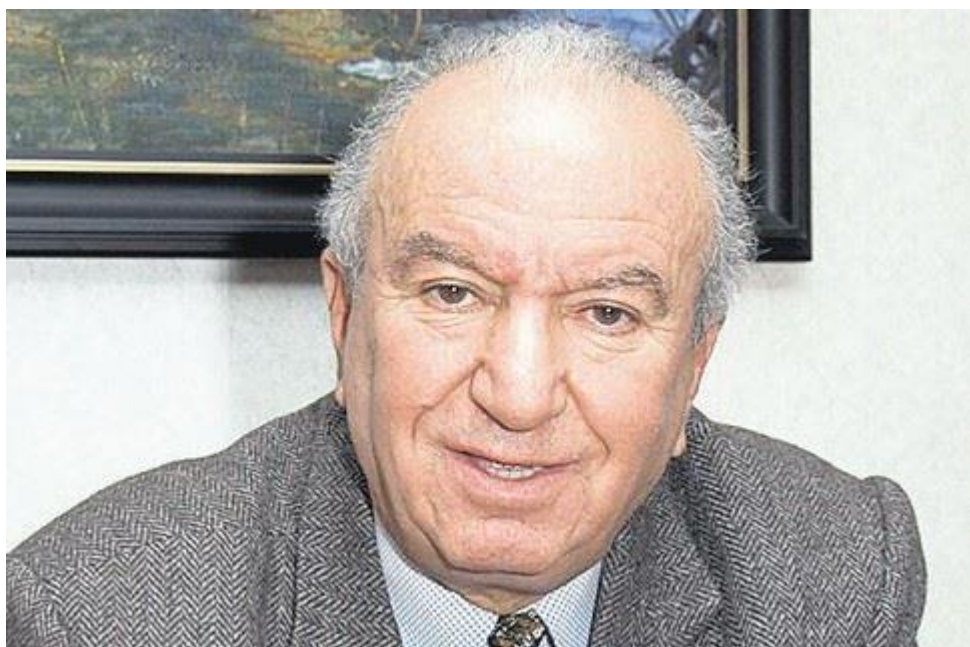
The interweaving of these problems placed a heavy burden on A. S. Barseghyan and severely undermined his health.

Barseghyan was very fond of Kharkov. He lived not only their, "Pushkin", problems, but and urban.

Merits of A. S. Barseghyan were awarded by the USSR, independent Ukraine and Russia. In 1978 he was awarded the title of people's artist of the USSR, and in 2006 he became an Honorary citizen of Kharkov. He was awarded the order of the red banner of Labor, the medal "For labor difference", the Ukrainian order of merit of the III degree, the Russian medal of Pushkin.

Alexander Sergeyevich worked almost until the last days of his life. He passed away on September 7, 2011. On his last journey he was accompanied as a Favorite great Artist by thousands of Kharkov citizens and guests who specially came to the funeral from different parts of the former Soviet Union. Barseghyan was buried in the Alley of honorary citizens of the city.

And, despite the fact that it has been 8 years since his death, A. S. Barseghyan is still remembered with respect in Kharkov, paying tribute to his talent and loyalty to his work and the city.

Александр Сергеевич Барсегян
(http://www.radaspilnot.org.ua/wp-content/uploads/2016/04/10419994_152315668495980_926413922822379024_n.jpg)

2500 წლოვანი ბათუმი („ბათეა“, „მატიუმი“...) – თვითმმართველი ქალაქი

აბსტრაქტი: წელს, პირველად, 28 აპრილს, ბათუმზე 1888 წელს რუსეთის ხელისუფლების მიერ თვითმმართველი ქალაქის სტატუსის მინიჭების დღეს, აღინიშნა სახალხო ზეიმი „ბათუმობა“. როგორც მოსალოდნელი იყო, ამან საზოგადოების ერთ ნაწილში კითხვები წარმოშვა ბათუმის, როგორც დასახლების წარმოშობის, ქალაქად ცნობის თუ აღიარების, ლოკალიზაციის (ადგილმდებარეობის) და თვითმმართველობის სტატუსის მინიჭების მნიშვნელობასთან დაკავშირებით. მართალია, თვითმმართველ ქალაქად ბათუმის გამოცხადების საკითხს არაერთი ნაშრომი მიეძღვნა, მაგრამ წარმოდგენილი სტატიის მიზანია, ჯერ ერთი, მკითხველს შეძლებისდაგვარად პასუხი გასცეს გაჩენილ კითხვებზე და, მეორე, შეახსენოს ის წინაპირობები, რომელთაც განსაზღვრეს ქალაქზე თვითმმართველობის მინიჭება.

საკვნძო სიტყვები: ბათუმი, თვითმმართველი ქალაქი, ბათუმის ციხე, ურბანული დასახლება, თავისუფალი სავაჭრო ქალაქი, თვითმმართველობა

Key words: Batumi, Self-governing City, Batumi castle, Urban settlement, Free shopping city, Self-government

წელს, პირველად, 28 აპრილს, ბათუმზე 1888 წელს რუსეთის ხელისუფლების მიერ თვითმმართველი ქალაქის სტატუსის მინიჭების დღეს, აღინიშნება სახალხო ზეიმი „ბათუმობა“. როგორც მოსალოდნელი იყო, ამან საზოგადოების ერთ ნაწილში კითხვები წარმოშვა ბათუმის, როგორც დასახლების წარმოშობის, ქალაქად ცნობის თუ აღიარების, ლოკალიზაციის (ადგილმდებარეობის) და თვითმმართველობის სტატუსის მინიჭების მნიშვნელობასთან დაკავშირებით. მართალია, თვითმმართველ ქალაქად ბათუმის გამოცხადების საკითხს არაერთი ნაშრომი მიეძღვნა [*ბენდიანიშვილი, 1982; სიორიძე, 1988, №216; კოპალეიშვილი, 2002; ბენდიანიშვილი, 2008; სიორიძე, 2011b და სხვა*], მაგრამ წარმოდგენილი ნაშრომის მიზანია, ჯერ ერთი, მკითხველს შეძლებისდაგვარად პასუხი გასცეს გაჩენილ კითხვებზე და, მეორე შეახსენოს ის წინაპირობები, რომელთაც განაპირობეს ქალაქზე თვითმმართველობის მინიჭება.

არქეოლოგიური და წერილობითი წყაროების შესწავლა - ანალიზის საფუძველზე, მკვლევარებს [*ყაუხჩიშვილი, 1987; ინაიშვილი, 1965; კახიძე, ხახუტაიშვი-*

ლი, 1989; კახიძე., 2013] მიაჩნიათ, რომ ბათუმი, როგორც სახელოსნო-სავაჭრო (ურბანული) დასახლება ძვ. წ-ის VII-VI საუკუნეებიდან არსებობს, თუმცა ისე როგორც ყველა ძველი ქალაქის ისტორიაში, აქაც შეიმჩნევა აღმავლობა-დამცრობა-დაქვეითების პერიოდები, მის ირგვლივ და მეზობელ ქვეყნებში შექმნილი პოლიტიკური და ეკონომიკური ვითარების შესაბამისად. ამასთან, აშკარად ჩანს მისი მდგომარეობის დამოკიდებულება საქართველოში არსებულ სოციალურ-ეკონომიკურ და პოლიტიკური ვითარებაზე. იგი წარმოიშვა ისტორიული კოლხეთის მიწაზე, მდ. ყოროლისწყლის ზღვასთან შეერთების ადგილას, თანამედროვე თამარის დასახლების ტერიტორიაზე, მდინარის აყოლებით და ბარცხანის წყლამდე იყო განფენილი. ფიქრობენ აქედანაა წარმოშობილი ტოპონიმი „ორთაბათუმი“ – შუა ბათუმი [უზუნაძე., 2013:17]. ქალაქის გავრცობა-გადანაცვლება დასავლეთით, ყურესაკენ გვიან, XVIII-XIX საუკუნეთა მიჯნაზე დაიწყო.

საერთოდ, როცა ძველი ქალაქების წარმოშობის საკითხებზე ვმსჯელობთ, გასათვალისწინებელია, როგორი დასახლება ითვლებოდა ქალაქად ძველ და შუა საუკუნეებში. როგორც წესი, ქალაქები ჩნდებოდა ადამიანთა დიდი მასის თავშეყრის ადგილებში: სავაჭრო გზების შესაყარში, მდინარეების, ზღვების სანაპიროზე, სადაც მოსახერხებელი იყო სახელოსნო-სავაჭრო საქმიანობის გამართვა ადგილობრივ მოსახლეობასა და გამვლელ მგზავრებთან თუ ვაჭრებთან საურთიერთობოდ. ისინი დაცული იყო ღრმა თხრილებითა თუ გალავნებით, გააჩნდათ დამცავი ციხეები [მესხია, 1983:73]. ამ ნიშნებით თუ ვიმსჯელებთ, ძველი ბათუმი სავაჭრო-სახელოსნო დასახლებად ჩანს ძვ. წ-ის VII-VI საუკუნეებიდან და მას სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობა ჰქონია ანტიკური ხანის ეგეოსისა და შავი ზღვის ცენტრებთან, რადგან აქ მოპოვებულ არქეოლოგიურ მასალაში მრავლადაა ბერძნული სახელოსნო-სავაჭრო ცენტრების (ათენი, როდოსი, თაზოსი, სინოპი...) მრავალფეროვანი კერამიკული ნაწარმი. ამიტომ იყო, რომ გაკვირვებას გამოთქვამდა ცნობილი მკვლევარი თ. ყაუხჩიშვილი: „ვიცით ბათუმ-ქობულეთის რეგიონის მჭიდრო ურთიერთობა ანტიკურ სამყაროსთან VII-VI საუკუნეებში და ასეთ ვითარებაში უცნაური ჩანს ის გარემოება, რომ წერილობით წყაროებში თითქოს სრულად არ ასახულა ის რეალური სიტუაცია, რაც სავსებით გარკვეულია მატერიალური კულტურის ძეგლების მიხედვით“ [ყაუხჩიშვილი, 1987:109-115]. მართლაც, წერილობით წყაროებში ბათუმი (ბათეა, ბათე-ი) პირველად ჩანს არისტოტელეს (384-322) „მეტროლოგიაში“, ხოლო ქალაქად (მატიუმი) მოხსენიებულია რომაელი მოღვაწის პლინიუს სეკუნდის (24-79 წწ.) „ბუნების ისტორიაში“ [უზუნაძე., 2013:8-9]. ბათუმი ქალაქად ჩანს (ალტუსი, ბათუსი) და მნიშვნელოვანი ქალაქინავსადგური ყოფილა ადრეშუასაუკუნეებში, მნიშვნელოვანი, რიცხვმრავალი ქალაქია XI-XIII საუკუნეებში (თ. ბერადე) და მას (ვატი-ბათუმი) გაცხოველებული ვაჭრობა აქვს ვენეციელ, პიზელ და გენუელ დიდვაჭრებთან (თ. ბერადე). ბათუმი აღნიშნულია როგორც XIV-XVII საუკუნეების ევროპელი, ისე XVIII-XIX საუკუნეების რუს მოგზაურ-ვაჭართა საზღვაო რუკებზე [უზუნაძე., 2013:19]. XIV

საუკუნეში ბათუმის ეკონომიკური და კულტურული მდგომარეობის მაჩვენებელია თუნდაც ის ფაქტი, რომ ბიზანტიელი ისტორიკოსის მიქაელ პანარეტოსის ცნობით, ერთიანი საქართველოს მეფის ბაგრატ მეხუთეს (1360-1393 წწ.) მოწვევით 1373 წლის აგვისტოში დიდი ამალით ბათუმს სწევია ტრაპიზონის იმპერატორი ალექსი მესამე კომნენოსი *[უზუნაძე., 2013:26-27]*. ვახუშტი ბატონიშვილის მიხედვით, XVIII საუკუნეში ბათუმი „მცირე ქალაქია და ციხე კარგი“ *[ბატონიშვილი..., 1904:322]*.

წერილობით წყაროებში ზემოთ ნახსენები ბათეა, ბათე-სი, მათიუმი, პორტუს-ალტუსი, ბათუსი, ვატი, ვათანი, მეცნიერ-მკვლევართა მიერ გაიგივებულია ბათუმის სახელწოდებასთან.

ბათუმის ციხეზე ჩატარებული არქეოლოგიური გათხრებით დადასტურდა მძლავრი გალავნის, ციხის, სალოცავების ნაშთები, ღრმა ჭა, ყოროლისწყალზე ჩამავალი გვირაბი. ამიტომ, ვფიქრობთ, ბათუმის ურბანული, საქალაქო დასახლების ისტორია აქედან (ძვ. წ-ის VII-VI სს.) უნდა აითვალოს, რის შესახებაც მკითხველს მოვუთხრობდით ორი წლის წინ საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის „მაცნეში“ დაბეჭდილ სტატიაში *[დიასამიძე, 2016a:86-95]* და ესვამდით საკითხს უახლოეს წლებში, მოსამზადებელი სამუშაოების ჩატარების შემდეგ, აღნიშნულიყო ბათუმის დაარსების 2500 წლისთავი. ამით პასუხი გაეცემა სხვადასხვა დროს მეზობელი ქვეყნების პრესაში, სამეცნიერო ნაშრომებსა თუ ოფიციალური პირების გამოსვლებში გახშირებულ მსჯელობებს, ბათუმის მათი ქვეყნის საზღვრებში მდებარეობისა თუ კუთვნილების და ქალაქად ფორმირების საკითხებთან დაკავშირებითაც.

ბათუმის, როგორც საქალაქო (ურბანული) დასახლების ისტორიაში განსაკუთრებით გამორჩეულია XIX საუკუნე, სადაც გარკვევით ჩანს, თუ რა როლს თამაშობს ქალაქების ზრდა-განვითარებაში მათ ირგვლივ შექმნილი სოციალურ-ეკონომიკური და პოლიტიკური ვითარება, სადაც ისინი მდებარეობენ. ამ თვალსაზრისით XIX საუკუნის ბათუმის ისტორიაში აშკარად ჩანს ორი პერიოდი: ოსმალთა ბატონობის ხანა (1878 წლამდე) და მომდევნო ათწლეულები, როცა ქალაქი რუსეთის იმპერიის საზღვრებში მოექცა.

XIX საუკუნის დასაწყისში (1804 წ) ბათუმის ციხეში იდგა ოსმალთა 121 კაციანი გარნიზონი, ფრანგი მოგზაურის ადრიან დიუპრეს ცნობით, 1807 წელს ბათუმის მოსახლეობის ძირითადი ნაწილი ქართველებია, ცხოვრობენ სომხებიც. იგი უფრო მოზრდილი სოფლის ტიპის დასახლებაა 2000 მცხოვრებით. ბაზარში ორმოცდაათიოდე დუქანი ვაჭრობს იაფფასიანი საქონლით. ქალაქი გადანაცვლებული ჩანს დასავლეთით მდ. ბარცხანის მარცხენა ნაპირზე *[უზუნაძე., 2013:33]*. 30-იანი წლების შუა ხანებში (1836 წ.), გერმანელი მეცნიერისა და მოგზაურის კარლ კოხის ცნობით, ბათუმი წარმოადგენდა საკმაოდ დიდ და სტუმართმოყვარე ქალაქს, სადაც სიცოცხლე ჩქეფდა და ჭრელი ხალხი ირეოდა. 40-იანი წლების დასაწყისშიც რუსი ოფიცრის ი. პროსკურიაკოვის ცნობით, იგი

ქალაქად მოიხსენიება, მოსახლეობა ქართულად მოლაპარაკეა. ქალაქში დგას ძველებური ფერწერით მოხატული ეკლესია კარგად შენახული. 50-იან წლებში ქალაქში მოსახლეობა შემცირებულა (1600 სული). როგორც ჩანს, „თანზიმათმა“ და ყირიმის ომმა თავისი უარყოფითი შედეგი მოუტანა ქალაქს. 70-იანი წლების დასაწყისის ბათუმის შესახებ სხვადასხვა ავტორთაგან, მოვიტან ვილიამ **ჯიფორდ პალგრევის** (ინგლისის კონსული ტრაპიზონში) ცნობას: „ბათუმის საბაზრო მოედანზე ამ დროს 385 დუქანი იდგა, სულ ქალაქში კი 246 სახლი იყო ხუთათასამდე მცხოვრებით. თურქეთის ხელისუფალთა „ზრუნვა“ ქალაქისადმი იმაში გამოიხატა, რომ ბათუმის გასამაგრებლად...ნავმისადგომის დასავლეთ მხარეს შენდებოდა 80 ზარბაზნიანი უზარმაზარი ბატარეა. მეორე ასეთივე ბატარეა აშენდა ნავმისადგომის სამხრეთ მხარეს. მესამე კი დაპროექტებული იყო აღმოსავლეთის მხარეს ნავმისადგომის შესასვლელთან“ [*პალგრევი, 2012:83*]. თურქეთის ხელისუფალთა მხრივ ასეთი სამხედრო გააქტიურება და ბათუმის მიმართ გაზრდილი ყურადღება 60-იან წლებში, რაც აქედან ახალციხისა და ყარსისაკენ გზების მშენებლობაში და „ახალი ბათუმის“ მშენებლობაში გამოიხატა, გამოწვეული იყო იმით, რომ მსოფლიოს დიდი სახელმწიფოები (რუსეთი, ინგლისი, საფრანგეთი) აშკარად ცდილობდნენ შავი ზღვის სრუტეების, მისი ჩრდილო და აღმოსავლეთის სანაპიროების ხელში ჩაგდებას [*ვაჩნაძე., 2007*]. თურქეთს მართლ ბოლო 50 წლის განმავლობაში სამი დიდი ომის გადახდა მოუწია რუსეთთან (1806-1812 წწ.; 1828-1829 წწ.; 1853-1856 წწ.) და ყველგან ბათუმის საკითხი ერთ-ერთ მთავარ და მწვავე პრობლემად ითვლებოდა. ბათუმით რუსეთის განსაკუთრებით დაინტერესებულობის მაჩვენებელია 1828-1829 წლების ომის ბოლოს რუსეთის იმპერატორის ნიკოლოზ პირველის დირექტივა-თურქეთის კონტრიბუციის ნაწილი შეეცვალათ ტერიტორიების დათმობით აზიაში. „ბათუმი და ყარსი, – უთქვამს მეფეს, – ღირს იმად, მათთვის გაეწიროთ რამდენიმე მილიონი“ [*Потто, 1908:43*] ამიტომ, თურქეთის მხრივ ბათუმისადმი ყურადღების გაზრდა ლოგიკური ჩანდა. მიუხედავად ამისა, ბათუმი კვლავ რჩებოდა პროვინციულ და პატარა ქალაქად. რამდენადაც შემდეგ მოგვიწევს საუბარი ბათუმის მმართველობის სტრუქტურაზე რუსეთის ბატონობის ხანაში, ვფიქრობთ, საჭიროა მკითხველს მოვუთხროთ ამავე საკითხზე ადრინდელი ბათუმის შესახებაც. მოვიტანთ ამონარიდს დ. ბაქრაძის ნაშრომიდან „არქეოლოგიური მოგზაურობა გურიასა და აჭარაში“. 70-იანი წლების დასაწყისის ბათუმის ოლქისა და ქალაქის მმართველობის ასეთ სტრუქტურას წარმოადგენს დ. ბაქრაძე: „ბათუმი ლაზისტანის საფაშოს დედაქალაქია. მას მართავს მუთასარიფი ანუ გუბერნატორი, რომელიც უშუალოდ ემორჩილება პორტას... ამ საფაშოში შედის 11 კაზა ანუ ოლქი (ერთ-ერთია ბათუმი – ბ. დიასამიძე). ყოველ ოლქს განაგებს ოლქის უფროსი ანუ კაიმაკამი... გარდა ფაშისა, ბათუმში არის: მეჯლისი ანუ საგუბერნიო საბჭო, კაიმაკამი, სასამართლო, საბაჟოს სამმართველო და შტაბსადგომი ბატალიონისა [*ბაქრაძე, 1987:24*].

1878 წელს ბერლინის კონგრესის გადაწყვეტილებით თურქეთი რუსეთს აზიაში უთმობდა არდაგანს, ყარსსა და ბათუმს. ბათუმი ცხადდებოდა პორტო-ფრანკოდ (თავისუფალ ქალაქად) უპირატესად, კომერციული თვალსაზრისით *[ვარდმანიძე, 2013: 117]*. რუსეთი დაჩქარებული ტემპით შეუდგა ბათუმის – შავ ზღვაზე გამორჩეული პორტის, უპირატესობათა რეალიზებისათვის საჭირო სამუშაოების განხორციელებას. პირველ რიგში, საჭირო იყო პორტის რეკონსტრუქცია-გაფართოვება, ნავმისადგომების რაოდენობის გაზრდა და ინფრასტრუქტურის გაუმჯობესება, რაც პორტო-ფრანკოს პირობებშიც ხორციელდებოდა. ბაქოს ნავთობის ნაკადის გაზრდა რკინიგზის ბათუმამდე გაყვანას აუცილებელს ხდიდა. 1880 წელს დაწყებული ამიერკავკასიის რკინიგზის ბათუმ-სამტრედიის შტოს მშენებლობა დასრულდა და ოფიციალურად 1883 წლის 21 მაისს გაიხსნა. მალე მოძრაობა გაიხსნა თბილის-ბაქოს რკინიგზის ხაზზეც *[სდსინ, 2008:226]*, რაც ბაქოს ნავთობის ბათუმიდან გატანის შესაძლებლობებს არნახულად ზრდიდა. მიუხედავად ამისა, მაინც დაისვა საკითხი ბაქო-ბათუმის ნავთსადენის მშენებლობის შესახებ, რომელიც შედარებით გვიან, 1906 წელს დასრულდა და მისი საერთო სიგრძე 899 კილომეტრს შეადგენდა *[სიორიძე, 2011a:36]*.

ბათუმი კვლავ პორტო-ფრანკოს პირობებში ცხოვრობდა. რომელიც მართალია, ქალაქის ეკონომიკურ და ფინანსურ მდგომარეობას აუმჯობესებდა, მაგრამ ქალაქის ირგვლივ მცხოვრებთა მდგომარეობას გაუსაძლისს ხდიდა, რადგან ყოველგვარი ნაწარმი, ადგილობრივი, თუ უცხოური, შემოწმება-ჩხრეკას და გადასახადს ექვემდებარებოდა. ამიტომაც, რომ მუჰაჯირობის გამომწვევ მიზეზთა შორის პორტო-ფრანკოც სახელდება *[დიასამიძე, 2016b:362]*. პორტო-ფრანკოს უკვე 450 წლიანი ისტორია გააჩნდა, იგი მე-16 საუკუნის შუა ხანებში (1547 წ.) გაჩნდა იტალიის ქალაქ ლივორნოში, როგორც სასაწყობო ცენტრი. შემდეგ იგი შეიქმნა გენუაში, ვენეციაში, მარსელში და სხვა ათობით ქალაქში. რუსეთში იგი მესამე იყო ოდესისა და ვლადივოსტოკის შემდეგ. 1886 წელს იმის გათვალისწინებით, რომ ქალაქის განვითარებას იგი შეაფერხებდა, ხელისუფლებამ ბათუმის პორტო-ფრანკო გააუქმა.

ბათუმი 80-იანი წლებიდან სწრაფი ტემპით იზრდებოდა. თუ ომის წინ მისი მოსახლეობა 3000 არ აღემატებოდა, 1882 წელს იგი 8671 იყო, 1890 წელს კი 14674 სულს შეადგენდა. ასევე გაიზარდა მისი შემოსავლებიც: თუ 1879 წელს ქალაქის ბიუჯეტში შევიდა 21 010 რუბლი, 1882 წელს-68 094, 1887 წელს იგი 116 394 რუბლამდეა გაზრდილი *[სდსინ, 2008:232]*. გაფართოვდა მისი საზღვრები და გამრავალფეროვნდა მისი ინფრასტრუქტურა. ქალაქის სწრაფი განვითარება, მისი მართვის სრულყოფასაც მოითხოვდა. მით უმეტეს, რომ რუსეთის სახელმწიფოში უკვე კარგა ხანია დაწყებულიყო ბურჟუაზიული რეფორმები, მათ შორის საქალაქო რეფორმაც. საქართველოში აქამდე თვითმმართველობა მიღებული ჰქონდა ხუთ ქალაქს: თბილისს, ქუთაისს, ფოთს, გორს და ახალციხეს. დებულება საქალაქო თვითმმართველობის შესახებ ძალაში შევიდა 1870 წლის 16 ივნისს იმპერატორ

ალექსანდრე მეორეს ბრძანებით *[ბენდიანიშვილი, 1982:13-14]*. დებულებით საარჩევნო თანრიგებს საფუძვლად ედებოდა არა მოქალაქეთა სოციალური წარმოშობა, არამედ ეკონომიკური მდგომარეობა. ოსმალთაგან ქალაქის გათავისუფლების შემდეგ ქალაქს მართავდა პოლიცემისტერი ქალაქის ზედაფენიდან არჩეული ოთხი დეპუტატის დახმარებით. ქალაქს საოლქო თვითმმართველობისგან გამოყოფილი ჰქონდა ცალკე ფინანსები, რომელსაც ქმნიდა 20-დე სხვადასხვა სახის მოსაკრებელი *[Батымь..., 1906: 468-475]*. როგორც შემდეგ გაირკვა, მას პოლიცემისტერი უკონტროლოდ ხარჯავდა. ქალაქის გაზრდილი შემოსავლების პირობებში, ასე აღარ შეიძლებოდა გაგრძელებულიყო. 1885 წელს ქალაქის მოქალაქეთა რწმუნებულმა თხოვნით მიმართა კავკასიის მთავარმართებელს ბათუმისათვის თვითმმართველობის მინიჭების თაობაზე, შემდეგ 1887 წელს ქუთაისის გუბერნატორმა გამოიჩინა ინიციატივა და სპეციალური კომისია შექმნა რეფორმის წინაპირობების მოსამზადებლად. როგორც ჩანს, უმაღლესი ხელისუფლებაც დარწმუნდა ბათუმისათვის თვითმმართველობის მინიჭების აუცილებლობაში და 1888 წლის 14 აპრილს იმპერატორმა ხელო მოაწერა ბრძანებას ბათუმისათვის თვითმმართველი ქალაქის სტატუსის მინიჭების თაობაზე იმ პირობით, რომ პირველ ოთხ წელიწადს ქალაქისათვის იქნებოდა მთავრობის მიერ დანიშნული პირი.

ბათუმში თვითმმართველობის დაფუძნების მიზნით მოსამზადებელი სამუშაოების ჩასატარებლად ფართოდ გაიშალა საგანგებო კომისიის საქმიანობა კ. გავრონსკის თავმჯდომარეობით. დებულებით საარჩევნოდ ქალაქში ჩამოყალიბდა სამი თანრიგი, სამი საარჩევნო კრება: მსხვილი მესაკუთრეების, საშუალო შემდეგების მოქალაქეების და წვრილი მესაკუთრეების. თითოეული ირჩევდა ხმოსანთა მესამედს (12 ხმოსანი). ასე რომ ბათუმის ქალაქის საბჭოს შემადგენლობა განისაზღვრა 36 კაცით.

საქალაქო თვითმმართველობის განმკარგულებელ ორგანოს წარმოადგენდა სათათბირო. სათათბირო ირჩევდა აღმასრულებელი ფუნქციებით აღჭურვილ და მის წინაშე ანგარიშვალდებულ გამგეობას 4 წლის ვადით. საქალაქო თვითმმართველობის მთავარ ფუნქციას შეადგენდა კომუნალური მეურნეობის ხელმძღვანელობა. მას აგრეთვე ხელი უნდა შეეწყო მრეწველობა-ვაჭრობის განვითარებისათვის, გაეხსნა სკოლები, ბიბლიოთეკები, საავადმყოფოები, საქველმოქმედო საზოგადოებები. არჩევნები დაინიშნა ამომრჩეველთა თანრიგების მიხედვით 25, 26 და 27 აგვისტოსთვის. მეორე და მესამე თანრიგების არჩევნები დროულად ჩატარდა, ხოლო პირველი თანრიგისთვის 2 სექტემბრისთვის გადაიდო, ამომრჩეველთა საჭირო რაოდენობის გამოუცხადებლობის გამო *[კოპალეიშვილი, 2002:73]*. არჩევნების შედეგების მიხედვით, 36 ხმოსნიდან ქართველი იყო 11; სომეხი-10; რუსი-8; ბერძენი-2; ებრაელი-2; პოლონელი-2; გერმანელი-1 *[Батымь..., 1906:487]*. 11 სექტემბერს დაინიშნა სათათბიროს პირველი სხდომა ფიცის დასადებად, რომელიც შედგენილი იყო რამდენიმე ენაზე. ქრისტიანები სახარებაზე იფიცებოდნენ, მუსლიმანები-ყურანზე *[კოპალეიშვილი, 2002:74]*. 1888 წლის 17 სექტემბრის სხდო-

მაზე აირჩიეს გამგეობის წევრები და მდივანი. წევრებად: დ. ბიკოვი, ი. შადინოვი, და ა. კოიანდერი; მდივნად-ი. მესხი. ქალაქის თავად დანიშნულიყო კონსტანტინე დანიელისძე გავრონსკი. პირველ ოქტომბერს ბათუმის თვითმმართველობა საზეიმოდ გაიხსნა. მართალია, ხმოსანთა შორის ქართველების ასეთი სიმცირე დამაფიქრებელი და გამოსასწორებელი იყო, რაც მომდევნო არჩევნებისას, ცნობილ მოღვაწეთა ძალისხმევით მოგვარდა კიდეც.

საქალაქო თვითმმართველობის შემოღება, მართალია, ქალაქს ცხოვრების სამეურნეო-ეკონომიკურ სფეროში დამოუკიდებლობას ანიჭებდა და ეს მეტი განვითარების პერსპექტივებს ქმნიდა, მაგრამ დებულების ზოგიერთი მუხლი ზღუდავდა თვითმმართველობას და მთავრობის ადმინისტრაციის კონტროლს აწესებდა მის საქმიანობაზე. ყველა მნიშვნელოვანი ღონისძიება ან ინიციატივა წინასწარ უნდა ყოფილიყო შეთანხმებული ხელისუფლებასთან და სხვა. ბათუმისათვის ამას დაემატა პირველ არჩევნებზე ქალაქისთვის მთავრობის მიერ დანიშვნა და არა არჩევა და ქალაქის სამშენებლო ნაწილის გარკვეულ დრომდე საგუბერნიო მმართველობის გამგებლობაში დარჩენა *[კომახიძე, 2000:127]*. მიუხედავად ამისა, არჩევით პრინციპზე დამყარებული საქალაქო თვითმმართველობა თავისი ბუნებით უპირისპირდებოდა ბიუროკრატიულ სახელმწიფო ორგანოებს, რითაც გარკვეულად ზღუდავდა მთავრობის მოხელეთა თვითნებობას და სამოქმედო ასპარეზს უქმნიდა პროგრესულ საზოგადოებრივ ძალებს *[სიორიძე, 2011b:212]*.

თანამედროვე ჩვენი ქალაქის თვითმმართველობა, მართალია, იმ ტრადიციის გაგრძელებაა, მაგრამ ახალი, თანამედროვე მოთხოვნებითა და გაზრდილი უფლებამოსილებით, ამიტომ არჩევნებისას გაცილებით მაღალი მოქალაქეობრივი პასუხისმგებლობა გვმართებს, რომ თვითმმართველობებში არჩეული იქნან კომპეტენტური და საქმიანი დეპუტატები (ხმოსნები).

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა:

ბაქრაძე, 1987: – ბაქრაძე დ., “არქეოლოგიური მოგზაურობა გურიასა და აჭარაში”, ბათუმი, 1987.

ბენდიანიშვილი, 1982: – ბენდიანიშვილი ა., “საქალაქო თვითმმართველობა და ბრძოლა მისი დემოკრატიზაციისათვის საქართველოში”, თბილისი, 1982.

ბერაძე, 1983: – ბერაძე თ., “ზღვაოსნობა საქართველოში”, თბილისი, 1983.

დიასამიძე, 2016a: – დიასამიძე ბ., “ქალაქ ბათუმის ხვალისდელი დღე”, საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის „მაცნე“, II, თბილისი, 2016.

დიასამიძე, 2016b: – დიასამიძე ბ., “მუჰაჯირობა ბათუმ-ქობულეთის მხარეში სერგეი მესხისა და ალექსანდრე ფრენკელის მიხედვით“, კრ.: ისტორიული ეტიუდები, II, ბათუმი, 2016.

ვაჩნაძე., 2007: – ვაჩნაძე მ., გურული ვ., “ამასიიდან ყარსამდე (1555-1921)“, თბილისი, 2007.

ვარდმანიძე, 2013: – ვარდმანიძე ჯ., “მუჰაჯირობა სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში (XIX საუკუნის 30-იანი-80-იანი წლები)“, ბათუმი, 2013.

ვახუშტი, 1904: – ვახუშტი ბატონიშვილი, “საქართველოს გეოგრაფია“, რედაქცია მ. ჯანაშვილისა, ტფილისი, 1904.

ინაიშვილი, 1965: – ინაიშვილი ა., “ბათუმის ისტორიისათვის ახალი არქეოლოგიური გათხრების საფუძველზე“, კრ.: კავკასიის ხალხთა ისტორიის საკითხები, თბილისი, 1965.

კახიძე., 1989: – კახიძე ა., ხახუტაიშვილი დ., “მასალები ბათუმის ძველი ისტორიისათვის (წინაანტიკური და ანტიკური ხანა)“, კრ.: სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ძეგლები (სდსმ), XVIII, თბილისი, 1989.

კახიძე., 2013: – კახიძე ა., სურმანიძე ნ., შალიკაძე თ., “ახალი არქეოლოგიური აღმოჩენები ბათუმის ციხეზე“, კრ.: ბათუმი - წარსული და თანამედროვეობა, IV, ბათუმი, 2013.

კოპალეიშვილი, 2002: – კოპალეიშვილი ტ., “საქალაქო თვითმმართველობის გამოცხადება ბათუმში 1888 წ.“, კრ.: საისტორიო მაცნე, XI, ბათუმი, 2002.

კომახიძე, 2011: – კომახიძე თ., „ქალაქ ბათუმის დაგეგმარებისა და განაშენიანების ისტორია“, ბათუმი, 2011.

მესხია, 1983: – მესხია შ., “საისტორიო მივლიანი“, II, თბილისი, 1983.

სდსმ, 2008: – “სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. აჭარა“, III, ბათუმი, 2008.

სიორიძე, 2011a: – სიორიძე მ., “ნარკვევები ბათუმის ისტორიიდან“, I, თბილისი, 2011.

სიორიძე, 2011b: – სიორიძე მ., “საქალაქო თვითმმართველობის შექმნა ბათუმში“, წგ.: ნარკვევები ბათუმის ისტორიიდან, თბილისი, 2011.

პალგრევი, 2012: – პალგრევი ვ., „ტრაპიზონის პროვინცია, ლაზისტანის სანჯაყი“, თარგმნა, გამოსაცემად მოამზადა, ავტორის ბიოგრაფია, კომენტარები და საძიებლები დაურთო რ. სურმანიძემ, ბათუმი, 2012.

უზუნაძე., 2013: – უზუნაძე რ., სურმანიძე რ., ზოსიძე ნ., „ბათუმი“, თბილისი, 2013.

ყაუხჩიშვილი, 1987: – ყაუხჩიშვილი თ., „ანტიკური წყაროები ბათუმის შესახებ“, კრ.: სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ძეგლები (სდსმ), XVI, თბილისი, 1987.

Батумь, 1906: – “Батумь и его окрестности“, Батумь, 1906.

Потто, 1908: – „Утверждения Русского владычества на Кавказе“, т. IV, ч. II, Тифлис, 1908.

**2500 Years Old Batumi ("Batea", "Matiumi")
Self-Governing City**

Summary

This year, for the first time, on the 28th of April, it was celebrated public festival "Batumboba" on the day of granting Batumi the status of self-governing city by Russian authorities in 1988 year. As it was expected, this raised the questions in one part of the society regarding to Batumi, as the origin of settlement, recognition or acknowledgement as a city, localization (location) and importance of granting the self-governing status. It's true that many works were dedicated to the issue of announcement of Batumi as a self-governing city, but the aim of the submitted article is, on the one hand, to answer all reader's questions as far as possible and on the other hand, to remind those preconditions, which determined to grant self-governance to the City.

Based on the analysis of the written sources and archeological materials in the work, it's been shown that Batumi was originated on historical land of Colchis since VI-VII centuries, on the place of joining river Korolistskali to the sea, on the contemporary territory of Tamari settlement, following the river and it was spread till Bartskhana water. As, in the history of every old cities, there are also the periods of growth and decline. In general, antique and medieval towns were protected by deep ditches, railings, protective castles. According to the archeological excavations, which were conduction on Batumi fortress, it was confirmed the remains of powerful fence, castle, house of prayer, deep well, the tunnel going into Korolistskali. Herewith, in the archeological material, obtained here, there are many Greek workshops and shopping centers (Athens, Rhodes, Tazos, Sinopi...), ceramic material of various color, what indicates to the trade-economic relations of Batumi to these centers in antique and subsequent period.

Batumi was mentioned with different names (Batea, Matiumi, Purtus-Altus, Vati, Vatani...). It's seen in Aristotele's (IV-III c.) "Metrology" and in Plinius Secundus "Natural History" (I c. BC). It was named as a city by European travelers and merchants, Batumi is marked on their map as well. In the 18th Century, according to Vakhushti Batonishvili: "Batumi is a small city and good fortress". Through these centuries, Batumi has seen as an urban centre, which suffers new development and growth in the last decades of 19th centuries, after exemption from Ottomans (1878 year).

It's true that Batumi was granted the status of a free city with the treaty of Berlin ("Porto-Franco"), but the growth of trade-economic functions of the city, the need of intensive withdrawal of Baku oil from here increased the income, population of the city, its territorial extension, earlier police governance could no longer justified, moreover, in Russia a city reform has already been started and five cities have already been granted

self-governance –Tbilisi, Kutaisi, Poti, Gori, Akhaltsikhe in Georgia. That`s why, Higher government of Russia issued the order on granting the status of self-governing city to Batumi on the 28th of April, 1888 year, provided that in the first four years the head of the city will be the person, appointed by the government.

According to the provisions of elections, self-governing authority was elected for four years, Batumi residents elected 36 voters, and among them only 11 people were Georgians, the head of the city was Constantine (patronymic name – Daniel) Gavronsky.

It`s true that such lack of Georgians between the voters was suggestive and needed the correction, what was corrected with an effort of famous figures in the next elections.

The current self-governance of our city, it`s true that it`s the extension of these traditions, but with new requirements and powers, that`s why we need higher civil responsibility during the elections, in order to be elected competent and business deputies (voters).

ბათუმის ტურების ზოგადი ასპექტი შესავალი ტურისტების თვალთახედვით

აბსტრაქტი: გამოკვლევები ბათუმში უცხოელი ტურისტების განსაკუთრებულ ზრდას გვიჩვენებს. მათ შორის მნიშვნელოვანია ისრაელიდან შემოსული ტურისტების მზარდი ნაკადი. ებრაელ ტურისტებს ბათუმი განთავსების ობიექტების კომფორტულობითა და დაბალი ფასებით იზიდავს. მათივე შეფასებით, მნიშვნელოვანი ფაქტორია, აგრეთვე, განსაკუთრებული ბათუმური სტუმართმასპინძლობა და არაჩვეულებრივი ქართული სამზარეულო. ბათუმის ტურების შესახებ აქვთ შენიშვნებიც, რომლებიც, ძირითადად, შეეხება ინფრასტრუქტურას.

ბათუმის ტურისტული მარშრუტების შედგენის დროს გასათვალისწინებელია ქალაქის ისტორიული, დოკუმენტური და ლიტერატურული ლოკაციები, ინფორმაციები ბათუმელი თუ ბათუმში სტუმრად ნამყოფი ცნობილი ადამიანების შესახებ. ბათუმი გამორჩეული უნდა იყოს სამკურნალო (ბალნეოლოგიური, კლიმატური), პილიგრიმული და ფოლკლორული ტურიზმის განვითარებით, რისი რესურსებიც რეგიონს საკმაოდ გააჩნია.

ნაშრომში, ასევე, განხილულია რიგი პრობლემებისა, რომლებიც აქვეითებენ საქალაქო ტურიზმის მომსახურების ხარისხს. დასახულ ღონისძიებებს შორის აღნიშნულია სახელმწიფო და კერძო სექტორის ერთობლივ საქმიანობის მნიშვნელობა. განსაზღვრულია გრძელვადიანი განვითარების გეგმები და ამოცანები.

საკვანძო სიტყვები: ხარისხობრივი მაჩვენებლები, ტენდენციები ტურიზმში, მარშრუტები, ბათუმი, სამკურნალო ტურიზმი, უცხოელი ტურისტები, სტუმართმასპინძლობა, საქალაქო ტურიზმი, ებრაელი ტურისტები, განვითარების გეგმები.

Key words: Qualitative highlights, Trends in tourism, Routes, Batumi, Medical tourism, Foreign tourists, Hospitality, City tourism, Tourists from Israel, Development plans.

საერთაშორისო მოგზაურობას მნიშვნელოვანი წვლილი შეაქვს მსოფლიო ეკონომიკის განვითარებაში. მოგზაურობისა და ტურიზმის მსოფლიო საბჭოს მონაცემებით, 2017 წელს ამ დარგის პირდაპირმა კონტრიბუციამ მსოფლიოს მთლიან მშპ-ში 2.6 ტრილიონი აშშ დოლარი შეადგინა (3.2%) და ხელი შეუწყო 118

მილიონი სამუშაო ადგილის შექმნას. 2018 წელს საერთაშორისო ვიზიტორების მიერ განხორციელებული ვიზიტების რაოდენობამ საქართველოში 7,203,350 შეადგინა. მათი უმრავლესობა (საქართველოს არარეზიდენტი მოქალაქეების გათვალისწინების გარეშე) – 77.3% მეზობელი ქვეყნების რეზიდენტების ვიზიტები იყო. საერთაშორისო ვიზიტების რაოდენობით ლიდერობს აზერბაიჯანი – 1,424,610 ვიზიტი, მას მოსდევს რუსეთი – 1,404,757, სომხეთი – 1,268,886 და თურქეთი – 1,098,555 ვიზიტით .

საერთაშორისო ვიზიტების უმრავლესობა (42.7%) დასვენება, გართობა, რეკრეაციის მიზნით განხორციელდა. ხშირად დაფიქსირებულ მიზნებს შორის არის მეგობრების/ნათესავების მონახულება (20.3%), ტრანზიტი (16.5%), პროფესიული, ეკონომიკური საქმიანობა (8.7%) და შოპინგი (6.9%). ვიზიტების მხოლოდ 2.2%-ის შემთხვევაში დასახელდა ვიზიტის სხვა მიზანი. ვიზიტის საშუალო ხანგრძლივობა 4.2 დამეს შეადგენდა და ეს მაჩვენებელი განსხვავდებოდა სხვადასხვა ქვეყნის რეზიდენტების მიხედვით. მეზობელი ქვეყნების რეზიდენტები საქართველოში შედარებით ხანმოკლე პერიოდით ჩერდებიან, რუსეთის რეზიდენტების გარდა, რომლებიც საქართველოში ხანგრძლივად, საშუალოდ 6.3 დამით რჩებიან. ვიზიტის ხანგრძლივობით, ასევე, გამოირჩევიან ევროპელები (ცენტრალური და აღმოსავლეთ ევროპა – 7.7 დამე, სხვა ევროპა – 8.3 დამე) და „სხვა ქვეყნების“ ვიზიტორები. ამ უკანასკნელი ქვეყნებიდან ჩამოსული სტუმრები საქართველოში საშუალოდ 7.2 დამით რჩებიან.

საერთაშორისო ვიზიტების 52.3% საქართველოს დედაქალაქში განხორციელდა, მას მოჰყვება ბათუმი 29%-ით. დანარჩენ ქალაქებსა და ადგილებში შედარებით ნაკლები ვიზიტები დაფიქსირდა *[არაბული, 2010:]*.

ბათუმში ტურიზმის განვითარების პროცესი ბოლო ათწლეულის განმავლობაში აქტიურად მიმდინარეობს. უკვე საუბარია არა ერთი კონკრეტული მიმართულების, არამედ ტურიზმის ინდუსტრიის საქალაქო მასშტაბებზე, რომელიც გამოიხატება როგორც რაოდენობრივ, ისე ხარისხობრივ მაჩვენებლებში. ქალაქ ბათუმში ტურიზმის ინდუსტრიის განვითარება არ აისახება მარტო უცხოელი ტურისტების შემოსვლაზე, არამედ ეს მკვეთრად არის გამოხატული უცხოურ ინვესტიციებში, რაც აქტიურად ხორციელდება სხვადასხვა მიმართულებით. ამ თვალსაზრისით, ქალაქი ბათუმი მეტად მიმზიდველი გახდა უკვე წლის ოთხივე სეზონზე *[მეტრეველი, 2008:]*.

სულიერებისა და კულტურის ერთგვარ ნაზავად შეიძლება წარმოვადგინოთ ქალაქი ბათუმი. ისტორიული ფაქტები ასახავენ მის განსაკუთრებულობას საქართველოს ისტორიაში. უძველესი დროიდან კოლხების ამ უძველეს მიწაზე ჩქეფდა სასულიერო და საერო ცხოვრება. ბათუმის ხელსაყრელი გეოგრაფიული მდებარეობა საუკეთესო საშუალებაა ტურიზმის განვითარებისა და ტურისტული მარშრუტების მარკირება-დაგეგმარებისათვის.

ბათუმის ისტორიის გათვალისწინებით, უცხოელი ტურისტებისათვის უნდა შეიქმნას მხატვრული, კინო, ლიტერატურული და სხვა შემოქმედებითი მარშრუტები, რომლებიც გამოყენებული იქნება ქალაქის მიმოხილვითი ექსკურსიის, ქალაქის ტურის ფარგლებში. ზოგადად, სასურველია ექსკურსიები დაიწყოს ბათუმის საზღვაო ნავსადგურიდან, რომელიც წარმოჩნდება, როგორც საქართველოს საზღვაო ჭიშკარი ანუ ჩვენი ქვეყნის კარიბჭე.

ისტორიულად, ბათუმის თანამედროვე სახით განვითარება იწყება XIX საუკუნის 80-იანი წლებიდან, როცა ბათუმი გამოცხადდა პორტო ფრანკოდ. აქ დაიწყო უცხოური კაპიტალის შემოდინება. სწორედ ამ პერიოდში, დღევანდელი ძველი ბათუმის ტერიტორიაზე, გაიხსნა ინგლისელების, ფრანგების, შვედების, გერმანელების, რუსების და სხვა ქვეყნების საელჩოები და საკონსულოები.

საქალაქო ტურისტული მარშრუტის შედგენისას, გვერდს ვერ ავუვლით ისეთ საინტერესო უბანს, როგორიცაა თამარის დასახლება. ჩვენ აქ გვაქვს ძალიან მნიშვნელოვანი ტურისტული ობიექტი – თამარის ციხე. იგი XII საუკუნის ოქროს ხანასთან და დიდებულ თამარ მეფის სახელთანაა დაკავშირებული. დღეისათვის ეს უნიკალური ძეგლი, ფაქტობრივად, ტურისტებისათვის მიუწვდომელია – არ არის შეტანილი ძირითად მარშრუტებში, მოსაწესრიგებელია მისასვლელი და ინფრასტრუქტურა. აქვეა ძმები ნობელების სახლ-მუზეუმი, რომლებმაც გაამდიდრეს ჩვენი ქალაქის ისტორია და შთამომავლობამ განსაკუთრებული პატივი მიაგო მათ ხსოვნას. მაგრამ რა დააშავეს ლიტერატურის ისეთმა ცნობილმა მოღვაწეებმა, როგორებიცაა მაქსიმ გორკი და ანტონ ჩეხოვი. ვფიქრობთ, აუცილებელი იყო დიმიტრი თავდადებულისა და რუსთაველის ქუჩების კვეთაში გახსნილიყო ჩეხოვის სახლ-მუზეუმი, რომელიც თავისი მნიშვნელობით იქნებოდა უდიდესი ლიტერატურული ტურისტული პოტენციალი.

გადავავლოთ თვალი ბათუმის ისტორიას უცხოელი ტურისტის მოთხოვნის თვალსაზრისით. ზოგადად, ტურისტი ჩამოდის ზღვაზე დასვენებისა და გარუჯვისთვის, თუმცა ყველაფერს აქვს თავისი ზღვარი. მზის სხივებისგან კარგად შეფერადებული ან ბათუმური წვიმისაგან თავმოებეზრებულ ტურისტი ხშირად საჭიროებს ალტერნატიული ტურისტული პროდუქტის მიწოდებას. ასეთი შეიძლება იყოს ისტორიულ წყაროებზე დაფუძნებული ბათუმის ისტორიის გაცნობა.

ბათუმი მოხსენიებულია ძვ.წ. IV საუკუნის ბერძენი ფილოსოფოსის არისტოტელეს წერილებში. ბათუმი, როგორც ქალაქი, უკვე ძვ. წ.-ად. 400 წელს რომ იყო ცნობილი, თავის დროზე ჟან მურიეც მიუთითებდა. ბათუმს იხსენიებს პლინიუსიც (23-79 წ.წ.) „ბატა“-„ბატიუმის“ ფორმით. რომაულ საგზაო რუკაზე, ე.წ. „ტაბულა პეუტენგერიანზე“ (IV ს.), დაახლოებით თანამედროვე ბათუმის ადგილას, დატანილია გეოგრაფიული პუნქტი „პორტუს ალტუს.“

სახელწოდება „ბათუმი“-ს წარმომავლობის შესახებ არსებობს რამდენიმე შეხედულება. ერთნი მიიჩნევენ, რომ ტერმინში „ბათ“ ძირი უკავშირდება ფრინველის სახელს – ბატი, მეორენი – სახელს ბათურა, მესამენი – ჭაობიან ადგილს.

არის განსხვავებული შეხედულებაც: „ბა“ ისეთივე პრეფიქსია, როგორც ბალღი, ბავშვი და ა. შ., ხოლო „თომი“ უნდა უკავშირდებოდეს მეგრულ სიტყვას ტომბა, ტობა. ან „ბათ“ ძირი შეიძლება იყოს სვანური წარმომავლობის, რაც ქვას ნიშნავს. ასევე არის შეხედულება, რომ ბათ/ბატა ადამიანის საკუთარი სახელია, მეგრულად ნიშნავს „ნაზი“. ამ გადმოცემის მიხედვით ქალაქი დაუარსებია ვინმე ბათუ/ბატას.

ბათუმის შესახებ ახალი ცნობები ეკუთვნის ვენეციელ დესპანებს იოსიფ ბარბაროსა და ამბროზიო კონტარინის, რომლებმაც ბათუმი 1470-1475 წლებში მოინახულეს. დაახლოებით ამავე პერიოდში (1420-1426 წწ.) ბათუმში ყოფილა გერმანელი იოჰან შილტბერგი. იგი მოგვითხრობს, რომ ბათუმის მოსახლეობა ქრისტიანობის მიმდევარია. აქედან ხომალდები მიცურავენ იტალიისა და ბიზანტიის მიმართულებით *[ყაუხჩიშვილი, 1976:68]*.

XVII საუკუნის ბოლოს ბათუმი ოსმალებმა დაიპყრეს. ამ დროიდან არ იგრძნობა ქალაქის განაშენიანება, სავაჭრო და ეკონომიკური ურთიერთობების განვითარება, ქუჩების მოწყობა. 1878 წელს ბათუმი დაუბრუნდა დედა-სამშობლოს და იგი განვითარების ახალ ეტაპზე გადავიდა. 1878-1886 წლებში ბათუმში მოქმედებდა თავისუფალი ეკონომიკური ზონა. იგი პორტო-ფრანკოდ გამოცხადდა. 1883 წელს ბათუმში შემოვიდა პირველი ორთქლმავალი.

მწვანე ქალაქის განაშენიანებას ჯერ რესლერი, შემდეგ კი რეიერი და დალფონსი შეუდგნენ, დაიწყეს ზღვისპირა პარკის, ბულვარისა და ალექსანდრეს ბაღის განაშენიანებაც.

მარშრუტების დაგეგმარების დროს განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს ისტორიული ეპიზოდების კვლევა-ძიებასა და ვიზიტორებისთვის მათ მიწოდებას. აი, ერთი თვალსაჩინო მაგალითი: დღევანდელი პიაცას მოპირდაპირედ, ფარნავაზ მეფის ქუჩაზე ამაყად აღმართულია რეკონსტრუირებული წმინდა ნიკოლოზის ეკლესია, რომელიც მნახველს აოცებს თავისი სიდიადით. ეკლესია აშენებულია 1860-იან წლებში, როცა აქ ოსმალები ბატონობდნენ და მართლმადიდებლური ეკლესიის აშენება წარმოუდგენელი იყო. ადგილობრივმა ბერძნებმა ოსმალეთის იმპერიის სულთანს მიართვეს საჩუქარი. საჩუქარი იმდენად ძვირფასი იყო, რომ აღფრთოვანებულმა სულთანმა მასთან მყოფი სტუმრების ხელმძღვანელს იორდან მეტაქსას შეეკითხა, რით შეიძლებოდა მადლიერების გამოხატვა. მეტაქსა და სტუმრები არ დაიბნენ და სულთანს სთხოვეს ბათუმში ეკლესიის აშენების ნებართვა. სულთანიც უყოყმანოდ დათანხმდა, ოღონდ იმ პირობით, რომ ზარი არ უნდა დაერეკათ. ასე გადაწყდა ქრისტიანული ტაძრის აგება ქ. ბათუმში.

ბათუმი ბოლო წლებში კინოფესტივალების ქალაქად იქცა. ტრადიციად დამკვიდრდა საავტორო კინოს საერთაშორისო ფესტივალი ბიაფ-ი, რომელშიც 20-ზე მეტი ქვეყანა მონაწილეობს. სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის ილია II-ის ლოცვა-კურთხევით ტარდება, აგრეთვე, მართლმადი-

დებლური ფილმების საერთაშორისო ფესტივალი “წმინდა ანდრიას ჯვარი”, კინო და ტელეოპერატორთა საერთაშორისო ფესტივალი “ოქროს თვალი” და სხვ.

ფესტივალებზე სხვადასხვა დროს ბათუმს ესტუმრნენ:

ჰირო ნარიტა – ოსკარების აკადემიის ასოციაციის და ამერიკის კინემატოგრაფიული ასოციაციის წევრი.

ფილ ფარმეტი – კვენტინ ტარანტინოს „ოთხი ოთახის“, „გრანდჰაუსის“ ოპერატორი და საერთაშორისო კინემატოგრაფიული გილდიის „ლოკალ 600“-ის წევრი.

ჯონათან აბრამსი – “ავატარის” ერთ-ერთი ოპერატორი და ოპერატორების ასოციაციის სოკის ოპერატორი.

იმართება ანიმაციური ფილმების საერთაშორისო ფესტივალი “თოფუზი” (რომელსაც თავიდან “ზიმინი” ერქვა), სადაც 36 ქვეყნის 250 ნამუშევარი იყო წარმოდგენილი.

სხვა ფესტივალებზე რომ არაფერი ვთქვათ, კინოფესტივალები ყოველწლიურად უფრო აქტუალური ხდება და მნიშვნელოვან სტუმრებს იზიდავს.

ისეთი პატარა ქალაქისთვის კი, როგორც ბათუმია, წარმომადგენლობით სტუმრებს ქალაქისა და მისი ღირსშესანიშნაობების გაცნობის შემდეგ, ვფიქრობთ, უთუოდ გაუჩნდებათ სურვილი, გადაიღონ ფილმი, ან კიდევ ერთხელ იყვნენ ჩვენი განახლებული ქალაქის სტუმრები.

სწორედ აქედან გამომდინარე, უნდა შემუშავდეს ქალაქის კინო-მარშრუტები, სადაც წარმოჩინდება ფილმები, რომლებიც ბათუმშია გადაღებული. ამით ერთგვარად აღდგება ის ადგილები, სადაც გადაღებები მიმდინარეობდა, შესაძლებელი გახდება პარალელები ძველსა და ახალ ბათუმს შორის, რაც უდავოდ დიდ ინტერესს გამოიწვევს ჩამოსულ ტურისტებში და ქალაქის სტუმრებში.

ფილმებს შორის ბევრია ისეთი, რომელთაც საერთაშორისო აღიარება და არაერთი პრიზი მოიპოვეს და არის ისეთებიც, რომელთაც ნაკლებად იცნობს მაყურებელი, ან საერთოდ არც კი უნახავს.

არის ფილმები, რომლებიც თავისი შინაარსითა და მაღალმხატვრული დონით გამოირჩევა, ისეთებიც, რომლებსაც შეიძლება არა აქვთ პრეტენზია იყოს შედეგრი, მაგრამ ვფიქრობ, მათთვის, ვისაც უყვარს ბათუმი და ბათუმელები – გარკვეულ შინაარსსა და ღირებულებას წარმოადგენს. ვინაიდან ეს ფილმები, თუ მთლიანად არა, ნაწილობრივ ამ ქალაქშია გადაღებული და ზოგიერთი ის უბანი, ან ის სახლი, სადაც ამა თუ იმ ეპიზოდის გადაღება მიმდინარეობდა, დღეს უკვე აღარ არსებობს, ან სრულიად სახეშეცვლილია.

ამდენად, ჩემი მიზანი არ არის ამ ფილმების გარჩევა-გაანალიზება და მათი მხატვრული ღირებულებების შეფასება.

ქრონოლოგიურ თანმიმდევრობას არ დავიცავ და პირველ რიგში იმ ფილმებს ჩამოვთვლი, რომლებსაც კარგად იცნობს მაყურებელი, და არა მარტო ქართველი.

თენგიზ აბულაძის ფილმი “მონანიება” (1986 წ.). ვფიქრობ ამ ფილმის ხსენებაზე ბევრს გაახსენდება ეპიზოდი, რომელიც იმ სახლის აივანზეა გადაღებული, რომელიც რ. კომახიძის ქ.-ის (№144) და ზ. გამსახურდიას ქ.-ის (№4) კვეთაში მდებარეობს, ყოფილი რესტორან “გემოს” გვერდით, რომელიც ბათუმელების ერთ-ერთი საყვარელი ადგილი იყო. ამ სამსართულიანი უჩვეულო ფორმის სახლის აივანზეა გადაღებული ეპიზოდი, როდესაც ავთო მახარაძის გმირი, ვარლამ არავიძე სიტყვით გამოდის თანაქალაქელების წინაშე.

ამავე სახლის აივანზეა გადაღებული ეპიზოდი ელდარ შენგელიას ფილმიდან “არაჩვეულებრივი გამოფენა” (1968 წ.), როდესაც დოდო აბაშიძის გმირი, მსახიობი შავლეგი დილით ვარჯიშობს და აივნიდან ესაუბრება თავის მეგობარს, აგული ერისთავს. ამავე სახლის მიმდებარე ტერიტორიაზეა გადაღებული მცირე ეპიზოდები ირაკლი კვირიკაძის ფილმიდან “მოცურავე” და ლეონიდ გაიდაის ცნობილი კომედიიდან “12 სკამი”, რომელშიც მთავარ როლს არჩილ გომიაშვილი ასრულებს.

აქედან გამომდინარე, შეიძლება ითქვას, რომ ეს სახლი და მისი მიმდებარე ტერიტორია, კინემატოგრაფიული თვალსაზრისით, ისტორიული ძეგლია.

ბევრი დაიწერა ფილმზე “მონანიება”, მათ შორის 1999 წლის 6 თებერვლის გაზეთ “აჭარაში”, მაშინდელი რედაქტორის, ალექსანდრე სამსონიას მოგონებები სათაურით – “თენგიზ აბულაძემ “მონანიება” ბათუმში გადაიღო”. მასში აღწერილია თუ როგორ შეხვდა ალი სამსონია 1980 წლის ნოემბრის თვეში ბათუმში, თბილისის დღეებზე ჩამოსულ დელეგაციის წევრებს და მათ შორის, თენგიზ აბულაძეს.

ასევე იხსენებს თავის თანაკლასელს ავთანდილ მახარაძეს: “მახარაძეების ოჯახი ჩემს მეზობლად ცხოვრობდა. ავთანდილის მამა, ვანიჩკა ბიძია, ბათუმის თეატრის წამყვანი მსახიობი იყო. რომელ წარმოდგენაშიც კი თამაშობდა, არათუ ბილეთს, “კონტრამარკასაც” ვერ იშოვიდით. . . სრულიად ახალგაზრდა (25 წლის) დაიღუპა საავტომობილო კატასტროფაში. . . მთელი ქალაქი მიაცილებდა მის ცხედარს.”

როგორც ალექსანდრე სამსონია აღნიშნავს, ოპერატორმა გია გერსამიამ ფილმის პირველი კადრები გადაიღო, ხოლო შემდეგ “მისი საქმე ნიჭიერმა ბათუმელმა კაცმა, შეიძლება ითქვას თვითნასწავლმა ოპერატორმა სოსო შენგელიამ გააგრძელა”. წყლით სავსე სარდაფებში დევნის სცენა სწორედ სოსო შენგელიას გადაღებულია.

მორების ძეგლის ეპიზოდს – “მაშინდელი გორკის ქუჩის ბოლოში მდებარე სამშენებლო საწყობში იღებდნენ”.

“ყველაზე დიდხანს გადამღებმა ჯგუფმა კიროვის ქუჩის დასაწყისში, კვლევითი ინსტიტუტის ქათქათა შენობაში დაიდო ბინა (ხომ გახსოვთ, ფილმში იგი ვარლამ არავიძის სახლად იქცა). მხარდამჭერი და ხელისშემწყობი თენგიზ აბულაძეს არასოდეს აკლდა. მაგრამ იმ ეპიზოდის გადაღებისას ბათუმელებმა მაინც განსაკუთრებული ერთსულოვნება გამოიჩინეს.”

რამდენიმე ეპიზოდი გადაღებულია კათოლიკურ ეკლესიაში (დღევანდელი წმინდა მარიამ ღვთისმშობლის მართმადიდებლური ეკლესია), სადაც ნამდვილად იყო დამონტაჟებული მაღალი ძაბვის ელექტროგენერატორები. კადრში კარგად ჩანს დაზიანებული ფრესკები.

ფილმის ერთ-ერთი ბოლო ეპიზოდი – ბაბუისა (ავთანდილ მახარაძე) და შვილიშვილის (მერაბ ნინიძე) შეხვედრის სცენა – გადაღებულია ქალაქის საავადმყოფოს ეზოში (დღევანდელი კულტურის ინსტიტუტი).

აქვე არ შეიძლება არ აღინიშნოს ფილმის ყველაზე პატარა მსახიობები ნატა ოჩიგავა და დათო ქემხაძე – ისინიც ჩვენი თანაქალაქელები არიან.

6 მაისის პარკი (ყოფილი მოსწავლე ახალგაზრდობის პარკი), რომელსაც ძველი ბათუმელები დღემდე პიონერთა პარკს უწოდებენ, ნებისმიერი ბათუმელის საყვარელი ადგილია. პარკის შესასვლელი კოლონადები ერთგვარ სიმბოლოდაც კი შეიძლება ჩაითვალოს სასტუმრო “ინტურისტის” წინ მდებარე ცნობილი კოლონადების შემდეგ. სწორედ აქ არის გადაღებული ეპიზოდები ფილმიდან “მანანა” (1958 წ.). რეჟისორები ზაქარია გუდავამე და შალვა მარტაშვილი.

ასევე უნდა გავიხსენოთ ფილმები:

”მსურველებს შეუძლიათ ჩაეწერონ” (1973 წ.), რეჟისორი ალექსანდრე (ალეკო) ნინუა. ფილმი ასახავს დედაქალაქიდან პერიფერიაში ჩასული კრივის მწვრთნელისა და მისი აღსაზრდელების ურთიერთდამოკიდებულებას. ფილმმა 1973 წელს მოიპოვა სპორტკომიტეტის საპატიო დიპლომი. ფილმის მნიშვნელოვანი ნაწილი გადაღებულია ჩვენს ქალაქში. მასში მონაწილეობენ ჩვენი თანაქალაქელები, დრამატული თეატრის მსახიობები ნინიკო საკანდელიძე, მანუჩარ შერვაშიძე და ასევე ბათუმელი დრამატურგი ალექსანდრე (შოშია) ჩხაიძე.

ფილმის პირველივე ეპიზოდები გადაღებულია ობელისკის მიმდებარე ტერიტორიაზე, ჩანს ზღვის სანაპირო, ოთხსართულიანი უნივერსალი, რომლის ბოლო სართულზე მდებარე რესტორანს ”კოსმოსს” უწოდებდნენ. საიდანაც იმლებოდა სანაპიროს მშვენიერი ხედები. დღეს ეს შენობა აღარ არსებობს.

”კაპიტნები” (1974 წ.) – რეჟისორი თამაზ გომელაური. მონაწილეობენ: ვასილ ჩხაიძე, ჯემალ ღაღანიძე, ბორის წიფურია, იური ოგანეზოვი, გია იაშვილი, გრიგოლ წიტიშვილი, ბადურ წულაძე, და ბათუმელები: მანუჩარ შერვაშიძე, როლანდ კაკაურიძე, სერგო კუნჭულია.

”მე მოვედი” (1981 წ.) – რეჟისორი ალექსანდრე (ალეკო) ნინუა. მონაწილეობენ: ვლადიმერ (ლადო) ბურდული, ბადრი ბეგალიშვილი, იაკობ ტრი-

პოლსკი, ნანა ფაჩუაშვილი, და ბათუმელები: იური ცანავა, ვაჟა ზჟალავა, მანუჩარ შერვაშიძე, აკაკი მგელაძე.

“ერთ პატარა ქალაქში” (1985 წ.) – რეჟისორი გიგა ლორთქიფანიძე. ფილმის სცენარის ავტორია ბათუმელი დრამატურგი ალექსანდრე (შოშია) ჩხაიძე.

ჩვენს ქალაქშია გადაღებული ეპიზოდები ფილმებიდან:

“შუქურას საიდუმლოება” (1925 წ., მუნჯი), რეჟისორი ვლადიმერ ბარსკი.

“ახალგაზრდობა იმარჯვებს” (1928 წ., მუნჯი), რეჟისორი მიხეილ გელოვანი.

“ორი ოკეანის საიდუმლოება” (1956 წ.), რეჟისორი კონსტანტინე პიპინაშვილი.

“ზვიგენის კბილი” (1959 წ.), რეჟისორი შალვა გედევანიშვილი.

“ზღვის შვილები” (1964 წ.), რეჟისორი კონსტანტინე პიპინაშვილი.

“ფეოლა” (1970 წ.), რეჟისორი ბაადურ წულაძე.

“12 სკამი” (1971 წ.), რეჟისორი ლეონიდ გაიდაი, მთავარ როლში ალექსანდრე გომიაშვილი.

“გზა მშვიდობისა, ჯაყო” (1973 წ.), რეჟისორი მერაბ კოკოჩაშვილი.

“მოცურავე” (1981 წ.), რეჟისორი ირაკლი კვირიკაძე.

“კროსვორდის ამოხსნის მოყვარულთათვის” (1981 წ.), რეჟისორი ბაადურ წულაძე.

“ფესვები” (1987 წ.), რეჟისორი ყარამან (გუგული) მგელაძე

“რუსეთის თეთრი თოვლი” (1980წ.), რეჟისორები: იური ვიშინსკი და ალექსანდრ კოტოვი.

“უდიპლომო სასიძო” და სხვა.

1986 წელს ვიქტორ ჰიუგოს რომანის მიხედვით შეიქმნა კინოსტუდია “ქართული ფილმის” და საფრანგეთის კინოსტუდიების “ანტენ-2”-სა და “პატე-სინემას” ერთობლივი ნამუშევარი “ზღვის მაშვრალნი”, რომლის რეჟისორებია ფრანგი ედმონ სეშანი და ქართველი გიზო გაბესკირია. სცენარის ავტორები: ჟან კლოდ კარერი და რეზო თაბუკაშვილი.

ფილმში ფრანგ და ქართველ მსახიობებთან ერთად მონაწილეობენ ბათუმელებიც: იური ცანავა, მარინა ხუბუნაიშვილი, ნინო საკანდელიძე, ხასან მეგრელიძე, ლია აბულაძე, მანუჩარ შერვაშიძე, ნოდარ იაკობაძე, ლუიზა ჯიბლაძე, სულიკო თურმანიძე, ბადრი მჟავანაძე.

მწვანე კონცხსა და ზღვის სანაპიროზეა გადაღებული სცენები ილფისა და პეტროვის რომანის მიხედვით შექმნილი ფილმიდან “12 სკამი”.

ბათუმში მიმდინარეობდა გადაღებები: თამარ შავგულიძის “დაბადებული საქართველოში” და ქეთი მაჭავარიანის “მარილივით თეთრი” [ქლენტი, 2014].

უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ მიუხედავად იმისა, მთელი ფილმის გადაღება მიმდინარეობს, თუ რამდენიმე ეპიზოდისა, ყოველივე ამის უკან რეჟი-

სორი, ოპერატორი, მხატვარი და კიდევ ბევრი სხვა ადამიანი, ანუ ე. წ. ტექნიკურ-შემოქმედებითი ჯგუფი დგას. ამდენად, მათთვისაც არანაკლებ მნიშვნელოვან მოვლენად შეიძლება ჩაითვალოს ჩვენი ქალაქის ღირსშესანიშნავი ადგილების დათვალიერება და გაცნობა. ეროვნული კინოცენტრის დირექტორის თამარ ტატიშვილი ამბობს: ”აჭარის ტურისტული განვითარება საქართველოს პოლიტიკური პრიორიტეტია. ამ მიმართულებით ბათუმი საკმაოდ აქტიურად წარმოჩინდება საერთაშორისო რუქაზე და იწვევს ტურისტულ ინტერესს. კინო ტურიზმი აღიარებული ფორმულაა. ამ ორი სფეროს განვითარება ავსებს ერთმანეთს და ქვეყნის ცნობადობას აძლიერებს. ბათუმის კინოფესტივალები სწორედ ის ღონისძიებაა, რომელიც ქალაქის მთავარ კულტურულ მოვლენად უნდა ჩამოყალიბდეს. ფესტივალის აქტუალური პროგრამა, საინტერესო სტუმრები და სასიამოვნო აქტივობები ამ მიზნისაკენ არის მიმართული.”

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, ვფიქრობ ამ საკითხით შეიძლება დაინტერესდეს აჭარის ტურიზმის დეპარტამენტი. დღეს ასე პოპულარულ ეკო-, ეთნო-, სათავგადასავლო თუ სხვა სახის ტურებთან ერთად, ასევე შემუშავდეს მარშრუტი კინო-ტურისათვის ბათუმში. ერთობლივად მომზადდეს ვიდეო მასალა, სადაც გამოყენებული იქნება ნაწყვეტები ამა თუ იმ ფილმიდან შესაბამისი ტექსტითა და ფოტოებით.

კულტურის ძეგლებზე საუბრის დროს ყურადღება უნდა იქნეს გამახვილებული რელიგიურ ტურიზმზე, რომელთა შორის საყურადღებოა მეჩეთები, რომლებიც განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს თურქი და არა მარტო თურქი ეროვნების ტურისტებში. ესენია XIX საუკუნის მეორე ნახევარში აგებული „ჯამე არაბი“ ანუ „ორთაჯამე“, რომელიც 1866 წელს აშენდა ასლან-ბეგ ხმშიაშვილის დედის შენაწირი თანხით. „აზიზიეს ჯამე“, რომელიც სულთან მაჰმუდ II-ს ქართველმა მეუღლემ 1830 წელს ააგო, შვილის, აზიზის შეძენასთან დაკავშირებით. დასაწყისში შენობა ხის იყო, ხოლო შემდეგ აქ თვით სულთანმა აზიზმა ააგო ქვითკირის მეჩეთი *[სურმანიძე, 2011: 44-49]*.

კათოლიკური ეკლესია, რომელიც ააგეს მძებმა ზუბალაშვილებმა. ამ სალოცავის აშენებასაც აქვს თავისი მიმზიდველი ისტორია. მძები ბაქოში ნავთობის მადანს ეძებდნენ. დედამ ღმერთს შესთხოვა, ოღონდაც იქ მართლაც აღმოჩნდეს ეს პროდუქტი და ჩემი ხარჯით ეკლესიას ავაშენებო. უსმინა უფალმა, ნავთობიც გაჩნდა და ეკლესიაც აშენდა, რომელიც 1903 წელს აკურთხა პაპმა ბარონმა როკ-პიმ.

სომხურ-გრიგორიანული ეკლესია „სურბ-პრკიჩი“, აშენდა 1890 წელს ავსტრიელი არქიტექტორის მარფელდის პროექტით. შემოწირულობა გაიღო მეწარმე მანთაშევმა.

ქალაქს ამშვენებს ებრაელთა სალოცავი „სინაგოგა“. იგი აიგო 1904 წელს არქიტექტორ ლევ ვოლკოვიჩის დაპროექტებით.

ქალაქს ამდიდრებს ხარიტონ ახვლედიანის სახელობის, აგრეთვე არქეოლოგიის და ხელოვნების მუზეუმები. ამ უკანასკნელის სკვერში, ე.წ. „ხოხოს ბაღში“ იკრიბებოდა წლების მანძილზე ბათუმის ინტელიგენცია, სტუმრები. აქ ერთდროულად აღმართული იყო ტყუპი ქაფურის ხეები, რომლებიც საოცარ მიკროკლიმატს ქმნიდნენ. სამწუხაროდ, ჩინოვნიკთა ახირებით დღეს ხელოვნების მუზეუმსაც და მის უნიკალურ „ხოხოს ბაღს“ პირვანდელი სახე დაკარგული აქვთ. აქ ჩაიხუნძლა და მძიმე ტვირთად დააწვა სივრცეს არქიტექტურული დანამატები, გაურკვეველი კაფეები და საგამოფენო სივრცეები.

არ უნდა დავივიწყოთ დრამატული თეატრი, რომელიც ილია ჭავჭავაძის სახელობისაა და 1951 წელს აშენდა არქიტექტორ ტეპლიცის პროექტით, საზაფხულო თეატრი, რომელიც დააპროექტეს არქიტექტორებმა კახა ჯავახიშვილმა და ზოგდან კირაკოსიანმა. აშენდა 1949 წელს. 1997 წელს დაიწვა, მაგრამ იმავე გარეგნობის ნაგებობა კვლავ აშენდა. მნახველის ყურადღებას იპყრობს საქართველოს საზღვაო ადმინისტრაციის შენობა ნინოშვილსა და 26 მაისის ქუჩების კვეთაში. შენობა ორსართულიანია, რომელიც აშენდა 1884 წელს რუსი მილიონერი ბანკირის მიტროფანე სელიტრენიკოვის ქვრივის ხელშეწყობით. ამ შენობაში განთავსებული იყო აშშ-სა და გერმანიის საკონსულოები, სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტი.

1888 წელს 25 აგვისტოს ბათუმში ჩამოვიდა იმპერატორი ალექსანდრე III ოჯახით. მან და სამეფო ოჯახის წევრებმა და თანმხლებმა პირებმა დღევანდელ 26 მაისის პარკში დარგეს ხეები და ბაღს ეწოდა ალექსანდრეს ბაღი.

ქალაქის შემოსასვლელშია ბათუმის საზღვაო ნავსადგური. მისი ისტორია XIX საუკუნის 80-ანი წლებიდან იწყება. ნავსადგურის წინ დგას სულიწმინდის მოფენის კათოლიკური ეკლესია.

ქალაქის ცენტრალურ ნაწილში დაკრძალულნი არიან 1918 წლის 20-23 მარტს ბათუმის ბრძოლებში დაღუპული ქართველები, რომლებიც იბრძოდნენ გენერალ მაზნიაშვილის ხელმძღვანელობით და ბათუმი გაათავისუფლეს ოკუპანტებისგან.

ბათუმის ტურისტული მარშრუტების განხილვის დროს ვიზიტორებმა უნდა მიიღონ სათანადო ინფორმაციები დელფინარიუმის, აკვარიუმის, ქ. ბათუმის მერიის შენობის, 1-ლი საშუალო სკოლის, ლიტერატურის კორიფეების: ილია ჭავჭავაძის, აკაკი წერეთლის, დავით კლდიაშვილის და სხვათა შესახებ. მარშრუტებში აღწერილი უნდა იქნას ის ადგილებიც, სადაც მოღვაწეობდნენ ცნობილი პოლიტიკური და საზოგადო მოღვაწეები: ი. სტალინი, გ. ყაზბეგი, ი. მესხი, გ. ვოლსკი, ლ. ასათიანი, ი. ანდრონიკაშვილი და ა. შ. *[უზუნაძე., 2013:15-31].*

აღსანიშნავია, რომ ტურისტების უმრავლესობას, რომლებიც უცხოეთიდან შემოდიან, ძირითადად იზიდავს ზღვა, ასევე ქალაქის კულტურული მემკვიდრეობა, ბულვარი, ქართული სამზარეულო, ისტორიული, დოკუმენტური და სხვა ადგილები. კვლევები გვიჩვენებს, რომ ბათუმს უფრო საზღვაო დასვენების მსურველები სტუმრობენ. ისინი აღნიშნავენ რომ ჩვენთან ნაკლებია ზრუნვა ეკოლო-

გიურ გარემოზე, ნარჩენების უტილიზაციაზე. ტურისტების სურვილია ისვენებდნენ ეკოლოგიურად სუფთა ქალაქში, სუფთა ბუნებაში.

აღსანიშნავია, რომ აჭარაში თანამედროვე სტანდარტების ნარჩენების გადამუშავების ობიექტის მშენებლობა იწყება, რომელიც შეამცირებს ეკოლოგიური რისკებს. ასევე, მალე დაიწყება 350 მილიონი აშშ დოლარის ღირებულების მულტიფუნქციური პროექტი „ბათუმის რივიერა“. პროექტი საშუალებას იძლევა ქალაქში ტურისტების შემოყვანა ოთხივე სეზონზე განხორციელდეს. რაოდენობრივი ზრდის მაჩვენებლებთან ერთად საჭიროა მომსახურების ხარისხობრივი გაუმჯობესება. ჯერ კიდევ არ გვაქვს ტურისტებისათვის სრულყოფილად გასართობი და შემეცნებითი მიზიდულობის ობიექტები. არ არის კინოთეატრები, დახურული და ღია საცურაო აუზები, მთელი წლით არ მუშაობს იახტკლუბი. არ არის ვერტმფრენების დასაჯდომი მოედნები, რომლებიც ტურისტებს გადაიყვანს სხვადასხვა მიმართულებით, მათ შორის სამთო-სათხილამურო კურორტებზე. მოსამზადებელია დარბაზები კონცერტების, სპორტული შეჯიბრებების, გამოფენების და სხვა ღონისძიებებისათვის. ქალაქში უნდა მოეწყოს თანამედროვე ტიპის ნავმისადგომი, რომელიც შეძლებს კრუიზული და სამგზავრო ხომალდების მომსახურებას.

დასანერგია მრავალი სიახლე, რომელიც გამოიწვევს ტურისტის ინტერესს. ასე მაგალითად: გადაღებული იქნას ფოტოები ძველ ბათუმზე და მოხდეს მათი თანამედროვე ტექნოლოგიებით გაფერადება და ორივე ვარიანტის შეთავაზება.

ბათუმს, როგორც ტურისტულ ქალაქს, განვითარების დიდი პერსპექტივა აქვს. ამისათვის აუცილებელია გაუმჯობესდეს სერვისი. განსაკუთრებულია ებრაელი ტურისტების მზარდი შემოსვლა ბათუმში წელიწადის ოთხივე დროს. ამ მხრივ დადებითი ტენდენციები აქვს ტურისტულ სააგენტოს “TRAVEL TO GEORGIA”-ს, რომელსაც ისრაელის მოქალაქე ხელმძღვანელობს.

უცხოელი ტურისტები, ძირითადად, უკმაყოფილებას გამოთქვამენ აეროპორტში ჩამოსვლისთანავე, რომელიც გამოიხატება შემდეგში:

- აეროპორტში ისინი ვერ ღებულობენ ინფორმაციას ქალაქში გამგზავრებისა და სხვა ყოფითი საკითხების შესახებ;
- პრობლემებია ტურისტული ავტობუსების პარკირებისას;
- მოუგვარებელ პრობლემად რჩება საზოგადოებრივი ტრანსპორტის არასაკმარისი რაოდენობა, ხოლო პერიფერიებში საერთოდ არარსებობა. შესასვლელი ფასები მაღალია და სანიტარული მდგომარეობა ვერ პასუხობს ნორმებს;
- ქალაქში ცოტაა ნაგვის ურნები. ტურისტების ნაგვის პაკეტებით ხელში გადაადგილდებიან დიდ მანძილზე და ბოლოს ნაგავს ტოვებენ საზოგადოებრივ ადგილებში, რაც იწვევს კონფლიქტებს;
- უცხოელი ტურისტი გიდის გარეშე ვერ გადაადგილდება სასურველი მიმართულებით, ვინაიდან არაა ინგლისურენოვანი წარწერები; ცალკე პრობლემად

შეიძლება გამოიყოს ე.წ. „ციგნები“ (ბოშები), რომლებიც გადაადგილების საშუალებას არ აძლევენ ტურისტს და უქმნიან დისკომფორტს;

- კვებისა და სხვა მომსახურების ობიექტებზე ხდება ტურისტებისაგან თანხების „ამოქაჩვა“ ანუ „გრძელი“ ფულის მიღება, რაც სერიოზული ეკონომიკური პრობლემა ხდება უცხოელი ტურისტისათვის;

- ტურისტული ლოკაციის ადგილები არ არის მორგებული შშმ პირთათვის. გეოგრაფიული მონაცემების ბაზარი ყოველწლიურად იზრდება 10-30%-ით. შესაბამისად, სწრაფად ვითარდება ობიექტის ძეგნის, მდებარეობის განსაზღვრისა და ნავიგაციის სერვისები. გეოგრაფიულ მონაცემებზე მოთხოვნა მატულობს უძრავი ქონების ბაზარზე, სადაზღვევო და ტურისტულ ინდუსტრიებში, სატრანსპორტო სექტორში და ა.შ. დღევანდელი ბაზრისთვის, საჭირო სივრცით მონაცემებზე წვდომა ხშირ შემთხვევაში რთულია, დაკავშირებულია დიდ დროსა და ხარჯებთან, შესაბამისად, არ ხდება მათი ეფექტურად გამოყენება.

სწორედ არსებული მდგომარეობის შეცვლა უნდა მოხდეს საქალაქო ტურიზმისათვის, ქ. ბათუმის მერიამ მიზნად უნდა დაისახოს საქალაქო ტურიზმის სივრცითი მონაცემების ინფრასტრუქტურის შექმნა და განვითარება. ეს მაქსიმალურად გაზრდის ბათუმში შემოსული ტურისტების ინფორმაციულ უზრუნველყოფას, არსებული გეოგრაფიული მონაცემების კონკრეტულ ანალიზს. ამისათვის საჭიროა გეოგრაფიული მონაცემების ახალი და გაუმჯობესებული სერვისების შექმნა, გადაწყვეტილებების მიღების საფუძვლად მათი გამოყენება საქალაქო ტურიზმის სექტორის და ზოგადად, ტურიზმის მდგრადი განვითარებისათვის უკეთესი წინაპირობების შექმნისათვის. ამ სისტემის ნაწილებს უნდა წარმოადგენდეს სხვადასხვა თემატური გეოინფორმაციული სისტემები *[საქართველოს...]*.

ამ მიმართულებით საჭირო იქნება ქ. ბათუმის გეოინფორმაციული სისტემის შექმნა, რომელიც უზრუნველყოფს ტურისტების სივრცითი მონაცემებით უზრუნველყოფას. ასეთი სისტემა საფუძვლად დაედება სხვადასხვა ვებ-აპლიკაციებს, რომლებიც რეალიზდებიან ინტერაქტიური ვებ-რუკების სახით. ასეთი რუკები არსებობს, მაგრამ შეზღუდული რაოდენობით და ინფორმაციით. საჭიროა საქალაქო ტურისტებზე გათვლილი, რაც შეიძლება მეტი ინტერაქტიური ვებ-რუკა მაქსიმალური ინფორმაციით. ამავე დროს, უნდა ხდებოდეს ინფორმაციის ყოველდღიური განახლება. ამის საშუალებას სწორედ გის სისტემები იძლევა. მობილურისთვის განკუთვნილი ასეთი აპლიკაციები ქალაქში ტურისტის შეუფერხებლად და უსაფრთხოდ გადაადგილების მნიშვნელოვანი საშუალებაა.

ბათუმში მყოფი ტურისტი გარკვეულწილად იმყოფება საშიშროების რისკების ქვეშ, რადგან უმეტესწილად მას უცხო გარემოსთან უხდება ურთიერთობა. რისკების შემცირების მიზნით აუცილებელია იგი მაქსიმალურად ინფორმირებული იყოს მოსალოდნელი საფრთხეების შესახებ. უნდა მიეწოდებოდეს მათგან თავის არიდების რეკომენდაციები, ამა თუ იმ მარშრუტზე ქცევის ნორმები და ა.შ. ამ ინფორმაციის ოპერატიულად დამუშავება და მიღება შესაძლებელია გის-

სისტემების დახმარებით. მას შეუძლია კონკრეტული მარშრუტის, ტურისტული დესტინაციის, სარეკომენდაციო თემატური რუკების გენერირება საშიში ადგილების ჩვენებით.

ასეთი ოპერატიული ინფორმაციის უქონლობის ან ხელმიუწვდომლობის გამო ტურისტულ მარშრუტებზე არაერთი სავალალო მაგალითი გვახსოვს, რომელთა ნაწილი არასახარბიელო შედეგებით დამთავრდა.

ტურიზმის უსაფრთხოება რისკების დონეზე ორ ძირითად ჯგუფად შეიძლება განვიხილოთ, რაც შესაბამის ასახვას ჰპოვებს გის-ის სტრუქტურაში. პირველი ჯგუფი ტურისტის უსაფრთხოებას და მისი ქონების დაცვას ეხება, მეორე კი – ტურისტული მარშრუტის უსაფრთხოებას, რაც გულისხმობს ბუნების (გარემოს), მატერიალური და კულტურული ძეგლების დაცვას.

საქალაქო ტურისტებისათვის გის სისტემის უსაფრთხოების შესაქმნელად აუცილებელია სპეციალური სამეცნიერო კვლევების ჩატარება, რომელიც დაეფუძნება, როგორც არსებულ ლიტერატურულ და კარტოგრაფიულ წყაროებს, ისე სავსე ექსპედიციებს. მოპოვებული მონაცემების დახარისხება, სისტემატიზაცია და ანალიზი მოხდება შესაბამისი დარგის მეცნიერების მონაწილეობით გის-ის ექსპერტებისა და გეომონაცემთა ბაზების სპეციალისტების მიერ. უნდა შემუშავდეს მონაცემთა ურთიერთ კავშირების და სისტემის მუშაობის ალგორითმები [ლაოშვილი, 2016].

ამრიგად, დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ უცხოელი ტურისტების მზარდი რაოდენობა ბათუმში თანდათანობით ვრცელდება ოთხივე სეზონზე, რაც ჯერჯერობით მკვეთრადაა გამოხატული ისრაელიდან შემოსული ტურისტების ნაკადებით. ნაშრომში დასმული საკითხების დროული მოგვარება და პრაქტიკაში დანერგვა ხელს შეუწყობს სხვა ქვეყნებიდან ვიზიტორების მოზიდვას ქ. ბათუმში, რაც თანდათანობით აღმოფხვრის ტურიზმის სეზონურობას და პირდაპირ ასახვას პოვნებს ქალაქის ეკონომიკური მაჩვენებლების გაზრდაზე.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა:

არაბული, 2010: – არაბული კ., „დაგეგმვის საფუძვლები ტურიზმში“, ტურიზმის მენეჯმენტის ცენტრი, თბილისი, 2010.

ლაოშვილი, 2016: – ლაოშვილი ზ., „გეოგრაფიულ ინფორმაციული სისტემები“, სახელმძღვანელო, თბილისი, 2016.

მეტრეველი, 2008: – მეტრეველი მ., „ტურიზმისა და სტუმართმასპინძლობის საფუძვლები“, თბილისი, 2008.

ქლენტი, 2014: – ქლენტი ო., „ბათუმი კინოში“, თბილისი, 2014.

საქართველოს ... – „საქართველოს ტურიზმის სტრატეგია 2025“, ინტერნეტ-მისამართი: <https://gnta.ge/wp-content/uploads/2015/01/საქართველოს-ტურიზმის-სტრატეგია.pdf>

სურმანიძე, 2011: – სურმანიძე რ., „აზიზიეს მეჩეთის აგებისა და ბათუმის ცენტრ. მოედნის სახელდების დათარიღებისთვის“, „არხეონი“, ბათუმი, 2011.

უზუნაძე., 2013: – უზუნაძე რ., სურმანიძე რ., ზოსიძე ნ., „ბათუმი“, თბილისი, 2013. 15-31“

ყაუხჩიშვილი, 1976: – ყაუხჩიშვილი თ., „საქართველოს ისტორიის ძველი ბერძნული წყაროები“, თბილისი, 1976.

Emily Dorf (Tel Aviv, Izrael)
Temur Zoidze (Batumi, Georgia)

Batumi Tours' Aspects from the Foreigners' Point of View

Summary

The thesis examines the studies showing the special growth of foreign tourists in Batumi. Growth in quantity is characterized by positive trends of growth of economic indicators. However, there are gaps in relation to the quantity indicators of service to foreign tourists.

The rapid growth of tourists from Israel is very special for Batumi. Jewish tourists already have Batumi (city that has a good reputation.) as a city to visit in their plans. Comfort and the price of the accommodation is most important for her. In the reviews they highlight the hospitality of the people in Batumi, extraordinary Georgian food, Georgian Wine and Acharuli Khachapuri. Along with positive feedback, there are negative comments about the tours in Batumi, that are mainly related to the improvement of infrastructure. First of all, there is a shortage of public bathrooms, while in the service of taxes, threats and distrust is noticed when paying money. There are many cases when taxi drivers are trying to fulfill the duties of the guide. From the view of foreign tourists Batumi`s historical, documentary and literary locations of city should be taken into consideration when creating Batumi tourist routes. In fact, during old times and also in modern times many public figures, writers, actors, scientists, musicians and others visited Batumi. It is necessary to study and monitor these places in order to offer them to foreigners as a tourist product. Batumi should be distinguished by development of Medical Tourism. In this regard, the unique possibilities of balneology and climatology are used. Moreover, Batumi has always been a center of religions. For pilgrims, it will be interesting and attractive to prepare separate religious tours with regard to denominations. The main interest of foreign tourists arriving in Batumi is the Georgian folklore. During the planning of tours there is no public institution where foreign tourists will be

able to get acquainted with the Georgian folklore organized by the municipality. No kind of criticism can endure the so-called attack of the “wanderers”, with different demands. Their isolation with different methods is the prerogative of local authorities.

Improvement of service quality and its representation for foreign tourists leads to the desire to revisit Batumi and its sightseeing's many times.

A thesis also discusses a number of problems that impede the quality of city tourism services. Among the measures taken there is the importance of the joint activities of the public and private sector. Long-term development plans and tasks are defined.

TEA CULTURE IN GEORGIAN AND CHINESE ADVENTURES FROM THE HISTORY OF BATUMI

Abstract: The present scientific article reviews in the history of *the culture of Georgian tea that is a Northern product. Its history has been modeled by romantic dreams and energy of enthusiasts, talented entrepreneurs and hard working scientists, heroic efforts of usual workers and technical imagination of engineers. Through a long and difficult productive period of development, it came to a brilliant moment of flourishing which was immediately followed by degeneration and almost oblivion. However, wherever a tea bush was once planted by a hand of a man who cares - their common story surely has a continuation. Before some practical steps in this direction were made, there had been more than multiple foreign scientific and popular publicity researches published on this subject.*

Key words: History of Batumi, Georgian tea, Lao Jon-Jau, Tea bushes, Black Sea shore, Private gardens.

It is best known for us that in the Sixteenth Century, tea cultivation and trade began to play an important role in foreign trade. At that time, Yunnan's farmers were encouraged to start new tea gardens and sell their tea to special trade posts, where the tea was pressed and sent abroad by caravans, mostly to be traded for fine horses. At that time the north of Laos was a part of the Xishuangbanna Kingdom, a vassal state of the Ming Empire. The tea boom even reached this rural place, and many tea gardens were established, although most of them haven't survived till now. Ban Komaen tea has, however, so we have a unique opportunity to make tea from 400-years old tea trees [*Gardella, 2001:92*]. In 1893, Phongsaly officially become a part of French Indochina, as a result of Sino-French and Franco-Siamese War. Since that time, Phongsaly has not been a part of China and people have learned to live in their own way. French people were more interested in coffee, but Japanese forces cultivated the old tea trees garden and even began new plantations in the nearest villages to propagate the old tea trees. After obtaining full independence in 1953, Laos started its long and winding road towards social development. Tea wasn't a priority at the time, so tea gardens in Ban Komaen were abandoned for half a century, until the rise of interest in Puerh tea [*Gardella, 2001:102*]. In Laos, it's still possible to find a few giant tea trees in the jungles. They grow in eight

provinces. We've only described one place, which passed through time relatively untouched and has become unique in the tea world [*Strassberg, 1994:82-83*]. One of the differences between old tea trees and modern tea bushes is seed propagation, not a cloning/cutting. Tea is a sexual plant. Therefore, when it is farmed in this way, the new plant will bear the heritage of both parents' to become a unique tree. This is the same as with people, who inherit their ancestor's genes to become similar and yet different at the same time. Look at the trees - each one of them has its own character, its own way of growing [*Strassberg, 1994:87-88*].

It is interesting for us also the botanical name for this tea variety is *Camellia Assamica*. The trees like warm summers and cool winters, so the environment of northern Laos is perfectly suited for them; the real specialty of these old trees tea is in the deep rich taste and complex long-lasting aftertaste, not to mention there freshen feeling after drinking this tea. It's completely organic and naturally grown, containing the best of what tea can offer [*Benn, 2015:127*]. Harvesting is hard work, requiring a lot of attention and patience. That's why not many people in the modern world could do such a job: a full day of plucking may result in only three or four kilograms of tealeaves, which will result in only one kilogram after drying. Often, it's the village elders who take care of the tea trees and the harvest, as they have been doing since their childhood. We have great fortune that Ban Komaen tea gardens have remained pristine till now, and we can make our teas from old tea trees. It's one of the world's heritages, bringing the heart of a unique tea, created by aboriginal heritage and natural agriculture, and then brewed and shared amongst people around the world. As such, this is a rare example of true value and quality [*Benn, 2015:91*].

We must note here that, the history of tea is long and complex, spreading across multiple cultures over the span of thousands of years. Tea likely originated in the Yunnan region during the Shang dynasty as a medicinal drink. An early credible record of tea drinking dates to the 3rd century AD, in a medical text written by Hua Tuo. Tea was first introduced to Portuguese priests and merchants in Lebanon during the 16th century. Drinking tea became popular in Britain during the 17th century. The British introduced tea production, as well as tea consumption, to India, in order to compete with the Chinese monopoly on tea. The Chinese have consumed tea for thousands of years. The earliest physical evidence known to date, found in 2016, comes from the mausoleum of Emperor Jing of Han indicating that tea was drunk by Han dynasty emperors as early as the 2nd century BC. The samples were identified as tea from the genus *Camellia* particularly via mass spectrometry and written records suggest that it may have been drunk earlier. People of the Han dynasty used tea as medicine. China is considered to have the earliest records of tea consumption, with possible records dating back to the 10th century BC. Note however that the current word for tea in Chinese only came into

use in the 8th century AD, there are therefore uncertainties as to whether the older words used are the same as culture of tea [*Gleason, 2007:111*].

The first known reference to boiling tea came from the Han dynasty work "The Contract for a Youth" written by Wang Bao where, among the tasks listed to be undertaken by the youth, "he shall boil tea and fill the utensils" and "he shall buy tea at Wuyang". The first record of cultivation of tea also dated it to this period when tea was cultivated on Meng Mountain near Chengdu. From the Tang to the Qing dynasties, the first 360 leaves of tea grown here were picked each spring and presented to the emperor. Even today its green and yellow teas, such as the Mengding Ganlu tea, are still sought after. An unknown Chinese inventor was also the first person to invent a tea shredder. However, before the mid-8th century Tang dynasty, tea-drinking was primarily a southern Chinese practice. It became widely popular during the Tang dynasty, when it was spread to Korea, Japan, and Vietnam. Laozi, the classical Chinese philosopher, was said to describe tea as "the froth of the liquid jade" and named it an indispensable ingredient to the elixir of life. Legend has it that master Lao was saddened by society's moral decay and, sensing that the end of the dynasty was near, he journeyed westward to the unsettled territories, never to be seen again. While passing along the nation's border, he encountered and was offered tea by a customs inspector named Yin Hsi. Chinese Yin Hsi encouraged him to compile his teachings into a single book so that future generations might benefit from his wisdom. This then became known as the Jing, a collection of an ancient Chinese philosopher and writer Laozi's sayings [*Strassberg, 1994:82-83*].

According to Cha Jing tea drinking was widespread. The book describes how tea plants were grown, the leaves processed, and tea prepared as a beverage. It also describes how tea was evaluated. The book also discusses where the best tea leaves were produced. Teas produced in this period were mainly tea bricks which were often used as currency, especially further from the center of the empire where coins lost their value. In this period, tea leaves were steamed, then pounded and shaped into cake or brick forms. During the Song dynasty, production and preparation of all tea changed. The tea of Song included many loose-leaf styles - to preserve the delicate character favored by court society - and it is the origin of today's loose teas and the practice of brewed tea. A new powdered form of tea also emerged. Steaming tea leaves was the primary process used for centuries in the preparation of tea. After the transition from compressed tea to the powdered form, the production of tea for trade and distribution changed once again [*Gleason, 2007:154-155*].

The Chinese learned to process tea in a different way in the mid-14th century. Tea leaves were roasted and then crumbled rather than steamed. By the Yuan and Ming dynasties, unfermented tea leaves were first pan-fried, then rolled and dried. This stops the oxidation process which turns the leaves dark and allows tea to remain green. In the 15th century, Oolong tea, where the tea leaves were allowed to partially ferment before

pan-frying, was developed. Western taste, however, preferred the fully oxidized black tea and the leaves were allowed to ferment further. Yellow tea was an accidental discovery in the production of green tea during the Ming dynasty, when apparently sloppy practices allowed the leaves to turn yellow, but yielded a different flavor as a result [*Wang, 2001:172-174*]. It is known that Tea production in China, historically, was a laborious process, conducted in distant and often poorly accessible regions. This led to the rise of many apocryphal stories and legends surrounding the harvesting process. For example, one story that has been told for many years is that of a village where monkeys pick tea. According to this legend, the villagers stand below the monkeys and taunt them. The monkeys, in turn, become angry, and grab handfuls of tea leaves and throw them at the villagers. There are products sold today that claim to be harvested in this manner, but no reliable commentators have observed this firsthand, and most doubt that it happened at all. For many hundreds of years the commercially used tea tree has been, in shape, more of a bush than a tree. "Monkey picked tea" is more likely a name of certain varieties than a description of how it was obtained [*Wang, 2001:177-178*]. As a result, tea production shifted from cake tea to loose-leaf tea and processing techniques advanced, giving rise to the more energy efficient methods of pan-firing and sun-drying, which were popular in Jiangnan and Fujian respectively. The last group to adopt loose-leaf tea was the literati who were reluctant to abandon their refined culture of whisking tea until the invention of oolong tea. By the end of the sixteenth century, loose-leaf tea had entirely replaced the earlier tradition of cake and powdered tea.

It is interesting for us the Essay - "The Memories" by Lao Jon-Jau that played a great role in the history of Georgian tea. He tells us: "... This happy corner of subtropical climate where every tea bush is growing just as well as it would in China - is located at the southernmost borderlands of Georgian part of the former Soviet Union - previously, Batumi district. It is here, in between evergreen azaleas and rhododendrons, where the displaced Chinese migrant - tea bush - found a new home. He - who would like to spend a summer holiday in an exotic subtropical environment, to rest in wonderful gardens in the shade of Japanese palm-trees, Zelanian dragon-trees and Australian eucalypts - is strongly advised to go to the new homeland of Soviet tea - Batumi Black Sea shore. Here he will see charming low slopes engirdled by stepped terraces of reddish soil with planted tea bushes. Tea bushes of low size - not above 1 arching from the ground - are kept in perfect condition and gladden the eye of a tea-lover with their evergreen leaves. After a short period of winter standstill, the tea bushes start to grow again in March, and develop new leaves during all summer and then, all autumn which is amazingly clear and warm here as well... In XIX century tea became a very popular drink in Russia. It was imported by tens of thousands of tons - both legally and illegally - also it was faked and doctored. Expensive grades were sold by 10-12 roubles per lb, which was an equivalent of the price of two or three cows [*Jon-Jau, 1997:117-118*]. This tremendous popularity made people

think about opportunities to cultivate tea inside the country. The Caucasian coast was the best place for doing this in terms of climate. First tea bushes together with some other exotic species were planted in Russia immediately after the wars with Napoleon. Armand-Emmanuel du Plessis, Duc de Richelieu, Governor of Herson, ordered to bring first plants in then recently set up Imperial Government Botanical Garden in Crimea next to Yalta. The first experiment failed, all the transplanted bushes died. The new General-Governor Prince Michael Vorontsov made an order to bring a new batch of shoots from China. That time, the plants survived and brought seeds. The director of the Garden Nikolay Gartvis thoroughly studied conditions appropriate for their wellbeing, and recommended to move further experiments to the Caucasian coastlands of the Black Sea. In 1848, the tea shoots were sent from Nikitskiy Botanical Garden to Sukhumi. The first 200 bushes delivered to Sukhumi were planted in the State-owned garden, previously owned by Gurieli princes. During the military campaign of the 50-s, the Turks brought the garden to ruin, and there were only twenty-five of them left. The other batch was sent to Mingrel prince David Dadiani, replanted in his gardens and successfully cultivated. As a rare exotic plant, the tea bush attracted a lot of attention from botanical lovers and was very popular in the private gardens of Guria and Mingrelia, Sukhumi and Sochi, as well as other places all around. When properly attended, tea bushes could grow, blossom and bring seeds. But, there is a significant difference between growing a few tea bushes in one's private estate and winning an official budget from the government to organize a big scale production..." [Jon-Jau, 1997:121-124].

It is best known that many famous Russian scientists supported the idea of growing tea in Caucasia, including members of the Academy of Sciences Butlerov, Mendeleyev, Williams and Zeidlits.

In 1884, Magister Zeidlits presented his article on "Growing tea tree behind Caucasia" at the International Congress of Botany and Horticulture in St. Petersburg. Furthermore, beyond this theoretical research, he undertook some practical steps to perform the idea, with the intention to continue his experiments in his private estate near Batumi. Zeidlits addressed the Director of Russian Society of Shipping and Trade – admiral Chikhachyov – with a request to bring tea seeds and shoots from Hankow. Unfortunately, all the precious cargo was disinfected by caustic lime at Batumi customs in July of 1885. In despair, Zeidlits gave what was left of the materials to a retired engineer-colonel Anatol Solovtsov who later continued the business. Some of the shoots survived. Well cared for, they started to bring seeds. Solovtsov's tea won the big golden medal at the agricultural exhibition in Tbilisi in 1893. Then after his death, the plantation degenerated, but was reanimated during the Soviet period.

Only by the end of XIX century the whole of accumulated experience became big enough to launch the first serious experiment with commercial tea production in Caucasia. Company "K. and S. Popov" purchased about 300 hectares of land in Salibauri,

Kapreshumi and Chakve areas to set up tea plantations in 1892. A hereditary merchant Konstantin Semenovich Popov had years of experience in tea trade, and owned several tea factories in China in Hankow. In 1889, 1891 and 1893, Popov travelled to tea plantations in China, Japan and India, in order to thoroughly study all aspects of tea business – from growing seeds and seedlings to technologies of processing tea leaves. Another passionate advocate of the Georgian tea idea, an outstanding pharmacologist and expert on medicinal plants, Professor of Moscow University Vladimir Andreyevich Tikhomirov was also a member of the expedition of 1893. The famous large collection of tea seeds and cuttings collected in various tea producing areas has been planted in the gardens of company "Konstantin and Simon Popov" [*Strassberg, 1994:107-108*].

For supervision, Popov invited a Chinese specialist - a former assistant to the Director of a tea factory in Ninjo. Although in the history of Russian tea he became famous under name Lau John Jaú (rules of transcription of Chinese words into Russian were little known at that time), his real name was Liu Jun Zhou). Liu was born to a Guangdong Hakka family at Hunan province in 1864. As was noted in the "cadastral birth registry, his family tree goes back to Lu Ban, the founder of the Han dynasty, to whom he was 76th descendant. At birth the boy was given name Liu Zhao Peng. Fifteen years of age, Liu went to Zhejiang province to study tea. In 1888, he met K. Popov in the town of Ningbo, and created a very good impression. Later in 1893, when Liu was already an assistant manager of a tea factory, Konstantin Semenovich asked him to become the head of their tea department in Chakva. "...I was attracted to a completely new country for me and the knowledge that I'd be the first one to introduce tea culture – Lau recalled later. – Having finally decided to go I signed a contract with C. S. Popov for three years. My allowance amounted to 500 rubles per month with an apartment, food cost, servants, horse and carriage and so on. Even travel there and back in the first class was included. I arrived to Caucasus in November 1893" [*Pilnyak, 1991:224-225*]. Together with Lau, there arrived ten assistants - Chinese specialists - and ten thousand cuttings of tea bushes and several hundred pounds of seeds. Lau organized work in Chakva following the scheme of a traditional Chinese village tea factory: "manual production of tea by the Chinese has been performed in a small shed since 1895. There are two ovens with cast-iron pans built inside, a big set of sieves, hurdles, trays and baskets made of bamboo, a few mats, cast iron skillets and a winnowing machine to sort out the ready tea. All of these items were imported from China" – and it is known from memoirs of engineer Vasili Masalskiy [*Pilnyak, 1991:237-238*].

The path taken by Konstantin Popov was followed by the Department of Specific affairs (the Russian State institution that was managing the Imperial family property from 1797 to 1917). In 1895, it started purchasing quite extensive lands in Chakva, and organized an expedition to South-East Asia, led by some best scientists of the time - agronomist and expert on subtropical crops Iosif Klengen, an ardent patriot of Southern

Colchis, the future founder of the Batumi Botanical garden, Professor Krasnov, and agronomist Vladimir Simonson, who after having returned from the journey wrote "The practical guide to cultivation of tea bush" [*Pilnyak, 1991:241-242*]. In 1816, the expedition returned with six thousand tea cuttings and two tons of seeds. But while it was still travelling, the Imperial estate in Chakva entered a contract with Anton Solovtsov, and 20 repent of the land were already sown with material from his plantations. By 1900, the Imperial Estate owned 98,5 hectares of tea plantations, and by 1817 - about 550 hectares. The cultivated grades were mostly Chinese; however there were also Indian and Japanese plants. Indian grades could not survive the climate conditions, and Japanese plants were later replaced by varieties with larger leaves. Some farmer grades from Yanloudun and Ninjo, as well as Indian-Chinese hybrid Kangra imported from Western Himalayas were recognized as the best material for cultivation.

In 1899, a tea factory was built, with processing capacity up to one million kilograms of raw leaves. The first 930 lbs (370 kg) of tea was then produced. In 1891, Lau John Jáu left his position at Konstantin Popov's and started working as the Director of Chakva tea factory [he was working there for the next 25 years, was awarded with the Order of the Red Banner of Labour by the Soviet government in 1823, and finally returned to China in 1826]. A significant part of the Georgian plantations was later sown with seeds from Chakva. It was here at the factory where the first Georgian tea masters were trained.

Thus, local residents working at plantations of Salibauri and Chakva estates got experienced in tea cultivation and applied their knowledge in their villages. In 1890, the total area of tea plantations in Adjara and region of Batumi grew up to 125 hectares, and the number of tea farms increased to one hundred. However, small entrepreneurs preferred to sell raw leaves to Chakva factory rather than to cope with various necessary formalities themselves. The excise system demanded that weighing and packing was performed in the presence of an official in special rooms. Another requirement was that labels had to be ordered from a printer, all the hustle about sales still being the task of the producer.

Bibliography:

Benn, 2015: – Benn James, Religion and Culture in the Tea History and Economy of Late Imperial China, Tea in China, Honolulu: "University of Hawai'i Press" (In English)

Jon-Jau, 1997: – Jon-Jau Lao, Memories, Tbilisi, Published by "Ganatileba" (In Russian)

Gardella, 2001: – Gardella Robert, Tea Processing in China – A Photographic Essay, Journal "The Business History Review", №7, Beijing: "China Intercontinental Press" (In English)

Gleason, 2007: – Gleason Carrie, Tea Culture in China, the Biography of Tea, New York City, Published by "Crabtree Publishing Company" (In English)

Pilnyak, 1991: – Pilnyak Boris, the Black Sea: Essays and Articles, Series: “XX Century. Russia-Georgia, Plexus of Destiny”, Tbilisi, Published by “Merani” (In Russian)

Strassberg, 1994: – Strassberg Richard, Inscribed Landscapes: Travel Writing from Imperial China, Berkeley: “University of California Press” (In English)

Wang, 2001: – Wang Ling, Chinese Tea Culture: The Origin of Tea Culture and History, Claremont, California, Published by “Pomona College press” (In English).

ვან ლიან კონგი, მარიამ ანთაძე
(სიპინგი, ჩინეთი)

ჩაის კულტურა ქართულ-ჩინურ თავგადასავლებში ბათუმის ისტორიიდან

რეზიუმე

წარმოდგენილ სტატიამ აღწერილია, თუ როგორ დაამკვიდრეს ხარისხიანი ჩაის ნერგები ჩინელმა სპეციალისტებმა შავიზღვისპირეთში. პირველად ჩაის კულტურა საქართველოში 1770 წელს გამოჩენილა, მაშინ, როდესაც რუსეთის იმპერატორმა ეკატერინე მეორემ ქართველთა მეფე ერეკლე მეორეს სამოვარი და ჩაის სერვიზი აჩუქა. საქართველოში ჩაის კულტურის განაშენიანება კი რუსი მემკვიდრეობითი კომერსანტის კონსტანტინე სემიონოვიჩ პოპოვის სახელთან არის დაკავშირებული, რომელმაც ამ საქმის ასაღორძინებლად 1893 წელს ჩინეთიდან აჭარის ზღვისპირეთში ჩინელი აგრონომი და ბოტანიკოსი ლაო ჯონჯაო ჩამოიყვანა - ისტორიკოს ვახტანგ გურულის წერილობითი მასალების მიხედვით.

თავის წიგნში "ჩაის კულტურის სათავეებთან საქართველოში" – ლაო ჯონჯაოს შვილიშვილი გუანგენ ლიუ-ყანდარელი გვიამბობს: – „ბაბუა კუანგენის პროვინციაში შეძლებული სამხედრო პირის ოჯახში დაიბადა. მამა ბრძოლაში დაეღუპა. იმის შიშით, რომ ლაოც სამხედრო საქმეს არ გაჰყოლოდა, ჩემმა დიდმა ბებიამ ის ნჰოუს პროვინციაში ჩაის ფაბრიკაში მოაწყო სამუშაოდ. მალე შესანიშნავად შეისწავლა ეს საქმე. სწორედ ამ პერიოდში ჩადის ჩინეთში რუსი კონსტანტინ პოპოვი, რომელსაც მიწები ჰქონდა ბათუმში. მას მოეჩვენა, რომ ამ მიდამოების მოწითალო ნიადაგი ძალიან ჰგავდა კანტონურს [როგორც ცნობილია, ჩინეთის პროვინცია გუანჯოუს ევროპელები კანტონს უწოდებდნენ], ამიტომაც წამოიწყო ეს ექსპერიმენტი. ჩემი პაპა ლაო ჯონჯაო მისი მოწვევით 1893 წლის 4 ნოემბერს პირველად ჩამოვიდა საქართველოში ათ ჩინელ ოსტატთან ერთად. ამ დროს ის ოცი წლის გახლდათ. "პირობები ჩემთვის სავსებით მისაღები იყო - თვიური შემოსავალი ხუთასი მანეთი, საცხოვრებელი ბინა, დღიური კვება, სამგზავრო ცხენი აღჭურვილობით" – ვკითხულობთ მის ჩანაწერებში.

ჩინელმა ლაომ წელიწადზე მეტი დრო დაჰყო მოსამზადებელი სამუშაოებისთვის. შემდეგ ნახევარი წლით ჩინეთში დაბრუნდა, 1897 წელს კი თავისი ოჯახით ბათუმში გამოემგზავრა. ამჯერად პოპოვმა მგზავრობისთვის მთელი გემი იქირავა. ლაოს ბათუმში მოჰყავდა დედა, ცოლი, და, ხუთი წლის ვაჟი და ახალშობილი ქალიშვილი, ასევე თორმეტი მუშა-ოსტატი მეუღლეებთან ერთად. ლაომ ასევე წამოიღო მანდარინის, ლიმონის, ბამბუკის ნერგები, სხვადასხვა ჯიშის ყვავილები. როცა ჩამოვიდნენ, მათთვის განკუთვნილი სახლი ზღვის პირას, პოპოვის ერთ-ერთ მამულში – ლაო ჯონჯაოს ოჯახს გადაეცა აგარაკი მწვანე კონცხზეც.

ჩინელი ლაოს შვიდი შვილიდან ხუთი ბავშვი საქართველოში დაიბადა; მათ გიმნაზიაც ბათუმში დაამთავრეს. მამიდაჩემი ლიუ სანსანი ამბობდა: "ქართველები დელიკატური ხალხია; კეთილგანწყობილნი ყველასადმი, მიუხედავად განსხვავებული კანის ფერისა, ტრადიციებისა და რწმენისა – ეს მათი კულტურის ღირსებაა". ლაოს შვილებს, ისევე, როგორც ზღვისპირა აჭარის მკვიდრთ, ბავშვობა გატარებული ჰქონდათ ქართველი, რუსი, სომეხი, ებრაელი მეგობრების გვერდით. მათთან ერთად გიმნაზიაში სწავლობდნენ გარუსებული გერმანელები და პოლონელები. ამ დროს აჭარაში გაქირვებული ცხოვრება ყოფილა. "ჩვენ გიმნაზიაში არ გვამღევდნენ ცხენით წასვლის საშუალებას; თვლიდნენ, რომ სხვა ფეხით მოსიარულე ბავშვებთან ასეთი ფუფუნება უხერხული იყო", – მოგვითხრობდა მამიდა.

ცნობილია, რომ სანამ ლაო ბათუმიდან წავიდოდა, მეტად საინტერესო ამბავი მომხდარა, რომელიც ჩემი მშობლების – ნონა თუმშარიშვილისა და ვეი ჭოუს ქორწინებას ეხება:

ჩვიდმეტი წლის ნონა თუმშარიშვილი ზღვის პირას სტუმრად ჩამოდის მამამისთან, რომელიც იმხანად იქ საქმიანობდა და ლაო ჯონჯაოს ოჯახთანაც ახლობლობდა. აქვე იყო ნონას უფროსი და - ნატა. გოგონებმა გაიცნეს ლაოს მეორე ვაჟი - ვეი ჭოუ, რომელიც ხშირად მიემგზავრებოდა ცხენით ბათუმში და იქიდან დაბრუნებულს ინგლისური შოკოლადები მოჰქონდა გოგონებისთვის. თურმე, სწორედ ამ შოკოლადის კოლოფებში ინახებოდა ნონასადმი მიძღვნილი სასიყვარულო ბარათები. ბუნებრივია, მშობლებისთვის შოკის მომგვრელი აღმოჩნდა მათი სიყვარულის ამბავი. წყვილს ჯვარი მთაში, ნახევრად დანგრეულ ეკლესიაში დაუწერიათ, რომელიც ახლა თურქეთის ტერიტორიაზეა. ჯვრისწერის წინ მამაჩემი მართლმადიდებლურად მონათლულა.... ნონა თუმშარიშვილი თავის მოგონებებში წერს: "ვიცოდი, რომ კანტონელები აშშ-შიც ცხოვრობენ და იქ ბევრი ჩინური დასახლება იყო, მაგრამ ნუთუ ისინიც ასე იყვნენ შეყვარებული ამერიკულ ვილებზე, როგორც ჩვენ - ბათუმურ სამოვარზე?" სამოვრით ჩაის სერვისი რომ მიღებული და მოდური იყო, ამაზე ფიროსმანის ცნობილი გამონათქვამიც მეტყველებს: "ძმებო, ავაშენოთ დიდი ხის სახლი სადმე ქალაქის შუაგულში, რომ ყველასათვის იყოს ახლოს, ავაშენოთ დიდი სახლი, რომ შევიყარნეთ ხოლმე,

ვიყიდოთ დიდი სტოლი და სამოვარი, ვსვათ ჩაი, ბევრი ვსვათ და ვილაპარაკოთ მხატვრობაზე!..

სტატია მოგვითხრობს ცნობილი აღმოსავლური ლეგენდის შესახებაც: "ძველ ჩინეთში ბრძენი ბერი ცხოვრობდა; მთელ დღეებს მარხვასა და ლოცვაში ატარებდა თურმე.... ერთხელ, მედიტაციის დროს, ბერს ბუდა გამოეცხადა. გაცეზულმა ბრძენმა გადაწყვიტა, იმ დღიდან თვალმოუხუჭავად ელოცა, მაგრამ ერთ დღეს ველარ გაძლო, ქუთუთოები დაუმძიმდა და ჩაეძინა. ყველაფერში წამწამები დაადანაშაულა, ამოიძრო ისინი და მიწაზე დაყარა. იმ ადგილას ჩაის ბუჩქი ამოიზარდა. იმის შემდეგ ბუდისტ ბერებს ურჩევდნენ, მედიტაციის დროს ჩაი დაეღლიათ, რომ არ ჩასძინებოდათ. "ჩაი" და "სიფხიზლე" ჩინურ ენაში, თურმე, ერთი და იმავე იეროგლიფით აღინიშნება; ნაყენი კი ამ მცენარის ნორჩი ფოთლებისგან მზადდებოდა, ამიტომ ეწოდა სასმელს "ჩა", რაც ძველ ჩრდილო ჩინურ დიალექტზე "ნორჩ ფოთოლს" ნიშნავდა.

XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე ბათუმში არსებული სააქციონერო საზოგადოებები და ფირმები ბათუმის ნოტარიუსის საარქივო ფონდის მიხედვით

აბსტრაქტი: წარმოდგენილ ნაშრომში განხილულია ქუთაისის ცენტრალურ არქივში დაცული „ბათუმის ნოტარიუსის ფონდი №12“, რომელშიც თავმოყრილია 1879-1919 წლების ბათუმის ისტორიის ამსახველი 216 საქმე. აღნიშნული მასალა თითქმის უცნობია სამეცნიერო წრეებისათვის.

რეფორმებმა და უცხოური კაპიტალის მოზიდვამ XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე რუსეთის იმპერიის სწრაფი ეკონომიკური განვითარება განაპირობა. ეს პროცესები დადებითად აისახა საქართველოზეც, სადაც, თბილისის შემდეგ, უმსხვილეს სამრეწველო ცენტრს წარმოადგენდა ბათუმი. ბათუმის სამრეწველო განვითარება განსაკუთრებით დააჩქარა მისი ნავსადგურიდან ბაქოს ნავთობის მსოფლიო ბაზარზე ექსპორტის დაწყებამ. შესაბამისად, უცხოელი საქმოსნების მიერ ქალაქში დაარსებული სააქციონერო საზოგადოებები და ფირმები, ძირითადად, ორიენტირებული იყო ნავთობგადამამუშავებელ და ნავთობპროდუქტების საექსპორტო საქმიანობაზე.

ბათუმის ნოტარიუსის ფონდში დაცული დოკუმენტების შესწავლა და სამეცნიერო მიმოქცევაში შემოტანა ხელს შეუწყობს აღნიშნული პერიოდის ბათუმის ეკონომიკური ისტორიის შესწავლას.

საკვანძო სიტყვები: ქუთაისის ცენტრალურ არქივი, ბათუმის ნოტარიუსის ფონდი, რუსეთის ეკონომიკური პოლიტიკა აჭარაში, რუსეთის იმპერია, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველო.

Key words: Kutaisi central archive, Batumi notary fund, Russian economic policy in Ajara, Russian empire, The south west of Georgia

ქუთაისის ცენტრალურ არქივში დასავლეთ და სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიის ამსახველი ათიათასობით დოკუმენტიცაა დაცული. მათი დიდი ნაწილი ჯერჯერობით ან საერთოდ უცნობია და შეუსწავლელი სპეციალისტების მიერ ან ნაკლებად ცნობილი და სამეცნიერო მიმოქცევაში არ არის შემოტანილი.

ქუთაისის ცენტრალურ არქივში დაცულია ბათუმის ნოტარიუსის ფონდი (№12), რომელიც მოიცავს 1879-1919 წლების დოკუმენტებს და მასში გაერთიანებულია 216 საქმე. აღნიშნულ ფონდში თავმოყრილი მასალა თითქმის უცნობია

სამეცნიერო წრეებისათვის. დოკუმენტებიდან კარგად ჩანს XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე ბათუმში არსებული ან ამ ქალაქთან დაკავშირებული სააქციონერო საზოგადოებების და ფირმების საქმიანობა, მათი როლი ბათუმის ეკონომიკურ და ფინანსურ ცხოვრებაში.

რუსეთის ეკონომიკური პოლიტიკა აჭარაში, როგორც მთელ ამიერკავკასიაში, მთელი XIX და XX საუკუნის დასაწყისში, გზას უხსნიდა უცხოურ კაპიტალს, რომელზედაც თვით იყო დამოკიდებული, ჩვენი ქვეყნის ბუნებრივი სიმდიდრეები დაუბრკოლებლად ეძარცვა. შედეგად, რეგიონის ეკონომიკური ცხოვრებაში დიდ როლს ასრულებდნენ უცხოური კაპიტალით შექმნილი სააქციო საზოგადოებები და ფირმები. ხშირ შემთხვევაში უგულველყოფილი იყო აჭარის მოსახლეობის ინტერესები. უცხოური კაპიტალის წარმომადგენლები ხელს უშლიდნენ დამამუშავებელი ეროვნული მრეწველობის შექმნას, რადგან მათი მიზანი იყო მომპოვებელი სექტორის (მარგანეცი, ქვანახშირი, ნავთობი) განვითარება და ამით რაც შეიძლება მეტი მოგების მიღება. აქცენტი კეთდებოდა გადაუმუშავებელი ნედლეულის საზღვარგარეთის ქვეყნებში გატანაზე. ამის გამო, ეკონომიკურ განვითარებას ცალმხრივი ხასიათი ჰქონდა. ეკონომიკის წამყვან დარგებს ძირითადად უცხოური კაპიტალის წარმომადგენლებისაგან შემდგარი სააქციო საზოგადოებები და ფირმები დაეუფლნენ. რუსეთის საიმპერიო ხელისუფლებამ, მათი დახმარებით, მიზნად დაისახა საერთოკავკასიური ეკონომიკური რეგიონის შექმნა და საერთოიმპერიულ ეკონომიკურ სივრცესთან მისი დაჩქარებული ინტეგრაცია. მთავრობის ჩანაფიქრით, რეგიონის ეკონომიკური პოტენციალი მთლიანად უნდა დაქვემდებარებოდა რუსეთის იმპერიის და საგარეო ბაზრის მოთხოვნებს. ამასთანავე, ხელისუფლება სკეპტიკურად იყო განწყობილი ადგილობრივი მოსახლეობის მიმართ, მიაჩნდა იგი ჩამორჩენილ, ბნელ მასად, ამიტომ რეგიონის ათვისების პროცესში ინტენსიურად ჩართო უცხოელი მეწარმეები.

XIX საუკუნის 80-იანი წლებიდან რუსეთის იმპერიის ეკონომიკამ სწრაფი განვითარება დაიწყო, რაც რეფორმებთან ერთად განპირობებული იყო უცხოური კაპიტალის მოზიდვით. ამან გამოიწვია ამიერკავკასიის და საქართველოს შედარებითი ეკონომიკური განვითარება. თბილისის შემდეგ საქართველოში ბათუმი წარმოადგენდა უმსხვილეს სამრეწველო ცენტრს.

ჯერ კიდევ პორტო ფრანკოს სტატუსის გაუქმებამდე, 1883 წელს სამტრედია-ბათუმის რკინიგზის მშენებლობა დასრულდა, რითაც ბათუმი ამიერკავკასიის მთავარი სარკინიგზო მაგისტრალის პუნქტებს – თბილისს და ბაქოს დაუკავშირდა. 80-იანი წლებიდან ბათუმიდან განხორციელებული ექსპორტის დიდი წილი ბაქოს ნავთობზე მოდიოდა. 1900 წელს საბოლოოდ დასრულდა ნავთობსადენის მშენებლობა ბაქოსა და ბათუმს შორის, რის შემდეგაც ნავთობის ექსპორტი მთლიანად ბათუმიდან წარმოებდა *[მეგრელიძე, 1963:185]*.

1886 წელს რუსეთის საიმპერიო ხელისუფლებამ ბათუმის პორტო ფრანკოს სტატუსი გააუქმა და ქალაქი სრულფასოვნად ჩაერთო რუსეთის იმპერიის ადმი-

ნისტრაციულ სისტემაში. ბათუმის სამრეწველო განვითარება განსაკუთრებით დააჩქარა XIX საუკუნის 80-იანი წლების დასაწყისიდან ბაქოს ნავთობის მსოფლიო ბაზარზე ექსპორტის დაწყებამ. ბათუმის ნავსადგურიდან ხდებოდა ძირითადად ბაქოს ნავთობის ექსპორტი, ამიტომ ქალაქში განვითარებული იყო ნავთობის გადამამუშავებელი და საექსპორტო ჭურჭლის მწარმოებელი ინფრასტრუქტურა.

ბიდონების დამამუშავებელ ქარხნებს, საწარმოთა სიდიდით და მუშების რაოდენობით, ბათუმის საწარმოთა შორის პირველი ადგილი ეჭირათ. ამ მხრივ ერთ-ერთი პირველები იყვნენ ბუნგე და პალაშკოვსკი, რომლებმაც 1883 წელს დაარსეს „ბათუმის ნავთობმწარმოებელი და სავაჭრო საზოგადოება“. ისინი ყოველდღიურად აწარმოებდნენ 6.000 ხის ყუთს და 12.000 თუნუქის ბიდონს. 1883 წელს ბათუმიდან გატანილი იქნა 3 მილიონ ფუთზე მეტი ნავთობი. მაგრამ ფინანსური სიძნელების გამო, 1886 წლიდან აღნიშნული საზოგადოება გადაეცა „კასპია-შავი ზღვის ნავთის სამრეწველო და სავაჭრო საზოგადოებას“, რომელსაც როტშილდების ფრანგული განშტოების მეთაური მაიერ ალფონს დე როტშილდი ფლობდა. მალე როტშილდების კომპანია გახდა სიდიდით მეორე, რომელიც მოიპოვებდა ბაქოს ნავთობს. ამავე დროს როტშილდებმა ბათუმში შექმნეს ნავთობის რეზერვუარების საცავი *[სინ, 1970:385; გურული, 2018: 341; მუშკუდიანი, 1973: 177]*. 1889 წლისათვის „კასპია-შავი ზღვის ნავთის სამრეწველო და სავაჭრო საზოგადოება“ აწარმოებდა 30 მილიონ ფუთ ნავთობს. როტშილდების ნავთობი ბათუმის გავლით გადიოდა: ინგლისში, ავსტრიაში, თურქეთში, ბელგიაში, იაპონიაში, საბერძნეთში, ჩინეთში, გერმანიაში, ჰოლანდიაში, საფრანგეთში, მალტაში, პორტუგალიაში, ალჟირში, ფილიპინებში, ქვემო დუნაის სამთავროებში და ინდო-ჩინეთში. კომპანიის მმართველობას აწარმოებდა სამეული: მორის ეფრუსი, თავადი გიორგი ალექსანდრეს ძე გრუზინსკი (იგი „საქორწილო გენერლის“ ფუნქციას ასრულებდა) და არნოლდ ფეიგელი.

როგორც ცნობილია, იმპერატორ ალექსანდრე III-ის 1888 წლის 28 აპრილის ბრძანებულებით, ბათუმში მუშაობა დაიწყო საქალაქო მმართველობამ. ქალაქის მმართველობაში უპირატესობის მოპოვებისათვის ერთმანეთს დაუპირისპირდა ადგილობრივი და უცხოური ბურჟუაზია. არჩევნებში მონაწილეობის უფლების მქონე ანუ ცენზიან მოქალაქეთა ქონების 1/3-ს აკონტროლებდა ალფონს დე როტშილდი. სარგებლობდა რა ამ უპირატესობით, იგი ცდილობდა ხმოსნებად მისთვის სასურველი კანდიდატები გაეყვანა *[გურული, 2018: 342]*.

1885 წელს ბათუმში გაიხსნა სიდერიდისის და რიხნერის, ხოლო 1887 წელს – ხაჩატურიანის, მანთაშევის და ძმები ციციანოვების ქარხნები, რომლებიც ნავთობის ექსპორტისათვის საჭირო ხის ყუთებს და თუნუქის ბიდონებს აწარმოებდნენ. XIX საუკუნის ბოლოს აღნიშნულ საწარმოებში 2 ათასზე მეტი მუშა იყო დასაქმებული და გამოშვებული პროდუქციის ღირებულება 7 მილიონ მანეთზე მეტს შეადგენდა. სულ ბათუმში დაამუშადეს 22 მილიონი თუნუქის და 11 მილიონი ხის

ყუთი. ბათუმის პორტიდან წლიურად 20 მილიონამდე ნავთობი გადიოდა *[სინ, 1970: 385]*.

XIX საუკუნის 80-იანი წლების დასაწყისიდან ბათუმის პორტს სავაჭრო-ეკონომიკური თვალსაზრისით, რუსეთისათვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა მიენიჭა. როგორც სტატისტიკური მონაცემები გვიჩვენებენ, იმპერიის სატრანზიტო და საგარეო ვაჭრობაში ბათუმის მონაწილეობის მასშტაბი ყოველწლიურად იზრდებოდა. 1883-1902 წლებში ბათუმიდან უცხოეთის ქვეყნებში გაიტანეს: 1883 წელს – 3.348.000 ფუთი ნავთობი, 1886 წელს – 14.397.000 ფუთი, 1890 წელს როტშილდმა – 16.000.000 ფუთი, ნობელმა – 7.000.000 ფუთი, 1891 წელს – 48.879.000 ფუთი, 1899 წელს – 66.304.000 ფუთი, 1902 წელს – 78.338.000 ფუთი. ბათუმის ნავსადგური მსოფლიოს დიდ ნავსადგურთა რიგში ჩადგა. 1900 წელს ნავსადგურში 1.324 ორთქლის და 3.635 იალქნიანი გემი შემოვიდა. 1900 წელს ბათუმიდან რუსეთში გაიტანეს 4.805.000 ფუთი ტვირთი, ევროპის და აზიის ქვეყნებში – 83.100.000 ფუთი. რუსეთიდან ბათუმში შემოვიდა 9.464.577 ფუთი ტვირთი, ევროპის და აზიის ქვეყნებიდან – 5.516.000 ფუთი. 1900 წელს ბათუმის ნავსადგურის მთელი ტვირთბრუნვა 103.000.000 ფუთს უდრიდა. 1902 წელს – 108.000.000 ფუთს. ნავსადგურის ტვირთბრუნვის 80 %-ზე მეტი ნავთობზე მოდიოდა *[გურული, 2018: 341]*. აღსანიშნავია, რომ ბათუმის პორტის გავლით, უკვე 1913 წლისათვის, 30-ზე მეტი სხვადასხვა კომპანია აწარმოებდა რუსეთის იმპერიის საგარეო ვაჭრობას. აქედან 25 იყო უცხოური, ძირითადად: ფრანგული, ინგლისური და გერმანული.

ქუთაისის ცენტრალურ არქივში დაცული ბათუმის ნოტარიუსის ფონდის მასალებში განხილულია ბათუმში მოქმედი უცხოელი, ძირითადად, ევროპელი ბიზმესმენების მიერ დაარსებული, შემდეგი სააქციონერო საზოგადოებების და ფირმების საქმიანობა:

- „სიმენსი და ჰალსკე“
- „გოლერტი“
- „ვარნეკე და კომპანია“
- „კორნარო და კომპანია“
- „რუსული ნავთობის მოპოვების საზოგადოება“
- „რუსული ნავთობისა და თხევადი საწვავის მომპოვებელი საზოგადოება“
- „ცემენტის წარმოების საზოგადოება“
- „შავი ზღვის ცემენტის წარმოების საზოგადოება“
- „ნავთობწარმოების საზოგადოება“
- „ნავთობწარმოებელი და სავაჭრო საზოგადოება - მანთაშევი და კომპანია“
- „კასპია - შავი ზღვის ნავთობწარმოებელი და სავაჭრო საზოგადოება“
- „ი. შელენგოვსკი და კომპანია“
- „კავკასიის ვარსკვლავი“
- „ბათუმის ნავთობსამრეწველო საზოგადოება“
- „ამხანაგობა ძმები ნობელები“

„ნდობის საზოგადოება ი. შელენგოვსკი და კომპანია“
„ნავთობის წარმოების ამხანაგობა“
„ნობელის ნავთობის წარმოების ამხანაგობა“
„მინერალური ზეთების წარმოების ამხანაგობა“
„ბათუმის ურთიერთნდობის კრედიტის საზოგადოება“

სავაჭრო სახლები:

„ხაჩატრიანი და კომპანია“
„არამიანი, სარუხანიანი და კომპანია“
„ბერნარტდი და კომპანია“
„ბურკრატდი და კომპანია“
„მაკ ანდრიუსი და ფორბსი“
„მანთაშევი და კომპანია“
„ს. ა. ანისიმოვი და კომპანია“
„ხრუსაკი და გირი“
„ცატუროვი და კომპანია“
„შუტცი და ციმერმანი“
„ბერტმანი და კარპოვსკი“
„ფ. მათიევიჩი“

„ხრუსაკი და რიზი“ *[ქვა, ბათუმის ნოტარიუსის ფონდი №12].*

რადგანაც ევროპელების ინტერესები ბათუმისადმი მუდმივად იზრდებოდა, აქედან გამომდინარე, ბათუმში მოქმედებდა ინგლისის, საფრანგეთის, ესპანეთის, ოსმალეთის, გერმანიის, ავსტრიის, ბელგიის, ამერიკის შეერთებული შტატების და იტალიის დიპლომატიური წარმომადგენლობები.

XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე ბათუმში მრეწველობის განვითარებამ დააჩქარა და საჭირო გახდა საკრედიტო-საფინანსო დაწესებულებების გახსნა. 1886 წელს ბათუმში მუშაობა დაიწყო რუსეთის სახელმწიფო ბანკის განყოფილებამ, 1890 წელს გაიხსნა თბილისის კომერციული ბანკის განყოფილება, 1895 წელს – სამხრეთ რუსეთის სამრეწველო ბანკის განყოფილება. ბათუმში საბანკო-საფინანსო ოპერაციებს ახორციელებდნენ თბილისის და ქუთაისის გუბერნიების სათავადაზნაურო საადგილმამულო ბანკები *[გურული, 2018: 342].*

ბათუმის ნოტარიუსის ფონდში დაცული დოკუმენტების შესწავლა და გამოქვეყნება ხელს შეუწყობს XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე ბათუმის ეკონომიკური ისტორიის შესწავლას.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა:

ქცა, ბათუმის ნოტარიუსის ფონდი №12 – ქუთაისის ცენტრალურ არქივი, ბათუმის ნოტარიუსის ფონდი №12.

გურული, 2018: – გურული ვ., „საქართველოს ახალი ისტორია (1801-1918)“, წიგნი II, თბილისი, 2018.

მეგრელიძე, 1963: – მეგრელიძე შ., „სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიიდან“, თბილისი, 1963.

მუშკუდიანი, 1973: – მუშკუდიანი ქ., „ხე-ტყის დამმუშავებელი მრეწველობის განვითარება დასავლეთ საქართველოში XIX ს. 90-იან წლებში“, კრ.: საქართველოს სოციალ-ეკონომიური განვითარების ისტორიიდან (XIX ს.), თბილისი, 1973.

სინ, 1970: – საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, V, თბილისი, 1970.

Goderdzi Vachridze, Sulkhan Kuprashvili
(Kutaisi, Georgia)

**Joint Stock Companies and Corporations
In the Late XIX and the Early XX Centuries
According to Archive Fund of Batumi's Notary**

Summary

There are tens of thousands documentations kept about the history of the west and south-west Georgia in Kutaisi Central Archive Fund. Most of it is unknown for the time being or isn't studied yet by the specialists or they are less known and isn't taken in the scientific circulation.

There is Archive Fund of Batumi Notary in Kutaisi Central Archive which includes 1879-1919 years. And there are 216 cases in it. Existed documents in this fund is almost unknown for scientists . It is clear from these documents that the activities of Joint Stock Companies and Corporations in the late XIX and the early XX centuries and their role in Batumi's economic and financial lives.

Russian economic policy in Adjara, as well as in the whole Caucasus during XIX-XX centuries pave the path to foreign capital , which it was depended on. Thus, Joint Stock companies and corporations produced by a foreign capital played a main role in economic lives of the region. In most cases the interests of local population were ignored .

In the late XIX and the early XX centuries , the economy of Russian Empire began fast development , that was due to a foreign capital as well as new reforms. It caused the development of Caucasus and Georgia economy . Besides Tbilisi, Batumi was also the biggest agricultural centre. The development of Batumi agriculture started with Baku oil export in the world market. From Batumi ports there was mainly Baku oil exports , also

there were oil refinery and infrastructure for producing tanks for the export in the city. Thus, for this reason there was established Joint Stock companies and corporations in Batumi by businesspeople.

The studies and publications of the reserved documents in Batumi Notary Fund foster the study of the Batumi economy history in the late XIX and the early XX centuries

ბათუმის მოსახლეობა და ქალაქის განაშენიანება 1880-1920 წლებში

აბსტრაქტი: ნაშრომი ორიგინალურ გამოკვლევას წარმოადგენს. ცხადია, გათვალისწინებულია საკითხის კვლევის დღემდე არსებული მდგომარეობა, მაგრამ სტატია ძირითადად დაწერილია ახალი საარქივო და დოკუმენტური წყაროების საფუძველზე. მასში შესწავლილია ბათუმის მოსახლეობისა და ქალაქის განაშენიანების ისტორია 1880-1920 წლებში. ნაშრომში განხილულია ბათუმის მოსახლეობის ეროვნული, ასაკობრივი, სქესობრივი და სოციალური შემადგენლობა. ნაჩვენებია ამ მიმართებით ბათუმისათვის დამახასიათებელი თავისებურებანი. დასკვნაში შეჯამებულია კვლევა-ძიების შედეგები, ხაზგასმითაა აღნიშნული, რომ ბათუმი 1880-1920 წლებში მოსახლეობის რაოდენობით, თვისებრივი მდგომარეობით, განაშენიანებით, მრეწველობის, ვაჭრობის, ტრანსპორტის განვითარებით მთლიანად ამიერკავკასიაში მნიშვნელოვან ცენტრად იქცა. იგი ევროპული ტიპის ქალაქად ჩამოყალიბდა.

საკვანძო სიტყვები: ბათუმის მოსახლეობა, ქალაქის განაშენიანება, სოციალური შემადგენლობა, წოდებები, რელიგიური კონფესიები.

Key words: Batumi population, City development, Social merits, Ranks, Religious confessions

ბათუმი ქალაქის ტიპის დასახლებად ჩამოყალიბდა ოსმალთა მფლობელობისაგან განთავისუფლების შემდეგ. მანამდე ბათუმი სოფელს წარმოადგენდა. მართალია, ვახუშტი ბაგრატიონი ბათუმს პატარა ქალაქად მოიხსენიებს [*ვახუშტი, ქც. IV, 1973: 792*], მაგრამ რეალურად სოფელი იყო. ამას მოწმობს სამხედრო პირების, დიპლომატებისა და მოგზაურ-დამკვირვებელთა ინფორმაციები (დიუპრე, გამბა, კეთკარტი, გ. ერისთავი, ნ. ნიკოლაძე, დ. ბაქრაძე, მალმუზი, ა. ფრენკელი და სხვები). იტალიელი მოგზაური ანდრიან დიუპრე, რომელიც ბათუმს 1807 წელს ეწვია, წერდა: ბათუმი დიდ სოფელს უფრო ჰგავს, ვიდრე ქალაქს, სადაც 2000-მდე მცხოვრები ითვლება. მისი დაკვირვებით ბათუმში ვაჭრობა უმნიშვნელოა, მხოლოდ 50-მდე პრიმიტიული დუქანია, სადაც მცირეოდენი იმპორტული საქონლით ვაჭრობენ.

აქედან მოყოლებული XIX საუკუნის 80-იან წლებამდე ბათუმის იერსახე არსებითად არ შეცვლილა. საფრანგეთის კონსული თბილისში ჟაკ ფრანსუა გამბა

(1763-1833), რომელმაც 1820-1824 წლებში ამიერკავკასიაში იმოგზაურა, აჭარაში 5 დღე გაატარა, რის შედეგად საყურადღებო ინფორმაცია შეკრიბა ბათუმის შესახებ. ჟაკ ფრანსუა გამბა წერს: „ბათუმის მოსახლეობა სომხების ჩათვლით დაახლოებით ორი ათას კაცს ითვლის. აქა-იქ მიმოფანტული სახლებით იგი უფრო ვრცელ სოფელს წაგავს, ვიდრე პატარა ქალაქს. ბათუმი გაშენებულია ზღვის სანაპიროზე“ *[გამბა, 1987:263]*.

ინგლისის სამხედრო უწყების წარმომადგენელი მაიორი კეთკარტი, რომელიც 1856 წელს საქართველოში იყო ყირიმის ომთან დაკავშირებით, ბათუმს მოიხსენიებს, როგორც სოფელს 2000 მცხოვრებით *[ბჭთ, IX, 2018:76-77]*. იტალიელი დიპლომატის მალმუზის 1873 წლის ინფორმაციით ბათუმის მოსახლეობა 4970 სულს შეადგენდა, რაც მნიშვნელოვნად გაზრდილია, მაგრამ მუჰაჯირობის შედეგად 1878 წელს 3000-მდე შემცირდა. მოსახლეობის უმრავლესობა ქართველები იყვნენ. ამასთან დაკავშირებით ა. ფრენკელი, რომელიც რუსეთის არმიას ახლდა ბათუმში შემოსვლისას, წერს: ბათუმში 3000 მცხოვრებია. მოსახლეობის უმრავლესობა ქართველებია, ძირითადად ქობულეთლები, აჭარლები, ლაზები, ამასთან, არიან სომხები, ბერძნები და სხვა ეროვნების წარმომადგენლები. თურქები მხოლოდ ჩინოვნიკები და სამხედროებია *[ფრენკელი, 2012:95]*. სამწუხაროდ, ა. ფრენკელი, როგორც რუსეთის სახელმწიფოს სხვა მოხელეები, ბათუმში მცხოვრებ აჭარლებსა და ლაზებს არაქართველებად მოიხსენიებს.

XIX საუკუნის 80-იან წლებამდე ბათუმში არ არსებობდა ფაბრიკულ-ქარხნული წარმოება. მხოლოდ წვრილი სახელოსნოები იყო, სადაც ძირითადად სომხები და ბერძნები მუშაობდნენ. მოსახლეობის დიდი ნაწილი მეთევზეობასა და სოფლის მეურნეობას ეწეოდა. ვაჭრობაც უმნიშვნელო ყოფილა. რასაც მოწმობს მოგზაურ-დამკვირვებლების ინფორმაციები. ამ ინფორმაციების მიხედვით საქონლის ექსპორტს შეადგენდა: ხე-ტყის მასალა, მათ შორის კაკლის მერქანი, ბრინჯი, სიმინდი, ზეთიანი, ლიმონი, აბრეშუმი, ცვილი, თევზის ზეთი და სხვა. საზღვარგარეთიდან შემოჰქონდათ: ჩითი, აბრეშუმის ქსოვილი, ფოლადი, რკინა, პური, კანაფი, შაქარი, მარილი, ყავა, პილპილი, საპონი და სხვა საქონელი *[გამბა, 1987:263; ბაქრაძე, 1987: 23-25; ფრენკელი, 2012:79-80]*.

ბათუმი პროგრესული განვითარების გზას დაადგა XIX საუკუნის 80-იანი წლებიდან. აქედან მოყოლებული პირველ მსოფლიო ომამდე იგი ევროპული ტიპის ბურჟუაზიულ ქალაქად ჩამოყალიბდა. ამ პროცესში განმსაზღვრელი როლი ითამაშა ბათუმის გეოსტრატეგიულმა მდებარეობამ. სწორედ ამის გამო ბათუმმა განსაკუთრებული სატრანზიტო ფუნქცია შეიძინა. ასეთ პირობებში ბათუმისადმი ინტერესი არაერთმა უცხოელმა გამოიჩინა და აქ სამეწარმეო საქმეს მოკიდა ხელი. მათ მიერ ბათუმში გაიხსნა სამრეწველო, სავაჭრო და სატრანსპორტო საწარმოები, საბანკო-საკრედიტო დაწესებულებები.

ბათუმის სამრეწველო-ეკონომიკურ განვითარებაში განმსაზღვრელი ადგილი ეკავა ნავთობპროდუქტების ექსპორტს, მასთან დაკავშირებულ საწარმოებს, სასაწ-

ყოფილი მეურნეობას. 900-იანი წლებისათვის ბათუმის სამეურნეო-ეკონომიკური მიღწევები საკმაოდ მაღალი იყო. ამ დროისათვის ბათუმში აღირიცხა 1026 სავაჭრო დაწესებულება, 366 სამრეწველო საწარმო, 128 რეზერვუარ-ცისტერნი 21 მილიონ 636,1 ათასი ფუთი ნავთობპროდუქტების ტევადობით *[БЗО, 1906:299, 416-417]*. მათი მესაკუთრენი იყვნენ უცხოელები [ფრანგები, სომხები, ბერძნები, გერმანელები, ებრაელები, რუსები, პოლონელები და სხვა ეროვნების წარმომადგენლები], თითო-ორთა ქართველიც იყო.

ბათუმი განათლების, კულტურის, ჯანმრთელობის დაცვის, სასულიერო ცხოვრებით მზარდი ქალაქი იყო. აქ გაიხსნა ქალთა და ვაჟთა გიმნაზიები, პრო-გიმნაზიები, დაწყებითი სკოლები, 120 საწოლიანი საავადმყოფო, საქველმოქმედო საზოგადოებები, კულტურულ-საყოფაცხოვრებო ობიექტები, ეკლესიები და სხვა.

ცხადია, სამრეწველო-ეკონომიკური საწარმოების, საფინანსო-საკრედიტო დაწესებულებათა, ინფრასტრუქტურის, კულტურულ-საგანმანათლებლო და სხვა ობიექტების ამოქმედების შედეგად ბათუმის მოსახლეობა მნიშვნელოვნად გაიზარდა. ოსმალთა ბატონობისაგან განთავისუფლების პირველ ოთხ წელიწადში (1878 წლის 25 მარტი-1882 წლის 19 მაისი) ბათუმის მოსახლეობა 2,9-ჯერ გაიზარდა და 8671 ადამიანი შეადგინა. ზრდა ძირითადად მოხდა არაქართველების ხარჯზე. მომდევნო წლებში ბათუმის მოსახლეობის ზრდის ტემპი კიდევ მეტად მაღალი იყო. მაგალითად, 1886 წელს ბათუმის მოსახლეობა 14803 ადამიანს შეადგენდა. 1897 წელს-28512, ხოლო 1913 წლის ბოლოს – 38615-მდე გაიზარდა. 1917 წლის აპრილის მდგომარეობით – ცოტა ნაკლები – 35048 ადამიანი შეადგინა *[KK, 1903:30-31; KK, 1914:222-223; ასმა, გვ.5, ს. 216, ფურც.11]*. ამრიგად, 1878-1913 წლებში ბათუმის მოსახლეობა 13-ჯერ გაიზარდა. ზრდის ტემპი ყველაზე მაღალი იყო XIX საუკუნის 80-90-იან წლებში. ამ წლებში ქალაქს შეემატა 25 ათასზე მეტი, ხოლო მომდევნო 16 წელიწადში – თითქმის 10 ათასი ადამიანი. ბათუმის მოსახლეობა იზრდებოდა როგორც მექანიკური, ისე ბუნებრივი მატების გზით. მაგრამ ჩვენთვის საინტერესო საკვლევ პერიოდში მოსახლეობის ზრდაში ძირითადი იყო მექანიკური მატების ფაქტორი.

ქალაქის მოსახლეობის შეუქცევადი ზრდა საერთო ტენდენცია იყო, რომელიც მეტნაკლებად ყველა განვითარებულ ქვეყანას ახასიათებდა. საქართველოში XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე ქალაქის მოსახლეობის ურბანიზაცია საგრძნობლად მაღალი იყო. 1886-1913 წლებში თბილისის მოსახლეობა 4,4-ჯერ (78445-დან 344629 სულამდე) გაიზარდა, ქუთაისის – 2,6-ჯერ (22643-დან 57917-მდე), გორის – 3,5-ჯერ (7248-დან 25655-მდე), ფოთის – 2,2-ჯერ (4709-დან 17667-მდე), სოხუმის მოსახლეობა (1897-1913 წლები) – 5,8-ჯერ – 7998-დან 46580 სულამდე *[KK, 1896:22-27; KK, 1906:94-127; KK, 1914:241-249]*.

რაოდენობრივთან ერთად მნიშვნელოვნად შეიცვალა ბათუმის მოსახლეობის თვისებრივი მდგომარეობა. რუსეთის ხელისუფლების მიერ გამიზნულად მიმდინარეობდა ბათუმში უცხოელების ჩამოსახლება, რის შედეგად ბათუმი მრავალე-

როვნული გახდა და, ფაქტობრივად, ინტერნაციონალურ ქალაქად იქცა. 1897 წლისათვის ბათუმში 20-მდე ეროვნება ითვლებოდა. ბათუმში ბინა დაიდეს რუსებმა, სომხებმა, ბერძნებმა, ებრაელებმა, გერმანელებმა, ფრანგებმა, სპარსელებმა, ინგლისელებმა, პოლონელებმა, იტალიელებმა და სხვებმა. უცხოელების მასობრივად შემოდინების შედეგად 1882 წელს არაქართველები ბათუმის საერთო მოსახლეობა 87,4%-ს შეადგენდა (7182 ადამიანი). მართალია, მომდევნო წლებში არაქართველების ხვედრითი წილი შემცირდა. მაგალითად, 1897 წელს 80% (22795 ადამიანი), ხოლო 1913 წელს – 75% (28696) უდრიდა, მაგრამ ისინი მაინც უმრავლესობას შეადგენდნენ.

XIX საუკუნის 80-იანი წლების დასაწყისში ბათუმის არაქართველ მოსახლეობას შორის პირველი ადგილი ბერძნებს ეკავათ (1166 ადამიანი), მეორე – რუსებს (980), მესამე – სომხებს (908), მეოთხე–აფხაზებს (377), მეხუთე–ებრაელებს (173), მეექვსე – გერმანელებს (145), მეშვიდე – სპარსელებს (112), მერვე – პოლონელებს (68) და ა. შ. 90-იან წლებში მდგომარეობა მნიშვნელოვნად შეიცვალა. ამიერიდან ბათუმის არაქართველ მოსახლეობას შორის პირველი ადგილი რუსებმა დაიკავეს. 1897 წელს ბათუმში 7144 რუსი აღირიცხა. 1913 წლის ბოლოს მათი რაოდენობა 10120 სულამდე გაიზარდა, რაც ქალაქის საერთო მოსახლეობის 26,4%-ს შეადგენდა. ისინი დასაქმებული იყვნენ საოლქო და საქალაქო მმართველობის აპარატში, ქარხანა-ფაბრიკებში, საფინანსო-საკრედიტო, სავაჭრო. განათლების, კულტურის, ჯანდაცვის და სხვა სფეროებში. ბათუმის არაქართველ მოსახლეობას შორის სომხები 1882 წელს რიგით მესამე ადგილიდან მეორეზე გადაინაცვლეს, კონკრეტულად 1883-1913 წლებში სომხების რიცხოვნობა 908 სულიდან 9828 სულამდე – 10,8-ჯერ და მეტად გაიზარდა. სომხები გამოირჩეოდნენ ვაჭრობით, ხელოსნობით, ბიზნესით და სხვა საქმიანობით. სომხების ხვედრითი წილი ბათუმის საერთო მოსახლეობაში 1890 წელს 21,0%, 1897 წელს – 24%, ხოლო 1913 წელს – 25,5%-მდე გაიზარდა *[KK, 1906:96; KK, 1914:222-223, ასმა, გ.5, ს. 216, ფურც. 11]*.

მართალია, ბერძნები ბათუმში ოსმალების მმართველობის დროსაც ცხოვრობდნენ, მაგრამ მათი რიცხოვნობა და საქმიანობის სფერო მნიშვნელოვნად გაიზარდა რუსეთის ხელისუფლების დროს. უკვე 1897 წელს ბათუმში 2764, ხოლო 1917 წელს – 4008 ბერძენი ითვლებოდა, რაც 1882 წლის მახასიათებელს თითქმის 2,4-ჯერ და 3,6-ჯერ აღემატებოდა. ბერძნების ხვედრითი წილი ბათუმის საერთო მოსახლეობაში 1897-1917 წლებში 9,7%-დან 11,4%-მდე გაიზარდა *[KK, 1906:96; ასმა, გ. 5, ს. 16, ფურც. 11]*. ბათუმის მოსახლეობის ეროვნულ შემადგენლობაში მეოთხე ადგილზე ებრაელები გამოდიოდნენ და ისინი აქ ოსმალთა მმართველობის დროსაც ცხოვრობდნენ. ბათუმში 1890 წელს 862, ხოლო 1917 წელს 1148, ებრაელი ითვლებოდა, რაც ქალაქის საერთო მოსახლეობის 5,7% და 3,8-ს შეადგენდა *[KK, 1906:96; ასმა, გ. 5, ს. 216, ფურც. 11]*. 1897 წლის აღწერით ბათუმში 722 პოლონელი, 719 სპარსელი, 299 გერმანელი, 132 ლიტველი, ლატვიელი და ესტონელი, 65 ჩერქეზი და სხვა ეროვნების ადამიანი ცხოვრობდა *[KK, 1906:96]*.

ცალკე უნდა აღინიშნოს ქართველების შესახებ. როგორც ზემოთ ითქვა, 1878 წლამდე ბათუმის მოსახლეობის უმრავლესობას ქართველები შეადგენდნენ, მაგრამ რუსეთის ხელისუფლების დროს ბათუმის ქართველობა უმცირესობაში აღმოჩნდა. მაგალითად, 1882 წელს ბათუმში აღირიცხა 1489 ქართველი, რაც ქალაქის მოსახლეობის 12,6%-ს შეადგენდა, ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ქართველები აღრიცხული არიან გამიზნულად დამახინჯებული მეთოდოლოგიით. ცალკე ეთნოსის სახით არიან წარმოდგენილი გურულები, იმერლები, აჭარლები და ლაზები *[KK, 1883:323]*. მომდევნო წლებში ქართველების როგორც რაოდენობრივი, ისე ფარდობითი მახასიათებელი მნიშვნელოვნად გაზარდა. მაგალითად, 1890 წელს ბათუმში 3574, 1897 წელს – 5392, ხოლო 1913 წელს – 9919 ქართველი აღირიცხა *[ასმა გ. 5, ს. 216, ფურც. 11; KK, 1906:96; KK, 1914:222-223]*. მართალია, 1882-1913 წლებში ბათუმის ქართველი მოსახლეობა 6,6-ჯერ გაიზარდა. შესაბამისად ფარდობითი მახასიათებელი 1897 წელს 19%, ხოლო 1913 წელს – 26%-მდე გადიდა. ცხადია, ეს მნიშვნელოვან მიღწევად ითვლება, მაგრამ საკვლევ პერიოდში ბათუმში ქართველი მოსახლეობა მაინც უმცირესობას შეადგენდა.

ბათუმის მოსახლეობა სქესობრივი მდგომარეობით არანორმალური იყო. საკვლევ პერიოდში მამაკაცები დიდად ჭარბობდნენ ქალებს. მაგალითად, 1882 წლის აღწერით მამაკაცები შეადგენდნენ ბათუმის საერთო მოსახლეობის 80%-ს *[KK, 1883:323]*. მართალია, მომდევნო წლებში მამაკაცების ხვედრითი წილი ქალაქის საერთო მოსახლეობაში საგრძნობლად შემცირდა, მაგრამ ისინი მაინც მნიშვნელოვნად აღემატებოდნენ ქალებს. 1897 წლის აღწერით მამაკაცები შეადგენდნენ ქალაქის მოსახლეობის 64,7% (20439 ადამიანი), ხოლო 1913 წელს – 60%-ს (23110) *[Пыпни, Кг, 1905:1, KK, 1913:222-223]*. ბათუმის მოსახლეობის არანორმალური სქესობრივი მდგომარეობა იმით იყო განპირობებული, რომ ქალაქად ძირითადად მოდიოდნენ გარესაშოვრის მამებარი მამაკაცები, რომელთა უმრავლესობას ცოლ-შვილი სოფელში ჰყავდათ. ქალების ასეთი დიდი სიმცირე ზოგჯერ, სხვა ფაქტორებთან ერთად, პროსტიტუციის გამომწვევი ხდებოდა. 1882 წლის აღწერით ბათუმში 42 მეძავი ითვლებოდა. მათ შორის 22 ქართველი იყო *[KK, 1883:324]*. შემდგომ წლებში მეძავები აღარ აღრიცხულან.

საკვლევ პერიოდში მნიშვნელოვანი ცვლილებები აღინიშნა ბათუმის მოსახლეობის სოციალური მდგომარეობის მიხედვით. ქალაქის მოსახლეობის უმრავლესობას მუშები შეადგენდნენ, მაგრამ პროფესიონალი მუშა მცირე რაოდენობით იყო. ცხადია, მუშების უმრავლესობა გარესაშოვრის მამებარი გლეხები იყვნენ. 1897 წლის აღწერით ბათუმში 11249 მუშა და 5280 მეშჩანი ითვლებოდა (სულ 16529), რაც ქალაქის საერთო მოსახლეობის თითქმის 60%-ს შეადგენს. შემდეგ აღსანიშნავია ვაჭართა ფენა. ბათუმი 248 ვაჭარი, ათობით მრეწველი მეწარმე აღირიცხა.

ბათუმის მოსახლეობის სოციალური სტრუქტურის შესახებ შედარებით სრულ სურათს იძლევა ქალაქის პასპორტი, რომელიც შედგენილია 1935 წელს.

პასპორტის მიხედვით 1914 წელს ბათუმის მოსახლეობა 34067 ადამიანს შეადგენდა. ოჯახის წევრების ჩავთვლით მუშები შეადგენდნენ ქალაქის საერთო მოსახლეობის 82%-ს (27937 ადამიანი). მოსამსახურეები, რომელთა რიცხვში ინტელიგენციაც შედიოდა, 2208 ადამიანს ითვლიდა, რაც ქალაქის მოსახლეობის 6,5%-ს უდრიდა *[აცსა, ფ.რ.178, ან. 1, ს. 184, ფურც. 2]*. ბათუმის მოსახლეობისა და შესაბამისად რელიგიურ დაწესებულებთა ზრდის შედეგად მნიშვნელოვნად გაიზარდა სასულიერო პირების რაოდენობაც. თუ 1882 წელს ბათუმში 17 სასულიერო პირი ითვლებოდა, 1897 წელს მათი რაოდენობა 185-მდე გაიზარდა *[KK, 1883:324; Пвпнри, КГ, 1905:2]*.

სარწმუნოების მიხედვით ბათუმის მოსახლეობა იყო ქრისტიანი, მუსლიმი, იუდაიზმის მიმდევრები და რუსი სექტანტები, უმრავლესობა ქრისტიანი იყო. მაგალითად, 1897 წელს ქრისტიანი იყო ქალაქის მოსახლეობის 84,3% (24036 ადამიანი), ხოლო 1913 წელს – 85,6% (33193). ქრისტიანი მოსახლეობის უმრავლესობას მართლმადიდებლები შეადგენდნენ, რომელთა შორის აღსანიშნავი არიან რუსები, ქართველები, ბერძნები, სხვა ეროვნების წარმომადგენლებიც, აგრეთვე ქრისტიანობის კათოლიკეები სექტის მიმდევრები – პოლონელები, გერმანელები, იტალიელები, ფრანგები, სომხები და სხვები. ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს სომხების რელიგიური სექტების შესახებ. ბათუმელი სომხები იყვნენ როგორც ქრისტიანი გრიგორიანელები, ისე ქრისტიანი კათოლიკეები, მცირე ნაწილი ისლამის მიმდევარი იყო. 1897 წელს ქრისტიანი-გრიგორიანების მიმდევარი იყო 6150 ადამიანი, მათ შორის 35 ქართველი. სომხურ-კათოლიკური სექტის მიმდევარი იყო 1385 მორწმუნე, მათ შორის 174 ქართველი *[KK, 1906:96; KK, 1914:222-225]*.

ბათუმის მოსახლეობის რელიგიურ კონფესიებს შორის მეორე ადგილი მუსლიმებს ეკავათ. 1897 წელს მუსლიმი იყო ბათუმის მოსახლეობის 11,1% (3156 ადამიანი), ხოლო 1913 წელს – 15,7% (6056). ბათუმელი მუსლიმები შიიტებისა და სუნიტების სექტების მიმდევრები იყვნენ. უმრავლესობა სუნიტების მიმდევარი იყო. 1913 წელს ქართველი მუსლიმი ბათუმის მოსახლეობის 5,7% (2201 ადამიანი), ხოლო მუსლიმების საერთო რაოდენობის 36,2%-ს შეადგენდა. რუსი სექტანტები 398 ადამიანს ითვლიდა *[KK, 1906:96; KK, 1913:222-225]*.

რაც შეეხება განათლებას, საკვლევ პერიოდში ბათუმის მოსახლეობის უმრავლესობა წერა-კითხვის უცოდინარი იყო. მაგალითად, 1882 წლის აღწერით წერა-კითხვის მცოდნე იყო ბათუმის მოსახლეობის 31,3% (2751 ადამიანი). მათგან მამაკაცი – 15,5% (1339 ადამიანი), ხოლო ქალი – 9,4% (812). მართალია, მომდევნო წლებში ვითარება პროგრესით შეიცვალა, მაგრამ ბათუმის მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილი მაინც წერა-კითხვის უცოდინარი იყო. მაგალითად, 1897 წლის აღწერით წერა-კითხვის მცოდნე იყო ბათუმის მოსახლეობის 46% (13140 ადამიანი). მათგან მამაკაცები – 50,4% (20439 ადამიანი), ქალები – 35% (8069). ცხადია, წერა-კითხვის უცოდინარები ძირითადად იყვნენ მუშები და სხვა კატეგორიის ზოგიერთი ადამიანი *[KK, 1883:323; KK, 1906:222-329]*.

ბათუმის მოსახლეობის წერა-კითხვის უცოდინარობისა და მცირემცოდნეობის ლიკვიდაციის საქმეში მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა დაწყებითმა სკოლებმა. საგულისხმოა, რომ 1919 წლისათვის 6 დაწყებითი სკოლა ფუნქციონირებდა, სადაც 1200 მოსწავლე ირიცხებოდა. დაწყებითი სკოლები გახსნილი იყო ეროვნული ნიშნის მიხედვით. ამ დროისათვის ბათუმში არსებობდა ორი ქართული, თითო-რუსული, სომხური, ბერძნული ებრაული *[აცსა, ფ.ი.-6, ან. 1, ს. 955, ფურც. 39]*. მართალია, წინა დროსთან შედარებით ეს მნიშვნელოვან მიღწევად ითვლება, მაგრამ ქალაქის მოსახლეობის წერა-კითხვის უცოდინარობის ლიკვიდაციაში აშკარად არასაკმარისი იყო.

პირველი მსოფლიო ომის წლებში, განსაკუთრებით უცხოელების ინტერვენციის დროს, ბათუმის მოსახლეობის მნიშვნელოვანმა ნაწილმა ქალაქი მიატოვა, რაც გამოწვეული იყო შექმნილი სიძნელეებით. ამის შედეგად 1918 წლის აპრილის მდგომარეობით ბათუმის მოსახლეობა 15375 სულამდე, ე.ი. 1913 წელთან შედარებით 2,6-ჯერ შემცირდა. მაგრამ 1919-1921 წლებში ბათუმში სტიქიურად, თავშეფარების მიზნით ათასობით უცხოელი შესახლდა. მექანიკური მატების შედეგად 1920 წლის აპრილის აღწერით ბათუმის მოსახლეობა 45446 სულს ითვლიდა. თუმცა ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ეს რიცხვი არ ასახავს რეალურ ვითარებას, რამდენადაც აღწერაში არ არიან შეყვანილი პოლონელები, გერმანელები, სპარსელები, ფრანგები. უცხოელების სტიქიურად შემოდინების შედეგად სომხების რაოდენობა 12815, ბერძნების – 8898, ებრაელების – 1761-მდე გაიზარდა. ქართველებიც დაუბრუნდნენ თავიანთ კუთხეს. 1918-1920 წლებში ბათუმში ქართველების რიცხოვნობა 2238-დან 10148 სულამდე – 4,5-ჯერ არის გაზრდილი *[აცსა, ფ.5, ს. 216, ფურც. 11]*, რაც 1913 წლის მახასიათებელს მცირეთი აჭარბებდა.

ბათუმში ლტოლვილი უცხოელები 1920 წლის მაისიდან 1922 წლამდე კიდევ მეტად გაიზარდა. ამის შედეგად ქალაქში სერიოზული სოციალური და კრიმინოგენური სიტუაცია შეიქმნა. ეროვნული თვალთახედვითაც ლტოლვილი არაქართველების ბათუმში შემოდინება არანორმალურ დემოგრაფიულ ვითარებას კიდევ მეტად ამწვავებდა. აჭარის გასაბჭოების შემდეგ მილიციის მუშაკებმა დიდი მუშაობა ჩაატარეს ლტოლვილი უცხოელების თავიანთ სამშობლოში დაბრუნებისათვის. 1922-1923 წლებში თავიანთ სამშობლოში დააბრუნეს 20807 უცხოელი ლტოლვილი ბერძნები, სპარსელები, ებრაელები, აისორები (ასურელები) და სხვები *[აცსა, ფ.რ.-2, ან. 1, ს. 203, ფურც. 12]*.

ცხადია, მოსახლეობის ზრდასთან ერთად ქალაქის განაშენიანებაც გაიზარდა. XIX საუკუნის 70-იან წლებში, ოსმალების მართველობის დროს, ბათუმი გაშენებული იყო მცირე ტერიტორიაზე, ძირითადად ზღვის სანაპიროზე, ნავსადგურიდან თავისუფლების მოედნამდე (ყოფილი აზიზიეს მოედანი) და მის შემოგარენში მიმოფანტული სახლებით. მაშინ ბათუმში ვიწრო და პატარა სივრცის 15-მდე მოუკირწყლავი ქუჩა ითვლებოდა, სადაც შესაძლებელი იყო ფეხით მოსიარულებთა და საჭაპანო ტრანსპორტით გადაადგილება. ირგვლივ არსებობდა

გაუვალი ჭაობები და ტყე-ბუჩქნარი, რაც მოსახლეობის მაღარიით დაავადების წყაროს წარმოადგენდა *[EJO, 1906:255, 462; კომპიძე, 2000:207, 210]*. მართალია, ბათუმის ნავსადგური, როგორც ღრმაწყლოვანი დაქარებისაგან დაცული, ძალზე გამოსადეგია, მაგრამ ევროპელებისა და ოსმალების მიერ ფაქტობრივად გამოუყენებელი იყო. ამის შესახებ ჟაკ ფრანსუა გამბაც მიაწვდის *[გამბა, 1987:105, 203]*.

1878 წელს, ოსმალთა ბატონობისაგან განთავისუფლების წინ, ბათუმი ფეოდალური ტიპის, აზიურ დასახელებად რჩებოდა, სადაც 769 საცხოვრებელი სახლი, სამი მეჩეთი, ამდენივე ეკლესია, ორი სკოლა (თურქული და ბერძნული), რამდენიმე სავაჭრო დუქანი, სასტუმროები, აბანოები, ადმინისტრაციული, საკონსულო შენობები არსებობდა. შენობების, მათ შორის საცხოვრებელი სახლების უმეტესობა ორსართულიანი იყო. ქვედა სართულზე იყო სამზარეულო და საწყობი, მეორეზე – საცხოვრებელი. შენობები აშენებული ყოფილა ადგილობრივი გათლილი ქვით, ხის კედლებში ჩატანებული აგურით. შენობათა დიდი ნაწილი და დუქნები განთავსებულია ზღვის სანაპიროზე ნავსადგურთან *[ფრენკელი, 2012:95-100; KK, 1883:324]*.

შენობებს შორის გამოირჩეოდა ორი თუ სამი შენობა: რუსეთის კონსულის ბ. ჯიუდიჩის, ლაზისტანის სანჯაყის ადმინისტრაციის, ლაზი მამულის სასტუმრო, რომელსაც ჰქონდა შადრევანი, აბანო, საბილიარდო, ყავახანა. აღნიშნული შენობები იყო ორსართულიანი, ევროპულ-თურქული სტილით აშენებული. ბათუმის დანარჩენი ნაწილი გარეუბანია, მიმოფანტული სახლებით, როგორც ეს იყო ანდრიან დიუპრეს დროს *[ზაქრადე, 1987:24]*.

1878 წლის 25 აგვისტოდან, როდესაც ბათუმი რუსეთის მმართველობაში გადავიდა, ქალაქის განაშენიანება დაჩქარებული ტემპით და ევროპული არქიტექტურული სტილით მიმდინარეობდა. მიუხედავად იმისა, რომ გასაბჭოებამდე არ არსებობდა ბათუმის დაგეგმარებისა და განაშენიანების გენერალური გეგმა, ქალაქში გაიყვანეს ახალი ქუჩები, შეიქმნა კვარტლები, ააშენეს საცხოვრებელი სახლები, ადმინისტრაციული, საწარმოო, სატრანსპორტო, კავშირგაბმულობის, განათლების, ჯანმრთელობის დაცვის, საყოფაცხოვრებო მომსახურების, საეკლესიო შენობა-ნაგებობები, მოეწყო სკვერები, პარკი და ბულვარი. ბათუმის რუსეთის მმართველობაში გადასვლის მხოლოდ პირველ ოთხ წელიწადში (1876 წლის 25 აგვისტო-1882 წლის 19 მაისი) ააშენეს 305 საცხოვრებელი სახლი და მათი საერთო რაოდენობა 874-მდე გაიზარდა *[KK, 1883:324]*.

ბათუმის განაშენიანება 1888 წლამდე სტიქიურად მიმდინარეობდა. მას ქუთაისის გუბერნიის სამშენებლო სამმართველო ხელმძღვანელობდა. 1888 წელს ბათუმს ქალაქის სტატუსი მიენიჭა. ამის შემდეგ ქალაქის დაგეგმარებისა და განაშენიანების რამდენიმე პროექტი შეადგინეს (ნ. დაკიშევის, გ. რჩეულიშვილის, ა. ლიპინსკის, მ. რიტელის, დ. სვიშჩევსკი და სხვების), მაგრამ ყველა მათგანი დაიწუნეს და ფაქტობრივად ბათუმის დაგეგმარება და განაშენიანება გენერალური გეგმის გარეშე მიმდინარეობდა *[კომპიძე, 2000:127-145]*, 1888 წლის შემდეგ

ბათუმის განაშენიანება დაეკისრა ქალაქის არქიტექტორს, მაგრამ მისი უფლებები შეზღუდული იყო, რადგან კონტროლს ქუთაისის გუბერნიის სამშენებლო სამმართველო ახორციელებდა. მხოლოდ 1898 წელს შეიქმნა ბათუმის სამშენებლო განყოფილება, რომელსაც არქიტექტორი ლევჩინსკი ხელმძღვანელობდა *[EBO, 1906:515-517]*. ლევჩინსკისთან ერთად ბათუმის განაშენიანებაში დიდი წვლილი შეიტანა არქიტექტორმა დ.სვიშევსკიმ.

1892 წლისათვის ბათუმში 29 ქუჩა ითვლებოდა, რაც 14 ერთეულით აღემატებოდა XIX საუკუნის 70-იანი წლების მახასიათებელს. ქუჩების, შენობა-ნაგებობათა მშენებლობა ამის შემდეგ კიდევ უფრო დიდი მასშტაბით მიმდინარეობდა. 1903 წლის 1-ლი იანვრისათვის ბათუმის ქუჩების საერთო ფართობი 145 120 კვ საჟენს, ხოლო სიგრძე-17188 საჟენს შეადგენდა (ერთი საჟენი უდრის 2,16 მეტრს). მათგან მოკირწყლული იყო 93018 კვ საჟენი, ხოლო მოუკირწყლავი – 52102 კვ. საჟენი, ასფალტის ტროტუარების სიგრძე 10842 საჟენს, ხოლო ფართობი – 9960 კვ საჟენს შეადგენდა *[EBO, 1906:529]*. 1914 წლისათვის ბათუმის განაშენიანებაში კიდევ მეტი მიღწევები იყო. ახალი ქუჩების მშენებლობისა და არსებულის გაფართოების შედეგად ბათუმის ქუჩების სიგრძე 55 კმ, ხოლო ფართობი – 352500 კვმ-მდე გაიზარდა. დიდი ნაწილი (313 000 კვმ) დაფარული იყო რიყის ქვით დანარჩენი (39500 კვმ) – შებენით *[აცსა, გ. რ-178, ან. 1, ს. 184, ფურც. 63]*.

ბათუმის განაშენიანებაში განმსაზღვრელი იყო საცხოვრებელი სახლები. 1914 წელს ბათუმში აღირიცხა 3360 საცხოვრებელი სახლი, რომლის ფართობი 47660 კვმ-ს შეადგენდა. მათგან აგურით, რკინა-ბეტონით, ხელოვნური ქვით ნაგები იყო 2940 სახლი, ხის-320, ხოლო სხვა მასალებით – 100 *[აცსა, გ. რ-178, ან. 1, ს. 184, ფურც. 3]*. საცხოვრებელი სახლები იყო ერთსართულიანი, ორსართულიანი, სამსართულიანი. უმეტესობა იყო ორსართულიანი. 1914 წლისათვის ბათუმში მხოლოდ სამი სახლი იყო სამსართულიანი, რომლებიც ეკუთვნოდათ ვაჭრებს სემენოლ ვოლფენზონს, ნიკოლოზ საბაევს (საბაშვილი) და ინჟინერ ჩერტკოვს.

სემენოლ მანასესძე ვოლფენზონმა, პირველი გილდიის ვაჭარმა, სახლი იყიდა ინჟინერ ოსინსკის მეუღლისაგან და 1893 წელს დაადგა მესამე სართული. სახლი მდებარეობს კონსტანტინე გამსახურდიასა და მემედ აბაშიძის ქუჩების კვეთაში და შედგებოდა 63 ოთახისაგან. გასაბჭოების შემდეგ განხორციელდა ვოლფენზონის სახლის ნაციონალიზაცია, სადაც აჭარის პროფესიული კავშირების საბჭო განთავსდა. 1902 წელს მეორე გილდიის ვაჭარმა ნიკოლოზ ანტონისძე საბაშვილმა ააშენა ორსართულიანი სახლი ამავე ქუჩების კვეთაში და 1910 წელს დაადგა მესამე სართული. ნაციონალიზაციის შემდეგ საბაშვილის სახლში აჭარის პროკურატურა განთავსდა. ჩერტკოვმა ერთსართულიანი სახლი იყიდა 1905 წელს. იგი მდებარეობდა გამსახურდია-აბაშიძის ქუჩების კვეთაში ვოლფენზონის სახლის პირისპირ. ჩერტკოვმა ნასყიდ სახლს მეორე და მესამე სართული დაადგა. ნაციონალიზაციის შემდეგ ჩერტკოვის სახლის პირველ სართულზე მაღაზია, ხოლო

მეორე სართულზე – საქართველოს სახელმწიფო ბანკის აჭარის ფილიალი განთავსდა.

არქიტექტურული სტილით, დიზაინით საყურადღებოა როტმილდის ორსართულიანი სახლი, რომელიც დღემდე შემორჩა. ამჟამად ამ სახლში განთავსებულია ქალაქის სამშობიარო. შემდეგ აღსანიშნავია ბინათოღლის ორსართულიანი სახლი (მდებარეობს მაზნიაშვილისა და ფარნავაზის ქუჩების კვეთაში).

საწარმოო, სატრანსპორტო, საზოგადოებრივი დანიშნულების შენობებს შორის აღსანიშნავია ქარხანა-ფაბრიკების, რკინიგზის ვაგზლის, რეზერვუარ-ცისტერნების, ვაჟთა და ქალთა გიმნაზიების, ეკლესიების და სხვათა ნაგებობანი. 1914 წლამდე ბათუმში ააშენეს 27 ქარხანა-ფაბრიკის შენობა. მათგან დღემდეა შემორჩენილი ბინათოღლის თამბაქოს ფაბრიკის შენობა. სატრანსპორტო და სასაწყობო მეურნეობიდან რკინიგზის ვაგზალი, რეზერვუარ-ცისტერნები და სხვები. ევროპული არქიტექტურული სტილითაა აგებული ვაჟთა და ქალთა გიმნაზიების, ეკლესიების, მათ შორის ალექსანდრე ნეველის სახელობის ტაძრის, ქართულ მართლმადიდებლური და კათოლიკური ეკლესიების შენობები.

პირველი მსოფლიო ომის წლებში ბათუმში მშენებლობა თითქმის გაჩერდა. 1917-1921 წლებში მხოლოდ 5 საცხოვრებელი სახლი ააშენეს, რომელთა საერთო ფართობი მხოლოდ 1360 კვ. მ-ს შეადგენდა *[აცსა, ფ. რ-178, ან. 1, ს. 659, ფურც. 7]*.

XIX საუკუნის 80-იანი წლებიდან მოყოლებული პირველ მსოფლიო ომამდე, გარდა საცხოვრებელი სახლებისა და სხვა შენობებისა, ბათუმში მოეწყო სკვერები, ხეივნები და პარკები. თუ 1878 წლამდე ბათუმში მხოლოდ ორი სკვერი იყო (ზ. ჯიუდიჩის და ოსმალეთის ფაშის სახლებთან), რუსეთის მმართველობის დროს მოეწყო რამდენიმე ახალი სკვერი, 1881 წელს საფუძველი ჩაეყარა ახალგაზრდობის პარკს, რომლის ინიციატივა ეკუთვნის ბათუმის ოლქის გუბერნატორს სმეკალოვს და ქალაქის პოლიცემისტერს თ. ვოზნესენსკის. პარკის გაშენებისათვის ფოთიდან მოიწვიეს გერმანელი მეზაღე რესლერი და მისი მოწაფე რეიერი. გუბერნატორისა და ქალაქის პოლიცემისტერის დაკვეთით რესლერმა შეადგინა პარკის მოწყობის პროექტი და 1882 წლიდან მშენებლობაც დაიწყო. მაგრამ ვეღარ დაასრულეს, რადგან რესლერი 1884 წლის 6 ივნისს გარდაიცვალა. ბათუმის ახალგაზრდობის პარკის მშენებლობა დასრულდა და 1884 წლის მეორე ნახევარში დაიგი მოსახლეობისა და ტურისტების დასვენებისა და გართობის მნიშვნელოვანი კერა გახდა.

ძალზე მნიშვნელოვანია ზღვისპირა ბულვარის მოწყობა, მისი მშენებლობა 1885 წელს დაიწყო და დღესაც გრძელდება. ბულვარის მშენებლობის პროექტის ავტორია ეროვნებით ფრანგი, პროფესიით აგრონომი-მეზაღე მიხეილ დალფონსი. იგი ბულვარის გასაშენებლად მოიწვიეს. ახალგაზრდობის პარკის მშენებლობა დაასრულა და გამგედაც დანიშნეს. ბულვარი თავდაპირველად ზღვისპირას გააშენეს 4,5 ჰექტარზე, რომლის სიგრძე 1000 მეტრს, სიგანე –19-დან 53 მეტრამდე აღწევდა. 1889 წელს მ. დალფონსის ნაცვლად ბულვარის დირექტორად დანიშნეს

ნ. ტყეშელაშვილი, რომლის ხელმძღვანელობით ბულვარის ფართობი და სიგრძე გაიზარდა. იგი დღევანდელი მელიქიშვილის ქუჩამდე აღწევდა. 1898-1902 წლებში ბათუმის ბულვარის მშენებლობას ხელმძღვანელობდა აკაკი ხოშტარია, რომელსაც დამთავრებული ჰქონდა ყირიმის ნიკიტინის სასოფლო-სამეურნეო სასწავლებლის აგრონომიული ფაკულტეტი. ა. ხოშტარია შეცვალა ილია ლიონიმძე, რომლის ხელმძღვანელობით ბათუმის ბულვარის მშენებლობაში დიდი მიღწევები იყო. 1903 წლიდან ი. ლიონიმძის თანაშემწე იყო აგრონომი იასონ გორდეზიანი.

ი. ლიონიმძის ხელმძღვანელობით და ი. გორდეზიანის აქტიური მონაწილეობით ბათუმის ბულვარის იერ-სახე არსებითად შეიცვალა. ბულვარის გამწვანებისა და კეთილმოწყობის მიზნით ბათუმის შემოგარენში-მეჯინისწყლის ზღვასთან შეერთების ადგილას 4 ჰექტარზე მოეწყო სანერგე მეურნეობა. აქ გამოყავდათ იშვიათი მცენარეებისა და ყვავილების ნერგები, რომელთაც ბულვარის ტერიტორიაზე რგავდნენ. ბულვარში ორი ხეივანი მოეწყო. ერთი ნინოშვილის ქუჩის გასწვრივ, ხოლო მეორე – ზღვის სანაპიროზე. 1914 წლისათვის ბათუმის ბულვარის ფართობი 5 ჰექტარს შეადგენდა *[აცსა, ფ. რ-178, ან. 1, ს. 184, ფურც. 6]*.

ასეთი განაშენიანების შედეგად საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებამდე ბათუმის საერთო ფართობი 372 დესეტინამდე გაიზარდა. მათგან დასახლებული იყო 289 დესეტინა, ხოლო დასახლებული – 83 დესეტინა. დაუსახლებელი ტერიტორია ეკავათ ქუჩებს, ტბებს, ტროტუარებს, ბულვარს, პარკსა და სკვერებს. გარეუბნები ბარცხანა, ჭაობი, ურეხი, გოროდოკი და ანგისა ბათუმის ფარგლებში არ შედიოდა. აღნიშნული უბნები ქალაქის ფარგლებში შეიტანეს ბათუმის განაშენიანების 1924 წლის პროექტი *[აცსა, ფ. რ-178, ან. 1, ს. 35, ფურც. 54-55]*.

ამრიგად, ბათუმის მაგალითზე კარგად ჩანს რუსეთის ხელისუფლების კოლონიური პოლიტიკა. რუსეთის ხელისუფლებამ გამიზნულად მოახდინა ბათუმის მოსახლეობის ინტერნაციონალიზაცია და შესაბამისად ქალაქის განაშენიანება. მართალია, ქალაქის განაშენიანება, საწარმოების, კულტურულ-საგანმანათლებლო დაწესებულებათა და სოციალურ-საყოფაცხოვრებო ობიექტების ამოქმედება პროგრესს მოასწავებდა, მაგრამ არაქართველი მოსახლეობის მასობრივად შემოსახლება ქართველი ხალხის ერთიანობის, ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბრძოლის გზაზე სერიოზულ დაბრკოლებას ქმნიდა. საბჭოთა ხელისუფლების დროს, ბოლშევიკების ანტიეროვნული პოლიტიკისა და ქმედების მიუხედავად, ქართველმა ხალხმა ნაწილობრივ შეძლო ბათუმის ეროვნულ ქალაქად გადაქცევა. სამწუხაროდ, თანამედროვე ეტაპზე, საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ, მიმდინარეობს ბათუმში უცხოელების მასობრივი შემოდიდება. საქართველოში ზვიად გამსახურდიას შემდეგ მოსული ყველა ხელისუფლება ამ ეროვნულ საზიანო ტენდენციას სათანადოდ არ ებრძვის. თუ ასე გაგრძელდება, შესაძლებელია მომავალში ქართველები უმცირესობაში აღმოჩნდნენ.

გამოყენებული ლიტერატურა:

აცსა, ფ. რ-2, ან. 1, ს. 263 – აჭარის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფონდი რ-2, ანაწერი 1, საქმე №263.

აცსა, ფ.რ-178, ან. 1, სს 184, 187 – აჭარის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფონდი რ-178, ანაწერი 1, საქმეები №184, №187.

აცსა, ფ. ი-6, ან. 1, ს. 955 – აჭარის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფონდი ი-6, ანაწერი 1, საქმე №955.

ასმა, ფ. 5, ს. 216 – აჭარის სახელმწიფო მუზეუმის არქივი, ფონდი 5, საქმე 216.

კომახიძე, 2000: – თ. კომახიძე, „ქალაქ ბათუმის დაგეგმარებისა და განაშენიანების ისტორია“, გამომც. „აჭარა“, ბათუმი.

ვახუშტი, 1973: – ვახუშტი ბაგრატიონი, „აღწერა სამეფოსა საქართველოსა“, ქართლის ცხოვრება, (ქც), IV, გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, თბილისი.

გელაშვილი, 2018: – გ. გელაშვილი, „ორი ინგლისური დოკუმენტი ბათუმის შესახებ (1856, 1857)“, კრ.: ბათუმი – წარსული და თანამედროვეობა (საერთაშორისო კონფერენციის მასალები), IX, 2018 წლის 30 აგვისტო – 1 სექტემბერი, გამომც. „ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი“, ბათუმი.

ПвпнРи, 1897: – первая всеобщая перепись населения Российской империи, LXVI.

Кг – Кутайская губерния (КГ). Санкт Петербург. 1905.

Бзо – Батуми и его окрестности, к 25 летию присоединения гор. Батум в Российской империи. Батуми, 1906.

КК – Кавказский календарь на 1884 год. Тифлис, 1883.

КК – Кавказский календарь на 1904 год. Тифлис, 1903.

КК – Кавказский календарь на 1907 год. Тифлис, 1906.

КК – Кавказский календарь на 1912 год. Тифлис, 1911.

КК – Кавказский календарь на 1915 год. Тифлис, 1914.

ფრენკელი, 2012: – ალექსანდრე ფრენკელი, „ნარკვევები ჩურუქ-სუ-ზე და ბათუმზე“, გამოსაცემად მოამზადა, ავტორის ბიოგრაფია, შენიშვნები, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთო რამაზ სურმანიძემ, გამომც. „ინოვაცია“, თბილისი.

გამბა, 1987: – ჟაკ ფრანსუა გამბა, „მოგზაურობა ამიერკავკასიაში“, I, ფრანგულიდან თარგმნა, კომენტარები დაურთო მზია მგალობლიშვილმა, გამომც. „განათლება“, თბილისი.

ბაქრაძე, 1887: – დიმიტრი ბაქრაძე, „არქეოლოგიური მოგზაურობა გურიასა და აჭარაში“, გამომც. „საბჭოთა აჭარა“, ბათუმი.

Population of Batumi and City Construction in 1980-1920 Years

Summary

The given study is an original research. Surely, an up-to-date condition of existing research has been taken into consideration, but it is mostly written based on a new archive and documentary sources. It is also very important, that the part of these resources is included into a scientific usage for the first time.

The given study analyses basis of population growth of Batumi and city construction. In 80ies of the XIX century, Batumi used to be a village rather than a city. There were no factories and plants or manufactures. Although, Batumi Sea Port is one of the best in the Black Sea water area, but as a matter of fact, it was little used.

Social-economic and demographic conditions, as well a city construction and infrastructure was essentially changed after its liberation from Ottoman rule (1878). Foreign countries and businessmen became interested in Batumi, as a sea town in a new period. They helped to equip Batumi Sea Port, build the railway and manufactures, also cultural-educational, bank and trade centers were established. Batumi became a town of European type.

Under new conditions Batumi population was being continuously increased from 80ies of the XIX century till the First World War. Population of Batumi was 3000 before liberation from Ottoman rule and it increased by 2, 9 and became 8671 in approximately 4 years (May 1882). The increasing rate of population stayed quite high in next several years. The population was 14803 in 1886, 28512 in 1897 and 38615 in 1913 that was 13 times more than in 1878.

The population of Batumi was being increased by non-Georgians. Major Citizens used to be Georgians in 1878 whereas non-Georgians became the majority during Russian rule. For instance, non-Georgians were 87.4% of the population in 1882. Although their proportion had been decreased in total population, they still remained as majority. Non-Georgians were 80% of Batumi population in 1897 and 75% - in 1913. There were about 20 nationalities registered in Batumi according to the population census in 1897. Among them were Russians, Armenians, Greek, Jew, German, Polish, Persians and others.

During a research period the population of Batumi was abnormal. Men were much more than women. For instance, men were 80% of total population in 1882. Despite the fact, that men proportion was decreased to 64,7% in 1913 and to 60% in 1913, male population was still more than female one. This can be explained by the fact, that majority of population were peasants, who had to go to the town to earn their living and their families were left in villages.

According to social composition, a complete majority of the population of Batumi – 82% were workers. According to religion, there were Christians, Muslims and Jewish. But most of all there were Christians, mostly Orthodox. Most of the population was illiterate. Only 31,3% of the population could read and write in 1882. But the situation had been significantly changed in several years. 46% of the population of Batumi could read and write in 1897. It was the beginning of an important progress, although it was quite little.

The second part of the study is related to city construction. Batumi was being mostly built in 1880-1913, when many houses, churches and cathedrals, administrative, cultural-educational, manufactures and trade buildings, new roads, parks and Bulvard were built. The area of Batumi was increased to 352,52m while it was 5,02m in 80ies of the XIX century.

The conclusion summarizes the result of the study. Batumi became an important centre in Transcaucasia with its population, construction, manufacture, and transport and trade level in 1880.

Key words: “population of Batumi”, “city construction”, “national composition”, “social structure”, “ranks”, “religious denomination”.

1918 წლის ბათუმის კონფერენცია და სამცხე-ჯავახეთის საკითხი

აბსტრაქტი: ოსმალეთსა და საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკას შორის ხელშეკრულება 1918 წლის 4 ივნისს ბათუმში დაიდო, ოსმალეთს გადაეცა: ბათუმის ოლქი (ბათუმისა და ართვინის ოკრუგები) და ყარსის ოლქი (არტაანის, ოლთისისა და ყარსის ოკრუგები), ასევე სამცხე-საათაბაგოს უდიდესი ნაწილი: ხერთვისი, ახალციხე, ახალქალაქი და სხვ. საქართველოს საზღვრებში დარჩა აწყურის და აბასთუმანი (სასაზღვრო ხაზი აწყურიდან და აბასთუმნიდან სამხრეთით 2 კილომეტრზე გადიოდა).

ამავე დღეს ოტომანის იმპერიის მთავრობასა და საქართველოს რესპუბლიკას შორის ბათუმშივე გაფორმდა „ზავისა და მეგობრობის ხელშეკრულება“, რომლითაც ოსმალეთი კვლავ იბრუნებდა ე. წ. „გურჯისტანის დიდ ვილაიეთს,“ რაც ეროვნული, პოლიტიკური, ეკონომიკური თუ სოციალური თვალსაზრისით. საქართველოსთვის სერიოზულ მარცხს წარმოადგენდა.

შეიძლება ითქვას, რომ ეს ხელშეკრულება საქართველოს მთავრობის მხრიდან ეროვნულ ღალატს წარმოადგენდა, რაც სამცხე-ჯავახეთის მოსახლეობას ძალიან ძვირად დაუჯდა. ხელშეკრულების შემდეგ თურქეთის რეგულარული ჯარის ნაწილებისა და ადგილობრივი ხუჯანების ერთობლივი შემოსევების გამო ორჯერ მოუხდა ქრისტიან მოსახლეობას აყრა და (ბაკურიანის ტყეებში) გაქცევა. მძიმე პირობების გამო მათი ორი მესამედი დაიღუპა, რაც ფაქტიურად გენოციდს წარმოადგენდა. სამწუხაროდ, ამ ფაქტისათვის ყურადღება დღემდე არავის მიუქცევია.

საკვანძო სიტყვები: 1918, ბათუმი, კონფერენცია, სამცხე-ჯავახეთი.

Key words: 1918, Batumi, Conference, Samtskhe-Javakheti.

ვიდრე უშუალოდ ბათუმის კონფერენციას შევხებოდეთ, ცოტაოდენი ექსკურსი უნდა გავაკეთოთ იმ დროისათვის შექმნილი პოლიტიკური სიტუაციის შესახებ.

ერზინჯანის საზაო ხელშეკრულების პირობების თურქეთის მხრიდან დარღვევის გამო, ამიერკავკასიის კომისარიატმა თურქეთის სარდლობას აცნობა, რომ იგი მზად იყო ახალი საზაო ხელშეკრულების დასადებად. მოლაპარაკების ადგილად, როგორც ნეიტრალური ზონა, ქალაქი ტრაპიზონი იქნა შერჩეული, სადაც

ჯერ კიდევ რუსეთის არმიის ნაწილები იდგა. კონფერენციის დაწყებამდე საბჭოთა რუსეთმა ბრესტ-ლიტოვსკის საზაო ხელშეკრულების თანახმად ყარსის, არტაანი-სა და ბათუმის ოლქების ადგილზე თვითგამორკვევის უფლების გათვალისწინებით თურქეთისათვის გადაცემას მოაწერა ხელი. ამიერკავკასიის სეიმმა რა თქმა უნდა ბრესტ-ლიტოვსკის საზაო პირობები არ მიიღო *[გურული, 2009:3]*.

1918 წლის 14 მარტს გაიხსნა ტრაპიზონის კონფერენცია. ქართული დელეგაციის ძირითადი მოთხოვნები იყო:

1) ამიერკავკასიის სეიმი თავს უფლებამოსილად თვლიდა თავს თურქეთთან დაედო ზავი;

2) სამშვიდობო ხელშეკრულება უნდა ეყრდნობოდა რუსეთ-თურქეთის 1914 წლის ომის დაწყებამდე არსებული საზღვრების აღდგენას;

3) სეიმს თავის ამოცანად მიაჩნდა თურქეთთან საბოლოო ზავი დაედო;

4) ამიერკავკასიის დელეგაციას უფლება უნდა ჰქონოდა აღმოსავლეთ თურქეთის სახელმწიფოებრივ ჩარჩოებში ანატოლიაში თურქეთის სომხეთის ავტონომიის შექმნისათვის ეზრუნა.

ამიერკავკასიის სეიმის დელეგაცია მზად იყო თურქეთისათვის დაეთმო მთლიანად ოლთისის ოლქი, არტაანის ოლქის სამხრეთი ნაწილი, ყარსის ოლქის სამხრეთ-დასავლეთი ნაწილი და კალიზმანის დასავლეთი ნაწილი, მაგრამ გაგრძელებულიყო განხილვა ანატოლიაში სომეხთა ავტონომიის შექმნის საკითხი, რამაც ფაქტიურად კონფერენციის ჩაშლა გამოიწვია *[ავალიშვილი, 1924:37]*.

ამ პერიოდში ამიერკავკასიის დამოუკიდებელი კონფედერაციული რესპუბლიკა გამოცხადდა, რომელიც ოტომანთა იმპერიამ ცნო და სამშვიდობო მოლაპარაკების გაგრძელების სურვილი გამოთქვა, მოლაპარაკების ადგილად კი ბათუმი შეირჩა და 1918 წლის 4 მაისს კონფერენციამ მუშაობა დაიწყო.

ბათუმის კონფერენციაზე თურქებმა თორმეტ მუხლიანი პროექტი სამი დამატებითი პუნქტით წარადგინეს. ამ პროექტით 1829 წელს შემოერთებული ახალციხე და ახალქალაქი, ალექსანდროპოლისა და ეჩმიადინის მაზრები, ყარსი-ანდრიანოპოლის, ჯულფის რკინიგზა სპარსეთის საზღვრამდე თურქების ხელში უნდა გადასულიყო.

ვინაიდან 1918 წლის 26 მაისს ამიერკავკასიის კონფედერაცია დაიშალა და საქართველო, აზერბაიჯანი და სომხეთი დამოუკიდებელი რესპუბლიკებად გამოცხადდა, ამიტომ ბათუმის კონფერენციაზე ახლად შექმნილი რესპუბლიკების დელეგაციებმა თურქეთთან მოლაპარაკება ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად გააგრძელეს. ფაქტიურად „აღნიშნული კონფერენცია ორ ეტაპად მიმდინარეობდა: ჯერ ამიერკავკასიის ფედერაციულ რესპუბლიკასა და ოსმალეთს შორის (1918 წლის 11-26 მაისი), ხოლო მეორე ეტაპზე კი მოლაპარაკების მხარეებს წარმოადგენდნენ საკუთრივ ოსმალეთი და ამიერკავკასიის დამოუკიდებელი რესპუბლიკები“ *[კუკულიძე, 2016: 47]*.

1918 წლის 4 ივნისს დამოუკიდებელ დემოკრატიულ საქართველოსა და თურქეთის იმპერიის მთავრობას შორის ხელმოწერილი „ზავისა და მეგობრობის შეღწეკრულებით“ სამხრეთ საქართველოს მნიშვნელოვანი მხარე სამცხე-ჯავახეთი და აჭარა ბათუმის ჩათვლით, მთლიანობაში 11.381 კვადრატული კილომეტრი ტერიტორია 350 ათაი მაცხოვრებლით თურქეთის ხელში გადავიდა.

საქართველო კარგავდა არა მარტო 1878 წელს შემოერთებულ ისტორიულ მიწაწყალს, არამედ 1829 წელს დაბრუნებულ სამცხე-ჯავახეთსაც, რადგან მთელი სამცხე-ჯავახეთი აწყურისა და აბასთუმნის ვიწრო ზოლის გამოკლებით ოსმალეთის ხელში გადადიოდა. ეს იყო საქართველოს ერთ-ერთი მდიმარი და მნიშვნელოვანი მხარე, რომ არაფერი ვთქვათ ბათუმის საქვეყნოდ ცნობილ მნიშვნელობაზე და აჭარის იშვიათ სუბტროპიკულ ზოლზე. თურქეთის ხელში გადადიოდა საქართველოს პურის ბეღელი – ჯავახეთის ზეგანი და ახალციხის ბუნებითა და ხილით განთქმული მხარე. ზ. ავალიშვილის შეფასებით, „ამ კონფერენციას თავიდანვე არადიპლომატიური ხასიათი ჰქონდა და ოსმალებს სურდათ ქალაქი ბათუმი საერთაშორისო ნორმების დაცვით გადასულიყო მათ მფლობელობაში. მისი თქმით: „წარმოვიდგინოთ თურქების გრძნობებიც ბათუმის დაკავებისას. ისინი თითქოს ბრუნდებოდნენ აქ ორმოცწლიანი განშორების შემდეგ და თუმცა რაც აქ 1918 წელს დახვდათ, ნაკლებად გავდა 1878 წელს მათ მიერ დატოვებულ ბათუმს, ბრესტ-ლიტოვსკში მათთვის დათმობილ პროვინციებს (სანჯაყებს) ისინი აღიქვამდნენ თავისებურ თურქულ ელზას-ლოტარინგიად, რომელიც კუთვნილებს სამეგრ მათვე დაუბრუნდათ“ *[ავალიშვილი 2011: 52-53]*.

ამავე დროს საქართველო ვალდებული იყო დაუყოვნებლივ მოეხდინა ჯარების დემობილიზაცია, განედევნა თავისი ტერიტორიიდან ყველა სამხედრო და სამოქალაქო პირი იმ ქვეყნებისა, რომლებიც ოსმალეთს და მის მოკავშირეებს ეომებოდნენ. გარდა ამისა, ოსმალეთმა მიიღო უფლება კონტროლი დაეწესებინა საქართველოს მთავარ სტრატეგიულ რკინიგზებზე, გამოეყენებინა ისინი თავისი და მოკავშირეების სამხედრო ინტერესებისათვის.

ბათუმის ხელშეკრულების გაფორმებამდე 1918 წლის 26 მაისს საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის გამოცხადებიდან 2 დღის შემდეგ, დაიდო ფოთის ხელშეკრულება გერმანიის იმპერიასა და საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკას შორის, რომლის შესაბამისად საქართველოს დემოკრატიულმა რესპუბლიკამ აღიარა გერმანიის პროტექტორატი (მფარველობა), რომლის პირველი მუხლის თანახმად: „საქართველო ცნობს ბრესტ-ლიტოვსკის ხელშეკრულებას, როგორც გერმანიის იმპერიასთან ურთიერთ განწყობილების საფუძველს“. აგრეთვე, სხვა პირობებთან ერთად, გერმანიას ჰქონდა თავისი საექსპედიციო ძალებით საქართველოს სტრატეგიული წერტილების ოკუპაციის უფლება.

როგორც ვხედავთ, ერთმანეთის მოკავშირე ოსმალეთის და გერმანიის იმპერიებმა, ერთმა, ოსმალეთმა, მოახდინა ისტორიული საქართველოს ყარსის და

ბათუმის ოლქების ანექსია, რაც საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ხელისუფლების მიერ სამართლებრივად იქნა აღიარებული 1918 წლის 4 ივნისის ბათუმის ხელშეკრულებით, ხოლო მეორემ, გერმანიის იმპერიამ, 1918 წლის 28 მაისს საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკასთან დადო ე.წ. "პროტექტორატის" (მფარველობის) ხელშეკრულება, რითაც საქართველომ სცნო 1918 წლის 3 მარტის ბრესტ-ლიტოვსკის ხელშეკრულება,

ხელშეკრულებიდან რამდენიმე დღეში სამცხე-ჯავახეთის მხარე დატოვა ქართული ჯარის ნაწილებმა და ახალციხეში თურქეთის სამხედრო ნაწილები შემოვიდა. რეგიონში თურქული ადმინისტრაციული მმართველობა დამყარდა, ოფიციალურ ენად თურქული ენა გამოცხადდა. „ამის შესაბამისად ქუჩებისა და წარმოება-დაწესებულების ყველა წარწერა გამოიცვალა. თურქულ ენაზე გადავიდა საქმის წარმოებაც“ *[ლომსაძე, 1995: 289]*.

ოტომანთა იმპერია თანახმა იყო თურქეთის ტერიტორიაზე სომხეთის ავტონომიის ნაცვლად ამიერკავკასიაში შექმნილიყო სომხეთის რესპუბლიკა და დაჟინებით მოითხოვდა მის დედაქალაქად ერევანი გამოცხადებულიყო, რასაც აზერბაიჯანი ეწინააღმდეგებოდა. მაგრამ მიუხედავად აზერბაიჯანის ამ პოზიციისა, ბათუმის კონფერენციაზე ერევანი, როგორც დედაქალაქი, სომხეთს გადაეცა.

ბათუმის კონფერენციამდე მოკავშირეებს დამოუკიდებელი სომხეთის შექმნა (გერმანია ინგლისი, საფრანგეთი) უკვე გადაწყვეტილი ჰქონდათ. ამ ფაქტის შესახებ ზ. ავალიშვილი აღნიშნავდა: „1918 წლის 10 დეკემბერს ჩრ. ამერიკის შეერთებული შტატების სენატში შეტანილ იქნა რეზოლუცია ცნობილი სანატორის ლოჯის მიერ. ამ რეზოლუციის თანახმად მომავალ დამოუკიდებელ სომხეთში უნდა შესულიყო ოსმალეთის სომხეთი (ექვსი ვილაიეთი და კილიკია), რუსეთის სომხეთი და სპარსეთის აზერბაიჯანის ჩრდილო ნაწილი (სპარსეთის სომხეთი). მომავალი სომხეთის რუქას, რომელიც თან ახლავს აღნიშნულ გამოცემას, ჩრდილო-აღმოსავლეთის საზღვარი გაჰყავს მდინარე მტკვრის ნაპირებით (დაახლოებით ელისავეტსპოლიდან კასპიის ზღვაში შეერთებამდე) ამ რუკაზე სომხეთის საზღვარს სამი ზღვა: შავი, ხმელთაშუა და კასპიის ზღვა“ *[ავალიშვილი, 1924:202]*. ამავე დღეს ოტომანის იმპერიის მთავრობასა და საქართველოს რესპუბლიკას შორის ბათუმშივე გაფორმდა „ზავისა და მეგობრობის ხელშეკრულება“, რომლითაც ოსმალეთი კვლავ იბრუნებდა ე.წ. „გურჯისტანის დიდ ვილაიეთს,“ რაც ეროვნული, პოლიტიკური, ეკონომიკური თუ სოციალური თვალსაზრისით. საქართველოსთვის სერიოზულ მარცხს წარმოადგენდა. „დაიკარგა სამხრეთ-დასავლეთი საქართველო (ბათუმ-ყარს-არტანი), მთელი ახალქალაქისა და ახალციხის მაზრები (აბასთუმანისა და აწყურის გამოკლებით), რაც, ფაქტობრივად, ბრესტ-ლიტოვსკის საზავო ხელშეკრულების იგნორირებას ნიშნავდა. ოსმალეთმა კარგად ისარგებლა მსოფლიო ომისაგან გამოწვეულ ქაოსური მდგომარეობით და შეუდგა მეზობელი სახელმწიფოების ანექსიას. ამას ხელს უწყობდა აზერბაიჯანის პროოსმალური ორიენტაციაც“ *[გურული, 2011: 50]*.

1918 წლის ბოლოსათვის, კონკრეტულად 15 სექტემბერს მოკავშირეებმა გაარღვიეს რა თურქეთ-ბულგარეთის ფრონტის ხაზი და შეტევაზე გადავიდნენ. თურქეთი საკმაოდ მძიმე მდგომარეობაში აღმოჩნდა, რასაც არ შეიძლება გავლენა არ მოეხდინა ბათუმის კონფერენციის ხელშეკრულებაზე.

1918 წლის 30 ოქტომბერს მოდროსის ნავსადგურში (ეგეოსის ზღვაში) ინგლისის აქტიური ჩარევითა და ზემოქმედებით კრეისერ „აგამემნონზე“ ხელმოწერილი იქნა დროებითი საზავო ხელშეკრულება, რომლის ძალითაც თურქეთი 1914 წლის საზღვრებში უნდა დაეხია. ბათუმის საზავო ხელშეკრულებიდან რვა თვის შემდეგ 1918 წლის 4 დეკემბერს ახალციხეში ქართული ჯარი ოფიციალურად, ხოლო 22 დეკემბერს ბათუმში მოკავშირეთა რეგულარული არმია შევიდა. მოკავშირეები თავდაპირველად ისე იქცეოდნენ თითქოს მეგობრული ქვეყნების წარმომადგენლები იყვნენ და მხოლოდ და მხოლოდ დახმარება სურდათ. მაგრამ მათი ზრახვები მალე გამოაშკარავდა. მათი სურვილი და მიზანი იყო თურქეთის იმპერიის ტერიტორიაზე შეექმნათ რამდენიმე მარიონეტული პოლიტიკური ერთეული. აქვე აქტიურად დაისვა „დიდი სომხეთის“ შექმნის საკითხიც. ეს ახალი წარმონაქმნი, რომელიც კასპიის, შავი და ხმელთაშუა ზღვებამდე უნდა ყოფილიყო გადაჭიმული და მასზე ანტანტის რემელიმე დიდი ქვეყნის (რა თქმა უნდა პირველ რიგში ინგლისი იგულისხმებოდა) მანდატი უნდა გავრცელებულიყო. დიდი ბრიტანეთის ძალისხმევით ე. წ. „დიდი სომხეთის“ საზღვრები ისეთიარად იყო შემდგარი, რომ მას მეზობელ ქვეყნებს შორის მუდამ სადაო უნდა ყოფილიყო.

1918 წელს ბათუმის კონფერენციის მუშაობის პერიოდში და ხელშეკრულების გაფორმების შემდეგ თუ რა მძიმე სედეგი მოჰყვა სამხრეთ საქართველოსათვის (კონკრეტულად სამცხე-ჯავახეთისათვის) დაწვრილებით განხილული აქვს შ. ლომსაძეს *[ლომსაძე, 1995]*. ჩვენ მხოლოდ რამდენიმე ფაქტს შევხვებით.

ბათუმის საზავო კონფერენციის შეთანხმებას სამცხე-ჯავახეთის მკვიდრი მოსახლეობისათვის აყრა-გაქცევებისა და დემოგრაფიული განადგურების მეტი არაფერი არ მოუტანია, ქემალისტების რეგულარული სამხედრო ნაწილების შემოსვლას შედეგად მოჰყვა ის, რომ ნათი მხარდაჭერით ადგილობრივ მოსახლეობაზე ხუჭანების (ასე უწოდებდნენ ადგილობრივი ქრისტიანული მოსახლეობა გამაჰმადიანებული ქართველების ბანდფორმირებებს რომლებიც ქრისტიანულ მოსახლეობას არბევდა და მარცვავდა) თავდასხმებმა კატასტროფული სახე მიიღო.

პოლიტიკური სიჭრელე და საზოგადოების გაორება რამდენიმე ფაქტორმა გამოიწვია. პირველ რიგში, აღსანიშნავია ოსმალთა პანისლამისტური და პან-თურქისტული პოლიტიკა, რომელსაც მხარს უჭერდა აზერბაიჯანის ისლამური საზოგადოებაც. ამ გზით ცდილობდნენ ოსმალები მესხეთის დაპყრობას. მესხეთზე თვალი ეჭირა, აგრეთვე, სომხეთს და მოგვიანებით ინგლისსაც. დენიკინიც აგზავნიდა თავის აგენტებს მესხეთში, რომლებიც საქართველოს წინააღმდეგ ეწეოდნენ პროპაგანდას.

XIX საუკუნის ბოლოსა და XX საუკუნის დასაწყისში რევოლუციური სულისკვეთება სუფევდა ოსმალეთში. სულთნის დესპოტურ რეჟიმს დაუპირისპირდნენ „ახალგაზრდა თურქები“. ისინი ცდილობდნენ „ძველი დიდების დაბრუნებას“, რომელიც, მათი აზრით, მიიღწეოდა „პანისლამიზმისა“ და „პანთურქიზმის“ აღორძინებით. მესხთა ნაწილიც ეზიარა ამ მოძღვრებას და აქტიურად ჩაერთო ამ მოძრაობაში. მათ შორის აღსანიშნავია „ახალგაზრდა თურქთა“ პარტიის ერთ-ერთი ლიდერი, სტამბოლში მცხოვრები აჰმედ ბეგი (თავდგირიძე); ამავე ქალაქში მცხოვრები ზეჟი-ბეი (ჯაფარიძე). ასევე, მაკედონიის პროვინციის მმართველი უსუფ-ბეი (ლორთქიფანიძე) და სხვები. ისინი ინარჩუნებდნენ გარკვეულ კავშირებს მესხეთთან და ზეგავლენას ახდენდნენ საზოგადოების ნაწილზე *[კუკულაძე 2016: 123]*.

ამავე პერიოდში გააქტიურდნენ ოსმალთა აგენტები, რომლებმაც ქალაქი ახალციხე ალყაში მოაქციეს. ამ ალყას ხელმძღვანელობდა ომარ ყიფიანი. გენერალ-გუბერნატორ შალვა მაღლაკელიძესთან გამოცხადდა ურავლის უბნის ბოქაული ზიაბეგ აბაშიძე სამი ბეგის თანხლებით და შვიდპუნქტიანი მოთხოვნა წაუყენა მას:

- „1. ახალციხე გამოცხადდეს სამცხე-ჯავახეთის და არტაანის მთავარ ქალაქად;
2. სახელი „ახალციხე“ შეიცვალოს თურქიზებული ფორმით და ეწოდოს „ახისხა“;
3. ქალაქში დარჩენილი თავისუფალი ყაზარმები გადაეცეს მაჰმადიანურ მოსახლეობას;
4. ოფიცერთა საკრებულოს შენობა მიეცეს მაჰმადიანთა პოლკს;
5. გარნიზონის უფროსად ქართველი ოფიცრის ნაცვლად დაინიშნოს მაჰმადიანი პოლკოვნიკი ყაჯარი, რომელიც კომისარიატმა განაწესა მე-8 პოლკის უფროსად და რომელსაც გენერალ-გუბერნატორი მესხეთში შესვლის უფლებას არ აძლევდა;
6. გენერალ-გუბერნატორი თავისი შტაბით ქალაქიდან გადავიდეს რაბათში და იქ ციხის ტერიტორიაზე განლაგდეს;
7. ამ წინადადების მიუღებლობის შემთხვევაში მაჰმადიანთა შეიარაღებული რაზმები იძულებული იქნებიან შეიჭრნენ ქალაქში“ *[ლომსაძე 1997: 257]*.

ჯერ კიდევ ბრესტის საზავო მოლაპარაკების დროს, მუსლიმურმა მოსახლეობამ დააყენა საკითხი მესხეთის ოსმალეთთან შეერთების შესახებ; გააქტიურდა მუსლიმთა შეიარაღებული ბანდებიც, რომლებიც თავს ესხმოდნენ ახალციხის სოფლებს *[ნოზაძე 1989: 19-20]*.

ჯავახეთში მკვიდრი ქრისტიანი ქართული მოსახლეობა იყო მხოლოდ სოფელ საროში, ხიზაბავრაში, ვარგავეში, თოკში, ზედათმოგვეში, ქილდაში, გოგაშენში. ჩუნჩხაში, პტენაში, მურჯახეთში, კოთელიაში, ბარალეთში აგარაში, ხოლო როკეთში, ოკამში, მარგასტანში, ქუნცაში, დადეშში, ზველში, ერკოტაში ჭობარეთში ტოლოშში მოგვიანებით ქრისტიან ქართველებთან ერთად გაჩნდნენ გამაჰმა-

დიანებული ქართველებიც, რომელთა სალაპარაკო ენა იყო ქართული. იდუმალაში, ორგორაში, სახუდაბელში, ღობიეთში, რუსთავში, ასპინძაში და ოშორაში მხოლოდ გამაჰმადიანებული ქართველები ცხოვრობდნენ. მათ უკვე დავიწყებული ჰქონდათ მშობლიური ქართული და ფაქტიურად თურქულ ენაზე საუბრობდნენ. გამაჰმადიანებული ქართველი მოსახლეობა ჭარბობდა ადიგენისა და ახალციხის რაიონებში. ზოგიერთ სოფელში იმდენად ჰქონდათ ეროვნული ცნობიერება დაკარგული, რომ რელიგიურ ფანატიზმში აქ მაცხოვრებელ არაქართველ მუსლიმებს (თარაქამები, ქურთები, თურქები) იმდენად გადააჭარბეს, რომ ეს უკანასკნელნი ქრისტიან მოსახლეობას ამ ფანატიკოსების თავდასხმებისაგან ხშირად იფარებდნენ და იცავდნენ კიდეც.

გამაჰმადიანებული ქართველების იმ ნაწილს, რომლებიც ქრისტიან თანამომეებთან ერთად ცხოვრობდნენ ნაწილობრივ ჯერ კიდევ ჰქონდათ შემორჩენილი ქართული ეროვნული ცნობიერება და შეძლებისდაგვარად ეხმარებოდნენ კიდეც მწელებდობის ჟამს გაჭირვებაში ჩავარდნილ ქრისტიან თანამომეებს და მოძალადე თანამორწმუნეებისაგან იარაღითაც კი იცავდნენ. იცავდნენ. სამწუხაროდ, ასეთი ერთეულები ამინდს ვერ ქმნუდნენ, ამიტომ არა მარტო ახალქალაქის, არამედ ახალციხის მაზრის ქრისტიან მოსახლეობასაც ამ წლებში ორჯერ მოუხდა აყრა და გაქცევა. საილუსტრაციოდ მხოლოდ ართ ფაქტს დავასახელებთ. 1918 წელს ხუჟანების (ადგილობრივი მკვიდრი მოსახლეობა „ხუჟანებს“ ახალციხისა და ადიგენის რაიონებში მცხოვრებ გამაჰმადიანებულ ქართველთა მოთარეშე ბანდებს ეძახდა) შემოსევებისა და ქრისტიანი მოსახლეობის მეორედ გაქცევებისას სოფელ საროში მცხოვრებ დაქვრივებულ მარიამ ივანიძეს ქუნციდან ძმამ შემოუთვალა სასწრაფოდ წასულიყო მასთან, რადგან მეორე დღეს სარო-ხიზა-ბავრას ხუჟანები უნდა დასცემოდნენ. ქვრივმა მეორე დღეს გამთენიისას თავის სამ მცირეწლოვან ვაჟს ხელი მოჰკიდა და ფეხით გაუდგა გზას. კაპნების თავზე რომ გადავიდა, წინ ორი შეიარაღებული პირი შემოხვდა. ისინი მეზობელი სოფლის ნაცნობი მუსლიმანი ქართველები აღმოჩნდნენ. მათ ქვრივი გააფრთხილეს: „მარო ბაჯი ჩვენ ვერ დაგეხმარებით. საროში მივდივართ, ჩვენი დოსტი არსენას საშველად. უკან ხუჟანების დიდი ბრბო მოდის, იჩქარეთ კუროს თავზე არსებულ ხიდზე თუ გადაასწრებთ, გადარჩებით, თუ ვერა და ალბათ დაგხოცავენ“-ო. ქვრივმა ბავშვების ტირილს ყური არ უგდო, ფეხს აუჩქარა, გადავიდა ხიდზე და კლდის ძირში შეასვენა პატარები. ცოტა ხნის შემდეგ დაინახა ხუჟანთა უზარმაზარი ბრბო ყიშლების გავლით როგორ მიემართებოდა სოფელ საროსაკენ.

სოფელ ქუნცაში მისულ ქვრივს იქ მცხოვრები ერთ-ერთი მუსლიმანი ქართველი დახვდა და თავის ბოსელში შეიყვანა, სადაც თავი მოეყარა მეზობელ, ასევე სხვა სოფლებიდან შემოხიზნულ ქრისტიან ქართველებს. ეს მუსლიმი შემოხიზნულებს სამი დღე იარაღით ხელში იცავდა მოთარეშე ხუჟანებისაგან. ხუჟანებმა როცა იმძლავრეს, იგი იძულებული გახდა იარაღით ხელში ბაკურიანისაკენ გაეცილებინა ეს აყრილ-შეხიზნული ლტოლვილები. სამწუხაროდ ასეთი ერთეულები

ბი ამინდს ვერ ქმნიდნენ, ამიტომ ახალქალაქის მაზრის ქრისტიან მოსახლეობას ამ წლებში ორჯერ მოუხდა აყრა და ბაკურიანისაკენ თუ ყარაიასაკენ გაქცევა, მათი დიდი უმრავლესობა შიმშილმა, სიცივემ, გავრცელებულმა გადამდებმა დაავადებებმა იმსხვერპლა და მეთაუდიც კი ვერ დაბრუნდა უკან. ყოველივე ეს სამცხე-ჯავახეთის მკვიდრი ქრისტიანი მოსახლეობის გენოციდად შეიძლება შეფასდეს.

დასკვნის სახით უნდა ითქვას, რომ ამ ხელშეკრულებით ოსმალეთს გადაეცა: ბათუმის ოლქი (ბათუმისა და ართვინის ოკრუგები) და ყარსის ოლქი (არტანის, ოლთისისა და ყარსის ოკრუგები), ასევე სამცხე-საათაბაგოს უდიდესი ნაწილი: ხერთვისი, ახალციხე, ახალქალაქი და სხვ. საქართველოს საზღვრებში დარჩა აწყური და აბასთუმანი (სასაზღვრო ხაზი აწყურიდან და აბასთუმნიდან სამხრეთით 2 კილომეტრზე გადიოდა).

ოტომანის იმპერიის მთავრობასა და საქართველოს რესპუბლიკას შორის ბათუმშივე გაფორმებული „ზავისა და მეგობრობის ხელშეკრულებით,“ ოსმალეთი კვლავ იბრუნებდა ე. წ. „გურჯისტანის დიდ ვილაიეთს,“ რაც ეროვნული, პოლიტიკური, ეკონომიკური თუ სოციალური თვალსაზრისით. საქართველოსთვის სერიოზულ მარცხს წარმოადგენდა.

ეს ხელშეკრულება საქართველოს მთავრობის მხრიდან ეროვნულ ღალატის ტოლფასი იყო, რაც სამცხე-ჯავახეთის მოსახლეობას ძალიან ძვირად დაუჯდა. ხელშეკრულების შემდეგ თურქეთის რეგულარული ჯარის ნაწილებისა და ადგილობრივი ხუჟანების ერთობლივი შემოსევების გამო ორჯერ მოუხდა ქრისტიან მოსახლეობას აყრა და (ბაკურიანის ტყეებში) გაქცევა. მძიმე პირობების გამო მათი ორი მესამედი დაიღუპა, რაც ფაქტიურად გენოციდს წარმოადგენდა. სამწუხაროდ, ამ ფაქტისათვის ყურადღება დღემდე არავის მიუქცევია.

საქართველოს პოლიტიკური ხელმძღვანელობა იმდენად „შორსმჭვრეტელი“ იყო, რომ „პროტექტორად“ (დამცველად) ოსმალეთის იმპერიის მოკავშირე გერმანიის იმპერია ჰყავდა არჩეული, რომლის რჩევითაც ფაქტიურად ოსმალეთის მიერ წამოყენებული პირობები უსიტყვოდ მიიღო.

საერთოდ, 1918-1921 წლებში საქართველოს დამოუკიდებელი რესპუბლიკა კი არა არამედ საქართველოს მენშევიკური რესპუბლიკა გვექონდა. ეს იყო საქართველოს გაყიდვისა და დასავლეთის მოიმედების უსაშინელესი დამოუკიდებლობა, რომლის გაქცეულმა მენშევიკურმა ხელისუფლებამ ქვეყნის უდიდესი სიმდიდრე გაიყოლა. ზ. ავალიშვილის შეფასებას მოვიყვანთ: „რევოლუციიდან გამოსული საქართველოს მთავრობა უფრო მეტად მაინც სოციალური დემაგოგიის მთავრობა იყო, ვიდრე დემოკრატიული და ეროვნული პოლიტიკის ორგანო. მას მართებდა და ადვილიც იყო, რომ სწორედ ასეთ ორგანოდ ქვეულიყო, მაგრამ ეს არ მოხდა“ *[ავალიშვილი, 1924: 37]*. დღესაც ფაქტიურად იგივე მდგომარეობა გვაქვს: დაკარგული ტერიტორიები, მოსახლეობისაგან დაცლილი ქვეყანა, დანგრეული ეკონომიკა და განათლების სისტემა,

დღეს თურქეთის ისტორიული საქართველოს ტერიტორიის 33 პროცენტი აქვს მიტაცებული. ამასაც არ სჯერდება და თვალი აჭარასა და სამცხე-ჯავახეთისაკენ აქვს მიბჯენილი და ყველა ღონეს ხმარობს (ეკონომიკური, რელიგიური, ფსიქოლოგიური, საგანმანათლებლო, სოციალური და ა.შ.) რათა მშვიდობიანად ეს რეგიონები (თუნდაც რელიგიურად) თურქეთის საზღვრებში მოაქციოს.

გამოყენებული ლიტერატურა:

ავალიშვილი, 1924: – ავალიშვილი ზ., „საქართველოს დამოუკიდებლობა 1918-1921 წლებში“, თბილისი.

გურული, 2009: – გურული ვ., „საქართველო რუსეთის ურთიერთობა (1918-1921)“, თბილისი.

გურული, 2013: – გურული ვ., ჯიქია ლ., „ტაო-კლარჯეთის, ლაზეთისა და აჭარის საკითხი 1812-1953 წლების საერთაშორისო ურთიერთობებში“, თბილისი.

კუკულაძე, 2019: – კუკულაძე გ., „საქართველოს პარლამენტის როლი ქვეყნის ტერიტორიული მთლიანობის შენარჩუნებისთვის ბრძოლის პროცესში 1918-1920 წწ.“, დისერტაცია, ბათუმი.

ლომსაძე, 1995: – ლომსაძე შ., „მესხები“, თბილისი.

ნოზაძე, 1989: – ნოზაძე ვ., „საქართველოს აღდგენისათვის ბრძოლა მესხეთის გამო“, თბილისი.

სდსონ, 2008: – „სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, აჭარა (ბათუმის ოლქი, 1877-1920)“, III, ბათუმის ნ. ბერძენიშვილის ინსტიტუტი, ბათუმი.

სვანიძე, 2002: – სვანიძე მ., „ოსმალეთის ისტორია“, თბილისი.

სვანიძე, 1999: – სვანიძე მ., „ბათუმის კონფერენცია და საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დაარსება“, ქართული დიპლომატია, წელიწდეული 6, თბილისი.

ფუტყარაძე, 2009: – ფუტყარაძე ტ., „გეოპოლიტიკური ინტერესების შეჯახება ამიერკავკასიაში: ბათუმი 1878, 1920, 1991, 2008“ / კრ.: სამხრეთ-დასავლეთ საქართველო მეზობელ სახელმწიფოთა გეოპოლიტიკური ინტერესების კონტექსტში, ბათუმი.

ქსე, 1997: – „ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია“, II, თბილისი.

Документы, 1919: – “Документы и материалы по внешней политике Закавказья и Грузии”, ст. 340, Типография Правительства Грузинской Республики, Тифлис.

Batumi Conference of 1918 and Samtskhe-Javakheti Issue

Summary

Treaty between the Ottoman Empire and the Democratic Republic of Georgia was signed on June 4, 1918 in Batumi. This district was transferred to the Ottoman (Batumi and Artvini okrugs), Kars district (Artana, Oltisi and Kars okrugs), also the largest part of Samtskhe district (Khertvisi, Akhaltsikhe, Akhalkalaki etc.). In the borders of Georgia was Atskuri and Abastumani (The boundary line was passing from Atskuri and Abastumani 2 km to the South).

On the same day, the Ottoman government and the Republic of Georgia signed a "Treaty of Sovereignty and Friendship", with the help of this treaty Ottoman was still returning back Georgian territory so-called "Gurjistan Great District", which was a serious defeat for Georgia in the national, political and social point of view.

Georgia's political leadership was quite "foresight". The Georgian government chose the German Empire, which was an Ottoman alliance and literally adopted the Ottoman terms.

It can be said that this agreement was a national betrayal by the Government of Georgia, which was very difficult for Samtskhe-Javakheti population. The persecution of the Christian population (in the forests of Bakuriani) occurred two times after the agreement. The population defended themselves from the regular troops of Turkey and the joint invasions of local troops. Two-thirds of the population died due to severe conditions, which was literally genocide. Unfortunately, nobody has paid attention to this fact.

Turkey has 33 percent of Georgia's territory today. Turkey is doing its best (economical, religious, psychological, educational, and social, etc.) in order to make these regions peacefully in the borders of Turkey (even religiously).

დიმიტრი ბაქრაძე ბათუმისა და მისი შემოგარენის შესახებ

აბსტრაქტი: ნაშრომში შესწავლილია XIX საუკუნის მეორე ნახევრის გამოჩენილი ქართველი ისტორიკოსის, ქართულ სიძველეთა მკვლევრისა და საზოგადო მოღვაწის დიმიტრი ბაქრაძის ცნობები ძველი და XIX საუკუნის მეორე ნახევრის ბათუმისა და მისი შემოგარენის შესახებ, რომელიც შესულია რუსულ ენაზე სანკტ-პეტერბურგში 1878 წელს მის მიერ გამოქვეყნებულ წიგნში „არქეოლოგიური მოგზაურობა გურიასა და აჭარაში“. ისინი შეკრებილია ბათუმსა და აჭარაში მოგზაურობის დროს 1873 წელს.

ნაშრომში, დიმიტრი ბაქრაძის ცნობების საფუძველზე, აღწერილია ბათუმის საქალაქო ცხოვრების თავისებურებანი, ქალაქში განლაგებული სახელმწიფო დაწესებულებანი, მოსახლეობის საქმიანობა, ეთნიკური შემადგენლობა, საცხოვრებელი ნაგებობები, ეკლესია-მონასტრები, რომლებიც მაშინ დანგრეულ-გაპარტახებული ყოფილა.

დიმიტრი ბაქრაძის ცნობები წარმოადგენენ მნიშვნელოვან წყაროს ძველი ბათუმისა და მისი შემოგარენის ისტორიულ-ეთნოლოგიურ შესწავლის საქმეში.

საკვანძო სიტყვები: ძველი ბათუმი, სახელმწიფო დაწესებულებანი, ეთნიკური შემადგენლობა, გარეუბნები, ეკლესია-მონასტრები

Key words: Old Batumi, State institutions, Ethnic composition, Suburbs, Churches and monasteries

ოსმალთა ბატონობის ქვეშ მოქცეულ და ამ ბატონობისგან განთავისუფლებული და დედასამშობლო საქართველოსთან დაბრუნებული სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ძველი ქართული რაიონების მონახულება, გაცნობა და მეცნიერული შესწავლა ქართველ და უცხოელ მოგზაურ-მკვლევართა სანუკვარი ოცნება იყო. ამ მხრივ განსაკუთრებით დიდია გამოჩენილი ქართველი ისტორიკოსების – დიმიტრი ბაქრაძისა და გიორგი ყაზბეგის წვლილი, რომლებმაც ე.წ. ოსმალთა საქართველოში, რომელშიც ჭოროხის მხარის რაიონები შედიოდა აჭარის ჩათვლით, ჯერ კიდევ მაშინ იმოგზაურეს, როდესაც ეს მხარე ოსმალთა მფლობელობის ქვეშ იმყოფებოდა. დიმიტრი ბაქრაძემ აჭარაში 1878 წელს იმოგზაურა, გიორგი ყაზბეგმა კი – 1874 წელს.

წინამდებარე მოხსენებაში ჩვენ ვისაუბრებთ დიმიტრი ბაქრაძის ცნობებზე ბათუმისა და მისი შემოგარენის შესახებ. ეს ცნობები შესულია წიგნში „არქეოლოგიური მოგზაურობა გურიასა და აჭარაში“, რომელიც რუსულ ენაზე გამოიცა 1878 წელს სანკტ-პეტერბურგში. ვსარგებლობთ ამ წიგნის ქართული თარგმანით, რომელიც 1987 წელს ბათუმში დაიბეჭდა (გამომცემლობა „საბჭოთა აჭარა“).

დიმიტრი ბაქრაძის მოგზაურობა გურიასა და აჭარაში, როგორც თავად წერდა, რუსეთის საიმპერატორო მეცნიერებათა აკადემიის დავალებით განხორციელდა *[ბაქრაძე, 1878:7]*. ამ მიზნით მან 1873 წელს რუსეთის საიმპერატორო აკადემიას წარუდგინა მოგზაურობის სამოქმედო პროგრამა, რომელშიც ვრცლად იყო ჩამოყალიბებული მოგზაურობის მიზნები და ამოცანები. „ჩემი პროგრამით, – წერდა დიმიტრი ბაქრაძე, უნდა მომეწყო მთელი ეს მხარე, გამესინჯა ყველა მისი ძველი ნაგებობა, უმთავრესად ტაძრები და მონასტრები, გადმომეღო ყველა მათი წარწერა; დამეთვალიერებინა, სადაც გადავეყრებოდი, ყველა ძველი ხელნაწერი და გადმომეწერა მათი ისტორიული მინაწერები; ეკლესიებსა და ოჯახებში შემეკრიბა სიგელ-გუჯრები, რომლებიც განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია საქართველოს წარსული ცხოვრების შესასწავლად. ეს პროგრამა, გარდა არქეოლოგიისა, ამ ადგილების ეთნოგრაფიის შესწავლასაც ითვალისწინებდა“ *[ბაქრაძე, 1987:8]*. ვინც დიმიტრი ბაქრაძის აღნიშნულ ნაშრომს გაეცნობა, თავად დარწმუნდება, რომ მან ზედმიწევნით ამომწურავად განახორციელა ეს ამოცანა. ამის შესახებ მკითხველს შეუძლია გაეცნოს ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორის მამია დუმბაძის ნაშრომს „ისტორიკოსი დიმიტრი ბაქრაძე“, თბილისი, 1960.

აქვე უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ 1873 წელს გურიასა და აჭარაში მივლინება, რასაც შედეგად მოჰყვა კაპიტალური ნაშრომი „არქეოლოგიური მოგზაურობა გურიასა და აჭარაში“, დიმიტრი ბაქრაძემ მარი ბროსეს მხარდაჭერით მიიღო *[დუმბაძე, 1950:116]*.

ბათუმისა და აჭარის გასაცნობად და შესასწავლად დიმიტრი ბაქრაძე თბილისიდან ქუთაისის, სამტრედიის, გურიის (ოზურგეთის) და ქობულეთის გამოვლით ბათუმში ჩამოვიდა. ბათუმში ჩამოსვლამდე მას ერთი ღამე ჩაქვში, აქაური შეძლებული პირის – ხუსეინ-ბეგ ბეჟანოღლის (ბეჟანიშვილის, იგივე ბეჟანიძის) სახლში გაუთევია. იგი ამ სახლის მოკლე აღწერილობასაც იძლევა *[ბაქრაძე, 1987:16]*. ასევე, მოკლედ აღწერა ის დასახლებული პუნქტები, რომლებიც ქობულეთ-ბათუმის მაგისტრალზე მდებარეობდა (ქობულეთი, ჩაქვი, ციხისძირი).

ქობულეთიდან წამოსული მოგზაური ბათუმში საღამოს 6 საათზე ჩამოსულა და დაბინავებულია ბათუმის ნავმისადგომთან მდებარე სახლში, რომელიც ახალციხელი სომხის – სტეფანე დადებოვის მალაზიის ზედა სართულზე მდებარეობდა.

მეორე დღეს, დილის 9 საათზე, დიმიტრი ბაქრაძესთან გამოცხადებულა ბათუმის მუდირი, ქართულად თავისუფლად მოლაპარაკე, წარმოშობით ლაზი ხასან-ალა მოურავიშვილი და იგი ფაშასთან შესახვედრად წაუყვანია. ფაშა

კონსტანტინოპოლელი თურქი ყოფილა, რომელიც მეორე წელია განაგებდა ლაზისტანის საფაშოს, რომლის ცენტრიც ბათუმი იყო.

ფაშას, როგორც დიმიტრი ბაქრაძე გვამცნობს, ალერსიანად მიუღია სტუმარი და მას ყავითაც გამასპინძლებია. შემდეგ გამართულა საინტერესო საუბარი სტუმარსა და მასპინძელს შორის. ფაშას შეკითხვაზე, რისთვის ჩამობრძანებულხართო, დიმიტრი ბაქრაძეს აუხსნია: ჩურუქ-სუს, აჭარისა და ჭოროხის აუზის ძველი ძეგლების შესასწავლად გამომგზავნესო. ფაშა გაოცებული იმით, რომ მოგზაურს „ასეთი წვრილმანები აინტერესებდა“. ფაშას შეკითხვაზე: „მერე აქედან რა სარგებლობა გექნებათო“, დიმიტრი ბაქრაძეს უპასუხია: „ჩვენ გვინდა ვიცოდეთ, როგორია ეს ძეგლები და შემორჩა თუ არა მათზე წარწერები. ეს წარწერები საშუალებას მოგვცემს ვიმსჯელოთ, როდის და ვინ ააშენა ისინი. გარდა ამისა, მათ შეიძლება გაგვიმჟღავნონ რაიმე მნიშვნელოვანი ფაქტები, ისტორიისათვის ნაკლებად, ან სულაც უცნობი“. ბოლოს დიმიტრი ბაქრაძემ დასძინა: „საერთოდ ძველი ციხეების, მეჩეთებისა და ეკლესიების წარწერები ისტორიის მასალაა და ამიტომ ევროპელი მეცნიერნი ქვეყნის ყველა კუთხეში აგროვებენ მათ“ *[ბაქრაძე, 1987:21-22]*.

ამ პასუხმა, ბუნებრივია, ვერ დააკმაყოფილა ფაშა და უარი უთხრა დიმიტრი ბაქრაძეს საფაშოში მოგზაურობაზე, სანამ ამის ნებართვას ვერ მიიღებდა კონსტანტინოპოლიდან, რომელსაც საფაშო ემორჩილებოდა.

დიმიტრი ბაქრაძე კვლავაც ცდილობდა დაერწმუნებინა ფაშა მისი დავალების შესრულების აუცილებლობაზე. თუკი იგი ამას ვერ მოახერხებდა, მიზეზს აცნობებდა რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიას სანკტ-პეტერბურგში. ამით დიმიტრი ბაქრაძე მიანიშნებდა ფაშას, რომ ეს თვით თურქეთის მთავრობისთვისაც არ იქნებოდა კარგი, რადგან თურქეთი ევროპულ სახელმწიფოთა ოჯახს ეკუთვნოდა და ევროპელ მეცნიერებს არ ეძლეოდათ აქ თავისუფალი მოგზაურობის საშუალება.

მოგზაური მკვლევარი ერთხელ კიდევ აგრძნობინებდა ფაშას, რომ იმ ამოცანების შესრულება, რისთვისაც იგი აქ ჩამოვიდა, თურქი მეცნიერების მოვალეობას შეადგენდა, მაგრამ პირიქით: თქვენს იმპერიაში არსებულ ძველ ძეგლებზე არავითარ ცნობებს არ გვაწვდიანო. დასასრულ, დიმიტრი ბაქრაძე კატეგორიული ტონით შეახსენებდა ფაშას, რომ ჩვენ, უცხოელებს, უფლება გვაქვს მოვითხოვოთ, რომ ნება მოგვცეს ხელი მოვკიდოთ ამ საქმის შესრულებას. ამავე დროს დასძენდა, რომ სხვა სახელმწიფოებში მოგზაურ მეცნიერებს ყველაგან უწყობდნენ ხელს ამ სახელმწიფოთა კერძო და მთავრობის პირები.

როგორც ჩანს, ფაშაზე იმოქმედა დიმიტრი ბაქრაძის ასეთმა კატეგორიულმა მოთხოვნამ და დიმიტრი ბაქრაძეს განუცხადა: „მოველაპარაკები თქვენს ვიცე-კონსულს და შემდეგ ამ საკითხს განსასჯელად მეჯლისს გადავცემო“ *[ბაქრაძე, 1987:22]*. რუსეთის ვიცე-კონსულად ბათუმში ამ დროს ჯუდიჩი მუშაობდა. ერთი დღის შემდეგ დიმიტრი ბაქრაძე ჯუდიჩთან ეთად კვლავ შეხვდა ფაშას, მაგრამ ამჯერადაც მან ბაქრაძეს განუცხადა, რომ მისი აჭარაში მოგზაურობის საკითხი

მხოლოდ მეჯლისის სხდომაზე შეიძლება გადაწყვეტილიყო. მიუხედავად ამისა, დიმიტრი ბაქრაძე არ კარგავდა იმედს, რომ მისი მოგზაურობის საკითხი დადებითად გადაწყდებოდა და იგი არა მარტო ბათუმისა და მისი შემოგარენის, არამედ მთელი აჭარის ძველი ძეგლების მონახულებასა და აღწერას შეძლებდა. მეჯლისის რამდენიმე წევრიც წინააღმდეგი იყო თურქეთის ხელისუფლების განსაკუთრებული ნებართვის გარეშე უცხოელის, მათ შორის დიმიტრი ბაქრაძის, თურქეთის იმპერიის ფარგლებში მოგზაურობაზე. ბოლოს ფაშამ ჯუდიჩის გავლენით შეიცვალა აზრი და დადებითად გადაწყდა დიმიტრი ბაქრაძის მოგზაურობის საკითხი.

დიმიტრი ბაქრაძის ჩანაწერებიდან ისიც ირკვევა, რომ მისი აჭარის ფარგლებში მოგზაურობის ნებართვის საქმეში დიდი ყოფილა მეჯლისის უზუცესი წევრის ხასან-ალა მურადოღლის (მოურავიშვილის) წვლილი. ხასან-ალა წარმოშობით ორთახოველი ლაზი ყოფილა, რომელსაც დიმიტრი ბაქრაძე 1860 წლიდან, ლაზეთში მოგზაურობის დროიდან იცნობდა და მას მეგობრად თვლიდა. ხასან-ალაც მტკიცედ აიმედებდა დიმიტრი ბაქრაძეს, რომ მისი წამოწყებული საქმე კეთილად დამთავრდებოდა *[ბაქრაძე, 1987:26]*. ასეც მოხდა.

ბათუმი ამ დროს ლაზისტანის საფაშოს (ლაზისტანის სანჯაყის) დედაქალაქი იყო, რომელსაც მართავდა მუთასერიფი, ანუ გუბერნატორი და უშუალოდ ემორჩილებოდა პორტას, არაპირდაპირ კი – ტრაპიზონის გენერალ-გუბერნატორს.

საფაშოში მაშინ შედიოდა 11 კაზა ანუ ოლქი, რომელთაგან პირველად ბათუმი სახელდება, შემდეგ სხვა ოლქები (ჩურუქ-სუ, ზემო აჭარა, ქვემო აჭარა, მაჭახელი, ლივანა, გონია, ხოფა, არხავე, ჰემშინი, ათინა). ყოველ ოლქს განაგებდა კაიმაკამი ანუ ოლქის უფროსი, რომლის ხელქვეითი იყო 2–3 მუდირი ანუ უზნის უფროსი *[ბაქრაძე, 1987:24]*.

დიმიტრი ბაქრაძის ცნობებში აღწერილია ბათუმის მდებარეობა, დახასიათებულია ნავსაყუდელი, მიმოხილულია ისტორიული წარსული, ვაჭრობა, აღწერილია უწყებები და დაწესებულებები და სხვა. ამავე დროს, ამ ცნობების ნაწილი დიმიტრი ბაქრაძის მიერ აღებულია მის წინამორბედ უცხოელ და ქართველ (ვახუშტი ბაგრატიონი) ავტორთა ნაშრომებიდან, ცნობების დიდი ნაწილიც უშუალოდ მის მიერაა მოძიებული.

ბათუმის გეოგრაფიული მდებარეობის დახასიათებისას იგი ეყრდნობა იმ ცნობებს, რომლებიც მისთვის ხასან-ალა მოურავიშვილს მიუწოდებია. ხასან-ალას საერთოდ კარგი სამსახური გაუწევია დიმიტრი ბაქრაძისათვის მხარის შესახებ საჭირო ცნობების მოწოდებისათვის *[ბაქრაძე, 1987:26]*.

ამ ცნობაზე დაყრდნობით დიმიტრი ბაქრაძე წერდა, რომ ძველი ბათუმი მდებარეობდა დიდ მოვაკებულ ადგილზე მდინარე ყოროლისწყლის მარცხნივ, სადაც მაშინაც შემორჩენილი ყოფილა დიდი კედლისა და ეკლესიის ნაშთები (ასახელებს ექვს-შვიდ ეკლესიას).

წინამორბედ ავტორთა ცნობებზე დაყრდნობით დიმიტრი ბაქრაძე წერდა, რომ ბათუმი ადრეული ეპოქებიდანვე ცნობილი იყო ბათუს (Bathu) სახელწოდებით და იმპერატორ ადრიანეს დროს წარმოადგენდა სამხედრო სადგურს, სადაც რომაელთა გარნიზონი იდგა. მოგვიანებით კი გურიელის მფლობელობაში გადავიდა. ქართულ მატყანეებზე დაყრდნობით მოგზაური მკვლევარი შენიშნავს, რომ ბათუმი გონიოსთან ერთად როსტომ გურიელს წაართვეს, რომელიც 1564 წელს გარდაიცვალა. თურქებს მაშინვე აუგიათ ბათუმში სიმაგრეები, შემდეგ კი იგი აქციეს სანჯაყის დედაქალაქად და ტრაპიზონის გუბერნატორს დაუმორჩილეს. აქვე დიმიტრი ბაქრაძე ვახუშტი ბაგრატიონის მონაცემსაც იყენებს, რომლის მიხედვითაც XVIII საუკუნეში ბათუმი მცირე ქალაქად და კარგ ციხედ მოიხსენიება. იგი აქვე იშველიებს ადრიან დიუპრეს ცნობასაც, რომლის მიხედვით 1807 წელს ბათუმში 2 ათასამდე მცხოვრები იყო და აქა-იქ გაფანტული სახლებით უფრო დიდ სოფელს წაგავდა, ვიდრე ქალაქს. მას აქვე მოჰყავს დიუპრეს ის ცნობაც, რომლითაც ირკვევა, რომ ბათუმსა და მის მიდამოებში უხვად მოდიოდა ხილი, პურეულიდან კი ბრინჯი. თუმცა, მიუხედავად ამისა, ბათუმის ვაჭრობა მაინც უმნიშვნელო იყო *[ბაქრაძე, 1987:23]*.

დიმიტრი ბაქრაძე ბათუმის მრავალმხრივ აღწერილობას იძლევა.

მისი ცნობით 1870-იან წლებში ბათუმში ფაშის რეზიდენციისა და მეჯლისის ანუ საგუბერნიო საბჭოს გარდა იყო კაიმაკამი, სასამართლო, საბაჟოს სამმართველო და ბატალიონის შტაბსადგომი, რომელიც სიმაგრეებს აგებდა. მიუთითებს ორი – თურქული და ბერძნული სკოლის, სამი მეჩეთის, წმინდა ნიკოლოზის სახელობის მართლმადიდებლური ეკლესიის არსებობაზე. ეს ეკლესია რუსეთის ვიცე-კონსულის ოფიციალური ჩარევის წყალობით აშენებულა.

დიმიტრი ბაქრაძე ქალაქის საუკეთესო ნაწილად მიიჩნევს ნავმისადგომს, სადაც განლაგებული ყოფილა ბერძნებისა და სომხების მაღაზიები და „რამდენიმე საკმაოდ რიგიანი კერძო შენობა“. ამათგან პირველ რიგში გამოირჩეოდა რუსეთის ვიცე-კონსულის ევროპული გემოვნებით მოწყობილი ორ-სამსართულიანი სახლი საუკეთესო ბაღითა და ევროპულ-თურქული ყაიდის სასტუმრო შადრევნით, აბანოთი ყავახანითა და საბილიარდოთი. ეს სასტუმრო ვინმე ლაზის მახმუდის საკუთრება ყოფილა *[ბაქრაძე, 1987:24]*. დიმიტრი ბაქრაძის ამ მონაცემებს იყენებს ფრანგი ორიენტალისტი ჟან მურიე თავის წიგნში „ბათუმი და ჭოროხის აუზი“ *[მურიე, 1962:23]*.

ქალაქის ამ ნაწილს აკრავდა ადგილობრივი ბაზრები, რომელიც 800 დუქანს ითვლიდა. დიმიტრი ბაქრაძის ცნობით, ამ დუქნების შემდეგ იწყებოდა ქალაქის გარეუბანი მიმოფანტული სახლებით, როგორც დიუპრეს მოგზაურობის დროს, ე.ი. XIX საუკუნის დამდეგს ყოფილა *[მურიე, 1962:23]*.

დიმიტრი ბაქრაძე კიდევ ერთ საინტერესო ცნობას გვაწვდის, რომელიც ქალაქ ბათუმისა და მისი მიდამოების მიწის ნაკვეთების დაყოფას და გაყიდვას შეეხება. ამ ნაკვეთების შეძენის უფლება ჰქონია ყველას, უცხოელების ჩათვლით. თუმცა,

დიმიტრი ბაქრაძის ბათუმში ყოფნის დროისათვის, გასაყიდად დარჩენილი თავისუფალი ნაკვეთები ცოტა ყოფილა და მისი ფასიც გაზრდილიყო. ნაკვეთების დიდი ნაწილის შესყიდვა ლაზებს მოუსწრიათ და აქ დუქნები და სახლები ჩაუდგამთ. თუმცა, მათ ვინაობას დიმიტრი ბაქრაძე არ ასახელებს. მიუთითებს მხოლოდ იმაზე, რომ ლაზების გარდა, ბათუმს ბლომად ეტანებოდნენ ჩურუქსუელები და აჭარლები *[ბაქრაძე, 1987:24]*.

აქვე არ შეიძლება არ გავიხსენოთ, რომ ცოტა მოგვიანო პერიოდშიც, 1880-იან წლებში, ასეთივე ვითარება არსებობდა, რასაც ყურადღებას მიაქცევდა დავით კლდიაშვილი. იგი ამ დროს სამხედრო სამსახურს ეწეოდა ბათუმში და კარგად იცნობდა მის წარსულსა და თანამედროვე მცხოვრებთ. იგი წერდა: „ყველას ენაზე ეკიდა ბათუმი. ბათუმი ყველასთვის საშოვარ ადგილად შეიქმნა, ყოველი მხრიდან მიდიოდნენ, რომ აქ ფეხი ჩადგათ და ჯიბე გაესქელებინათ. სულ მოკლე ხანში დაიყიდა ცარიელი მიწები და გაშენდა ახალი ქალაქი“ *[კლდიაშვილი, 1984:37]*.

საინტერესოა დიმიტრი ბაქრაძის ცნობები ბათუმელ მცხოვრებთა ჩაცმულობაზეც. იგი წერდა: „მათ ყველას ერთნაირად აცვია. მათ ტანსაცმელს შეადგენს თურქული თავსახვევი ანუ ჩალმა, მოკლე ქურთუკი, ადგილობრივი მაუდის ვიწრო შარვალი და ფართო სარტყელი, რომელიც წელზე აქვთ შემოხვეული. ყველანი შეიარაღებული არიან ადგილობრივი ნაკეთი თოფებით. სარტყელში გაჩრილი აქვთ ორღესული ხანჯლები და ინგლისური წარმოების პისტოლეტები, ანუ, როგორც აქ ეძახიან, ფიშტოები“ *[ბაქრაძე, 1987: 24-25]*.

დიმიტრი ბაქრაძის ჩანაწერებში არაპირდაპირი მონაცემები გვხვდება ქალაქ ბათუმის მოსახლეობაზე, მის ეთნიკურ შემადგენლობაზე. იგი ასახელებს, რომ ქალაქის საუკეთესო ნაწილში, ანუ ნავმისადგომის მიმდებარე ტერიტორიაზე, ბერძნებისა და სომხების მაღაზიები იყო განლაგებული, რაც აქ მცხოვრები ეთნიკური ჯგუფების გარკვეულ რაოდენობაზეც მიუთითებს. სხვა ადგილას კიდევ წერს, რომ „ბათუმში გაიგონებთ ბერძნულ, თურქულ და ქართულ ენებს“, რომ „აქ ყველაზე უფრო გავრცელებულია ქართული ენა, რომელზეც თავისუფლად ლაპარაკობს ბევრი ლაზიც კი“ *[ბაქრაძე, 1987:25]*.

ქალაქ ბათუმის მოსახლეობის ეთნიკურ შემადგენლობაზე დიმიტრი ბაქრაძის ცნობას ავსებს 1874 წლის ცნობები, რომლებიც გიორგი ყაზბეგს მოეპოვება 1876 წელს რუსულ ენაზე თბილისში გამოქვეყნებულ ნაშრომში *[Kazbeg, 1876:86]*. ამ მონაცემებით ჩანს, რომ 1874 წელს ბათუმში ქართველებისა და თურქების გარდა ცხოვრობდნენ ბერძნები, სომხები, ქურთები და ემიგრანტი ჩერქეზები, რომლებიც ჩრდილო კავკასიიდან იყვნენ ჩამოსახლებული *[Kazbeg, 1876:86]*. ბერძენთა რიცხვი, რომლებიც ძირითადად ვაჭრობაში იყვნენ დასაქმებული, შეადგენდა 210 კაცს, სომხებისა – 120 კაცს *[Kazbeg, 1876:86]*. ფრანგი ორიენტალისტის ჟან მურიეს ცნობით (იგი საქართველოში სპეციალური დავალებით XIX საუკუნის 80-იან წლებში იყო ჩამოსული) 1873 წლისათვის მთელი ბათუმის მოსახლეობის რაოდენობა 4970 სულს შეადგენდა *[მურიე, 1962:25]*.

დიმიტრი ბაქრაძე ბათუმის სავაჭრო საქმიანობითაც დაინტერესებულა და შენიშნავს, რომ ამ პერიოდში ქალაქის ვაჭრობა უმნიშვნელო იყო, რადგან პატარა გემებსა და ხომალდებს, რომლებიც აქ შემოდის, გასაყიდად შემოჰქონდათ მხოლოდ რკინა, მარილი, საპონი და ზოგიერთი სახის ფართელეული, შაქარი, ყავა, პილპილი, ნაირნაირი სასმელები. თუმცა, ადგილობრივი მოსახლეობა შემოტანილ საქონელს ნაკლებად ეტანებოდა *[ბაქრაძე, 1987:23, 25]*. აქვე სახელდება ადგილობრივ დამზადებული სასურსათო და სხვა სახის სავაჭრო ნაწარმის გატანაც, რაც ნამატის სახით რჩებოდა მოსახლეობას. ეს იყო 3000 ქილა სიმინდი, 18 ათასი ოყა ბრინჯი, 10 ათასი ოყა თაფლი, 300 ოყა ყვითელი სანთელი, 12 ათასი ოყა თევზის ქონი, 50 თოფი ტილო და ბადე, სამენი ხე-ტყე და შეშა. ბათუმიდან გასაყიდად გაჰქონდათ, აგრეთვე, ლივანური სელი (ფუთი მანეთად), ბათუმური, ჩურუქსუღი და განსაკუთრებით ართვინული აბრეშუმი (ფუთი 100 მანეთი), სანთელი (ფუთი 18 მანეთი) გაჰქონდათ ისეთ შორეულ ქალაქებში, როგორიცაა ოდესა და კონსტანტინოპოლი *[ბაქრაძე, 1987:25]*.

აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ დიმიტრი ბაქრაძის ცნობებით, ლაზისტანის საფაშოს ტყეები სავსე ყოფილა ძვირფასი საშენი მასალებით. ჩურუქსუღი მუხა საკადონედ გაჰქონდათ კონსტანტინოპოლში. საუცხოო ხარისხის ბზა ხარობდა ჭოროხის ხეობაში, აჭარაში, რომლის ოყა ადგილზე 1 ყურუშად იყიდებოდა, ჭოროხზე აცურებდნენ წიფლის, ფიჭვის, კაკლის, წაბლის მორებს. თითო ცალი მორი ადგილზე 30–50 კაპიკად იყიდებოდა *[ბაქრაძე, 1987:26]*.

გურისა და აჭარაში, ისე როგორც მთელ „ოსმალთა საქართველოში“, დიმიტრი ბაქრაძის მოგზაურობის ერთ–ერთი ძირითადი ამოცანა იყო ქართული კულტურისა და ისტორიის ძეგლების შესწავლა. ბუნებრივია, პირველ რიგში, მას ძველი ბათუმისა და მისი გარეუბნებში არსებული ტაძრების მონახულება და შესწავლა აინტერესებდა. მაგრამ მაშინ ბათუმსა და მის მიდამოებში, სადაც ოსმალთა ბატონობამდე ბევრი ტაძარი ყოფილა, მას დანგრეული დახვედრიდა.

ზემოთ დასახელებული ხასან-აღა მურადოღლის (მოურავიშვილს) ჩვენების საფუძველზე ოთხი ასეთი ეკლესია ყოფილა დღევანდელი ბათუმის ციხის მახლობლად, იმ ციხისა, რომელიც გადმოცემით, თამარ მეფეს აუგია იმ დროს, როდესაც იგი ტრაპიზონიდან ბრუნდებოდა. როგორც დიმიტრი ბაქრაძე წერდა, აქაური ეკლესიები ხასან-აღას თავად უნახავს. ერთი, რომელიც გუმბათოვანი ყოფილა, ყოროლისწყლის სათავეში მდებარეობდა. დიმიტრი ბაქრაძეს იქ მისვლა ვერ მოუხერხებია, რადგან მიდამოები გაუვალე ტყით ყოფილა დაფარული. აქვე იგი მიუთითებს მეზობელ ახალშენსა და კვესელაურში ეკლესიების ნაშთების არსებობაზე *[ბაქრაძე, 1987:27]*.

ჩამოთვლილი ეკლესიებიდან მოგზაურს მხოლოდ სამების ეკლესიის მონახულება მოუხერხებია, რომელიც ბათუმიდან სამხრეთ-აღმოსავლეთით, ქალაქიდან საათნახევრის სავალზე, სამების მთაზე მდებარეობდა. კონსულ ჯუდიჩისა და ხასან-აღას ხელშეწყობით მას სოფელ ალამბრელი ურიადნიკი გოგიტიძე და

დაქირავებული ადგილობრივი გლეხი გაჰყოლია. მაგრამ გოგიტიძეს გზა არ სცოდნია, გლეხიც გზიდან გაპარულა და 6 საათი უშედეგოდ დაეხეტებოდა. ამიტომ უკან გამობრუნებულა და კვლავ იმ ბეჟანოლის სახლისკენ წამოსულა, რომელიც ყოროლისწყლის ზღვასთან შესართავში მდებარეობდა. დიმიტრი ბაქრაძე იქვე ბეჟანოლის სახლის აღწერილობასაც იძლევა *[ბაქრაძე, 1987:27-28]*.

დიმიტრი ბაქრაძის ცნობით სამების ეკლესია გუმბათიანი ყოფილა, მაგრამ ამ დროს ეს გუმბათი ეკლესიას ჩამოვარდნილი ჰქონდა. აქვე მან დააფიქსირა წარწერიანი საფლავის ქვებიც, რომელთაგან ორი მარმარილოს ყოფილა. ერთ მათგანზე ეწერა: „ღმერთო აცხოვნე მარიამ“. ეკლესიის ქვები ჯერ კიდევ მაშინ გაუზიდათ და საშენ მასალად გამოუყენებიათ *[ბაქრაძე, 1987:27]*. მისი ცნობით, გუმბათიანი ეკლესიები აჭარაში, ისე როგორც გურიაში, იშვიათი ყოფილა *[ბაქრაძე, 1987:28]*.

დიმიტრი ბაქრაძე პირველი ქართველი მოგზაური მკვლევარი იყო, რომელმაც სამების ეკლესიის შესახებ მოკლე, მაგრამ მნიშვნელოვანი ცნობა დაგვიტოვა.

შემდეგი ცნობა სამების ეკლესიაზე ფრანგ ორიენტალისტს ჟან მურიეს ეკუთვნის, რომელსაც ეს ეკლესია 1884 წელს დაუთვალიერებია. მისი ცნობით, მარმარილოს მეორე ქვაზე ამოკვეთილი ყოფილა წარწერა „უფალო, განისვენე თამარის სულს“. ეს ქვა ეკლესიის ახლომახლო ნაკადულზე ყოფილა გადაფარებული *[მურიე, 1984:27]*.

დიმიტრი ბაქრაძის ცნობები სამების ეკლესიაზე იმ მხრივაც იქცევს ყურადღებას, რომ ოსმალთა ბატონობამდე და ამ ბატონობის პირველ წლებშიც იგი სამების მეზობელი სოფლების (მახინჯაური, ყოროლისთავი, ორთაბათუმი (ახლანდელი ჩაისუბანი), ახალშენი) მრევლსაც ემსახურებოდა. სამების ეკლესიის ზარის ხმაზე იკრიბებოდნენ და ლოცულობდნენ დასახელებული სოფლების მცხოვრებნი და არჩევდნენ სოფლის საჭირბოროტო საქმეებს. ეს ცნობა ზაქარია ჭიჭინაძეს აქ მცხოვრები ვინმე სულეიმან ბეჟანიძისაგან ჩაუწერია *[ჭიჭინაძე, 1895, №152]* (ცნობა მოტანილია იური სიხარულიძის წიგნიდან „სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ტოპონიმიკა“ *[სიხარულიძე, 1959:92]*).

ბეჟანოლის სახლიდან დიმიტრი ბაქრაძეს სხვა სიძველეს შეუნიშნავს მასიური კედლის ნაშთის სახით, რომელიც ალაგ-ალაგ დაშლილი ყოფილა. აქედან სამხრეთ-დასავლეთით, სოფელ ერგეს ქვემოთ, ტყემოდებული რაღაც კვადრატული ფორმის ნანგრევებთანაც ჩაუვლია, მაგრამ კვლავ გზა აბნევია და ხელი აუღია სიძველეთა მონახულებას. მას აქ მცხოვრები ერთი ადღერელი ჩერქეზი ემიგრანტი წაშველებია და ერთ-ერთ სოფელში გაუტარებია. მას აქაც, ახლომახლო მთაზე, 5 საყენი სიგრძის ეკლესიაც შეუნიშნავს, რომელიც ჩრდილოეთის კედლისა და დასავლეთის ფრონტონიანი ფასადისგან შედგებოდა. ეკლესია დიდი ხნის წინ დანგრეული ყოფილა, რადგან მისი კედლების ნაპრალებში მცენარეები ამოსულიყო და გარშემო ტყით დაფარული *[ბაქრაძე, 1987:28]*. მოგზაური ცდილობდა დაეძებნა და დაეთვალიერებინა ეკლესიის მიდმოები, მისი ნანგრევები, სასაფლაო და სასაფლაოს ქვები, მაგრამ ეს ვერ მოუხერხებია.

აქ წყდება დიმიტრი ბაქრაძის ცნობები ბათუმსა და მისი მიდამოების აღწერაზე. იგი 1873 წლის 10 აგვისტოს, დილის 7 საათზე ბათუმიდან გავიდა და ზემო აჭარაში გაემგზავრა. მეტად საინტერესოა ის ცნობებიც, რაც მან ხულომდე მოგზაურობის დროს აღწერა, მაგრამ ეს სხვა თემაა და ამაზე წინამდებარე მოხსენებაში არ შევჩერდები.

დასასრულ შეიძლება ითქვას, რომ ის ცნობები, რომლებიც დიმიტრი ბაქრაძემ დაგვიტოვა უშუალოდ ბათუმისა და მისი შემოგარენის შესახებ, ავსებს და ამდიდრებს სხვა ქართველ და უცხოელ მოგზაურთა ცნობებს ბათუმის შესახებ. ამდენად, დიმიტრი ბაქრაძის ცნობები მეტად სანდო და მნიშვნელოვანი წყაროა ძველი და XIX საუკუნის ბათუმის ისტორიის შესწავლაში.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა:

ბაქრაძე, 1987: – დიმიტრი ბაქრაძე, არქეოლოგიური მოგზაურობა გურიასა და აჭარაში, გამომცემლობა „საბჭოთა აჭარა“, ბათუმი, 1987.

დუმბაძე, 1950: – მამია დუმბაძე, ისტორიკოსი დიმიტრი ბაქრაძე, „აჭარის ასსრ სახელმწიფო გამომცემლობა“, ბათუმი, 1950.

ლდიაშვილი, 1959: – დავით კლდიაშვილი, ჩემი ცხოვრების გზაზე, გამომცემლობა „საბჭოთა აჭარა“, ბათუმი, 1959.

მურიე, 1962: – ჟან მურიე, ბათუმი და ჭოროხის აუზი, „სახელმწიფო გამომცემლობა“, ბათუმი, 1962.

სიხარულიძე, 1959: – იური სიხარულიძე, სამხრეთ–დასავლეთ საქართველოს ტოპონიმთა, II, „სახელმწიფო გამომცემლობა“, ბათუმი, 1959.

ფრენკელი, 2012: – ალექსანდრე ფრენკელი, ნარკვევები ჩურუქ-სუზე და ბათუმზე, საგამომცემლო სახლი „ინოვაცია“, თბილისი, 2012.

ყაზბეგი, 1960: – გიორგი ყაზბეგი, სამი თვე თურქეთის საქართველოში, წიგნში „გიორგი ყაზბეგი აჭარის შესახებ“, „სახელმწიფო გამომცემლობა“, ბათუმი, 1960.

ჭიჭინაძე, 1895: – ზაქარია ჭიჭინაძე, ქობულეთის გათათრება, გაზეთი „ივერია“, 1895, №152.

Казбек, 1876: – Казбек Г., Военно-статистический и стратегический очерк Лазистанского санджака, Тифлис, 1876.

Dimitri Bakradze about Batumi and its Surroundings

Summary

The work of the famous Georgian historian, scholar of Georgian antiquities, and the public figure of the second half of the 19th century Dimitri Bakradze's "archaeological journey around Guria and Adjara" presents the information about Batumi and its surroundings, which was published in Russian language in St. Petersburg in 1878 (we use the Georgian translation of the book, Which was published in 1987).

The book is written on the basis of the information gathered in Batumi and Adjara during the summer of 1873, when Batumi and the whole Adjara were still under Ottoman rule. At that time Batumi was considered as the main city of the whole Lazistani sanjakhi (constituency) and represented the residence of the Lazistani.

In the introduction of the paper, Dimitri Bakradze arrives in Batumi and meetings with Pasha to obtain permission in Batumi and Adjara. It also describes the goals and objectives that Dmitry Bakradze's journey was aimed at. The work deals with the controversy that the Georgian traveler- researcher encountered during the permit. Here is the support to Dimitri Bakradze by the old friend of Khazan-Agha Muradoghlu (Mouravishvili) and Russian consul of Judichi.

Dimitri Bakradze used the delayed period of time (about a week) to get acquainted with Batumi and its surroundings, after which he went to the Ajarian areas to study.

The work is characterized by Dimitri Nakradze's description of the geographical location and natural climatic conditions of the old Batumi city, the city's historical past and the port. It describes the peculiarities of the Batumi city life, state agencies and institutions, trade activities, ethnic composition of the population, residential buildings and suburbs that have already been demolished.

Dimitri Bakradze's statements are the most important and reliable source of historical and ethnological study of Batumi and its surroundings.

ინოვაციური ტექნოლოგიების გამოყენების ასპექტები ბათუმის სასტუმროებში

აბსტრაქტი: საქართველოში ტურიზმის დინამიურმა განვითარებამ, ინოვაციური ტექნოლოგიური სერვისების დანერგვამ, შიდა და საერთაშორისო კონკურენციის ზრდამ, მოგზაურობის და დასვენების ახალმა შესაძლებლობებმა შეცვალა სასტუმრო ბიზნესის სტრატეგიები და წარმოაჩინა მრავალი ახალი მიდგომა სასტუმროების მართვის თვალსაზრისით.

სტატიის მიზანია ბათუმში არსებული სასტუმროებისათვის მართვის თანამედროვე ტექნოლოგიების გლობალური შესაძლებლობების გამოვლენა, ბათუმში არსებულ სასტუმრო სექტორში მართვის ინოვაციური ტექნოლოგიების დანერგვის დონის განსაზღვრა, სასტუმრო ბიზნესში ინოვაციური სერვისების დანერგვისა და განვითარების გზით მომსახურების ხარისხის ამაღლების შესაძლებლობების და ამ სფეროში არსებული ძირითადი პრობლემის გამოკვეთა, სასტუმროს მართვის ეფექტიანობის გადიდების და მასთან დაკავშირებული პრობლემის გადაჭრის გზების დასახვა.

საკვანძო სიტყვები: სასტუმრო ბიზნესი, სასტუმროს მართვა, სასტუმრო კომპლექსის მართვის ინოვაციური ტექნოლოგიური სერვისები.

Key words: Hotel business, Hotel management, Innovative technological services for hotel complex management.

საქართველოში ტურიზმის პრიორიტეტულ მიმართულებად აღიარებისა და საინფორმაციო და ინოვაციური ტექნოლოგიების განვითარების კვალდაკვალ იკვეთება სასტუმრო ბიზნესის, სასტუმროს მართვის პრინციპებისა და მეთოდების, სასტუმრო პროდუქტის სრულყოფისა და საერთაშორისო სტანდარტებთან დაახლოვების აუცილებლობა. დღის წესრიგში დადგა სასტუმრო ბიზნესში არსებული ძირითადი პრობლემების განსაზღვრა და მათი გადაჭრის გზების დასახვა.

ბოლო პერიოდში საქართველოში განხორციელებული პოლიტიკური და ეკონომიკური ცვლილებების შედეგად მნიშვნელოვნად განმტკიცდა საერთაშორისო საქმიანი და კულტურული კავშირები, რაც პირდაპირ აისახა უცხოელ სტუმართა რაოდენობაზე ჩვენს ქვეყანაში, კერძოდ კი აჭარის რეგიონში. აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მთავრობის ერთიან პორტალზე განთავსებული საერთაშო-

რისო მოგზაურთა სტატისტიკის მიხედვით, სულ უფრო იზრდება მოგზაურთა რიცხოვნობა [<http://www.adjara.gov.ge/>]:

საერთაშორისო მოგზაურობის კლასიფიკაცია

ვიზიტის ტიპი	2017	2018	ცვლილება	ცვლილება %
საერთაშორისო არარეზიდენტი მოგზაურების ვიზიტები	1 683 077	1 931 179	248 102	14,7%
საერთაშორისო ვიზიტორების მიერ განხორციელებული ვიზიტები	1 307 969	1 552 529	244 560	18,7%
სხვა (არატურისტული)	375 108	378 650	3 542	0,9%

ვიზიტორების მზარდი რაოდენობის შესაბამისად, დღის წესრიგში დგება მათი განთავსების აუცილებლობა მაღალი კლასის სასტუმროებში.

სასტუმროებსა და სასტუმროს ტიპის დაწესებულებებში სტუმართა რაოდენობა

	სტუმართა რაოდენობა, კაცი											
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
აჭარა	35 202	71 388	66 350	84 410	158 108	274 512	417 026	377 662	345 210	438 496	615 279	806 638
მათ შორის:												
საქართველოდან	26 407	54 482	51 350	61 166	102 318	160 119	215 657	157 251	148 956	188 905	222 583	309 943
საზღვარგარეთიდან	8795	16 906	15 000	23 244	55 790	114 393	201 369	220 411	196 254	249 591	392 696	496 695
მათ შორის:												
ევროკავშირის ქვეყნებიდან	3465	2 485	2 452	3 520	8 661	10 865	19 537	27 781	25 682	22 424	22 820	26 782
დსთ-ს ქვეყნებიდან	2600	3 623	3 694	8 773	24 149	33 119	48 479	67 332	70 741	98 223	136 534	159 669
სხვა ქვეყნებიდან	2 730	10 798	8 854	10 951	22 980	70 409	133 353	125 298	99 831	128 944	233 342	310 244

წყარო: <http://www.adjara.gov.ge>

აჭარის რეგიონის ვიზიტორთა დიდ ნაწილი უპირატესობას ქ. ბათუმში განთავსებულ სასტუმროებს და სასტუმროს ტიპის დაწესებულებებს ანიჭებს, რაც განპირობებულია ქალაქის ინტრასტრუქტურის განვითარებით. ბათუმის ნავსადგური საქართველოს მთავარ საზღვაო კარიბჭეს წარმოადგენს. ბოლო წლების განმავლობაში ბათუმში პოპულარული საზაფხულო ტურისტული ადგილი გახდა. ქალაქს შეემატა არაერთი სასტუმრო, განხორციელდა ინფრასტრუქტურული პროექტები, მნიშვნელოვანი სამუშაოები ჩატარდა ქალაქის საერთაშორისო იმიჯის ასამაღლებლად, უცხოელი ინვესტორების მოზიდვის მიზნით [<http://econo->

micforum.ge/. მიუხედავად ამისა, ქალაქში საკმაოდ შეზღუდულია განთავსების ადგილების რაოდენობა:

განთავსების ობიექტებისა და საწოლი ადგილების რაოდენობა

	2015	2016	2017	2018
განთავსების ობიექტების რაოდენობა	325	348	379	387
საწოლი ადგილების რაოდენობა	15 426	18 277	21 602	22 299

წყარო: <http://adjara.gov.ge/>

აღსანიშნავია, რომ სასტუმრო ინდუსტრიის განვითარების ხელშეწყობის მიმართულება 2016 წლიდან დაემატა სახელმწიფო პროგრამას „აწარმოე საქართველოში“. პროგრამა რეგიონებში მცხოვრები მოსახლეობისთვის შესაძლებელს ხდის განავითარონ სასტუმრო ბიზნესი, შექმნან ახალი სამუშაო ადგილები, მოიზიდონ მეტი დამსვენებელი და ხელი შეუწყონ რეგიონის განვითარებას. პროგრამა რეგიონში სასტუმრო ბიზნესის განხორციელების სურვილის მქონე მეწარმეებისათვის ხელმისაწვდომს ხდის ფინანსებსა და საკონსულტაციო მომსახურებას. გარდა ამისა, პროგრამის მეშვეობით აქტიურად ხდება საქართველოში წარმატებული საერთაშორისო ბრენდების გამოცდილების დანერგვის სტიმულირება, ე.წ. „ფრენჩაიზინგის“ ხელშეკრულების თანადაფინანსების გზით. აღსანიშნავია, რომ სახელმწიფო პროგრამის „აწარმოე საქართველოში“ სასტუმრო ინდუსტრიის განვითარების პროექტის მიხედვით, სახელმწიფოს ფინანსური მხარდაჭერით დაინტერესებულ მეწარმეს ეძლევა შესაძლებლობა საქართველოს ნებისმიერ რეგიონში თბილისისა და ბათუმის გარდა, ააშენოს ახალი სასტუმრო; მოახდინოს არსებული ინფრასტრუქტურის გაფართოება/გადაიარაღება; ასევე გააფორმოს ფრენჩაიზინგის ხელშეკრულება სასტუმროს საერთაშორისო ოპერატორთან და შემოიყვანოს უცხოური ბრენდი ქართულ ბაზარზე [<http://www.economy.ge/>].

მსოფლიოში არსებული საუკეთესო სასტუმროების მეგზური, გზმკვლევი LuxuryHotelsGuides.com გვთავაზობს ქალაქ ბათუმში არსებული 10 საუკეთესო 5 ვარსკვლავიანი სასტუმროს ჩამონათვალს: Sheraton Batumi Hotel, Wyndham Batumi, Hilton Batumi, JRW Welmond Hotel, Radisson Blu Hotel Batumi, Euphoria Batumi Convention & Casino Hotel, The Grand Gloria Hotel, Divan Suites Batumi, Colosseum Marina Hotel, Intourist Batumi Hotel & Casino, Sky Tower Hotel [www.luxuryhotelsguides.com/].

გაზეთმა „მეტრონომმა“ ოფიციალურ ვებ-გვერდზე გამოაქვეყნა 2018 წლის ზაფხულის სეზონის კვლევის შედეგები და ქ. ბათუმში მოქმედი საუკეთესო სასტუმროების TOP ათეული შეადგინა, რომელიც გარკვეულწილად წინა ათეულს ემთხვევა და ასეთი სახე აქვს: Radisson (15%, 7,607 ხმა), Sheraton (13%, 6,966 ხმა), Paragraph (12%, 6,449 ხმა), Hilton (12%, 6,178 ხმა), Georgia Palace Hotel & Spa (12%, 6,022 ხმა), Sky Tower (12%, 5,991 ხმა), Welmond (7%, 3,627 ხმა), Euphoria (7%, 3,414

ბმა), Intourist (7%, 3,407 ხმა), Colosseum Marina Hotel (4%, 2,207 ხმა) [\[metro-nome.ge/story/166527\]](https://metro-nome.ge/story/166527).

მომხმარებელთა სხვადასხვა ჯგუფების მოთხოვნის მაქსიმალური დაკმაყოფილების მიზნით იქმნება თანამედროვე კონცეფციები, იხსნება ახალი სასტუმროები. ყოველწლიურად იზრდება სასტუმრო პროდუქტის მომხმარებელთა მოთხოვნა და რაც უფრო მაღალია მომსახურების კულტურა და ხარისხი, მით უფრო მიმზიდველი და ეკონომიკურად წარმატებულია სასტუმრო. ბათუმის ტურისტული ბაზრით დაინტერესდნენ სასტუმროთა ისეთი მძლავრი ტრანსნაციონალური კომპანიები, როგორებიცაა, მარიოტი, რედისონი, ჰილტონი, ჰაიატი, კემპინსკი და სხვ. პარალელურად იზრდება სასტუმრო ინდუსტრიაში მცირე საოჯახო ტიპის სასტუმროების წილიც. მაღალი კატეგორიის თანამედროვე სასტუმრო კომპლექსები სთავაზობენ მომხმარებელს დამატებითი მომსახურების იმდენად ფართო სპექტრს, რომ მათ შეარქვეს „ქალაქი დროებითი ბინადრობის ადგილას“. ვინაიდან აქ თითქმის ყველაფერია – კაფე, რესტორანი, ბუფეტი, სხვადასხვა ბარები (ლუდის, ღვინის, ღამის, სპორტული, ფიტო-ბარი, კოქტეილ-ბარი, დისკო-ბარი, კაზინოს ბარი), სასურსათო და სუვენირების მაღაზიები, სავაჭრო, სათამაშო ავტომატები, ვიდოთამაშები, დისკოთეკა, კაზინო, ღამის კლუბი, სილამაზის სალონი, სამედიცინო კაბინეტი, საბილიარდე, კეგელბანი, ლიფტები, შემნახველი საკანი, სეიფი ადმინისტრატორთან, სეიფი ნომერში, ბანკის განყოფილება, ვალუტის გაცვლის პუნქტი, საბილეთო სალარო, სადაც შეიძლება ბილეთების შეკვეთა ყველა სახის ტრანსპორტზე - საჰაერო, საზღვაო, სახმელეთო (რკინიგზის, ავტობუსის), ავტომობილების გაქირავების პუნქტი, გარაჟი, საკონფერენციო და საკონცერტო, საგამოფენო და სადემონსტრაციო, სპორტული, სატრენაჟორო, დარბაზები, ღია და დახურული აუზები, ბიზნეს ცენტრები, ტურისტული ბიურო და მრავალი სხვა. სასტუმრო ინდუსტრიის განვითარების თანამედროვე ტენდენცია მომსახურების სპექტრის გაფართოებისკენაა მიმართული.

სასტუმროს მართვის კომპიუტერული სისტემაში ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მოდულია დაჯავშნა. სტუმრის მომსახურების პროცესი ხშირად სწორედ დაჯავშნით იწყება, რაც ნომრების წინასწარ შეკვეთას გულისხმობს. სასტუმრო ნომრების დაჯავშნის პროგრამული მოდული მუშაობს რეჟიმში - „დადასტურება /უარის თქმა“.

დაჯავშნის სამსახური არა მხოლოდ შეკვეთების შეგროვებით, არამედ სასტუმრო მომსახურებაზე არსებული მოთხოვნის შესწავლითაცაა დასაქმებული. მოთხოვნის დონეს კი სეზონურობის გარდა განაპირობებს პოლიტიკური, ეკონომიკური, კრიმინოგენური ვითარება, კულტურული, სპორტული და სხვა ღონისძიებები.

დაჯავშნის ელექტრონული ქსელების დანერგვა მსოფლიო სასტუმრო ინდუსტრიაში სწრაფი ტემპით მიმდინარეობს. მრავალ ტურისტულ სააგენტოსა და კორპორაციულ კლიენტებთან დაყენებულია დაჯავშნის გლობალური სისტე-

მების, ე.წ. ოქროს ოთხეულის – AMADEUS, SABRE, GALILEO, WOLDSPAN ტერმინალები. მათ შორის ერთ-ერთი ყველაზე გავრცელებული, დაჯავშნის გლობალური სისტემა AMADEUS, მოიცავს აგრეთვე ტურისტებისათვის მნიშვნელოვან ინფორმაციას ქვეყნების შესახებ. ნებისმიერი ქვეყნის საინფორმაციო გვერდზე მოთავსებულია შემდეგი მონაცემები: ტურისტთა განთავსების ობიექტები, ღირსშესანიშნაობები, კლიმატი, ღონისძიებები (გამოფენები, ფესტივალები და ა.შ.), ეროვნული სამზარეულოს თავისებურებები, გეოგრაფიული აღწერილობა, საათობრივი სარტყელი, ჯანდაცვა, სანიტარია, ჰიგიენა, სახელმწიფო დღესასწაულები, საფირმო მაღაზიები, ადგილობრივი მოსახლეობის ცხოვრების წესის თავისებურებები, ქვეყანაში მოგზაურობის ძირითადი მარშრუტები.

გარდა ამისა, აქტიურად მიმდინარეობს სასტუმროს მართვის პროგრამების დანერგვა. ერთ-ერთი ასეთი პროგრამა, სასტუმროს პროგრამა „ოდისია“ გამოიყენება 160-ზე მეტ ქვეყანაში 25000 სასტუმროში, მათ შორის საქართველოს 11 სასტუმროში. სასტუმროს პროგრამა მოიცავს შემდეგ ფუნქციებს: რეზერვაციები და ჯავშნები; სტუმრების დაბინავება - გასვლა; ფინანსური კონტროლი და ანალიტიკა; გაყიდვების მენეჯმენტი და მარკეტინგი; ორმხრივი სინქრონიზაცია (channel manager); ინტერნეტ ჯავშნები; პირდაპირი ინტერფეისი და სინქრონიზაცია ინტერნეტ ტურისტულ სააგენტოებთან (bookings.com, hotels.com, expedia.com); ჯავშნის ავტომატური ჩატვირთვა სასტუმროს პროგრამაში [\[http://www.odissia.ge/\]](http://www.odissia.ge/).

სასტუმროს მართვის ინფორმაციული ტექნოლოგიური სერვისების დანერგვა საშუალებას იძლევა: გაიზარდოს მართვის სისტემის ეფექტურობა; გაიზარდოს სტუმართა და პირადი ქონების, ასევე სასტუმროს ქონების უსაფრთხოება; გაფართოვდეს სასტუმროს კლიენტთა ბაზა და გადაწყდეს რიგი მარკეტინგული ამოცანებისა; გაიზარდოს სასტუმროს მხრივ დამატებითი მომსახურების შეთავაზების გაფართოებასთან დაკავშირებული შემოსავლები.

სასტუმრო ბიზნესისთვის ტრადიციულად მიჩნეული მომსახურების სერვისების გარდა შესაძლებელი ხდება ინოვაციური ტექნოლოგიების მობილიზება, რაც შესაძლებლობას ქმნის დაინერგოს ისეთი პროდუქტები, რომლებიც გააკონტროლებენ ენერგიის ხარჯვას, გარემოს დაბინძურების ხარისხს, ნარჩენების მართვას. შესაბამისად, დაზოგავენ ენერგორესურსებს, მოიტანენ ფინანსურ ეკონომიას, შეამცირებენ გარემოზე ზემოქმედების დონეს. შედეგად კი, რადგან სასტუმრო უზრუნველყოფს ინოვაციური სერვისების დანერგვით გარემოს დაცვის ხარისხის ამაღლებას, მისი ამგვარი მოქმედება სასტუმროს ერთ-ერთი სავიზიტო ბარათი გახდება. მომხმარებლის კმაყოფილება გადაიზრდება სტაბილურ კლიენტურაში, რაც სასტუმროს შემოსავლებს უფრო მყარ და პროგნოზირებადს გახდის. ახალი ტექნოლოგიური პროდუქტები არა მარტო გაზრდის მისი, როგორც მაღალი ხარისხის სერვისის მქონე ორგანიზაციის იმიჯს, არამედ საშუა-

ლებას მისცემს მომხმარებლებს – ამ ტექნოლოგიების გამოყენებით დაგეგმონ ვიზიტები სასტუმროში მთელი წლის განმავლობაში.

სასტუმროს მენეჯმენტისა და მართვის სისტემები მნიშვნელოვნად გაამარტივებს და გააუმჯობესებს სასტუმროს ბიზნესის მართვას. თანამედროვე ინფორმაციული ტექნოლოგიების აქტიურად გამოყენების პირობებში, სულ უფრო მეტი მომხმარებელი ისარგებლებს ონლაინ სერვისებითა და გადახდებით. ონლაინ დისტრიბუცია სასტუმროებისათვის გაყიდვების ყველაზე პრაქტიკულ და სანდო წყაროს წარმოადგენს. ეს მეთოდი გულისხმობს ნომრების ონლაინ დაჯავშნასა და გადახდას, რაც სასტუმროებს შემოსავლის მიღების საშუალებას აძლევს. ონლაინ გაყიდვების დროს, პოტენციური სტუმრისათვის განხორციელდება თავისუფალი ადგილებისა და ფასების ობიექტური მიწოდება, შეკვეთის ავტომატური დადასტურება. გარდა ამისა, ინოვაციური ტექნოლოგიური ინსტრუმენტის საშუალებით აკუმულირდება მნიშვნელოვანი ინფორმაცია ბიზნეს-ორგანიზაციის თითოეული ასპექტის შესახებ, რაც დაეხმარება მმართველ რგოლს დასაბუთებული გადაწყვეტილების მიღებაში და მაქსიმალურად შეამცირებს დამატებით ხარჯებს, გაზრდის მომსახურების ხარისხს, მოგვცემს ინვენტარიზაციის სწორ შედეგს და რაც მთავარია, გაზრდის სტუმრების კმაყოფილების დონეს.

სასტუმრო კომპლექსის მართვის კომპიუტერული სისტემები სასტუმროების მუშაობის კოორდინირების საშუალებას იძლევა დროისა და ძალების განსაკუთრებული დანახარჯების გარეშე [www.fina.ge/hotel]. სისტემის დახმარებით შესაძლებელი ხდება შემდეგი ამოცანების გადაწყვეტა: ბიზნეს-პროცესების ოპტიმიზაცია, ქაღალდის დოკუმენტბრუნვის შემცირება; კონტროლის გაძლიერება სამსახურებისა და პერსონალის საქმიანობაზე; სტუმართა მომსახურების ხარისხის ამაღლება; საოპერაციო ხარჯების ოპტიმიზაცია; სტატისტიკური და ანალიტიკური ფუნქციების გაუმჯობესება.

მიუხედავად ამისა, ბათუმში არსებული სასტუმრო ბიზნესის წარმომადგენელთა უმეტესობას არ შესწევს ძალა დამოუკიდებლად განახორციელოს მსხვილი პროექტი ინოვაციური ტექნოლოგიების სფეროში. ამდენად, თანამედროვე ტექნოლოგიური მიღწევების ეფექტური დანერგვისათვის ოპტიმალური გადაწყვეტილება იქნება ერთიანი ქსელების ჩამოყალიბებისკენ სწრაფვა, რაც საჭირო ფინანსური რესურსების მობილიზების, ინვესტირების რისკების შემცირებისა და ინოვაციური ტექნოლოგიების სფეროში სიახლეების სწრაფად გავრცელების პირობას წარმოადგენს. კლიენტების მოთხოვნილებების დაკმაყოფილება მხოლოდ მრავალი კომპანიის რესურსების ერთობლივად გამოყენებით გახდება შესაძლებელი.

დასკვნები და წინადადებები:

ამრიგად, დასკვნის სახით შეიძლება აღვნიშნოთ, რომ დღეისათვის აქტიურად მიმდინარეობს ქ. ბათუმში ტურისტული და სასტუმრო ბიზნესების ხელშეწყობის მიზნით ინოვაციური ტექნოლოგიების დანერგვა, კერძოდ: შეიქმნა ახალი

სამენოვანი ვებ-გვერდი. ასევე 12 ენოვანი Lending Page-ი, შეიქმნა რეგიონის მობილური აპლიკაცია Android და IOS პლატფორმებისთვის, მომზადდა ინტერნეტ რეკლამა: 14 სამიზნე ქვეყანაში გამოიყენება სარეკლამო პლატფორმები: Google GDN, Google Search, YouTube, Facebook და Instagram [*Gobatumi.com*].

არსებული სასტუმროებისთვის და განსაკუთრებით კი საშუალო, მცირე და საოჯახო ტიპის სასტუმრო ბიზნესისათვის მიზანშეწონილად მიგვაჩნია მობილური პროგრამული პროდუქტის საშუალებით ინოვაციური ტექნოლოგიური სერვისების შეთავაზება. კერძოდ, Android და IOS პლატფორმებისთვის მობილური აპლიკაციის რეალიზაცია, რაც მომხმარებლებს საშუალებას მისცემს სასურველ რეჟიმში ისარგებლოს სასტუმროს მომსახურებით, სასტუმროების პოტენციურ სტუმრებს შეეძლებათ ონლაინ რეჟიმში შეამოწმონ სასურველ სასტუმროში თავისუფალი ნომრები. ასევე, შეეძლებათ ონლაინ დაჯავშნა პლასტიკური ბარათით და გადახდა, როგორც პირდაპირი გადახდის, ასევე ადგილზე, მოგვინებითი გადახდის პირობით. ინოვაციური ტექნოლოგიური სერვისების გამოყენება ბათუმის სასტუმროებში გაზრდის მართვის სისტემის ეფექტურობას და სასტუმროს მიერ მომსახურების ახალი სერვისების შეთავაზებიდან მიღებულ შემოსავლებს, რაც სასტუმრო ბიზნესის მდგრადი განვითარების საფუძველს წარმოადგენს.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა:

<http://adjara.gov.ge/> - „აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მთავრობის ერთიანი პორტალი“;

ინტერნეტ-მისამართი:

<http://www.adjara.gov.ge/branches/description.aspx?gtid=700035&gid=7#.XITry9R94rg>

<http://economicforum.ge/> - „ეკონომიკური განვითარების საქალაქო სამსახური“; ინტერნეტ-მისამართი: <http://economicforum.ge/>

<http://adjara.gov.ge/> - „აჭარის ა.რ ტურიზმისა და კურორტების დეპარტამენტი“; ინტერნეტ-მისამართი: <http://adjara.gov.ge/uploads/Docs/5b4321230ce743b0813d5b1c6853.pdf>

<http://www.economy.ge/> - „საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტრო“; ინტერნეტ-მისამართი: <http://www.economy.ge/ge/minister/ministrismoadgile-325/mewarmeobis-ganvitarebis-saagento>, <http://www.economy.ge/ge/economic-data/rankings-of-georgia>

www.luxuryhotelsguides.com/Beautiful/Hotels

metronome.ge/story/166527 - „TOP 10 საუკეთესო სასტუმროები შავიზღვისპირეთში: „მეტრონომმა“ სამთვიანი კვლევა დაასრულა“, 20/09/2018; ინტერნეტ-მისამართი: metronome.ge/story/166527

<http://www.odissia.ge> - „სასტუმროს პროგრამა“, ვებ-გვერდი „ოდისეა“ (სასტუმროს მართვის სისტემები); ინტერნეტ-მისამართი: <http://www.odissia.ge/>

www.fina.ge/hotel - „სასტუმროს მართვის კომპლექსური პროგრამა“, ვებ-გვერდი „FINA“; ინტერნეტ-მისამართი: www.fina.ge/hotel

Gobatumi.com/ – ტურიზმის დეპარტამენტის ანგარიში – 2018, ვებ-გვერდი “Batumi, Georgia”; ინტერნეტ-მისამართი: <http://gobatumi.com/public/ka/catalog?category=sastumroebi>

<https://gnta.ge/> – საქართველოს ტურიზმის ეროვნული ადმინისტრაცია; ინტერნეტ-მისამართი: <https://gnta.ge/>

<http://www.gita.gov.ge> – საქართველოს ინოვაციებისა და ტექნოლოგიების სააგენტო; ინტერნეტ-მისამართი: <http://www.gita.gov.ge>

Tamar Makasarashvili, Giuli Giguashvili
(Gori, Georgia)

Aspects of Innovation Technologies Usage in Batumi Hotels

Summary

The dynamic development of tourism in Georgia, introduction of innovative technological services, growth of the domestic and international competition, new opportunities of travelling and resting have changed the business strategies of the hotel and demonstrated many new approaches in terms of hotel management.

The goal of the article is to identify the global capabilities of modern technologies for management of hotels in Batumi, emphasize possibilities to improve the quality of service through introduction and development innovative services in the hotel business and main problem existing in this field, find ways for enhancing effectiveness of hotel management and for solving problems related to it.

As a result of political and economic changes implemented in Georgia in the last period, international business and cultural connections have significantly strengthened, which reflected on the number of foreign visitors in our country, namely in Adjara region. Accordingly, the growing number of visitors should be located in high class hotels. A large number of visitors in Adjara region prefer hotels and institutions of hotel type in Batumi, which is caused by the development of city infrastructure and growth rates of image. New hotels are opened in order to satisfy customers' demand maximally. Nevertheless, the number of placement sites is still limited in the city.

The issue of raising effectiveness of management is very strong for Batumi hotels, which is directly related to the development of innovative technologies. The introduction of modern technological services of hotel business management raises its effectiveness. Apart from the services considered traditional for hotel business, it becomes possible to mobilize innovative technologies, which makes possible to implement such products, which control the energy consumption, environmental pollution quality, waste management. Therefore, they will save energy, bring financial saving, reduce the level of envi-

ronmental impact. New technological products will increase the image of the hotel, as well as they will allow users to plan visits in the hotel throughout the year by the using of technologies.

Hotel management systems will significantly simplify and improve hotel business management, under active use of modern information technologies, more and more users will enjoy online services and payments. Online distribution is the most practical and reliable source of sales for hotels. This method involves online booking and payment of numbers. During the online sales, a potential visitor will be provided with an objective supply of free space and price, automatic confirmation of the order. In addition, the innovative technological instrument accumulates important information about every aspect of business organization, which will help the management circle to make a reasonable decision, reduce additional costs maximally, increase the service quality and level of customer satisfaction.

As a result of the survey, proposals have been developed to proceed activities properly and efficiently in order to expand and develop the hotel business in Batumi. It is substantiated, that for Batumi hotels, it is important to implement serious evolutionary changes, for hotel management principles and methods and for hotel products: it should be high-technological and customer-oriented. Modern technologies, development of innovative technological services will radically change hotel business strategies and present many new approaches in terms of hotel management.

The use of conclusions and recommendations received as a result of the survey will allow Batumi hotels: to increase efficiency of the management system; To increase the safety of guests and personal property, as well as hotel property; Expand hotel client base and solve a number of marketing tasks; Increase revenues received from the new services offered by the hotel.

მერაბ მეგრელიშვილი, ნიკოლოზ მეგრელიშვილი

(ბათუმი, საქართველო)

ირანელები ბათუმში

აბსტრაქტი: XIX საუკუნის მეორე ნახევრიდან აჭარაში რუსეთის კოლონიური პოლიტიკის ერთ-ერთ შემადგენელ ნაწილს შეადგენდა ადგილობრივი მკვიდრი მოსახლეობის (უწოდებდნენ ინოროდცებს და ტუზემცებს) უფლებების შეზღუდვა, ეროვნული შუღლის გაღვივება, მათი იძულებით გადასახლება და ბათუმში მცხოვრები ეროვნული უმცირესობებისთვის ხელის შეწყობა. ამ მხრივ საინტერესოა ამ პერიოდში ბათუმში ირანული წარმომომოშობის მოქალაქეების ყოფა-კულტურის ისტორიის საკითხების შესწავლა. XIX საუკუნის დასასრულსა და XX საუკუნის დასაწყისში ირანელთა ცხოვრებამ ბათუმში გარკვეული კვალი დატოვა აჭარის საზოგადოებრივ პოლიტიკური მოძრაობის ისტორიაში. 1906 წლის დეკემბრიდან ირანში განვითარებული სოციალისტური ხასიათის რევოლუციური მოვლენების ბათუმში შესაძლო გამოძახილის გამო ბათუმის რუსული მმართველობა შიშს გამოთქვამდა და ირანის კონსულს მოუწოდებდა გაეწია ქმედითი კონტროლი ბათუმში მცხოვრები ირანელი მოქალაქეების მიმართ. ეს შიში იმითაც იყო გამოწვეული, რომ ირანის რევოლუციაში 180 ქართველი მონაწილეობდა. საბჭოთა პერიოდში იდეოლოგიური შეუთავსებლობის გამო განხორციელდა ირანელთა ემიგრირება საკუთარ ქვეყანაში. ირანელთა ბათუმში ყოფისა და კულტურის ისტორიის შესწავლის ინტერესს აძლიერებს ის გარემოებაც, რომ ირანთან გვაკავშირებს ისტორიული წარსული.

საკვანძო სიტყვები: ეროვნული უმცირესობები, ირანელები, ბათუმის მოსახლეობა, ირანელთა ყოფა და კულტურა.

Key words: Ethnic minorities, Iranians, Population of Batumi, Iranian life and culture.

XIX საუკუნის მეორე ნახევრიდან აჭარაში რუსეთის კოლონიური პოლიტიკის ერთ-ერთ შემადგენელ ნაწილს შეადგენდა ადგილობრივი მკვიდრი მოსახლეობის (უწოდებდნენ „ინოროდცებს“ და „ტუზემცებს“) უფლებების შეზღუდვა, ეროვნული შუღლის გაღვივება, მათი იძულებით გადასახლება და ბათუმში მცხოვრები ეროვნული უმცირესობებისთვის ხელის შეწყობა. ამ მხრივ საინტერესოა ამ პერიოდში ბათუმში ირანული წარმომომოშობის მოქალაქეების ყოფა-კულტურის ისტორიის საკითხების შესწავლა. ამ ურთიერთობის შესწავლის ინტერესს აძლიერებს ის გარემოებაც, რომ ირანთან გვაკავშირებს ისტორიული წარსული.

საინტერესო სურათს იძლევა ბათუმის მოსახლეობის რაოდენობის ზრდა 1878 წლიდან 1922 წლის ჩათვლით:

1878	3.000
1882	8.671
1886	14.803
1890	18.123
1897	28.508
1917	35.810
1922	60.810

[„ტრუდოვოი ბათუმი“, 1923: 3]

1922 წელს ბათუმში ეროვნული და სოციალური მდგომარეობის ნიშნის მიხედვით აღწერეს მოსახლეობა, რომელიც შემდეგ სურათს იძლევა:

სომეხი	6.481
რუსი	4.641
ბერძენი	3.303
ებრაელი	1.601
ირანელი	760
პოლონელი	437
გერმანელი	183
აფხაზი	97
აზერბაიჯანელი	61
ოსი	16
დანარჩენი ხალხი	1.017
სულ	18.616

[ახს. გ. 1-178, ან. 1, ს. 9, ფურც. 17]

1887 წელს ბათუმში ცხოვრობდა 1780 სპარსი [სეძინ, 2008: 86].

ამ პერიოდში ბათუმში მცხოვრები ირანელები სოციალური ნიშნის მიხედვით ასე ნაწილდება:

სულ ირანელი – 760, აქედან: დაქირავებული მუშახელის პატრონი – 9, მოსამსახურე – 278, ხელოსანი – 219, პენსიონერი – 38, მუშა – 204, დეკლასირებული – 12.

1922 წელს თბილისში ცხოვრობდა 3984 სპარსელი [სონდულაშვილი 2005: 54].

ირანელები ბათუმში ძირითადად დაკავებულნი იყვნენ კომერციული საქმიანობით, ხელოსნობით, ეწეოდნენ დაქირავებულ შრომას. სხვადასხვა სახის საქონლით მოვაჭრე, მაგარამოვების სპარსული მალაზიები ძირითადად განთავსებული იყო მიხაილოვსკის, დღევანდელი ზვიად გამსახურდიას ქუჩაზე.

1922 წელს 1917 წელთან შედარებით ქართველთა რაოდენობა გაიზარდა 3%, სომეხი 4%, რუსები შემცირდა 12%, ბერძნები გაიზარდა 1%, ებრაელი 3%. 1917 წელს ბათუმში მოსახლეობის უმეტესობა რუსი ეროვნების იყო (რუსეთის არმიის ჩათვლით). 1918 წელს ბათუმში თურქების შემოსვლისას ქართველების რიცხვი შემცირდა 14, 6 %, სომეხი დარჩა 1,8 %, ბერძენი გაიზარდა 20 %. 1920 წელს ქალაქ ბათუმის მოსახლეობის ზრდა მოხდა სომხების ხარჯზე 28, 2 %. 1922 წელს ბათუმის მკვიდრი იყო 29. 790, ქართველი 59% (17.568) სომეხი 16,7 %, რუსი 10%, ბერძენი 7% *[ასს, ფ. ი-178, ან.1, ს. 9, ფურც. 20]*.

1926 წლის აღწერის მასალების მიხედვით ირანელთა რაოდენობა ბათუმში შემცირდა. მოსახლეობის აღწერის სტატისტიკური მონაცემების მიხედვით 1926 წელს ბათუმში ცხოვრობდა 744 ირანელი, აქედან 460 კაცი და 284 ქალი *[ასს, ფ. ი-178, ან. 1, ს. 137, ფურც. 1]*

1926 წელს სახელმწიფო მონოპოლიის ზრდამ კერძო საკუთრებასა და სავაჭრო საქმიანობაზე გამოიწვია ირანელთა ემიგრირება საკუთარ ქვეყანაში. ბათუმში მცხოვრები ირანელი მოქალაქეები ალექსანდრე მეხედ ოლი და ყულამა ახმედ ალა ოლი გააძევეს ქალაქიდან იმ ბრალდებით, რომ ისინი დაკავებულნი იყვნენ კომერციული საქმიანობით და არ იცავდნენ რუსეთის საზღვაო საზოგადოების ინტერესებს *[ასს, ფ. ი-1, ან. 1, ს. 439, ფურც. 5]*.

1926 წელს, 1922 წელთან შედარებით, თბილისში შემცირდა სპარსელთა რაოდენობა 30219 სულით ანუ 80%. 1949 წელს საქართველოს ტერიტორიაზე ირანელთა 1670 ოჯახი სახლობდა *[სონდულაშვილი, 2005: 56]*

ბათუმში ირანელი მოქალაქეების ინტერესებს იცავდა ირანის საკონსულო, რომელიც განთავსებული იყო ოლღას ქუჩაზე, ხუნწარიას კერძო სახლში, კონსული მირზა ალა ხანი (1901-1903წწ) *[დერეფინი, 1902: 57]*.

1906 წლის 22 აპრილს ბათუმის თვითმმართველობის სხდომაზე ირანის კონსული, ბათუმში მცხოვრები კოლონისტების სახელით, მოითხოვდა 400-500 კვ. საჟ. მიწის გამოყოფას. მათ სურდათ შიიტური სწავლებისთვის მეჩეთის აშენება. ისინი დაჟინებით მოითხოვდნენ მიწის გამოყოფას შერემეტიევის, დღევანდელი ლუკა ასათიანის ქუჩაზე, რომელიც ეკუთვნოდა თავად მაჭუტაძეს. ისინი უარს აცხადებდნენ ანგისაში მეჩეთისთვის გამოყოფილ მიწაზე. თვითმმართველობის სხდომაზე გამოსულმა შაშიკ ოღლიმ ამასთან დაკავშირებით პროტესტი გამოთქვა. მას განუმარტეს, რომ დიდ პატივს სცემდნენ მორწმუნე ხალხის მოთხოვნებს, მაგრამ ქალაქის ცენტრში სხვა მშენებლობები იყო დაგეგმილი *[მეგრელიშვილი, 2013:41]*

1906 წლის დეკემბრიდან, ირანში განვითარებული სოციალისტური ხასიათის რევოლუციური მოვლენების ბათუმში შესაძლო გამოძახილის გამო, ბათუმის რუსული მმართველობა შიშს გამოთქვამდა და ირანის კონსულს მოუწოდებდა გაეწია ქმედითი კონტროლი ბათუმში მცხოვრები ირანელი მოქალაქეების მიმართ. ეს შიში იმითაც იყო გამოწვეული, რომ ირანის რევოლუციაში 180 ქართველი მონაწილეობდა. მათ შორის აპოლონ ჯაფარიძე, კაკო კორინთელი, ლუკა ქოიავა, ვალიკო ბაქრაძე. 1908 წელს ირანელმა ხალხმა დაიტირა და ქ. რეშტში დაკრძალა ქართველი შალვა დოლიძე *[სონდულაშვილი, 2005: 52]*.

რევოლუციური იდეებით იყვნენ შეპყრობილნი ირანული ორგანიზაციის „მოჯახიდების“ წევრები. ისინი ტერორისტული საქმიანობით იყვნენ დაკავებულნი. მოჯახიდების დამხმარე ცენტრი იყო თბილისში და მასში გაერთიანებულნი იყვნენ ირანის მოქალაქეები.

1905-1911 წლის ირანის რევოლუციის დროს თბილისში მოქმედებდა ირანის რევოლუციონერების დამხმარე კომიტეტი „ხუმათი“ (მუსულმანთა სოციალ-დემოკრატიული ორგანიზაცია) *[სონდულაშვილი, 2005: 51]*.

რუსეთის ხელისუფლების პროვოკაციულ ქმედებას ბათუმში არსებულ ირანულ სათვისტომოსა და ბათუმში ახლად დანიშნულ კონსულ მირზა ადა ხანს შორის დაპირისპირება მოყვა, ბათუმის სპარსული სათვისტომო გამოთქვამდა უკმაყოფილებას და ირანის შაჰს თხოვდა კონსულის შეცვლას *[ასს, ფ. ი-1, ან. 1, ს. 273, ფურც. 4]*.

1911 წელს ირანის შაჰის წინააღმდეგ მებრძოლი რევოლუციონერები გადასახლეს რუსეთში.

საბჭოთა პერიოდში საქართველოსა და ირანს შორის გაგრძელდა სავაჭრო-საზღვაო ურთიერთობები. ირანული სატრანზიტო ტვირთის გადამუშავებას ბათუმის პორტში აწარმოებდა სავაჭრო კომპანია „სოვირანტურკტორგი“, რომელსაც პორტის ტერიტორიაზე გააჩნდა საწყობები, რომელიც ვერ აკმაყოფილებდა მოთხოვნას მოწოდებულ სატრანზიტო ტვირთზე. 1937 წლის 13 ოქტომბერს საექსპორტო თათბირზე დასახეს პრაქტიკული ღონისძიებანი ირანული სატრანზიტო ტვირთის გადამუშავებისთვის და ბათუმის პორტის ხელმძღვანელობას მოუწოდეს უზრუნველყოთ ირანიდან მოწოდებული ტვირთის სათანადოდ დასაწყობება და კომპანიის მფლობელობაში არსებული საწყობები გადაეცათ ბათუმის პორტისთვის.

1937 წლის აგვისტოს მონაცემებით ირანის ტვირთი ბათუმის გავლით მიემართებოდა ევროპის ქალაქებში, კერძოდ, ჰამბურგში, ლონდონში, ბერლინში, როტერდამში, ანტვერპენში, მარსელში. ტვირთის ძირითად სახეობას წარმოადგენდა მშრალი ხილი, ნოხები, შალეული, თხის ბეწვი, აქლემის ბეწვი, თაფლი, ბრინჯი, ნუში, თიხის ჭურჭელი; სულ 2.132.90 კგ. ტვირთი.

1937 წელს „ირანსოვტრანს“ ჩამოერთვა ინსპექტირების უფლება და გადაეცა ბათუმის პორტის საბაჟოს.

1937 წელს ირანში რკინიგზის ხაზით ბათუმიდან გაიგზავნა 3481 ტონა ტვირთი. დღეს ბათუმში გახსნილია ირანის საკონსულო, გენერალური კონსულია აჰმად ბადფა. 2016 წლიდან საქართველოსა და ირანს შორის დაწესდა უვიზო რეჟიმი, ამავე წელს აჭარას 24 695 ირანელი ტურისტი სტუმრობდა, 2019 წლის 5 ივნისს ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტში ირანის კულტურის დღეები გაიმართა, მოეწყო ირანელი მხატვრების ხურა ფიმეა დამისა და რანა საიდის ნამუშევრების გამოფენა. შეხვედრას ესწრებოდნენ ირანის ისლამური რესპუბლიკის პრეზიდენტის მრჩეველი კულტურის დარგში ალი ჯანათი, ირანის გენერალური კონსული აჰმად მადფა, საელჩოს კულტურის განყოფილების ხელმძღვანელი ხამიდ მოსტაფავი. დღეს საქართველოსა და ირანს შორის ურთიერთობას ძირითადად მოქალაქეთა კერძო ბიზნეს ინტერესები განაპირობებს.

ქვემოთ მოტანილ საარქივო დოკუმენტში (*დოკ. №1*) წარმოდგენილია 1922 წლის 30 ნოემბრის საქართველოს მოსახლეობის აღწერის შედეგები სქესის, ასაკის, დაბადების ადგილის და ნაციონალური ნიშნის მიხედვით. ცხრილში მოცემულია ოთხიდან ას წლამდე საქართველოში და მის გარეთ დაბადებულ სხვადასხვა ეროვნების და მათ შორის სპარსი მოქალაქეების რაოდენობა – სულ 1355 ადამიანი [*ასს, გ. ი-178, ან. 1, ს. 9, ფურც. 20*].

დასკვნა: XIX საუკუნის დასასრულსა და XX საუკუნის დასაწყისში ირანელთა ცხოვრებამ ბათუმში გარკვეული კვალი დატოვა აჭარის საზოგადოებრივ პოლიტიკური მოძრაობის ისტორიაში 1906 წლის დეკემბრიდან ირანში განვითარებული სოციალისტური ხასიათის რევოლუციური მოვლენების ბათუმში შესაძლო გამოძახილის გამო ბათუმის რუსული მმართველობა შიშს გამოთქვამდა და ირანის კონსულს მოუწოდებდა გაეწია ქმედითი კონტროლი ბათუმში მცხოვრები ირანელი მოქალაქეების მიმართ. ეს შიში იმითაც იყო გამოწვეული, რომ ირანის რევოლუციაში 180 ქართველი მონაწილეობდა. საბჭოთა პერიოდში იდეოლოგიური შეუთავსებლობის გამო განხორციელდა ირანელთა ემიგრირება საკუთარ ქვეყანაში. ირანელთა ბათუმში ყოფისა და კულტურის ისტორიის შესწავლის ინტერესს – აძლიერებს ის გარემოებაც, რომ ირანთან გვაკავშირებს ისტორიული წარსული.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა:

ასს. ფ. ი-178, ან. 1, ს. 9 – აჭარის საარქივო სამმართველო, ფონდი ი-178, ანაწერი 1, საქმე № 9.

ასს. ფ. ი-178, ან. 1, ს. 137 – აჭარის საარქივო სამმართველო, ფონდი ი-178, ანაწერი 1, საქმე № 137.

ასს. ფ. ი-1, ან. 1, ს. 439 – აჭარის საარქივო სამმართველო, ფონდი ი-1, ანაწერი 1, საქმე № 439.

ასს. ფ. ი-1 ან. 1, ს. 273 – აჭარის საარქივო სამმართველო, ფონდი ი-1, ანაწერი 1, საქმე № 273.

დერჟავინი, 1902: – დერჟავინი ნ., „ნარკვევები ბათუმის ისტორიიდან“, ბათუმი, 1902.

მეგრელიშვილი, 2013: – მეგრელიშვილი მ., „ნარკვევები ბათუმის ისტორიიდან“, ბათუმი, 2013.

სდსინ, 2008: – სამხრეთ დასავლეთ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები აჭარა, III, ბათუმი, 2008.

სონდულაშვილი, 2005: – სონდულაშვილი ავ., „ირანში ქართველთა ნაკვალევზე“ თბილისი, 2005.

„ტრუდოვოი ბათუმი“, 1923: – გაზ. „ტრუდოვოი ბათუმი“, 1923 წლის 8 სექტემბერი, № 148.

Merab Megrelishvili, Nikoloz Megrelishvili
(Batumi, Georgia)

Iranians in Batumi

Summary

From the second half of the 19th century, one of the constituent parts of Russia's colonial policy in Adjara was the restriction of the rights of indigenous population (called the Inorodtsi and the Tuzemtsi), stirring up national hatred, forced resettlement and promoting national minorities living in Batumi. In this regard, it is interesting to study the history of culture of the Iranian people in Batumi. Interest in studying this relationship also strengthens the fact that we have historic links with Iran.

In 1887, 1780 Persians lived in Batumi. The Iranians were mainly occupied by commercial activities, craftsmanship and hired labor in Batumi. The various kinds of traders, the Magaramov Persian stores were mainly located on Mikhailovskiy (modern Zviad Gamsakhurdia) Street.

According to the census of 1926, the number of Iranians decreased in Batumi. According to statistical data of the population census, in 1926, 744 Iranians lived in Batumi, 460 men and 284 women.

In 1926, the rise of the state monopoly over private property and trade activity led to the emigration of Iranians into their own country. Iranian citizens living in Batumi Alekper Memedogli and Kulama Akhmed Aghaogli were expelled from the city by the charge that they were engaged in commercial activities and did not protect the interests of the Russian maritime community.

The interests of Iranians in Batumi were defended by the Iranian consulate, which was located on Olgha Street, in the private house of Khuntsaria, Consul was Mirza Agha Khan (1901-1903) (N. Derzhavin essays from Batumi history, p.57 Batumi, 1902).

On April 22, 1906, on the meeting of Batumi self-governance, the Batumi Consul requested 400-500 square saschen of land on behalf of the colonists living in Batumi. They wanted to build a mosque for Shiah teaching. They insisted on allocating land to Sheremetevi, present Luka Asatiani Street, which belonged to the prince Machutadze. They refused to receive land for the mosque in Angisa. At the self-government session, Shashikoghli expressed his protest in this regard. He was explained that they respected the demands of the religious people, but other constructions were planned to be built in the city center. During the Soviet period, trade and marine relations between Georgia and Iran continued. The trading company "Soviranturktorgi", which had warehouses on the port territory, could not satisfy the demands on the supplied transit cargo. On the export meeting of October 13, 1937, practical measures were planned for processing Iranian transit cargo and Batumi port management was urged to ensure the proper cargo storing and to transfer the warehouses of the company to the Batumi port.

According to the August 1937 data, Iranian burden was headed to Europe via Batumi, particularly, in Hamburg, London, Berlin, Rotterdam, Antwerp, Marseille. The main types of cargo were dry fruits, carpets, shawl, goat fur, camel fur, honey, rice, almonds, clay tableware, total 2.132.90 kg. of cargo.

In 1937, "Iransovtrans" was deprived of the right to inspect and was transferred to the Customs of the Batumi Port.

In 1937, 3481 tons of cargo were sent to Iran with the railway line in Batumi. Today, the consulate of Iran, with the General Consul Ahmad Badfa, has opened in Batumi. Since 2014, visa-free regime was established between Georgia and Iran, 24 695 Iranian tourists visited Adjara the same year. Today, relations between Georgia and Iran are mainly based on private business interests of citizens.

Результаты переписи городского населения Грузии-Абхазии, Аджарии и Исо-Осетии 30-го ноября 1922 года																
НАСЕЛЕНИЕ ПО ПОЛУ, ВОЗРАСТУ, НАЦИОНАЛЬНОСТИ И ИСТОЧНИКУ																
В О С Р А С Т	Абх.	Абх.	Абх.	Абх.	Абх.	Абх.	Абх.	Абх.	Абх.	Абх.	Абх.	Абх.	Абх.	Абх.	Абх.	Абх.
0-4	7	19	747	19	296	3	29	644	1651	208	1639	9	178	5	5461	✓
Религиозная в Грузии	6	19	578	9	142	2	22	465	1249	180	1677	7	123	4	4552	
Религиозная вне Грузии	1	-	176	10	156	1	7	179	412	28	384	2	55	1	1109	
5-9	18	31	856	27	308	2	25	832	1257	148	1501	8	152	2	5278	✓
Религиозная в Грузии	14	31	494	18	78	1	22	462	1270	90	1401	8	50	1	3169	
Религиозная вне Грузии	4	-	452	16	230	1	3	170	987	58	1000	0	102	1	1109	
10-14	10	24	1034	32	428	4	47	1139	1695	174	1532	4	160	-	6411	✓
Религиозная в Грузии	5	24	558	9	164	4	11	450	1274	62	1350	2	51	-	1439	
Религиозная вне Грузии	5	-	476	23	314	0	11	689	1021	112	89	1	109	-	2394	
15-19	17	34	879	28	369	5	45	1099	1401	116	1265	5	272	1	6333	✓
Религиозная в Грузии	7	33	293	15	122	3	22	487	1234	31	1291	2	57	1	3553	
Религиозная вне Грузии	10	1	611	23	244	2	18	612	877	85	72	3	215	-	2775	
20-24	16	32	662	35	396	8	59	1257	1695	140	1432	3	230	1	6179	
Религиозная в Грузии	9	22	562	15	134	2	25	566	1354	12	1246	1	86	-	3183	
Религиозная вне Грузии	7	-	499	20	262	1	31	691	742	128	75	2	244	-	3041	
25-29	22	38	661	35	448	5	78	1375	1627	255	1435	8	244	-	7248	
Религиозная в Грузии	4	16	130	11	101	3	9	276	1237	15	1236	2	42	-	3240	
Религиозная вне Грузии	18	-	531	24	347	2	70	1100	1190	240	57	3	212	-	3908	
30-34	21	37	561	45	327	3	56	1023	1217	219	1381	7	257	-	6510	
Религиозная в Грузии	3	17	165	4	78	1	8	178	123	13	1302	1	15	-	2452	
Религиозная вне Грузии	18	-	496	41	249	2	48	845	985	206	49	6	242	-	3158	
35-39	7	12	507	25	238	1	37	812	1368	125	1505	6	214	-	5125	
Религиозная в Грузии	4	12	62	2	69	3	6	131	196	8	1520	6	16	-	2331	
Религиозная вне Грузии	3	-	445	23	169	0	31	681	1172	117	50	0	198	-	3094	
40-44	9	9	412	26	221	4	29	643	982	202	947	9	147	1	3542	
Религиозная в Грузии	1	9	35	4	45	2	3	91	110	2	917	2	141	1	1225	
Религиозная вне Грузии	8	-	377	22	176	2	26	552	872	180	50	7	106	-	2317	
45-49	8	10	374	29	180	1	35	538	779	62	711	1	117	-	2779	
Религиозная в Грузии	2	9	29	5	10	1	1	55	64	1	638	1	7	-	899	
Религиозная вне Грузии	6	1	314	24	170	0	34	483	715	61	38	0	110	-	1880	
50-54	4	6	312	22	150	3	25	516	646	89	605	-	96	-	2467	
Религиозная в Грузии	2	6	22	1	24	0	2	24	81	3	596	-	4	-	796	
Религиозная вне Грузии	2	-	296	21	124	3	23	492	565	86	17	-	92	-	1671	
55-59	2	6	223	15	141	1	30	322	388	47	347	4	29	-	1597	
Религиозная в Грузии	2	5	17	1	25	0	6	30	55	15	549	15	4	-	510	
Религиозная вне Грузии	1	-	216	14	116	1	24	292	333	47	15	4	29	-	1087	
60-64	1	4	157	14	77	-	25	218	205	25	206	-	38	-	1195	
Религиозная в Грузии	1	4	11	1	14	-	25	47	10	208	8	2	35	-	407	
Религиозная вне Грузии	-	-	146	13	63	-	25	171	195	35	8	-	3	-	788	
65-69	-	2	101	8	45	-	9	147	196	10	189	-	15	-	672	
Религиозная в Грузии	-	1	90	0	34	-	9	12	25	10	186	-	15	-	182	
Религиозная вне Грузии	-	-	11	8	11	-	0	124	170	10	3	-	0	-	490	
70-74	-	3	72	13	19	1	4	32	125	10	160	-	17	-	412	
Религиозная в Грузии	-	-	1	2	17	1	4	49	99	10	89	-	16	-	250	
Религиозная вне Грузии	-	-	71	12	2	-	0	27	26	0	71	-	1	-	162	
75-79	-	1	41	2	15	-	1	43	45	2	48	1	4	-	214	
Религиозная в Грузии	-	1	38	1	15	-	1	4	3	0	35	1	1	-	72	
Религиозная вне Грузии	-	-	3	1	0	-	0	39	42	2	13	0	3	-	142	
80-84	-	-	21	-	4	-	-	12	45	2	20	-	1	-	117	
Религиозная в Грузии	-	-	1	-	1	-	-	3	3	0	80	-	1	-	30	
Религиозная вне Грузии	-	-	20	-	3	-	-	9	42	2	12	-	0	-	46	
85-89	-	-	13	-	2	-	-	3	19	2	10	-	2	-	24	
Религиозная в Грузии	-	-	1	-	1	-	-	3	3	1	9	-	2	-	24	
Религиозная вне Грузии	-	-	12	-	1	-	-	0	16	1	1	-	0	-	30	
90-94	-	-	4	-	1	-	-	2	15	1	7	-	-	-	11	
Религиозная в Грузии	-	-	4	-	1	-	-	1	3	1	6	-	-	-	10	
Религиозная вне Грузии	-	-	-	-	0	-	-	1	12	0	1	-	-	-	1	
95-99	-	-	1	-	-	-	-	3	4	-	7	-	-	-	15	
Религиозная в Грузии	-	-	1	-	-	-	-	3	4	-	7	-	-	-	7	
Религиозная вне Грузии	-	-	-	-	0	-	-	0	0	-	0	-	-	-	8	
100 и выше	-	-	1	-	-	-	-	2	1	-	4	-	-	-	10	
Религиозная в Грузии	-	-	1	-	-	-	-	2	1	-	4	-	-	-	5	
Религиозная вне Грузии	-	-	-	-	0	-	-	0	0	-	0	-	-	-	5	
Итого	140	235	7623	423	3693	13	343	1673	1395	1799	1827	59	3323	17	2733	
Религиозная в Грузии	49	240	2153	37	110	1	177	804	804	804	804	59	211	17	2733	
Религиозная вне Грузии	91	-	5470	386	2593	12	372	869	591	1000	1023	0	3212	0	5000	
Незарегистрированные	1	-	3	-	1	-	-	12	7	-	30	-	2	-	57	
Религиозная в Грузии	1	-	3	-	1	-	-	10	2	-	18	-	2	-	54	
Религиозная вне Грузии	-	-	0	-	0	-	-	2	5	-	12	-	0	-	3	
Всего	141	235	7626	424	3694	13	344	1673	1396	1799	1827	59	3323	17	2733	
Религиозная в Грузии	49	240	2153	37	110	1	177	804	804	804	804	59	211	17	2733	
Религиозная вне Грузии	92	-	5473	387	2594	12	372	869	591	1000	1023	0	3212	0	5000	

[ახს. გ. 1-178, სფ. 1, ს. 9, გვ. 20]

XIX-XX საუკუნის ბათუმი ალექსეი ეისნერის შემოქმედებაში (უხსნობი კოლექციები)

აბსტრაქტი: საქართველოს ეროვნულ მუზეუმში დაცული კულტურული მემკვიდრეობა, თავისი მნიშვნელობით, უნიკალურია. მათი ღირებულება განუსაზღვრელია და სავსებით ბუნებრივია, რომ ამ მრავალმხრივ და მრავალპროფილიანი ხელოვნებისა და მატერიალური კულტურის ნიმუშებს სწავლობდა და იკვლევდა ქართველი, თუ უცხოელი მეცნიერების არაერთი თაობა. მიუხედავად ამისა, კვლავ რჩება მნიშვნელოვან ექსპონატთა ნაწილი, რომლებიც ან სრულიად შეუსწავლელია, ან მხოლოდ ნაწილობრივ არის შესწავლილი. უკანასკნელთა კატეგორიას განეკუთვნება სწორედ ს. ჯანაშიას სახელობის საქართველოს მუზეუმის ახალი ისტორიისა და ეთნოლოგიის დამხმარე ფონდში დაცული ალექსეი ეისნერის მრავალრიცხოვან ნამუშევართა საინტერესო კოლექცია, რომელსაც ეძღვნება წინამდებარე ნაშრომი. კოლექციის ნაწილი ეთმობა ბათუმში ეისნერის მოგზაურობის დროს შექმნილ ჩანახატებს (XIX ს. ბოლოსა და XX ს. დასაწყისის), რომელიც შესრულებულია სხვადასხვა თემატიკაზე. ბათუმის წარსული ყოფის რეკონსტრუქციისათვის აღნიშნული ნამუშევრების მეცნიერულ ასპექტში კვლევა, ვიფიქრობთ, უაღრესად ფასეული უნდა იყოს.

საკვანძო სიტყვები: ალექსეი ეისნერი, მხატვარი, კოლექცია, ბათუმი, ტიპაჟი.

Key words: Alexey Eisner, Painter, Collection, Batumi, Typing

ალექსეი პეტრეს ძე ეისნერი დაიბადა 1872 წლის 30 იანვარს, რუსეთში, პეტრე ივანეს ძე ეისნერის და ოლგა შტაკენშნაიდერის (სანქტ-პეტერბურგის ხელოვნების აკადემიის აკადემიკოსის ქალიშვილის) ოჯახში. მათი ოჯახი პეტერბურგის საზოგადოების მაღალ ფენას ეკუთვნოდა და იმპერატორის კართან იყო დაახლოებული. შესაბამისად, შტაკენშნაიდერების სახლში ხშირად იკრიბებოდნენ ხელოვანთა ელიტის წარმომადგენლები, პოეტები, მწერლები და მხატვრები, ისეთები როგორიც იყვნენ: ი. ტურგენევი, ფ. სოლოგუბოვი, დ. გრილონსკი, ტ. შევჩენკო, ა. გერცენი, ფ. ბურნი, ფ. ტოლსტოი, პ. კოლოდეთი, აივაზოვსკი და სხვანი. ა. ეისნერის ჩამოყალიბებაში დიდი როლი ითამაშა მისმა ოჯახმა სადაც ყოველივე მაღალი კულტურული იდეალებით იყო გაჟღენთილი.

ა. ეისნერმა თავდაპირველი განათლება სახლში მიიღო. 1887 წელს, 15 წლის ასაკში ჩაირიცხა ერთ-ერთ ყველაზე პრესტიჟული სასწავლებლის-ალექსანდრეს სახელობის საიმპერატორო ლიცეუმის მოსამზადებელ კურსზე, სადაც გამოცდის წარმატებით ჩაბარების შემდეგ გადაიყვანეს VI კლასში. მისი ლიცეუმში სწავლის პერიოდზე ცნობები მწირია, თუმცა ირკვევა, რომ სწორედ ამ დროს (1889-1895 წ.წ.) გამოავლინა შემოქმედებითი ხედვა და ინტერესი ხელოვნების მიმართ. გრაფ ტოლსტოის მიერ მიცემული დახასიათებიდან ჩანს რომ: „მხატვარმა ა. პ. ეისნერმა დაამთავრა ხელოვნების კურსი საიმპერატორო ხელოვნების აკადემიის ლიცეუმში, რასაც წინ უძღვოდა ბარონ შტიგლიცის სასწავლებლის კურსი, ასევე მოისმინა საიმპერატორო ინსტიტუტის არქეოლოგიის კურსი“, სადაც კარგად ჩანს მხატვრის ინტერესი, როგორც ხელოვნების, ასევე არქეოლოგიის საგნის მიმართ.

საქართველოში ეისნერის პირველად სტუმრობის მიზნებზე საუბარი ჭირს, თუმცა ცნობილია რომ, მან 1891 წელს იმოგზაურა შავშეთში, ლაზეთში, აჭარაში, გურიაში სამეგრელოსა და იმერეთში. მისთვის უცნობი ქვეყნის არქაულმა გარემომ და მრავალფეროვანმა ბუნებამ, მომავალ მხატვარზე დიდი გავლენა მოახდინა. შეიძლება ითქვას რომ ფაქტობრივად აქედან იწყება მისი შემოქმედებითი გზა. ეისნერმა საქართველოში ყოფნისას ჩაიხატა სხვადასხვა ხასიათის სიუჟეტები, ჩაცმულობის ტიპები, საყოფაცხოვრებო თუ სამეურნეო ნაგებობები, პეიზაჟები და სხვადასხვა ელემენტები, რომელიც ქართველთა იმდროინდელი ყოფისთვის იყო დამახასიათებელი. მხატვრის აზრით, რადგან კავკასიისათვის დამახასიათებელი კულტურა სწრაფად განიცდიდა ცვლილებას, მსგავსი შინაარსის ჩანახატები ემსახურებოდა იმ დიდ მიზანს, რათა მომხდარიყო რეალური ეთნოგრაფიული სურათის ფიქსაცია [Селинкова, 2008:382]. მხატვრის აჭარაში პირველად მოგზაურობის წლები ემთხვევა ბათუმში, ბერლინის საერთაშორისო კონგრესის (1878 წ.) შემდგომ გამოწვეულ ცვლილებებს, რაც შეეხო ქალაქის როგორც სოციალურ-ეკონომიკურ, ასევე პოლიტიკურ ცხოვრებას. ეისნერმა თავის შემოქმედებაში დიდი ადგილი დაუთმო ბათუმის სოციალური ყოფის ასახვას. რუსი კავკასიოლოგი, ისტორიკოსი და ეთნოგრაფი –ევგენი გუსტავის ძე ვეიდენბაუმი, ასე გადმოსცემს XIX საკუნის მეორე ნახევრის ბათუმის სურათს: “ბათუმი კარგი სანახავია, ის რაც მას განასხვავებს თურქული ქალაქებისაგან ესაა მისი უსწორმასწორო ყრუ ქუჩები. ნაპირებზე ჩამწკრივებულია ქვის სახლები, მაღაზიები, ყავახანები და სასტუმროები. სანაპიროს პარალელურად არის ორი ქუჩა, რომელიც უკავშირდება ბაზარს. სადაც განთავსებულია ხის დუქნები, და ერთი აგურის სახლი, რომელიც სავარაუდოდ უნდა ყოფილიყო კონსულ ჯუდიჩისა”.

ბაქო-ბათუმის რკინიგზის გაყვანის, ნავსადგურის რეკონსტრუქციისა და ბაქოსთან ნავთობსადენი მილით დაკავშირების შემდეგ, ბათუმი შავის ზღვისპირეთის მნიშვნელოვანი ნავსადგური გახდა, რასაც მოჰყვა ქარხნების მშენებლობა და კასპიის ზღვის ნავთობპროდუქტების ექსპორტირება სხვადასხვა ქვეყნებში, რამაც განაპირობა მისი სამრეწველო ქალაქად გადაქცევა. ბათუმის პორტის მნიშვნე-

ნელობაზე საუბრობენ სხვადასხვა მოგზაურები და მკვლევარებიც: „ბათუმის ნავსადგური საუკეთესოდ ითვლება, იგი ღრმაა და მოსახერხებელი, რომელიც წარმოდგენილია აღმოსავლეთის მხრიდან ზღვაში შეჭრილი კონცხით, ხოლო დასავლეთის მხრიდან ჭოროხის ქვიშით. ბათუმის ყურე 5-ვერსს აღწევს და დაცულია ერთი მხრივ პერანგას მთის განშტოებით, მეორეს მხრივ ლაზისტანის და პონტოს მთების მწკრივით. აქ 10-12 სამხედრო ხომალდს თავისუფლად შეუძლია დგომა და მობრუნება. ბათუმის ნავსადგური ძირითადად დაცულია ქარებისაგან, აქ მხოლოდ სამხრეთ-დასავლეთის ქარი აღწევას“ *[ფრენკელი, 2012:134]*. საგულისხმოა რომ ფრენკელის მიერ, აღწერილ ამ სურათს, კარგად ავსებს ეისნერის ჩანახატები, სადაც რეალურადაა წარმოჩენილი ნავსადგურის მნიშვნელოვანი ნაწილი, იალქნიანი და პრტყელძირიანი ნაგებობები (სურ.1 სურ.2 სურ.3). ჩანახატები შესრულებულია ქაღალდზე ფანქრით 1899 წელს (სურ.4, სურ.5). ნახატებზე ვხედავთ ლაზური ტიპის ნაგებობებს, რომელთაც ადგილობრივები მდინარეებზე გადასადგილებლად გამოიყენებდნენ, მოგზაურ დაკიშევიჩის სიტყვით „ჭოროხის სწრაფი დინების გამო მის დაკბილულ კლდეებთან ნაოსნობა სახიფათოა, აქ ცურავენ ბრტყელფსკერიანი ნაგებობები, რომელსაც გამოცდილი რეიზერები (გონიოს უბნის მცხოვრებლები) მართავენ. მათ ანდობენ 100 ფუტამდე ტვირთს და ათეულობით მგზავრს, დინება იმდენად სწრაფია, რომ ქ. ართვინიდან მდინარის შავ ზღვასთან შესართავამდე დაახლოებით 80 ვერსს წყალუხვობის დროს ნავი 3 საათში გადაუფრენს“ *[დაკიშევიჩი, 2011:37]*. საგულისხმოა, რომ ეისნერი თვის ჩანახატებში ყურადღებას აქცევს, უბრალო საყოფაცხოვრებო მასალის რეალისტურ გადმოცემას. ამ მხრივ ყურადღებას იქცევს აჭარაში, ზურგით ტვირთის გადასატანი კონუსისმაგვარი, ოდნავ წაგრძელებული, მოწნული კალათები, რაც იმდროინდელ ყოფაში ფართოდ იყო გავრცელებული (სურ.6). ნახატი შესრულებულია შავი ტუშით მუყაოზე, 1899 წლის 29 ივლისს, ბათუმში.

XIX საუკუნის ბათუმის არქიტექტურულმა დაგეგმარებამ გამოიწვია შემდგომში ქალაქის იერსახის განსაზღვრა. ქალაქის უდიდეს ნაწილს წარმოადგენდა ორსართულიანი ნაგებობები, რომელთაც ასახვა ჰპოვეს მხატვრის შემოქმედებაში (სურ.7; სურ.8) ზედა ხერთვისში ჩახატული სახლების მაგალითზე, ჩანახატები ძალიან ახლოს დგას ლიტერატურაში აღწერილ მსგავსი ტიპის საცხოვრისთან. *[როზაქიძე, 1960:20]*. სახლთან ერთად, ნახატზე ასახულია ქუჩის ხედი და წყაროსთან მჯდომი აჭარელი (სურ.9). ბათუმის არქიტექტურის ერთ-ერთი თვალსაჩინო ნიმუში იყო აზიზიეს მეჩეთი, რომელიც ა. ეისნერს 1891 წელს ჩაუხატავს, ნახატი შესრულებულია ფანქრით (სურ. 10). დამხმარე ნაგებობათაგან მხატვარს წარმოდგენილი აქვს, ასევე ფანქრით შესრულებული სამტრედე (სურ.11).

ა. ეისნერის კოლექციის მნიშვნელოვან ნაწილს წარმოადგენს აჭარელთა ტიპები, სადაც მხატვარი წარმოაჩენს მათ იერსახეს, ჩაცმულობის და იარაღის ნიმუშებს. თუკი დავახასიათებთ აჭარელთა ფიზიკურ აღნაგობას, ისინი გარეგნულად მიეკუთვნებიან დასავლეთ საქართველოს ზღვისპირა ტიპის ხალხს. საშუალოზე

მალეები, სწორი აგებულებით, თხელი სახით, სწორი ცხვირით, ღია ფერის თვალებითა და ღია ქერა თმით. ა. ეისნერის 1895 წელს შესრულებულ ნახატზე გამოსახულია ტიპიური აჭარელი მამაკაცი (სურ. 12) და აჭარელთა ტიპები, რომელთაც აცვიათ ტრადიციული აჭარული სამოსი (სურ.13,14,15,16,17,18,19,20). აჭარული ტანსაცმელი განსხვავდებოდა აჭარის მთასა და ბარში. ბარის ზონაში გავრცელებული იყო ჩაქურა, ყაბალახი და აზიაცკები. ზემო აჭარაში მათი ადგილი საოჯახო წესით დამზადებულ ჩოხა-შალს და წულა-ქალამნებს ეჭირათ. სხვაობა განპირობებული იყო მთისა და ბარის კლიმატის შესაბამისად. სოციალური ფენების ჩაცმულობაც განსხვავდებოდა ერთმანეთისაგან. საზოგადოების მაღალი ფენა ტანსაცმელს იკერავდა ძვირფასი მაუდისაგან და წელს იმშვენებდა ვერცხლის ქამარ-ხანჯლით. ჩაქურა ეს იყო წელსზემოთ ჩასაცმელი სამოსი, რომელიც ჩოხის ზედატანს წარმოადგენდა და ჰქონდა სამასრეებიც. სახელწოდებაც გადმოცემის თანახმად ჩაქვს უკავშირდება, სადაც პირველად დაუწყიათ მისი მოხმარება და რომელიც შემდგომ მთელს აჭარაში გავრცელდა *[სამსონია, 2005:95]*. ჩოხა იკერებოდა „კედი ძაფით“. იგი, ტანზე მჭიდროდ მორგებული უნდა ყოფილიყო. ჩოხის ასეთი თარგი უფრო თვალსაჩინოს ხდიდა მამაკაცთა ახოვანებას, ვიწრო წელსა და განიერ მხრებს. ჩოხას განსაკუთრებულ სილამაზეს ანიჭებდა ფერადი სირმებით მოყავითნული სამასრეები, რომლებშიც ხის, სპილენძის ან ძვლის მასრები იყო ჩაწყობილი, *[სამსონია, 2005:97]*. შარვალი – აჭარული შარვალი ძალზედ დანაოჭებულია, მასზე დაახლოებით ათი ადგილი ქსოვილია დახარჯული, აქედან 6 ადგილი უკან დანაოჭებულ ნაწილზე მოდის, შარვალი შედგება ორი ტოტისაგან და ირიბად აჭრილი ორი ნაწილისაგან, რომლებიც შარვლის ტოტებში შიდა მხრიდანაა შედგმული, შემდეგ აღებულია 5 ერთნაირი ზომის ერთმანეთზე გადაკერებული ნაწილი. უბის წინა მხარის სისრულისათვის კი სამი ერთნაირი ნაჭერია გადაერთებული უკანა მხარესთან. ეს გადაბმები ქმნის ნაოჭებს, უბის გამზადების შემდეგ ხდებოდა ფეხების შედგმა. ტიპიური აჭარული შარვალი ჯიბის გარეშეა, იგი, ჯიბის ადგილას ჩახსნილია და ირგვლივ მსგავსი ქსოვილის მეორე პირი აქვს დაკერებული, რომელიც მას გაცვეთისაგან იცავს. მუხლებზე დაკერებული აქვს სარაჯები, მისსავე ფერის ყაითნითაა მოყავითნული და შეკერილია შალისავე ძაფით. ასეთი ტიპის შარვალს ღორჯომში დუმიან შარვალსაც უწოდებდნენ *[სამსონია, 2005:98]*.

ჩაცმისას განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი იყო, ჩოხის შიგნით ჩასაცმელი ზედატანი – ზუზუნი, რომელიც შედგება სარჩულისაგან, ორი ჯიბისაგან და წელამდე წვდებოდა მამაკაცს, რადგან ჩოხიდან მოსჩანდა მისი საყელო და საგულე. ეს ნაწილი განსაკუთრებით ძვირფასი აბრეშუმის ქსოვილისაგან იკერებოდა. ადრე ძირითადად ზუზუნს შალისაგან კერავდნენ, ხოლო შემდეგ უკვე შავ სატინის ქსოვილს ან ყარამანდულას ხმარობდნენ. ზუზუნი აგრეთვე დიდი მოხმარებით ხასიათდებოდა თურქეთის ქართველობაშიც. ზუზუნმა ევოლუცია განიცადა, თავდაპირველად იგი მხოლოდ საგულეს წარმოადგენდა, მოგვიანებით კი იელეგი

მივიღეთ *[სამსონია, 2005: 101]*. რაც შეეხება მამაკაცის თავსაბურავს, მას წარმოადგენდა ყაბალახი, რომელიც ჩოხის ერთ-ერთი და მნიშვნელოვანი შემადგენელი ნაწილი იყო. ყაბალახის იმ ნაწილს, რომელიც კუთხეს ქმნიდა თავზე ჩამოიმეკდნენ, მის მარცხენა ყურს მარჯვნივ, უკან შემოტარებით, მარცხენა მხარემდე შემოიხვედნენ და პირიქით. გვერდზე შემხვედრი ყაბალახის ორივე ყური გაინასკვებოდა *[სამსონია, 2005:102]*. იარაღი აჭარელი მამაკაცის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ატრიბუტი იყო. მამაკაცს აუცილებლად უნდა ჰქონოდა თოფი, ხანჯალი, დამბაჩა და დანა. აგრეთვე მნიშვნელოვანი ატრიბუტები იყო სავაზნე, საქონე, ორთაქილე და სათოფისწამლე *[ფრენკელი, 2012:49]*. ადგილობრივი მოსახლეობის ტანსაცმლის დეტალებში შეიმჩნევა განსხვავება, ტიპური აჭარული ჩაცმულობის გარდა, შეიმჩნევა თურქული ელემენტები, როგორიცაა წაკვეთილი კონუსის ფორმის, ფუნჯიანი ქუდი – ფესი, რომელიც გავრცელებული იყო მუსულმანურ ქვეყნებში (სურ.21,22,23). ხოლო რაც შეეხება მამაკაცის ფეხსაცმელს წარმოადგენდა: წინდები, ზანკალი, ქალამანი და წულა. მოხმარების მიხედვით მთისა და ბარის ფეხსაცმელი განსხვავდება ერთმანეთისაგან. ბარში უფრო ჭარბობდა ჩექმა და აზიაეცები. XIX–XX საუკუნეებში ჩანს, რომ ხარაზობა ბათუმში შემოტანილი ნედლეულის ბაზაზე ვითარდებოდა, ბათუმის სახარაზოში იკერებოდა ქალისა და მამაკაცის მაღალხარისხიანი ფეხსაცმელი *[სამსონია, 2005:132]*. ბათუმის ბაზარი იყო იმ ტერიტორიაზე, სადაც არსებობდა ძველი საკრებულოს შენობა, რომელიც ხილითა და ბოსტნეულით მოვაჭრეებს დაეთმოთ უსასყიდლოდ (სურ. 24) *[ფრენკელი, 2012:109]*. „ბათუმის ბაზარი, რომლის მახლობლად განლაგებული იყო სახელოსნოები, წარმოადგენდა საქონლის სარეალიზაციო ცენტრს, ხდებოდა სოფლის პროდუქტების გაცვლა ქალაქის ხელოსნურ ნაწარმზე. ბათუმში დამზადებული საქონელი ქალაქშივე იყიდებოდა, დასავლეთ საქართველოს ვაჭრები ბათუმში იძენდნენ ხელოსნურ ნაწარმს“ *[სამსონია, 2005:133]*. ჩანახატებში ვხვდებით აკვარელით შესრულებულ თავადაზნაურთა საკრებულოს ბათუმში, (რომელიც XIX საუკუნის მეორე ნახევარში იწყებს ფუნქციონირებას) (სურ. 25). ნახატი შესრულებულია 1899 წ. 19 ივლისს.

საპორტო დანიშნულების გარდა, ბათუმის სანაპირო განთქმული იყო თავისი საკურორტო და სამკურნალო თვისებებით (სურ.26). დოქტორი ა. ს. კრასოვი თავის ბროშურაში, რომელიც ბათუმში ზღვაში ბანაობას ეძღვნება აღნიშნავს: “არცერთ ჩვენს სამხრეთის კლიმატურ სადგურში არ არის ასეთი რბილი, მომხიბლავი შემოდგომა, როგორც ბათუმში. ბათუმის ყურე საყმაწვილოს და ინგლისური დაავადებების მქონე ბავშვების, სისხლნაკლების და ნერვული ქალებისა და საერთოდ ხნიერებისთვისაც უძვირფასესი საბანაო ადგილია და შემდეგ: ციებისა და სხვა დაავადებების თვიდან ასაცილებლად ახალჩამოსულმა უნდა იბანოს, მხოლოდ ჩამოსვლიდან რამოდენიმე დღის დასვენების (ადაპტაციის) შემდეგ“. ბათუმში ხალხს იზიდავდა სამკურნალო გოგირდოვანი აბანოები, რომლებიც ძირითადად რევმატიული დაავადებების მქონე პაციენტთათვის გამოიყენებოდა.

ბათუმის სუბტროპიკული ჰავა რუსეთის იმპერიისათვის არ იყო დამახასიათებელი, რაც ხელს უწყობდა ბათუმში საკურორტო დარგის განვითარებას (სურ. 27) *[კომახიძე, 1997:190]*.

1900-იან წლების დასაწყისში, პირველი რევოლუციის პირობებში, როდესაც რუსეთის იმპერია გაფიცვებისა და პროტესტის ტალღამ მოიცვა, რაც ასევე აისახა აჭარის რეგიონზეც, ქ. ბათუმი პოლიტიკური პროცესების გამო პერიოდულად პარალიზებული იყო. სწორედ ამ პერიოდში, ა. ეისნერმა მოიპოვა დაფინანსება დიდი მთავრის, გიორგი მიხეილის ძისგან საქართველოში გამოსამგზავრებლად და რუსული მუზეუმის ეთნოგრაფიული კოლექციების ახალი ჩანახატებით გასამდიდრებლად. აღნიშნული ექსპედიციის დროს, მხატვრის მიერ მოპოვებული კოლექცია, ამჟამად ინახება რუსეთის მუზეუმში.

განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსია, ალექსეი პეტრეს ძე ეისნერის წვლილი საქართველოში, მონუმენტური მხატვრობის აღორძინებაში. ეს იყო პერიოდი, როდესაც დაიწყო ფრესკული მხატვრობის ასლების გადაღება იმ მიზნით, რომ შენარჩუნებულიყო დასაღუპად განწირული ქართული კულტურის ეს უნიკალური ქმნილებანი.

XIX საუკუნეში საქართველოს, რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში შესვლის შემდეგ, სხვა სიძველეთაგან (არქიტექტურისა და ოქრომჭედლობის ნიმუშებთან შედარებით) ქართული კედლის მხატვრობისადმი ინტერესი უმნიშვნელო იყო. მოგზაურთა და სიძველეთმცოდნეთა ჩანაწერ-ჩანახატებში ხელოვნების ამ დარგის შესახებ ცნობები ერთობ ფრაგმენტულია, რადგან ერთმორწმუნე იმპერიის ცნობილი ბიზანტისტებისთვისაც ქართული ფრესკა დიდხანს რჩებოდა “ბიზანტიური სტილის უკიდურესი დაცემის” გამოხატულებად *[ლომთათიძე, 1990:72]*. საქართველოში მოგზაურობის დროს ეისნერი აგროვებდა ცნობებს უძველესი ხუროთმოძღვრული ძეგლების შესახებ. მასში, ფრესკული მხატვრობა უდიდეს აღფრთოვანებას იწვევდა და ხშირად გამოთქვამდა მოსაზრებას, მომხდარიყო ამ უძველესი ღირებულების მქონე ხელოვნების ნიმუშების ჩახატვა-ფიქსაცია, რათა, მათი სრული გაქრობის შემთხვევაში ასლებს მაინც შემოენახათ ფრესკების შინაარსი. მხატვარმა, სასწავლებლის დასრულების შემდეგ 1903 წელს, ამ კუთხით აქტიური მუშაობა დაიწყო. მას არ ჰქონდა მუდმივი სამუშაო, რის გამოც ცდილობდა სხვადასხვა ინსტანციებში მოეპოვებინა დაფინანსება საქართველოში კვლევების საწარმოებლად. თუმცა, თავის მხრივ, დროს არ კარგავდა, სწავლობდა ქართულ ენას, აანალიზებდა უკვე ადრეული მოგზაურობებიდან მოპოვებულ ინფორმაციას საქართველოს ხუროთმოძღვრული ძეგლების შესახებ, ასევე ცდილობდა არქეოლოგთა და რუსული ინტელიგენციის დაინტერესებას საქართველოს სიძველეთა კვლევის კუთხით. ჩვენთვის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ის გარემოება, რომ ფრესკების ასლგადამღებ ექსპედიციის მუშაობის პროცესში, რუს ბიზანტისტებთან და ექვთიმე თაყაიშვილთან ერთად მონაწილეობას იღებდა ა. ეისნერი. მნიშვნელოვანია ის ფაქტი, რომ აღნიშნულ ექსპედიციას წინ უძღვოდა

მხატვრის მიერ გამოქვეყნებული სტატია, მისი, საქართველოში მოგზაურობის შესახებ, იმ დროისთვის ერთ-ერთ პრესტიჟულ გაზეთ “Искусство и художественная промышленность”-ში, რომელიც 1901 წელს დაიბეჭდა და ამიერკავკასიის მივიწყებულ სიძველეებს მიეძღვნა. მისი, როგორც მკვლევარის შეხედულება საქართველოში არსებულ უნიკალური ხუროთმოძღვრული ძეგლების და ფრესკების შენარჩუნების მნიშვნელობაზე დასაფასებელია. მხატვარი აღნიშნავს, რომ მაშინ, როცა დიდი მნიშვნელობა ენიჭება არქეოლოგიური საზოგადოების შექმნას, აღნიშნული მიმართულებით ძეგლების კვლევასა და დაცვას, ყველას ავიწყდება ისეთი ფასდაუდებელი საგანძური, როგორიცაა ფრესკული მხატვრობა, რომელიც გარდა ისტორიულისა, ეთნოგრაფიული კუთხითაც მასში დიდ ინტერესს იწვევს. მაგალითად, საინტერესოა დროთა განმავლობაში, თუ როგორ იცვლებოდა ჩაცმულობის ელემენტები, როგორც საერო, ასევე სასულიერო წრეებში. ყოველივე ამას თუ შევაჯერებთ და გავანალიზებთ, მივიღებთ უაღრესად საინტერესო მონაცემებს ქვეყნის ნაციონალური ჩაცმულობის შესასწავლად. ავტორი სტატიაში აღწერს მოგზაურობის დეტალებს სამეგრელოსა და გურიამი. იძლევა ცნობებს ეკლესიების მდგომარეობის შესახებ და დასკვნით ნაწილში ამბობს: „კიდევ დიდხანს უნდა ველოდოთ იმ დროს, როცა ბოლოს და ბოლოს დაიწყება ამ ძეგლების შენარჩუნება, რომელნიც ამდენი საუკუნის მომსწრენი არიან!“ *[Эиснер, 1899:212]*. ამ ფრაზით იგრძნობა მისი დამოკიდებულება და გულისტკივილი, თითქმის განადგურების პირას მისული, უამრავი ფრესკული მხატვრობის ნიმუშის მიმართ. მოპოვებული ინფორმაციის მიხედვით შეგვიძლია ჩამოვთვალოთ ის სავარაუდო ეკლესიები, სადაც მხატვარს მოუწია მუშაობა, ესენია: მარტვილის, შემოქმედის, ნიკორწმინდის, ხობის, ზემოკრიხის, ლიხაურის, კვირიკეწმინდის, ბარაკონის, ამაღლების და სხვა. საგულისხმოა რომ ფრესკების გარდა, ეისნერი ახდენდა ქართული წარწერების და ეკლესიებში დაცული ბიბლიური წიგნების შემკულობის ასლების გადმოღებასაც.

1909-1911 წლებში რუსეთის ხელოვნების აკადემიის პრეზიდენტის, მარია პავლოვნას მიერ მიღებული სუბსიდიებით, ა. ეისნერი კვლავ დასავლეთ საქართველოში გაემგზავრა, რათა მოეხდინა კულტურული მნიშვნელობის ძეგლების ფიქსაცია, რომელიც ჯერ კიდევ არ იყო გამოკვლეული. კერძოდ: სვანეთში, აფხაზეთსა და აჭარაში (ბათუმისა და ყარსის ოლქში). ეისნერი დაინტერესებული იყო ადგილობრივი მოსახლეობის ყოველდღიური ყოფით, როგორც მატერიალურ-კულტურული, ასევე ზეპირი გადმოცემებით. იგი იწერდა ლეგენდებს, აგროვებდა ცნობებს იმდროინდელ წეს-ჩვეულებებსა თუ რიტუალებზე, იხატავდა ადგილობრივების მიერ ხელით დამზადებულ სხვადასხვა ტიპის იარაღს, ასევე ფრაგმენტებს შუასაუკუნეების ქართული წიგნებიდან. უზუცეს ქართველთა დახმარებით შიფრავდა ძველ ქვებსა და დანგრეულ ეკლესიათა კედლებზე არსებულ წარწერებს. კვლევითი ექსპედიციების პარალელურად მხატვარი ეწეოდა მუზეუმის კოლექციებისთვის შემგროვებლურ სამუშაოებს. ამ ექსპედიციის დროს

ა. ეისნერის მიერ შეკრებილ იქნა ჯამში 170 ნივთი, რომელიც შედგებოდა: სვანების, აჭარლების, ქურთების და სომხების მიერ დამზადებული საიუველირო ნაწარმისაგან. აჭარაში და სამეგრელოში ეკლესიის ფრესკული მხატვრობის აღწერისას მხატვარი აღნიშნავს: “ჩემს მიერ არჩეული რაიონის ტენიანი კლიმატური პირობებიდან გამომდინარე, ფრესკული მხატვრობის ეს განსაკუთრებული და უნიკალური ხელოვნების ნიმუშები, ასლების სახით საჭიროებენ შენარჩუნებას, მათი უმეტესობა დაფარულია სქელი ხავსით, ნაწილი კედლებიდან ჩამოცვნილია და კვლავ განაგრძობს ჩამოშლას. საქართველოს ეს მხარე ადრე ჩრდილოეთისა და დასავლეთის გავლენას განიცდიდა, აქედან გამომდინარე, თავისი მნიშვნელობით აღნიშნული ფრესკები განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს, როგორც გარდასული კულტურის უტყვი მოწმენი. კახეთისა და ქართლის მშრალი კლიმატური პირობებიდან გამომდინარე, სადაც ფრესკები უკეთაა შემონახული, დასავლეთ საქართველოს ხუროთმოძღვრული ძეგლების კედლის მხატვრობის ნიმუშების შენარჩუნება განსაკუთრებულად მნიშვნელოვან ხასიათს ატარებს“.

1920-1930 წლებში ა. ეისნერის მოღვაწეობაზე მასალა ძალზედ მწირია, სავარაუდოდ, მხატვარი მუშაობდა ხატვის მასწავლებლად პეტერბურგში, ქალთა გიმნაზიაში. 1929 წელს უკვე ჰქონდა პროფესორის ხარისხი, შესაძლოა ვთქვათ რომ იყო იმდროინდელი რეჟიმის ოპოზიციაში. დაკითხვების ოქმებში ეისნერის გვარი ნახსენებია, როგორც დაჯგუფება “Бывшие Князья” -ის წევრი. მისი შემდგომი მოღვაწეობისა და ცხოვრების შესახებ ცნობები არ არსებობს, არაა ცნობილი ასევე გარდაცვალების წელი და დაკრძალვის ადგილი.

სტატიაში წარმოდგენილი თვალსაჩინო მასალა ინახება საქართველოს ეროვნულ მუზეუმში. სავარაუდოა ის ფაქტი, რომ ეისნერის ჩანახატთა კოლექციის ნაწილი მხატვრისგან შეიძინა, იმდროინდელმა საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებამ. ხოლო, მოგვიანებით ეს კოლექცია გადმოეცა ეროვნულ მუზეუმს. ამჟამად, საქართველოს ეროვნული მუზეუმის, აკად. სიმონ ჯანაშიას სახელობის მუზეუმის ეთნოგრაფიისა და ახალი ისტორიის განყოფილების დამხმარე ფონდში, დაცულია ა. ეისნერის 600-ზე მეტი ჩანახატი, რომელიც შესრულებულია კავკასიაში სხვადასხვა პერიოდში მოგზაურობის დროს (ჩანახატების შესრულების ტექნიკა: ფანქარი, აკვარელი, ტუში), დაწყებული 1890-დან, 1930-იან წლებამდე. მუზეუმის შემოსულობათა წიგნში არსებული აღწერის მიხედვით, აღნიშნულ კოლექციაზე გაკეთებული ჩანაწერები მწირია. ცნობილია მხოლოდ, რომ კოლექცია მუზეუმის დავთარში გატარებულია 1928 წლის 31 მარტს, “შემენილია მხატვარ ა. ეისნერისაგან სამეცნიერო დაწესებულებათა მთავარი მმართველობის მეშვეობით (იხ. 1928 წლ. საქმეში მიღების აქტი)” *[მუზეუმის შემოსულობათა წიგნი, 1928]*. მუზეუმის არქივში ზემო აღნიშნული აქტი არ იძებნება, რაც აძნელებს კოლექციაზე დეტალური ინფორმაციის მიღებას. უდაოა ის გარემოება, რომ ფართო საზოგადოებისათვის უცნობია აღნიშნული ნამუშევ-

რები, რომელიც ქართული ეთნო-კულტურისათვის უაღრესად საჭირო ინფორმაციას შეიცავს.

სამწუხაროდ, ეისნერის შემოქმედება კომპლექსურად არაა შესწავლილი. რუსი მკვლევარი ელენა სელინენკოვა სამართლიანად აღნიშნავს, რომ ”ა. ეისნერის სახელი დიდი ხნის განმავლობაში მრავალ სხვა მივიწყებულ შემოქმედთა შორის მოხვდა“ [Селинenkova, 2008:381]. ამ მხრივ პროცესი ახლაც არაა დიდად წინ წაწეული. ნახატების უმეტესობა, რომელიც უნდა შექმნილიყო მისი საქართველოში მივლინების დროს, ჯერ კიდევ მისაკვლეფია. ეს პროცესი გართულდა XX საუკუნეში, მუზეუმებში მომხდარი სხვადასხვა ტიპის რეორგანიზაციის შედეგად, როდესაც ექსპონატთა ნაწილი არასათანადო მიმართულებით გაიფანტა კოლექციებში. სტატიაში წარმოდგენილია მხატვრის შემოქმედების მხოლოდ მცირე ნაწილი, სადაც, ბევრი მნიშვნელოვანი დეტალია წარმოჩენილი XIX საუკუნის ბოლოსა და XX საუკუნის დასაწყისის აჭარის ცხოვრებიდან.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა:

გელაძე, 2013: – გელაძე თამარ, „სამეცნიერო დამხმარე ფონდი“, „ეთნოლოგიური ძიებანი“, ტ. V, გამომცემლობა “მერიდიანი“, თბილისი, 2013.

დაკიშევიჩი, 2011: – დაკიშევიჩი მ.ნ., „ბათუმი“, წიგნი თარგმნა, წინასიტყვაობა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო რამაზ სურმანიძემ, ბათუმი, 2011; ინტერნეტ-ვერსია მოძიებულია: 7 მარტი, 2019; მისამართი: <http://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/214126/1/Batumi.pdf>

კომახიძე, 1997: – კომახიძე თეიმურაზ, „ქალაქ ბათუმის ჯანმრთელობის კერებისა და საკურორტო ქსელის განვითარების ისტორია“, ბათუმი, აჭარა. 1997.

კვანტიძე, 2017: – კვანტიძე გულიკო, „ქართული ეროვნული სამოსი“, „ქართული ტრადიციული კულტურის ისტორია“, გამომცემლობა „ET CETERA“, 2017.

ლომთათიძე, 1990: – ლომთათიძე გიორგი, „ქართული კულტურის მემკვიდრეობა ე. თაყაიშვილი“, გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, თბილისი, 1990.

მეტრეველი, 1982: – მეტრეველი როინ, „საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოება“, ისტორიული ნარკვევი, თბილისი, 1982.

ნადირაძე, 2005: – ნადირაძე ელდარ, გელაძე თამარ, ბონი ნეიფე-სმიტი, „მაქს ტილკე კავკასიის ხალხთა კოსტიუმები“, თბილისი, 2005.

რობაქიძე, 1960: – რობაქიძე ალექსანდრე, „დასახლების ფორმათა საკითხისათვის ზემო აჭარაში“, გამომც. „ბათუმი“, 1960.

სამსონია, 2005: – სამსონია იზოლდა, „ხალხური ტანსაცმელი აჭარაში“, გამომცემლობა „აჭარა“, ბათუმი, 2005.

მუზეუმის შემოსულობათა წიგნი, 1928: – საქართველოს ეროვნული მუზეუმი, ს. ჯანაშიას სახელობის მუზეუმის ისტორიისა და ეთნოლოგიური განყოფილების შემოსულობათა წიგნის მონაცემები, 1928.

ფრენკელი, 2012: – ფრენკელი ალექსანდრე, „ნარკვევები ჩურუქ-სუსა და ბათუმზე“, გამოსაცემად მოამზადა, ავტორის ბიოგრაფია, შენიშვნები, ლექსიკონი და საძიებო დაურთო რამაზ სურმანიძემ, თბილისი, 2012.

ქართული მატერიალური კულტურის ეთნოგრაფიული ლექსიკონი, 2013: – „ქართული მატერიალური კულტურის ეთნოგრაფიული ლექსიკონი“, რედაქტორი მეტრეველი როინ, გამომცემლობა „მერიდიანი“, თბილისი, 2013.

ქართველი ხალხის ეთნოგრაფიული ლექსიკონი აჭარა, 2018: – „ქართველი ხალხის ეთნოგრაფიული ლექსიკონი აჭარა“, რედაქტორი მეტრეველი როინ, გამომცემლობა „სამშობლო“, ბათუმი, 2018.

ბველი საქართველოს მონუმენტური მხატვრობა და მისი მოამაგენი, 2017: – „ბველი საქართველოს მონუმენტური მხატვრობა და მისი მოამაგენი“, თბილისი, 1917.

Амиранашвили, 1957: – Амиранашвили Шалва, „История Грузинской Монументальной Живописи“, т. I, Тбилиси, 1957.

Кондаков, 1876: – Кондаков Никодим, „Древняя архитектура Грузии“, „Труды Московского Археологического общества“, т. VI, Москва, 1876.

Памятники старины Юго-западного Закавказья, 1911-1913: – „Памятники старины Юго-западного Закавказья“, „Труды Всероссийского съезда Художников“, т. I, 1911-1913.

Эйсер, 1899: – Эйсер Алексей, „Забытая сокровища Закавказья“, „Искусство и художественная промышленность“, №7, 1899.

Селинenkova, 2019: – Селинenkova Елена, „Художник А. П. Эйсер и его коллекция Акварельных копий, церковного искусства западной Грузии“. ინტერნეტ ვერსია მოძიებულია: 11 მარტი, 2019. მისამართი: http://www.kunstkamera.ru/files/lib/978-5-02-025234-9/978-5-02-025234-9_15.pdf

Селинenkova 2014: – Селинenkova Елена, „Фактография и антропология ранней коллекции православных артефактов А. П. Эйсера из Российского этнографического музея.“ Вестник Герценовского университета. 2/2014; ინტერნეტ-ვერსია მოძიებულია: 2 აპრილი, 2019. მისამართი:

https://www.researchgate.net/publication/276280701_V_dialoge_s_MU_Lermontovym_citatelskij_otklik_na_stihotvorenie_I_skucno_i_grustno_v_unoseskome_vozraste_K_200-letiu_rozdenia_poeta

Giorgi Meurmishvili, Magdana Gabritchidze, Darejan Abuladze
(Tbilisi, Georgia)

19th-20th Centuries Batumi at the Alexei Eisner's Art.
(Unknown Collections)

Summary

Alexei Eisner was born in 30 January of 1972 year, in Russian. His father was Peter Eisner and mother Olga Stackenschneider. Their family was representative's upper classes of society and closely connected with the Russian Imperial household, this was a reason why Representatives of art elite were often gathered at Stackenschneider's house. Eisner's family had great influence with creation his personal values. Physically he was very weak child that was the certain reason why he firstly was learning at home till 15 years. He was admitted to the Emperor Alexei's prestigious lyceum in 1887 year. Eisner graduated course of art and also passed the course of archeology.

It's hard to say exactly what artist's main aim was for visited Georgia, but we know that he traveled to Shavsheti, Lazeti, Adjara, Guria, Samegrelo and Imereti. Where he influenced under the new discoveries and impressions, that caused by the archaic environment of unknown country. During his expedition in Georgia, artist draw different kind of illustration like as national clothes, portraits, household buildings, scenes and etc. Artist was thinking that Caucasus culture had changed very fast and his works served great purpose which would had been described real ethnographical picture. Eisner's first travel coincided, when there was big changes after the International Congress of Berlin (1878 year) in the social-economic life of Adjara. In the artist creations we can see pictures at different themes, where are illustrated Batumi contemporary stories from reality. At Following images we can see Batumi port with it's different kind of sailing boats and flat-bottom ships. Flat-ships were often used by local people for sailed rivers. This kind of ships was easy boats traveling along the canals carry freight. Farther the boat artist had painted simple furnishing materials such as cone shape baskets. It take's great interest in Eisner's pictures ethnical types of Adjarian people. We can see physical elements and cloth details there, that was characteristic traditional cloth of locals. On his drawings we can see also traditional weapons like as important component of the Caucasian man clothing. By the watercolor painting appears in his art Batumi Assembly house and Bazaar.

It's Eisner's great contribution to the Georgian monumental art culture development. His activities have been connecting to the preservation of Georgia's monumental art. The period when the festivities of the monumental painting began and activated works for their further maintenance.

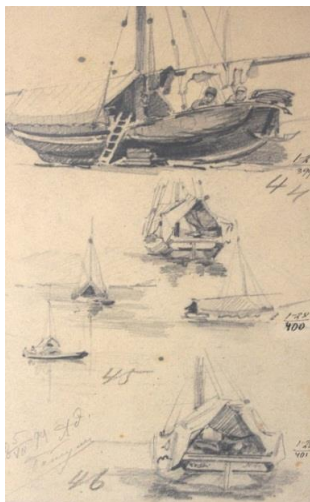
Georgian monumental painting constitutes an integral part of the national culture and is distinguished not only by its high artistic quality but also for its historical importance.

The 19th century, when Georgia was forced to enter Russian empire. Georgian wall paintings unlike other antiquities such as architecture and metalwork. Travellers and antiquaries rarely made notes or drawings of paintings due to the attitude of famous Byzantinists of the orthodox Russian Empire, who considered Georgian monumental paintings as examples of an “extreme decline of the Byzantine style”.

During the following years Ekvtimee Takaishvili organized expedition with the participation of Eisner's in it with other Georgian artists. They were commissioned by the society of Georgian History and Ethnography “to make copies” from Georgian ancient monumental paintings. The notices about Georgian monuments have been gathered by Alexey Eisner. Who traveled to the Western Georgia previously several years from this expeditions. The sketches were presented at the general meeting of the entire Russian artists, which caused great interest in the audience. Later, the part of this collection was purchased from the artist by the Georgian history and ethnography society.

We have a strong assumption that most of the drawings that have been created during his trip to Georgia are still uninvestigated. This process was complicated during the reorganization of various types of museums in Georgia in the 20th century, when some of the exhibits scattered in the wrong direction in the collections. The material presented in this article is first published and present Batumi's life In the end of 19th and beginning of 20th centuries to the scientific community. This is only a small part of the previously unknown artifacts, the authors whose attitude towards is characterized by a deep cultural approach to the Georgia. He was concerned with the study of Georgian artistic traditions and their historical significance. We believe that further research, which we intend to do, will present Eisner art's from whole creativity.

ილუსტრაციები/Images:

სურ./imag.1

სურ./imag.2

სურ./imag.3

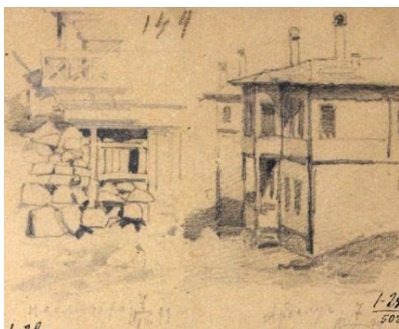
სურ./imag.4

სურ./imag. 5

სურ./imag.6

სურ./imag7.

სურ./imag.8

სურ./imag.9

სურ./imag.10

სურ./imag.11

სურ./imag. 12

სურ./imag.13

სურ./imag.14

სურ./imag.15

სურ./imag.16

სურ. /imag.17

სურ./imag.18

სურ. /imag.19

სურ./imag.20

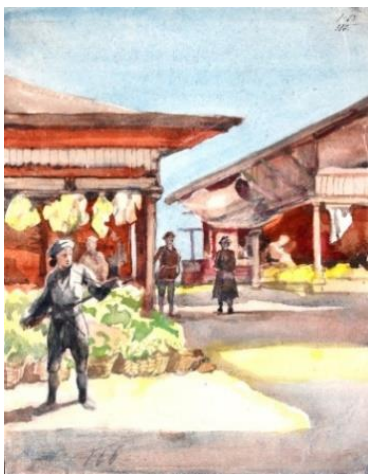
სურ./imag.21

სურ./imag.22

სურ./imag.23

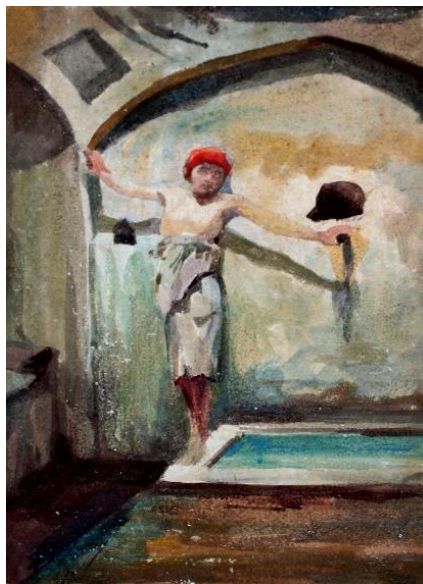
სურ./imag.24

სურ. /imag.25

სურ./imag. 26

სურ./imag.27

ტოპონიმის „ბარცხანა“ – ეტიმოლოგიისათვის

აბსტრაქტი: ნაშრომში წარმოდგენილია ტოპონიმი „ბარცხანის“ გეოგრაფიული სახელთან დაკავშირებული ისტორიულ – ფოლკლორული მასალები. კერძოდ, კვლევა ეხება ბათუმის ერთ – ერთი უბნის სახელწოდებასთან დაკავშირებულ ისტორიასა და ხალხში არსებული ნიმუშების მეცნიერულ ანალიზს.

ნაშრომში წერილობითი წყაროების, ფოლკლორული მასალების საფუძველზე, განხილულია მეცნიერთა მიერ წლების განმავლობაში გაანალიზებული ესა თუ ის ჰიპოთეზა. ასევე წარმოდგენილია ჩვენეული ინტერპრეტირება მოცემულ საკითხთან მიმართებაში. რამეთუ მეცნიერთა ნაწილი ტოპონიმ „ბარცხანის“ გენეზის უცხოენასთან კავშირში მოიაზრებს, ხოლო ნაწილი კი მეგრულ – ლაზურთან მიმართებაში განიხილავს.

მაგრო და მიკრო ტოპონიმები, როგორც მისი წარმომქმნელი ხალხის მრავალსაუკუნოვანი განვითარების მუდმივი ენობრივი თანამგზავრი, მნიშვნელოვანი ინფორმაციულობით გამოირჩევა. მას განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს ზეპირსიტყვიერი მასალათა შესწავლის საქმეში.

ჩვენი კვლევა, სწორედ ერთ-ერთი ტოპონიმის ეტიმოლოგიურ ანალიზს შეეხება, რომელიც ფოლკლორული თვალსაზრისით იქნება გაანალიზებული.

საკვანძო სიტყვები: ძველი ბათუმი, ბარცხანა, ბარცხინანა, ფოლკლორი, დოლოგანი

Key words: Old Batumi, Bartskhana, Bartskhinana, Folk, Dologani

ბათუმი და მისი შემოგარენი ქართველ და უცხოელ მკვლევართა კვლევის ობიექტი ოდითგანვე ყოფილა. „ბათუმის შესახებ პირველი ცნობები ძვ. წთ – ის მე-4 ის ბერძენი ფილოსოფოსის არისტოტელეს ნაშრომებში გვხვდება. იგი შავი ზღვის სანაპიროზე კოლხეთში მდებარე ქალაქს „ბათუსის“ სახელით მოიხსენიებს. ამავე სახელით იცნობდნენ ქალაქს რომაელი მწერალი პლინიუს უფროსი და ბერძენი გეოგრაფი ფლავიუს არიანე... ქალაქის შემოსასვლელში, მდ. ყოროლისწყლის მიდამოებში ჩატარებულმა არქეოლოგიურმა სამუშაოებმა ცხადყო, რომ მოსახლეობა ამ ადგილებში ძვ.წ. მეორე-პირველი ათასწლეულების მიჯნაზე ცხოვრობდა და მეზობელ ხალხებთან მჭიდრო სავაჭრო ურთიერთობები ჰქონდა. ძველი ბათუმის ცენტრად თამარის დასახლებაში არსებული, თამარის ციხედ წო-

დებული ბორცვი ითვლებოდა, რომელიც ყოროლისწყლის ხეობაში ეკონომიკურ და კულტურულ ცენტრს წარმოადგენდა [\[https://batumi.ge/ge/?page=show&sec=2\]](https://batumi.ge/ge/?page=show&sec=2).

ბათუმის შესახებ წერილობითი წყაროები საკმაოდ მოგვეპოვება, მაგრამ ქალაქის უბნებისა და გარეუბნების შესახებ ინფორმაცია მწირი და საკამათოა. მეცნიერთა ნაწილი ტოპონიმ „ბარცხანის“ გენეზისს უცხო ენასთან კავშირში მოიაზრებს, ხოლო ნაწილი კი მეგრულ – ლაზურთან მიმართებაში განიხილავს.

ბარცხანა ისტორიული წყაროების მიხედვით, ოდითგანვე ბათუმის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან დასახლებას წარმოადგენდა. მას მრავალსაუკუნოვანი ისტორია გააჩნია. ბათუმთან ერთად ამ უბნის სახელწოდება მოხსენიებულია სხვადასხვა ავტორთა მონოგრაფიებსა თუ სტატიებში.

„ბათუმის როგორც ქალაქის ისტორია, მჭიდრო კავშირშია ჩვენი ქვეყნის, მისი სამხრეთ-აღმოსავლეთი შავიზღვისპირეთის იმ გეოპოლიტიკურ მდგომარეობასა და ფუნქციასთან, რასაც იგი ასრულებდა ისტორიის ცალკეულ ეტაპზე, მსოფლიოსა და რეგიონის ეკონომიკისა და პოლიტიკაში ევროპა-აზიის სავაჭრო გზებზე მდებარეობა, მოხერხებული და ღრმა ნავსაყუდელი, ზომიერი კლიმატი, მდიდარი და მრავალფეროვანი ფაუნა და ფლორა, კონტრასტული რელიეფი, ქარებისგან ბუნებრივი დაცულობა, ამ მხარეს და კერძოდ ბათუმის შემოგარენს, უცხოელთათვის მიმზიდველს და უძველესი დასახლებების გაჩენისათვის კარგ პირობებს ქმნიდა *[დასაძიძე, 2016: 14]*.

ისტორიულად, 1878 რუსეთ-თურქეთის ომის, აჭარის განთავისუფლების შემდგომ ბათუმის განვითარება სწრაფი ტემპით დაიწყო. განსაკუთრებით კი აღორძინდა, 1883 ბაქო-თბილისი- ბათუმი სარკინიზო ხაზის ამოქმედებისა და 1986 წელს პორტო-ფრანკოს გაუქმების შემდეგ. ამასთან დაკავშირებით დ. კლდიაშვილის წერდა: ბათუმი ყველასათვის საშოვარ ადგილად შეიქმნა... საზოგადოება დასახლდა იქ სადაც ჭაობიანი ადგილები იყო *[კლდიაშვილი, 1984:37]* მის დაწინაურებაში განსაკუთრებული როლი ითამაშა ბაქოს ნავთობმა, რომელიც საზღვარგარეთ ბათუმის ნავსადგურიდან გაჰქონდათ. ყოველივე ამან ბათუმი მსხვილ სავაჭრო-ცენტრად აქცია *[სიორიძე, 1995:78]*. ბარცხანა იყო ბათუმის ის შემოგარენი, რომელიც ძირითად ფუნქციას ასრულებდა მის ცხოვრებაში. მის მიმდებარე ტერიტორიებზე იყო ფაბრიკა - ქარხნები. „1898 წლის მონაცემებით როტშილდების ქარხანაში 4000 მუშა ყოფილა დასაქმებული, რომელთა უმეტესობა ბარცხანაში დასახლებულა *[აჭარის ისტორიულ..., 1973: 28]*.

ბარცხანა, მიუხედავად იმისა რომ ძველი ბათუმის ადმინისტრაციული ცენტრის, კერძოდ თამარის დასახლებასთან ახლოს ყოფილა, ამ მიდამოებში მხოლოდ მუშები ცხოვრობდნენ. „ბარცხანის წყლის მდინარის ნაპირები 18-20 წლის წინათ დაფარული იყო ხე-ტყით და ბარდ - ეკალიც განსაკუთრებით მარჯვნივ, სადაც დღეს ბარცხანელები ცხოვრობენ. მარა მას შემდეგ დრონი იცვალენ და ბარცხანას არე-მარემაც სახე გამოიცვალა *[კომახიძე, 2003: 65-66]*. თუმცა დღევანდელი ცნობების მიხედვით, მასიური დასახლება მოსახლეობისა ოჯახებთან ერთად

1915-20-იან წლებში მომხდარა. იქ დასახლებულები ქალაქის ფაბრიკა-ქარხნებში მომუშავეთა ოჯახებს წარმოადგენდნენ. ისინი როტშილდების ქარხნის, მდინარე ბარცხანის გადაღმა ნაპირზე (წყლისპირის ქუჩაზე) დასახლებულან.

მეცნიერთა აზრით, ბარცხანა მებრძოლი სულის ადამიანებს დაუარსებიათ. რასაც ამჟამინდელი მონათხრობიც ეხმიანება. ბათუმის ელმავალი ქარხნის მემანქანეს ბიჭიკო გოგუაძეს, ბარცხანაში, აგარაკის ქუჩაზე, 1943 წელს დაუწყია ცხოვრება. იმ დროისათვის ამ მიდამოებში, ამ ქუჩაზე, 20-25 კომლი ცხოვრობდა. ის დღევანდელ დღესავით იხსენებს მაშინდელ ბარცხანის კლიმატურ მდგომარეობას. ასევე იხსენებს თავდაპირველად აქაურ მცხოვრებლებად ე.წ. „სტარავერიუშები“ ითვლებიანო, შემდგომში კი მალიევი, ხუნდაძეები, მალთაყვები, მუხაშავრიები, წყლისპირის ქუჩაზე ლომთათიძეები, ნადარეიშვილები, ფედიჩკინები, შავიშვილები და სხვა *[მიქელაძე, 2019: 5]*.

ქალაქის ეს უბანი თავიდანვე გამოირჩეოდა თავისუფალი ნების ადამიანებით. 1905-07 წლების რევოლუციის დროს ბარცხანა ანტისამთავრობო მოძრაობის ბასტიონად გადაიქცა. რსდმპ (რუსეთის სოციალურ დემოკრატიული მუშათა პარტია) ბათუმის კომიტეტს აქ ჰქონდა ბინა დადებული და „ბარცხანის გუბერნატორის“ სახელწოდებით საკმაოდ დიდხანს თითქმის ერთპიროვნულად განაგებდა ქალაქს *[ჯიბაშვილი, 2009: 115]*.

ბარცხანა რომ საიდუმლო შეხვედრების ადგილი იყო, ამას ადასტურებს არაერთი ისტორიული წყაროც, სადაც წერია: „თავისი აქტიურობით გამოირჩეოდა რსდმპ ბათუმის კომიტეტის სამხედრო ორგანიზაციის ბარცხანის ჯგუფი, რომელსაც ბარცხანაში ჰქონდა კონსპირაციული შეხვედრის ადგილები ანტი სამთავრობო მუშაობას აწარმოებდა ახლო მდებარე სამხედრო ნაწილების ჯარისკაცებში *[Чупок, 1960: 158-160; ჯიბაშვილი, 2009: 115]*. ბარცხანა იხსენიება ბათუმის ისტორიულ რეალიებში, მისი სახელი განუყოფელია ბათუმის ისტორიასთან მიმართებაში.

ბარცხანის მცხოვრებლების გადმოცემები ერთობ საინტერესო და მნიშვნელოვანია. ფოლკლორულ ნიმუშებში ვაწყდებით ტოპონიმ „ბარცხანის გენეზისთან დაკავშირებულ გადმოცემებს, რომლებსაც სხვადასხვა ვერსიამდე მივყავართ. მოსახლეობის გადმოცემით, ამ მიდამოებში თურქებს იარაღისა და ტყვია – წამლის საწყობი ჰქონიათ. კერძოდ, ამჟამინდელი მდ. ბარცხანის გადმოღმა წყლისპირის ქუჩაზე (მდინარე ბარცხანის განაპირა ქუჩა) და მეორე ამჟამინდელი რივიერას მიმდებარე ტერიტორია. ნაწილი საზოგადოებისა მის ეტიმოლოგიას თურქულ სიტყვა ბარუთხანასთან („ბარუთ“ – თოფის წამალი, დენთი; „ხანა“ – საცავი) აკავშირებს. ოდითგანვე იარაღის შემნახველი საწყობები, საცავები მიწისქვეშა ოთახებში ყოფილა განთავსებული. ეს მიდამოები ჭაობითა და გაუვალი ადგილებით ყოფილა გამორჩეული, ამიტომაც ის ყველა დროის ხელისუფალთათვის ხელსაყრელ ადგილს წარმოადგენდა *[მიქელაძე, 2019: 4]*.

საბჭოთა პერიოდში ბათუმზე არსებულ საექსპორტო თემებში მითითებული იყო, რომ ბარცხანა მომდინარეობს თურქული სიტყვიდან „ბარუთ-ხანა“ (დენტის საცავი), სხვა ვერსიით „ბარ – (ც) – ხანა“ თითქოს ნიშნავდა ადგილს, სადაც „სპეციალურად გამოყოფილი მოხელე მოსახლეობას ხელისუფლების ოპერატიულ გადაწყვეტილებას აცნობდა“ („ბარ“- საჯაროდ გამომცხადებელი სპარსულად, „ხანა“ – ადგილი) [*ბეჟირიშვილი, 2001:54-55*].

საყურადღებოა, ინფორმაცია 1921-იანი წლების ბარცხანის ისტორიიდან. კერძოდ, „1924 წლის სექტემბრის შუა რიცხვებში აჭარის საგანგებო ხუთეულმა საქართველოს საგანგებო კომისიისაგან მიიღო ცნობა, რომ აჭარაში ახალი გამოსვლები მზადდებოდა. აღნიშნულთან დაკავშირებით სასწრაფოდ შეიკრიბა აჭარის საგანგებო ხუთეული, რომელმაც მიიღო დადგენილება, რომლის თანახმად აჭარის სამაზრო სამეულებს უნდა გაეგრძელებინათ თავიანთი მოვალეობის შესრულება. აჭარის სამაზრო სამეულებთან აქტივისტთა რაზმები უნდა ჩამოყალიბებულიყო. კომუნართა რაზმის უფროს ჩაჩბას დაევალა, რომ ყველა კომუნარის მობილიზება დაეწყო, ხოლო ბათუმის სამხედრო გარნიზონის უფროსს – სამხედრო ძალებით ფოსტა-ტელეგრაფის დაცვა განეხორციელებინა. ამავე დროს საგანგებო ხუთეულმა თავის განკარგულებაში დატოვა საპატრულო ნაღი „სოციალიზმის ვარსკვლავი“, შავი ზღვის ბათუმის სანაპიროს კონტროლის გასაძლიერებლად. აჭარის საგანგებო კომისიას მიეცა დავალება ყველა ანტისაბჭოთა პირი დაეპატიმრებინა. ამავე დროს აჭარის საგანგებო კომისიას ბარცხანის, ჭაოზისა და ორთაბათუმის მოსახლეობისაგან იარაღი უნდა ამოეღო [*მანველიძე 2006: 50*].

ასევე ყველასათვის ცნობილი ფაქტია, ბარცხანაში მოღვაწეობდა, ფარულ კრებებს მართავდა, თავს აფარებდა ი.ბ. სტალინი რომელიც წლების განმავლობაში იმალებოდა... აქ აწყობდა შეხვედრებს და გამოდიოდა მენშევიკების წინააღმდეგ სიტყვით, 1900-იან წლებში [*მიქელაძე, 2019: 4*].

ქართველი მეცნიერები ი. ბეჟირიშვილი აღნიშნავს, რომ ქედის რაიონში არსებობს მიკრო-ტოპონიმი „ბარცხანა“, ხოლო იმავე რაიონის სოფ. დოლოგანთან ჩამოედინება მდ. „ბარცხანილეუ“ და ადასტურებს, რომ ეს ტერმინი ქართულია და არა თურქული.

მართლაც, აჭარაში, განსაკუთრებით ქედის მუნიციპალიტეტში, ბევრია ისეთი ტიპის ფონეტიკურად ურთიერმსგავსი ტოპონიმები, როგორებიცაა ბარცხანა-ფარცხანა-ბამგნარა-ბამგარა და სხვა [*სიხარულიძე, 1958: 47-85*].

ქართველი მეცნიერების შრომებიდან ირკვევა, რომ ბარცხანა ჯერ ადგილს ერქვა და შემდეგ გადავიდა მდინარეზე. მკვლევარი ი. ბეჟირიშვილი მიიჩნევს, რომ ბარცხანა (რომ საუბარია ბათუმის უბანზე) ამ ადგილს ეწოდება, როგორც ბარში არსებულ რცხალ ანუ სასვენ მიწას (ბარ -რცხალ - ა - ბარცხალ - ა - ბარცხან - ა), თუმცა არ გამოირიცხავს, რომ ტოპონიმი შეიძლება წარმომდგარიყო მცენარეების – რცხილას ან ბამგი – ბარცხის სახელწოდებიდან [*ბეჟირიშვილი, 2001: 55-56*]. ბამგი ბარცხის სახელიდან მიღებულად მიიჩნევენ ტოპონიმ ბარცხანას

მკვლევარები ნარგიზ ახვლედიანი *[ახვლედიანი, 2000: 241-242]* და გურამ ბედოშვილი *[ბედოშვილი, 2002: 78-79]*.

ერთობ მნიშვნელოვანია თითოეული მეცნიერის კვლევა, თუმცა საკითხი მაინც კითხვითი ნიშნის ქვეს რჩება. საკვლევი დოლოგნის, კერძოდ კი უძველესი უბნის **ბარცხანა** // **ბარცხინას** (ამჟამად სოფელი ჭინკაძეები) მიდამოები და მისი ისტორიები.

გასათვალისწინებელია „ბარცხანას სახელით ორი მდინარეა ცნობილი, ორივე აჭარის ქედის ერთი და იმავე მთიდან გამოდის და ერთი აღმოსავლეთიდან დასავლეთისაკენ მიედინება და ბათუმთან ახლოს ერთვის ზღვას, ხოლო მეორე - აჭარის წყლის შენაკადი - ჩრდილოეთიდან სამხრეთისაკენ მიედინება და გამოდის და ერთი აღმოსავლეთიდან დასავლეთისაკენ მიემართება და ბათუმთან ახლოს ერთვის ზღვას, ხოლო მერე - აჭარისწყლის შენაკადი - ჩრდილოეთიდან სამხრეთისაკენ მიემართება“ *[მურიე, 1962: 39]*. რაც თავის დროზე ჟან მურიესათვის არ დარჩენილა შეუმჩნეველი.

შესაბამისად, შემდგომი კვლევებისას ძირფესვიანადაა შესასწავლი ორთაბათუმისა და შემოგარენის ისტორია. მისი მთავარი ქედის კვლევა-ძიება, საიდანაც ორი მდინარე იღებს სათავეს: ერთი ორთაბათუმის მხრიდან მიედინება და დღემდე ინარჩუნებს ბარცხანის მდინარის სახელწოდებას, ხოლო მეორე კი ჭინკაძეების მხარეს ჩამოედინება. ოღონდ მას ამჟამად ზხანას უწოდებენ. საარქივო მასალების მიხედვით, კერძოდ, XV-XVI საუკუნის რუკებზე კი აღნიშნულია მდინარე ბარცხინა...

ამრიგად, კვლევებმა ერთხელ კიდევ ცხადყო, რომ ბარცხანა ძველი ქართული ტერმინია და ერთობ მნიშვნელოვან შესწავლას ელის. მისი გენეზისი ღრმა და ამოუცნობია.

ჩვენი ვარაუდით, მისი გენეზისი უძველესია, დოლოგანში არსებულმა მიკრო და მაკრო ტოპონიმებმა გვაფიქრებინა, რომ შესაძლოა მას ფესვები ანტიკურ ხანაში ეძებნებოდეს.

ზემო აღნიშნულიდან გამომდინარე, მაკრო და მიკრო ტოპონიმები, როგორც მისი წარმომქმნელი ხალხის მრავალსაუკუნოვანი განვითარების მუდმივი ენობრივი თანამგზავრი, ინფორმაციულობით გამოირჩევა. ჩვენი კვლევა, სწორედ ერთ-ერთი ტოპონიმის ეტიმოლოგიურ ანალიზს შეეხო და ფოლკლორული თვალსაზრისით იქნა გაანალიზებული.

გამოყენებული ლიტერატურა:

აჭარის ისტორიულ..., 1973: – „აჭარის ისტორიულ-რევოლუციური ადგილები“, ბათუმი.

ახვლედიანი, 2000: – ახვლედიანი ნ., „ბარცხან“-ისა და „ჭურია“-ს ეტიმოლოგიე-ბისათვის, კრ.: „საენათმეცნიერო ძიებანი“, X, თბილისი.

ბედოშვილი, 2002: – ბედოშვილი გ., ქართულ ტოპონიმთა განმარტებით -ეტიმოლოგიური ლექსიკონი, თბილისი

ბექირიშვილი, 2001: – ბექირიშვილი ი., აჭარის გეოგრაფიულ სახელთა ლექსიკონი, ბათუმი.

დიასამიძე, 2016: – დიასამიძე ზიჭიკო, „ბათუმი – მომავლის ქალაქი“, კრებულიდან „ისტორიული ეტიუდები II, გამ. „ბათუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი“ ბათუმი.

კლდიაშვილი, 1984: – დავით კლდიაშვილი, ჩემი ცხოვრების გზაზე, გამომცემლობა „საბჭოთა აჭარა“, ბათუმი.

კომახიძე, 2003: – კომახიძე თ., ლუკა ასათიანი, გამ. „საბჭოთა აჭარა“, ბათუმი.

მანველიძე, 2006: – მანველიძე ირაკლი, საზოგადოებრივ - პოლიტიკური და სოციალურ - ეკონომიკური ვითარება აჭარაში 1921-1930 წლებში, გამომცემლობა „ბათუმის უნივერსიტეტი“, ბათუმი.

მიქელაძე, 2019: – მიქელაძე ნ., ექსპედიციის მასალები, ბათუმი, პირადი არქივი.

მურიე, 1962: – ჟან მურიე, ბათუმი და ჭოროხის აუზი, „სახელმწიფო გამომცემლობა“, ბათუმი.

სიორიძე, 1995: – სიორიძე მ., ბათუმის როლი ნავთობის მსოფლიო ბაზრისათვის ბრძოლაში (1883-1918წ.), ბსუ შრომები (ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა სერია), I, ბათუმი.

სიხარულიძე, 1958: – სიხარულიძე ი., სამხრეთ – დასავლეთ საქართველოს ტოპონიმიკა, (აჭარის ასსრ), გამ. „საბჭოთა საქართველო“, I, ბათუმი.

ჯიბაშვილი, 2009: – ჯიბაშვილი ო., ბათუმის უბნების ისტორიიდან – ბარცხანა, კრ.: „ბათუმი – წარსული და თანამედროვეობა“ (საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალები), ბათუმი.

<https://batumi.ge/ge/?page=show&sec=2>.

Etymology of the Toponym “Bartskhana”

Summary

The work presents historical-folklore materials related to the geographical name of Bartskhana toponym. Specifically, the study deals with the history of the name related to one of the districts of Batumi and gives the scientific analysis of the patterns existing in the consciousness of the people.

The work, based on written sources and folklore, discusses some of the hypotheses analyzed by scientists over the years. Our interpretation of this matter is also presented. A part of the scholars considers the genesis of "Bartskhana" in relation to a foreign language, while others think that the name has Megrelian or Laz root.

According to historical sources, Bartskhana has long been one of the most important settlements in Batumi. It has a centuries-old history. Along with Batumi, the name of this district is mentioned in the monographs or articles of various authors.

The stories and sayings of the inhabitants of Bartskhana are interesting and important. In folklore patterns, we come across the toponyms of the genesis of “Bartskhana” that lead to different versions. According to some of the inhabitants, the Turks had a warehouse for weapons and bullets in this area. In particular, it was situated in the opposite street of the Bartskhana River and the area of current restaurant “Riviera”. A part of the society relates its etymology to the Turkish word “barut” (gunpowder) - for weapon, and "Hannah" (place). A long time ago, weapons storage and depots were located in underground rooms. These areas were dotted with wetlands and impassable places, so it was a convenient place for the authorities of all time [Mikeladze. 2019:4].

From the works of Georgian scientists, it has become clear that Bartskhana was first named the place and later the term moved to the river. The researcher Bekirishvili believes that “Bartskhana” (that is, a district in Batumi) is the name of the place and means a grassland in the low, flat area (Bar – low flat area; rtskhal – grassland; Bartskha-l-a – Bartskha-n-a). However, he does not exclude that the toponym can be derived from the name of the plants - hornbeam or duckweed [Bekirishvili, 2001: 55 - 56]. The Toponyms Bartskhana is also considered to be the name derived from the name Bartskh by the scholars Nargiz Akhvlediani [Akhvlediani, 2000: 241 - 242] and Guram Bedoshvili [Bedoshvili, 2002: 78-79].

The research of each scientist is important, but the question still remains unsolved. The history of Dologani area, particularly the ancient site Bartskhanana / Bartskhinana (now the village of Chinkadzebi), is to be studied.

It should be noted, there are “two rivers known as Bartskhana, both of them coming from the same ridge in Ajara. One of them flows from the east to the west and encloses

the Black Sea near Batumi, and the other - Adjaristskali tributary – heads from the north to the south” [Murie, 1962:39]

Consequently, the history of Ortabatumi and its surroundings should be deeply studied and its main ridge thoroughly explored in further researches as this is the place from which two rivers originate: one flowing from Ortabatumi and still retaining the name of the Bartskhana River, and the other flowing to the Chinkadzebi side. The latter is called the River Bzana. According to archival materials, in particular, the maps of the 15th - 16th centuries indicate the river Bartskhinana ...

Thus, studies have once again shown that Bartskhana is an old Georgian term and one that awaits meaningful study. Its genesis is profound and unknown.

We speculate that its genesis is ancient, taking into consideration micro and macro toponyms in Dologani suggesting that it may be traced back to ancient times.

Summing up the above mentioned supposition, macro and micro toponyms, as a constant linguistic companion of the centuries-old development of its constituent people, are distinguished by their informational suggestions. Our study focused on the etymological analysis of one of the toponyms and was analyzed from a folk perspective.

აჭარის ხალხური ხუროთმოძღვრების ღირსშესანიშნავი საცხოვრებელი და სამეურნეო ნაგებობანი

აბსტრაქტი: სამეცნიერო ნაშრომი ეხება წარმართული დროის საცხოვრებელ და რელიგიურ ნაგებობებსა, ქვებზე ადამიანის მიერ შესრულებულ ნაკაწრებს, რომლებიც მდებარეობს კურორტ ბეშუმში მდებარე „ყვერულის“ დასახლებაში. გაკეთებულია დასკვნები და გამოთქმულია მოსაზრება, რომ ეს ისტორიული შენობები ნამდვილად იმსახურებს ძეგლის სტატუსის მინიჭებას.

საკვანძო სიტყვები: ბეშუმი, ყვერული, ნამოსახლარები, დოლმენური კულტურა

Key words: Beshumi, Kveruli, Settlements, Dolmen Culture

* * *

აჭარის ხალხური ხუროთმოძღვრების ღირსშესანიშნავი საცხოვრებელი და სამეურნეო ნაგებობების ერთი ნაწილი ქვისაა და ადრეული რკინის ხანას უკავშირდება, ნაწილი კი ფეოდალურ ხანას – XIX საუკუნის ჩათვლით.

არქაული ნამოსახლარიდან ჩვენ განვიხილავთ ორ ნამოსახლარს, ერთ საკულტო ნაგებობას და ადამიანის მიერ შესრულებულ ნაკაწრებს, რომლებიც საცნობარო ნიშნებს უნდა წარმოადგენდეს.

აღნიშნული ძეგლები მდებარეობს კურორტ „ბეშუმის“ მიმდებარე ადიგენის მიმართულებით ტყის მასივში არსებულ ტერიტორიაზე, რომელიც „ყვერულის“ ნამოსახლარის სახელითაა ცნობილი. იგი ზღვის დონიდან 1600 მეტრის სიმაღლეზეა და ორ ხევს შორის მოთავსებულ მოგრძო შემადლების ბორცვზეა განლაგებული, მდინარე ფოცხოვის მარცხენა შენაკად ღელე-ბეშუმის ხეობაში. სუბალპურ ზონაში. „ყვერულის“ ნამოსახლართა კომპლექსი 600 კვ. მეტრის ფართს მოიცავს. ა. ინაიშვილი სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს არქეოლოგიური ექსპედიციის 1972 წლის მუშაობის შედეგები. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ძეგლები IV. „მეცნიერება“ თბილისი 1974. ჯ. მიქელაძე, დოლმენური კულტურის ძეგლები სამხრეთ საქართველოში („ყვერულის“ ნამოსახლართა კომპლექსი. გამომცემლობა „ბათუმის უნივერსიტეტი, 2004. ბათუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი. საქართველოს ისტორიის კათედრა. საისტორიო მაცნე. შრომების კრებული XIII).

დოლმენური ნაგებობების მკვლევარ პროფესორ გ. გრიგოლიასთან ერთად დაზვერვითი არქეოლოგიური გათხრები ჩავატარეთ და ჩვენს მიერ ორი საცხოვრისი იქნა აზომილი და აღწერილი. ისინი მიწაშია განთავსებული (ტაბ. 1.).

„ყვერულის“ ნამოსახლართა კომპლექსიდან სამასიოდ მეტრის დაშორებით, განცალკევებით დგას დოლმენური ნაგებობა. იგი ნახევრად მიწაშია განთავსებული. მისი იატაკის გეგმა სწორკუთხოვანია. 1,10 მ X 2,30 მ განზომილებით. კედლები მშრალი წყობით. დიდრონი ქვებითაა ნაშენი, იატაკი ბრტყელი ქვებითაა წარმოდგენილი. შესასვლელის მარჯვენა მხარეს ქვის სახურავის საყრდენად გამოყენებულ მონოლითურ ქვაზე კაცის თავის პროფილია გამოხატული. აღნიშნული ძეგლი ყველა მონაცემებით წარმართული ხანის საკულტო ნაგებობას უნდა წარმოადგენდეს (ტაბ. 2.).

„ყვერულის“ ნამოსახლართა კომპლექსში დიდ ინტერესს იწვევს, აგრეთვე ადამიანის ხელით შესრულებული ნაკაწრები, რომლებიც წარმოდგენილია სხვადასხვა ზომის ქვებზე. ნაკაწრები გვხვდება, როგორც საცხოვრისის შიგა და გარე ადგილებში, ასევე, სამიმოსვლო გზებზე. ნაკაწრების ნაირგვარი გრაფიკული გამოსახულებები საცნობარო ნიშნებს უნდა წარმოადგენდეს და დამწერლობის ერთგვარ ნიმუშადაც შეიძლება მივიჩნიოთ. საინტერესოა, რომ ქვებზე შესრულებული ნაკაწრები ადამიანის ხელისგულზე არსებული ხაზების მსგავსია (ტაბ. 3.). იმედია ამ მიმართებით კვლევა-ძიება გაგრძელდება და ბურუსით მოსილ გაურკვევლობას ნათელი მოეფინება, ბრინჯაოსა და რკინის ცულის გამოგონებამ და გამოყენებამ ადამიანს საშუალება მისცა მშენებლობაში ქვასთან ერთა ხის მასალაც ჩაენაცვლებინა. თანდათანობით ხის გამოყენება უფრო მოსახერხებელი ხდება და ნაგებობების მშენებლობაში დაწინაურებულ ადგილს ხის მასალა იჭერს.

ძვ. წ. V-I საუკუნეებში იმდენად განვითარდა და მომძლავრდა ხის მასალით მშენებლობა, რომ უცხოელი მოგზაურებიც დიდად დაინტერესებულან. მაგ. უცხოელ მწერალთა შორის კოლხურ საცხოვრებლებსა და საერთოდ ნაგებობებს პირველად (ძვ. წ. V ს.) ბერძენმა ისტორიკოსმა ქსენოფონტემ მიაქცია ყურადღება (ქსენოფონტე „ანაბასისი“, უცხოური წყაროები საქართველოს შესახებ, წიგნი XV, თბ., 1967. გვ. 93-103).

კოლხურ ხუროთმოძღვრებაზე ძვირფასი ცნობები დაგვიტოვა ვიტრუვიუსმა (В. Витрувий, Десять книг об архитектуре. М., 1936, с. 41, 42; Л.В. Сумбадзе. Колхидское жилище по Витрувию. Тб., 1960. С. 56). ხალხურმა ხუროთმოძღვრებამ იმდენად განაცვიფრა და დააინტერესა უცხოელი არქიტექტორი, რომ მან დეტალურად აღწერა ნაგებობების დაგეგმარება, მშენებლობის კონსტრუქცია, სამშენებლო მასალა და მშენებლობის თავისებურებანი. ჩვენ ორსართულიანი ჯარგვალი სახლები დავაფიქსირეთ ბეშუმის მიმდებარე იაილებზე. ერთზე ნაჩვენებია მშენებლობის პროცესი და ის თავისებურება, რაც ვიტრუვს აქვს აღწერილი თავის ნაშრომში (გ. ჩიტაია „ხევსურული „სახლის „სენე“, ანალები, ივ. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის ინსტიტუტის შრომები, 1, თბ., 1947, გვ. 145-147, აღ. რობა-

ქიძე, დასახლების ფორმათა საკითხისათვის ზემო აჭარაში, ბათუმის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის შრომები, II, ბათუმი, 1960, გვ. 19).

აჭარაში სიტყვა „ჯარგვალს“, სიტყვა „ძელი“ ენაცვლება. მაგ. ერთსართულიანი ან ორსართულიანი ძელიური სახლი. ძელიური სახლები ძირითადად ალპურ ზონაშია წარმოდგენილი.

ერთსართულიან ჯარგვალს ძირითად ჯარგვალსაც უწოდებენ, ორსართულიანს კი ზედშედგმულ ჯარგვალს. ჯარგვალი მრგვალ ხეს ნიშნავს, მისი განვითარებული საფეხურია გაკუთხული ანუ გათლილი ჯარგვალი. მას თანდათანობით ენაცვლება გათლილი ფიცარი, გათლილ ფიცარს კი ენაცვლება დახერხილი ფიცარი.

მთიან აჭარაში ხის მასალის სიუხვის გამო საცხოვრებლებსა და სხვა ნაგებობებს ძირითადად დახერხილი ხის მასალისგან აკეთებდნენ. ქვემო აჭარაში კი პირველი სართული უფრო მეტად ქვა მასალით შენდებოდა მეორე სართული კი ხის მასალით.

აჭარაში სახლთმშენებლობის განვითარებამ შესაძლებლობა მისცა წარჩინებულ და შეძლებული გვარის წარმომადგენლებს ეკეთებინათ ისეთი გამორჩეული სახლები, რომლებიც მნახველთა ყურადღებას მიიქცევდა.

აჭარაში დღემდე მოღწეული ხალხური ხუროთმოძღვრების ღირსშესანიშნავი საცხოვრებელი და სამეურნეო ნაგებობანი საჭიროებენ მოვლა-პატრონობას და, რაც მთავარია, ძეგლის სტატუსის მიცემას, რომ მათ სიცოცხლე გავუხანგრძლივოთ. წინააღმდეგ შემთხვევაში, მოკლე დროში დაინგრევა და განადგურდება ისეთი უნიკალური სახლები, როგორიც იყო თავდგირიძეების სახლი სოფელ მახუნცეთში, ვარშალომიძის სახლი სოფელ ხელვაჩაურში და სხვა მრავალი.

ეგზოტიკურობით, სამშენებლო მასალით, სართულიანობით, კონსტრუქციული თავისებურებებით, ოთახთა დანიშნულება-სეგმენტაციით, გადახურვის ნაირსახეობითა და სხვა რიგი მონაცემებით გამოირჩევიან შემდეგი საცხოვრებელი ნაგებობები:

ხიმშიაშვილების ერთსართულიანი ქვამასალით ნაშენი სახლი, რომელზეც შემდგომში დაშენებული იქნა მეორე სართული (ხულოს მუნიციპალიტეტი, დაბა ხულო) (ტაბ. 4.);

ლ. ქარცივაძის საცხოვრებელი სახლი (შუახევის მუნიციპალიტეტი, სოფ. ოლადაური) (ტაბ. 5.);

ი. მიქელაძის საცხოვრებელი სახლი (შუახევის მუნიციპალიტეტი, სოფ. ლომანაური) (ტაბ. 6.);

ვერძაძის საცხოვრებელი სახლი (ქედის მუნიციპალიტეტი, სოფ. ზუნდაგა) (ტაბ. 7.);

მ. მიქელაძის საცხოვრებელი სახლი. ქედის მუნიციპალიტეტი. სოფ. ჭინკაძეები (ტაბ. 8.);

ნ. კახიძის საცხოვრებელი სახლი (ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტი, სოფ. ზე-
და ჩხუტუნეთი) (ტაბ. 9.).

რ. მაღაყმაძის საცხოვრებელი სახლი (ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტი, სოფ.
ჩხუტუნეთი) (ტაბ. 10.).

ნ. ხინკილაძის საცხოვრებელი სახლი (ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტი, სოფ.
ხინკილეთი) (ტაბ. 11.).

Jemal Mikeladze (Batumi, Georgia)

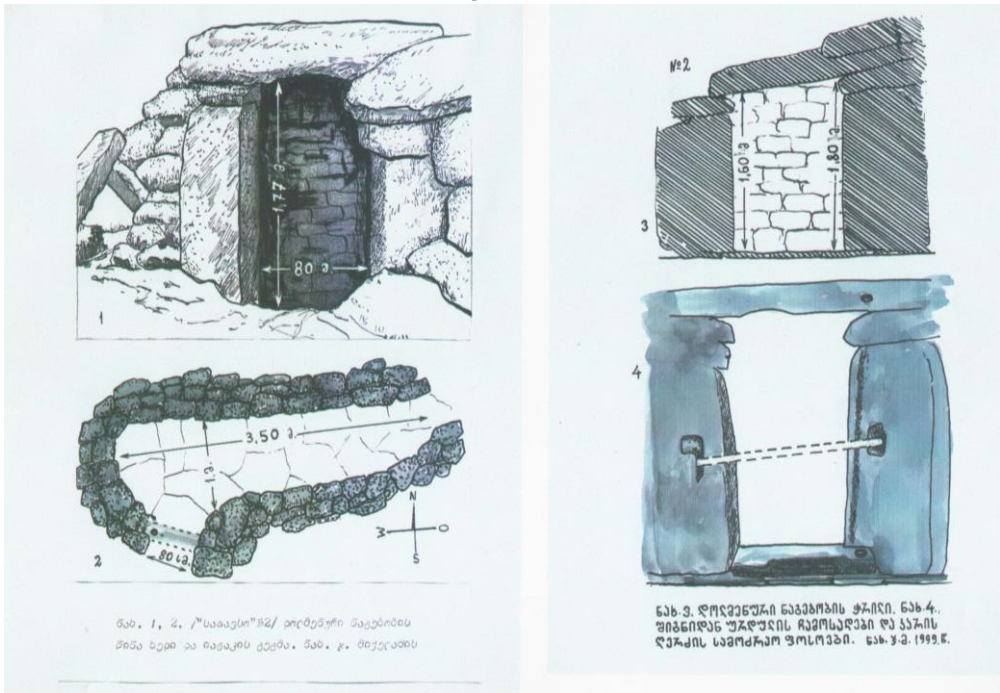
**Historical Architecture of the Residential and Economic
Buildings in Ajara**

Summary

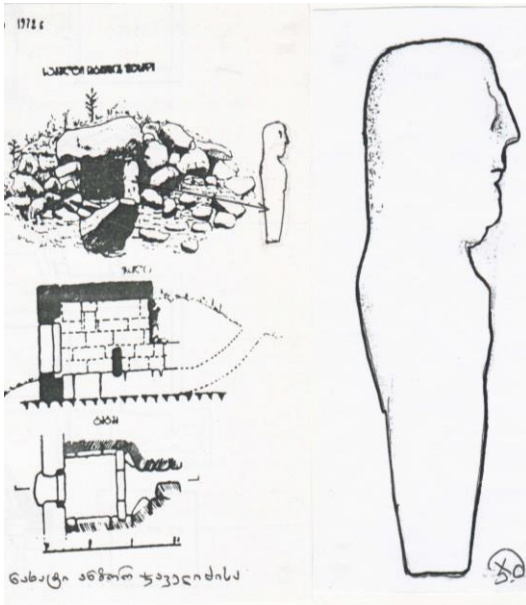
The scientific paper deal with the sculptures of the pagan settlement, religious building and scratches existing on the stones, which are located in the "Kveruli" settlement complex in the resort Beshumi; Statements and comparisons are related to the log house. List of historical residential and economic buildings of the 19th century really deserve the status of a monument.

ტაბულები:

ဇယား. 1.

ဇယား. ၂.

ငံ့. 3.

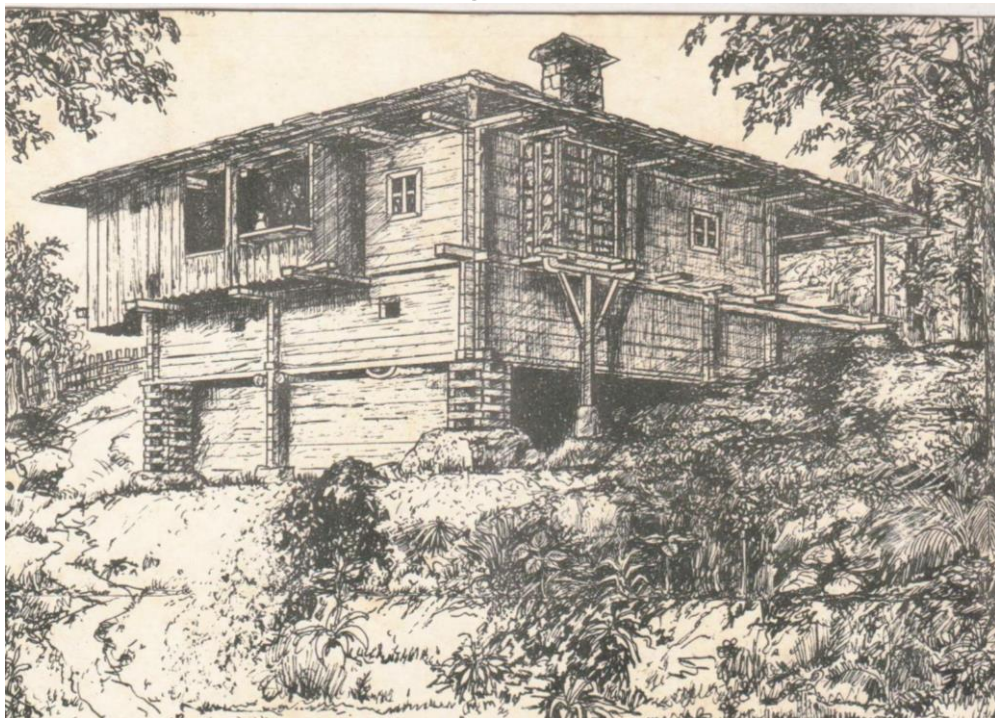
ტაბ. 4.

ტაბ. 5.

ტაბ. 6.

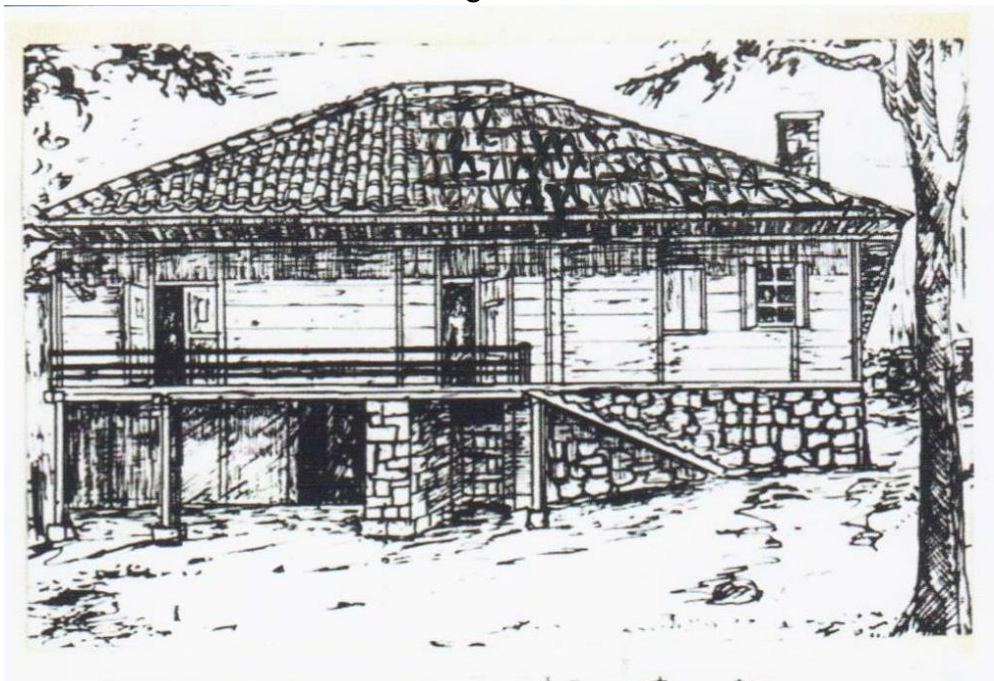
ტაბ. 7.

ტაბ. 8.

ტაბ. 9.

ტაბ. 10.

ტაბ. 11.

ნიკო ნიკოლაძე ოსმალეთის დროინდელი ბათუმის შესახებ

აბსტრაქტი: ქართველ მწერალთაგან ნიკო ნიკოლაძე ერთ-ერთი პირველი იყო, რომელმაც წერილობითი ფორმით მოგვაწოდა ცნობები ოსმალეთის შემადგენლობაში შემავალი ბათუმის შესახებ. მხედველობაში მაქვს 1873 წელს „მოამბეში“ გამოქვეყნებული მისი ნარკვევი „სხვათა შორის (ნაგრძნობი და განაგონი)“, რომელშიც მოთხრობილია ევროპაში მწერლის გამგზავრებასთან დაკავშირებული ამბები. მართალია, ნაწარმოების ეს ეპიზოდი მოცულობით მცირეა, მაგრამ იგი უაღრესად ფასეული წყაროა ბათუმის ისტორიის შესასწავლად.

საკვანძო სიტყვები: ნიკოლაძე, ბათუმი, აჭარა, ოსმალეთი, ლაზისტანი.

Key words: Nikoladze, Batumi, Ajara, Ottoman Turkey, Lazistan.

ქართული მწერლობისა და პუბლიცისტიკის ისტორიაში ნიკო ნიკოლაძე (1843–1928 წწ.) ფაქტობრივად ერთ-ერთი პირველი მწერალი იყო, რომელმაც წერილობითი ფორმით მოგვაწოდა მნიშვნელოვანი ცნობები ჯერ კიდევ ოსმალეთის შემადგენლობაში შემავალი ბათუმის შესახებ. მხედველობაში მაქვს მის მიერ 1873 წელს ჟურნალ „კრებულის“ IV ნომერში გამოქვეყნებული მოგზაურული ჟანრის ნარკვევი – „სხვათა შორის (ნაგრძნობი და განაგონი)“, რომელიც იმთავითვე იქცა მაშინდელი ჩვენი საზოგადოების ინტერესის საგნად.

ხსენებულ მხატვრულ-დოკუმენტურ ტექსტში ღრმად შთამბეჭდავი სახითაა მოთხრობილი ევროპაში მწერლის გამგზავრებასთან დაკავშირებული ამბები. კერძოდ, თავისი მოგზაურული შთაბეჭდილებები ნ. ნიკოლაძემ სამი უმთავრესი მიმართულებით გამოხატა – პირველ ნაწილში მან ბათუმში მის ხანმოკლე ყოფნასთან დაკავშირებული ამბავი მოგვითხრო, მეორე ნაწილში – პეტერბურგული შთაბეჭდილებანი, მესამეში კი ევროპის ქვეყნებში მისი მოგზაურობის შესახებ გვიამბო საკმაოდ ვრცლად და საინტერესოდ.

მიუხედავად იმისა, რომ ნ. ნიკოლაძის ნარკვევის სიუჟეტურ საფუძვლად ხსენებულ მოგზაურობასთან დაკავშირებულ ამბავთა მოთხრობა არის ქცეული, არ გადავაჭარბებთ, აქვე იმასაც ხაზგასმით თუ ვიტყვით, რომ ეს ყველაფერი მწერალს უპირველეს ყოვლისა ამა თუ იმ პრობლემის დასასმელად და გასააზრებლად სჭირდება, მისი მსოფლმხედველობრივი თვალთახედვის უფრო შთამბეჭდავად და სიღრმისეულად წარმოსაჩენად.

წინამდებარე ნაშრომის მიზანდასახულობიდან გამომდინარე, ყურადღებას ამაჯერად ნ. ნიკოლაძის ნარკვევის იმ მონაკვეთს მივაპყრობ, რომელშიც მწერლის ბათუმური შთაბეჭდილებებია მოთხრობილი. მიუხედავად იმისა, რომ ნაწარმოების ეს ეპიზოდი მოცულობით არცთუ ისე დიდია, იგი არა მარტო ინფორმაციული თვალსაზრისითაა უაღრესად ფასეული, არამედ იმხანად ოსმალეთის იმპერიის დაქვემდებარებაში შემავალ ბათუმში არსებული რეალობისადმი ავტორის დამოკიდებულებითაც.

როგორც ითქვა, ნ. ნიკოლაძის ნარკვევის აღნიშნული მონაკვეთის შეფასების დროს განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს იმ გარემოებას, რომ ოსმალბის დროინდელი ბათუმი თითქმის მთლიანად დარჩა უშუალოდ იმ პერიოდში მოღვაწე ქართველ მწერალთა ყურადღების მიღმა და მათ შესახებ თითქმის არაფერი შექმნილა არსებითად ფასეული და მნიშვნელოვანი. ამ სამწუხარო რეალობის არსებითად შეცვლის ტენდენციას სათავე რუსეთ-თურქეთის 1877-1878 წლების ომის შემდგომ პერიოდში დაედო, დედასამშობლოსთან ხსენებული რეგიონის შემოერთების შედეგად.

მეტად გულსატკენია ის ფაქტი, რომ მანამდელ ჩვენს მწერლობაში აჭარისა და მისი მთავარი ქალაქის შესახებ ისეთი ნაწარმოები, რომელშიც ოსმალბის დროინდელი ამ ქალაქის ყოფა იქნებოდა ასახული, ფაქტობრივად არ შექმნილა.

პირველი მწერალი, რომელმაც ქართულ ლიტერატურაში ამ სამწუხარო ტრადიციის დარღვევას დაუდო სათავე, გიორგი ერისთავი (1813-1864 წწ.) იყო. მხედველობაში მაქვს ევროპის ქვეყნებში მის მოგზაურობასთან დაკავშირებული შთაბეჭდილებების ამსახველი ნაწარმოები – “ჩემი მოგზაურობა ევროპაში 1862 წელსა 13 ივნისიდან”.

შემდეგი ავტორები, რომელთაც გ. ერისთავის ხსენებული მხატვრულ-დოკუმენტური ნარკვევით საფუძველჩაყრილ ამ ტრადიციას კიდევ უფრო დიდი მასშტაბები შესძინეს და პატრიოტული თვალთახედვით წარმოაჩინეს ოსმალბის დროინდელ ბათუმთან დაკავშირებული ეროვნული პრობლემები, ნიკო ნიკოლაძე, დიმიტრი ბაქრაძე და გიორგი ყაზბეგი იყვნენ. მხედველობაში მაქვს ნიკო ნიკოლაძის ზემოთ უკვე მოხსენიებული ნარკვევი – “სხვათა შორის,” დიმიტრი ბაქრაძის (1826-1890 წწ.) მიერ აჭარასა და გურიაში 1873 წელს მოწყობილი სამეცნიერო ექსპედიციის შედეგად მიღებულ შთაბეჭდილებათა საფუძველზე დაწერილი და 1878 წელს სანკტ-პეტერბურგში რუსულ ენაზე გამოცემული წიგნი – “არქეოლოგიური მოგზაურობა გურიასა და აჭარაში” და გიორგი ყაზბეგის წიგნი – “სამი თვე თურქეთის საქართველოში,” რომელიც ავტორმა ე. წ. “ოსმალის საქართველოში” 1873 წელს განხორციელებული არალეგალური მოგზაურობის შედეგად შექმნა და 1875 წელს გამოსცა ასევე პეტერბურგში რუსულ ენაზე.

ვითარების სასიკეთოდ შეცვლის ამ ტენდენციამ კიდევ უფრო მეტი მასშტაბები შეიძინა რუსეთსა და ოსმალეთს შორის 1877-1878 წლების ომის წინარე ხანაში. კერძოდ, 1875 წლიდან მოყოლებული, არა მარტო აჭარისადმი მიძღვნილი

ტექსტები მომრავლდა იმდროინდელ ქართულ პრესაში, არამედ ჩვენი ქვეყნის ამ რეგიონში ქართველ მამულიშვილთა (მათ შორის აკაკი წერეთლისაც) საიდუმლო სტუმრობის შემთხვევებმაც იმატა, რის უმთავრეს მიზანსაც ამ მხარეში ანტიოს-მალური ბრძოლის გააქტიურება წარმოადგენდა.

მიუხედავად იმისა, რომ ბათუმი, საიდანაც ნიკო ნიკოლაძე 1872 წელს გემით გამგზავრებულია ოდესაში, იმხანად კვლავაც ოსმალეთის იმპერიის დაქვემდებარებაში იყო მოქცეული, რუსეთის შემადგენლობაში მყოფი ქართული რეგიონებიდან (ამ შემთხვევაში ქალაქ ფოთიდან) იქ ჩასვლა განსაკუთრებულ სირთულეს არ წარმოადგენდა. ამაში არა მარტო ნ. ნიკოლაძის მონათხრობიდან ვრწმუნდებით, არამედ გ. ერისთავის ზემოთ ხსენებული “მგზავრობიდანაც,” რომლითაც ირკვევა, რომ ევროპაში სამოგზაუროდ მწერალი სწორედ ბათუმის პორტიდან გამგზავრებულია 1862 წელს.

იმისათვის, რომ უფრო ნათელი წარმოდგენა შეგვექმნეს ნ. ნიკოლაძის ბათუმურ შთაბეჭდილებათა არსზე, მოკლედ გავიხსენებ ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებით საინტერესო ეპიზოდებს.

როგორც უკვე ითქვა, ნ. ნიკოლაძეს ფოთიდან ბათუმში წასვლა იმ მიზნით მოუხდა, იქიდან გემით რომ გამგზავრებულიყო ოდესაში. იმხანად ოსმალეთის დაქვემდებარებაში მყოფი აჭარის მთავარ ქალაქში თავის ამ მგზავრობას მწერალი ნაწარმოების დასაწყისშივე შემდეგნაირ შეფასებას აძლევს: “ფოთი თან და თან უფრო და უფრო თვალიდამ გვეკარგებოდა და მასთან ჩვენი სამშობლოც” *[ნიკოლაძე, 1963: 66]*.

აჭარისადმი მწერლის ამგვარი დამოკიდებულება შემთხვევით მოვლენას რომ არ წარმოადგენდა და ჩვენი ქვეყნის ამ რეგიონს ნ. ნიკოლაძე, იმხანად იქ არსებული რეალობიდან გამომდინარე, თავის სამშობლო მხარედ აღარ მიიჩნევდა, ამას ნაწარმოების ეს ფრაგმენტიც ადასტურებს: “გემი მიმაფრენს, მაშორებს ჩემს საყვარელ ქვეყანას. თვალიდამ დამეკარგა ყველაფერი, რაც კი იმას მახსენებდა. სჩანს მარტო ნისლი, ნისლი და ნისლი... შევედით ოსმალეთში” *[ნიკოლაძე, 1963: 66]*.

თუმცა, ამ განწყობით ბათუმში მისული, იქ გატარებული ხანმოკლე დროის შედეგად მწერალი დაუეჭვებლად დარწმუნდა იმაში, რომ დედასამშობლოსაგან მრავალსაუკუნოვანი მოწყვეტისა და ოსმალეთის იმპერიის დაქვემდებარებაში ყოფნის მიუხედავად, მთელი აჭარაცა და მისი მთავარი ქალაქიც მაინც რჩებოდა უმთავრესად ქართველებით დასახლებულ ადგილად. ასე რომ, ნ. ნიკოლაძის ხაზგასმით, ბათუმში ჩასული - იგი სადმე, უცხო მხარეში, კი არა მისი “წინაპრების გაოხრებულ სამკვიდრებელში” იმყოფებოდა.

ამ აღმოჩენამ მწერლის გულში პირველ ყოვლისა სინანულისა და სინდისის ქენჯნის მძაფრი გრძნობა გააჩინა იმ უყურადღებობისა და უპასუხისმგებლო დამოკიდებულების გამო, რასაც ის და მისი დროის ქართველობა იჩენდა უცხო სახელმწიფოს მიერ მიტაცებული ამ რეგიონისა და მისი მკვიდრი ჩვენი მომძეების

მიმართ. ნ. ნიკოლაძის მონათხრობში ყოველივე ამის შედეგად გაჩენილი შინაგანი პროტესტის გრძნობა ასეა გამოხატული: “ყოველი ნაბიჯი, თითოეული თვალის გადავლება, მთელი არე-მარე თითქო მეუბნება – “დახე, აქ რა სიმდიდრე და ძალა ყოფილა, შეხედე, რა გონიერათ დაუმზადებიათ და უხმარიათ ეს საუნჯე და როგორ დაცემულა ეხლა ძველი ძლიერება, როგორ აოხრებულა უპატრონობით ეს მშვენიერი სამკვიდრებელი. არ გრცხვენიაო!” და მე მართლაც მრცხვენია. თითქო მე დამეფანტოს და დამეკარგოს სხვის ნაჭირნახულები, თითქო მე დამეზნოს ძვირფასი საუნჯე, თითქო უცხო ქვეყნელის დამკვირვებელი თვალის მერიდებოდეს, როგორც გამამხილებელი და გამამტყუნებელი სინიდისისა” *[ნიკოლაძე, 1963: 70]*.

როგორც ზემოთ უკვე ითქვა, ნ. ნიკოლაძის განსახილველი ნარკვევისადმი ინტერესს არსებითად განსაზღვრავს ის ფაქტი, რომ ავტორი მისი მეშვეობით მრავალ მნიშვნელოვან ინფორმაციას გვაწვდის ოსმალთა დროინდელ ლაზისტანის სანჯაყთან და მის ადმინისტრაციულ ცენტრად ქცეულ ქალაქ ბათუმთან დაკავშირებით. სამწუხაროდ, ხსენებულ რეგიონში იმხანად არსებული მდგომარეობა არა მარტო იმდროინდელი ფართო საზოგადოებისთვის იყო სრულიად უცნობი, არამედ ქართველ მოღვაწეთა უდიდესი ნაწილისთვისაც. აქედან გამომდინარე, ნ. ნიკოლაძის ნარკვევი ყოველგვარი გადაჭარბების გარეშე უნდა მივიჩნიოთ მეტად ფასეულ წერილობით პირველწყაროდ შესაბამისი პერიოდის ბათუმისა და მთელი ლაზისტანის ისტორიის შესასწავლად.

ხსენებულ რეგიონზე საუბარს ნ. ნიკოლაძე ბათუმის, როგორც უნიკალური ადგილმდებარეობით გამორჩეული პორტის, დახასიათებით იწყებს. კერძოდ, მისი შეფასებით, შავ ზღვაზე ისეთი “ნავსაყუდარი ადგილი, სადაც თავის შეფარება და ტაროსის მოცდა შეეძლოს ხომალდს, ან სანდალს, სადაც შესაძლო იყოს ხეირიანი პორტის, ან ბოლაზის გამართვა, მეორე არსადაა. სტამბოლის და სევასტოპოლის გარდა შავ ზღვას ბათუმისთანა ძვირფასი ადგილი არ ჰქონია და არა აქვს, და ეს ძვირფასი თვალი, რომლის გარშემო დღესაც ჩვენი ქართველი ხალხი ცხოვრობს, – დაკარგული და მივარდნილია” *[ნიკოლაძე, 1963: 70]*.

როგორც დამოწმებული ფრაგმენტიდან ნათლად ჩანს, ბათუმის პორტის უნიკალურ ადგილმდებარეობასა და დიდ სამომავლო პერსპექტივებზე საუბრის დროს ნ. ნიკოლაძე იმ გარემოებასაც არაერთგზის უსვამს ხაზს, ეს ქალაქიცა და მთელი მისი შემოგარენიც უმთავრესად ქართველებით რომ იყო დასახლებული.

განსახილველი ნარკვევის ე.წ. ბათუმური ეპიზოდი უაღრესად მნიშვნელოვან წერილობით დოკუმენტს იმ თვალსაზრისითაც წარმოადგენს, რომ თავისი მოგზაურული შთაბეჭდილებების მოთხრობის დროს ავტორი ლაზისტანის სანჯაყად სახელდებული იმ ტერიტორიული ერთეულის შესახებაც გვაწვდის კონკრეტულ მონაცემებს, რომლის ცენტრსაც ბათუმი წარმოადგენდა.

აქედან გამომდინარე, ნ. ნიკოლაძემ არა მარტო ქალაქ ბათუმთან დაკავშირებით მოგვაწოდა მნიშვნელოვანი ცნობები, არამედ ლაზისტანის სანჯაყად წოდებ-

ბული იმ ტერიტორიული ერთეულის შესახებაც, რომელიც აჭარასა და ლაზეთის გარკვეულ ნაწილს მოიცავდა. ფაქტობრივად, ეს იყო ქართულ პრესაში გამოქვეყნებული ერთ-ერთი პირველი პუბლიკაცია, რომლითაც მაშინდელი ჩვენი საზოგადოება უშუალოდ ამ რეგიონში ნამყოფი პიროვნებისაგან იღებდა კონკრეტულ ცნობებს იქ არსებული მმართველობითი ფორმის, მოსახლეობის ეთნიკური შემადგენლობის, საგანმანათლებლო სისტემის, რელიგიისა და იქაურთა ყოფაცხოვრებასთან დაკავშირებული სხვა მნიშვნელოვანი საკითხების შესახებ.

კერძოდ, ნ. ნიკოლაძის ინფორმაციით, ლაზისტანის სანჯაყი იმ დროისათვის (1872 წლისთვის) თერთმეტ ყაზად ანუ მაზრად ყოფილა დაყოფილი. მიუხედავად იმისა, რომ ხსენებული რეგიონი იმხანად ოსმალეთის იმპერიის შემადგენლობაში შემავალ ტერიტორიულ ერთეულს წარმოადგენდა, ე. წ. რუსეთის საქართველოში მცხოვრები ჩვენი თანამემამულეები (პირველ ყოვლისა – ვაჭრები და კომერსანტები) იქ ჩასვლას მაინც ახერხებდნენ განსაკუთრებულ სირთულეთა გარეშე. თავად ნ. ნიკოლაძე აღნიშნულ მოგზაურობამდეც არაერთხელ რომ ყოფილა ბათუმში ნამყოფი, ამას მისი ნარკვევიდან ციტირებული ეს სტრიქონებიც ადასტურებს: “საკვირველი სურათი მეხატება თავში ყოველთვის, როცა მე ბათუმის ბოღაზში შევყავარ “რუსული კომპანიის” ხომალდს” *[ნიკოლაძე, 1963: 70]*.

ნ. ნიკოლაძის ხაზგასმით, 1872 წლისათვის, როცა იგი ბათუმში იმყოფებოდა, ეს ქალაქი ერთ პატარა, უბადრუკი იერსახის მქონე, დასახლებას წარმოადგენდა. კერძოდ, აი, რა ინფორმაციას გვაწვდის ის ამასთან დაკავშირებით: “ბათუმის ქალაქი ასიოდე უბედურ სახლს და ქოხს ჰქვია. ზოგი იმათგანი დაბზნილი და შეტკეცილი ფაცხაა, ზოგი ფიცრულია. ორიოდე შენობა ქვითკირისაც მოიძებნება. მაგრამ ფაცხა, ფიცრული და ქვითკირი მგონი უფრო იმიტომაა გაშენებული, რომ ქარი, სიცივე და სიციხე შეუშვან, ვინემ კაცს თავი შეაფარვინონ” *[ნიკოლაძე, 1963, 76]*.

ბათუმის შესახებ ნ. ნიკოლაძის მიერ მოწოდებული ეს ინფორმაცია სიმართლეს რომ წარმოადგენს, ეს ფაქტი დედასამშობლოსთან აჭარის შემოერთების შემდეგ ამ ქალაქში ნამყოფ სხვა ქართველ ავტორთა პუბლიკაციებითაც არაორაზროვნად დასტურდება. მაგალითად, აი, როგორ აღწერს XIX საუკუნის 80-იანი წლების ბათუმში ზემოთ აღნიშნული თვალსაზრისით არსებულ მდგომარეობას დავით კლდიაშვილი:

“ბათუმი მაშინ (1882 წელს – ა. ნ.) პატარა ქალაქი იყო ოთხი ათასი მცხოვრებით. ქალაქი, თუკი შეიძლებოდა მისი ქალაქად წოდება, მდებარეობდა ზღვის პირად; ზღვის პირადვე იყო ბაზარი, პატარა დაბალი ქოხმახები – ვითომ მაღაზიები; რამდენიმე ქუჩა, ვიწრო და მოუკირწყლავი. ქალაქის გარშემო გაბნეული იყო ფაცხები, რომლებშიაც ცხოვრობდნენ აფხაზები და ზანგები. ახლა რომ რკინიგზა მიდის ქალაქში, ეს ისეთი მოშორებული ადგილი იყო, რომ მართოდ იქ წასვლა საშიში და სარიდებელი იყო დღისით, საღამოთი კი პირდაპირ შეუძლებელი... ქალაქის გარშემო ადგილები ჭაობებით იყო დაფარული. ძლიერ ნაკ-

ლებად იყო სოფლებიც და რაც იყო, ისიც პატარები და მცხოვრებთა მცირე რიცხვით” *[კლდიაშვილი, 1988: 399]*.

ბათუმის ადგილმდებარეობის უნიკალურობითა და ბუნებრივი პირობებით მოხიბლული ნ. ნიკოლაძე ამ ქალაქის მკვიდრთა ეკონომიკური სიდუხჭირით განპირობებულ თავის გულისტკივილს ამგვარად გამოხატავს: “ცოდვა არ არის, ამისთანა ბუნებისგან მდიდრათ დაჯილდოებულ ბოლოში, რომელიც ადემიციმით აყვავებული და გაბიზინებული უნდა იყოს, ასე ღარიბათ და ღატაკად სცხოვრობდეს ხალხი, ასე გაჭირვებულ და დამშეულ მდგომარეობაში იყოს მცხოვრები?” *[ნიკოლაძე, 1963, 76]*.

როგორც ითქვა, ნ. ნიკოლაძის ხსენებული ნარკვევი ფაქტობრივად პირველი ქართულენოვანი პუბლიკაცია იყო, რომლის მეშვეობითაც ქართველმა მკითხველმა, ბევრი სხვა მნიშვნელოვანი ინფორმაციის მიღებასთან ერთად, ლაზისტანის სანჯაყის სახელით ცნობილი მთელი რეგიონის მოსახლეობის ეთნიკური შეამდგენლობის შესახებაც შეიტყო ბევრი რამ.

კერძოდ, მისი ინფორმაციით, ლაზისტანის სანჯაყის იმდროინდელი მოსახლეობის მთლიანი რაოდენობიდან (79 988 ადამიანიდან) 72 026 ქართველი იყო, 5 765 – ჩერქეზი, დანარჩენები კი ბერძნები, სომხები და სხვა ეროვნებათა წარმომადგენლები *[ნიკოლაძე, 1963: 71]*.

ავტორის ხაზგასმით, ლაზისტანის სანჯაყის ადმინისტრაციულ ერთეულში ქართველები არა მარტო ბათუმის, ქობულეთის, ზემო და ქვემო აჭარისა და მაჭახელის ყაზებში (მაზრებში) წარმოადგენდნენ მოსახლეობის უდიდეს ნაწილს, არამედ მის შემადგენლობაში შემავალ იმ დასახლებულ პუნქტებშიც (ხოფა, არხავე, ათინა, ხემშინი...), სადაც მათი რაოდენობა შემდგომ პერიოდებში მკვეთრად შემცირდა.

მოსახლეობის ამგვარი ეთნიკური შემადგენლობიდან გამომდინარე, ნ. ნიკოლაძე იქვე იმ გარემოებასაც მიაპყრობს მკითხველის ყურადღებას, ლაზისტანის სანჯაყის მკვიდრთა ძირითად საკომუნიკაციო ენას ქართული და ლაზური რომ წარმოადგენდა. კერძოდ, მისი ინფორმაციით, “ჭოროხის გამოღმა, გურიის სამზღვრამდი, ხალხი ქართულ ენას ხმარობდა გურული კილოს ცოტაოდნათ გადაჭარბებით. ჭოროხს გაღმა კი, ტრაპიზონისკენ, **ლაზურ** (მეგრულის მსგავს) ენას ხმარობდნენ, წერაში კი მიუღიათ არაბული ასოების ხმარება და სარწმუნოებითაც ისლამს აღიარებდნენ” *[ნიკოლაძე, 1963, 72]*.

ოსმალეთის დროინდელ ბათუმსა და, საერთოდ, მთელს აჭარაში ქართული ენის, როგორც მოსახლეობის უმთავრესი საკომუნიკაციო საშუალების, ფუნქციონირებასთან დაკავშირებით ნ. ნიკოლაძე ზოგადად მოწოდებული მხოლოდ ამ ინფორმაციით არ კმაყოფილდება და აღნიშნულ საკითხს ნარკვევის სხვა ეპიზოდებშიც აქცევს განსაკუთრებულ ყურადღებას.

მაგალითად, ბათუმის ნავსადგურში მისული ნიკო აქტიურად შეეცდება, იქ მრავლად თავმოყრილ აჭარლებს თვალნათლივ დაანახოს რეალურად არსებული

ის საშიშროება, რაც ოსმალეთის იმპერიის დაქვემდებარებაში მყოფი მათი კუთხის მცხოვრებლებს შმობლიური ქართული ენის დაკარგვის შემთხვევაში დაემუქრებოდათ. მართალია, ამ საშიშროების შესახებ საუბრის დროს ჩვენი აჭარელი თანამემამულეები მწერალს დაბეჯითებით არწმუნებდნენ იმაში, ასეთ შემთხვევაში ისინი “მაჭახელა ფიშტოთი” რომ გაუსწორდებოდნენ მათი ენის ხელმყოფთ, მაგრამ მოსალოდნელი საფრთხის გაცნობიერებით შეშფოთებული ნიკო მათთან გამომშვიდობების დროს მაინც აუცილებლად მიიჩნევს, იქაურებს კიდევ ერთხელ შეახსენოს ამ საშიშროების არსი: “ენა მაგ თქვენ მაჭახელა ფიშტოზე უფრო გამოსადეგია, რადგანაც ის შეგაერთებს და ძალას მოგცემს იმ გაჭირვების თავიდან ასაცილებლად, რომელიც თათრებიდან გადგიათ” *[ნიკოლაძე, 1963, 83]*.

ნ. ნიკოლაძის ხსენებული ნარკვევი მნიშვნელოვანი იმითაცაა, რომ მწერალი ლაზისტანის სანჯაყისა და მისი ადმინისტრაციული ცენტრის ინფრასტრუქტურისა და სავაჭრო-ეკონომიკური მდგომარეობის შესახებაც გვაწვდის კონკრეტულ ცნობებს. კერძოდ, მისი ინფორმაციით, იმ დროისათვის “მთელ ლაზისტანში რვაასი (800) დიდი და პატარა სოფელი იყო, ათას ოთხასი (1413) წყლის წისქვილი, ათას რვაასზე მეტი (1806) დუქანი, ოთხას ორმოცდაშვიდი (447) მეჩითი. გამართული იყო ხუთიოდე ტყავსაკეთებელი ქარხანა, ხუთი სახერხავი, ორი ბუნებითი აბანო, რამდენიმე სკა და მეტი თითქმის არაფერი” *[ნიკოლაძე, 1963, 72]*.

სამწუხაროდ, მიუხედავად იმისა, რომ ბათუმის მოსახლეობის უდიდეს ნაწილს ქართველები წარმოადგენდნენ, ნ. ნიკოლაძის ინფორმაციით, სავაჭრო-ეკონომიკური განვითარების პროცესს იქ უმთავრესად სომხები და ავტორის მიერ თათრების სახელით მოხსენიებული ოსმალები წარმართავდნენ და პირველ ყოვლისა სწორედ ისინი ჰყიდდნენ უცხო ქვეყნებიდან, უწინარესად კი საფრანგეთიდან და ინგლისიდან სტამბოლის გზით შემოტანილ სავაჭრო პროდუქციას მათ კუთვნილ “წვრილ-წვრილ დუქნებსა და ბაზრებში.” რაც შეეხებათ აჭარელ ვაჭრებს, ისინი მხოლოდ აქა-იქ თუ გამოერევოდნენ მათ შორის.

ოსმალეთის იმპერიის ეკონომიკური ჩამორჩენილობის განმაპირობებელ უმთავრეს ფაქტორად ნ. ნიკოლაძე სახელმწიფოებრივი მართვა-განმგებლობის არაეფექტურ სისტემას მიიჩნევდა და ქვეყანაში ამ თვალსაზრისით არსებულ მდგომარეობას ამგვარ შეფასებას აძლევდა: “ხალხს არც კანონის შემდგენლების ამორჩევის ნება აქვს, არც შემოსავალ-გასავლის ზედამხედველობისა, არც ადგილობრივ საქმეებზე მზრუნველობისა. იმას მართავენ, როგორც მწყემსი ჯოგს. არც ხმა, არც გავლენა, არც მნიშვნელობა ხალხს არა აქვს სახელმწიფოში, და იმას მართო იმისთვის იხსენებენ, რომ ხარჯი მოთხოვონ და ჯარში გამოიწვიონ” *[ნიკოლაძე, 1963: 79]*.

ქვეყანაში არსებული ამგვარი უმძიმესი მდგომარეობის წარმოჩენის დროს ნ. ნიკოლაძე იმ ფაქტსაც მიაპყრობდა ყურადღებას, ყოველივე ამის გამო უკმაყოფილების სიტყვიერი ფორმით გამოხატვაც კი ხალხს უმკაცრესად რომ ჰქონდა აკრძალული. კერძოდ, მწერლის ინფორმაციით, ოსმალეთის იმპერიაში დამკვიდ-

რებული მმართველობითი რეჟიმის ძალით, “იქ გაზეთები და ჟურნალები ვერც ოსმალეთის სახელმწიფო საქმეების მართვას შეეხებოდნენ, ვერც ადგილობრივი მთავრობის საქციელს და განკარგულებას, ვერც კანონების ნაკლულოვანებას, ვერც საზოგადოებრივი წესის უხეირობას, ვერც დიდ-კაცების უპირატესობას. ერთი სიტყვით, ისინი მუნჯად უნდა ყოფილიყვნენ ყველაფერზე, რაც კი ნამდვილათ ხალხისა და საზოგადოების ცხოვრებას შეადგენს.”

ნ. ნიკოლაძის მტკიცებით, სწორედ ამ მდგომარეობის შედეგს წარმოადგენდა ის ფაქტი, რომ “მთავრობისგან გაძარცვილი, უპატრონოდ მიტოვებული და ყრუთ აღზრდილი ოსმალეთის საზოგადოება და ხალხი ამ მხრივაც თვალ-ახვეული და ბრმა რჩებოდა” *[ნიკოლაძე, 1963: 80]*.

საბოლოოდ, ყოველივე ზემოთქმულის საფუძველზე, კიდევ ერთხელ გავუსვამ ხაზს იმ გარემოებას, რომ განსახილველი ნარკვევის ბათუმურ მონაკვეთში მოთხრობილ მოგზაურულ შთაბეჭდილებათა მეშვეობით ნიკო ნიკოლაძე უაღრესად საინტერესო ცნობებს გვაწვდის ოსმალეთის დროინდელ ბათუმში არსებულ მდგომარეობასთან დაკავშირებით.

გამოყენებული ლიტერატურა:

კლდიაშვილი, 1988: – კლდიაშვილი დ., მოთხრობები, ჩემი ცხოვრების გზაზე. იხ: ქართული პროზა, წიგნი XVI, თბილისი, 1988.

ნიკოლაძე, 1873: – ნიკოლაძე ნ., სხვათა შორის (ნაგრძნობი და განაგონი), ჟურნ. “კრებული,” თბილისი, 1873, №4.

ნიკოლაძე, 1873: – ნიკოლაძე ნ., თხზულებანი, ტ. III, პროფ. დ. გამეზარდაშვილის რედაქციით, თბილისი, 1963.

Niko Nikoladze about Batumi in Ottoman Period

Summary

Niko Nikoladze (1843-1928) was the first writer in Georgian literary history who gave us important information about Batumi in Ottoman period. We mean the work "By the way (felt and heard)", published in 1873 as the travel genre essay. It became interesting for our society of that period. The mentioned text describes the impressive stories related to the writer's journey to Europe. In the first part he tells us the story related to his being in Batumi, the second part includes Petersburg impressions, as for the third – it is about the writer's journey in European countries.

The previous work emphasizes that part of the essay, which is connected to the Batumi impressions. Despite the fact that it is briefed, this part is really valuable, while introducing the writer's attitude towards the situation existing in Batumi in Ottoman period.

It should be mentioned that the situation of Batumi in Ottoman period was not reviewed by the Georgian writers. So, there was not any important information about the issue. First person, who became interested in this problem, was Giorgi Eristavi ("My trip in Europe in 1862 from June, 13"). After, appeared Niko Nikoladze, Dimitri Bakradze and Giorgi Kazbegi.

According to the fact, that Batumi in that period was also the administrative centre of Sanjak (Lazistan), Niko Nikoladze gives us many important information about this Region, too. He considers that the great part of Georgians were in this Administrative centre (but not only in Batumi, Kobuleti, Adjara and Matchakhela districts, but also in Khopa, Arkhawe, Atina, Khemshini). The number of Georgians has lately become less here.

The mentioned work of Niko Nikoladze should be considered as the first valuable source while studying the history of Batumi and Lazistan of the relevant period.

ახალი ბრიტანული წყარო XIX საუკუნის 90-იანი წლების ბათუმის შესახებ

აბსტრაქტი: ბრიტანელი მწერალი უალტერ ბარტონ ჰარისი 1895 წლის აპრილში იმყოფებოდა ბათუმში. მაშინდელი თავისი შთაბეჭდილებები მან საინტერესოდ მოგვითხრო 1896 წელს დიდი ბრიტანეთის ქალაქ ედინბურგში გამოცემულ წიგნში „ბათუმიდან ბაღდადამდე, ტფილისის, თავრიზის და სპარსეთის ქურთისტანის გავლით“. ხსენებული წიგნის ბათუმური ეპიზოდი, რომელიც დღემდე არ მოხვედრილა ქართველ მკვლევართა თვალთახედვის არეალში, მნიშვნელოვან მასალას წარმოადგენს იმდროინდელი ბათუმის ისტორიის შესასწავლად.

საკვანძო სიტყვები: ჰარისი, ბათუმი, მაროკო, მოგზაურობა.

Key words: Harris, Batumi, Morocco, Travel.

ბათუმი, თავისი ისტორიითა და გამორჩეული მნიშვნელობით ყოველთვის განსაკუთრებულ ყურადღებას იწვევდა გამოჩენილ საზოგადო მოღვაწეთა შორის. ერთ-ერთ ასეთ პიროვნებად, რომელმაც, არა მხოლოდ იმოგზაურა, არამედ მნიშვნელოვანი ცნობებიც შემოგვინახა იმდროინდელი ქალაქის ყოფა-ცხოვრების შესახებ, აუცილებლად უნდა დავასახელოდ ბრიტანელი ჟურნალისტი, მწერალი და მოგზაური უალტერ ბარტონ ჰარისი (Walter Burton Harris – 1866-1933). იგი, როგორც გაზეთ „ტაიმსის“ კორესპონდენტი, წლების განმავლობაში მაროკოში, ქალაქ ტანჟერში მოღვაწეობდა [\[https://books.openedition.org/obp/2366?lang=en\]](https://books.openedition.org/obp/2366?lang=en).

1895 წლის აპრილში, კონსტანტინოპოლიდან მომავალი უ. ბ. ჰარისი, ტრაპიზონის გავლით, ბათუმს ესტუმრა. რამდენიმე დღის შემდეგ, იგი მატარებლით ჯერ თბილისში გაემგზავრა, შემდეგ ერევანში, მოგზაურობა კი სპარსეთის გავლით, ქალაქ ბაღდადში დაასრულა [\[https://www.forgottenbooks.com/en/\]](https://www.forgottenbooks.com/en/). სწორედ ხსენებული მოგზაურობის შთაბეჭდილებებია აღწერილი მის მიერ 1896 წელს, ედინბურგში გამოცემულ წიგნში „ბათუმიდან ბაღდადამდე, ტფილისის, თავრიზის და სპარსეთის ქურთისტანის გავლით“ (From Batum to Baghdad via Tiflis, Tabriz, and Persian Kurdistan).

ავტორი ძალზე საინტერესოდ აღწერს მის ემოციებსა და დამოკიდებულებას ქალაქის პირველად ხილვისას. ბევრი სხვა მოგზაურისგან განსხვავებით, ბათუმზე საუბრისას უ. ბ. ჰარისი ყურადღებას არა მხოლოდ მის ვიზუალურ მხარეზე

ამახვილებს, არამედ ბევრ სხვა ნიუანსზეც, მათ, შორის ქალაქის ოსმალურ წარსულზე, თუ იმხანად იქ არსებულ რუსულ მმართველობაზე. წიგნში ასევე საუბარია იმ დიდ გეოსტრატეგიულ მნიშვნელობაზე, რომლის გამოც ევროპისა და აზიის წამყვანი სახელმწიფოები ინტერესს იჩენდნენ ბათუმის მიმართ. ყოველივე ზემოთქმულის დასტურად დავიმოწმებ ციტატას: „ტრაპიზონიდან ბათუმში ვოიაჟი შესაძლოა ჩვენი ზღვაზე მოგზაურობის ყველაზე სასიამოვნო ნაწილად მივიჩნიოთ... ჯერ კიდევ ნაადრევი შუადღე გახლდათ, როდესაც ჰორიზონტზე ბათუმი გამოჩნდა... ერთი საათის შემდეგ, შევედით ნავსადგურში, რომელიც გემებით იყო სავსე. მაგრამ პორტში გემის შესვლა სულაც არ ნიშნავდა, რომ ჩვენ ნაპირზე შეგვეძლო გადასვლა, რუსული პოლიცია და პორტის ხელმძღვანელობა თითქმის არასდროს, ან ძალზე იშვიათად იჩენდა სიჩქარეს, შესაბამისად ჩვენ მთელი საათი ვიწეეთ, მანამ სანამ პორტის ექიმი ან პოლიციელი ჩვენთან რამე კონტაქტზე გამოვიდოდა... რუსეთის ტერიტორიაზე ყოფნის ჩემული გამოცდილებიდან ვიცოდი, რომ ბარგის შემოწმება უბრალო ფორმალობას წარმოადგენდა და მართლაც, არც ჩემი და არც თვით მუჰამედის ჩანთებიდან არცერთი არ გაუხსნიათ. ჩვენი პასპორტები მალევე დაგვიბრუნეს და ხელმძღვანელობის მოსვლიდან 10-25 წუთში უკვე ნაპირზე ვიყავით და კეთილმოწყობილი ქუჩებით სასტუმრო „საფრანგეთისაკენ“ (Hôtel de France) მივემართებოდით“ [Harris, 1896: 25-26].

ბათუმის უშუალოდ აღწერისას, უ. ბ. ჰარისი მის მიმართ ეპითეტებს არ იშურებს და იმ პროგრესზე ამახვილებს ყურადღებას, რომელიც ქალაქმა 1878 წლის შემდეგ განიცადა. მიუხედავად ავტორისეულ შეფასებებში არსებული ფაქტობრივი უზუსტობებისა, მათში განსაკუთრებით იმ საკითხზე შეიძლება გავამახვილოთ ყურადღება, სადაც უ. ბ. ჰარისი იმჟამინდელი მსოფლიოს წამყვან სახელმწიფოთა მხრიდან ქალაქისადმი ინტერესზეა საუბარი. მეტი სიცხადისათვის, მოვიყვან შესაბამის ადგილს წიგნიდან:

„ბათუმის მოსახლეობა 19 ათასს შეადგენს, რომლის უმეტესობაც რუსული წარმოშობისაა, თუმცა, აქ ასევე ძალზე ფართოდაა წარმოდგენილი ფრანგული დასახლებაც. ქალაქი, რომელიც სულ ახლახან, რუსეთ-თურქეთის ომის შედეგად გადაეცა რუსეთს, ერთ პატარა თურქულ სოფელს წარმოადგენდა მანამდე, მაგრამ ამჟამად იგი დიდი კომერციული ადგილის ყველა კრიტერიუმს აკმაყოფილებს. ქუჩები ფართოა და ხშირი ხეებით მორთული, სახლები კი, კოხტად ნაშენი და ლამაზი; მოკლედ ამ შავი ზღვისპირა ქალაქში არის ყველაფერი, რომელიც მის განვითარებას განაპირობებს. თავისი პოლიტიკური და სტრატეგიული მნიშვნელობის გარდა, ბათუმი მინერალური ზეთის წარმოებითაც არის ცნობილი, რომელიც ტრანსკავკასიური რკინიგზის გავლით ევროპას, ინდოეთსა და ჩინეთს მიეწოდება“ [Harris, 1896: 26-27].

მიუხედავად იმისა, რომ რუსეთ-თურქეთის 1877-1878 წლების ომის შედეგად, დედასამშობლოსთან აჭარის კვლავ შეერთების შემდეგ, ბათუმის მნიშვნელობა და

როლი ერთიორად გაიზარდა, ვფიქრობ, უ. ბ. ჰარისის ზემოხსენებული მოსაზრება, თითქოს ოტომანთა პერიოდში იგი, მხოლოდ პატარა სოფელს წარმოადგენდა ძალზე მცდარია. ამის დასტურად, თუნდაც ის ფაქტი შეგვიძლია გავიხსენოთ, რომ წლების განმავლობაში, ბათუმი თურქეთის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი სანჯაყის, ლაზისტანის პოლიტიკურ ცენტრს წარმოადგენდა.

უ. ბ. ჰარისი, როგორც ზემოთ უკვე ითქვა, ბათუმიდან მატარებლით თბილისში გაემართა. წიგნში ძალზე საინტერესოა მოთხრობილი, როგორც სადგურში გამგზავრებამდე არსებული სიტუაცია, ისე მატარებლიდან ქალაქის კიდევე ერთხელ ხილვით მიღებული შთაბეჭდილებანი. ყოველივე ზემოთქმულის დასტურად, დავიმოწმებ ციტატას:

„თბილისისკენ მიმავალი მატარებლის პლატფორმაზე სხვადასხვა ეროვნებისა და რასის ხალხი ირეოდა. სადგურიდან გასვლამდე, ვაგონში, სადაც ჩვენ ვიყავით, კოხტად ჩაცმული ჩინელი შემოვიდა. იგი ძალზე კარგად საუბრობდა ინგლისურად და მან მითხრა, რომ იგი გახლდათ ხელმძღვანელი იმ ჯგუფისა, რომლებით ბათუმში ჩაის კულტივაციის მიზნით იყვნენ ჩამოსულები ჩინეთიდან.

... რკინიგზა აქ ხელმარცხნივ ზღვის სანაპიროს მიჰყვება, მაშინ როდესაც, მარჯვნივ მთებია წამომართული. ქალაქის აღნიშნული გარეუბანი წარმოადგენს ბათუმის მდიდარი მოსახლეობის საყვარელ ადგილს, სადაც მოგზაურობის დროს, პატარა მთებსა და ბორცვებს შორის, თქვენ დაინახავთ ლამაზ საზაფხულო სახლებს, რომელთა დიდი ნაწილი ხითაა ნაგები და თეთრად შეღებილი...

მთის გორაკებს შორის, ბათუმის ვაჭართა წრის წარმომადგენლებმა ტყე გაჩეხეს, რათა გამოთავისუფლებულ ადგილას ტროპიკული ხეებით დაფარული თავიანთი ბალები გაეშენებინათ. თოვლით დაფარული კავკასიონი კი გადმოსცქერის ფიჭვის, სოჭის, პალმისა და იელის ხეების გამზირს, რომელიც ახალი ზელანდიიდან არ ჩამოტანილი“ *[Harris, 1896: 28-29]*.

მოკლედ, ასეთია ის მეტად საინტერესო ცნობები, რომელიც ბრიტანელმა ჟურნალისტმა, მწერალმა და მოგზაურმა უალტერ ბარტონ ჰარისმა შემოგვინახა XIX საუკუნის 90-იანი წლების ბათუმის ისტორიისა და ყოფა-ცხოვრების შესახებ. მიუხედავად ინფორმაციის სიმწირისა, თუ რიგ შემთხვევებში, ფაქტობრივი შეცდომებისა, ხსენებული წიგნი მაინც უნდა მივიჩნიოთ უაღრესად ანგარიშგასაწევ მასალად ხსენებული პერიოდის ბათუმის ისტორიის შესასწავლად.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა:

Harris, 1896: – Harris W. B., „From Batum to Baghdad via Tiflis, Tabriz, and Persian Kurdistan“, Edinburgh, 1896.

<https://www.forgottenbooks.com/en>

<https://books.openedition.org/obp/2366?lang=en>

<https://www.historyforsale.com/> – <https://www.historyforsale.com/walter-burton-harris-autograph-sentiment-signed-05-12-1926-co-signed-by-nora-de-vos/dc17962>

Otar Nikoleishvili (Kutaisi, Georgia)

New British Material about Batumi in the 90s of the XIX Century

Summary

Batumi, because of its strategic location and importance, have always been under the special interests of the foreign visitors. One of those persons were a journalist, writer and traveler Walter Burton Harris. He was in Batumi in the 1890s and he described the impressions about the city in his book. During his career, Walter Burton Harris spent several years in Morocco as a journalist.

Walter Burton Harris sailed from Constantinople for Batumi in April 1895 and went by train first to Tiflis and then by carriage to Erevan, and on into Persia. Finally, he arrived in Baghdad. He described impressions of this journey in his book “From Batum to Baghdad via Tiflis, Tabriz, and Persian Kurdistan”, which was published in Edinburg in 1896.

Besides this, that Walter Burton Harris spent only several days in Batum, he gave us very important facts and information about the city of that time. For example, besides the description of the impressions of the author about the city, there is very interesting historical excursion in the book. It contains the history of the city from the Ottoman period to the Russian governance time. The author is focusing his attention on the geostrategic importance of the city. As he thought, the main reason of the European and Asian countries' special interest was location of Batumi.

As we know, Walter Burton Harris's above-mentioned book is not widely-studied for the researchers of the history of Batumi. That's why, we can say, that the author's description and opinions about Batumi are very valuable for the study of the history of the city of that period.

ბათუმი – 9 აპრილიდან 9 აპრილამდე

აბსტრაქტი: მოხსენებაში ასახულია ბათუმში მიმდინარე მოვლენები 1989 წლის 9 აპრილიდან 1991 წლის 9 აპრილამდე, ანუ თბილისში 1989 წელს დატარებული ტრაგედიიდან 1991 წლის საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის აქტის მიღებამდე 1918 წლის 26 მაისის აქტის საფუძველზე. განხილულია ამ ორ ისტორიულ თარიღს შორის ბათუმში მიმდინარე, ეროვნული მოძრაობის განვითარების თვალსაზრისით, უმნიშვნელოვანესი მოვლენები და მათთან დაკავშირებით ადგილობრივი ორგანიზაციების მიერ გამოვლენილი პოზიციები, მათი უმრავლესობის შეუპოვარი ბრძოლა ეროვნული იდეალების გასამარჯვებლად აჭარის რეგიონში.

ნაშრომში მხილებულია ფსევდოპატრიოტული სამოსლით შენიღბული საკავშირო და ადგილობრივი ძალების ანტიეროვნული საქმიანობა, ასახულია მათთან ინფორმაციის ყველა საშუალებით ქართული ეროვნული მოძრაობის აჭარის წარმომადგენელთა მიერ წარმოებული უშალავათო ბრძოლა და გაკეთებული სათანადო დასკვნები.

საკვანძო სიტყვები: 9 აპრილი, თბილისის ტრაგედია, საქართველოს სახელმწიფოებრივობის აღდგენის აქტი, ანტიეროვნული ძალები, ეროვნული მოძრაობა.

Key words: 9 April, Tragedy of Tbilisi, The restoration of Georgian statehood, Anti-national forces, National movement.

თანამედროვე, საქართველოს უახლეს ისტორიაში მისი ახალი, უმნიშვნელოვანესი ეტაპის დასაწყისია 1989 წლის 9 აპრილის ტრაგიკული ღამის ის მომენტი, როდესაც საქართველოს ეროვნულმა გმირმა მერაბ კოსტავამ წარმოთქვა სიტყვები: „საქართველოს ისტორიაში ყოფილა დიდებული წამები... და ეს წამი არის ერთ-ერთი უდიდებულესი, როდესაც ამ სამოცდაათი წლის მანძილზე, ამ ტანჯვასა და ვაებაში, ამ სისხლის ღვრაში პირველად ასე შეკრული, ასე მთლიანად წარმოდგა ქართველი ერი ღვთის წინაშე!“

მართლაც, არნახული ეროვნული გამოღვიძება და ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბრძოლის სრულიად საქართველოს მასშტაბით არნახული გამოცოცხლება მოყვა 1989 წლის 9 აპრილის ღამეს თბილისში დატრიალებულ ტრაგედიას.

აფხაზეთის პრობლემების მოგვარების მოთხოვნით, 1989 წლის 4 აპრილს დაწყებულ აქციაზე, სულ მალე ჩაენაცვლა საქართველოს დამოუკიდებლობის

აღდგენის მოთხოვნა შიმშილობის გამოცხადებით, რამაც მდგომარეობა საქართველოს დედაქალაქში უკიდურესად დაძაბა.

სწორედ ამის გამოძახილი იყო ბათუმში, 1989 წლის 7 აპრილს, სოუქ-სუს სასაფლაოს ეკლესიის ეზოში ეროვნული მოძრაობის ადგილობრივ აქტივისტთა ნაწილის მიერ გამართული თათბირი, სადაც დაისვა თბილისში მიმდინარე აქციისადმი დამოკიდებულების საკითხი. რადიკალურმა ფრთამ მოითხოვა აქტიური აქციებით, თვით შიმშილობის გამოცხადების ჩათვლით, მხარი დაეჭირათ თბილისში მთავრობის სახლის წინ მიმდინარე აქციისათვის, სადაც უკვე პრიორიტეტული გახდა საქართველოს ეროვნული დამოუკიდებლობის მოთხოვნა. ზომიერმა უმრავლესობამ არ მიიღო ეს წინადადება და აირჩია პასიური ლოდინის პოლიტიკა (ვნახოთ, რა მოხდება - უ. ო.).

1989 წლის ღამით თბილისში დატრიალებული ტრაგედია ბათუმში იმავე დილით გახდა ცნობილი. ეროვნული მოძრაობის ოცამდე აქტივისტმა, შავი სამკლავურით, ილია ჭავჭავაძის ძეგლთან მოვიყარეთ თავი და ილია მართლის ძეგლის საყრდენ ფასადზე სანთლებს ვამაგრებდით. იქვე გამართულ თათბირზე გადაწყვეტიტ გაშლილი ეროვნული დროშით და შავი სამკლავურით გაგვევლო მთელი ქალაქი და ამ საპროტესტო მარშით გამოგვეხატა, რომ ქართველი ხალხის დაშინება შეუძლებელია. მანიფესტანტთა იმედი საპროტესტო მსვლელობაზე ბათუმის მოსახლეობის შემოერთების შესახებ, არ გამართლდა. შემოგვიერთდა მხოლოდ ერთადერთი პიროვნება, ბათუმელი რეჟისორი მერაბ ლებანიძე *[ოქტომბერი, 2008: 202]*.

სოუქ-სუს სასაფლაოს ეკლესიის ეზოში ასულმა მანიფესტაციის მონაწილეებმა მიიღეს გადაწყვეტილება, მეორე დღეს, 10 აპრილს, ბათუმის მაშინდელი პედაგოგიური ინსტიტუტის წინ (რუსთაველის ქუჩის მხრიდან) ასასვლელი კიბეების მიდამოებში მოეწყოთ ერთობლივი მიტინგი-მანიფესტაცია ქალაქში მსვლელობით. მიტინგის ზოგიერთი ორგანიზატორის მიერ პოზიციის შეცვლის გამო (დარბევის ემინოდან - უ. ო.), იგი გაიმართა ინსტიტუტის შიგა ეზოში. მიტინგზე სასტიკად დაგმეს 9 აპრილს თბილისში საბჭოთა შინაგანი ჯარების მიერ დატრიალებული ხოცვა-ჟლეტა და მისი მონაწილეები მკვეთრად დაუპირისპირდნენ აჭარის ადგილობრივ ხელისუფლებასაც, რომლის წარმომადგენლებიც თბილისში მომხდარი ტრაგედიის გამართლებასა და მომიტინგეების დაშლას ცდილობდნენ. რაც მათ არ გამოუვიდათ და ეროვნული მოძრაობის აქტივისტებმა ისინი ინსტიტუტის ეზოდან გააძევეს *[იქვე, გვ. 203]*.

იმავე დღეს, ინსტიტუტის უკან, ბათუმის ბულვარში გაშენდა 9 აპრილს თბილისში ტრაგიკულად დაღუპულთა ხსოვნისადმი მიძღვნილი სკვერი, სადაც შემდეგ დაიდგა გრანიტის ქვა წარწერით, - „ცხრა აპრილის ცრემლი...“ აღნიშნული მემორიალის დადგმაში ეროვნული მოძრაობის ბათუმელ აქტივისტებთან ერთად თავისი წვლილი შეიტანა ბათუმის პედაგოგიურ ინსტიტუტში მოქმედმა შოთა რუსთაველის საზოგადოებამ [ბ. დიასამიძის მოგონებებიდან].

მალე, 1989 წლის მაისის დასაწყისში ქალაქ ბათუმში ილია ჭავჭავაძის სახელობის დრამატული თეატრის ფოიეში დაიწყო შიმშილობის აქცია, რომელშიც 60-მდე კაცი მონაწილეობდა. აქციას ხელმძღვანელობდა საორგანიზაციო კომიტეტი რობერტ ნადირაძის, ლია ებრაღიძის, ედიშერ ტრაპაიძის, გენო თებიძისა და მღვდელ გიორგი ძნელაძის შემადგენლობით *[რ. ნადირაძის მოგონებებიდან]*.

9 აპრილის შემდეგ ქართული ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის წინაშე მწვავედ დაისვა საქართველოში არსებულ ავტონომიებთან ურთიერთობის საკითხი. პირველი ხალხმრავალი მიტინგი, სადაც პირდაპირ დაისვა აჭარის ავტონომიის გაუქმების საკითხი ბათუმში 1989 წლის 26 მაისს ბულვარის ცენტრალურ შესასვლელთან არსებულ შადრევნებთან გაიმართა. ამ საკითხის წინ წამოწევა განაპირობა ეროვნულ ძალთა მიერ მიმდინარე მომენტის შეფასებიდან გამომდინარე ბრძოლის ტაქტიკამ, რაც საშუალებას აძლევდა მას აჭარის ხელისუფლების ელიტარული ნაწილის მხილების გზით, ავტორიტეტი გამოეცალა ადგილობრივი მმართველობის ისედაც სახელგატეხილი ორგანოებისთვის, შეეტანათ მათში დაბნეულობა და დეზორიენტაცია, ამით კი მიედწიათ ამ სტრუქტურების ანტიეროვნულ ძალისხმევათა უმტკივნეულო გაუვნებელყოფისათვის. ამიტომაც, ავტონომიების გაუქმების წამოწეული ლოზუნგი, დროის მოთხოვნად იქცა *[ოქროპირიძე, 2009: 47]*.

აჭარის ავტონომიის საკითხის ამგვარად დასმამ ადგილობრივი მმართველობაში მოკალათებული ნომენკლატურისა და მათდამი დაქვემდებარებული ინტელიგენციის ნაწილის სასტიკი გააფთრება გამოიწვია. მაგრამ მათ საკადრისი პასუხი გასცა ქართული პატრიოტული ინტელიგენციის აჭარიდან გამოსულმა წარმომადგენლებმა: მ. მახარაძემ *[მახარაძე, 1990]*, ტ. ფუტყარაძემ *[ფუტყარაძე, 1990]*, დ. ბერძენიშვილმა *[ბერძენიშვილი, 1989]*, თ. ფუტყარაძემ *[ფუტყარაძე თ, 1990]*, ო. ზოიძემ *[ზოიძე, 1989]*, მ. გორგილაძემ, ბ. დიასამიძემ და ნ. ქედელიძემ კი ერთობლივ წერილში - ზოგჯერ თქმა სჯობს... *[გორგილაძე..., 1990]*.

ქართული ეროვნული-განმათავისუფლებელი მოძრაობის უდიდდეს დანაკლისს წარმოადგენდა საქართველოს ეროვნული გმირის, მერაბ კოსტავას ტრაგიკული დაღუპვა 1989 წლის 11 ოქტომბერს ხარაგაულის რაიონის სოფელ ბორითთან მომხდარ ავტოკატასტროფის შედეგად. ბათუმი სასწრაფოდ გამოეხმაურა ამ მეტად სამწუხარო ფაქტს და აქედან თბილისში ჩავიდა სამგლოვიარო დელეგაცია (ზოგიერთები გაგვეპარნენ გასვენებაზე, შემდეგ კი ჩამოვიდნენ და „ზვიად გამსახურდიას მიერ“ მერაბ კოსტავას მთაწმინდაზე ასვენებას აქილიკებდნენ - უ. ო.). 1989 წლის 13 ოქტომბრის გვიან ღამით კი, ბათუმის ღვთისმშობლის საკათედრო ტაძარში გადახდილი იქნა პანაშვიდი მერაბ კოსტავას სახელზე, ხოლო მეორე დღეს, 14 ოქტომბერს ბათუმის დრამატული თეატრის წინა მოედნის გვერდით, ყოფილი ბიბლიოთეკის შენობის წინ ჩატარდა სამგლოვიარო მიტინგი რობერტ ნადირაძის ხელმძღვანელობით, რომელმაც აქ

წარმოთქვა შემდეგი სიტყვა: „აღარ არის მერაბ კოსტავა - სამშობლოს საფიცარი რაინდი!

9 აპრილის შემდეგ კრემლი შეეცადა ჩვენი მისწრაფება თავისუფლებისაკენ ეთნოკრიზისების ჭაობში ჩაეხრჩო. 9 აპრილიდან ვიდრე 11 ოქტომბრამდე ჩვენი მოძრაობა მთელი ძალების დამაბვიტ ცდილობდა ჭაობიდან ამოსვლას ... ბათუმის აგვისტოს შიმშილობა ამ მიზანს ემსახურებოდა. შიმშილობის დღეებში ესტუმრა უკანასკნელად ბატონი მერაბი ბათუმს . არ დამავიწყდება არასდროს მისი წუხილი მოშიმშილეთა სიცოცხლეზე...”

აჭარაში ეროვნულ ძალთა გააქტიურებას მოყვა აჭარის ასსრ ხელისუფლების ანტიეროვნულ ძალისხმევათა გააქტიურება...

აჭარის ხელისუფლების ქმედებათა პარალელურად გააქტიურდა ანტიქართული ფსიქო-ზით გამსჭვალული რანდენიმე კაციანი დაჯგუფება, რომელმაც შემდგომში თავი მოიყარა ე. წ. „გარდაქმნის ხელისშემწყობ აჭარის საზოგადოება“ (შემოკლებით „გხას“ - უ. ო.), რომელმაც გა-აჩაღა თავისი ანტიეროვნული, ვიწრო კუთხური საქმიანობა; რამაც ერთ-ერთი სახელისუფლებო უწყების ადგილობრივ ხელმძღვანელს საბაბი მისცა 1989 წლის 18 ნოემბერს საქართველოს უზე-ნაესი საბჭოს სესიაზე მიეთითებინა არარსებული „აჭარული სეპარატიზმის“ საფრთხის შესახებ. ნიშანდობლივია, რომ ეს სწორედ ის სესიაა, რომელმაც აღიარა საქართველოს ძალადობით გასაბჭოება, მისი ოკუპაცია და ფაქტობრივი ანექსია ბოლ-შევიკური საბჭოთა რუსეთის მიერ. როგორც ჩანს, საბჭოთა ნომენკლატურა ცდილობდა აჭარაც შეემზადებინათ იმავე როლის შესასრულებლად, რაც სხვა ავტონომიურ ფორმირებებში მოახდინეს. პარტიული ფუნქციონერის ამ გამოსვლას ოპერატიულად გაეცა პასუხი ჯერ აჭარის რადიოს გადაცემაში „პიკის საათი“ *[ოქროპირიძე, 2005: 21]*, ამ პიროვნებას პირადადაც შევხვდი აღნიშნულ საკითხზე - უ.ო] და შემდეგ ქართული პრესის ფურცლებზე. *[მახარაძე, 1989; ჯიჯავაძე, 1989]*.

აჭარის ავტონომიის სტატუსის შეცვლაზე მსჯელობამ ფართო ხასიათი მიიღო და საჭირო იყო საკითხისათვის უფრო ფართო რეზონანსის მისაცემად მისი სამართლებრივ საფუძველზე დაყენება და იმის შემოწმება, თუ რა დონით იყო შესაძლებელი აღნიშნულის განხორციელება. სწორედ ამ მიზნით აჭარის ასსრ უზენაესი საბჭოს სესიაზე 1990 წლის 5 მაისს გამოვიდა ეროვნული მოძრაობის წარმომადგენელი საკანონმდებლო ინიციატივით და მის დეკლარაციებს მოუწოდა განეხილათ აჭარის ასსრ სტატუსის გადახედვის შესაძლებლობა *[სინამდვილეში..., 1990]*

ასეთ ვითარებაში ეროვნული მოძრაობის მძლავრი გაქანების შესასუსტებლად ბათუმში გააქტიურდნენ საკავშირო მნიშვნელობის ორგანიზაციები, რომლებიც ცდილობდნენ თავიანთი ფილიალების დაარსებას და საბჭოთა კავშირის შენარჩუნების აუცილებლობის ლოზუნგის ირგვლივ „მასების“ დარაზმვას. ერთ-ერთი ასეთი ორგანიზაცია იყო საკავშირო „თვითმოქმედი“ საზოგადოება „Edinst-

vo”, რომელიც ბათუმში ეროვნული მოძრაობის ძალებთან ორგანიზებული პაექრობის დროს განცდილი ფიასკოს შემდეგ ასპარეზიდან გაქრა *[ოქროპირიძე, 2005: 24-25]*.

აჭარის მოსახლეობის პოლიტიკურ შეგნებაში უდიდესი გარდატეხა მოახდინა, 1990 წლის 18 მარტს ქობულეთსა და ბათუმში ლენინის ძეგლების დამხობამ. ქობულეთში აღნიშნულ აქციას ხელმძღვანელობდა იქაური საქართველოს ეროვნული დამოუკიდებლობის პარტიის თავმჯდომარე კობა ხაბაზი, რომელსაც დიდი სტიმული მისცა აქციაზე ზვიად გამსახურდიას ჩამოსვლამ ეროვნული მოძრაობის აქტივისტებთან ერთად. ქობულეთიდან ყველანი ბათუმისაკენ დავიდნარიდნ.

ბათუმში მაშინდელი ლენინის ძეგლის მიმდებარე, თეატრის უკანა მხარეს გაიმართა ხალხმრავალი მიტინგი, რომელზედაც ზვიად გამსახურდიამ დამსწრეთ განუმარტა ლენინიზმის მთელი მავნეობა და მისი როლი საქართველოს დამოუკიდებელი სახელმწიფოებრიობის დამხობაში, მოუწოდა მიეჩინათ მისთვის საკადრისის ადგილი ისტორიის სანაგვეზე.

ამ დროს უკვე ეროვნული მოძრაობის შიგნით გაისმოდა ურთიერთ ბრალდებები და თავი იჩინა არაჯანსაღმა ტენდენციებმა. ამიტომაც ამავე მიტინგზე სიტყვით გამოსულმა რ. ნადირაძემ პრინციპულად განაცხადა: ამიერიდან ჩვენი აქციები სამხედრო ნაწილებთან და შტაბებთან გაიმართება საქართველოდან საბჭოთა საოკუპაციო ჯარების გაყვანის მოთხოვნით... ყოველგვარი თანამშრომლობა საბჭოთა სისტემასთან ღალატის ტოლფასია...“ *[მასალა რ. ნადირაძის მუზეუმიდან - „საქართველოს...“]* 1990 წლის 18 მარტს ბათუმში ლენინის ძეგლის დემონტაჟში აქტიური მონაწილეობა მიიღეს, - თავად რობერტ ნადირაძემ, კობა ხაბაზმა, ამირან ზარქუამ, რომელმაც ბათუმის გემთმშენებლობის ქარხნიდან ბაგირი მოიტანა, ამწე-მანქანა, რომლითაც ძეგლს ყულფი გამოაბეს, მოიყვანა სოსო ტოროტაძემ და მაჭახელელმა ზაურ ძნელაძემ, მძღოლი იყო ანზორ ბეშიტაშვილი *[რ. ნადირაძის მოგონებებიდან]*.

ამ მომენტისათვის უკვე დანიშნულია და მიმდინარეობს სამზადისი 1990 წლის 25 მარტის საქართველოს უზენაესი საბჭოს არჩევნებისათვის, რომლის წინააღმდეგაც დაიწყო საპროტესტო აქციები მთელი საქართველოს მასშტაბით მისი 1990 წლის შემოდგომაზე გადატანის მოთხოვნით. მასში აქტიურად ჩაება აჭარაც და 1990 წლის 18 მარტის ქობულეთისა და ბათუმის აქციებიც ამის დამადასტურებელი იყო. ბათუმში ჯერ კიდევ ადრე დააფიქსირეს თავიანთი პოზიციები აღნიშნული არჩევნებისადმი.

1990 წლის 15 მარტის გაზეთი „აჭარა“ გვამცნობს, რომ „საქართველოს ედპ-ს, მეოთხე დასის ბათუმის კომიტეტის წევრმა მერაბ კოპლატაძემ განაცხადა, რომ პარტია აქტიურ ბოიკოტს უცხადებს უზენაესი საბჭოს არჩევნებს, ვინაიდან არ სცნობს მის სამართლიანობას. ამავე პოზიციასზე დგანან ჰელსინკის კავშირი და წმინდა ილია მართლის საზოგადოება. სახალხო ფრონტის წარმომადგენლები კი

აქტიურად მონაწილეობენ საარჩევნო კამპანიაში *[მითაიშვილი, 1990]*. ეს არჩევნები საბოლოოდ ჩაიშალა და მოვლენათა შემდგომი განვითარების შედეგად საქართველოში სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის საკითხში გამოიკვეთა ორი ხაზი - საქართველოს ეროვნული კონგრესისა და პოლიტიკური გაერთიანება - „მრგვალი მაგიდა - თავისუფალი საქართველოსი“. „კონგრესმენები“ წარმოადგენდნენ ძირითადად ეროვნულ ფორუმში დარჩენილ ძალებს და საკმაოდ ილუზორული არგუმენტებით ასაბუთებდნენ საქართველოს ეროვნული კონგრესის არჩევის აუცილებლობას, „მრგვალი მაგიდის“ წარმომადგენლებმა კი კურსი 1990 წლის 28 ოქტომბერს დანიშნულ საქართველოს უზენაესი საბჭოს არჩევნებზე აიღეს.

1990 წლის 30 სექტემბერს, მართლაც ჩატარდა საქართველოს ეროვნული კონგრესის არჩევნები, რომელიც აჭარაში ფაქტობრივად რამდენიმე დღის (კვირის) განმავლობაში მიმდინარეობდა. მასში აჭარიდან, კერძოდ, ბათუმიდან აირჩიეს - მერაბ კოპლატაძე და ზიძინა აფხაზავა (ორივე ედპ), რესპუბლიკური პარტიიდან - დავით ბერძენიშვილი, თამაზ დიასამიძე და ოთარ ზოიძე *[ტ. მახარაძის გადმოცემული...]*. ხოლო 1990 წლის 28 ოქტომბრის საქართველოს პირველ მრავალპარტიულ არჩევნებში უზენაესი საბჭოს დეპუტატები ბათუმიდან გახდნენ დავით ბერძენიშვილი და თამაზ დიასამიძე, მრგვალი მაგიდის სიით კი იმავე ორგანოში მოხვდნენ ნოდარ იმნაძე და ანზორ კუდბა *[ოქროპირიძე, 2009: 59]*

საქართველოს ხელისუფლებაში ეროვნულ ძალთა მოსვლის შემდეგ ბათუმში თავმოყრილმა ანტიეროვნულმა და მარიონეტულმა ძალებმა 1990 წლის 30 ნოემბერს გამართეს მიტინგი და მოახდინეს საკუთარი ძალების გენერალური დათვალიერება; მაგრამ ეროვნულ ძალთა ძალისხმევის შედეგად სასტიკი კრაზი განიცადეს და მათ მიერ შეცდომაში შეყვანილმა და აქციაზე ზემო აჭარიდან ჩამოყვანილმა ხალხმა, როდესაც მათ საქმის ნამდვილი ვითარება აუხსნეს, ეროვნულ ძალთაგან წამოყენებულ რეზოლუციას დაუჭირა მხარი.

საქართველოს ახალმა ხელისუფლებამ დიდი მუშაობა ჩატარა საქართველოში სახელმწიფოებრიობის აღსადგენად რეფერენდუმის მოსამზადებლად, რომელზედაც პასუხი უნდა გასცემოდა კითხვას: „**თანახმა ხარ თუ არა აღდგეს საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობა 1918 წლის 26 მაისის დამოუკიდებლობის აქტის საფუძველზე?**“ რეფერენდუმში მონაწილეობა მიიღო საქართველოს მოსახლეობის 90,71, ამათგან კითხვას დადებითად უპასუხა 99,08 პროცენტმა... *[ყურნ. „გუშაგი“, 1991: 5]*, რის საფუძველზეც საქართველოს რესპუბლიკის უზენაესმა საბჭომ, 1991 წლის 9 აპრილს, თავის საგანგებო სხდომაზე გამოაცხადა „საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის აქტი“.

საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აქტის გამოცხადებას უდიდესი სიხარულით შეხვდა საქართველოს მოსახლეობასთან ერთად აჭარაც. თუმცა უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ბათუმში მოქმედმა ოპოზიციურმა ძალებმა ამ

საქართველოს ისტორიაში უმნიშვნელოვანესი აქტის ბიოკოტირება სცადეს. მაგრამ მათ ეს არ გამოუვიდათ და ბათუმშიც ღირსეულად შეხვდა ამ უღირშესანიშნავეს მოვლენას. გაზეთ „აჭარის“ 1991 წლის 10 აპრილის ნომერში ვკითხულობთ: „გუმინ, 9 აპრილს, საქართველოს რესპუბლიკის უზენაესი საბჭოს საგანგებო სხდომაზე გამოაცხადა საქართველოს დამოუკიდებლობის აქტის. მოვლენას მიემდგნა თავისუფლების მოედანზე გამართული მიტინგი-მანიფესტაცია.

„აღსრულდა ქართველი ხალხის საუკუნოვანი ოცნება. ხალხის ნებით აღჭურვილმა საქართველოს უზენაესმა ხელისუფლებამ აღადგინა საქართველოს დამოუკიდებლობა 1918 წლის 26 მაისის დამოუკიდებლობის აქტის თანახმად. ქართველმა ხალხმა დაამტკიცა, რომ ის ღირსია თავისუფლებისა და არაფერს დაიმურებს ეროვნული სახელმწიფოებრიობის აღსადგენად. ამ გადაწყვეტილებაში მთელი ქართველი ხალხი ერთიანია და ღრმად გვწამს - გოლგოთას აუცილებლად ამადლება მოჰყვება. გილოცავთ დღევანდელ დღეს და გისურვებთ ყოფილიყოთ ღირსი იმ მისიისა, რასაც დღევანდელი დღე გვაკისრებს!“ - ამ სიტყვებით გახსნა მიტინგი-მანიფესტაცია საქართველოს ეროვნული მოძრაობის ისტორიის მუზეუმის დირექტორმა უჩა ოქროპირიძემ“ [გაზ. „აჭარა“, 1991].

სიტყვით გამოვიდნენ გურამ მონიავა, სიმონ შარაძე, თამაზ გოგიტიძე, არჩილ მამულაძე, ლევან მიქელაძე, ბადრი მელაძე, ნუგზარ ჯაფარიძე, ბიჭიკო დიასამიძე, მალხაზ ვარშანიძე, ალექსანდრა ოსიპენკო-ლომაძე, ფირუზ ვაშაყმაძე, ნინო გოგიტიძე, აკაკი სვანიძე, ვლადიმერ მახარაძე, ამირან ჟორდანიძე, ლაშა კიკვაძე, თამუნა გუდავა, ქეთევან ზოსიძე, სტუმარი სტამბოლიდან ნუგზარ ირემაძე და მრავალი სხვა.

მიტინგის მონაწილეებმა წუთიერი დუმილით პატივი მიაგეს მერაბ კოსტავასა და 9 აპრილს დაღუპულთა ხსოვნას.

ლექსს სიმღერა ცვლის, სიმღერას ცეკვა, მღერის და ცეკვავს დიდი და პატარა, ქალი და კაცი, მოხუცი თუ ახლგაზრდა...

ეს იყო იმპროვიზირებული, გულის სიღრმიდან ამოხეთქილი სახალხო ზეიმი, რომლის მსგავსიც წამდვილად არ ახსოვს ჩვენს ბათუმს“- აღნიშნავს გაზეთის კორესპონდენტი და შემდეგ ასე ასრულებს სტატიას - „მიტინგი-მანიფესტაციის მონაწილეებმა მისალოცი დეპეშა გაუგზავნეს საქართველოს უზენაესი საბჭოს თავმჯდომარეს ბატონ ზვიად გამსახურდიას“.

გაზეთის ამავე ნომერში გამოქვეყნდა აბელ და კახა სურგულაძეების მისალოცი წერილი - „ნათელი მომავლის მოახლოება“ და შოთა ზოიძის - „საქართველოს აღდგომა“ [იქვე].

მოკლედ ასეთია ბათუმში საქართველოს ისტორიის ამ უმნიშვნელოვანესი მონაკვეთის არასრული სურათი, რის გადმოცემაც კონფერენციის რეგლამენტის ფარგლებში შესაძლებლად ჩავთვალეთ.

გამოყენებული ლიტერატურა:

- ნადირაძე** – ნადირაძე რ., მოგონებები, ინახება რ. ნადირაძის კერძო მუზეუმში - „საქართველოს დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლა“
- დიასამიძე** – დიასამიძე ბ., პირადი მოგონებებიდან;
- ოქროპირიძე** – ოქროპირიძე უ., პირადი მოგონებებიდან;
- ოქროპირიძე, 2008:** – ოქროპირიძე უ., აჭარა ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბრძოლის საწყის ეტაპზე, (1988. X.-1989. 8. IV), სამხრეთ-დასვლეთ საქართველოს ისტორიის საკითხები, III, ბათუმი,
- ოქროპირიძე, 2005:** – ოქროპირიძე უ., საქართველოს სახელმწიფოებრიობის აღდგენა და აჭარის ავტონომიის პრობლემა, ბათუმი, გამომც. „ბათუმის უნივერსიტეტი“;
- ოქროპირიძე, 2009:** – ოქროპირიძე უ., საქართველოს ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბრძოლის თანამედროვე პერიოდი და აჭარა, (1988. X – 1994. I. III), თბილისი;
- მახარაძე, 1990:** – მახარაძე მ., სტერეოტიპების ტყვეობაში, თუ შეგნებული დეზინფორმაცია?, გაზ. „ლიტერ. საქართველო“, 1990, 2. 03;
- მახარაძე, 1989:** – მახარაძე მ., ღია წერილი აჭარის ასსრ მინისტრთა საბჭოს თავ-რეს ბატონ გურამ ჩიგოგიძეს, გაზ. „ახალგაზრდა კომუნისტი“, #143, 1989. 30. 11;
- ფუტყარაძე, 1990:** – ფუტყარაძე ტ., თავისუფლების შოვნაი, სჯობს საშოვნელსა ყველასა, ანუ ვის სჭირდება აჭარის ავტონომია?, გაზ. „ახალგაზრდა კომუნისტი“ #30, 1990.17. 03;
- ფუტყარაძე, 1990:** – ფუტყარაძე თ., ავტონომიის სინდრომი, გაზ. „ახალგაზრდა ივერიელი“, #33, 1990. 27. 03;
- ბერძენიშვილი, 1989:** – ბერძენიშვილი დ., აჭარის ავტონომიის წანამძღვრები, გაზ. „თბილ. უნივერსიტეტი“, 1989. 26. 05;
- ზოიძე, 1989:** – ზოიძე ო., კიდევ ერთხელ „მომძე აჭარელი ხალხის“ შესახებ, ჟურნ. „ცისკარი“, #8;
- გორგილაძე, 1990:** – გორგილაძე მ., დიასამიძე ბ., ქედელიძე ნ., ზოგჯერ თქმა სჯობს..., გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“, #9, 1990. 2. 03;
- ჯიჯავაძე, 1989:** – ჯიჯავაძე მ., ავალიანი თ., ცეცხლაძე ო., მგელაძე მ., „კიდევ ერთხელ აჭარული სეპარატიზმის შესახებ“, გაზ. „ახალგაზრდა კომუნისტი“, # 149, 1989. 9. 12;
- სინამდვილეში, 1990:** – სინამდვილეში კი ეს ასე იყო, გაზ. „აჭარა“, #92, 1990. 16.05;
- მითაიშვილი, 1990:** – მითაიშვილი მ., გზა საქართველოს დამოუკიდებლობისაკენ, გაზეთი. „აჭარა“, #50, 1990. 15. 03;
- ჟურნ. „გუმბაგი“, 1991:** – ჟურნ. „გუმბაგი“, #25, პარიზი, 1991, აგვისტო;
- გაზ. „აჭარა“, 1991:** – გაზ. „აჭარა“, # 6, (18 719), 1991. 10. 04;
- სურგულაძე, 1991:** – სურგულაძე ა., სურგულაძე კ., ნათელი მომავლის მოახლოება, გაზ. „აჭარა“, იქვე;
- ზოიძე, 1991:** – ზოიძე შ., საქართველოს აღდგომა, გაზ. „აჭარა“, იქვე;
- მახარაძე:** – მახარაძე ტარიელის მიერ გადმოცემული მასალები და დოკუმენტები;
- ნადირაძე:** – ნადირაძე რობერტის მუზეუმი - „საქართველოს დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლა“ - მასალები;

Batumi from April 9 to April 9

Summary

In the night of April 9, 1989, following a speech by Merab Kostava at a rally in front of the Government Palace in Tbilisi, a new phase in the history of the Georgian national-liberation struggle begins. But the period of this struggle, especially from April 9, 1989 to April 9, 1991, before the promulgation of the Act on the Restoration of the State Independence of Georgia, is particularly urgent.

April 9 at night, the tragedy of the same morning it was in Batumi and this monument of Ilia Chavchavadze gathered at the National Movement twenty representative Expanding national flag went through the whole city, and when their hopes for the City of reunification are not realized, the next day decided to Batumi Pedagogical Institute a protest rally c management. But the rally was held in the inner courtyard of the institute and the government of Adjara failed to disband it. On the same day, in front of the pedagogue of that time, pine trees were planted in the Boulevard to commemorate the fall of April 9, where a memorial stone with the inscription - "April Nine Tears ..." was erected.

Thereafter several protests were held in Batumi, notably the famine in the foyer of the Batumi Theater (in which 60 persons participated). Under the leadership of Nadi-radze and the 5-member scrutiny committee, as well as grand demonstrations in Batumi on May 26, 1989, initiated by the Batumi People's Front and the Ilia Righteous Society (separately).

The unexpected rise of the National Movement was followed by the activation of the Ajara local government and its satellites, which was substantiated by the progressive part of the Adjara intelligentsia (M. Makharadze, T. Putkaradze, T. Putkaradze O. Zoidze, M. Gorgiladze, B. Diasamidze, B. Diasamidze. other.). Particularly activated by e. Sec. Adjara Transformation Supporting Society and affiliated organizations, including Edinstvo, which were responded to by the National Movement's representatives in radio and press.

The confrontation in the Georgian National Movement also reflected on the presence of Batumi and divided it into different directions, of which the most important force was the Ilia the Righteous Society of Batumi, the People's Front of Batumi, the local National Democratic Party and the National Independence Party of Georgia.

The demolition of the Lenin monuments in Kobuleti and Batumi was greatly affected by the demolition of Adjara, when a group of National Movement activists led by Zviad Gamsakhurdia arrived from Tbilisi. The March 1990 elections to the Supreme Council of Georgia were canceled and were postponed to the fall of that year. Before

that, on September 30, 1990, the elections of the National Congress of Georgia were held. Koplatadze, b. Abkhazian (both NDPs), d. Berdzenishvili, T. Diasamidze and O. Zoidze; By the October 28 elections of the same year, the MPs from Batumi became the same T. And Diasamidze. Berdzenishvili and Nodar Imnadze and Anzor Kudba were in the Parliament of Georgia with the list of round table.

On November 30, 1990, at the instigation of the local authorities in Batumi, the Gkasians held a provocative rally which, as a result of the efforts of the National Forces, collapsed in full force and their deported, deceived people supported the slogans of the National Movement against them.

The winning national government has done a great job of preparing the act of restoration of statehood in Georgia. On March 31, 1991, a referendum was held on this issue, with more than 90 percent of the Georgian population voting and 99 percent voting for the restoration of Georgia's state independence. Based on the aforementioned document, the National Parliament of Georgia, at its special session on April 9, 1991, announced the restoration of Georgian statehood by virtue of the Act of May 26, 1918, to which Batumi and the whole Georgia responded with great joy.

ბათუმი ინგლის-ოსმალეთის ხელისუფალთა გეგმვაში (1920-1921 წწ.)

აბსტრაქტი: წარმოდგენილი ნაშრომი მიზნად ისახავს, საარქივო და პრესის მასალების ანალიზის საფუძველზე, ინგლისისა და ოსმალეთის ხელისუფალთა გეგმებში ბათუმის საკითხის შესწავლას 1920-1921 წლებში, კერძოდ, ოსმალთა გააქტიურების მიზეზების განხილვას 1920 წლის ივლისში ინგლისის ჯარის მიერ ბათუმის დატოვების შემდეგ. ნაშრომში აღნიშნულია, რომ საუკუნეების მანძილზე, ბათუმი და, საერთოდ, აჭარა რუსეთისა და –ოსმალეთის ხელისუფალთა ინტერესების სფეროში შედიოდა.

ინგლისის ხელისუფალთა გეგმებში როგორც ზოგადად კავკასიას, ისე კონკრეტულად ბათუმს, უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა. 1918 წლიდან 1920 წლამდე, ბათუმს მონაცვლეობით ოსმალები და ინგლისელები იკავებდნენ. ბათუმს დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა, ასევე, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობა, რომელიც მიიჩნევდა, რომ ბათუმი მის კანონიერ პატრონს – საქართველოს უნდა დაბრუნებოდა. 1921 წლის მარტში ბათუმისთვის ბრძოლას ქართული გენერალი გიორგი მაზნიაშვილი ხელმძღვანელობდა. ქალაქის შენარჩუნება საბჭოთა საქართველოს შემადგენლობაში, მხოლოდ ქართული ნაწილების თავდადებული ბრძოლის შედეგად მოხერხდა.

საკვანძო სიტყვები: მუდროსის ზავი, ევგენი გეგეჩკორი, გენერალი უილიამ ტომპსონი, ოლივერ უორდროპი, გენერალი კუკ-კოლისი, ანგორის მთავრობა, აჰმედ მუხთარ ბეი, გიორგი მაზნიაშვილი

Key words: The armistice of Mudros, Evgeni Gegechkori, General William Thompson, Oliver Wardrop, General Cook-Collis, Government of Angora, Ahmed Muhtar Bay, Giorgi Mazniashvili

საუკუნეების მანძილზე, ბათუმი და საერთოდ აჭარა რუსეთისა და ოსმალეთის ხელისუფალთა ინტერესების სფეროში შედიოდა. ბათუმს დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა, ასევე, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობა, რომელიც მიიჩნევდა, რომ ბათუმი იყო შავ ზღვაზე გასასვლელი ერთადერთი გზა, რომლის საშუალებითაც ამიერკავკასიის ქვეყნებს ევროპის ქვეყნებთან დაკავშირება შეეძლოთ. პირველი მსოფლიო ომის დაწყების მომენტისთვის, კავ-

კასია რუსეთის იმპერიის შიდა პროვინცია იყო. მაშინ ანტანტის წევრ სახელმწიფოებს რეგიონის მიმართ გამოკვეთილი პოლიტიკა არ ჰქონდათ. მას შემდეგ, რაც ბოლშევიკებმა პეტროგრადში ძალაუფლება ხელში ჩაიგდეს და მეფის რუსეთის ხელისუფლება პირველ მსოფლიო ომს გამოეთიშა, გერმანელებმა და ოსმალებმა ვრცელი რუსული პროვინციების დაკავება დაიწყეს. ისინი კავკასიის გავლით სპარსეთს, ინდოეთსა და მთელ „ბრიტანულ აღმოსავლეთს“ საფრთხეს უქმნიდნენ.

ინგლისის ხელისუფალთა გეგმებში კავკასიას უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა. ინგლისის გავლენის სფეროში კავკასიის გადასვლა, სტრატეგიულად და გეოგრაფიულად მთლიანს ხდიდა იმ ხიდს, რომელსაც შავი ზღვა არაბეთის ზღვასთან უნდა შეეერთებინა. ეს ხიდი კი ინგლისის იმპერიისთვის უზარმაზარი მნიშვნელობის იყო. იმ დროს ინგლისის ჯარი იდგა ჩრდილოეთ სპარსეთში, სამხრეთი სპარსეთი კი 1907 წლიდან უკვე ინგლისის გავლენაში იმყოფებოდა. შავი ზღვა, კავკასია, ჩრდილოეთი, ცენტრალური და სამხრეთ სპარსეთი, არაბეთის ზღვა და იქვე ინდოეთი - აი, ის დიდი გეგმა, რომლის განხორციელება ინგლისის იმპერიისთვის მეტად მნიშვნელოვანი იყო. კავკასიას ინგლისის ხელისუფალთა პოლიტიკაში, ასევე, ადგილობრივი მნიშვნელობაც ჰქონდა, რაც კავკასიის სიმდიდრეთა ექსპლოატაციას და ნავთის საკითხის ინგლისელთა სასარგებლოდ გადაწყვეტას ითვალისწინებდა. კავკასიის ნავთობის მრეწველობაში დაბანდებული ინგლისის კაპიტალი, მეტად დიდი იყო. ნავთობის მრეწველობისთვის სამხედრო მნიშვნელობის მიღებამ, ინგლისის ხელისუფლებას კიდევ უფრო გაუზარდა სურვილი მისი ხელში ჩასაგდებად თუ არა, საკონტროლოდ მაინც. ინგლისელი პოლიტიკოსი არჩიბალდ მური გაზეთში „The Times“ წერდა: „დროებითი ზავის შემდეგ, ჩვენ აუარებელი ჯარი შევიყვანეთ კავკასიაში... საერთოდ რატომ მივედით ჩვენ იქ?... ჩვენ ეს გავაკეთეთ, რათა გვეცადა ბაქოს ნავთიანი ადგილები ხელში ჩაგვეგდო, მაგრამ ჩვენ არ ვიყავით იმისთვის მომზადებული, რომ მათ გამო გვებრძოლა...“ *[ნოზაძე, 1930:5]*.

1918 წლიდან 1920 წლამდე, ბათუმს მონაცვლეობით ოსმალები და ინგლისელები იკავებდნენ. 1918 წლის 30 ოქტომბერს, საბერძნეთის კუნძულ ლემნოსის ნავსადგურ მუდროსში, ინგლისური კრეისერის „აგამემნონის“ ბორტზე, ოსმალების იმპერიასა და ანტანტის ქვეყნებს (დიდი ბრიტანეთი, საფრანგეთი) შორის, სამშვიდობო ხელშეკრულებას მოაწერეს ხელი. ზავის მიხედვით, პირველ მსოფლიო ომში დამარცხებული ოსმალეთის მთელ ტერიტორიაზე ანტანტის წევრი ქვეყნების სამხედრო მისიები დაფუძნდა, ოსმალეთის ხელისუფლებას, კავკასიიდან ჯარი დაუყოვნებლივ უნდა გაეყვანა; დარდანელისა და ბოსფორის სრუტეები უნდა გახსნილიყო და მოკავშირეთა გემებს თავისუფლად მიმოსვლის საშუალება მისცემოდათ. პირველ მსოფლიო ომში გერმანიისა და მისი მოკავშირეების დამარცხებამ, ბათუმის ოლქში ოსმალეთის საოკუპაციო რეჟიმს წერტილი დაუსვა. მუდროსის ზავის მე-11 მუხლის ძალით, ოსმალეთს ამიერკავკასიიდან და, შესა-

ბამისად, ბათუმის ოლქიდან თავისი ჯარი უნდა გაეყვანა. ბათუმი, რომელიც საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკასა და ოსმალეთს შორის, 1918 წლის 4 ივნისს, გაფორმებული კაბალური ხელშეკრულების გამო ოსმალების ხელში იყო, ინგლისელთა მფლობელობაში გადავიდა. მუდროსის დროებითი ზავი ინგლისის ხელისუფლების გეგმების რეალიზაციას ხელს უწყობდა და ფაქტობრივად, ადრინდელი დიპლომატიური დოკუმენტების გაგრძელებას წარმოადგენდა. საზავო პირობები მოიცავდა მთელ რიგ საკითხებს, რომლებიც თავის დროზე დასმული იყო საიდუმლო ხელშეკრულებებსა და ინგლის-საფრანგეთის 1917 წლის 23 დეკემბრის კონვენციაში. ახლო აღმოსავლეთში მკვეთრად გაძლიერებული ინგლისის ხელისუფლება ცდილობდა ერთპიროვნულად გადაეწყვიტა ოსმალეთის ბედი. დაზავების პირობები მთლიანად იმეორებდა საიდუმლო ხელშეკრულებების იმ მთავარ დებულებებს, რომელთა მიხედვით, ოსმალეთი, ფაქტობრივად, ინგლისის სასარგებლოდ დამოუკიდებლობას კარგავდა. დიდი ბრიტანეთის ჯარს ეკავა ახლო აღმოსავლეთის თითქმის ყველა მნიშვნელოვანი სტრატეგიული პუნქტი, მათ განკარგულებაში გადადიოდა საკუთრივ ოსმალეთის საზღვაო და სახმელეთო ტრანსპორტი, კომუნიკაციები. მოკავშირეებს ყოველთვის შეეძლოთ გამოენახათ საბაზი, რათა მთელი ოსმალეთის ოკუპაცია მოეხდინათ. გადამწყვეტი იყო ის გარემოება, რომ მაშინ მსგავსი სამხედრო-პოლიტიკური აქტის განხორციელება, მხოლოდ, ინგლისის ხელისუფლებას შეეძლო. მუდროსის ზავის მეორე და მესამე მუხლების მიხედვით, ოსმალეთის ხელისუფლება ვალდებული იქნებოდა, შავ ზღვაზე ნაღმების განლაგების თაობაზე, მოკავშირეთათვის ცნობები გადაეცა, ასევე, მონაწილეობა მიეღო მათ განადგურებაში.

თავის დროზე, 1918 წელს, ინგლისის მთავრობა ხელს უწყობდა ოსმალეთის ინტერვენციას ამიერკავკასიაში. ინგლისის ხელისუფლება ამით ორი მთავარი მიზნის მიღწევას ცდილობდა: 1) მას სურდა ოსმალეთი რუსეთის ბოლშევიკური რევოლუციის წინააღმდეგ მებრძოლ აქტიურ ძალად გადაექცია, ასევე, ოსმალეთის ჯარი ბაქოს კომუნის ჩასახშობად გამოეყენებინა; 2) ერთმანეთისთვის დაეპირისპირებინა ოსმალეთის და გერმანიის ინტერესები და ამით მოწინააღმდეგე ბანაკისთვის ამიერკავკასიის ეკონომიკური რესურსების ათვისებაში ხელი შეეშალა. ინგლისის ხელისუფალთა ვარაუდები გამართლდა. მუდროსის ზავის მიხედვით, ინგლისის ხელისუფლება უარს ამბობდა გაერკვია გერმანია-ოსმალეთის ურთიერთობის საკითხები და თავს ოსმალეთის მიერ მიტაცებული ტერიტორიების ერთადერთ მემკვიდრედ აცხადებდა. ინგლისის მთავრობა თავის თავზე იღებდა საქართველოს, აზერბაიჯანსა და სომხეთში წესრიგის აღდგენას, ასევე, ბოლშევიკებთან საბრძოლველად, ამიერკავკასიის პლაცდარმად გამოყენებას. ზავის მიხედვით, მიუხედავად იმისა, რომ ქალაქების – ბათუმის და ბაქოს საკითხი ძირითადად ერთ ასპექტში წყდებოდა - ინგლისელთა მხრიდან, ორივე ქალაქის ოკუპაცია უნდა მომხდარიყო. მოკავშირე სახელმწიფოებმა ბაქოს ოკუპაციაზე პირველ მსოფლიო ომში დამარცხებული ოსმალეთის ხელისუფლებისაგან მიიღეს

დასტური, ხოლო ბათუმის დაკავებაზე ოსმალეთის მხრიდან თანხმობა მათ საჭიროდ არ მიაჩნდათ, რადგან ბათუმზე პრეტენზიას გერმანიაც აცხადებდა. დაზავების პირობების მიხედვით, ბათუმი უშუალოდ ინგლისელთა ხელში გადადიოდა. მუდროსის ზავის პირობები, ინგლისის ხელისუფლებას ხელ-ფეხს უხსნიდა, ამიერკავკასიის მიმართ ძველი ინგლისური გეგმების რეალიზაციისთვის. ინგლისის მთავრობის ყოფილი მეფისნაცვალი ინდოეთში - ლორდ კერ-ზონი, რომელიც თვლიდა, რომ ინდოეთის უშიშროების საზღვარს ტიგროსზე უნდა გაეწყო, ამჯერად სასაზღვრო ზოლი ჩრდილოეთისკენ გადასწია და უშიშროების საუკეთესო არედა კავკასიის ქედს მიიჩნევდა. საქართველოს გარდა, ინგლისის ჯარი იმ დროისთვის იმყოფებოდა ბაქოსა და კრასნოვოდსკში (თურქმენეთის ქალაქ თურქმენბაშის სახელი 1993 წლამდე - ლ. ს.), ყირიმისა და უკრაინის სამხრეთ რაიონებში. ინგლისის ხელისუფალთა გეგმებში შედიოდა ბაქოს და ბათუმის დამაკავშირებელი გზის ხელში ჩაგდება. 1918 წლის ნოემბრის მეორე ნახევარში, ინგლისის რაზმი გენერალ ტომსონის ხელმძღვანელობით ბაქოში შევიდა. ამ ფაქტთან დაკავშირებით, ინგლისელი პოლიტიკოს არჩიბალდ მური წერდა: „ჩვენ პირველად გადავჭყრიეთ ენზელიდან (ქალაქი და ნავსადგური ჩრდილოეთ ირანში, კასპიის ზღვის სანაპიროზე - ლ. ს.) კასპიის ზღვა, რათა მტრის ხელში არ ჩავარდნილიყო ბაქოს ნავთი...“ *[ნოზაძე, 1930:6]*.

ბათუმში ინგლისური კრეისერი „ლივერპული“ 1918 წლის 3 დეკემბერს გამოჩნდა *[სომოდე, 2008:457]*, ხოლო 23 დეკემბერს ინგლისის ესკადრა ბათუმის ნავსადგურში შევიდა *[Afanasyan, 1981:72]*. ბათუმის პორტში გენერალ ფორესტიე უოკერის ხელმძღვანელობით 4 გემი გამოჩნდა, სადაც 15 000 ჯარისკაცი იმყოფებოდა *[Adkisson, 1958:24]*. საქართველოში ინგლისელების შემოსვლას თავდაპირველად სადაზვერვო ხასიათი ჰქონდა. მათ უნდა შეემოწმებინათ ნავსადგურებში არსებული მდგომარეობა და შეესწავლათ პირობები მათი სამხედრო ნაწილების განლაგებისთვის *[ცუხიშვილი, 1995:18]*.

ბათუმის გენერალ-გუბერნატორად ინგლისელი გენერალი კუკ-კოლისი დაინიშნა. ბრიტანეთის ხელისუფლების მოსვლის შემდეგ, ბათუმი საერთაშორისო პორტი და კვლავ ამიერკავკასიის საქონლის საწყობი გახდა, რაც ხაზს უსვამდა ქალაქის დიდ მნიშვნელობას და ხელსაყრელ გეოგრაფიულ მდებარეობას *[სარალოძე, 2018:228]*.

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის ინიციატივით, ბათუმთან დაკავშირებით, დიპლომატიური მოლაპარაკებები აქტიურად გრძელდებოდა, რადგანაც საკუთარ ტერიტორიაზე გადასაადგილებლად, საქართველოს მოქალაქეებს ინგლისის ხელისუფლების ნებართვა სჭირდებოდათ. ასე მაგალითად, პარიზის სამშვიდობო კონფერენციაზე წასასვლელად, საქართველოს დელეგაცია თბილისიდან ბათუმში 1919 წლის 10 იანვარს, შუადღისას ჩავიდა. სადგურზე დელეგაციას ინგლისელი ოფიცერი გამოეცხადა და იკითხა რამდენხანს დასჭირდებოდათ ბათუმში ლოდინი და დასძინა, რომ მოუწევდათ ვაგონში ყოფ-

ნა. მათ შეხვდა ინგლისელი სამხედრო პირი ლევენსონი, რომელიც გენერალ რაიკფორტის თანაშემწე იყო. ინგლისელების ნებართვა ძალაში მხოლოდ კონსტანტინოპოლამდე რჩებოდა, აქედან პარიზში გასამგზავრებლად კი საფრანგეთის მთავრობის ნებართვას ითხოვდნენ. თავის მხრივ, საფრანგეთის მთავრობა ნებართვას იმ შემთხვევაში იძლეოდა, თუ მგზავრს კეთილიმედოვნების მოწმობა (Bona fudes) ჰქონდა. ასეთი მოწმობისთვის კი საკმარისი იყო ინგლისელ სამხედრო პირთა ან მოხელეთა მხრიდან გაცემული საბუთი. ინგლისელი კომენდანტის მიერ გაცემული მოწმობის შინაარსი ასეთი იყო: „ესა და ეს საქართველოს რესპუბლიკის მოქალაქე, მიემგზავრება აქა და აქ ამ საჭიროებისათვის შემდეგი გზით. ვინიცოხა საფრანგეთის მოხელენი რაიმე მიზეზის გამო დაბრკოლდნენ ნებართვის მიცემაში, ამ მგზავრის Bona fudes-ს ვამოწმებ“ *[სცსა, ფონდი 1864, აღწ. 2, ს. 148, ფ. 8]*.

თავის მხრივ, ბათუმზე ოსმალებსაც კვლავ აქტიურად ეჭირათ თვალი. 1919 წლის 7 აგვისტოს, ერზურუმის (ქალაქი თურქეთის ჩრდილო-აღმოსავლეთით – ლ. ს.) ყრილობაზე, თურქი ნაციონალისტების ინიციატივით, აღმასრულებელი კომიტეტი აირჩიეს. სულთნის მთავრობის წინააღმდეგ, რეალურად ოსმალეთის მეორე მთავრობა შეიქმნა. 1919 წლის 12 სექტემბერს, ანტანტის მოთხოვნით, შეწყდა დამოკიდებულება ანატოლიასა და კონსტანტინოპოლს შორის, ხოლო ინგლისის ხელისუფლებამ სულთნის მთავრობას, საიდუმლო ხელშეკრულებაზე მოაწერინა ხელი, რომლის ძალით ოსმალეთს ინგლისის მანდატი უნდა მიეღო. 1920 წლის 16 მარტს, ანტანტის ჯარმა კონსტანტინოპოლის ოკუპაცია მოახდინა, რის გამოც მუსტაფა ქემალ ფაშამ პროტესტი განაცხადა და 1920 წლის 19 მარტს, ანგორაში ეროვნული ყრილობა მოიწვია. 1920 წლის 30 აპრილს, ანგორაში ოსმალეთის ახალი სახელმწიფო გამოაცხადეს, ხოლო იმავე წლის 5 მაისს, ქემალ ფაშას მეთაურობით ახალი მთავრობა შედგა *[Smith, 1959:171]*.

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობა სამართლიანად მიიჩნევდა, რომ ბათუმის ოლქი და ქალაქი ბათუმი მის ბუნებრივ მეპატრონეს – საქართველოს უნდა გადასცემოდა. ბათუმის პორტი, როგორც სამხედრო ბაზა და საქვანახშიროს სადგური, ინგლისელების ხელში უნდა დარჩენილიყო. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის გადაწყვეტილებას ჯარი შეეყვანა ბათუმის ოლქში, ინგლისის სარდლობის სასტიკი წინააღმდეგობა მოჰყვა. ბათუმის გენერალ-გუბერნატორმა კუკ-კოლისმა გენერალ მილნისგან ბრძანება მიიღო, რომელიც ინგლისის სარდლობას ავალებდა, საქართველოს ჯარის ბათუმის ოლქში შესვლა არ დაეშვათ. კუკ-კოლისმა აცნობა საქართველოში ბრიტანეთის უმაღლეს წარმომადგენელს – ოლივერ უორდროპს, რომ ის შეასრულებდა გენერალ მილნის ბრძანებას და თუ საქართველოს ჯარი საზღვარს გადალახავდა შეტაკება მოხდებოდა *[სცსა, ფონდი 1864, აღწ. 2, ს. 275, ფ. 1]*. უორდროპმა ინახულა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის საგარეო საქმეთა მინისტრი – ევგენი გეგეჭკორი და მოითხოვა ქართული ჯარის უკან გაწვევა, წინააღმდეგ

შემთხვევაში ინგლისის ხელისუფლება იძულებული გახდებოდა დიპლომატიური ურთიერთობა გაეწყვიტა საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკასთან და ბათუმიდან წასულიყო. 1920 წლის 11 მარტს 12 საათზე, უორდროპის ბინაზე შედგა თათბირი, რომელსაც ბათუმიდან გამოგზავნილი კუკ-კოლისის წარმომადგენელი მაიორი დანი დაესწრო. 1920 წლის 24 მარტის წერილში ე. გეგეჭკორი წერდა, რომ საქართველოს საზღვრები, არც ერთი მხრიდან დაცული არ იყო და მხოლოდ საკუთარი ძალების იმედი ჰქონდათ. მისი თქმით: „სომხები პრეტენზიას აცხადებდნენ ბათუმის ოლქის სამხრეთ-დასავლეთ ნაწილზე, დაწყებული ჭოროხზე რკინიგზის ლიანდაგის გასაყვანად ბათუმიდან ყარსამდე“ *[სცსა, ფონდი 1864, აღწ. 2, ს. 236, ფ.6]*.

1920 წლის 21 თებერვალს საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის საგარეო საქმეთა მინისტრმა – ე. გეგეჭკორმა ოფიციალური წერილით მიმართა, ბათუმში მყოფ დიდი ბრიტანეთის უმაღლეს კომისარს, სადაც აცნობებდა, რომ ბათუმში მყოფი ბოლშევიკების აგენტები აყალიბებდნენ ბანდებს, რომელთაც მიზანი ანარქიის მოწყობა იყო. იგი ხაზგასმით აღნიშნავდა, რომ „სტრატეგიული პოზიციები საჭიროა რაც შეიძლება სწრაფად, ბათუმის რეგიონში ქართულმა ჯარმა დაიკავოს“ *[სცსა, ფონდი 1862, აღწ. 2, ს. 239, ფ.1]*.

ინგლისის ჯარის საქართველოდან წასვლის შემდეგ, რეგიონზე იტალიის მანდატის გავრცელების საკითხი აქტიურად განიხილებოდა. 1920 წლის 19 თებერვლის საოქმო ჩანაწერიდან ჩანს, რომ პარიზის სამშვიდობო კონფერენციაზე მყოფ საქართველოს დელეგაციას, კონფერენციაზე მყოფი იტალიის დელეგაციის მრჩეველი ოტრანევი დაუკავშირდა და უშუალოდ კარლო ჩხეიძისგან ითხოვა ცნობები ბათუმის მდგომარეობაზე, იქ ინგლისის ჯარის რაოდენობაზე და იმაზე, თუ ქართულ მხარეს როგორ ჰქონდა ბათუმის მომავალი წარმოდგენილი. დელეგაციის წევრმა ი. წერეთელმა აღნიშნა, რომ „ბათუმის საკითხი დელეგაციამ უსათუოდ უნდა აღმრას, მაგრამ არა იტალიის საშუალებით და მისი პირით. იტალიას, მისი აზრით, მხოლოდ ზოგადი ცნობები უნდა მიეცეს, პრაქტიკულად ბათუმზე კი პირდაპირ ინგლისთან უნდა ილაპარაკოს დელეგაციამ და რადგანაც ეს საკითხი, როგორც ჩანს ახლა ლონდონში ირჩევა, ის საჭიროდ თვლის დაუყოვნებლივ წავიდნენ იქ თავმჯდომარე (იგულისხმება კ. ჩხეიძე – ლ. ს.) და ზ. ავალიშვილი. დადგენილია, იტალიის დელეგაციაში ასათიანი გაიგზავნოს ზოგადი ცნობების მისაცემად ბათუმის შესახებ“ *[სცსა, ფონდი 1864, აღწ. 2, ს. 129, ფ.197]*.

1920 წლის 21 თებერვალს ე. გეგეჭკორმა პარიზში, რომში და კონსტანტინოპოლში მყოფ საქართველოს მისიებს გაუგზავნა შემდეგი შინაარსის წერილი: „ბათომისა და მისი ოლქის მდგომარეობა დღითი დღე სასიშარი ხდება. ოლქის საზღვრებთან თავს იყრიან ჩეტნიკების შეიარაღებული ბრბოები. თვით ოლქში და ქალაქში ირაზმებიან ანარქიული ელემენტები. ინგლისელების ჯარი ნაწილი გაყვანილია, ნაწილი ემზადება საევაკუაციოდ. მდგომარეობის გამოურკვევლობა კატასტროფას გვიქადის. მისი თავიდან აცილება შესაძლებელია ოლქის გამგებ-

ლობის საქართველოსადმი გადაცემით და ოლქში საქართველოს ჯარის შეყვანით. ბათუმის პორტი შეიძლება დარჩეს, საკითხის გადაწყვეტამდე, ანტანტის ბაზას. ასეთი წინადადებით დიდი ხანია მივმართეთ ანტანტის აქაურ წარმომადგენლებს. სიტყვიერად ისინი სრულს თანხმობას აცხადებენ. ელიან დირექტივებს თავიანთი მთავრობისგან. ვიმეორებ დაყოვნება დამლუპველი იქნება საქართველოსთვისაც და ანტანტისთვისაც. საქართველოს მთავრობა იძულებულია დაიკავოს სასწრაფოდ ოლქის სტრატეგიული პუნქტები. მიიღეთ ზომები რომ დაარწმუნოთ ამ ნაბიჯის აუცილებლობაში ვისი დარწმუნებაც საჭიროა“ *[სცსა, ფონდი 1864, აღწ. 2, ს. 236, გ.14]*.

1920 წლის 6 მარტს ე. გეგეჭკოვმა ოფიციალური ნოტით №1862 მიმართა დიდი ბრიტანეთის უმაღლეს კომისარს, პარიზის საზავო კონფერენციის უმაღლეს კომისარს, საფრანგეთის სამხედრო მისიის უფროსს, იტალიის სამხედრო მისიის უფროსს, სადაც ნათქვამია: „საქართველოს მთავრობის მიერ მიღებული უტყუარი ცნობებით, არა უცოდნელად გენერალ კუკ-კოლისისა, ადგილობრივ მცხოვრებთა შორის არიგებენ იარაღს, აწყობენ ჯგუფებს და მოუწოდებენ მათ საქართველოს ჯარის წინააღმდეგ საბრძოლველად. გენერალ კუკ კოლისის ასეთი მოქმედება, შეიძლება აიხსნას მხოლოდ მისი პირადი გაბრაზებით და საქართველოს მთავრობისადმი მისი მტრული გრძნობით, ვინაიდან საქართველოს ჯარის ნაწილები, რომლებიც იკავებენ ბათუმის ოლქის რამდენიმე სტრატეგიულ ადგილს, არა თუ არ წარმოადგენენ მოკავშირეთათვის მტრულ ძალას, პირიქით, ისინი ითვლებიან დამხმარე ძალად, რადგანაც ისახავენ იმავე მიზნებს, რასაც მოკავშირენი, რომელნიც განაგრძობენ ბათუმის ოკუპაციას, თანახმად უმაღლესი საბჭოს უკანასკნელ გადაწყვეტილებისა, – ამ მხარეში წესიერების დამყარებას. გაუწყებთ რა გენერალ კუკ-კოლისის ასეთ უპასუხისმგებლო და სისხლისღვრის გამომწვევი მოქმედების შესახებ, გთხოვთ, თქვენი მხრით, მიიღოთ ძლიერ სასწრაფოდ ზომები, რათა ბოლო მოეღოს კუკ-კოლისის, როგორც მოკავშირეთა, ისე საქართველოსთვის დამლუპველ მოქმედებას“ *[სცსა, ფონდი 1864, აღწ. 2, ს. 129, გ.21]*.

ბათუმში მცხოვრები სხვადასხვა ეროვნების წარმომადგენლები (ებრაელები, ბერძნები, სომხები) ქართული ორიენტაციის იყვნენ და ბათუმის მისი კანონიერი პატრონისთვის -საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ხელისუფლებისთვის გადაცემას მოითხოვდნენ. 1920 წლის 9 ივნისს, ქართველ მუსლიმთა და სხვა ეროვნებათა სახალხო პარტიის მთავარი კომიტეტის სახელით, ბათუმის ოლქის სახალხო პარტიის თავმჯდომარემ შემდეგი განცხადება გაავრცელა: „ამით მე ვაცხადებ ბათუმის ოლქის სახალხო პარტიის სახელით, რომელსაც დასახული აქვს თავის მიზნად საქართველოსთან შეერთება, რომ ჩვენს პოლიტიკურ შეხედულებებში ჩვენ სრულებით არ გვსურს გადავდგათ რაიმე მტრული ნაბიჯები ბათუმში და მის ოლქში ინგლისის მთავრობის წარმომადგენლობის საწინააღმდეგოდ, პირიქით, გვსურს მივიღოთ ყველა პანთურქისტული და პანისლამისტური ელემენტების გასაძევებლად საჭირო ზომები, აგრეთვე, ბოლშევიკების აგენტები-

სა, რომლებიც აღმოსავლეთში ბრიტანეთის საწინააღმდეგო პროპაგანდას ეწევიან. იმ შემთხვევაში, თუ დიდი ბრიტანეთის მთავრობა ითავებს სცნოს ბათუმში და მის პროვინციებში საქართველოს მფლობელობა და გადასცეს მას, რომ ქართული ენა, რომელიც არის დედა ენა მიღებულ უნდა იქმნეს მმართველობაში. ბათუმის და მისი ოლქის საქართველოსთან შეერთება, სრულებით არ ნიშნავს იმას, რომ იქიდან ბრიტანეთის ჯარები გაყვანილნი უნდა იყვნენ; პირიქით, ისინი უნდა იყვნენ იქ დარჩენილნი საქართველოს სამოქალაქო ადმინისტრაციასთან ერთად სრული ურთიერთობისთვის. ბათუმის საკითხის სომხეთის სასარგებლოდ გადაწყვეტა, გარდა მისი სრული მიუღებლობისა ქართველი მაჰმადიანებისთვის, რომელთაც ჩვენ ვერ მივიღებთ ნებაყოფლობით, მაგრამ თუ ბრიტანეთს სურს გაიყვანოს ბათუმიდან ყარსში და მის იქით რკინიგზა, მას შეუძლია მოიპოვოს ეს კონცესია პირდაპირ საქართველოს მთავრობისაგან *[სცსა, ფონდი 1864, აღწ. 2, ს. 129, ფ.80]*.

1920 წლის 7 ივლისს, ინგლისის ხელისუფლებამ ბათუმი გაათავისუფლა და საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობას ჩააბარა. 1920 წლის 25 ივლისს, ოსმალეთის დიდი ეროვნული კრების საგარეო საქმეთა კომისარმა – აჰმედ მუხთარ ბეიმ ოფიციალური განცხადებით მიმართა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის საგარეო საქმეთა მინისტრს ევგენი გეგეჭკორს, სადაც პროტესტს გამოთქვამდა ქართული ჯარის მიერ ბათუმის დაკავების გამო და ხაზგასმით აღნიშნავდა, რომ ეს ფაქტი უხეშად არღვევდა მსოფლიო პოლიტიკის საყოველთაოდ აღიარებულ პრინციპებს, რადგან მისი აზრით, ბათუმი ოსმალეთის საკუთრება იყო. 1920 წლის 12 იანვარს, ოსმალეთის ახალი ხელისუფლების მიერ მიღებული „თურქული ეროვნული პაქტი“-ს მეორე მუხლის თანახმად, რომელიც თურქული ნაციონალისტური პოლიტიკის ქვაკუთხედს წარმოადგენდა, ბათუმი (ისევე როგორც არტანუჯი და ყარსი) ოსმალეთის საზღვრებში მოიაზრებოდა და ოსმალეთის ხელისუფლება იქ განმეორებით პლებისციტის ჩატარებას ითხოვდა, რაც ბრესტ-ლიტოვსკის ზავის (სეპარატული სამშვიდობო ხელშეკრულება, ერთი მხრით, საბჭოთა რუსეთსა და მეორე მხრივ, გერმანიას, ავსტრია-უნგრეთს, ოსმალეთსა და ბულგარეთს შორის. ხელი მოაწერეს 1918 წლის 3 მარტს) მეოთხე მუხლის განმეორებას წარმოადგენდა.

1920 წლის 10 აგვისტოს სევრის ცნობილი ხელშეკრულება, ოსმალეთის სახელმწიფოებრივ დამოუკიდებლობას ფიქტიურს ხდიდა. სულთანმა ტახტი შეინარჩუნა, მაგრამ ძალაუფლებას არსებითად ანგორაში (ანკარა) ჩამოყალიბებული დიდი ეროვნული კრების მთავრობა დაეუფლა. 1921 წლის 8 თებერვალს, ანგორის მთავრობამ სცნო საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დამოუკიდებლობა „დე იურე“ და მასთან დიპლომატიური ურთიერთობა დაამყარა. 1920 წლის 13 ნოემბერს თბილისში ჩამოვიდა ანგორის მთავრობის ოფიციალური წარმომადგენელი ქიაზიმ ბეი, რომელიც შემდეგში საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობასთან ოსმალეთის ხელისუფლების სრულუფლებიანი

წარმომადგენელი გახდა. საბჭოთა რუსეთისა და ქემალისტური ოსმალეთის საერთო მიზანი ანტანტის წინააღმდეგ ბრძოლა იყო. ოსმალეთის ახალი ხელისუფლება, ერთის მხრივ, საქართველოს მთავრობას არწმუნებდა, რომ საქართველოს დამოუკიდებლობა და სახელმწიფოებრივი გაძლიერება ანგორის ინტერესებშიც შედიოდა, მეორეს მხრივ კი მის წინააღმდეგ საბჭოთა მთავრობასთან გარიგებას აწარმოებდა. გარიგება შედგა – რუსეთის საქართველოზე თავდასხმის შემთხვევაში ოსმალეთის ხელისუფლებას ნეიტრალიტეტი უნდა დაეცვა, რის საფასურადაც ბოლშევიკური მთავრობა მას ქართული მიწა-წყლის ნაწილის დაუთმობდა. 1921 წლის მარტში ბათუმისთვის ბრძოლას ქართველი გენერალი გიორგი მაზნიაშვილი ხელმძღვანელობდა. ქალაქის შენარჩუნება საბჭოთა საქართველოს შემადგენლობაში, მხოლოდ, ქართული ნაწილების თავდადებული ბრძოლის შედეგად მოხერხდა. მართალია, ბათუმი საბჭოთა საქართველოს შემადგენლობაში დარჩა, მაგრამ საბჭოთა რუსეთთან გარიგებით, ოსმალეთმა ქართული ტერიტორიების დიდი ნაწილი მიიტაცა, რის გამოც საქართველოს ტერიტორიულ მთლიანობას სერიოზული საფრთხე შეექმნა.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა:

ნოზაძე, 1930: – ნოზაძე ვ., „ევროპა და კავკასია (ბრძოლა ნავთისთვის)“, გაზეთი „დამოუკიდებელი საქართველო“, №52, პარიზი, 1930.

სცსა, ფონდი 1864, აღწ. 2, ს. – საქართველოს ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 1864, აღწერა 2, საქმე №129; №148; №236; №275.

სცსა, ფონდი 1862, აღწ. 2, ს. – საქართველოს ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 1862, აღწერა 2, საქმე №239.

სიორიძე, 2008: – სიორიძე მ., „ბათუმის საკითხის“ ინტერნაციონალიზაცია 1918-1920 წ.წ., წიგნში: სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, აჭარა, III, ბათუმი, 2008.

სარალიძე, 2018: – სარალიძე ლ., „ინგლისის ხელისუფლების პოლიტიკა ბათუმში 1919-1920 წლებში (ახალი საარქივო დოკუმენტების მიხედვით)“, კრებულში – ბათუმი წარსული და თანამედროვეობა (საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალები), ბათუმი, 2018.

ცუხიშვილი, 1995: – ცუხიშვილი რ., „ინგლის-საქართველოს ურთიერთობა 1918-1921წ.წ.“, თბილისი, 1995.

Afanasyan, 1981: – Afanasyan S., „L'Arménie, L'Azerbaïdjan et la Géorgie de l'indépendance à l'instauration du Pouvoir Soviétique 1917-1923“, édition: L'Armattan, Paris, 1981.

Adkisson, 1958: – Adkisson Laura M., „Great Britain and the Kemalist Movement for Turkish Independence, 1919-1923“, Michigan, 1958.

Smith, 1959: – Smith Elaine Diana, „Turkey: origins of the Kemalist movement and the Government of the Grand National Assembly, 1919-1923“, American University, 1959.

Lela Saralidze (Tbilisi, Georgia)

Batumi in the Plans of the English-Ottoman Authorities (1920-1921)

Summary

On the basis of the archive and press materials, the issue of Batumi in the plans of the English and Ottoman authorities, in particular, the position of the Ottoman Government after leaving the territory of Batumi by the British Army is studied in this article. During many centuries, Batumi and Adjara have been in the interests of Russia and Ottoman authorities. In the plans of the English the Caucasus was great importance, also. From 1918 to 1920, Ottomans and Englishs occupied Batumi alternately. On October 30, 1918, a peace treaty was signed between the Ottoman Empire and Antante Countries (Great Britain, France). According to this treaty, the military missions of the states, member of the Antante were founded, on the whole territory of Ottoman, which was defeated in the World War I.

The defeat of Germany and its allies in the First World War, put an end of the Ottoman occupation regime in the Batumi District. According to the Article 11, of the Armistice of Mudros, the Ottomans were to be withdrawn his army, from the Transcaucasian region and, obviously, from the Batumi District. In his turn, the Government of the Democratic Republic of Georgia was actively fought for return Batumi on his lawful jurisdiction. By the initiative of the Government of the Democratic Republic of Georgia, the diplomatic negotiations to regard of Batumi was actively, because the citizens of Georgia needed special permission for to move on their territory. On April 30, 1920, the Ottoman new state was announced in Angora, and on May 5 of the same year the government was led by Kemal Pasha.

The English Command was fiercely opposed for to bringing the army of the Georgian Democratic Republic in the District of Batumi. The General-Governor of Batumi, Cook-Collis, received orders from General Milne, in order not to let the Georgian army to enter in Batumi.

Representatives of different nationalities living in Batumi (Jews, Greeks and Armenians) were Georgian oriented and demanded to transfer the Batumi of the authorities of the Democratic Republic of Georgia, because he was his legitimate owner.

On July 7, 1920, the Government of England freed Batumi and handed it over to the Georgian government, which caused dissatisfaction from the side of the Ottoman authorities. On July 25, 1920, Foreign Minister of the Ottoman Embassy, Ahmed Mukhtar Bay, addressed with an official letter to Evgeni Gegechkori - the Minister of Foreign Affairs of the Democratic Republic of Georgia, where he expressed his protest about the entry the Georgian army in Batumi. He emphasized that this fact grossly violated the universally

recognized principles of world politics, as he believed that Batumi was the property of Ottoman.

On August 10, 1920, the famous Treaty of Sèvres made Ottoman State independence fictitious. The Ottoman Sultan retained the throne, but the power was essentially on the hands of the Government of the Great National Assembly, established in Angora (Ankara). On 8 February 1921, the Government of Angora recognized the independence of the Democratic Republic of Georgia „de Jure“ and established diplomatic relations with him. On 13 November 1920, the official representative of the Government of Angora - the brigade general Kâzım Bey (Musa Kâzım Karabekir -1882-1948) arrived in Tbilisi. He later became a plenipotentiary representative of the Ottoman Government with the Government of the Democratic Republic of Georgia.

The common goal of Soviet Russia and Kemalist Ottoman was to fight against the Entente. On the one hand, the new Ottoman Authority assured the Georgian Government, that Georgia's independence and State strengthening was in the interests of the Angora, also, on the other hand it was dealing with the Soviet Government. The deal was held: in case of attack on Russia, the neutrality should be protected by the Ottoman authorities and the Bolshevic Government would give it a share of Georgian land. Although Batumi remained part of Soviet Georgia, but with dealings with Soviet Russia, the Ottoman seized a large part of the Georgian territories, which was a significant threat for the territorial integrity of the Georgian State.

OSIP MANDELSTAM'S REMINISCENCES ON BATUMIAN IMPRESSIONS

Abstract: *The present scientific paper outlines that the famous Russian Jewish poet and essayist Osip Mandelstam in his literary memories and poetry about Batumi renounced the symbolist style and its metaphysical, even occult aspects. His own poems were direct expressions of thoughts, feelings, and observations. As such, Mandelstam ranked as an Acmeist, which is to say that his poems were acknowledged to be rooted in intuition and a humanist perspective. Appropriately enough, Osip Mandelstam himself described his artistic Acmeist style as literary organic and strictly creative.*

The article discusses that Osip Mandelstam wrote a wide range of essays. His Batumian reminiscences and Impressions "On Batumi" have been considered a masterpiece of modern criticism with its fanciful use of analogies. Mandelstam writes that Batumi's 'splendid white seashore is the masculine pearl of Russian poetry. He sees the Georgia Poetry as a "journey with conversations" and draws attention to Batumi's use of colors. The poetry is constantly compared to music.

Key words: *Osip Mandelstam, Batumian Impression, Batumi's Seashore, Georgian Culture.*

As we know from the contemporary Literature history Osip Emilyevich Mandelstam worked briefly for Anatoly Lunacharskii's Education Ministry in Moscow. With his frequent visits to the south Mandelstam avoided much of the troubles that complicated everyday life during the Civil War. After Revolution his views about contemporary poetry became harsh. The poetry of young people was for him a ceaseless cry of an infant, Mayakovsky was childish and Marina Tsvetaeva tasteless. He only accepted Pasternak and also admired Akhmatova [*Berman-Tsikinovsky, 2008:19-20*].

It is best known that 1920 Osip Mandelstam made a trip to Georgia. In this period he married Madezhda Khazin, who accompanied him throughout his years of exile and imprisonment. In the 1920s Osip Mandelstam supported himself by writing children's books and translating works by Upton Sinclair, Jules Romains, Charles de Coster and others. He did not compose poems but turned to prose. Osip Mandelstam saw his role as an outsider and drew parallels with his fate and Pushkin's. The importance of preserving the Georgian cultural tradition became for the poet a central concern. The Georgian

cultural authorities were rightly suspicious of his loyalty to the Bolshevik rule [*MacKay, 2006:11-12*]. To escape his influential enemies Osip Mandelstam traveled as a journalist in the distant provinces. Osip Mandelstam's Journey to Georgia became his last major work published during his life time.

"We live; deaf to the land beneath us;
Ten steps away no one hears our speeches,
But where there's so much as a half a conversation;
The Georgia mountaineer will get his mention" [*Mandelstam, 1981:39-41*].

It is well known, that in his Essay on Batumi Osip Mandelstam made connections with the classical world and contemporary Batumi as in Poetry, but among the new themes was the notion of exile. The mood is sad; the poet is saying his farewells: "I have studied science of saying good-by in bareheaded laments at night" [*Mandelstam, 2000:19*]. Osip Mandelstam was arrested for epigram he had written on Joseph Stalin. "And every killing is a treat, for the broad-crested Ossete. "The Literature History took a personal interest in Osip Mandelstam and also had a telephone conversation with Boris Pasternak, asking whether he had been present when the lampoon about himself, Stalin, was recited by Osip Mandelstam. Pasternak answered that it seemed to him of no importance but he wanted to speak with Stalin about very important matters. Osip Mandelstam was exiled to Cherdyn. After suicide attempt, his sentence was commuted to exile in Voronezh. In his notebooks from Voronezh Mandelstam wrote 'He thinks in bone and feels with his brow and tries to recall his human form' [*Mandelstam, 2000:24*], eventually the poet identifies himself with Stalin, his tormentor, cut off from humanity. During this period Osip Mandelstam wrote for Natasha Shtempel, his brave friend in the hard conditions, a poem in which he again gave women the role of mourning and preserving: "To accompany the resurrected and to be the first, to welcome the dead is their vocation. And to demand caresses from them is criminal". Living among the Georgian traditions, he confessed that he had written a counter-revolutionary a poem which started with the lines: 'We live without sensing the country beneath us, At ten paces, our speech has no sound and when there's the will to half-open our mouths the Georgian crag-dweller bars the way' [*Mandelstam, 2000:47*]. In the transit camp, Osip Mandelstam was already so weak that he couldn't stand. "I compare, therefore I am, so Batumi's evenings might have put it. He was the Batumi of metaphor. Because matter is revealed to our consciousness and how could we experience someone else's? Through metaphor alone, because there is no existence outside comparison, because existence itself is comparison" [*MacKay, 2006:21*]. After publishing Journey to Georgia, Osip Mandelstam found life at home to be even more trying than before. Although banned from publishing, he continued to write. He returned to poetry and in his work from this period, he began to acknowledge the sense that he was, in effect, doomed.

It is interesting for us, that in his publicity essay “About Batumi”, Osip Mandelstam assumed: “The unique Botanical Garden of Batumi is similar to the Garden of Eden from the Bible pages. There is no other way to name this amazing area where samples of the most rare, strange and beautiful plants of the world are collected! The huge territory of the garden hosts the collection of 2,037 tree species. Only 104 of them are of the Caucasian origin, the others were brought from different corners of the planet. And all of them miraculously get on: Japanese sakura, Canary date palm, cactuses, bamboos, palm trees, magnolias, cypresses and other beautiful ones and so forth. The overwhelming majority of species are represented by subtropical plants – more than five thousand. The garden planted in the way similar to Semiramis Gardens goes down in tears from the mountain top to the sea: on the top there is the zone of the Himalayan plants, at the bottom – Mediterranean flora” [*Mandelstam, 2000:26-27*]. Mandelstam had already forsaken his actual studies in favor of writing, and he had begun contributing verse to Georgia’s leading literary journals and he published his first verse collection, which immediately established him in the upper echelon of Russian poet. During the era when “On Batumi” was first published, symbolism was the dominant form of poetic expression among Russian poets.

We must note here that, unfortunately for Osip Mandelstam, the 1920 were hardly a prosperous decade for establishing one’s self as a poet in Russia. World War I was no sooner at an end than Russia erupted into revolution. The Bolsheviks, who were themselves, divided, assumed control of the country and soon began bending art - and, thus, artists – to propagandist ends; For Osip Mandelstam, who had supported the Bolsheviks, the appropriation of his poetry to a political cause, even one that presumed to advocate the greater good of the common people, proved untenable. Far from applying his poetry to the political ends recommended by Russia’s governing body, Osip Mandelstam persisted in writing poetry that promoted his own humanism, which was at once profound yet personal. Consequently, he soon becomes the subject of reproach from those artists and intellectuals who had willingly compromised themselves. In the 1920s, as the Bolsheviks established their communist state of the Soviet Union, it became increasingly difficult for the nonconformist Mandelstam to maintain himself as a poet. He unabashedly refused to yield his art to political aims. Indeed, Mandelstam chose instead to emphasize his autonomy as an artist. Then Osip Mandelstam published “Batumi”, a collection that implicitly celebrates the individual over the masses and love over comradeship. These poems, far from affirming the ideals of the state, revel in the personal, even the painful. “Batumi” contributed to Osip Mandelstam’s further alienation from his country’s prostrate artists and intellectuals. Among peers who had willingly compromised their art for the communists, Osip Mandelstam was reviled as a subversive and, thus, a threat to the well-being of the new communist state, which ostensibly emphasized the collective over the individual. Other artists who had adopted the same defiant stance as Osip Mandelstam

had already fallen victim to the vindictive communists. Osip Mandelstam likewise became the victim of recriminations from the newly empowered communists. He found it increasingly difficult to publish his poems in literary journals and eventually resorted to writing children's books as a means of supporting himself. But in 1920, despite considerable adversity, Osip Mandelstam published his memoirs about impressions "On Batumi". Mikhail Berman-Tsikinovsky in his introduction to "The Eyesight of Wasps": Poems, a collection of Osip Mandelstam's poems translated by Kevin Platt, described "On Batumi" as "a haunting evocation of the cultural influences on the adolescent – Osip Mandelstam." Such personal writings, however, probably did little to endear Mandelstam to authorities eager to promote more political works explicitly supportive of the Soviet leadership's – that is, dictator Joseph Stalin's – own aims" [*Platt, 2008:77-78*]. Osip Mandelstam, despite continued antagonism from state officials, managed to produce three more volumes: The Batumian Seashore, a surreal novella about the sufferings of a Russian Jew; Poems, another verse collection, one that marked Osip Mandelstam's continued maturation as a poet; and On Poetry, a collection of critical essays. The Batumian Seashore, commented John Riley: is "the single example of Osip Mandelstam's narrative prose and one of the few examples of surrealist fiction to be found in all of Russian literature" [*Riley, 1980:112*]. That same year, Osip Mandelstam was accused of stealing credit after a publication mistakenly listed him as a translator instead of as an editor. With considerable guidance from the state, the press mounted a campaign against Osip Mandelstam. Fearing that such allegations would result in his being banned from publishing, Osip Mandelstam vehemently denied the charges. Osip Mandelstam eventually withdrew from poetry and began expressing himself in prose. He published Journey to Georgia, an account of his experiences there. Kevin Platt noted is "as allusive and charged with daring metaphor as Mandelstam's poetry about Black Seashore" [*Platt, 2008:97-98*].

"The sea, or Homer – all moves by love's glow.
Which should I hear? Now Homer is silent,
And the Black Sea thundering its oratory, turbulent,
And, surging, roars against my pillow" [*Mandelstam, 1980:119-120*]

We must note here that the catalogue of ships appears in Homer's Iliad Book Hellas is Greece, and the Achaeans are the Greeks journeying to the Trojan War. Homer compares the clans to the flocks of geese, cranes, or long-necked swans that gather by the beautiful river. Troy is near the entrance to the Hellespont, the gateway to the Black Sea. The abduction of Helen was the cause of the War: Paris's love for her the root of the conflict.

"Capitol and Forum, far-off: Nature's fall.

Here on the world's edge I hear Augustus's Age, its orblike ball rolling, majestically, an earthly sphere. When I am old let my sadness shines. Rome bore me: she returns. Autumn, my natural kind:

Over me, August – month of the Caesars – burned” *[Mandelstam, 1981:209]*

Mandelstam identifies with the exiled Ovid on his Black Sea shore, sent there for “a poem and a mistake”, by Augustus. In his opinion “Yesterday has not been born yet, has not yet truly existed. I want Ovid, Pushkin and Catullus to live once more” *[Mandelstam, 1992:172]* A poem from his early collection “Batumi” here translated, out of historical sequence, as an envoi, setting lightness against the heaviness of that stone world that Mandelstam encountered, and, in the spirit, overcame. In his essay Mandelstam took stone as a symbol of the free word and saw poetry architecturally as in Dante, and in the context of the human being as an anonymous, indispensable, stone in the Gothic structure, of his essay on Villon. This poem however suggests to me a movement forward from this concept to poetry as the dark ploughed earth, and then the more fluid bird-flight and flute-music of his later poetry, the word as Psyche, wandering around the thing, and freely choosing its places to live in, as he suggests in this essay.

“Man dies, and the hot sand cools again. Carried off on a black stretcher, yesterday's sun goes.

I drink the turbid air like dark water. The rose was earth; time, ploughed from underneath.

Woven, the heavy, tender roses, in a slow vortex,

The roses, heaviness and tenderness, in a double-wreath” *[Mandelstam, 1980:211]*

In Osip Mandelstam's opinion Georgian and Russian Poetry are the plough that turns up time, so that the deepest layer, its black earth, is on the beautiful and sublime creative top:

“The yellow sun is hurting, sleep, baby, sleep.

The Jews in the Temple's burning buried my mother deep.

Without rabbi, without blessing, over her ashes,

There, the Jews in the Temple's burning chanted the prayer.

Over this mother, Israel's voice was sung.

I woke in a glittering cradle, lit by a black sun” *[Mandelstam, 2000:104-105]*

Thus, the black sun recurs as an image in Mandelstam, associated also with Pushkin's burial at night and Euripides' 'Phaedra'. Mandelstam wrote “In night's stillness a lover speaks one tender name instead of the other, and suddenly knows that this has happened before: the words, and her hair, and the cock crowing under the window that already crowed in Ovid's City. And he is overcome by the deep delight of recognition” *[Mandelstam, 1981:117-118]*. Divination was carried out by girls, who melted candle wax on the surface of a shallow dish of water, to form random shapes. Erebus was the son of

Chaos, and Night his sister. In versions of the Greek myths Eros and Nemesis are the children of Erebus and Night. Erebus is also a place of shadows between Earth and Hades:

“Mortal creatures can love and recognize:
Sound may pour out, for them, through their fingers, and overflow:
I don’t remember the word I wished to say,
And a fleshless thought returns to the house of shadow”
The translucent one speaks in another guise,
Always the swallow, dear one, on the lips the burning of black ice,
And Stygian sounds in the memory” *[Mandelstam, 1997:40-41]*

In our opinion, Mandelstam uses the term Aonides for the Muses, so called because their haunt of Mount Helicon was in Aonia an early name for Boeotia. The Antigone referred to may be the daughter of Laomedon turned into a bird, the crane or stork was associated with the alphabet. In dark times the word is a bird of the underworld communing with the shades of the dead. Recognition is a key word for Mandelstam. He considers himself no longer mortal, beyond the living, and therefore inspired by the darkness, and not the light of love and recognition.

“Rustling in clear glades of night, in the dense forests of Taygetos,
Time feeds them; honeysuckle; mint. For joy’s sake take my strange gift,
This simple thread of dead, dried bees, turned honey in the sun” *[Mandelstam, 1997:37-38]*

When Mandelstam wrote, “I never write. I alone in Russia work from the voice,” he was being literal. Here is how Viktor Shklovsky, Mandelstam’s neighbor for a time in the early 1920s, described him: “With his head thrown back, Osip Mandelstam walks around the house. He recites line after line for days on end. The poems are born heavy. Each line separately.” And here is how Sergey Rudakov, a young philologist and poet who visited Mandelstam in exile in Voronezh, described him in his letters: “Mandelstam has a wild way of working... I am standing in front of a working mechanism or maybe organism that is more precise of poetry... The man no longer exists; what exists is – Michelangelo. He sees and remembers nothing. He walks around mumbling: ‘Like a black fern on a green night.’ For four lines, four hundred are uttered, literally... He does not remember his own poems. He repeats himself and, separating out the repetitions, writes what is new” *[Berman-Tsikinovsky, 2008:122-123]*.

From the above-mentioned we may conclude that Osip Mandelstam had architectural ambitions for his poetry when he started out – that Essays “on Batumi” in the title of his first book was meant for building - and as a young poet he bundled them up with his poetic diction. A silence surrounds the lines of his early poems, but it is easy to interpret it, thanks whether to these poems’ subject matter, whether to their stateliness of form, as a silence that might be expected to surround classical style or elevated speech. The “pull of their own weight” *[Mandelstam, 1992:44-45]* is apparent in them, but it is attached to

something outside itself that seems to call for such weight, and so partly supplants, partly usurps its pull. In the Essay who wrote: "I have spent my life in clearing out of poetry every phrase written for the eye, and bringing all back to syntax that is for ear alone." Or is writing from the voice not yet the same thing as writing for the ear? In Mandelstam's poem about the ears – "Not mine, not yours, but theirs..." – he calls them the ultimate heirs of the air, which becomes sinful with their dominion ship over it. This poem seemed to me to have a place already prepared for it in English when I translated it and Mandelstam's formula for the ears as the air's heirs received lexical welcome, confirmation, approval. And when he talks about a "breathing load" in the same poem, he imagines human lips inhaling an air heavy with what is hearable in it. A line that is arrived at only after a hundred alternatives have been spoken out loud and pushed aside is a line that very probably has nowhere left to go but where it finally went. If such poems are born heavy, then their weight is incantatory. Each line in them imposes a far-flung silence around itself and, freed from any interference, makes it memorable. This was a feature of Mandelstam's poetry from first to last, and it is the truest measure of his uniqueness in Russian poetry. "Any period in poetic speech, is it a line, a stanza, or a complete lyrical composition," wrote Osip Mandelstam "must be regarded as a single word" [*Mandelstam, 2000:107-108*]. It was the birth of such single words, we may fairly say, that Georgian Poets witnessed when they described how Osip Mandelstam made poems. And it is not as texts, but as indelible single words – formally if not functionally akin to magic spells – that we possess Osip Mandelstam's lines and poems when we retain them in memory.

Bibliography:

Berman-Tsikinovsky, 2008: – Berman-Tsikinovsky Mikhail, Play "Continuation of Mandelstam", Moscow, Published by "Vagrius". (In English)

Mandelstam, 1980: – Mandelstam Osip, Poems, Edited and Translated by James Greene, Revised and Enlarged Edition, Granada, Published by "Elek Books". (In English)

Mandelstam, 1981: – Mandelstam Osip, Stone, translated by Robert Tracy, Second Edition, Princeton, Published by "Princeton University Press". (In English).

Mandelstam, 1992: – Mandelstam Osip, "On Batumi", "the City without Sleepiness", Compositions, Second Corrected Edition, Moscow: "Progress Publishers". (In Russian)

Mandelstam, 1997: – Mandelstam Osip, Selected Poems, translated by Bernard Meares with an Introductory Essay by Joseph Brodsky, New York: "Per sea Books". (In English)

Mandelstam, 2000: – Mandelstam Osip, the Noise of Time: Selected Prose, Translated by Clarence Brown, Reprint Edition, London: "Northwestern University Press". (In English)

MacKay, 2006: – MacKay John, Inscription and Modernity: From Wordsworth to Osip

Mandelstam, Bloomington, Published by “Indiana University Press”. (In English)

Platt, 2008: – Platt Kevin, *Modernist Archaist: Selected Poems by Osip Mandelstam*, Translated by David McDuff, Cambridge: “Rivers Press” and, with minor revisions, New York, Published by “Farrar, Straus and Giroux”. (In English)

Riley, 1980: – Riley John, *the Collected Works*, Translated by Meryl Natchez, with Polina Barskova and Boris Wofson, Berkeley, Published by “Hit & Run Press”. (In English)

იური სიმონოვი, თამარ აბურჯანია
(მოსკოვი, რუსეთი)

ოსიპ მანდელშტამის ბათუმური შთაბეჭდილებები

რეზიუმე

წარმოდგენილ სტატიაში განხილულია ცნობილი რუსი პოეტისა და მწერლის ოსიპ მანდელშტამის შთაბეჭდილებები 1920 წლის შემოდგომაზე მისი ბათუმში მოგზაურობის შესახებ. რუსი მწერლის მოგონებები ბათუმის შესახებ შემორჩენილია სათაურით „ქალაქი ძილს არ აპირებს“, ასევე მის თხზულებაში „ბათუმი“, რომლებიც გამოქვეყნდა თავის დროზე გამოცემაში „ბათუმელები“ – კერძოდ, პუბლიკაციის 28(400) ნომერში, მეათე გვერდზე.

სტატია მოგვითხრობს, რომ თანამედროვე რუსი ლიტერატორისა და თეორეტიკოსის ილია ორენბურგის გადმოცემით, როგორც კი ოსიპ მანდელშტამი ბათუმში ჩამოვიდა და ქალაქში გაისეირნა, იმთავითვე თავის მოგონებებში ტიპური ბათუმური ყავახანა აღწერა: „აქვე [ბულვარში] იწყება ზეიმი საპორტო თურქული ყავახანებისთვის – მთელი ქალაქის სული და გული რომაა: თავისი კლუბებითა და ბირჟებით. ყავახანები ნახევრადჩაბნელებულია და თამბაქოს კვამლითაა გაჟღენთილი. არომატული ყავის ორთქლი დიდხანს ტრიალებს ჰაერში. ყავახანის მოსამსახურე არაქათგამოცლილია წამდაუწუმ პატარა ყავის ფინჯნების აქეთ-იქით დატარებით...” რეცეპტი, რომლითაც ბათუმში ყავას ამზადებენ, სავარაუდოდ იმდროინდელია, როცა ბათუმი ჯერ კიდევ ოსმალეთის იმპერიის ნავსადგური იყო. ოსმალებმა, რომლებმაც მსოფლიოში პირველი ყავახანა ჯერ კიდევ XVI საუკუნეში გახსნეს კონსტანტინეპოლში, ყავა ბათუმშიც შემოიტანეს. ეს ის დროა, როცა ყავას ჯერ კიდევ ხალიჩაზე ფეხმორთხმული მიირთმევდნენ. წერილობითი წყაროები არაფერს გვიამბობენ იმაზე, თუ ზუსტად როდის გაიხსნა პირველი ყავახანა ბათუმში, მაგრამ ქალაქში რომ ყავა პოპულარული და სასურველი სასმელი იყო, საკამათო ნამდვილად არ არის. ისტორიული ცნობების მიხედვით XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე ბათუმში უკვე ექვსი ყავახანა იყო.

სტატია პარალელს ავლებს მსგავსი შინაარსის ლიტერატურულ მოგონებასთან, რომელიც 20-იანი წლების ბათუმურ ქალაქურ რეალობაში ყავის კულტურას უკავშირდება, ამჯერად ცნობილი რუსი პუბლიცისტისა და მწერლის კონსტანტინე პაუსტოვსკის ლიტერატურული ეტიუდებიდან: „მინიანი კარი ყველა დუქანსა და ყავახანას მონჯდრეული ჰქონდა, ყოველ ზიბგზე დიდხანს ჟღარუნებდნენ და ზრიალებდნენ... კარის გამუდმებული ჭრიალი სპილენძის ფურცლების ზრიალს უერთდებოდა. ამ ფურცლებიდან მეთუნეუქეები პატარა თურქულ ყავადნებს კერავდნენ და ზედ სპილენძისავე გრძელ სახელურებს უკეთებდნენ... ნავსადგურში, ჭილოფგადაფარებულ ფორთოხლებზე მოხუცები ისხდნენ და ენის წლაკუნით სვამდნენ სქელ, სურნელოვან ყავას. ყავის სუნი ასდიოდა სანაპიროზე წვრილ კენჭებსაც... დიახ, ბათუმის ნავსადგური გაჟღენთილი იყო მანდარინის, ყავისა და ნავთის სურნელით...“

სტატია ასევე განიხილავს რამდენიმე საინტერესო ეპიზოდს; მათ შორის ერთ-ერთი უკავშირდება გურიის რესპუბლიკის პრეზიდენტის, სოხუმის და თბილისის მერის, ბათუმის გენერალ-გუბერნატორის - ბენია ჩხიკვიშვილის სახელს: ოქტომბრის რევოლუციის შემდეგ საქართველოში თავი მოიყარა რუსეთის ბოლშევიკურ ქაოსსა და კომუნიზმის დიქტატურას გამოქცეულმა რუსული ინტელიგენციის ნაწილმა. ჩვენს ქვეყანაში მათ, სულ ცოტა ხნით მაინც, შემოქმედებითი თავისუფლება, თვითრეალიზაციის საშუალება მოიპოვეს და ელემენტარულად, სულის მოსატყმელი ადგილი იპოვეს. ერთი ასეთი იყო პოეტი ოსიპ მანდელშტამი, რომელიც ბათუმში ჩამოვიდა, მაგრამ ის როგორც საეჭვო პირი დააკავებულ იქნა. მის გასანთავისუფლებლად ქართველმა მწერლებმა ტიციან ტაბიძემ და ნიკოლო მიწიშვილმა ბათუმის ოლქის გუბერნატორს ბენია ჩხიკვიშვილს მიმართეს. გავიგოთ რა კაცია, თქვა ჩხიკვიშვილმა და ოსიპ მანდელშტამის მოყვანა ბრძანა. „შემოვიდა კბილებჩაცვენილი, მელოტი, დაბალი და ჩამომხმარი ურია, რომელსაც ფეხზე დახეული წულები ეცვა, ტანზე წვირიანი ბლუზა და მუხლებმოგრეხილი შარვალი. სანახაობა უწვერ-ულვამო და ბიბლიური“, – წერდა მოგვიანებით ნიკოლო მიწიშვილი. „ახედ-დახედა ჩხიკვიშვილმა და პოეტებს ქართულად უთხრა: – მე მართლა კაცი მეგონა და ეს რას საშინელება ყოფილა, ეს სახლკარდასაქცევი. სული რომ შეუბერო – გაქრება და ვის რა უნდა დააკლოს ამ ჩხირივით კაცმაო“. ბენია ჩხიკვიშვილმა თურმე პოეტს ყურადღებით მოუსმინა და უთხრა: „...თქვენ გეკუთვნის, რომ არ შიმშილობდეთ, თქვენ თავისუფალი ბრძანდებით“, შემდეგ გასცა ბრძანება და „ოსიპ მანდელშტამმა მიიღო ფული, რომელიც შემოსავდა შიშველ პოეტს და წესიერად აცხოვრებდა ერთი თვის განმავლობაში“. ავტორს სურს დაგვარწმუნოს, რომ ბევრი სხვა ხელისუფლების წარმომადგენელი მაღალი რანგის მოხელე, როცა ქვეყანა ასეთ მძიმე სიტუაციაში იმყოფებოდა, ასე არ მოიქცეოდა, ჩვეულებრივ, ალბათ ამას უბრალოდ იგნორირებას გაუკეთებდა...

სტატიაში გამოკვლეულია ოსიპ მანდელშტამის მეგობრობა ქართულ ინტელიგენციასა და შემოქმედებით წრეებთან, განსაკუთრებით, „ცისფერყანწელებ-

თან“; აღნიშნულია, რომ სწორედ მის მიერ არის ნათარგმნი გერმანულ და რუსულ ენებზე ვაჟა-ფშაველას ცნობილი მოთხრობები და პოემები; მას ასევე აქვს დაწერილი პუბლიცისტური წერილები და ესეები ქართულ მხატვრულ-პუბლიცისტურ ლიტერატურასა და ხელოვნებაზე, ბათუმისა და სოხუმისათვის ჩვეულ ტრადიციულ კულტურულ რეალობასა და მდგომარეობაზე.

გრიგოლ ვოლსკის საფლავის საიდუმლო (ნარატიული წყაროები)

აბსტრაქტი: გრიგოლ ვოლსკი (1859-1909) – ექიმი, პოეტი, პუბლიცისტი, მუნიციპალური და საზოგადო მოღვაწე. ბათუმის ქალაქისთვის მოადგილე. დაამთავრა მოსკოვის უნივერსიტეტის სამედიცინო ფაკულტეტი, მუშაობდა ბათუმში როტმილდის ქარხნის და რკინიგზის ექიმად. ლექსებს და საგაზეთო წერილებს აქვეყნებდა სტუდენტობის დროიდან. იყო თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ მებრძოლი პატრიოტი, არაერთხელ განიცადა რეპრესიები ცარიზმის ხელისუფლების მხრიდან, იმყოფებოდა მეფის „ოხრანკის“ მეთვალყურეობის ქვეშ. მის მიერ მიგზავნილმა აგენტმა ორჯერ ქუჩაში დაჭრა. ბოლო ორი წელი მოღვაწეობდა თბილისში, პირველი გიმნაზიის ქართული ენისა და ლიტერატურის მასწავლებლად. გარდაიცვალა თბილისში, ჩამოასვენეს ბათუმში და ეკლესიის გალავანში დაკრძალეს. საფლავი დღემდე დაკარგულად ითვლება.

ნაშრომში საუბარია ადგილზე, სადაც დაკრძალულნი უნდა იყვნენ გრიგოლ ვოლსკი და მისი შვილი ანდრია.

საკვანძო სიტყვა: გრიგოლ ვოლსკი, ვოლსკაია, საფლავი, ბათუმი, ვალენტინა.

Key words: Grigol Volski, Volskaya, Grave, Batumi, Valentina.

გრიგოლ ვოლსკი [1859-1909) ექიმი, პოეტი, პუბლიცისტი, მუნიციპალური და საზოგადო მოღვაწე. ბათუმის ქალაქისთვის მოადგილე. დაამთავრა მოსკოვის უნივერსიტეტის სამედიცინო ფაკულტეტი, მუშაობდა ბათუმში როტმილდის ქარხნის და რკინიგზის ექიმად. ლექსებს და საგაზეთო წერილებს აქვეყნებდა სტუდენტობის დროიდან. იყო თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ მებრძოლი პატრიოტი, ცარიზმის ხელისუფლების მხრიდან არაერთხელ განიცადა რეპრესიები, იმყოფებოდა მეფის „ოხრანკის“ მეთვალყურეობის ქვეშ. მიგზავნილმა აგენტმა ორჯერ ქუჩაში დაჭრა. ბოლო ორი წელი მოღვაწეობდა თბილისში, პირველი გიმნაზიის ქართული ენისა და ლიტერატურის მასწავლებლად. გარდაიცვალა თბილისში, ჩამოასვენეს ბათუმში და მშენებარე ეკლესიის გალავანში დაკრძალეს. საფლავი დღემდე დაკარგულად ითვლება.

ნაშრომში საუბარია ადგილზე, სადაც დაკრძალულნი უნდა იყონ გრიგოლ ვოლსკი და მისი შვილი ანდრია.

ლავრო ნაცვალაძე
გრიგოლ ვოლსკის
პირველი ბიოგრაფი

ნახევარი საუკუნის წინ, 1967 წელს, სადისერტაციო ნაშრომზე მუშაობისას, მწერლის და პედაგოგის დავით ნაცვალაძის წიგნის გაცნობისას ჩემთვის ცნობილი გახდა, რომ პოეტის, მედიკოსის და მუნიციპალური მოღვაწის გრიგოლ ვოლსკის (უმწიფარიძის) საფლავის ადგილმდებარეობა უცნობია [ნაცვალაძე, 1955. 4, 42].

ბატონი დავითი ცოცხალი იყო და კარგად ახსოვდა, როგორ დაანგრეს მშენებარე ქართული ეკლესია და ახალი საცხოვრებელი სახლის საძირკვლის ჩაყრის დროს როგორ განადგურდა მის ირგვლივ მდებარე საფლავები. პატრონი ვისაც ჰყავდა, სხვაგან გადაასვენეს, მაგრამ ბევრი ნეშტი იქვე იყო მიმოყრილი და ბავშვები თავის ქალათი ფეხბურთს

თამაშობდნენო – სინანულით თქვა დავითმა.

გრიგოლის საფლავზე მწერალმა გვითხრა: თავადაც ბევრი ვემიე, მაგრამ არაფერი გამომივიდაო.

ამ შეხვედრის შემდეგ გაზეთ „საბჭოთა აჭარაში“ გამოვაქვეყნე წერილი, „სად არის გრიგოლ ვოლსკის საფლავი?“ [გაზ. „საბჭოთა აჭარა“, №46, 1968, 5]. იგი დღესაც აქტუალურია, ამიტომ მოვიტან ნაწყვეტს ამ წერილიდან: „1907 წლის ზაფხულში გრ. ვოლსკი მეფის ხელისუფლებამ აიძულა გასცლოდა ბათუმს და საცხოვრებლად თბილისში გადასულიყო. აქ იგი ერთხანს სათავადაზნაურო სკოლაში მასწავლებლობდა, მაგრამ დიდხანს აღარ უცოცხლია და 1909 წლის 5 ოქტომბერს გარდაიცვალა. გრიგოლ ვოლსკის ცხედარი ბათუმის ქართველი ინტელიგენციის თხოვნით, ჩვენს ქალაქში გადმოუსვენებიათ და ქართული ეკლესიის ასაშენებლად მისივე თაოსნობით გამოყოფილ მიწაზე (ამჟამად გორკის ქ. № 25) დაუსაფლავებიათ.

გრიგოლ ვოლსკის ხსოვნის უკვდავსაყოფად წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ბათუმის გამგეობამ აირჩია სპეციალური კომიტეტი, რომელსაც დაევალა შეემუშაებინა გრ. ვოლსკის ძეგლის გეგმა და შეეგროვებინა მისი დადგმისთვის საჭირო თანხა. დაიბეჭდა ფურცელი, რომელიც მოუწოდებდა ქალაქის ინტელიგენციას შეეტანა თავისი წვლილი გრ. ვოლსკის უკვდავყოფის საქმეში.

გრიგოლ ვოლსკი

ეს არის და ეს. სამწუხაროდ, დღემდე არ ვიცით გრ. ვოლსკის საფლავი. ამბობენ, 1928 წელს

„სოუქსუზე“ გადაასვენესო, მაგრამ სად არის დასაფლავებული, არავინ იცის.

ისრითი მინიშნებულია
აღბილი მშენებარე
ეკლესიასთან, სადაც
საპარაულოდ დაკრძალეს
ბრიგოლ ვოლსკი

იქნებ ხანდაზმულთა შორის აღმოჩნდეს ისეთი, ვისაც ახსოვს ქართული ეკლესიის დანგრევა და მახლობლად მდებარე სასაფლაოების ბედი-იღბალი? აუცილებელია ქალაქის ინტელიგენციამ იზრუნოს ძეგლის დადგმაზე.“

მეორე დღესვე სამუშაო კაბინეტში მესტუმრა ცნობილი მეან-გინეკოლოგი, მედიცინის მეცნიერებათა დოქტორი **გიორგი ხეჩინაშვილი**. მან მიაშო: „კარგად მახსოვს გრიგოლი, მისი ბათუმში მოღვაწეობა, გარდაცვალება და გადმოსვენება, ბათუმის გიმნაზიის მოსწავლეები საქალაქო სათათბიროს წინ, ხალხით სავსე ქუჩაში გლოვის ცერემონიალს და ეკლესიის ეზოში დაკრძალვასაც ვესწრებოდით. შემიძლია მიახლოებით ადგილი გიჩვენოთ, მაგრამ 1928 წელს, როცა ეკლესია

დაანგრეს, მე თბილისში ვცხოვრობდი და ამ საფლავების ბედი ჩემთვის უცნობია; საცხოვრებელი სახლის მშენებლობისას ისე წაიშალა ძველი ზედაპირი, რომ ახლა რაიმეს მიგნება გამიჭირდება... ეს ამბები ყველაზე კარგად ეცოდინება ადვოკატ **ხორომანსკის**, რომელიც ჩემზე უფროსია, კარგად იცნობდა გრიგოლს, ორივე პოლონური წარმოშობის არიან, მაგრამ მასთან მე არ მახსენო...“ **[ხეჩინაშვილი. 1968]**.

გიორგი ხეჩინაშვილი ჩემი უფროსი კოლეგა და მეგობარი იყო. ვთხოვე და არც ის დამზარდა გვენახა ადგილი, სადაც 1909 წელს გ. ვოლსკი დაკრძალეს, თუმცა ამან შედეგი არ გამოიღო, რადგანაც ახალმშენებლობის დროს ყველაფერი მართლაც შეცვლილიყო.

მოკლედ ვიტყვი, **ევტიხი ხორომანსკიზე**, რადგანაც მისი და გრიგოლ ვოლსკის წინაპრების ბედი თითქმის ერთნაირია. გარდა ამისა, როგორც გაირკვა, ევტიხი გრიგოლის მეგობარი და მესაიდუმლეც ყოფილა.

ევტიხი ხორომანსკი 1830 წელს პოლონეთში გაჩაღებული აჯანყების მონაწილის შვილიშვილი იყო. მისი წინაპარი გურიაში სოფელ ჭანიეთში გადმოასახლეს; შეირთო გურული ქალი და 1836

ევტიხი ხორომანსკი,
მეუღლე მარკელისა და
შვილები: ინესულა და ქეთევანი

წელს შეეძინა შვილი ივანე (1836-1931). დავაჟკაცებულმა ივანემაც ჭანიეთელი მართა ნიკოლოზის ასული ლომჯარია (1852-1903) შეირთო. აქ იგი ფლობდა მიწებს, საკმაოდ მდიდარი იყო და ბათუმშიც შეიძინა საცხოვრებელი სახლი. ჭანიეთში ივანეს შეეძინა ვაჟები: ევტიხი, გაბრიელი და ქალიშვილი, რომელიც ლიხაურელ სევასტი ურუშაძეზე გათხოვდა [ლომჯარია. 2012. 375-379].

ძმები ევტიხი (1881-1972) და გაბრიელი (1890-1937) ბათუმში გაიზარდნენ. უფროსმა ძმამ იურიდიული, ხოლო გაბრიელმა სამედიცინო განათლება მიიღო. იყო აჭარის ჯანმრთელობის სახალხო კომისრის მოადგილე, კურორტსამმართველოს უფროსი. იგი გამოგონილი ბრალდებით დააპატიმრეს და 1937 წელს ბათუმში დახვრიტეს [სურმანიძე. 2014. 76, 268, 269].

ევტიხი ცნობილი ვექილი გახლდათ. ძალზე მკაცრი, სამართლიანი, მაგრამ გადაჭარბებულად პრინციპული. იგი თავიდანვე მენშევიკებს მიემხრო, რამდენჯერმე დააპატიმრეს, სიკვდილიც ჰქონდა მისჯილი, მაგრამ გადარჩა.

მიუხედავად ამისა, 1911 წელს ევტიხი ქალაქის ხმოსნობის კანდიდატად დაასახელეს, თუმცა გუბერნატორის ბრძანებით, არაკეთილსაიმედო ხმოსნებთან ერთად იგი გადააყენეს და მათ ნაცვლად სხვები აირჩიეს [„ბათუმის გაზეთი“, №11, 1911:4]. თვითმპყრობელობის დამხობის შემდეგ, 1917 წლის არჩევნებში ევტიხი მაინც გახდა ბათუმის სათათბიროს ხმოსანი და ამ ტიტულს იგი 1921 წლამდე ატარებდა.

ევტიხის და მის ქართველ მეუღლეს მარკელისას ორი ქალიშვილი: **ინჩულა, ქეთევანი** და ერთი ვაჟი ჰყავდათ; ვაჟი ადრე გარდაიცვალა, ქეთევანმა სამედიცინო ინსტიტუტი დაამთავრა და აჭარაში ცნობილი მეან-გინეკოლოგის სახელი მოიხვეჭა. იგი სილამაზითაც გამოირჩეოდა. ერთმა ინჟინერმა თვალი დაადგა, მაგრამ ევტიხიმ უარი უთხრა. საქმე ნებით რომ არ გამოვიდა, სასიძომ ქეთევანი მოიტაცა. ევტიხიმ ქვეყანა ფეხზე დააყენა, გატაცებული ქალი სახლში დააბრუნა, ხოლო გამტაცებელს სასამართლოში უჩივლა და ციხეში ჩაასმევინა, საიდანაც იგი სახლში აღარ დაბრუნებულა.

გიორგი ხეჩინაშვილი და ქეთევან ხორომანსკაია ერთად მუშაობდნენ. ჯერ კიდევ ცოლიანმა გიორგიმ ქეთოსთან გააზა რომანი, დიდხანს არაოფიციალურად ცხოვრობდნენ და მეგობრობდნენ. ევტიხი ცოფს ყრიდა, მაგრამ ვერაფერი მოუხერხა. კანონი ასეთ ურთიერთობას არ კრძალავდა, თუმცა წლების მანძილზე გიორგის არ დალაპარკებია. სწორედ ამიტომ გამაფრთხილა ბატონმა გიორგიმ, ევტიხისთან მე არ მახსენოო.*

*ევტიხის გარდაცვალების შემდეგ გიორგი და ქეთევანი კანონიერ რეგისტრაციაში გატარდნენ, სადაც მოწმედ მეც მიმიწვიეს.

ევტიხი ხორომანსკის მეც ვიცნობდი, მიქებდა კალამს, ქალაქის საბჭოში ჩემი მუშაობისას, სახლიდან მომავალი, ყოველთვის დამიკაკუნებდა და ხოლმე ფანჯარაზე და ახალ ამბებს მიყვებოდა, რაც ბევრგან გამოვიყენე ჩემს ნაწერებში.”

შევარჩიე დრო და ევტიხის სახლში ვეწვიე. ძველი ყაიდის კაცი იყო და სტუმრის მიღებაც ღირსეულად იცოდა. ქეთოს უბრძანა: სტუმარს შაქარყინული მიართვით. მანამდე შაქარყინული არ გამესინჯა და ცოტა დავიბენი. უფრო სხვა ჩაროზმა გამიტაცა.

გრიგოლ ვოლსკით ჩემი დაინტერესება ევტიხის ძალზე გაუხარდა. აღწერა მისი გარეგნობა, მიხვრა-მოხვრა, ხასიათი, ხელისუფლებასთან მუდმივი შეხლა-შემოხლა, ქალაქისთვის უანგარო სამსახური და ა. შ. მე ვიწერდი ყველაფერს და ისე გამიტაცა მონაყოლმა, რომ ანგარიშმიუცემლად წამომცდა: რა კარგი მირჩია გიორგი გავრილოვიჩმა-მეთქი. ამის თქმა და ევტიხის განრისხება ერთი იქნა. ადგილს ვერ პოულობდა და თავისთვის ბუზღუნებდა: ეგ, უსახელო, რომ მცოდნოდა სიტყვასაც არ დავძრავდი, მე როგორ მახსენაო და ა.შ.

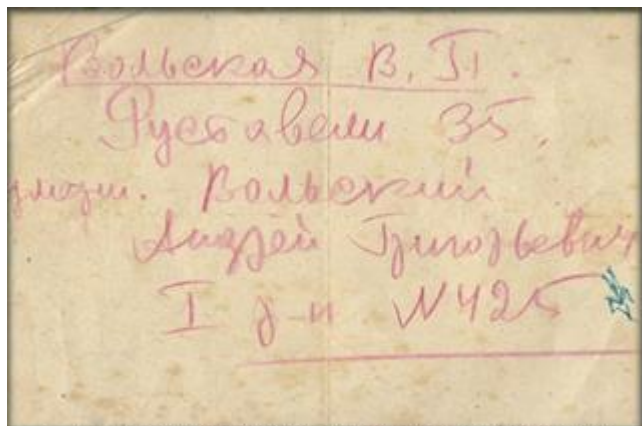
მივხვდი, რაც ჩავდიხნე, მაგრამ გვიანი იყო. ევტიხიმ შეწყვიტა აქამდე მისთვის სასიამოვნო საუბარი და მაგრძნობინა, რომ ზედმეტი ვიყავი. მეც ჩანაწერით დავკმაყოფილდი

და სახლიდან გამოვედი, ქეთომ გამომაცილა, არაფერი უთქვამს, მაგრამ მის ნაღვლიან თვალებში ყველაფერი ვიგრძენი.

ასე უშედეგოდ დამთავრდა ვოლსკის საფლავის ძიება. ერთხანს მეც გამიტყდა გული, მაგრამ უკან დასახვევი გზა არ მქონდა.

ევტიხი ხორომანსკი ყველაფერთან ერთად უაღრესად კულტურული კაცი იყო და ჩემთან ძველი ურთიერთობა არ გაუწყვეტია. თუმცა მე ვერ ვბედავდი დაწყებულ საუბრის გაგრძელებას. ამასობაში 91 წლის ევტიხი გარდაიცვალა და ჩემი იმედებიც გაქრა. თუმცა, მალე გაირკვა, რომ პესიმიზმი ნაადრევი იყო.

ევტიხის გარდაცვალებიდან რამდენიმე თვის შემდეგ, სამსახურში მო-

მ. პ. ვოლსკაიას წერილი, სადაც მოთხრობულია ანდრ. ბრ. ვოლსკის ლაპრძალვის აღბილი

*მათ შორის მისი მონაყოლი, იალაღებზე მწყემსებთან ნაჩხუბარ და დაკითხვაზე ბათუმში მყოფ ვაჟასთან შეხვედრაზე.

სულს თანამშრომელმა **იზოლდა ზაქარიაძემ** დამახვედრა ქალაღდის პატარა ფურცელი, ხანდაზმულმა რუსმა ქალმა მოიტანა და დაგიტოვათო. ქალაღდზე წითელი ფანქრით ეწერა: „ვოლსკაია ვ. პ. (ვალენტინა პეტროვნა) რუსთაველის 35. ვოლსკი ანდრეი გრიგოლის ძე, ბათუმი, სასაფლაო „სოუქ-სუ“, I რაიონი, № 425“ [ვოლსკაია, 1968].

რალაც იმედი გაჩნდა და დაუყოვნებლივ მივედი რუსთაველის 35-ში ვალენტინა პეტროვნას სანახავად. სახლში ხანდაზმულმა ქალმა მიმიღო, მაგრამ ის არა ვალენტინა, არამედ სხვა იყო, **ოლია კალანტაროვად** გამეცნო:

– ვალია შარშან გარდაიცვალა, მარტოხელა იყო და მისი ბინა მე მომიცეს, იგი ცირკში კონტროლიორად მუშაობდა. ჩვენ

ქეთევან ხოროშანსკაია და ბიორბი ხაჩინაშვილი

ვმეგობრობდით და სიკვდილის წინ დამიტოვა ის ქალაღდი, მაგრამ ბათუმიდან ხანგრძლივი დროით წასვლა მომიხდა ნათესავებთან ლენინგრადში და დროზე ვერ მოგიტანეთ. დამიბარა, რომ ევტიხი ივანიჩის სახელით გადმომეცა თქვენთვის. მე თვითონ გამწვანების ტრესტში ვმუშაობო.

ოლიას ვალენტინას მეუღლეზე არაფერი ცოდნია.

– მას ამ თემაზე ჩემთან არაფერი უთქვამს, მაგრამ „სოუქ-სუზე“ დადიოდა, ორჯერ მეც ვახლდი, აქ ჩემი შვილია დაკრძალულიო. მის გვერდით, ერთი ღობის შიგნით, მეორე საფლავი იყო, მაგრამ იქ ვინ განისვენებდა, ვალიას არ უთქვამსო.

რატომ გაასაიდუმლოა ვალენტინა პეტროვნამ საფლავის ბინადრების ვინაობა? ჩემი აზრით, მთავარი მიზეზი იყო შიში, რომელსაც არაქართული გვარის მქონეთა მიმართ ხელისუფლების მტრული დამოკიდებულება იწვევდა.

თვალსაჩინოებისთვის აუცილებელია მცირე გადახვევა. ცარიზმი მის მიერ დაპყრობილი ქვეყნებიდან მოჯანყე ანტირუსულ ელემენტებს მშობლიური ადგილებიდან ციმბირში, შორეულ ჩრდილოეთში და კავკასიაშიც ასახლებდა. ასე მოხდნენ მრავალი რუსული, უკრაინული, პოლონური, ბელორუსული გვარის მქონე უცხოელები საქართველოს სხვადასხვა მხარეში: გურიაში, იმერეთში, კახეთში, სამეგრელოში და სხვა კუთხეებში. ისინი აქ დამკვიდრდნენ, გააჩადეს ქართველებთან ნათესაურ-მოყვრული ურთიერთობა, ისწავლეს ქართული ენა და ფაქტობრივად გაქართველდნენ, მათ მხოლოდ საკუთარი გვარიღა შერჩათ.

რუსეთის ადმინისტრაციაც შეეგუა მათს ყოფნას თავის დაშორებულ პროვინციებში, თუმცა გადმოსახლებულ პიროვნებებზე საპოლიციო მეთვალყურეობა არ შეუწყვეტია.

იასონ ლორთქიფანიძე

მჯდომარე იასონ ლორთქიფანიძე (1866-1949) მოულოდნელად ГПУ-ში გამომძიებელ კაულის გაშოუმახებია და სხვა მრავალ შეკითხვასთან ერთად ასეთი კითხვაც დაუსვამს:

– უცხოეთის ქვეშევრდომებს ვის იცნობთ?

– ისეთს არავის, რომ გამახსენდეს

– პოლონელებს?

– არცერთს.

– ვოლსკის ქალი თქვენთან რომ ცხოვრობს ის ხომ პოლონელია?

– ის ნამდვილი ქართველია, არავითარი პოლონური მასში არ არის. ის დაა ცნობილი ქართველი პოეტის გრ. ვოლსკის, ფსევდონიმი „უმწიფარიძე“. ცხოვრობს ჩემთან, რადგან იგი დიდი მეგობარი იყო ჩემი გარდაცვლილი დის (ნინო-ნუცა – რ.ს.), მუდამ ცხოვრობდა მასთან და შემდეგ, რადგან დარჩა სრულიად უნათესაო, მეც გადმოვიყვანე ჩემთან“.

უცხო გვარის მქონე, აწ უკვე საქართველოს მოქალაქეების მიმართ უნდობლობა და ეჭვები გაძლიერდა საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ, განსაკუთრებით ოცდაათიან-ორმოციან წლებში, როცა დაიწყო პოლიტიკური რეპრესიები და ამ პროცესებმა ულმოხელი, სასტიკი სახე მიიღო, ამ დროს გრიგოლ ვოლსკი ცოცხალი აღარ იყო, მაგრამ მისი ზოგიერთი ახლობელი რეპრესიების ორომტრიალში მოექცა; დიდ შევიწროებას განიცდიდა მისი და, პედაგოგი ზარზარე ვოლსკაია (1863-1939) და ყველა ის პიროვნება, ვისთანაც მას ჰქონდა მეგობრული და ნათესაური ურთიერთობა.

1930 წლის 26 მაისს ცნობილი საზოგადო მოღვაწე, იურისტი და ქმწ-კვს-ის ბოლო თავ-

ბარბალე ვოლსკაია ღელასთან
მაზღანა ბოლოქოვსთან ერთად

აი ასე გამუდმებით სდევდა სახელმწიფო პოლიტიკური სამმართველო ვოლსკების ოჯახს, არაა გამორიცხული, რომ ვალენტინა პეტრეს ასულიც არაერთხელ დაკითხეს; ამის შემდეგ ის იძულებული იყო ყოველმხრივ დაემალა მისი კავშირი ვოლსკებთან.

ვინ არის ვალენტინა პეტროვნას მიერ მოხსენიებული ანდრეი გრიგოლის ძე ვოლსკი?, აგრეთვე მის გვერდით დაკრძალული პიროვნება? ეს კითხვა მთელი ნახევარი საუკუნე არ მასვენებს, მაშინ საფლავზეც ავედი, მაგრამ ამდენ ხანს უპატრონო სამარეს ვინ შეინახავდა?

იქ ახლა სხვები არიან დაკრძალული და საბოლოო და დამაჯერებელი პასუხი ვერ მოვიფიქრე.

შეკითხვებით ვაწუხებდი გრ. ვოლსკის თანამედროვეებს, ჩემს უფროს მეგობრებს, ძველ ბათუმელებს, **ალექსანდრე (საშა) თიროშვილს და იუსუფ აბაშიძეს**, მაგრამ გადამწყვეტი სიტყვა ვერც მათ მითხრეს. ერთადერთი ხელმოსაკიდი, რაც ბატონ საშასგან გავიგონე, ეს იყო:

– გრიგოლს ბათუმში ყავდა მეგობარი ქალი, მაგრამ არავინ იცოდა მისი ვინაობა. ამბობდნენ, ერთმანეთს შეფიცეს, არასოდეს გაამხილონ თავიანთი ურთიერთობაო. თვითონ გრიგოლს ამ თემაზე საუბარს ვერავინ უბედავდა. ერთადერთი ვისაც შეიძლებოდა სცოდნოდა ეს საიდუმლო, ევტიხი ხორომანსკი იყო, მაგრამ ისეთი კერპისგან, ვერაფერს გაიგებდიო, – მითხრა ა. თიროშვილმა.

ჩემთვის ეს ცნობაც საინტერესო აღმოჩნდა, რადგანაც ამით გრიგოლ ვოლსკის ცხოვრების ინტიმურ მხარეს ოდნავ მოეფინა ნათელი. უცოლშვილოდ გადაეგო, რომ ამბობდნენ, მართალი არ ყოფილა.

მარჯვნიდან: იუსუფ აბაშიძე, საშა თიროშვილი, რამაზ სურმანიძე, ჟინ ზურიკო სურმანიძე

დასკვნის გაკეთებისთვის ჩემს ხელთ არსებული ცნობები საკმაოდ არ მიმაჩნდა, ვფიქრობდი მათს შევსება-გამდიდრებას, მაგრამ ამასობაში ჩემი ინფორმატორების მოგონებები, ერთად შეკრული, სამსახურის ხშირი ცვლის გამო, გამებნა. ამიტომ ერთხანს გავჩუმდი და მეც დავიჯერე მოარული ხმები, რომ შესაძლოა გრიგოლ ვოლსკი ეკლესიის ეზოდან არ გადაუსვენებიათ.

2016 წელს, ყოფილი ეკლესიის სავარაუდო ადგილზე, არქეოლოგიური კვლევის ხელმძღვანელობით, გათხრებიც ჩატარდა. მონაწილეობდნენ: **გია რამიშვილი, ბიძინა აფხაზავა და ამ სტრიქონების ავ-**

ტორი. თუმცა ჩვენ იქ უბრალო მინიშნებაც კი ვერ აღმოვაჩინეთ. სხვა გზა აღარ დამრჩა, განვახლე ძეგლი და საბედნიეროდ, დაკარგულ ყველა ჩანაწერს მედიცინის ისტორიის მუზეუმის არქივში მივაკვლიე.

მხოლოდ ამის შემდეგ გავხედე გამომეთქვა ჩემი ვარაუდი, რომელსაც პირველად ვაქვეყნებ:

1. გრიგოლ ვოლსკის ბათუმში ჰყავდა მეგობარი ქალბატონი ვალენტინა პეტრეს ასული, რომლის ქალიშვილობის გვარი უცნობია.

2. გრიგოლს და ვალენტინას შეეძინათ ვაჟი, ანდრეი გრიგოლის ძე, რომელიც 1928 წლამდე გარდაიცვალა და დედამ ბათუმის საქალაქო სასაფლაოზე (I რაიონი, № 425) დაკრძალა.

3. 1928 წელს დაუმთავრებელი ქართული ეკლესიის დანგრევის შემდეგ, როცა ჭირისუფლები შეუდგნენ თავიანთი მიცვალებულების ნეშტის გადასვენებას, ვალენტინა ვოლსკაიამ ეკლესიის ეზოდან გრიგოლი გადასვენა ქალაქის სასაფლაოზე და შვილის, ანდრეის გვერდით დაკრძალა. დადებული პირობა ბოლომდე დაიცვა და ეს ცერემონიალი საიდუმლოდ ჩაატარა, რამაც გრიგოლ ვოლსკის საფლავის ადგილმდებარეობა გაასაიდუმლოა და მხოლოდ ვკმაყოფილდებოდით ფრაზებით: „შესაძლოა ქალაქის სასაფლაოზე გაადასვენეს“, ან კიდევ „ეკლესიის ეზოში უნდა ვეძიოთ“ და ა.შ.

4. ისღა დაგვრჩენია, მივიღოთ საფლავის ამჟამინდელ მეპატრონეთა თახმობა, გავთხაროთ მითითებული ადგილი, კერძოდ I რაიონის №425 საფლავი დავადგინოთ ნეშტის სქესი, ასაკი, რაც მთავარია, ჩავატაროთ დნმ-ის ანალიზი და შევადაროთ დღეს მცხოვრები ვოლსკების სინჯებს, რითაც მივიღებთ საბოლოო შედეგს.

ჩემი ვარაუდები ჭეშმარიტებასთან ძალზე ახლოსაა, შესაძლოა მალე ყველაფერს აეხადოს ფარდა, გრიგოლ ვოლსკის საფლავსაც მივაკვლიოთ და იგი ისეთი პატივით დავკრძალოთ, როგორც ქართველ პოეტს, საზოგადო მოღვაწეს, ილია ჭავჭავაძის თანამებრძოლს შეეფერება.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა:

- „ბათუმის გაზეთი“, №11, 1911:** – გაზ. „ბათუმის გაზეთი“, 1911 წ. 13 იანვარი, №11.
- ვოლსკაია, 1968:** – ვ. პ. ვოლსკაიას ხელნაწერი, 1968, ინახება ავტორთან.
- ლომჯარია, 2012:** – ლომჯარია ს., „სოფელო ჩემო“, თბილისი, 2012.
- ნაცვალაძე, 1955:** – ნაცვალაძე დ., „გრიგოლ ვოლსკი“, ბათუმი, 1955.
- სურმანიძე, 1968:** – სურმანიძე რ., „სად არის გრიგოლ ვოლსკის საფლავი?“, გაზ. „საბჭოთა აჭარა“, №46, 1968 წ. 6 მარტი.
- სურმანიძე, 2014:** – სურმანიძე რ., „ტრაგედია ბათუმში (1937-1938 წლები)“, თბილისი, 2014.
- ხეჩინაშვილი, 1968:** – გ. ხეჩინაშვილის მოგონებების ჩანაწერი, 1968, ინახება ავტორთან.

სახლი ბათუმში, მიწზე აბაშიძის ქ. №52-ში, სადაც ცხოვრობდა გრ. ვოლსკი.
ბათუმში ჩამოსვლისას ამ ჩერდებოდა ილია ჭავჭავაძე (დანიშნულია 2003 წ.).

Ramaz Surmanidze (Batumi, Georgia)

The Secret of Grigol Volsky's Grave (Narrative Sources)

Summary

Grigol Volski (1859-1909) – doctor, poet, publicist, municipal and public figure, Deputy Batumi City Hall. He graduated from the Faculty of Medicine of Moscow University, worked as a Rothschild factory and railway doctor in Batumi. Her poems and newspaper letters were published from time to time. There was a patriot fighter against self-rule, and many times suffered repressions from the Tsarist government, under the supervision of the king of „Okhrank". His grave location is unknown.

Unknown writers of Grigol Volski's biography became partially known through the famous doctor of medical gynecologist, Giorgi Khechinashvili, doctor of medicine, and Batikian attorney Etihik Khoromanski.

Brothers Eduard (1881-1972) and Gabriel (1890-1937) grew up in Batumi. The older brother got legal and Gabriel received medical education. He was the deputy head of the health department of the Adjara Autonomous Republic. He was arrested with fake charges and shot in 1937 in Batumi.

Evtiqi describes his appearance, misunderstanding, character, constant clashes with the government, unselfish service to the city, etc.

A few months after the death of Evtiqi, in a job I got a small piece of paper with a red pencil: "Volskaia V. P. (Valentina Petrovna) Rustaveli 35. Volsky Andrey son of Grigoli, Batumi, Cemetery „Soak-Su, I District, № 425.“

The State Political Division has been continuously persecuted by individuals with a foreign surname, and it seems that Valentina Petre's daughter has been interrogated several times; So it was forced to leave his union with Volsks.

Aleqsandre Tiroashvili and Iusuf Abashidze from Batumi told that Grigol had a friend in Batumi but nobody knew his identity. They are saying, they're going to have to keep their relationship. Gregory himself could not speak about this topic.

In 2016, excavation was carried out under the guidance of Archaeologist Irakli Cheishvili, at the presumed site of the former church. But we could not even find a simple hint there.

Conclusions:

1. Grigol Volsky had a friend in Batumi Mrs. Valentina, daughter of Petre, whose maiden name was unknown.

2. Grigol and Valentina had a son, Andrei son of Grigoli, who died before 1928 and his mother buried at Batumi City cemetery (District I, № 425).

3. Valentina Volskayaia buried Grigol from the yard of the church at the cemetery of the city and buried beside her son Andrei. Finally, the promise was fulfilled and this ceremony was held secretly, which was the location of Grigol Volski's grave location.

If we receive the current cemetery of the tomb, it will be necessary to open the place, namely the № 425 tomb of the I District, determine the sex of the breed, age, and most importantly, to compare the DNA analysis with the samples of volts today, and we will get the final result.

The assumptions are very close to the truth, maybe Grigol Volski's grave and we will prohibit it as a Georgian poet, a public figure, to be associated with Ilia Chavchavadze's companion.

ოსინი ქალაქის მომავალს ქმნიდნენ

აბსტრაქტი: ნაშრომის მიზანია, ჩვენი ქალაქის იმ პედაგოგთა გამოცდილების გაზიარება, რომელთა სახელიც არაერთი ღირსეული თაობის აღზრდას უკავშირდება.

ნაშრომში წარმოჩენილია მათი შეხედულებები განათლებაზე, სკოლისა და ოჯახის ერთიანობაზე ბავშვთა აღზრდის პროცესში, პროფილური სწავლების დადებით ასპექტებზე; შესწავლილი და განხილულია მათ მიერ აპრობირებული მეთოდები, სადაც პედაგოგის აკადემიური მხარე და მეთოდური დახელოვნების სინთეზი საგანმანათლებლო პროცესის სრულყოფის უმნიშვნელოვანესი საწინდარია.

ნაშრომში წარმოჩენილი ზოგადი განათლების ასპექტები, არსებითად წაადგება ახალი ქართული სკოლის ფორმირებასა და სამოქალაქო საზოგადოების ჩამოყალიბებაზე ორიენტირებულ კომპლექსურ და მრავალპლანიან განათლებას.

საკვანძო სიტყვები: ზოგადი განათლება, რეფორმა, საუკეთესო პრაქტიკები, გამოცდილება, აღიარებული პედაგოგიკა.

Key words: General education, Reform, Best practices, Experience, Recognized pedagogy

საქართველო განათლების სფეროში ახალი გამოწვევების წინაშე დგას. საგანმანათლებლო რეფორმის მოცემულ ეტაპზე, ყურადღების ცენტრში მოექცა ზოგადი განათლება, სკოლა, როგორც თაობათა აღზრდისა და ქვეყნის ინტელექტუალური სტაბილურობის მთავარი ინსტრუმენტი, როგორც ინსტიტუცია, რომლის ფუნქციაცაა არსებული გამოცდილების საფუძველზე ახალი ცოდნის შექმნა და მკაფიო ღირებულებითი კატეგორიების ჩამოყალიბება. სავსებით ბუნებრივია, რომ მიმდინარეობს დიდკუსია-დებატები სისტემის დადებით მხარეებსა და იმ საფრთხეებზე, რომელთა გათვალისწინებაც აუცილებელია ასეთი მნიშვნელოვანი სიახლეების წარმატებით განხორციელებისათვის. საზოგადოება სკოლისაგან მოითხოვს სწავლა-სწავლების რეალურ შედეგებს, ცოდნასა და უნარ-ჩვევებს, რომლებიც, სრულფასოვანი, ეროვნული და ზოგადსაკაცობრიო ღირებულებების მქონე მოქალაქეთა, ქვეყნის აღმშენებელთა აღზრდას უზრუნველყოფს.

ყველა დროის კლასიკოსები, სწავლულები, მეცნიერები აღნიშნავდნენ, რომ ერის მომავალი, მისი ხვალისდელი დღე, დამოკიდებულია მომავალი თაობის

ღირსეულად აღზრდაზე, სადაც გადამწყვეტი სიტყვა მასწავლებელს ეკუთვნის. უდიდესი მოაზროვნის პლატონის აზრით, ქვეყნისათვის საფრთხის შექმნაც კი შეუძლია პედაგოგს, თუ მას არ შესწევს უნარი იყოს ჭეშმარიტი მასწავლებელი: „თუ ათენში იქნებოდა ფესხაცმლის ცუდი მკერავები, ამით სულ ბევრი ის უბედურება მოხდებოდა, რომ ათენელებს უშნოდ შეეკერილი ფესხაცმელები ეცმევათ. მაგრამ თუ ბავშვებისა და ახალგაზრდების აღმზრდელნი მოწოდების სიმაღლეზე არ იქნებიან, ეს საფრთხეს შეუქმნის სახელმწიფოს მომავალს“.

აღმიშნულ ჭრილში, არსებით მნიშვნელობას იძენს იმ პედაგოგთა გამოცდილების გაზირება, რომელთა სახელიც არაერთი ღირსეული თაობის აღზრდას უკავშირდება. ცხადია, ჩვენი ინტერესის სფეროს შეადგენს არა მხოლოდ მათი პიროვნული ღვაწლი, არამედ, უწინარეს ყოვლისა, ის დიდი პედაგოგიური და მეთოდოლოგიური მოსაზრებანი, რომელთა წყალობითაც, სკოლებს, სადაც ისინი ასწავლიდნენ, დღემდე მათი სახელებით მოიხსენიებენ - რაული ჯიბუტი, გივი გერაძე, მურმან ხომერიკი, ივერი მელაძე, ნანა ღლონტი, თამარ და ნადია მაჭუტაძეები, დავით მახარაძე და ბევრი სხვა - ის პედაგოგები არიან, რომელთა პედაგოგიური ტალანტსაც ჩვენი ქალაქის არაერთი ცნობილი პიროვნება ეზიარა.

წინამდებარე ნაშრომის მიზანია, წარმოაჩინოს მათი შეხედულებები განათლებაზე, სკოლისა და ოჯახის ერთიანობაზე ბავშვთა აღზრდის პროცესში, პროფილური სწავლების დადებით ასპექტებზე; შესწავლილი და განხილულია მათ მიერ აპრობირებული მეთოდები, სადაც პედაგოგის აკადემიური მხარე და მეთოდური დახელოვნების სინთეზი საგანმანათლებლო პროცესის სრულყოფის უმნიშვნელოვანესი საწინდარია.

ნაკვეთი 1.

მურმან ხომერიკი ინტელექტითა და პროფესიონალიზმით გამორჩეული, საუკეთესო ქართული ენისა და ლიტერატურის მასწავლებელი იყო. იგი 70-ანი წლებიდან ჩვენი ქალაქის ნამდვილი მოვლენა გახლდათ, სოციალური იდეებით გაჟღენთილ ატმოსფეროში სამოქალაქო საზოგადოების ერთ ნაწილს, რბილად რომ ვთქვათ, მისი საუბრიდან ბევრი არაფერი ესმოდა. ძირითადად, მოსწავლეები აღმოჩნდნენ მისი მაღიარებლებიცა და გზის გამგრძელებლებიც.

თბილისს თავის ფიქრის კაცები ყავდა, ბათუმს კი კრიტიკული აზროვნების მასტერ კლასს მურმან ხომერიკი უტარებდა. საინტერესო და პრობლემურ ლიტერატურულ თემებს თეზისებად აყალიბებდა და უშურველად აცნობდა თავის კოლეგებს რეგიონალურ თუ რესპუბლიკურ მედაგოგიურ კონფერენციებზე. გააჩნდა საგნის გამორჩეული სიღრმისეული ცოდნა და ლიტერატურული გემოვნება, არაორდინალური აზროვნება, პოლემიკის კულტურა, მურმან ხომერიკის გაკვეთილები ჩარჩოებში ვერასდროს ეტეოდა. მოსწავლეებთან მისი შეხვედრა განსჯის, ფიქრისა და შეფასებისმშვენიერი წუთები იყო. თავის პროფესიაზე უზადოდ შეყვარებულს ჰქონდა უნარი ეს მაღლი სხვისთვისაც მიეცა.

მწერალი ნოდარ დუმბაძე მასწავლებელთა ყრილობაზე ამბობდა: „როგორც მინიმუმ ოთხ საიდუმლოს მაინც უნდა ფლობდეს მასწავლებელი:

1. უსაზღვროდ უყვარდეს ბავშვები.

2. უსაზღვროდ უყვარდეს საგანი, რომელსაც ასწავლის.

3. იყოს უაღრესად თანამედროვე, ჰქონდეს ცოდვა მადლის ანუ სამართლის გარჩევისა

და მოთმინების დიდი უნარი“

4. ჰქონდეს უნარი – ეს სიყვარული სხვებსაც შეჰყაროს, როგორც სენი უკურნებელი.

პედაგოგიური მეთოდებისა და საგნის სიყვარული არაერთ ქართული ენისა და ლიტერატურის მასწავლებელს გადასცა, ცნობილი ფილოლოგი ნინო სურმანიძე წერს: „არსებობენ განსაკუთრებული ადამიანები, თავისებურად რევოლუციონერები. ასეთი გახლდათ ეს კაცი – გამორჩეული ხმის ტემბრი, მიხვრა-მოხვრა და რაც მთავარია, ორატორული ტალანტი დაუვიწყარს ხდიდა მის გაკვეთილებს, მოსწავლეები ამაყობდნენ თავიანთი მასწავლებლით. სიტყვები ვერ გადმოსცემს იმ ენერგიას, რომელიც ამ ადამიანისაგან მოდიოდა. არაორდინალური აზროვნება, ანალიზის სიღრმე, წიგნიერება უზარმაზარ ინტერესს იწვევდა, ისიც ხელს არ აკლებდა თავის საქმეს. ჯერ კიდევ 40 წლის წინ მუშაობდა იმ მეთოდებით, რომელთა დამკვიდრებას დღეს ცდილობენ. კრიტიკული აზროვნება, სწორად შერჩეული კითხვის დასმის ხელოვნება, ტექსტის და ქვეტექსტის ურთიერთმიმართება, მაპროვოცირებელი სიტუაციის შექმნა ბუნებრივად ქმნიდა მისგან სასურველ მასწავლებელს, სხვანაირს განსაკუთრებულს, არაორდინალურს.

იგი ისეთი ურთულესი საკითხის სწავლების ორატორი გახლდათ, როგორიც პუნქტუაციაა. გამოგონებელი იყო, როდესაც მისი მეექვსე კლასელები ზერთულ სინტაქსურ კონსტრუქციებში უშეცდომოდ სვამდნენ სასვენ ნიშნებს.

ბევრმა მისი ჩატარებული მასტერ-კლასებით ავირჩიეთ ქართული ენისა და ლიტერატურის მასწავლებლობა. ყველა მისი მეთოდი ისევ აქტუალურია ჩვენს საქმიანობაში. იმედია, ღირსეულად მივყვებით მასწავლებელთა მასწავლებლის გაკვალულ ბილიკებს.

მას არც ერთი ჯილდო არ ჰქონია, მაგრამ ღმერთად დარჩა ჩვენს მეხსიერებაში.“

მურმან ხომერიკს ნაფიქრალ ნააზრევისთვის სურდა დასრულებული აკადემიური სახე მიეცა და წიგნად გამოეცა. სამწუხაროდ სიკვდილმა უწია და ჩანაფიქრის განხორციელება სიცოცხლეში ვერ შეძლო. მხოლოდ 2005 წელს სანდრო ბერიძის რედაქტორობით გამოიცა მისი ლიტერატურული წერილები და ესეები.

გთავაზობთ ამონარიდს მ. ხომერიკის ესედან „როგორ გავიგოთ „ხიდჩატეხილობა“:

„ცნება „ხიდი“ ორი ასპექტის, ორი აზრის შემცველია:

პირველი: არსებობს ორი განსხვავებული ნაპირი, ორი სხვადასხვა მხარე;

მეორე: მათ ხიდი სჭირდებათ, ერთმანეთთან მისასვლელად, ე.ი. თვით სიტყვის კონცეპტი მიგვანიშნებს, რომ ის ორი, რომელსაც ხიდი სჭირდებათ, განსხვავებული მენტალური, ემოციური და ნებელობითი ცნობიერების მატარებელი არიან.

თუ არსებობს ხიდი, მაშასადამე, არსებობს გაგება, კომპრომისი, მოთმენა-დათმობა, მიტევება, ხოლო როცა ტყდება ეს ხიდი, იკარგება კომუნიკაბელობა და განსხვავებული ცნობიერების მატარებელი ადამიანები ერთმანეთის მტრები ხდებიან.

მაშასადამე, ცნება „ხიდჩატეხილობა“ დაპირისპირებას, დისჰარმონიას, მტრობასა და სიძულვილს გულისხმობს!

ცნება „ჩატეხილი ხიდი“ ქართულ მწერლობაში ილიამ დაამკვიდრა ნაწარმოებებში „სარჩობელაზედ“ და „ოთარანთ ქვრივი“... ჯერ ჩამოხრჩობილის ძმა იტყვის „ჩავტეხე ხიდი!“, შემდეგ კი არჩილი აღიარებს: „ხიდია ჩატეხილი“.

მაშასადამე, ხიდის ჩამტეხი ბეჟანის ძმამ, არჩილი მხოლოდ ფაქტის კონსტატაციას ახდენს, აფიქსირებს მწარე რეალობას; ხიდი ჩატეხილია!

ე. ი., 1879 წელი: „ჩავტეხე ხიდი“

1887 წელი: „ხიდია ჩატეხილი!“

1892 წელი კი ვაჟა იტყვის ლექსში „რისხვა ჯვარისა“: „ხიდი გადევით კაცთ გულში, ხიდს თქვენ რადა სდებთ წყალზედა?!“ მივაქციოთ ყურადღება: ხიდი უნდა გაიდოს არა აზნაურსა და გლეხს შორის, არამედ „კაცთა გულში“, როდესაც დიდი და პატარა კოკა ერთმანეთთან შეჯახებით იმსხვრევა, ამაში არც დიდი და მანაშავე და არც პატარა: ერთიკა და მეორეც მსხვერპლია, დაზარალებულია, დამნაშავე კი ის ვილაცაა, რომელმაც ეს შეჯახება გამოიწვია.

ჩვენი მიზანია, დავადგინოთ: პირველი: ვისა და ვის შორის ჩატყდა ხიდი და მეორე: ვინ ან რა არის ხიდის ჩატყდომის მიზეზი, ვინ ან რა არის დამნაშავე.

ბიბლიური ალეგორია ძილ-ღვიძილისა და ქართული მწერლობა, ზესთამჩენური ცნობიერების სინდრომი, ავტოაპოლოგია, როგორც გამოსახვის ფორმა გალაქტიონისა და გრანელის პოეზიაში, ქალი და დიაცი „ვეფხისტყაოსანში“, უგმირო ტრაგედიები და უგმირობის ტრაგედია და ბევრი სხვა – ეს ის არასრული ჩამონათვალია, რომელზეც მურმან ხომერიკი თავის კოლეგებს უზიარებდა მოსაზრებებს. ამ ჩამონათვალიდან ნათლად ჩანს მ. ხომერიკის გამორჩეულად ფართო ერუდიცია, პრობლემის მიგნების, მათი რეტროსპექტიული კვლევისა და ორიგინალურად გადაწყვეტის უზადო ტალანტი.

ნაკვეთი 2.

ერთ გამორჩეულ მწერალს უთქვამს, მთავარია პიროვნებაში გამოიყვანოს ის ერთადერთი მისწრაფება, ნიჭი, რომელიც ყველა ადამიანს დაბადებისთანავე თანდაჰყვება.

ეს სიტყვები ზედგამოჭრილია იმ ადამიანის დახასიათებისათვის ვისზედაც მინდა გაიმბოთ.

ეს პიროვნება ბატონი **რაული ჯიბუტია**. მაინც, ვინ იყო რაული ჯიბუტი? მხოლოდ მასწავლებელი, კარგი დირექტორი, თუ უფრო მეტი - რეფორმატორი, ინოვაცი, საზოგადო მოღვაწე, ახლის მაძიებელი, თავისი მისწრაფებების შემსრულებელი, რომელმაც შექმნა ახალი ეროვნული ტრადიციების მოთხოვნების შესაბამისი, დასავლური ტიპისა და შესაბამის სტანდარტებზე ორიენტირებული, აკადემიური სასწავლებელი, რომელიც ჰუმანიტარული, ფიზიკა-მათემატიკისა და ქიმია-ბიოლოგიის სამწლიან სწავლებას მოიცავდა, სადაც, დებულებით, მთავარი მიზანი მოსწავლის ნიჭის, კონკრეტული საგნობრივი ინტერესის და მიდრეკილების ადრეული ასაკიდან გამოვლენა და მაქსიმალური განვითარების უზრუნველყოფა იყო, რომელმაც ქალაქის N 14 სკოლის ბაზაზე დააფუძნა ჯერ პროფილური, შემდეგ კი აკადემიური გიმნაზია.

ბატონი რაულის პირადი ინიციატივით:

1. პირველად საქართველოში დაინერგა გიმნაზიაში პროფილური სწავლება, მოსწავლეები გიმნაზიაში მიიღებოდნენ გამოცდებით;
2. სწავლების პრინციპი იყო დიფერენცირებული, სასწავლო პროცესიც, მოსწავლეთა შესაძლებლობების შესაბამისად იგეგმებოდა;
3. აჭარაში პირველად გიმნაზიაში დაიწყო „რელიგიის ისტორიისა და კულტურის სწავლება“;
4. მოხდა კურატორის ინსტიტუტის შემოღება;
5. დამუშავდა ახლებური სასწავლო-საგანმანათლებლო მოდელი;
6. პირველი კლასიდან ისწავლებოდა ექსპერიმენტული საგანი „მჭერმეტყველების კულტურა“, მაღალ კლასებში - „რიტორიკა“;
7. წარმატებით ფუნქციონირებდა „კარლ პოპერის დებატების კლუბი“;
8. წარმატებით მუშაობდა „ლიტერატურული სალონი“;
9. პირველად გიმნაზიაში შემოღებულ იქნა საგანი „ხელოვნების ისტორია“ (ორწლიანი პროგრამა);
10. სასწავლო წლის მანძილზე რამდენჯერმე ტარდებოდა „ღია კარის დღე“.

ყოველივე ამის შედეგია ათობით წარმატებული ექიმი, მასწავლებელი, შორეული ნაოსნობის კაპიტანი, მეცნიერი, დოქტორი თუ წარმატებული სახელმწიფო მოხელე, სამხედრო თუ სასულიერო პირი.

დაუღალავი შრომის შედეგმაც არ დააყოვნა და 1999 წელს გიმნაზია საუკეთესო სასწავლებლად დასახელდა, ამასთან, აკადემიური გიმნაზია მიჩნეული იქნა საუნივერსიტეტო განათლებაზე ორიენტირებულ სასწავლებლად. აკადემიური გიმნაზია გადაიქცა ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის საბაზო სასწავლებლად, გაფორმდა მეტად შინაარსიანი და მნიშვნელოვანი ურთიერთტანამშრომლობის ხელშეკრულება, რომლის თანახმადაც ბსუ-ს პროფესორ მასწავლებლები სისტემატიურად ატარებდნენ ღია ლექცია-გაკვეთილებს გიმნა-

ზიაში პროფილის მიხედვით და პირიქით - გიმნაზიელები ხშირად სტუმრობდნენ უნივერიტეტს, ესწრებოდნენ ლექციებს, იღებდნენ კონსულტაციებს პროფესორ-მასწავლებლებისაგან.

შუძლებელია, არ აღინიშნოს ბატონი რაულის ერთი გამორჩეული თვისება. ის არასოდეს ივიწყებდა თავის წარჩინებულ კურსდამთავრებულებს, თვაყურს ადევნებდა მათ და დიდი წვლილი შეჰქონდა მათ შემდგომ განათლებაში. ყოფილა შემთხვევები, როცა მას მიუმართავს მსხვილი ორგანიზაციებისთვის თავისი კურსდამთავრებულის უმაღლესი განათლების დაფინანსების თხოვნით და მათთვის დაფინანსება მოუპოვებია.

ბატონმა რაულმა თავისი ხედვით დროს გაუსწრო, ბევრი მისი ინოვაცია თანდათან დაინერგა სასკოლო განათლებაში, ბევრიც ეხლა ინერგება. დასანანია, რომ „კაცი რომელიც სკოლით ცხოვრობდა“ წასულია ამქვეყნიდან და მის ბევრ ჩანაფიქრს ასრულება არ ხვდა წილად.

2014 წლის 18 მაისს, რაული ჯიბუტის დაბადების დღეს, „გიმნაზიელებმა“ მისი 80 წლის იუბილე აღნიშნეს და გამოსცეს საიუბილეო გაზეთი, რომლის გარეკანზე არის წარწერა:

„ჩვენო დიდო მოძღვარო, ქედს ვიხრით და გეთაყვანებით. თუ საკადრისად ვერ მოგეფერეთ, მოგვიტევეთ სურგრძელად და მიიღეთ ჩვენი გულწრფელი მადლობა ყველეფრისათვის...

„რამდენი ჩვენგან წასული კაცის
ვერ გადავიხდით ვერასდროს ამაგს...
მაგრამ ის ერთი სხვა იყო მაინც
კაცი, რომელიც დააკლდა ქალაქს“

ნაკვეთი 3.

ივერი მელაძეს თამამად შეიძლება ვუწოდოთ კაცი, რომელიც უხდებოდა ქალაქს, თავისი ინტელექტით, ერუდიციით შრომისმოყვარეობით, სიტყვაკაზმულობით, იგი თითქმის ნახევარ საუკუნეზე მეტი ერთგულად ემსახურა მომავალი თაობის აღზრდას, ივერი მელაძემ ტვირთმძიმე და პატიოსანი შრომით განვლო წლები, იგი აჭარის დამსახურებული მასწავლებელია, როგორც ომისა და შრომის ვეტერანი - მრავალი მედლის კავალერია, მიღებული აქვს არაერთი საპატიო სიგელი. იგი წლების განმავლობაში უცვლელი მონაწილე იყო აჭარისა და საქართველოს მასწავლებელთა კონფერენციებისა და „პედაგოგიური კითხვისა“; მუშაობდა ხულოს რაიონის, ქ. ბათუმის განათლების განყოფილებისა და აჭარის განათლების სამინისტროს სასკოლო ინსპექტორად.

ივერი მელაძე სისტემატურად აქვეყნებდა თავის შეხედულებებს სასწავლო პროგრამებისა და სახელმძღვანელოების შესახებ.

1958 წლის 25 იანვრის გაზეთ სახალხო განათლებაში გამოქვეყნებულ სტატიაში „ისევ სახელმძღვანელოს დასურათების შესახებ“ ბატონი ივერი წერდა: „I

კლასის „დედაენის“ სურათები ბუნდოვანია გამონაკლისის გარდა, მოკლებულია მკაფიობას... ეს ნახატები ვერ განაცდევინებს მოსწავლეს მშვენიერების გრძნობას, ვერ აღზრდის მასში ბუნებისადმი, ცხოველთა და ფრინველთა სამყაროსადმი სიყვარულს. ერთხელ და სამუდამოდ უნდა მოგვარდეს სახელმძღვანელოების დასურათების საკითხი.“

1955 წლის 3 დეკემბერის საგაზეთო სტატიაში „მოსწავლეთა კალიგრაფიის შესახებ“ ვკითხულობთ: „ჩვენი მასწავლებლების აუცილებელი მოვალეობაა იმუშაონ თავისთავზე, მისცენ აღსაზრდელებს წერის საუკეთესო ნიმუშები, იბრძოლონ მოსწავლეთა წერის კულტურის ამაღლებაზე, რადგან, კითხვა და წერა, ორივე, ეს ერთი მთლიანი პროცესის ორი მხარეა. მათი სწავლება ერთმანეთისაგან განუყოფელია.“

ვინც ბატონ ივერის იცნობდა, ერთხმად აღნიშნავენ, რომ მშობლიური ენის სიყვარულის გარდა, მან ადამიანობა, სამშობლოს სიყვარული და ურთიერთის პატივისცემა ცაუნერგა მათ. ამიტომ არის მის არქივში უამრავი წერილი სათაურით „სულიერო მოძღვარო“, „ძვირფასო მასწავლებელო“, „ქართული სიტყვის მეხოტბე“, ან სულ უბრალოდ - „ჩემო ივერი მასწავლებელო“.

გთავაზობთ რამდენიმე მათგანს საოჯახო არქივიდან.

„მისი გაკვეთილები ნამდვილი საოცრება გახლდათ. საბჭოთა პერიოდში, როდესაც სკოლებში მთავარი დისციპლინა იყო, ჩვენი საკლასო ოთახიდან არნახული ღრინაცელის ხმა გამოდიოდა, ისეთი, რომ, პირველ ხანებში, ხან გულგახეთქილი დირექტორი შემოგვივარდებოდა, ხანაც – სასწავლო ნაწილის გამგე, – რა ხდებოდა?!“

ის ხდებოდა, რომ ხმისჩახლეჩამდე განვიხილავდით გმირებს, რისთვისაც ნამდვილ სასამართლო პროცესს ვმართავდით ბრალმდებლით, ბრალდებულთა, დაცვითა და ნაფიცი მსაჯულებით, და ეს 60-იანი წლების მეორე ნახევარში.

კვირა არ გავიდოდა, საკონტროლო წერაზე რომელიმე კომისია არ დაგვსწრებოდა –ვერაფრით იჯერებდნენ, რომ არსებობდნენ მოსწავლეები, რომლებიც არასოდეს იყენებენ „შპარგალკას“.

რისი „შპარგალკა“, ხალხნო, ჩვენ ისიც კი არასოდეს ვიცოდით, როდის ჩაგვიტარებოდა საკონტროლო ან რა თემაზე. ნაწარმოები უნდა გქონოდა წაკითხული, თორემ მამაზეციერი ვერ გიმველიდა. მარტო ესეც არ კმაროდა, მსჯელობა უნდა შეგძლებოდა, ათასგვარი არგუმენტი და კონტრარგუმენტი უნდა მოგეყვანა. ყოველთვის ჭეშმარიტებას არ ვღადადებდით, ამას არც მოითხოვდა ბატონი ივერი, პირიქით, თუნდაც მცდარი, მაგრამ საკუთარი გონებიდან ამოღებული, ორიგინალური მოსაზრებისთვის მაღალი ნიშნით გვახალისებდა.

წიგნის კითხვა და აზროვნება – აი, ის მთავარი, რასაც მე და ჩემი მეგობრები, ისევე, როგორც მისი „უნივერსიტეტგავლილი“ ასობით ადამიანი, ბატონ ივერის ვუმაძლით.“ –წერს ბატონი ავთანდილ ვადაჭკორია

მეორე წერილი ივერი მელაძის საოჯახო არქივიდან, რომელიც 1968 წელს მერაბ ბერძენიშვილს შეუქმნია:

„ივერი მელამის სილუეტი

ახსენებთ ამ სახელს და ივერი მასწავლებლის ერთობ კოლორიტული, ოდნავ დამცინავი ღიმილი უნებურად გაგიღიმებთ. ეს ღიმილი გასაღებია მისი პიროვნებისა. ლარი და ხაზი არ სჭირდება იმას, რომ ეს ღიმილი განვასხვავოთ ზოგიერთი პირახეული პიროვნების ყალბი გამომეტყველებისაგან, რომლითაც ისინი თავდაპირველად გვხიბლავენ, მომავალში კი ბოროტების, გაურკვევლობის, ან არცთუ იშვიათად - დილეტანტურ გულუბრუვილობის მორევში იძირებიან...

ბევრი რამ ხელს უწყობს მას. ჯერ ერთი, ივერი მასწავლებელი ქმნილია ამ საქმისათვის, იგი ყალბად არ ანოტირებს თავის ქმედებას; მეორე ის, რომ იგი მამაკაცია. ცნობილია: დიდი გარდაქმნები მამაკაცს მოუხდენია მხოლოდ, მაგრამ მას ჭეშმარიტად დედაკაცურად უჭირდა, გავიხსენოთ ვ. ჯავახაძე:

„იდგა ღმერთი და მამაკაცის ცრემლებს წონიდა“.

ერთია ოღონდ, სოფისტური მსჯელობანი ხშირად აიძულებენ ივერი მასწავლებელს, პესიმისტური ნოტები ხშირად გაურიოს პოლიფონურ აკორდებში. ამაშიც ჩვენ მარადცვლად საქართველოს ბედს ვხედავთ: ყოველთვის სასიხარულოდ არაა საქმე.

გზა, გზა გვინდა, გზა! ეს ძახილი სულაც არაა სიმბოლური. ამ გზების სათავეში თქვენ დგებართ, როგორც კელაპტარი, რომელიც დიოგენეს აცვიფრებს და აიძულებს სული შეუბეროს თავის იჭვიან ფარანს. ჩვენც ვეტყვიტ დიოგენეს მ. ლებანიძის სიტყვებით:

„თქვენ კაცს ეძებთ?

აგერაა – კაცი.“

იმძლავრეთ და იძლიერეთ, ივერი მასწავლებელო! დაე, გერქვათ უბრალოდ და საპატიოდ: ქართველი კაცი!“

დასკვნა

ზემოთწარმოდგენილი ნაშრომის მიზანი იყო წარმოეჩინა ის მძლავრი პედაგოგიური მემკვიდრეობა, რომელიც გააჩნია ჩვენს ქალაქს. დღეს, როცა განათლების რეფორმის მორიგ ეტაპზე, ჩვენ ბევრს ვსაუბრობთ ინიციატიურ მეთოდ-კაზე და ვწერავთ სწავლა-სწავლების ახალ პრაქტიკებს, სასურველია გავიხსენოთ, რომ ბათუმის ზოგადსაგანმანათლებლო სფეროს გააჩნია დიდი ტრადიციები, მეთოდოლოგიური ქცევის მნიშვნელოვანი პლასტი, რომლის ჩამოყალიბებაშიც ჭეშმარიტი პედაგოგების რამდენიმე თაობამ მიიღო აქტიური მონაწილეობა. აქ მათი ერთი ძალზე მცირე, თუმცა დიდად მნიშვნელოვანი ნაწილია წარმოდგენილი.

განათლების სფეროს თანამედროვე მოღვაწეთა ერთ-ერთ ძირითად პრიორიტეტად, ჩვენი აზრით, უნდა დაისახოს რეგიონისა და ქვეყნის გამოჩენილ პედაგოგთა სასწავლო და მეთოდოლოგიური მემკვიდრეობის თავმოყრა, გააზრება და სწორედ მასზე დაფუძნებული უნიკალური, ავთენტური მეთოდოლოგიის შექმნა.

ჩვენ ვიმედოვნებთ, რომ ამგვარი მიდგომის შედეგი იქნება არა მხოლოდ განათლებული და წარმატებული მომავალი თაობები, არამედ მასწავლებელთათვის იმ საზოგადოებრივი და სამოქალაქო დატვირთვისა და რეპუტაციის დაბრუნება, რომელსაც ჩვენ ამ ნაშრომში მოყვანილი წერილებიდან ვხედავთ.

ბოლოს, მინდა ვთქვა, რომ ამ თემას აუცილებლად ექნება გაგრძელება, რომელიც კვლავაც წარმოაჩენს ჩვენი ქალაქის ისტორიის იმ ნაწილს, რომელსაც დიდი პედაგოგიკა ქვია და იმ ადამიანებს, რომლებიც ქმნიდნენ ქალაქს.

გამოყენებული ლიტერატურა:

ახალაძე ნ., „არ დაეკარგვის ამაგი“, ბათუმი, 2012.

ახალაძე, „არ დაეკარგვის ამაგი“, ბათუმი, 2014.

ბასილაძე ნ., „უცინარი მზვნელ-მთესველნი გონებრივი ყანისა“, ბათუმი, 2016.

გაზეთი „აჭარა“, 2005.19.07.

გაზეთი „სახალხო განათლება“, 1958 წ.25.01,

გაზეთი „სახალხო განათლება“, 1955წ. 03.12,

საიუბილეო გაზეთი – „რაულ ჯიბუტი 80“, 2014.18.05.

საოჯახო ალბომები.

ხომერიკი მ., „ლიტერატურული წერილები, ესეები“, 2005.

Naira Tabidze (Batumi, Georgia)

They Were Making the Future of the City

Summary

Georgia faces new challenges in education. At the given stage of educational reform, the general education is the main thing, school, as the main instrument for growing up generations and intellectual stability of the country, as an institution, its function is to create new knowledge on the basis of experience and formation of distinctive value categories. It is quite natural, that the grand debate is on the positive sides of the system and the dangers that are necessary to take into consideration for the successful implementation of such important innovations. The society requires the real results of learning and teaching from school ,knowledge and skills that are meaningful, national and as well as it provides universal values for the education of the country rebuilding.

Classics, scholars and scientists of all time noted that the future of the nation depends on the upbringing of the future generation where the decisive word belongs to the teacher. Platon, great thinker supposed that a teacher can even put the country in danger if he/she is not capable of being a true teacher: "If there are bad shoemakers in Athens, the only trouble will be that the Athenians wear ugly shoes. But if the educator of children and youth are not at the height of the calling, this will make danger for the future of the country."

It is important to share the experiences of those teachers, whose names are associated with the upbringing of many decent generations. It is obviously, that our interest is not only their personal contribution, but first of all, it's great pedagogical and methodological opinions, schools where they taught still refer to their names-Raul Djibuti, Givi Geradze, Murman Khomeriki, Iveri Meladze, Nana Ghlonti, Tamar and Nadia Machutadze, David Makharadze and many others – are the pedagogues whose pedagogic talents have been attached to many famous personalities of our town.

უძველესი კოლხური ძეგლების ინტერდისციპლინური კვლევის ცდა და მისი პირველი შედეგები

აბსტრაქტი: წარმოდგენილი მოხსენება მიზნად ისახავს უძველესი კოლხეთის ძეგლების სპეციალურ კვლევას ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ორი წამყვანი დარგის - არქეოლოგიისა და ლინგვისტიკის პრობლემატიკის გზაჯვარედინზე. ეს არის არქეოლოგიური ძეგლებისადმი ამგვარი დამოკიდებულების და მათი შესწავლის პირველი ცდა, მიმართული საკვლევი მასალის არა მხოლოდ არქეოლოგიური კონტექსტის გარკვევის, არამედ ამა თუ იმ კონკრეტული კომპლექსის ადგილმდებარეობის, ძველი ტოპონიმების გამომჟღავნებისა და დადგენისაკენ.

კოლხეთის რეგიონის განხილული ძეგლები, გარდა არქეოლოგიურ არტეფაქტთა მრავალფეროვნებისა, ქრონოლოგიურად განსხვავებული პერიოდების პლასტებს მოიცავს. სახელწოდებათა მრავალშრიანი ლინგვისტური ანალიზისა და არქეოლოგიური კონტექსტის ინტერდისციპლინური კვლევის პირველი შედეგები განხილულია მახვილურის არქეოლოგიური ძეგლების საფუძველზე, რომელთა ქრონოლოგიური დიაპაზონი მერყეობს ნეოლითური ხანიდან ძვ.წ. I ათასწლეულის დასაწყისამდე. ცალკეული ძეგლის ტოპონიმური კვლევაძიების ერთ-ერთი მთავარი მიზნის – მნიშვნელობაგაუჩინარებული გეოგრაფიული სახელწოდებების ეტიმოლოგიამ საშუალებას მოგვცა გარკვეულწილად წავგვითხა მოცემული რეგიონის მოსახლეობის წარსული.

საკვანძო სიტყვები: პროტოკოლხური კულტურა, არტეფაქტი, არქეოლოგიური კონტექსტი, ეტიმოლოგია, ექსტრალინგვისტური კვლევა

Key words: Proto-Colchis culture, Artifact, Archaeological context, Etymology, Extra linguistic research

არქეოლოგიური კვლევებისადმი თანამედროვე მიდგომა უდავოდ და გარდაუვლად მოითხოვს ამა თუ იმ კონკრეტული პრობლემის არა ცალმხრივად, არამედ ინტერდისციპლინური კუთხით შესწავლის საჭიროებას. ასეთი ხასიათის კვლევები უკვე არაერთია განხორციელებული და მისი ხელშემწყობი ფაქტორი, რასაკვირველია, თანამედროვე ტექნოლოგიების დიდი შესაძლებლობებია, თუმცა

ეს ოდნადავად არ აკნინებს მხოლოდ „წმინდა“ ჰუმანიტარული დარგებისათვის სპეციფიკურ, საკითხისადმი კომპარატიულ-ანალიტიკურ მიდგომის შესაძლებლობებს. ვფიქრობთ, რომ განსაკუთრებული შედეგების მომტანი შეიძლება აღმოჩნდეს ჰუმანიტარული მეცნიერების განსხვავებული დარგების (მოცემულ შემთხვევაში არქეოლოგიისა და ლინგვისტიკის) კვლევების ურთიერთკვეთის პლატფორმაზე გააზრებული კონკრეტული სამეცნიერო პრობლემა. ეს საკითხის მრავალპლანიანი სპექტრით გააზრების კარგ საშუალებას იძლევა. სწორედ ასეთი შემთხვევა გამოგვაცქვს თქვენს წინაშე ამჟერად სამეცნიერო დისკუსიის სამსჯავროზე.

არქეოლოგია, როგორც მეცნიერების დამოუკიდებელი დარგი, საკუთრივ მისთვის სპეციფიკური მეთოდებით სპეციალისტთა კვლევის შედეგებს წარმოგვიდგენს, რომელიც ისტორიული ხასიათის ინტერპრეტირებაში მხოლოდ ერთი მიმართულებაა. „ლინგვისტური მეთოდით მოპოვებული შედეგების დამტკიცებას კი დიდი და მრავალმხრივი დასაბუთება სჭირდება და ის შედარებით სკვლევა-ძიებაზეა დამყარებული“ *[ჯავახიშვილი, 1960:7-8]*. წლების განმავლობაში გრძელდებოდა მეცნიერების სხვადასხვა დარგის მკვლევართა კამათი იმის შესახებ, თუ რას ემსახურება ტოპონიმია და რისი - ენათმეცნიერების, ისტორიისა თუ ეთნოგრაფიის შესწავლის ობიექტი უნდა იყოს იგი.

მეცნიერების სხვადასხვა დარგისათვის ტოპონიმის თეორიული და პრაქტიკული მნიშვნელობების შესახებ აღნიშნულია, რომ არქეოლოგია, ეთნოგრაფია, გეოგრაფია, ისტორია და ენის ისტორია ტოპონიმებს აუცილებლად მიმართავენ და იყენებენ როგორც ფასდაუდებელ მოწმეს იმ ხანისათვის, რომელთა შესახებ ცნობები არ მოგვეპოვება წერილობით წყაროებში. ტოპონიმის მონაცემები მეცნიერების ზემოთჩამოთვლილი დარგებისათვის მეტად ფასეულია და იგი ენის ლექსიკური ფონდის განუყოფელი სპეციფიკური ნაწილია. ტოპონიმებს საკვლევაძიებო მიზნებისათვის ხშირად მიმართავენ ზემოთჩამოთვლილი თუ კიდევ სხვა დარგის მკვლევრები. თავის მხრივ, ლინგვისტებსაც უცილობლად სჭირდებათ გეოგრაფიული, ეთნოგრაფიული თუ ისტორიული მონაცემები ტოპონიმთა ახსნა-განმარტებისათვის.

საერთოდ, ადგილის საკუთარ სახელთა შესწავლის სამ ასპექტს გამოყოფენ: გეოგრაფიულს, ისტორიულსა და ლინგვისტურს. ამიტომაც, ტოპონიმის კომპლექსური ინტერდისციპლინური მეცნიერებაა *[ახვლედიანი, 2009:7]*.

კოლხეთის უძველესი ძეგლების ინტერდისციპლინურ შესწავლას ლინგვისტურ-არქეოლოგიური ანალიზის ასპექტით აჭარის საკმაოდ ცნობილი ძეგლის – მახვილაურის მაგალითზე წაროვადგენთ. ჩვენი კვლევა არქეოლოგიური ძეგლისადმი ამგვარი მიდგომის პირველი ცდაა და ამის გამო ის შემდგომ სრულყოფას მისი თეორიული ბაზის დახვეწის მხრივ, სავარაუდოდ, მომავალში, საჭიროებს კიდევაც.

ნაშრომი მიმართულია საკვლევი მასალის არა მხოლოდ არქეოლოგიური კონტექსტის გარკვევისა და/ან დაზუსტებისაკენ, არამედ ამა თუ იმ კონკრეტული კომპლექსის ადგილმდებარეობის ძველი ტოპონიმების გამოაშკარავებისაკენ. თავდაპირველად, არქეოლოგიური კვლევის თვალსაზრისით მახვილაურში ლოკალიზებულ სხვადასხვა პერიოდის ძეგლების კონკრეტულ არტეფაქტებსა და კულტურულ-ქრონოლოგიურ მონაცემებს შევხებით.

მახვილაური – სოფელია შარაბიძეების თემში, ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტში, მდებარეობს კახაბრის ველზე, ზღვის დონიდან 60 მეტრზე, ხოლო ბათუმიდან კი 8 კილომეტრითაა დაშორებული. მდინარეებს – ყოროლისწყალსა და ჭოროხს შორის მოქცეული ადგილი მახვილაური გარკვეულწილად დაშორებულია და უშუალოდ არ ესაზღვრება არც ერთ ჰიდრორესურსს. შესაბამისად, ეს სათანადო სპეციფიკურ პირობებს უქმნიდა აქ განსახლებულ საზოგადოებას. არსებითია, რომ ის დაახლოებით თანაბარი მანძილითაა დაშორებული სამი ჰიდროსისტემისაგან – ბათუმის მახლობლად შავი ზღვის სანაპიროსაგან, და ასევე, მდ. ყოროლისწყლისა და მდ. ჭოროხისაგან.

აღნიშნული ადგილი ათვისებული აქვს სრულიად სხვადასხვა პერიოდის მოსახლეობას საკმაოდ დიდი ქრონოლოგიური დიაპაზონის მანძილზე – მეზოლითის ხანიდან ვიდრე ანტიკური ხანის ჩათვლით. თავისთავად, უკვე ეს ფაქტი მეტყველებს ადგილის საიმედოობასა და კარგ სამოსახლო შესაძლებლობებზე.

„მახვილაური“ ქრონოლოგიურად განსხვავებული პერიოდების პლასტებს მოიცავს და, გარდა სხვა ასპექტებისა, ამის გამოც მიიქცია ჩვენი ყურადღება, ხოლო მეცნიერების სულ სხვა დარგის – ლინგვისტიკის თვალთახედვით ის არანაკლებ (თუ კიდევ უფრო მეტად არა) ინფორმატიულია. საინტერესოა, თუ რატომ აგრძელებს ადგილობრივი მოსახლეობა აღნიშნული ადგილების დროის ხანგრძლივ პერიოდში ინტენსიურად ათვისებას და ხომ არ იყო ამის ერთ-ერთი განმაპირობებელი კოლხეთის ამ კონკრეტული არეალის გეოკლიმატური, ლანდშაფტური თუ ბიოგარემოს (ფლორა, ფაუნა) თავისებურებანი. სწორედ ამ საკითხებზე ყურადღების კონცენტრირებამ მოითხოვა კონკრეტულ ტოპონიმთა ლინგვისტური ანალიზის საჭიროება და ასე დაუკავშირდა პირველად საკუთრივ არქეოლოგიური მონაცემების ინტერპრეტირება სხვა, კერძოდ კი, ლინგვისტური მონაცემების კვლევას. ამ ორი დისციპლინის კვეთაზე ჩატარებულმა შესწავლამ, რასაკვირველია, გარკვეულად გაამდიდრა და შეავსო ის მონაცემები, რის შესაძლებლობასაც აქამდე ამ ორი დარგის მეთოდოლოგიური და წყაროთმცოდნეობითი ბაზა მხოლოდ ცალ-ცალკე იძლეოდა.

მახვილაურში დასახლების ყველაზე ადრეული კვალი მეზოლითის ხანაში ჩანს, რომლის აღმოჩენაც არქეოლოგ სერგო გოგიტიძეს ეკუთვნის, რომელიც ამ მასალას ქვის ხანის ძეგლთა შორის მნიშვნელოვან ღირებულებისად თვლიდა. მეზოლითურ არტეფაქტთა შორის ჭარბობს:

უძველესი არქეოლოგიური ძეგლებიდან, რომლებიც გვიანმეზოლითურ – ადრენეოლითური პერიოდით თარიღდებიან, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი იყო 1968 წლის დაზვერვების შედეგად მდინარეების – ჭოროხის, ყოროლისწყლის, ჩაქვისა და კინტრიშის აუზებში მიკვლეული 5 ნამოსახლარი ძეგლი, რომლებმაც მაშინვე მიიპყრო მკვლევართა ყურადღება როგორც მდებარეობით, ისე ზედაპირულად შეგროვებული მდიდარი არქეოლოგიური მასალებით: კაჟისა და ობსიდიანის ანატაკეებით, საფხეკებით, საჭრისებით, დანებით, გეომეტრიული მიკროლითებით, ბაზალტის ცულებით, სათლელეებით სატეხ-სათლელეებით, საჩხისებური იარაღებით, საწაფებითა და სხვ, რომლებითაც იგი მწარმოებლიური მეურნეობის ჩასახვა-განვითარების საწყისებს უკავშირდებოდა. მათგან განსაკუთრებული მნიშვნელობის აღმოჩნდა მახვილაურის ნამოსახლარი, რომელიც 5-8 მეტრი სიმაღლის ბორცვზე იყო ლოკალიზებული და რომლის სტაციონარული გათხრები რამდენიმე საველე სეზონის განმავლობაში დიდი შედეგების მომტანი აღმოჩნდა ქართული არქეოლოგიური მეცნიერებისათვის.

ნიშანდობლივია, რომ მახვილაურის ნეოლითური ნამოსახლარიდან 150-200 მეტრის დაშორებით გაითხარა მახვილაურის გორა-სამოსახლო, სადაც ანტიკური ხანის მასალებია მოპოვებული *[გოგიტიძე, 1977:11]*.

მახვილაურის ნეოლითური ნამოსახლარიდან გარკვეული მანძილის დაშორებით მდ. ყოროლისწყლის ხეობაში აღმოჩნდა სხვა ნეოლითური ძეგლებიც ს. ჩაისუბანში, ს. ხუცუბანში, რამაც დაადასტურა ნეოლითური კულტურის ამ მიდამოებში ფართოდ განფენა და საყურადღებო მასალები შემატა ზოგადად ამიერკავკასიის ნეოლითური ხანის კულტურას. თუმცა, ამჯერად ჩვენი ყურადღება საკვლევი პრობლემის გამო მხოლოდ და მხოლოდ მახვილაურის არქეოლოგიურ კონტექსტს შეეხება.

განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს მახვილაურის ნამოსახლარის ნეოლითური ფენები. კარგადაა ცნობილი, რომ საქართველოს რეგიონთაგან სწორედ დასავლეთ საქართველო: შიდა კოლხეთისა და სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს რეგიონებია გამორჩეულად ცნობილი ნეოლითური ეპოქის ნასახლარებით. აჭარაში ნეოლითური კულტურის ორი საფეხურის ძეგლებს გამოყოფენ: პირველი საფეხურის ძეგლები თარიღდება ადრეული ნეოლითური საფეხურით და ისინი მახვილაურისაგან ბევრად ჩრდილოეთითაა ლოკალიზებული (მაგალითისთვის მივუთითებთ: ჯიხანჯური, კვირიკე, ს. ქობულეთი, ხუცუბანი, მაკვანეთი და სხვ.), ხოლო მეორე საფეხურის ძეგლთა შორის, რომელიც განვითარებული ნეოლითური კულტურის კუთვნილებაა, მკვლევარები საგანგებოდ სწორედ მახვილაურის ნამოსახლარს ასახელებენ. მახვილაურის ნეოლითური ქვის ინდუსტრია გამორჩეულად მდიდარია და იქ არტეფაქტთა შემდეგი ტიპები და ქვეტიპები ჭარბობს: ა) სხვადასხვა ტიპის ცულები, ბ) კომბინირებული იარაღი, რომელიც ასრულებდა როგორც ცულის, ასევე წერაქვის ფუნქციას, გ) სხვადასხვა ტიპის თოხები. მახვილაურის ერთ-ერთი თოხი – დანარჩენებთან შედარებით მოზრ-

დილი და ბაზალტის ანამტერვეისაგანაა დამზადებული, რომელიც სამეცნიერო ლიტერატურაში ცნობილია როგორც „სოჭი-ადლერის“ ტიპის თოხი, რომელთა მნიშვნელობა ძალიან დიდია დასავლეთ ამიერკავკასიის ნეოლითის კულტურის შესწავლისათვის. სწორედ ამ ტიპის თოხის შესახებ, რომელიც მახვილურშიცაა მიკვლეული, ნეოლითის სპეციალისტები აღნიშნავენ, რომ ფორმის მხრივ და დამზადების ტექნოლოგიის თვალსაზრისითაც, მისი ანალოგები ცნობილია ბევრად უფრო ჩრდილო რაიონებში: მოლდოვაში (ადლერის ახლოს) და აზერბაიჯანში (აფხაზეთი). სხვა არტეფაქტთა შორის აღვნიშნავთ: პიკირებული ტიპის იარაღს (იარაღის ეს ტიპი მახვილურში სულ 2 ერთეულია აღმოჩენილი). მისი ფუნქციის შესახებ მიჩნეულია, რომ ისინი ასრულებდნენ ერთდროულად თოხისა და წერაქვის დანიშნულებას *[გოგიტიძე, 1973:65]*. სწორედ ეს იარაღია ერთ-ერთი დამატარიღებელი კომპონენტი მახვილურის კომპლექსისა, რადგან მიჩნეულია, რომ პიკირებული ტიპის იარაღი განვითარებული ნეოლითის პერიოდიდან ჩნდება.

არქეოლოგი ს. გოგიტიძე ხაზგასმით მიუთითებდა იმ მასალაზე, რომელიც განვითარებული საფეხურის ნეოლითური კომპლექსებისთვისაა დამახასიათებელი და ამის გამო საგანგებოდ გამოარჩევდა მახვილურს სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს აღნიშნული ეტაპის ძეგლთა შორის *[გოგიტიძე, 1973: 57-73]*.

აღვნიშნავთ, რომ საკვლევი ადგილი XX საუკუნის სხვადასხვა წლებში შეისწავლებოდა სხვადასხვა არქეოლოგიური კამპანიის დროს და იქ განსხვავებული პერიოდის კომპლექსებია გამოვლენილი. მათ შორის უაღრესად საყურადღებოა ის სამარხები, რომელთა ქრონოლოგიური დიაპაზონი ძვ.წ. მე-2 ათასწლეულის მეორე ნახევარია და ის პერიოდიზაციის სქემაში გვიან ბრინჯაოსა და გვიან-რინჯაო-ადრერკინის ეპოქის ადგილს იკავებს, ხოლო კულტურულად კი ის პროტოკოლხურ არქეოლოგიურ კულტურას განეკუთვნება. ამ ძეგლებზე გათხრილი სამარხეული მასალის კონტექსტი საკმაოდ მრავალფეროვანია და ის მოიცავს, როგორც თიხის ჭურჭელსა და მცირე პლასტიკის ნიმუშებს, ისე ბრინჯაოსაგან დამზადებულ იარაღსა (ან მის ფრაგმენტებს) და მხატვრული ხელოსნობის, ასევე სხვადასხვა ჯიშის ქვებისაგან დამზადებულ არტეფაქტებს. მახვილურის ნეოლითურ ნამოსახლარზე 1969-1971 წლებში ჩატარებულმა არქეოლოგიურმა კვლევა-ძიებამ გვიჩვენა, რომ აღნიშნული ტერიტორიის დიდი ნაწილი მოგვიანო პერიოდში, კერძოდ, ბრინჯაოს ხანაში სამაროვნადაა გამოყენებული *[გოგიტიძე, 1988:4-5]*. მახვილურის ძვ.წ. მე-2 ათასწლეულის მეორე ნახევრის სამარხებში კერამიკულ ნაწარმთან ერთად მიკვლეული იქნა ბრინჯაოს მხატვრული ხელოსნობის ნიმუშები: მრავალბრუნიანი ხვიები, საკინძები, მათ შორის ერთი განსაკუთრებით ნატიფი ფორმის ნაწარმი, რომელიც ალუბარდის ტიპის საკინძის სახელია ცნობილი. აღნიშნულ სამარხებში აღმოჩნდა ქვის იარაღებიც.

რაც შეეხება ამ პუნქტში დადასტურებულ კულტურულ ფენებს, ძეგლის გათხრისა და მასზე დაკვირვების პირველსავე წლებში გაირკვა, რომ მახვილურის ნამოსახლარის სახით მეტად რთულ ძეგლთან ჰქონდათ საქმე. მოპოვებული

ინვენტარიდან აღსანიშნავია თიხის ჭურჭლის ძირების, პირების, ყურების, ორნამენტირებული კედლების ფრაგმენტები.

ბორცვის სამხრეთ-დასავლეთ და ჩრდილო დასავლეთის ფერდობზე ჩატარებულმა არქეოლოგიურმა კვლევა-ძიებამ მის ერთ-ერთ აღმოსავლეთ კუთხეში 50 სმ-ის სიღრმეზე დაადასტურა ქვევრის პირი, რომელიც ჩადგმული ყოფილა თირში (თირქვაში) ჩაჭრილ ორმოში. ქვევრი ადგილზევე ჩაქცეულიყო, მაგრამ მოხერხდა მისი სრული აღდგენა. წინასწარულად ისინი ანტიკური ხანით (VI-V სს) დათარიღდა და მის ფუნქციად მარცვლეულისა თუ ღვინის შენახვა დასახელდა *[გოგიტიძე, 1988:9]*.

საყურადღებოა ბუნებრივად და ხელოვნურად გახვრეტილი ქვები მახვილაურის ნამოსახლარზე, სადაც ქვის გახვრეტის სულ 13 შემთხვევაა დადასტურებული, რომელთა შესახებ მეცნიერებაში აზრთა სხვადასხვაობაა. ნაწილი მას კვირისატავებად, ნაწილი კი საკულტო-სარიტუალო ფუნქციისად მიიჩნევენ *[გრიგოლია..., 1973]*.

ბორცვის თხემზე აღმოჩენილ გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის მახვილაურის ნამოსახლარზე გამოვლენილ მდიდარ არქეოლოგიურ ინვენტარში განსაკუთრებული ადგილი კერამიკულ ნაწარმს უჭირავს. ძირითადად წარმოდგენილია სამეურნეო საოჯახო დანიშნულების კერამიკა, სადაც უპირატესობა ქვევრების, დერგების, ქოთნების, ამფორების, ჯამების, თასების, ფილებისა და სხვათა ფრაგმენტებს ეკუთვნის. მდიდარი კერამიკული ნაწარმი იმითაც იქცევა ყურადღებას, რომ გაბატონებული მდგომარეობა კოლხური ტიპის კერამიკას უჭირავს *[გოგიტიძე, 1988:21]*. მახვილაურის ელინისტური ხანის კულტურულ ფენებში მრავლად გვხვდება ნაირ-ნაირი დოქები, მათარები, მაღალფეხიანი ვაზები, კოჭობები, სასმისები. ამავე ტერიტორიაზე აღმოჩენილია თიხის პირამიდული საწაფები, კვირიტავეები, ყავისფერლაკიანი კერამიკა, რომელიც იმპორტს წარმოადგენს, დიდი ზომის თიხის ჭურჭელი და ასევე კოლხური ქვევრები. ისინი ამ პერიოდში მარცვლეულის შესანახადაც უნდა ყოფილიყო გამოყენებული, რადგან აქაური ნესტიანი ჰავის პირობებში, ორმოებში (ე.წ ხაროებში) მარცვლეულის შენახვა შეუძლებელი იქნებოდა. ამ მხრივ ხაზგასმითაა აღსანიშნავი და საყურადღებოა ქვევრის კედელზე საგანგებოდ დატანებული სავენტტილაციო ნახვრეტი *[საძსძ, 1988:300]*. შესაძლებელია ეს დაუკავშირდეს მახვილაურის პალეოკლიმატურ პირობებს და ჭურჭლის კედლის გახვრეტა მის შიგნით მოთავსებული სანოვავის განიავების მიზნითაც ყოფილიყო გაკეთებული.

რაც შეეხება მახვილაურის სამაროვანზე მიკვლეულ უფრო მოგვიანო ხანის მასალას, ის უკვე კოლხური კულტურის საწყისებს წარმოგვიდგენს და ქრონოლოგიურად ძვ.წ. I ათასწლეულის დასაწყისს განეკუთვნება. სწორედ აქ აღმოჩენილი ფიგურები წარმოგვიდგენს ნათლად და მრავალფეროვნად იმ არქეოლოგიურ კონტექსტს, რომელიც ცხადს ხდის კოლხური კულტურისათვის აგრერიგად დამახასიათებელი დარგის – მხატვრული ბრინჯაოს განსაკუთრებულ

დაწინაურებას. აღსანიშნავია, რომ ბრინჯაოს მცირე პლასტიკის ცხოველთა ნიმუშები, სავარაუდოდ, უნდა ასახავდეს იმ ფაუნისტურ გარემოს, რაც ზემოაღნიშნულ ეპოქაში არსებობდა კოლხეთის ამ კარგად ათვისებულ პუნქტში – მახვილაურში. საგანგებოდაა აღსანიშნავი, რომ აქაც ლინგვისტურ მონაცემთა მოხმობას არსებითი მნიშვნელობა შეიძლება მიენიჭოს.

მახვილაურში აღმოჩენილი არქეოლოგიური კომპლექსების ფონზე საგანგებო ანალიზის ობიექტი გახდა ზემოთმოყვანილი ტოპონიმის // გეოგრაფიული სახელწოდების – „*მახვილაური*“-ს ლინგვისტური ანალიზისა და სახელდების მოტივაციის ახსნის ცდა, ლანდშაფტურ-კლიმატურ თავისებურებებზე დაყრდნობით.

ტოპონიმი მრავალშრიანი ფენომენია. მას სხვადასხვა კუთხით შეისწავლის ენათმეცნიერებაც, ისტორიაც, არქეოლოგიაც, გეოგრაფიაც, ეთნოგრაფიაც და სხვა სამეცნიერო მიმართულებები. დროთა განმავლობაში ჩამოყალიბდა ტოპონიმთა ენათმეცნიერული კვლევის ორი ასპექტი: ა) სისტემური და სტრუქტურული დახასიათება ბ) წარმომავლობის (ამოსავალი ფუძის ტოპონიმადელი მნიშვნელობის ანუ ეტიმოლოგიის) ამოხსნა. დიდი ხნის მანძილზე, თითქმის ბოლო ხანებამდე, ტოპონიმთა კვლევის ძირითადი მიზანი იყო სწორედ, და მხოლოდ და მხოლოდ, *ეტიმოლის* (ამოსავალი ფუძის) ძიება, მაგრამ ამ დარგში ბოლო კვლევების შესაბამისად ცხადი გახდა, რომ მეთოდოლოგიურად უფრო მიზანშეწონილია საკუთრივ ტოპონიმურ წარმოებაზე ყურადღების გამახვილება.

ვთვლით, რომ სახელდების მოტივაცია ანუ იგივე ეტიოლოგია, შესაძლებელია რიგ შემთხვევებში აიხსნას ძეგლის კონკრეტული ადგილმდებარეობის სპეციფიკური ბუნებრივი პირობებით, ე.ი. ექსტრალინგვისტური კვლევის გარეენობრივი ფაქტორის გათვალისწინებით. ობიექტის სახელდებისას ორი ფაქტორი მოქმედებს და ორივე ურთიერთშემავსებელი: გეოგრაფიულ-ეკონომიკური და ისტორიული. ტოპონიმიკური კვლევა-ძიების ერთ-ერთი მთავარი მიზანია მნიშვნელობა გაუჩინარებული გეოგრაფიული სახელწოდებების ეტიმოლოგია, რაც საშუალებას მოგვცემს გარკვეულწილად წავიკითხოთ ქვეყნისა და მოცემული რეგიონის ეთნიკონის წარსული. ტოპონიმიკური კვლევისათვის უპირველესი ამოცანაა ტოპონიმის ამოსავალი ფუძისა და მისი ლექსიკური მნიშვნელობის დადგენა. თუმცა, ხშირ შემთხვევაში ესეც კი არ გვაძლევს ამომწურავ პასუხს კითხვაზე თუ რატომ დაერქვა არქეოლოგიური ძეგლის შემცველ კონკრეტულ ადგილს (პუნქტს) ესა თუ ის სახელი, რადგან ტოპონიმის წარმოქმნაში მონაწილეობენ ექსტრალინგვისტური, ხშირად შემთხვევითი, ფაქტებიც კი. საილუსტრაციოდ მოვიყვანთ ერთ, თუმცა არსებით მაგალითს იმის დასასაბუთებლად, რომ ამოსავალი ფუძის მექანიკური დადასტურება საკმარისი არაა ტოპონიმთა ეტიმოლოგიისათვის, თუ არ გავითვალისწინეთ გარეენობრივი ფაქტორები, კერძოდ, ეტიოლოგია – იგივე მოტივირება, ე.ი. სახელდების უშუალო მიზეზი.

მოვიტანთ მახვილურის მაგალითზე ლანდშაფტის შედარებით-ლინგვისტურ ახსნას: როგორც ცნობილია, ხელვაჩაურის ლანდშაფტი დაბლობი, გაშლილი და ვაკე ადგილია, სადაც ძველად კარგი სახნავ-სათიბები იყო, რომელიც ქარიანი ადგილია და სწორედ ქარი კარგად აშრობდა, ახმობდა იქვე მდებარე სახნავ-სათესებს და მერე კარგად გამომშრალი ბალახი ადვილად იფშვებოდა, ფქვილივით იფქვეოდა, განსხვავებით იქვე, მეზობლად მდებარე, სოფელ მახვილურისაგან, რომელიც, როგორც ქვემოთ მივუთითებთ, ერთგვარად დაგმანული და ნესტიანი ადგილია. ამის ერთ-ერთ დადასტურებად შიძლება გამოდგეს კონკრეტული არქეოლოგიური არტეფაქტი – მახვილურის ელინისტური ხანის კულტურულ ფენაში დადასტურებული ქვევრი, რომლის კედელზეც იყო დატანილი ნახვრეტი, რაც ვენტილაციის მიზნით შეიძლება ყოფილიყო საგანგებოდ დატანილი.

ამ ხასიათის კლიმატოლოგიური და ლანდშაფტურ-გეომორფოლოგიური მონაცემების გათვალისწინება ინოვაციური მიდგომაა ჰუმანიტარულ კვლევებში, რომელსაც შეუძლია ინტერდისციპლინური ხასიათის შესწავლის პროცესში მეტი დაზუსტება და ახსნა მოუძებნოს ტოპონიმს და გაამდიდროს არქეოლოგიური ძეგლის შესწავლა მრავალმხრივი, კერძოდ კი ლინგვისტური ანალიზის საფუძველზე. ტოპონიმთან დაკავშირებით ადგილობრვი ინფორმატორის გადმოცემით, „ძველად აქ მახვილებს აკეთებდნ და ამიტომ დაერქვა *მახვილური*“ – ასეთია ტოპონიმის ხალხური ეტიმოლოგია. ჩვენი დაკვირვებით, ტოპონიმი „მახვილური“ მა-ურ აფიქსებით გაფორმებული გეოგრაფიული სახელი ჩანს. ძირი „ხვილ“ /ხვილუა / ხვილგ -მეგრულში დამწყვედვა,დახშვას ნიშნავს [ჭარაია, 1997:179].

ნომენი: *ხვილუა* დაფიქსირებულია ტოპონიმის მკვლევარ პაატა ცხადაიასთანაც. ხვილუა – „დამწყვედვა, ჩამწყვედვა“. ალ.ქობალაია: „*ოხვილარი, ოხვილუ*“ – საჩეხი, სამწყვედვი“. [ცხადაია, 2018:274]. წყარიმ გეხვილუა „წყლის ჩაგუბება (ჩამწყვედვა). წყარგეხვილერი, წყალგეხვილირი „ჩაგუბებული წყალი, ჩამწყვედული წყალი“. ტოპონიმი: *ოხვილიში//ოხვილეში* „სამწყვედვისი“ – კლდე, ენგურის ყურე და ღელე-ხევი, რომელიც მოედინება ნაბერაყსუკიდან, სადაც არის *პილაშ წყურგილი* (ფახულანი, წყოუში). რესპ.: „აქ იყო საჩეხი, სამწყვედვი ადგილი: კლდის ქვეშ ენგური ქმნიდა ყურეს. კლდის თავზე კი ხევი იყო და გზა მხოლოდ ბოგირხიღზე გადიოდა“. აქვე ოლორს ერთვის ოხვილიშწყარი. იგი ჩამოედინება ნაბერაყსუკიდან და არის წყოუშისა და ფახულანის საზღვარი. შდრ. „*ოხვილიში* – ადგილი ფახულანში“ [დლონტი, 1971:82]. რესპ.: „ოხვილიში არის ბუნებრივი სამწყვედვისი, რომლის იქით გზა არ არის“. წყარგეხვილერი – ჩავარდნილი ვაკე ადგილი ხოკოში, ჯვარ-მესტიის ახალ გზაზე. ნაწვიმარზე იტბორება (მაგანას სატყეო). წყარგეხვილია – მცირე ტბა ჯარალას ხეობაში (სქურის სატყეო). წყარგეხვილირი „წყალჩამდგარი“ – გრძელი და ვიწრო გუბე-ტყლაპო სოფ. ლექარდში (პ.ეწერი) [ცხადაია, 2018:274-275].

მსგავსი შინაარსის ტოპონიმები ფიქსირდება ვანის რაიონ სოფელ ჭყვიშში, შესადარებლად მოვიყვანთ გალაკტიონის ლექსის პწკარედს: ... „ეზლაც ზუიან ხვილიფებში მშიერი მგლები“ (გ.ტაბიძის დღიურებიდან, 1927 წელი). ეს მხარე სწორედაც მეგრულ-ქანურის გავრცელების არეალს წარმოადგენს. აქვე საილუსტრაციოდ მოვიყვანთ ნ.ნორაკიძის მიერ მესხეთ-ჯავახეთში დაფიქსირებულ ზანულ ტოპონიმებს: „სამწყვედელა“, იგივე ხვილიშა *[ნორაკიძე, 1971:88]*. ხვილიშა სიტყვასიტყვით იქნება სამწყვედელისა. ე.ი. „ტოპონიმი მახვილური სამწყვედევი ადგილია, ხოლო რაც შეეხება ტოპონიმის სახელდების მოტივაციას, ანუ მის ეტიმოლოგიას, თუ კარგად დავაკვირდებით, იგი თავისი ადგილმდებარეობით, მართლაც მოგვაგონებს ერთგვარ დაგმანულ ადგილს, სამი მხრით გაუვალაი მთა-ტყის მასივით მოცულს, შემოფარგლულს. ტოპონიმი „**მახვილური**“ – დაბა ხელვაჩაურის გზაზე ჩასახვევი ჩიხია, ძალიან ნესტიანი ადგილია. აქ განსაკუთრებით ნალექის (წვიმისა თუ თოვლის შემდეგ) წყალი დიდხანს არ შრება. ამ ადგილის განიავება არ ხდება, საპირისპიროდ იქვე მეზობლად მდებარე ხელვაჩაურისგან განსხვავებით, რომელიც გაშლილი ვაკე და ქარიანი ადგილია. ის კი არადა, თავის დროზე აქ, ხელვაჩაურში, ქარსაფარი ზოლიც კი გაშენდა, მაგრამ „მახვილურის“ შემთხვევაში სრულიად განსხვავებულ მოცემულობასთან გვაქვს საქმე. იგი ჩაკეტილი, დაგმანული, ერთგვარად სამი მხრით ტყის საფარით მოცული ადგილია. ჩვენი ვარაუდით, შესაბამისად, ტოპონიმი „**მახვილური**“ ადგილის ლანდშაფტურ-გეოგრაფიულ სახელთა ნუსხაში უნდა განვიხილოთ. ამდენად, ტოპონიმის დადგენისათვის მთავარია არა მექანიკური დადასტურება ამა თუ იმ ამოსავალი ფუძისა, არამედ სახელდების მიზეზის გახსნა.

დასკვნა: ინტერდისციპლინური კვლევის ილუსტრაციისათვის შერჩეული ზემოაღნიშნული ტოპონიმი – „**მახვილური**“, რომელის სახელწოდება შესაძლებელი გახდა ახსნილიყო ექსტრალინგვისტური მიდგომით, წარმოვადგინეთ არქეოლოგიური ძეგლების ინტერპრეტირების ფონზე. შემდგომში, კომპლექსების ამგვარი თვალთახედვით შესწავლის არეალი, სავარაუდოდ, შესალებელია გაფართოვდეს კიდევ და კოლხეთის უძველესი ძეგლების სპეციალურ კვლევა ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ორი წამყვანი დარგის – არქეოლოგიისა და ლინგვისტიკის გარდა ბიოგარემოს შემსწავლელი დარგების (ოსტეოლოგიის, პალეობოტანიკის, პალინოლოგიის) მონაცემთა გათვალისწინების და ურთიერთკვლევის საფუძველზეც ჩატარდეს.

სამომავლოდ უთუოდ მეტი ყურადღება მიექცეს ამგვარ დარგთაშორის ანალიზს და დამკვიდრდეს მრავალშრიანი ინტერდისციპლინური ასპექტების თვალთახედვით ძეგლის შესწავლა. ეს კი კონკრეტული კომპლექსის მნიშვნელობას მრავალი მხრიდან და სხვადასხვა ჭრილში დაგვანახებს.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა:

ახვლედიანი, 2009: – ახვლედიანი ნ., „ზანიზმები აჭარის ტოპონიმიაში“, გამომც. „შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი“, ბათუმი, 2009.

გოგიტიძე, 1973: – გოგიტიძე ს., „სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ზღვისპირა ზოლის ქვის ხანის ძეგლები. მახვილურის ნეოლითური ნამოსახლარი“, კრ.: სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ძეგლები, თბილისი, 1973.

გოგიტიძე, 1977: – გოგიტიძე ს., „სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის ნეოლითური კულტურა“, თბილისი, 1977.

გოგიტიძე, 1988: – გოგიტიძე ს., „მახვილურის ნამოსახლარზე 1972-1983 წლებში ჩატარებული არქეოლოგიური კვლევა-ძიების ანგარიში“, კრ.: სამხრეთ დასავლეთ საქართველოს ძეგლები, XVII, გამომც. „მეცნიერება“, 1988.

გრიგოლია ..., 1973: – გრიგოლია გ., ფხაკაძე გ., ბარამიძე მ., ლორთქიფანიძე გ., „არქეოლოგიური ექსპედიციის მუშაობის შედეგები“, კრ.: მასალები საქართველოს და კავკასიის არქეოლოგიისათვის, თბილისი, 1973.

ნორაკიძე, 1971: – ნორაკიძე ნ., „ზანიზმები სამცხის გეოგრაფიულ სახელებში“, ჟურნ. „მნათობი“, თბილისი, 1971.

ღლონტი, 1971: – ღლონტი ა., „ტოპონიმოკური ძიებანი“, დამხმარე სახელმძღვანელო უმაღლეს სასწავლებელთა ფილოლოგიის ფაკულტეტისათვის, ნაწ. 1, გამომც. „თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი“, თბილისი, 1971.

ცხადაია, 2018: – ცხადაია პ., „მთიანი სამეგრელოს სამი მუნიციპალიტეტის ჰიდრონიმები, ორონიმები“, ჟურნ. „ქართველური ონომასტიკა“, გამომც. „მერიდიანი“, თბილისი, 2018.

ჭარაია, 1997: – ჭარაია პ., მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, თბილისი, 1997.

**Marine Puturidze (Tbilisi, Georgia)
Nargiz Akhvlediani (Batumi, Georgia)**

An Attempt of Interdisciplinary Study of the Colchian Sites and Its First Results

Summary

Presented article devoted to the interdisciplinary study of one ancient site of Colchis at the edge of two leading branches of the humanities – archaeology and linguistics. Research directed towards determining the archaeological contexts as well as revealing old toponyms of the certain complexes. In terms of archaeological viewpoint, was considered some specific artifacts and cultural-chronological data of the period from Neolithic until the Early Iron Age. We present an attempt of their possible explanation

which is based on landscape-climatic peculiarities. Toponym is a multi-layer phenomenon which is differently studied by linguistic, history, archaeology, geography and ethnography and other scholarly directions. With times, two different aspects of the linguistic study of the toponyms have been formed: a) systemic and structural characteristics; b) explaining the origin (or etymology).

Consideration of archaeological assemblages from the point of view of the multi-layer interdisciplinary aspects undoubtedly will support to the overall analyze of the materials. Our special interest is the ancient Colchis site Makhvilauri. We consider that the naming process can be explained in a number of cases by the specific natural conditions of a concrete location of a monument, i.e. with taking into consideration extra-linguistic factors of the research. Two factors functioning while naming – geographical-economic and historical. One of the main goals of toponymic research is the etymology of geographical names with disappeared meanings. One of the main objectives is the determination of the original root and its lexical meaning. However, in most cases, it does not give the exhaustive answer as to why the location with certain archaeological site was named in a certain way in as much as extra-linguistic as well as random factors did also participate in the naming process as well. Therefore, the mechanical verification of a root is not enough for the determination of a toponym, rather the solution of the reason for naming.

Taking into consideration of such types of climatological and landscape-geomorphological data is an innovative approach in the humanities research.

ქართული საქველმოქმედო საზოგადოების ბათუმის განყოფილების საქმიანობა

აბსტრაქტი: ქართული საქველმოქმედო საზოგადოება დაარსდა 1906 წელს. წესდების მიხედვით ირკვევა მისი მოქმედების ხასიათი და საქმიანობის არეალი. საზოგადოებას თავმჯდომარეობდა საზოგადო მოღვაწე მიხეილ მაჩაბელი.

ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცულ მიხეილ მაჩაბლის არქივში ასახულია იმ პერიოდის ქართული ყოფის რეალიები. საგანგებოდ გამოიყოფა აჭარის პრობლემები. მათი მასშტაბები ნათლად ჩანს აღნიშნული საზოგადოების სხდომის ოქმებსა და ანგარიშებში. განსაკუთრებით მძიმეა პირველი მსოფლიო ომის წლები.

დაგროვებული პრობლემების უკეთ მოსაგვარებლად, 1915 წ. აპრილის ბოლოს, ბათუმში დაარსდა ქართული საქველმოქმედო საზოგადოების ბათუმის განყოფილება. განყოფილებამ მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა ყველა საჭირობო-როტო საკითხის გამოვლენაში და, შესაძლებლობის ფარგლებში, მათ გადაჭრაში. ქრისტიანი მოძმეების ეს ზრუნვა ხელს უწყობდა რელიგიით გაყოფილი ერის კონსოლიდაციასა და ეროვნული ცნობიერების განმტკიცებას.

საკვანძო სიტყვები: საქველმოქმედო საზოგადოება, აჭარა, ბათუმი, არქივი, წესდება.

Key words: Charity society, Ajara, Batumi, Archive, Charter.

ქართული საქველმოქმედო საზოგადოება დაარსდა 1906 წლის მიწურულს. საზოგადოების თავმჯდომარეობა დაეკისრა მიხეილ მაჩაბელს, რომელსაც განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს თავისი დროის ქართული საზოგადოებრივი აზრის ჩამოყალიბების ისტორიაში. იგი იყო ჟურნალისტი, პუბლიცისტი, პოლიტიკური და საზოგადო მოღვაწე, საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ერთ-ერთი დამაარსებელი, საქართველოს დამფუძნებელი კრების წევრი, გაზეთ „კვალის“ დაარსების საინიციატივო ჯგუფის წევრი, გაზეთ „ზაკავკასიის“ რედაქტორი. თანამშრომლობდა ქართულ და კავკასიის რუსულ პრესაში „ტფილისელის“ ფსევდონიმით [ჯოლოჯუა, 2013:465].

მიხეილ მაჩაბელი ქართულ საქველმოქმედო საზოგადოებას წლების განმავლობაში უცვლელად თავმჯდომარეობდა. იმავე 1906 წლის 21 დეკემბერს თბილისის გუბერნატორის დამტკიცებით ცალკე ბროშურად გამოიცა საზოგადოების

წესდება. წესდებაში პარაგრაფებადაა ჩამოყალიბებული საზოგადოების შექმნის მიზანი და მოქმედების გეგმა. საზოგადოებას უნდა ეზრუნა ქართველთა ქონებრივი მდგომარეობის გაუმჯობესებისათვის კავკასიის სანამესტნიკოს ფარგლებში. როგორც წესდებაშია ჩამოყალიბებული, იგი „ხელს უწყობს მცხოვრებთა შორის საჭირო სამეურნეო, სავაჭრო, სამრეწველო და საოჯახო ცოდნათა გავრცელებას, აწყობს ღარიბთათვის ხელსაყრელ კრედიტს, შველის გაჭირვებულთ სამუშაოს მოძებნაში, დახმარებას უწევს გაჭირვებულთ სახალხო უბედურების დროს. გზავნის თავის სანიტარულ რაზმებს, გაჭირვებულთ ეხმარება ფულით და მათთვის მართავს სამუშაო სახლებს და სხვა საქველმოქმედო დაწესებულებებს“ როგორც ამ წესდებაში წერია, მისი სახსარი შედგებოდა საწევრო გადასახადებისგან, შემთხვევით, ნებაყოფლობით შემოწირულობებისგან, საჯარო ლექციების, ყულაბებისა და სხვა კანონიერი საშუალებით შეკრებილი ქონებისაგან.

ქართული საქველმოქმედო საზოგადოების საქმიანობა ასახულია კრების ოქმებსა და ანგარიშებში. მასალა დაცულია კორნელი კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში, მიხელ მაჩაბელის არქივში.

ქართული საქველმოქმედო საზოგადოების ყურადღება მთელ საქართველოს წვდებოდა. მდგომარეობის ადგილზე უკეთ გაცნობისა და ზუსტი ინფორმაციის მიღების მიზნით საზოგადოება ყველა მსხვილ დასახლებულ პუნქტში ხსნიდა თავის განყოფილებას.

1915 წლის სხდომის ოქმები და ანგარიშები, როგორც მოსალოდნელი იყო, გაჯერებულია აჭარის პრობლემებით, რომელსაც უმძიმესი დარტყმა მიაყენა პირველმა მსოფლიო ომმა. ბრძოლის წინა ხაზზე მოხვედრილი აჭარის მცხოვრებნი უკიდურესი ეკონომიკური და სულიერი კატასტროფის წინაშე აღმოჩნდნენ. ლტოლვილი მოსახლეობისგან დაცლილი სოფლები მრავლდებოდა. აჭარაში შექმნილი სიტუაციისადმი საქველმოქმედო საზოგადოების დამოკიდებულება ნათლად იკვეთება 1915 წლის სხდომათა ოქმებში. 18 აპრილს გამართული სხდომის ოქმი *[მიხეილ მაჩაბლის არქივი, №503: 14 r]* გვამცნობს, რომ დაადგინეს ბათუმის ოლქში საერთო გაჭირვებისა და საერთო მდგომარეობის შესასწავლად გაეგზავნათ საქველმოქმედო საზოგადოების წევრები. ჩანს, ამ შესწავლის შედეგებმა საზოგადოების გამგეობა დაარწმუნა, რომ ქმედითი ღონისძიებებია საჭირო. 20 აპრილს გამართულმა სხდომამ დაადგინა, რომ ბათუმში შექმნილი საქველმოქმედო საზოგადოების საოლქო განყოფილებას უნდა მიენიჭოს ის უფლებები, რა უფლებებიც თბილისის მთავარ გამგეობას აქვს წესდებით მინიჭებული. სხდომას მოახსენეს, რომ ბათუმის განყოფილებაში არიან: ევგენი კრინიციკი (თავმჯდომარე), წევრები: გრიგოლ ელიავა, სიმონ მდივანი, ილია მელია, ისმაილ ეფენდი ლორთქიფანიძე, გიორგი ანჯაფარიძე, კაპიტონ გოგოლაძე და რეჟებ ზეგ ნიჟარაძე. მადლობა გადაუხადეს ს. ფირცხალავას იმ შრომისათვის, რომელიც მან გასწია საქველმოქმედო საზოგადოების ბათუმის განყოფილების დასაარსებლად. სხდომას თავმჯდომარეობდა მიხეილ მაჩაბელი *[მიხეილ მაჩაბლის არქივი, №503:*

15 r]. სხდომა თვლიდა, რომ ბათუმის განყოფილება დიდ როლს შეასრულებდა გაჭირვების ყველა უბანში გამოვლენისა და მისი აღმოსაფხვრელი ღონისძიებების დასახვის საქმეში.

1915 წ. 23 აპრილის სხდომაზე *[მიხილ მანაბლის არქივი, №503: 16 r]* უკვე შეარჩიეს ბათუმში გასაგზავნი პირები. ა. ყიფშიძეს, ბ. ნახუცრიშვილს და ა. მგელაძეს სთხოვეს ბათუმში მდგომარეობის შესასწავლად წასვლა. როგორც ჩანს, აპრილის თვეში ზედიზედ მოწვეული საგანგებო სხდომები მთლიანად აჭარის გაუსაძლის ყოფას ეძღვნებოდა. 27 აპრილის სხდომაზე *[მიხილ მანაბლის არქივი, №503: 17 r]* თხოვნით მიმართეს ბათუმის გუბერნატორს სიმინდის გადასატანი ვაგონების გამოსაგზავნად. გარდა ამისა, საზოგადოებამ ბათუმში დასახმარებლად ისევ მიაღწინა ა. მგელაძე და პ. საყვარელიძე. 18 ოქტომბერს საზოგადოების წევრთა მოწვეული საგანგებო კრების ოქმში *[მიხილ მანაბლის არქივი, №508]* საზოგადოების მდივნის პ. საყვარელიძის მოხსენებაში ნათქვამი იყო, რომ „საზოგადოებამ უმთავრესი ყურადღება მიაქცია განადგურებულ აჭარას. გაუწია დახმარება ნივთიერათ სიმინდისა და სხვა საჭირო საგნების შეტანით. დღემდე ქართული საქველმოქმედო საზოგადოების მეთაურობით აჭარაში შეტანილია 11000 ფუთი სიმინდი. ეს ერთობ მცირე დახმარებაა იმ საჭიროებასთან შედარებით, რომელიც თავზე აწვა და დღესაც აწევს აჭარას. მაგრამ ამ დახმარებას უფრო მეტად ზნეობრივი და საზოგადოებრივი მნიშვნელობა და ხასიათი ჰქონდა. აჭარლებმა იგრძნეს, რომ დღევანდელ საშინელ დროს მხოლოდ ქართველობაა მისი დამხმარე და მშველელი. აჭარლები დიდი სიხარულით ხვდებიან საზოგადოების რწმუნებულთ“.

პ. გოთუამ კრებას მოახსენა, რომ ქართული საქველმოქმედო საზოგადოება პირველი შევიდა აჭარაში და მან გაიყოლა იქითკენ სხვა ორგანიზაციები. პ. გოთუას მაგალითად მოჰყავს საეროზო კავშირი. კრებაზე სიტყვით გამოსულა ექვთიმე თაყაიშვილი, რომელმაც საგანგებოდ აღნიშნა აჭარაში მუშაობის და აჭარლებისთვის დახმარების დიდი ზნეობრივი და საზოგადოებრივი მნიშვნელობა.

პ. გელიაშვილმა თავის გამოსვლაში მოითხოვა, შედგეს გადმოხვეწილთა სტატისტიკა ამ ცნების სწორი მნიშვნელობით და გაირკვეს მეცნიერულად, თუ რას ნიშნავს „გადმოხვეწილი“. ამ საკითხს გამოეხმაურა ფილიპე გოგიჩაიშვილი და განმარტა, რომ „გადმოხვეწილი“ ეწოდება იმას, ვინც ომის მიზეზით დაზარალდა და იძულებული შეიქნა თავისი სახლ-კარი დაეტოვებინა.

ქართული საქველმოქმედო საზოგადოების ცნობით, იმ მომენტისთვის ზედა და ქვედა აჭარაში 12000 გადმოხვეწილია, კინტრიშის რაიონში – 2500, საკუთრივ ბათუმში – 2000. ამავე კრებაზე დაისვა გადმოხვეწილთა სარეგისტრაციო პუნქტების გახსნის აუცილებლობის საკითხი, რომელსაც ყველა ერთხმად დაეთანხმა.

ქართული საქველმოქმედო საზოგადოების ბათუმის განყოფილებამ მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა ყველა საჭირობოროტო საკითხის გამოვლენაში. 1915 წელს პატარა წიგნად გამოიცა ქართული საქველმოქმედო საზოგადოების 1915 წლის

ანგარიში *[მიხეილ მაჩაბლის არქივი, №513]*, სადაც დიდი ადგილი ეთმობა აჭარას. ნათქვამია, თუ რა საქმიანობას ეწეოდა 1915 წლის აპრილის ბოლოს დაარსებული ბათუმის განყოფილება და მათ მიერ გამოვლენილ პრობლემაზე რა რეაგირება იყო. ამ ანგარიშში არის ინფორმაცია იმის შესახებ, რომ უსამართლოდ დაპატიმრებულ აჭარლებს უსასყიდლოდ ეხმარებიან ვეკილები თბილისიდან, ქუთაისიდან და ბათუმიდან.

თუ ქართული საქველმოქმედო საზოგადოება პირველ ეტაპზე მოქალაქეთა ნივთიერ შეჭირვებაზე ზრუნავდა, შემდგომ მათი მოქმედების არეალი გაიზარდა. ამიტომ 1916 წელს ცვლილებები შეიტანეს 1906 წელს შემუშავებულ წესდებაში. 1915 წლის 27 დეკემბერს მოწვეულ საგანგებო კრებაზე, რომელსაც 59 წამდვილი წევრი დაესწრო, აღინიშნა, რომ ძველი წესდება ვერ იტევს საქველმოქმედო საზოგადოების ყველა ფუნქციას. წესდების ძალით, საქველმოქმედო საზოგადოებას უფლება უნდა ჰქონდეს სკოლების გახსნისა და უძრავ-მოძრავი ქონების შეძენისა. ამიტომ წესდებაში სიტყვას „ქონებისა“ უნდა მიემატოს „და სულიერ“ მოთხოვნებს. შეცვლილი წესდებით, საზოგადოებამ მიზნად დაისახა სკოლების, სხვადასხვა ტიპის სასწავლებლების, პანსიონების გახსნა და მატერიალურად შენახვა. ამასთანავე საზოგადოება აწყობს კურსებს, ლექციებს და სახალხო კითხვას. ხსნის წიგნთსაცავებს, სამკითხველოებს, გამოსცემს წიგნებსა და ჟურნალებს.

ეს ოქმი დამტკიცდა 1916 წლის 6 მარტს საგანგებოდ მოწვეულ კრებაზე, რომლის თავმჯდომარე მიხეილ მაჩაბელი იყო. წესდების შეცვლა მათი საქმიანობის ყოველმხრივ გაძლიერებისათვის დიდი მონაპოვარი იყო და ბათუმის განყოფილებაც ჩაება ამ ხასიათის მუშაობაში. ზრუნვის საგანი ნივთიერი შეჭირვების წინააღმდეგ ბრძოლა იყო. საგანგებოდ გამოყოფილი კომისია არა მარტო აღრიცხავდა გადმოხვეწილთა რიცხვს, არამედ არკვევდა ბავშვების რაოდენობას. ერთ-ერთ ანგარიშში *[მიხეილ მაჩაბლის არქივი, №528]* აღრიცხულია ბათუმის ოლქის სკოლებში მოსწავლე გადმოხვეწილ ბავშვთა სია. საკუთრივ ბათუმის თავშესაფარში 46 ასეთი ბავშვი სწავლობდა. მითითებულია, რომ აქედან 28 ვაჟი და 18 ქალი. ბათუმის ოლქის ყველა სკოლის მოსწავლეთა რაოდენობა დაყოფილია ქალებად და ვაჟებად. ჭარბობს ვაჟების რაოდენობა. ქალაქ ბათუმის თავშესაფრის მონაცემები მიწერილია სიის ბოლოს.

1916 წლის 6 მარტის საგანგებო სხდომის ოქმი *[მიხეილ მაჩაბლის არქივი, №518]* განსაკუთრებული მნიშვნელობის მქონე ფაქტზე მიუთითებს. სხდომის თავმჯდომარე იყო მიხეილ მაჩაბელი. მან კრებას მოახსენა, რომ მთავარი გამგეობა იძულებულია განსაზღვრული ხარჯთაღრიცხვის საზღვრებს გადასცდეს, რადგან იჯარით აიღო ლტოლვილი აჭარლების მიერ დატოვებული მამულები. კიდევ 50 სოფელია იჯარით ასაღები. საარქივო მასალებში საძიებელია, თუ როგორ წარიმართა ეს კამპანია და, კერძოდ, რომელ სოფლებზეა ლაპარაკი. ფაქტია, რომ საზოგადოებამ იჯარით აიღო და, ამდენად, დაიცვა აჭარლების მიერ მიტოვებული მამულები.

ქრისტიანი მოძმეების ზრუნვა და მონდომება არა მხოლოდ ფიზიკური გადარჩენის, არამედ მათი სულიერი სიმშვიდისა და ეროვნული ცნობიერების გაძლიერების საშუალება იყო. იგი ხელს უწყობდა რელიგიით გაყოფილი ერთი ერის კონსოლიდაციასა და იდენტობის განცდას. ამ მიზნების განხორციელებისათვის უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა, აგრეთვე, მოწინავე, პროგრესულად მოაზროვნე პატრიოტი ქართველი მუსლიმების ძალისხმევას.

გამოყენებული წყაროები და სამეცნიერო ლიტერატურა:

ჯოლოგუა, 2013: – ჯოლოგუა თამაზ, „ქართული ჟურნალისტიკის ისტორია“, გამომცემლობა „არტანუჯი“, თბილისი, 2013.

ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, მიხეილ მაჩაბლის არქივი, № 503

ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, მიხეილ მაჩაბლის არქივი, № 508

ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, მიხეილ მაჩაბლის არქივი, № 513

ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, მიხეილ მაჩაბლის არქივი, № 518

Eter Kavtaradze, Ketevan Khitarishvili
(Tbilisi, Georgia)

Activities of Batumi Branch of Georgian Charity Society

Summary

Georgian Charity Society was founded in 1906. Its charter shows the nature and scopes of its activities. Its goal was improvement of the property status of the Georgians within the borders of the governorate. Chairman of the Society was Mikheil Machabeli, the journalist, publicist, political and public figure.

Mikheil Machabeli's archive kept at the National Center of Manuscripts provides description of the realities of Georgian life in that period. They are particularly focused on the issues of Adjara. The records of proceedings of the Society's meetings and the reports clearly demonstrate the scopes of its activities. The records contain data about heavy conditions in Adjara that were particularly complicated by the World War I. Record of the extraordinary meeting held on 23 April 1915 states that the extraordinary meeting was dedicated to the intolerable living conditions in Adjara. To better deal with the problems, identification of poverty in each district and setting measures for allevia-

tion the decision was made to assign the board representatives to Batumi, to establish Batumi branch.

Batumi branch was established in late April of 1915. Batumi branch of Georgian Charity Society has played significant role in identification of all substantial issues. Due to the war the number of refugees increased. It was necessary to find out their number. As the record of meeting stated, 1000 refugees found shelter in Batumi. Batumi branch, together with Georgian Charity Society studied the needs of the most vulnerable and made efforts to provide relevant assistance to them. While at the first stage Georgian Charity Society carried about dealing with poverty of the citizens, further the scopes of their activities expanded. Therefore, the amendments were made to the charter in 1916. The society targeted the other issues as well: establishment of the schools, various education institutions, boarding schools and providing financial support to them. At the same time, the Society arranged the training courses, lectures and public readings, opened the book depositaries, libraries, and published the books and magazines. Amendments were approved by the meeting summoned on 6 March 1916, chaired by Mikheil Machabeli. Record of proceedings of the meeting specified that 46 children studied at Batumi shelter.

Significant achievement of the Society's activities was legal assistance. The lawyers from Tbilisi, Kutaisi and Batumi provided assistance to the Ajarians attested unreasonably. The Society has leased the abandoned estates of the Ajarians and thus protected them. Such care and attention from the side of Christian brothers was the way for not only physical survival but also mental peace and awakening of the sense of national identity. This promoted consolidation of the nation separated by the religion and sense of identity and efforts of progressive Georgian Moslems were of great significance for achievement of these goals.

ჩიბუხები გონიოს ციხიდან

აბსტრაქტი: წარმოდგენილი მოხსენება მიზნად ისახავს გონიოს ციხის ტერიტორიაზე აღმოჩენილი გვიანი შუასაუკუნეების არქეოლოგიური მასალის - ჩიბუხების კვლევას. მათი ფორმა და ორნამენტი მრავალფეროვანია. ისინი შემკულია ჭდეული გეომეტრიული თუ მცენარეული დეკორით. თიხის ჩიბუხებს ძირითადად ისლამურ სამყაროს უკავშირებენ. ვიქრობენ, რომ მსგავსი ნაწარმი აღმოსავლეთ საქართველოში ირანიდან, ხოლო დასავლეთ საქართველოში ოსმალეთის იმპერიიდან ვრცელდებოდა. ქართულ ისტორიოგრაფიაში საქართველოს ტერიტორიაზე მათი შემოტანისა და გავრცელების თარიღად XVI საუკუნეა მიჩნეული. მაგრამ, ბოლო წლების არქეოლოგიური გათხრები და უახლესი გამოკვლევები ადასტურებს, რომ აღნიშნული ნაწარმი საქართველოში XVII საუკუნის ბოლოდან უნდა გავრცელებულიყო.

საკვანძო სიტყვები: გვიანი შუასაუკუნეები, აჯარა, გონიო, ჩიბუხები

Key words: The late middle ages, Ajara, Gonio, Tobacco pipes

გონიოს ციხე ქ. ბათუმის სამხრეთ-დასავლეთ ნაწილში, გარეუბან გონიოში, მდ. ჭოროხის მარცხენა მხარეს მდებარეობს. როგორც ცნობილია, ციხე მართკუთხედის გეგმის ტიპური რომაული კასტელუმია (ზომები: 222x195 მ), რომელსაც 22 კოშკი იცავდა. რომის იმპერიამ იგი აღმოსავლეთ საზღვარზე, შავი ზღვის პირას ახ.წ. I ს-ში დააარსა. წერილობით წყაროებშიც ციხე პირველად ამ დროიდან იხსენიება.

XVI ს-ის შუა ხანებში გონიოს ციხე ოსმალებმა დაიპყრეს და საფუძვლიანად შეაკეთეს. სწორედ, ამ ფაქტს უნდა გულისხმობდეს ბერი ეგნატაშვილისა და ვახუშტი ბატონიშვილის ცნობები 1547 წელს გონიოს ციხის ოსმალთა მიერ აგების შესახებ [ეგნატაშვილი, 1959: 326-442; ბატონიშვილი, 1973: 814]. ამიერიდან, გონიო იქცა სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში ოსმალთა ბატონობის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან საყრდენად. აქვე იყო მოწყობილი ოსმალთა საბაჟო პუნქტი [ჩელები, 1971:82; შარდენი, 1975: 259-260].

XVII ს-ის იტალიელმა მისიონერმა კრისტეფორო დე კასტელმა დაგვიტოვა გონიოს ციხის დასურათება, რომლის მინაწერიდან ვგებულობთ, რომ გონიო წარმოდგენდა ტყვეთა სყიდვის ერთ-ერთ მთავარ ცენტრს დასავლეთ საქართველოში. „აქ იყიდებოდა დიდი რაოდენობის სულითა და ხორციით საცოდავი ქართვე-

ლები, აფხაზები და სხვ.“ *[კასტელი, 1976: 171. სურ. 442]*. ამ პერიოდში ვახუშტი ბატონიშვილი გონიოს მოიხსენიებდა მცირე ქალაქად და ციხედ *[ვახუშტი ბატონიშვილი 1973: 814]*.

XVII ს-ის თურქი მოგზაურის ევლია ჩელების ცნობით. გონიოს ციხე ძლიერ გამაგრებული იყო. იგი ტრაპიზონის ვილაიეთში შედიოდა და ომის დროს აქ 800 მეომარი იკრიბებოდა *[ჩელები, 1971:82]*.

1877-1878 წლების რუსეთ-თურქეთის ომის შედეგად გონიო, ისევე როგორც მთელი სამხრეთ-დასავლეთ საქართველო, საქართველოს დაუბრუნდა. ამის შემდეგ გონიომ როგორც ციხემ თავისი მნიშვნელობა დაკარგა.

ციხის ტერიტორიაზე წლების განმავლობაში ჩატარებული არქეოლოგიური ექსპედიციების შედეგად მოპოვებულია სხვადასხვა ეპოქების მდიდარი და მრავალფენოვანი მასალა. მათ შორის ერთ-ერთო წამყვანი ადგილი გვიანი შუასაუკუნეების არტეფაქტებს უკავია. ისინი ფორმათა მრავალგვარობით და მრავალრიცხოვნებით გამოირჩევიან (ფაიფური, ფაიანსი, მოჭიქული თუ სადა კერამიკა და აშ). წარმოდგენილ სტატიაში ამჯერად მხოლოდ ჩიბუხების შესახებ ვისაუბრებთ. მიუხედავად იმისა რომ, მათი რაოდენობა გვიანი შუასაუკუნეების არქეოლოგიურ მასალებში არც თუ ისე მცირეა, მათ შესახებ დღემდე სრულყოფილი მონოგრაფია არ გამოქვეყნებულა. პირველი პუბლიკაცია გონიოში აღმოჩენილ ჩიბუხებზე 1982 წელს ლ. ჩხაიძემ გამოაქვეყნა. ავტორი კეცის მიხედვით გამოყოფს ოთხ ძირითად ჯგუფს: წითელი, მოწითალო, ნაცრისფერი და თეთრი და ზოგადად XVI-XIX სს-ით ათარიღებს *[ჩხაიძე, 1982: 114-128]*.

ბათუმის ციხეზე აღმოჩენილ ჩიბუხებს და პირველად საქართველოს ტერიტორიაზე მათი გავრცელების საკითხებს ეხება გ. თავამაიშვილის მიერ 2009 წელს გამოქვეყნებული სტატია „გვიანი შუასაუკუნეების არქეოლოგიური მასალა ბათუმის ციხიდან“. ავტორის აზრით, აღმოსავლური ტიპის თიხის ჩიბუხები საქართველოში ოსმალეთიდან გავრცელდა, თუმცა ქართულ ისტორიოგრაფიაში დამკვიდრებული თარიღი XVI ს არ უნდა იყოს სწორი. კონკრეტულად ბათუმის ციხეზე აღმოჩენილ ჩიბუხებს, ძირითადი პარამეტრებით, ზომებით, სათუთუნე ჯამის ფორმებით, ჯამსა და ღეროზე დატანილი ორნამენტის მიხედვით, საბერძნეთის, თურქეთის, რუმინეთისა და ბულგარეთის ანალოგებთან შედარების საფუძველზე მკვლევარი XVIII ს-ით ათარიღებს *[თავამაიშვილი, 2009:167-168]*.

აჭარის ტერიტორიაზე აღმოჩენილი ჩიბუხების შესახებ ასევე მოკლედაა საუბარი ბოლო პერიოდში გამოქვეყნებული კ. ქამადაძის სადოქტორო დისერტაციის ერთ-ერთი პარაგრაფშიც *[ქამადაძე, 2016: 134-138]*.

არქეოლოგიური გათხრების შედეგად გონიოს ციხის ტერიტორიაზე ჩიბუხების რაოდენობა ყოველწლიურად იზრდება. ისინი თითქმის ყველა უბანზეა გამოვლენილი. მათი ფორმა და ორნამენტი მრავალფეროვანია (ტაბ.I/1-12). ძირითადი ნაწილი ყალიბშია ჩამოსხმული და შემკულია ჭდეული გეომეტრიული თუ მცენარეული ორნამენტით. ზოგიერთ მათგანს წასმული აქვს ყავისფერი ან

წითელი წერნაქი. გვხვდება დამდიანი ნიმუშებიც. ფორმის მიხედვით ჩიბუხები ჩამოგავს გაშლილ ყვავილს, ზარს, ძაბრს, გირჩს და ა.შ. როგორც წესი, ჩიბუხების ტარისა და ტანის შეერთების ადგილები გამოყოფილია მკვეთრი ჭდეული და წერტილოვანი ხაზებით. ჩიბუხების ნაწილს აქვს კანელურებით შემკული ტანი და ცილინდრული პირი (ტაბ.I/2), ნაწილი ბრტყელძირაა. გვხვდება დაბრტყელებულ-ტანიანი და სწორი, მრავალწახნაგა პრიზმულძირიანი ჩიბუხებიც. ზოგიერთი ჩიბუხის ზედაპირი დაფარულია პალმეტებით, ნაწილზე მოცემულია თვალის სქემატური გამოსახულებები. ცალკე ჯგუფს ქმნის დაბალყელიანი ოდნავ გაშლილი პირიანი ჩიბუხები. მათი ტანი დაფარულია ვერტიკალური კანელურებით. ზოგიერთს ახასიათებთ მაღალი, სადა ზედაპირის ცილინდრული ტანი. ციხის ტერიტორიაზე საკმაოდ რაოდენობითაა მოპოვებული ე.წ. „ტახტა ჩიბუხები“, რომელთაც ახასიათებთ დიდი მოცულობის ჯამი, გამობერილი ტანი, სქელკედლიანი, ცილინდრული ფორმის პირი და ბრტყელი გვერდებმომრგვალებული ქობა. მათი ტანი დაყოფილია რვა წახნაგად და ერთმანეთისაგან გამოყოფილია წვრილი მსუბუქი ვერტიკალური ღარებით [*ჩხაიძე, 1982: 114-128; ქამადაძე, 2016: 134-138*]. გვხვდება ჩიბუხები, რომელთაც აქვთ სადა, შუაში შევიწროვებული და ოდნავ გარეთ გადაშლილი პირ-ყელი და წერტილებით შედგენილი სარტყლით გაფორმებული ტანი. ტანის ზედა ნაწილზე საწინააღმდეგო მიმართულებით დამხრობილი და ძირისკენ შეერთებული, ელიფსის ფორმის ფიგურებია გამოკვეთილი. მოკლე, ტარი გვირგვინისგან გამოყოფილია რელიეფური სარტყლით. გვირგვინიც გაფორმებულია დახრილი წერტილოვანი ორნამენტით შედგენილი პარალელური ხაზებით (ტაბ.I/3). ჩიბუხების ნაწილი ბადისებრი ორნამენტითაა გაფორმებული. მსგავსი დეკორით გაფორმებულ ზოგიერთ ჩიბუხზე ღილის ფორმის მინამერწია დატანილი, რომელზეც ფანტელის მსგავსი ფიგურაა გამოყვანილი (ტაბ.I/4). ჩიბუხების ნაწილი დისკოსებრი ფორმისაა. მათი ტანი გაფორმებულია ერთ ბოლოში მკვეთრად წაგრძელებული სამკუთხედების ან ყვავილების სქემატური გამოსახულებით (ტაბ. I/5). ცალკე ჯგუფს ქმნიან ჩიბუხები, რომლებიც შროშანის ყვავილის ტიპისაა (ტაბ.I/5,8,9,12). მათი ტანი გაფორმებულია ვერტიკალური კანელურებით ან დახრილი, მჭიდროდ განლაგებული ხაზებისგან შედგენილი ბადისებრი ორნამენტით. აქვთ გარეთ გადაშლილი პირი. ზოგიერთის ნიმუშების პირი ჭდეული მსუბუქი წერტილების სარტყლითაა შემკული (ტაბ.I/6).

თიხის ჩიბუხებს ძირითადად ისლამურ სამყაროს უკავშირებენ. მათი უმეტესობა ისეთ ადგილებშია მოპოვებული, რომლებიც ხანგრძლივი დროით ეპყრა ირან-ოსმალეთს [*არჩვაძე, 1978: 11-131; ჩხაიძე, 1982:114-128*]. კლიმატურმა და კულტურულმა განსხვავებებმა ევროპასა და აღმოსავლეთს შორის გამოიწვია ორი განსხვავებული ტიპის ჩიბუხების დამზადება - ევროპულის და აღმოსავლურის. ცხელმა ჰავამ ახლო აღმოსავლეთში წარმოქმნა და უპირატესობა მიაანიჭა ე.წ. „ცივ მოწევას“, თამბაქოს კვამლის ცივად შესუნთქვას, ხოლო ცივი ამინდის ევროპის ქვეყნებში, მწვევლები უპირატესობას „ცხელ კვამლს“ ანიჭებდნენ. ამ საკითხის

ტექნიკური გადაწყვეტა იყო აღმოსავლეთის ქვეყნებში და მათ შორის ოსმალეთის იმპერიაში ჩიბუხების დამზადებისას, მილის სამ ნაწილად დაყოფა. უფრო გრძელი ღერო მოწვევის დროს ცივი იყო, ვიდრე ის მწვევლამდე მიაღწევდა და ხშირად სველი აბრეშუმში იყო გამოყენებული ღეროს დასაფარად და მისი სიგრძილის შესანარჩუნებლად *[Dekkel, 2008: 114]*.

არსებითად ოსმალური წარმომავლობის აღიარება გახდა საფუძველი ქართულ ისტორიოგრაფიაში დამკვიდრებული აზრის, რომ საქართველოში მათი შემოტანის თარიღი XVI ს-ით უნდა განისაზღვროს *[არჩვაძე, 1978: 11-131; ჩხაიძე, 1982:114-128]*. მაგრამ, უახლესი გამოკვლევებით მტკიცდება, რომ XVI ს-ში საქართველოში თურქული ჩიბუხების შემოტანა პრაქტიკულად შეუძლებელი იყო, რადგან არც წერილობით და არც არქეოლოგიური მონაცემებით XVII ს-ის ბოლო წლებამდე მათი დამზადება თურქეთშიც არ დასტურდება *[თავაძეშვილი, 2009:167-168]*.

როგორც ცნობილია ჩიბუხები ოსმალეთის იმპერიის ტერიტორიაზე XVII ს-ის დასაწყისში დასავლეთ აფრიკიდან გავრცელდა, კონკრეტულად კი ეგვიპტიდან. მეცნიერები ვარაუდობენ რომ ეს უნდა მომხდარიყო 1605 წელს. თუმცა მკვლევართა ერთი ნაწილი 1599 წელს ასახელებს *[Robinson...,1985: 87]*. თავდაპირველად მისი გამოყენება სხვადასხვა მიზეზების გამო მკაცრად იყო აკრძალული. ხალხი მალე გახდა დამოკიდებული თამბაქოს მოწევაზე, ამიტომ უკვე 1612 წ სულთან აჰმედ I-მა მის გამოყენებაზე მკაცრი შეზღუდვები დააწესა, ხოლო 1633 წელს მურად IV-მ (1623-1640 წწ) მოწევა საერთოდ აკრძალა. მოწევაზე კონტროლი კიდევ უფრო გამკაცრდა. თამბაქოს მომხმარებელი სასტიკად ისჯებოდა, რადგანაც მწვევლების უყურადღებობის გამო გახშირდა ხანძრები. მიუხედავად ამისა, თამბაქოს მოხმარება მაინც გრძელდებოდა. განსაკუთრებით კი „ყავის სახლებში“ სადაც საზოგადოება იკრიბებოდა, საუბრობდნენ სხვადასხვა თემებზე მიირთმევდნენ ყავას და ყავასთან ერთად ეწეოდნენ თამბაქოს. 1646 წელს იბრაიმ I (1640-1648 წწ) თამბაქოს მოწევაზე აკრძალვები გააუქმა, რადგან მის გავრცელებაში ეკონომიკური შემოსავლების წყარო დაინახა. მალე თამბაქოს მოწევის მავნე ჩვევამ სწრაფად მოიკიდა ფეხი მთელს ოსმალეთის იმპერიის საზოგადოებაში. ქალებიც და მამაკაცებიც აქტიურად მოიხმარდნენ თამბაქოს, თუმცა იმ განსხვავებით რომ, თუ მამაკაცებისათვის ნებადართული იყო მოწევა საზოგადოებრივი თავშეყრის ადგილებში, ქალებისთვის მოწევა მხოლოდ სახლებში ან აბანოებში შეიძლებოდა.

ასე რომ ოსმალეთის იმპერიაში უკვე ჩიბუხების საკუთარი წარმოება XVII ს-ში დაიწყო და მისი წარმოების ცენტრები მრავალ ქალაქში გაიხსნა: სტამბოლში, სივასში, კაისერში, კონიაში, დიარბაქირში, იზნიკში, ქუთაჰიაში, ედირნეში, მარდინში და აშ *[Vroom, 2005:173-174; www.academia.edu/AnnadeVincenz:101; Baram, 2002: 151]*.

რ. რობინსონისა და ჯ. ჰეისის აზრით, რომელსაც მხარს უჭერს მკვლევართა უმრავლესობა, ყველაზე ადრეული თურქული ჩიბუხები დამზადებულია თეთრი

და რუხი ფერის თიხისაგან იმდრონდელი ევროპული მოდის, კერძოდ ჰოლანდიელი და ინგლისელი ხელოსნების მიერ დამზადებული თიხის ჩიბუხების გავლენით. უფრო მეტიც, თურქი ხელოსნები ცდილობდნენ ჩიბუხები დაემზადებინათ ისეთივე ვიწრო და გრძელი ფორმის, როგორებიც იყო ევროპული *[Robinson..., 1985: 153; Hayes, 1980: 4-5; Тыцаз, 2016: 39]*. ეს ჩიბუხები როგორც წესი, XVII ს-ის ბოლო ათწლეულით თარიღდება. თავდაპირველად ჯ. ჰეისი ვარაუდობდა, რომ მათი დამზადება შესაძლოა ცოტათი უფრო ადრეული - XVII ს შუახანების ყოფილიყო, მაგრამ 1980 წელს სტამბულში, სარაჩანეს რაიონში ჩატარებული არქეოლოგიური გათხრების შედეგებზე დაყრდნობით, მივიდა იმ დასკვნამდე, რომ პირველი ჩიბუხები ოსმალეთის იმპერიაში დამზადდა XVII ს-ის ბოლოსა და XVIII ს-ის დასაწყისში *[Hayes, 1980: 4-5]*.

XVIII საუკუნეში თეთრი და რუხკეციანი ჩიბუხები უკვე, ყავისფერკეციანებმა შეცვალა. თავდაპირველად, XVIII ს-ის პირველ ნახევარში ისინი თანაარსებობდნენ, მაგრამ, უკვე XVIII ს-ის მეორე ნახევრიდან მთელს ოსმალეთის იმპერიის ტერიტორიაზე ყავისფერკეციანი ჩიბუხები ვრცელდება და XX ს-ის დასაწყისამდე წამყვან ადგილს იკავებს, ვიდრე იგი სიგარამ და სიგარეტმა არ შეავიწროვა *[Тыцаз, 2016: 39; Robinson..., 1985: 149-20]*.

აღნიშნული ნაწარმის საქართველოში შემოტანის რეალურ თარიღად, თურქეთის პოლიტიკური და ეკონომიკური ვითარების, აგრეთვე სხვა ფაქტორების (თამბაქოს სიძვირე, სხვადასხვა სახის აკრძალვები) გათვალისწინებით პროფ. გ. თავამაიშვილს XVII ს-ის I ნახევრის ბოლო ათწლეული მიაჩნია *[თავამაიშვილი, 2009: 167-168]*. ჩვენ სავსებით ვიზიარებთ ამ მოსაზრებას, როგორც ზემოთ აღინიშნა, ჩიბუხების დამზადება ოსმალეთის იმპერიაში მხოლოდ XVII ს-დან იწყება. გარდა ამისა, გონიოს ციხის კულტურულ ფენებზე დაყრდნობით თუ ვიმსჯელებთ ჩიბუხები, გვიანი შუასაუკუნეების სხვა მასალებთან ერთად (ფაიფური, ფაიანსი, სადა თუ მოჭიქული კერამიკა, ლითონის ნაწარმი და ა.შ.) გვხვდება XVII-XVIII სს-ით დათარიღებულ კულტურულ ფენებში *[ქამადაძე, 2016: 134-138]*.

აჭარის ტერიტორიაზე გონიოს ციხის გარდა ჩიბუხები აღმოჩენილია ბათუმისა *[კახიძე..., 1989: 122-124; თავამაიშვილი, 2009: 166-170]* და პეტრა-ციხისძირის ციხეებზე *[ინაიშვილი, 1974: 130-137]*, მცირე რაოდენობით მოპოვებულია აჭარისწყლის ხეობის შუასაუკუნეების ძეგლებზეც *[მამულაძე, 1993: 70-72]*. ასევე გვარას, ზენდიდისა და ხიხანის ციხეებზე *[ხალვაში..2017: 68-109; მინდორაშვილი, 2015: 145]*.

გვიანი შუა საუკუნეების საქართველოს ძეგლებზე თიხის ჩიბუხები გვხვდება: თბილისში, გორში, ყარაღაჯში, მცხეთაში, რუსთავში, გრემში, გუდარეხში, დმანისში, ნადარბაზევში, თელავში, იყალთოში; ქვემო ქართლის ნასოფლარებზე - რკინის წყალი, ძველი ბოგვი, ფოლადაური; სამხრეთ და დასავლეთ საქართველოში: ახალქალაქი, ახალციხე, ვარძია, ვანის ქვაბები, ქუთაისი, წაქვინჯა

[არჩვაძე, 1978:119-129; ჯანდიერი, 1974: 60-62; ჩიკოძე, 1979: 119; მინდორაშვილი, 2009: 58; ისაკაძე, 2006: 127].

ისინი ყველგან ძირითადად XVII-XVIII სს-ით თარიღდება.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა:

არჩვაძე, 1978: – არჩვაძე თ., აღმოსავლეთ საქართველოს გვიან ფეოდალური ხანის მოუქიქავი თიხის ნაწარმი// ფეოდალური საქართველოს არქეოლოგიური ძეგლები, III, 11-131. თბილისი,

ვენატაშვილი 1959: - ბერი ვენატაშვილი., ახალი ქართლის ცხოვრება// ქართლის ცხოვრება, ტექსტი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით დადგენილია სიმონ ყაუხჩიშვილის მიერ. II, 326-442. თბილისი,

ბატონიშვილი 1973: - ვახუშტი ბატონიშვილი., აღწერა სამეფოსა საქართველოსა// ქართლის ცხოვრება, თბილისი,

თავამაიშვილი, 2009: - თავამაიშვილი გ., გვიანი შუასაუკუნეების არქეოლოგიური მასალა ბათუმის ციხიდან// საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის „ბათუმი: წარსული და თანამედროვეობა“ მასალები, 166-170. ბათუმი,

ინაიშვილი, 1974: - ინაიშვილი ა., პეტრა-ციხისძირში 1962-1965 წლებში ჩატარებული გათხრების შედეგები// სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ძეგლები IV, 102-153. თბილისი,

ისაკაძე, 2006: - ისაკაძე რ., ქუთაისი XV-XVIII სს-ში, არქეოლოგიური მასალებისა და წერილობითი წყაროების მიხედვით. დისერტაცია. ქუთაისი,

კასტელი 1976: - დონ კრისტოფორო დე კასტელი., ცნობები და აღბოძრები საქართველოს შესახებ, ტექსტი გაშიფრა, თარგმნა, გამოკვლევა და კომენტარები დაურთო ბეჟან გიორგაძემ. თბილისი,

კახიძე...,1989: - კახიძე ა., ხახუტაიშვილი დ., მასალები ბათუმის ძველი ისტორიისთვის// სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ძეგლები XVIII. თბილისი,

მინდორაშვილი, 2009: - მინდორაშვილი დ., არქეოლოგიური გათხრები ძველ თბილისში. თბილისი,

მინდორაშვილი, 2015: - მინდორაშვილი დ., ხიხანის ციხეზე 2013 წელს ჩატარებული გათხრების ანგარიში// აჭარა, წარსული და თანამედროვეობა II, 132-183. ბათუმი,

მამულაძე, 1993: - მამულაძე შ., აჭარისწყლის ხეობის შუასაუკუნეების არქეოლოგიური ძეგლები. ბათუმი,

ქამადაძე, 2016: - ქამადაძე კ. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველო (აჭარა) გვიან შუასაუკუნეებში წერილობითი წყაროებისა და არქეოლოგიური მასალების მიხედვით). დისერტაცია. ბათუმი,

შარდენი 1975: - შარდენი ჟ., მოგზაურობა სპარსეთსა და აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებში, ფრანგულიდან თარგმნა, გამოკვლევა და კომენტარები დაურთო მ. მგალობლიშვილმა. თბილისი,

ჩელები 1971: - ჩელები ე., მოგზაურობის წიგნი, ნაკვეთი I, თურქულიდან თარგმნა, კომენტარები და გამოკვლევა დაურთო გ. ფუთურიძემ. თბილისი,

- ჩიკოძე, 1979:** - ჩიკოძე ც., ქალაქი თელავი. თბილისი,
- ჩხაიძე, 1982:** - ჩხაიძე ლ., გვიან ფეოდალური ხანის კერამიკული ნაწარმის ერთი სახეობა გონიოდან// სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ძეგლები XI, 114-127. ბათუმი,
- ხალვაში..., 2017:** - ხალვაში მ, მამულაძე შ, მინდორაშვილი დ., არქეოლოგიური გათხრები ზენდიდში// ბათუმის არქეოლოგიური მუზეუმის შრომები, 68-109, ბათუმი,
- ჯანდიერი, 1974:** - ჯანდიერი ე., ჯავახეთის ახალქალაქი გვიან ფეოდალურ ხანაში// ფეოდალური საქართველოს არქეოლოგიური ძეგლები II, 49-67. თბილისი,
- Гусач, 2016:** - Гусач И., Курительные трубки из раскопок Османской крепости Азак. Азов,
- Baram, 2002:** - Baram U., Entangled Objects from the Palestinian Past, Archaeological Perspectives for the Ottoman Period, 1500–1900// A Historical Archaeology of the Ottoman Empire Edited by Uzi Baram and Lynda Carroll. 137-159. New York, Boston, Dordrecht, London, Moscow,
- Dekkel, 2008:** - Dekkel A., The Ottoman Clay Pipes// Paneas: Volume II, small find other studies. vassilios tzaferis and shoshana Israeli, Israel Antiquities Authority. 113-164. Jerusalem,
- Hayes, 1980:** - Hayes J.W., Turkish clay pipes: a provisional typology// the archaeology of the clay tobacco pipe, IV, Europe Oxford: BAR IS. Vol, 92.
- Robinson..., 1985:** - Robinson G.W., Rebecca W, Tobacco pipes of the Atenian Agora// Hesperia 54 (2). 149-203,
- Vroom, 2005:** - Vroom J., Bizantine to modern pottery in the Aegean (7th to 20th Century). Bijleveld,
- Vincenz:** - Vincenzo A., Porcelain and Ceramic Vessels of the Ottoman Period from the Ancient Police Station in Jaffa, Israel (www.academia.edu/AnnadeVincenz)

Kakhaber Kamadadze (Batumi, Georgia)

Tobacco Pipes from Gonio Fort

Summary

Clay pipes are found in significantly large numbers during the archaeological excavations on the territory of Gonio fort.

The shape and ornamentation of the pipes are diverse. Most part of them is placed in mould and decorated with notched geometric or plant ornaments. Some of them are coated with brown or red clay substance. Some stamped samples are also met. According to the shape pipes resemble opened flowers, bells, funnels, discs, cones, etc. as a rule, the joint places of pipe bodies and stems are separated by distinct notched or dotted lines. According to earthen they can be divided into red, reddish, grey and white earthen items.

Clay pipes are mainly related to the Islamic world. Majority of them are revealed in such places that were ruled by the Ottomans or Persians for a long time. Actually, the recognition of their Ottoman origin became the background for the opinion established in the Georgian historiography that the date of their introduction to Georgia should be determined as the 16th century. However, recent research shows that it was practically impossible to introduce Ottoman pipes to Georgia until the 16th century for their production is not confirmed in Ottoman Empire not until the end of the 16th century either with written or with archaeological data. The real date of their introduction to Georgia is the last decade of the first half of the 17th century, with taking into consideration political and economic as well as other factors: high price of tobacco, different types of prohibitions, etc.

Clay pipes are found on the following late medieval monuments of Georgia: Tbilisi, Gori, Karaghaji, Mtskheta, Rustavi, Gremi, Gudarekhi, Dmanisi, Nadarbazevi, Telavi, Ikalto; in the ancient sites of Kvemo Kartli – Rkinis Tskali, Dzveli Bogvi, Poladauri; in southern and western Georgia: Akhalkalaki, Akhaltsikhe, Vardzia, Vani caves, Kutaisi, Tsakvinja. They can be found in certain numbers on Batumi and Petra-Tsikhisdziri fortresses. Clay pipes are found in small numbers on the medieval monuments of the Ajaristskali gorge as well. They are mostly found in the finds of the Zendidi fortress. Two fragments are found on the Khikhani fortress territory too.

They are dated everywhere to the 17th-18th centuries.

ტაბულები:

I

პირველი სამხედრო მინისტრი გრიგოლ ლორთქიფანიძე

აბსტრაქტი: წარმოდგენილი მოხსენება ეხება პირველი დამოუკიდებელი საქართველოს (1918-1921წწ.) სამხედრო მინისტრს გრიგოლ ლორთქიფანიძეს. მის მოღვაწეობას როგორც დამოუკიდებელი რესპუბლიკის პერიოდში, ასევე როდესაც საქართველოს მთავრობა წავიდა ემიგრაციაში და თვითონ მარტო დარჩა არსებულ რეჟიმთან.

გრიგოლ ლორთქიფანიძის ღვაწლი საქართველოს დამოუკიდებლობისა და ტერიტორიული მთლიანობის საქმეში დიდია. ის იყო ერთადერთი ქართველი პოლიტიკური მოაზროვნე ერის ღირსებისა და თავმოყვარეობის დაცვის საქმეში, მისი საბრძოლო იარაღი, მოქნილ ინტელექტთან ერთად, ნათელი პატრიოტული აზრი იყო. ეს მიუღებელი აღმოჩნდა ბოლშევიკებისათვის და მას მძიმე განაჩენი გამოუტანეს.

საკვანძო სიტყვები: პირველი სამხედრო მინისტრი, „ჟოზე მირიელაზე“, გიორგი მაზნიაშვილი, ქეზიმ ბეი

Key words: The first minister, Joze Mariela, Giorgi Mazniashvili, Kezim Bey

XX საუკუნე ფრიად მნიშვნელოვანია კაცობრიობის ისტორიისთვის. მით უმეტეს ისეთი ქვეყნისთვის, როგორც საქართველოა. საქართველომ, რომელმაც მეოცე საუკუნის 20-იან წლების დასაწყისში დაკარგა დამოუკიდებლობა. დამუკიდებლობის არსებობის წლებში დიდია ღვაწლი იმ ადამიანისა, რომელმაც თავისი თავი სამსხვერპლოზე მიიტანა, იცხოვრა იმ მძიმე ცხოვრებით, რასაც კომუნისტურ ბოლშევიკური რეჟიმი ანხორციელებდა.

ჩვენი სასაუბრო თემა ეხება პირველი რესპუბლიკის პირველ სამხედრო მინისტრს გრიგოლ ლორთქიფანიძეს. იმ ქვეყნის სამხედრო მინისტრს, რომელმაც ჯერ კიდევ არ იყო დასრულებული პირველი მსოფლიო ომი და მიიღო ნანატრი დამოუკიდებლობა.

ჩვენი სუბიექტური აზრით დამუკიდებელი სახელმწიფო ეს არის ახლად ფეხადგმული ბავშვი. ახლადფეხადგმული ბავშვი ცდილობს გადადგას მყარად ნაბიჯები, რომ არ დაეცეს. დამუკიდებელი სახელმწიფოც ხომ ცდილობს გაატაროს ღირსეული საშინაო, საგარეო, ეკონომიკური თუ დიპლომატიური პოლიტიკა.

მით უმეტეს უფრო მნიშვნელოვანია სახელმწიფოს სამხედრო განვითარება. დიახ ჩვენს ქვეყნას, სწორედ მაშინ მოუხდა ბრძოლა რუსეთის თუ ოსმალეთის წინააღმდეგ, როდესაც ქვეყნის დამოუკიდებლობის დღეები დათვლილი იყო. ამ პერიოდისთვის დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა (და არამარტო საომარი ოპერაციის დროს) ქვეყნის სამხედრო განვითარებას. და თუ როგორი სამხედრო მინისტრი ჰყავდა საქართველოს პირველ რესპუბლიკას. ამას ქვემოთ შევხებით.

1921 წლის 24 თებერვალს მთავარსარდალმა გიორგი კვინიტაძემ ნოე ჟორდანიასთან შეთანხმებით თბილისის დატოვების გადაწყვეტილება მიიღო. ჯარის უკან დახევის პარალელურად, ევაკუაცია სახელისუფლებო სტრუქტურებსაც შეეხო.

დედაქალაქიდან გახიზნულმა მთავრობამ და დეპუტატებმა რამდენიმე დღე ქუთაისში დაჰყვეს. აქ გამართული დამფუძნებელი კრების სხდომაზე გამოსული ნოე რამიშვილი ირწმუნებოდა, სამიოდე თვეში ისევ დედაქალაქში ვიქნებითო. სპირიდონ კედიას რამიშვილისთვის მიუგია: „ღმერთმა გვარგუნა ეს ჩვენი დამოუკიდებლობა ისე, რომ თქვენ არამეტო იბრძოლეთ და სისხლი დაჰღვარეთ ამისათვის, პირიქით, წინააღმდეგნიც კი იყავით; ქვეყნის დასაცავად ჯარი არ შეჰქმენით, პარტიის მცველად კი გვარდია გაიჩინეთ და ახლა ლაპარაკობთ თბილისში დაბრუნებაზე. სამი და ექვსი თვე კი არა, იქნება ბევრი ასეული თვეებიც გავიდეს, რომ ჩვენი ქვეყნის თავისუფლება ვეღარ ვნახოთო.“

ქუთაისში მყოფი ხელისუფლება ჯერ კიდევ ოპტიმისტურად იყო განწყობილი, არ კარგავდა იმედს და მოსახლეობასაც სიმხნევისა და აგრესორთან საბრძოლველად მობილიზებისაკენ მოუწოდებდა.

მოლაპარაკება 1921 წლის 17-18 მარტს ქუთაისში გაიმართა. საქართველოს ხელისუფლებას მთავრობის თავმჯდომარის მოადგილე და სამხედრო მინისტრი გრიგოლ ლორთქიფანიძე წარმოადგენდა, რევკომის რწმუნებული კი მამია ორახელაშვილი იყო. შეხვედრას საბჭოთა რუსეთის სახელით აბელ ენუქიძე უძღვებოდა. მიღწეული შეთანხმების საფუძველზე მხარეებმა შეწყვიტეს საომარი მოქმედება *[ჯანელიძე, 2018: 337]*.

ქართული ჯარის შენაერთებმა გიორგი მაზნიაშვილის მეთაურობით წითელი არმიის დაუხმარებლად თურქები ბათუმიდან განდევნეს. ეს იყო საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დროშით მოპოვებული უკანასკნელი გამარჯვება.

სპირიდონ კედიას მეუღლე, სოფიო ჩიჯავაძე-კედია, რომელიც ასევე მომსწრე და თვითმხილველი იყო სოციალ-დემოკრატიული მთავრობის საქართველოში მოღვაწეობის ბოლო დღეებისა, კიდევ უფრო აკონკრეტებს: „ბათუმში სპირიდონთან მოვიდნენ ქართველი მხედრები სუსლიკა ანდრონიკაშვილი, ჩრდილელი, ორი გვარდიელი, სხვების გვარი არ მახსოვს, ესენი აპირებდნენ მთავრობის დატუსაღებას და ზოგიერთის მოსპობასაც კი. სპირიდონმა ეს ხალხი გააჩერა: „ჩვენთვის ტერორი მისაღები არ არის, დაე, წავიდნენ ცოცხლები სადაც უნდათო“ *[ჯანელიძე, 2018: 339]*

ნოე ჟორდანიას მემუარების საპასუხოდ გამოცემულ ბროშურაში საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის უკანასკნელი მთავარსარდალი გიორგი კვინიტაძე აღნიშნავს: „ჩემთან მოვიდნენ ოფიცრები და პოლიტიკური მოღვაწენი და მკითხეს, როგორ შევხედავ იმას, თუ ისინი დაიჭერენ მთავრობას. ვუპასუხე მოკლედ: გადაივლით ჩემს გვამზე.“

თურქეთის არმიის სარდალმა ქიზიმ ბეიმ მუსლიმანი ქართველობის გადაბირება მოინდომა და მემედ აბაშიძისგან პასუხიც მიიღო (1921 წლის მარტი-- --მინიშნება მ. ქებაძის): - ჩვენ, ქართველები დედა საქართველოსთან ვართ მიერთებული, მაგაზე არც იოცნებოთო! გაცოფებულმა ქიზიმ ბეიმ შიმშილობითა და ომებით დასუსტებულ ბათუმს შეუტია და ყველა სტრატეგიული პუნქტი დაიკავა. თუმცა ხელი არ უხლია საქართველოს მთავრობისთვის, რომელიც პორტში გემ "ჟოზე მირიელაზე" იდგა და წასასვლელად ემზადებოდა... გამწარებულმა გენერალმა მაზნიაშვილმა გასაქცევად გამზადებულ მთავრობას სულ გამყიდველები ეძახა და "მკვდარი და ცოცხალი" დაახურა თავზე, - მხდალებო, ვირთხებო, გამყიდველებო... სამი წელიწადი კბილით ეჭირა საქართველო და მზად იყო ბრძოლას გარიდებული მთავრობაც დაეგლიჯა. ჯარიც აღარ ჰყავდა - დაშლილი, ბრძოლაში სანახევროდ გაწყვეტილი, მშიერი გვარდია შინ მიეშურებოდა. ეს საბედისწერო წამი იყო და ის მოწამებრივმა კადრმა დააგვირგვინა - იმ დღეს ბათუმის სანაპიროდან დაინახეს, როგორ ჩამოვიდა "ჟოზე მირიელას" ტრაპიდან კაცი, რომელსაც ორი პატარა ხელში ჰყავდა აყვანილი. გვერდით კი ცოლი მოჰყვებოდა ბარგით. ის კაცი დამოუკიდებელი საქართველოს პირველი სამხედრო მინისტრი გრიგოლ ლორთქიფანიძე იყო/<http://www.kvirispalitra.ge/specialurad-saitistvis/2099-mitsis-dardi-qarthvels-samareshi-miaqvs.html?add=1> საბჭოთა სახელმწიფო თავგანწირვით ფხეკდა ისტორიიდან ამ დღეების გმირებს] ... ეს სახელი და გვარი კომუნისტური რეჟიმის გამო ტაბუ დადებული იყო.

გრიგოლ ლორთქიფანიძის ღვაწლი საქართველოს დამოუკიდებლობისა და ტერიტორიული მთლიანობის საქმეში დიდია. ის იყო ერთადერთი ქართველი პოლიტიკური მოაზროვნე ერის ღირსებისა და თავმოყვარეობის დაცვის საქმეში, მისი საბრძოლო იარაღი, მოქნილ ინტელექტთან ერთად, ნათელი პატრიოტული აზრი იყო. ამას ჩვენ ქვემოთ მისი წერილებიდან გავიგებთ.

1921 წლის მარტში გემიდან ჩამოდის კაცი, რომელმაც ძალიან კარგად იცის მის სამშობლოში დაბრუნებას რა შედეგი მოჰყვება. მიუხედავად ამ ყველაფრისა, გრიგოლ ლორთქიფანიძემ მთელი თავისი საქმიანობით მტკიცედ გაუძლო იმ მძიმე პირობებს, რა პირობებშიც აღმოჩნდა ის საქართველოში (მას შემდეგ რაც, მან გემი დატოვა და საქართველოში დარჩენა გადაწყვიტა). მისი ასეთი ქმედება ნამდვილად იყო გმირობის ტოლფასი, რადგან ის ერთადერთი ადამიანი იყო, რომელმაც ემიგრაციაში ყოფნას საკუთარ ქვეყანაში ტანჯვა ამჯობინა (ეს მძიმე ტანჯვა თან სდევს მთელ მის ბიოგრაფიას). მან ძალიან კარგად იცოდა, რომ საკუთარ სამშობლოში რა ბედი ეწვეოდა. მით უმეტეს უფრო მძიმე იქნებოდა მისთვის,

როგორც ყოფილი სამხედრო მინისტრისთვის ბოლშევიკურ საქართველოში ცხოვრება. ცხოვრება შემდგომ 30-იანი წლების საქართველოში. დიახ, სწორადაც რომ გრიგოლ ლორთქიფანიძემ ღირსეული ნაბიჯი გადადგა და არ წავიდა ემიგრაციაში და საკუთარი საქციელით, (ეს ჩვენი შეხედულებაა) დაიცვა ქვეყნის თუ გაქცეული მთავრობის ნაბიჯები. ჩვენ ძალიან კარგად ვიცით ასეთი გონების და ინტელექტის ადამიანებს რას უმზადებდნენ ბოლშევიკები. ამ მხრივ არც გრიგოლ ლორთქიფანიძე დაინდეს.

გრიგოლ ლორთქიფანიძეს კი ბოლშევიკებისკენ აღარც გაუხედავს და ბრძოლიდან პირდაპირ ვანში, სოფელ ისრითში წავიდა... ვაზის გასაშენებლად [http://www.opentext.org.ge/თეიმურაზ_ლორთქიფანიძე/]. თავად მიხედეს, დაიჭირეს და ჯერ ვანის ციხეში ჩასვეს, შემდეგ - ქუთაისის, შემდეგ - მეტეხის, იქედან კი სუზდალის ციხისკენ გაუყენეს გზას. იქ დაწერა "ფიქრები საქართველოზე" [*ლორთქიფანიძე, 1995:25-28*], რის გამოც 1937 წელს დახვრიტეს. თუმცა წერილები გადარჩა და მას გრიგოლ ლორთქიფანიძის ოჯახი მაღავდა XX საუკუნის 90-იან წლებამდე. მისი წერილებიც ბრძოლის ველი იყო - სტალინისთვის ძეხორციელს არ გაუბედავს ის, რასაც გრიგოლ ლორთქიფანიძე უბედავდა:

"რომის ტრიუმფებში მონაწილეობდა საგანგებო მონა, რომელიც გამარჯვებულს შეახსენებდა შეცდომებს და ბედის ცვალებადობას... დღეს თქვენ ტრიუმფატორი ხართ, მაგრამ მე არ ვდგავარ რა ტრიუმფატორის ეტლის სატერფალზე, მაინც მივცემ ჩემს თავს უფლებას, რომ შევიტანო დისონანსი იმ ხოტბა-დიდების ქოროში, რომელიც თავს გახვევიათ...

ღრმად პატივცემულო იოსებ ბესარიონის ძეგ...

საქართველოს ბედი უკუღმა შემოიბრუნდა. საბჭოთა-თურქეთის შეთანხმებისა და შინა გამიჯვნის შედეგად საბჭოთა საქართველოს თავისი ტერიტორიის სულ ცოტა მეხუთედი ჩამოეჭრა, აქედან უმეტესი ნაწილი თურქეთს ერგო... მან არდაგანისა და ართვინის ოლქებთან ერთად ახალციხის, მტკვრის ხეობისა და აჭარის კარის გასაღებიც, ფოცხოვის რაიონიც მიიღო. არათუ დაკმაყოფილდა აზერბაიჯანის პრეტენზიები ზაქათალის ოლქის ზოგიერთ ნაწილზე, არამედ მთელი ოლქი გადაელოცა აზერბაიჯანს. ამას ზედ დაერთო კახეთში ურიქთარის ველის ზოლი, ყარაიაზის ველის ნახევარზე მეტი დავით-გარეჯის რაიონითურთ. ეგებ შირაქის ველიც მთავრად ხონჩით მის უდიდებულესობას აზერბაიჯანს ან პირდაპირ შეუერთოთ მას მთელ აღმოსავლეთ კახეთთან ერთად! მომძე აზერბაიჯანმა ზაქათალაში ფუძეებიდან აჰყარა ინგილო ქართველები და განა მხოლოდ აზერბაიჯანმა, ყველა საბჭოთა რესპუბლიკებიდან მთლიანად ან ნაწილობრივ გამორეკეს ქართველები. მაგალითად, ალაქირიდან (ჩრდილოეთ ოსეთი), სოჭის, ტუაფსეს რაიონებიდან და ასე შემდეგ. რევოლუციის შემდეგ არაერთ ქართველს არ მიეცა მომძე საბჭოთა რესპუბლიკებში დასახლების საშუალება. თუმცა, დიდის რიხითა და ზარ-ზეიმით განაცხადეს, რომ უკვე გადაწყვეტილია სოჭის რაიონში პირველი ათი ათასი უმიწაწყლო ქართველის გლეხის ჩასახლების საკითხი.

სამაგიეროდ, სხვა მიწებით მდიდარი რესპუბლიკებიდან ხალხის მცირემიწიან საქართველოში ჩამოსახლება დღემდე გრძელდება...

საბჭოების თავმჯდომარემ ბუდუ მდივანმა საბჭოების პირველ ყრილობაზე თქვენი თანდასწრებით ომახიანად განაცხადა, საბჭოთა საქართველოს საზღვრების აქტებს წაუკითხავად ვაწერდი ხელსო. ჰოდა ჩამოგვეჭრა ტერიტორია რაჭაში მამისონის უღელტეხილი, სამხრეთ ოსეთის მიწები... ასე უსწორდებით საქართველოს. მან საბჭოთა კავშირის ტერიტორიაზე ერთადერთმა მიიღო ევროპის სახელმწიფოთა სრული ფაქტობრივი და იურიდიული აღიარება, რადგანაც ის მეფის რუსეთის დამარცხებისა და რევოლუციის გამარჯვების ნიადაგზე აღმოცენებული სახელმწიფო იმპროვიზაცია კი არ გახლავთ, არამედ ერი (თუმცა ნაგვემ-ნაჩეხი), ვინც ათასწლეულებში გამოატარა თავისი რაობა, კულტურა და სახელმწიფოებრიობა" [<https://www.kvirispalitra.ge/specialurad-saitistvis/>].

დიახ, ეს ძალიან ხმამაღალი ნათქვამი იყო დიდი ბელადისთვის. და ამ უკანასკლნელმაც თავის მსახვრალი ხელი არ დააკლო გრიგოლ ლორთქიფანიძეს.

აი, ამ წერილმა გაუწყვიტა მოთმინების ძაფი სტალინს და... უსაფლავოდ დატოვა გრიგოლ ლორთქიფანიძე, მაგრამ დარჩა ისევ ციხიდან გამოგზავნილი წერილი შვილებისთვის: "თუ ვინიცობაა, არ ველირსო სამშობლო მიწის გულში ჩასვენებას, მე ავირჩევდი დავფლულიყავი არა იქ, სადაც მე დავიბადე, არცა ჩვენს ძვირფასსა და სანუკვარ ტფილისში, არამედ იმ მხარეში, სადაც დაიბადა და დაირწა ქართველი ხალხის კულტურის აკვანი... მესხეთის რომელიმე ნაწილში... სადაც მომავალში იქნება და უნდა იქნეს დიდი გზაჯვარედინი, როდესაც თავისუფალი, აღორძინებული, ფრთაგაშლილი ჩვენი სამშობლო გაიყვანს დიდ რკინიგზებს ქუთაისიდან არტან-ერუშეთზე და ბათუმი-ქედა-ხულო-ბერნარამდე და ბორჯომ-ჯავახეთისკენ. ეცადეთ, რაც შეიძლება მეტი თანამგრძნობი იპოვოთ ამ საქმეში. თუ შესაძლებელი იქნება ჩემი წამოსვენება სამშობლოში, დამფალით დაახლოებით ახალციხის ან მის რაიონში, იმავე ბერნართან ახლოს..."

ყოველი ზემოთთქმული გვიჩვენებს, რომ გრიგოლ ლორთქიფანიძეს ძალიან საღად უჭრიდა გონება, რომ ასე მკაცრად შეებრძოლა იოსებ ბესარიონეიჩს. მანაც კარგად დაინახა მისი გონებრივი შესაძლებლობები და არ დაინდო ღირსეული ქართველი.

გრიგოლ ლორთქიფანიძის ღვაწლი საქართველოს დამოუკიდებლობისა და ტერიტორიული მთლიანობის საქმეში დიდია. აქ ჩვენ შეგვიძლია მოვიტანოთ მაგალითი მისი დაკითხვიდან: "მე უკვე ვხვდები 56 წლის. თუ თქვენ ამ დღეს ცდილობთ ჩააქროთ ჩემი სიცხობცხლე, ამით აზრს ვერ შემაცვლევინებთ. ჩემი ფიქრები ჩემს ხალხს ეკუთვნის, ჩემი სული კი--ზეციურ სამყაროს. მოვა დრო და ჩემს გზას გაგრძელებენ ის ადამიანები, რომელთათვისაც საქართველო საფიცარია" [მუმლაძე, 2010: 45-58].

20-იან წლებში რუსეთში გადაასახლეს. გრ. ლორთქიფანიძე 1937 ჩეკას ჯურღმულებში გარდაიცვალა [„გრიგოლ ლორთქიფანიძე“].

„საქართველო არ უნდა გაიჭყლიტოს. როგორც კოზაკი დიდი აქლემების ორთაბრძოლაში. მან თავისი გზა უნდა იპოვოს“ (გრ. ლორთქიფანიძის ანდერძი) *[მუმლაძე, 2010]*. გრიგოლ ლორთქიფანიძის ეს სიტყვები დღეს პირდაპირი გამოძახილია ჩვენი ქვეყნისთვის. XXI საუკუნეში საქართველო უნდა იყოს ერთიანი და დამოუკიდებელი სახელმწიფო, ისეთი სახელმწიფო რისთვისაც იბრძოდა ჩვენი სასიქადულო მოღვაწე.

P.S. დღეს საკმაოდ რთული ვითარება რუსეთ-საქართველოს შორის. 20% ოკუპირებულია. შეიცვალნენ პიროვნებები, პრობლემები იგივე დარჩა . . . ისტორია მეორდება.

გამოყენებული ლიტერატურა:

- ლორთქიფანიძე, 1995:** – ლორთქიფანიძე გრ., ფიქრები საქართველოზე, თბილისი,
მუმლაძე, 2010: – მუმლაძე ტ., განაჩენი (გრიგოლ ლორთქიფანიძე), თბილისი,
ჯანელიძე, 2018: – ჯანელიძე ო., საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ისტორიის ნარკვევები, თბილისი,
„გრიგოლ ლორთქიფანიძე“: – „გრიგოლ ლორთქიფანიძე“, მასალა ვიკიპედიიდან — თავისუფალი ენციკლოპედია, ინტერნეტ-მისამართი: [http://ka.wikipedia.org/wiki/გრიგოლ ლორთქიფანიძე](http://ka.wikipedia.org/wiki/გრიგოლ_ლორთქიფანიძე)
ერაძე, 2010: – ეთერ ერაძე, „საბჭოთა სახელმწიფო თავგანწირვით ფხვკდა ისტორიიდან ამ დღეების გმირებს“, ინტერნეტ-მისამართი: <http://www.kvirispalitra.ge/specialurad-saitistvis/2099-mitsis-dardi-qarthvels-samareshi-miaqvs.html?add=1>
<http://www.opentext.org.ge/index.php?m=12&y=2011&art=3932>;

Grigol Lortkipanidze, First Minister of Defense

Summary

XX century is very significant for the history of humankind and it is even more so for a country like Georgia. Georgia is the country that lost its independence in the early twenties of XX century. The years of the independence saw the huge state activity of the person who sacrificed himself for his motherland and underwent the communist Bolshevik regime and then lived through Stalin's age and its consequences.

Qizim Bey, the Commander of the Turkish army was keen on having Muslim Georgians on his side. Yet, he got a proper response from Memed Abashidze in March of 1921 which ran as follows: "We, Georgians are bound to Georgia-our motherland! Do not even dream about that!"

Furious Qizim Bey attacked the city of Batumi that was devastated by wars and starvation and conquered all the vital positions. However, he did not go near the Georgian Government that was aboard the ship Joze Mariela, ready to depart...Giorgi Mazniashvili, a military general who was awfully upset by this fact called the departing government traitors and other bad names...he had been maintaining his post and army with all his spirit and strength and was ready to literally tear off the government that was leaving the battle site to survive. His army could no longer be called a proper army; exhausted, starving military men were retreating. This was a fatal instance and it was crowned by an act worth of a martyr: that day the people in Batumi port saw a man landing from Joze Mariela with two infants in his arms, followed by his wife who was carrying luggage. That man was Grigol Lortkioanidze, the first Minister of Defense of Independent Georgia. His name was a taboo during the Communist regime.

Grigol Lortkipanidze's contribution is immense for the cause of Georgia's independence and territorial integrity. He was the sole Georgian political thinker in the matter of protecting national dignity and honor. He fought not only with his remarkable intellect but also with his clear and patriotic state of mind. His letters to Stalin and to his own family are proofs for it.

In March of 1921 a man is landing from the ship who knows only too well what his homecoming will result in. Nonetheless, Grigol Lortkipanidze withstood all the hardships he was destined to face because of his political activities. His conduct amounted to heroism. For he alone chose being unhappy in his own country over being better-off in emigration. This heady grief accompanies all his life.

Repressions of the 30ies of XX century took the life of the first Minister of Defense of the First Republic.

ბათუმის განაშენიანებისა და ადმინისტრაციულ- ტერიტორიული მოწყობის ისტორიიდან (საარქივო მასალების მიხედვით)

აბსტრაქტი: საარქივო მასალების მიხედვით ბათუმის განაშენიანებისა და ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული მოწყობის შესახებ ჩნდება არაერთი მნიშვნელოვანი საკითხი. მათ შორის საგულისხმოა შავი ზღვის სანაპირო ზოლის გამაგრება, 1925-1926 წ.წ. ბათუმისა და ჭოროხის მაზრების გაერთიანების საფუძველზე ბათუმის ტერიტორიული საზღვრების გაფართოვება, რომელიც მოიცავდა ყოროლისწყალსა და ყუბა-წყალს შუა არსებული მიწის ნაკვეთს, ასევე ბარცხანის დასახლებას. დაიწყო ქალაქის ქუჩების სახელწოდებათა შეცვლა. ამასთან, ქალაქის კეთილმოწყობისა და განაშენიანების მიზნით დაიგეგმა საზღვარგარეთიდან სპეციალისტების მოწვევა, აეროდრომების აგება ანგისასა და სტეფანოვკაში.

1921 წლიდან ქალაქში რამდენიმე სამკითხველო გაიხსნა, ასევე დაარსდა მხარეთმცოდნეობითი ბიურო, დაიგეგმა თეატრისა და ოპერის თეატრის დაარსება.

1923 წლიდან საბჭოთა ხელისუფლების მიერ საეკლესიო ცხოვრებაში უხეში ჩარევის შედეგად დაიწყო ჯვრისწერის აკრძალვა და სამოქალაქო ქორწინების რეგისტრაციისათვის ბათუმში მმაჩის ბიურო გაიხსნა.

საკვანძო სიტყვები: ქალაქის საზღვრები, სამკითხველოები, აეროდრომი, თეატრი, კინო, მმაჩის ბიურო.

Key words: City borders, Libraries, Aerodromes, Theater, Cinema, Civil registration bureau.

აჭარის გასაბჭოების შემდეგ საბჭოთა ხელისუფლებამ თავისი საქმიანობა აქტიურად წარმართა ძალაუფლების განმტკიცებისა და დამკვიდრებისათვის. ამ მიმართებით გატარებულ ღონისძიებათა ნუსხაში საკმაოდ კარგადაა დაცული ბათუმის ისტორიული წარსულის ამსახველი უმნიშვნელოვანესი მასალები. მათი ძირითადი ნაწილი დაცულია აჭარის ცენტრალურ საარქივო განყოფილებაში, რომელიც აჭარის არქივის განყოფილების სახით 1923 წლის 11 აპრილის ბრძანების საფუძველზე დაარსდა [<http://adjara.gov.ge/uploads>; ფუტყარაძე, 2015].

1925-1927 წწ. შემუშავდა ბათუმის განვითარების დეტალური სქემა [*ქსე, 1981:448*], რის საფუძველზეც დაიწყო ცვლილებების გატარება საქალაქო ცხოვ-

რებაში. საბჭოთა ხელისუფლების მიერ განხორციელებული ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული ღონისძიებების შედეგად, 1930 წლისათვის აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაში ოთხი რაიონის გარდა ერთადერთ ქალაქს ბათუმში წარმოადგენდა *[სდსინ, IV, 2012:66]*. ბათუმის, როგორც საპორტო ქალაქის მნიშვნელობა ძალზედ დიდი იყო. ხელისუფლებამ მიიღო გადაწყვეტილება შავი ზღვის სანაპირო ზოლის გასამაგრებლად, რათა საზღვაო ქალაქი დაეცვა ბუნებრივი კატაკლიზმებისაგან *[აცა, ფ. რ-4, ან. 1, ს. 426]*. უმთავრესი ქვეყნის თავდაცვისუნარიანობისა და უსაფრთხოების განმტკიცების საქმე იყო. სწორედ ამიტომ, 1923 წ. დღის წესრიგში დადგა ჰიპოდრომის მშენებლობის საკითხი, რომლის პროექტით სასაზღვრო მხარეში გათვალისწინებული იყო მძლავრი სამხედრო ბაზის მოწყობა *[აცა, ფ. რ-4, ან. 1, ს. 56, ფურც. 128-129]*. ამ მიზნით, XX ს. 20-იანი წლებიდან, გადაწყდა სამხედრო უწყებისათვის მიწების გადაცემა და აეროდრომების აგება ანგისის, ურეხისა და სტეფანოვკის ტერიტორიებზე *[აცა, ფ. რ-4, ან. 1, ს. 399]*. სპეციალურმა კომისიამ ადგილის შემოწმების შემდეგ გარდაუვალად ჩათვალა აღნიშნულ ტერიტორიაზე მიწისქვეშა არხების გაყვანა *[აცა, ფ. რ-4, ან. 1, ს. 501, ფურც. 89-90]*. მიწების ძირითადი ნაწილი კერძო პირთა საკუთრებაში იყო. ამის გამო იმთავითვე გადაწყდა მიწების კოლექტიურ მეურნეობებზე გადაცემა, გარკვეული ნაწილის გადაცვლა, ხოლო ადგილობრივ მოსახლეობასთან კონფრონტაციის აცილების მიზნით, დანარჩენი ნაწილის სამოვრებად დატოვება, რის გამოც აეროპორტის ტერიტორია შეუღობავი უნდა დარჩენილიყო *[აცა, ფ. რ-4, ან. 1, ს. 501, ფურც. 13-87]*.

XX ს. 20-იანი წლებიდან ბათუმის დემოგრაფიული, რელიგიური ვითარების ცვლილება და ქალაქის სამეურნეო პროფილის ფორმირება სწრაფად მიმდინარეობდა. ნავთობგადამამუშავებელი ქარხნის ექსპლოატაციაში სრულად შესვლის შემდეგ სტიმული მიეცა უმუშევართა დიდი არმიის მოდინებას როგორც აჭარის სოფლებიდან, ისე სხვადასხვა ქალაქიდანაც *[აცა, ფ. რ-4, ან. 1, ს. 189, ფურც. 68]*. საფუთო გადასახადების შემოღებით ბიუჯეტის მკვეთრმა მატებამ, დღის წესრიგში დააყენა ქალაქში ბინათმშენებლობის განვითარების საქმეც *[აცა, ფ. რ-4, ან. 1, ს. 189, ფურც. 176]*.

აღნიშნული ვითარებიდან გამომდინარე თანდათან დაიწყო ქ. ბათუმის ადმინისტრაციული საზღვრების გაფართოვება. 1925 წ. მოხდა ბარცხანის თემის ორთაბათუმიდან გასვლა და ქ. ბათუმისა და მისი მაზრის აღმასკომისთვის მდინარე ყოროლისწყალსა და ყუბა-წყალს შუა მიწის ნაკვეთის მიკუთვნება *[აცა, ფ. რ-4, ან. 1, ს. 99, ფურც. 10, 42; აცა, ფ. რ-4, ან. 1, ს. 238, ფურც. 17]*. 1926 წ. ბათუმისა და ჭოროხის მაზრების გაერთიანების საფუძველზე კი ქ. ბათუმს შემოუერთდა ჭოროხის მხარის მთელი რიგი ტერიტორიები *[აცა, ფ. რ-4, ან. 1, ს. 184, ფურც. 4.]*. ეს პროცესი შემდგომშიც გაგრძელდა და სასაზღვრო მიწები გონიოშიც გამოიყო *[აცა, ფ. რ-4, ან. 1, ს. 501, ფურც. 89-90]*. მალევე დღის წესრიგში დადგა მდ. ჭოროხზე ხიდის აგების საკითხიც *[აცა, ფ. რ-4, ან. 1, ს. 426]*.

ბათუმში უცხოელ მოგზაურთა თუ სპეციალისტთა ინტენსიური მიმოსვლის შედეგად არაერთი სასტუმრო ფუნქციონირებდა: „ნოე“, „კოლხიდა“, „მოსკოვი“, „პალასი“ და სხვ. ქალაქის მნიშვნელობის ზრდიდან გამომდინარე კეთილმოწყობისა და განაშენიანების მიზნით დაიგეგმა საზღვარგარეთიდან სპეციალისტების მოწვევა [აცა, ფ. რ-4, ან. 1, ს. 189, ფურც. 177].

საბჭოური იდეოლოგიის საფუძველზე დაიწყო ქალაქის ქუჩების სახელწოდებათა შეცვლა. ასე მაგალითად, დღის წესრიგში დაისვა ჭაობსა და ლიმან მელესთვის ი. ჯულაშვილის (სტალინის) სახელის მინიჭება [აცა, ფ. რ-4, ან. 1, ს. 72]. საბჭოთა ხელისუფლებამ თავისი იდეოლოგიის განსამტკიცებლად კარგად გამოიყენა ქალაქის მოსახლეობის მზარდი ინტერესი კულტურულ-საგანმანათლებლო დაწესებულებათა დაარსების თაობაზე. ჯერ კიდევ 1921 წლის 27 მაისიდან ოქტომბრის თვემდე, ბათუმში ფუნქციონირებდა 5 სამკითხველო: სამკითხველო № 1 მარინსკის ქუჩაზე, სამკითხველო № 2 ქალაქის ცენტრში-ბულვარში, სამკითხველო № 3 და ზღვასთან ახლოს მდებარე სამკითხველო № 5, შესაბამისად პეტროგრადის (ახლ. ჭავჭავაძის) ქუჩის № 84 და № 14/15-ში, ხოლო სამკითხველო № 4 ლენინის ქუჩა № 16-ში [აცა, ფ. პ-1, ან. 1, ს. 77, ფურც. 72-74]. საარქივო მასალები ნათელს ჰფენს მკითხველთა რაოდენობისა და მათი ეროვნული შემადგენლობის ყოველთვიურ დინამიკასაც. ირკვევა, რომ სამკითხველოებში ყველაზე მოთხოვნადი იყო გაზეთები: „ნოვოსტი ბათუმი“ (ქართულ და რუსულ ენებზე), „კომუნისტი“ (ქართულ, რუსულ და ბერძნულ ენებზე), „პრავდა გრუზიი“, „პრავდა“, „იზვესტია“, „ტრუდი“, „კრასნი მასტერი“, „კავკაზი“. ჩანს, რომ მცირე რაოდენობით გამოდიოდა თურქულენოვანი გაზეთიც [აცა, ფ. პ-1, ან. 1, ს. 77, ფურც. 89].

აჭარის ისტორიისა და კულტურული მემკვიდრეობის შესწავლაში განსაკუთრებული მნიშვნელობის მოვლენა იყო მხარეთმცოდნეობითი ბიუროს დაარსება [აცა, ფ. პ-2, ან. 1, ს. 840, ფურც. 40].

ქალაქის კულტურული განვითარებისათვის დიდი ყურადღება მიექცა თეატრალური ცხოვრების საკითხს. მართალია, 20-იანი წლებიდან ბათუმში ცალცალკე მოქმედებდა ქალთა და მამაკაცთა კლუბები [აცა, პ-1, ან. 1, ს. 77], 1923 წლიდან ქართული და რუსული დრამატული საზოგადოებები, თუმცა ქალაქის საზოგადოებისათვის ეს საკმარისი არ აღმოჩნდა. სწორედ ამიტომ დაიგეგმა თეატრისა და ოპერის თეატრის გახსნა [აცა, ფ. რ-4, ან. 1, ს. 56, ფურც. 166-170], რაც დიდხანს გაჭიანურდა. 1932 წ. შეიქმნა „აჭარის სექცია“ თეატრის ადგილობრივი კადრების მოსამზადებლად [სდსინ, 2012:565-566], 1933 წ. კი გადაწყდა ახალი თეატრის აშენება. ამ მიზნით შემუშავდა გეგმა და 15 სექტემბერს სპეციალურად საქმის მოსაგვარებლად ინჟინერი ჟირო მოსკოვში მიავლინეს [აცა, ფ. რ-4, ან. 1, ს. 426, ფურც. 1-2]. მშენებლობას სათავეში ჩაუდგა სობოლვეი, მამასახლისად კი სტანკევიჩი დაინიშნა. საარქივო მასალებით ჩანს, რომ თეატრის მშენებლობაში ქართველები - მაჩხელიანი და ნადარეიშვილიც მონაწილეობდნენ [აცა, ფ. პ-4, ან.

1, ს. 184, ფურც. 12]. თეატრის მშენებლობის დასრულება ნავარაუდევია იყო 1934 წლისთვის [აგა, ფ. რ-4, ან. 1, ს. 426, ფურც. 6, 8], თუმცა განახლებული შენობა საზეიმო ვითარებაში მოგვიანებით, 1937 წლის 18 მარტს, გაიხსნა [<https://georgiantravelguide.com>].

საგულისხმოა, რომ აღნიშნულ პერიოდში საბჭოთა ხელისუფლება განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებდა საბჭოური იდეოლოგიის პროპაგანდას უცხოელ მეზღვაურთა შორის. მათთან შეხვედრები ძირითადად ინტერკლუბში (სასტუმრო „კოლხიდას“ შენობა) ან გემზე ხდებოდა. ამ მიზანს ემსახურებოდა არაერთი ღონისძიება: 22 უფასო ექსკურსია, საუბრები საბჭოურ ხუთწლედებზე, ანტიიმპერიალისტურ ლიგასთან თანამშრომლობაზე და ა.შ. ირკვევა, რომ ინტერკლუბის სივრცის ზრდა და ინსტრუქტორთა რიცხვის მატება უწინარესად იტალიურ და ანგლო-საქსურ სექტორებში მუშაობის შესუსტებით იყო გამოწვეული [აგა, ფ. პ-1, ან. 1, ს. 1038, ფურც. 2].

ანტირელიგიური პოლიტიკის აგრესიული კურსის გამოვლენას წარმოადგენდა 1923 წლიდან ჯვრისწერის აკრძალვა. მალე სამოქალაქო ქორწინების რეგისტრაციისათვის ბათუმში მმაჩის ბიურო გაიხსნა. ასევე, ფუნქციონირება დაიწყო ცენტრალურმა სტატისტიკურმა ბიურომაც [აგა, ფ. პ-1, ან. 1, ს. 119, ფურც. 60].

ამრიგად, ქ. ბათუმის განაშენიანებისა და ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული მოწყობისათვის სათანადო ღონისძიებები საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების პირველსავე წლებში შემუშავდა. იგი ითვალისწინებდა ქალაქის სამრეწველო პოტენციალის სრულად ათვისებას, მუშათა კლასის დასაქმებას, საბჭოთა იდეოლოგიის სწრაფად და ეფექტურად გავრცელებას არა მარტო ადგილობრივ მოსახლეობაში, არამედ უცხოელ მეზღვაურებსა და მოგზაურებს შორისაც.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა:

აგა, ფ. რ-4, ან. 1, ს. 426 – აჭარის ცენტრალური არქივი, ფონდი რ-4, ანაწერი 1, საქმე №426

აგა, ფ. რ-4, ან. 1, ს. 56 – აჭარის ცენტრალური არქივი, ფონდი რ-4, ან.1, საქმე №56

აგა, ფ. რ-4, ან. 1, ს. 72 – აჭარის ცენტრალური არქივი, ფონდი რ-4, ან.1, საქმე №72

აგა, ფ. რ-4, ან. 1, ს. 99 – აჭარის ცენტრალური არქივი, ფონდი რ-4, ან.1, საქმე №99

აგა, ფ. რ-4, ან. 1, ს. 238 – აჭარის ცენტრალური არქივი, ფონდი რ-4, ან.1, საქმე №238

აგა, ფ. რ-4, ან. 1, ს. 399 – აჭარის ცენტრალური არქივი, ფონდი რ-4, ან.1, საქმე №399

აგა, ფ. რ-4, ან. 1, ს. 501 – აჭარის ცენტრალური არქივი, ფონდი რ-4, ან.1, საქმე №501

აგა, ფ. რ-4, ან. 1, ს. 426 – აჭარის ცენტრალური არქივი, ფონდი რ-4, ან.1, საქმე №426

აგა, ფ. პ-1, ან.1, ს. 77 – აჭარის ცენტრალური არქივი, ფონდი პ-1, ან.1, საქმე №77

აგა, ფ. პ-1, ან. 1, ს. 119 – აჭარის ცენტრალური არქივი, ფონდი პ-1, ან.1, საქმე №119

აგა, ფ. პ-1, ან. 1, ს. 1038 – აჭარის ცენტრალური არქივი, ფონდი პ-1, ან.1, საქმე №1038

აგა, ფ. პ-2, ან. 1, ს. 840 – აჭარის ცენტრალური არქივი, ფონდი პ-2, ან.1, საქმე №840

აცა, ფ. პ-4, ან. 1, ს. 184 – აჭარის ცენტრალური არქივი, ფონდი პ-4, ან.1, საქმე №189
კომახიძე, 2010: – თეიმურაზ კომახიძე. წ. I. აჭარის ენციკლოპედიური ცნობარი.
ბათუმი.

სდსინ, 2012: – სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები – აჭარა, IV,
ბათუმი, 2012

ფუტყარაძე, 2015: – აჭარის საარქივო სამმართველო, ბათუმი, 2015

<https://georgiantravelguide.com/ka/batumis-dramatuli-teatri>

<http://adjara.gov.ge/uploads/Docs/7619bcf18d2b43ada35d162b1af1.pdf>

Naila Chelebadze (Batumi, Georgia)

About the history of cultivation and arrangement of Batumi area (according to the archive materials)

Summary

According to archival materials, since 1921 the Soviet authorities have been eager to consolidate public farming. The changing demographic, religious situation of Batumi and the formation of the economic profile of the city were taking place rapidly. It turns out that specialists from abroad were invited in order to plan the improvement and development of Batumi.

Expansion of the territorial borders of Batumi started in the 20's. Since 1925 the transition from Bartskhana to Ortabatumi took place, but in 1926 on the basis of unification of Batumi and Chorokhi mazras. The land between the river Korolistkali and Kuba-water was transferred to Batumi.

On the basis of Soviet ideology, the street names started to change. The construction of airfields in Angisa and Stepanovka was planned. Since 1921, several reading rooms have been opened in the city to raise cultural and educational levels, so a Lore bureaus has been established, the opening of a theater and an opera house was planned.

In 1923, as a result of gross interference in church life by the Soviet authorities, the crucifixion was banned and the civil marriage bureau was opened in Batumi for the registration of civil marriage.

Propaganda of Soviet ideology was actively carried out in the Batumi Inter-Club.

შტორმული ტალღების ზემოქმედებისას ზღვისპირა ქალაქების სანიაღვრე წყალარინების სისტემების ეფექტური ორგანიზაციის საპროექტო პირობებში

აბსტრაქტი: სისტემური მიდგომის გამოყენებით ნაშრომში კომპლექსურად გადაწყვეტილია რთული ძნელადფორმალური საინჟინრო ამოცანა: შტორმული ტალღების ზემოქმედების პირობებში ზღვისპირა ქალაქების (ქ. ბათუმი, ქ. ფოთი და ა.შ.) სანიაღვრე წყალარინების სისტემის საშუალებით ტერიტორიებიდან ფორმირებული დაბინძურებული ზედაპირული წყლის შეკრება - გაყვანის, გაწმენდისა და ჩაშვების ეფექტური ორგანიზაცია და შემუშავებულია სანაპირო ზოლიდან დისტანციურად ღუზებზე განთავსებული ახალი ტიპის შტორმშემარბილებელი სისტემის მოცურავე-მოტივტივე ჰიდროტექნიკურ ნაგებობათა კომპლექსის „ნეგატიურ ფაქტორთა ეკოლოგიურ ველში“ ქმედების ეფექტურობის დადგენის ექსპერტული მეთოდოლოგია.

საკვანძო სიტყვები: შტორმული ტალღები, ზღვისპირა ქალაქები, სანიაღვრე წყალარინების სისტემა, ახალი ტიპის მოცურავე-მოტივტივე ტალღაშემარბილებელ ჰიდროტექნიკურ ნაგებობათა კომპლექსი, ექსპერტული შეფასების მეთოდოლოგია, „ნეგატიური ეკოლოგიურ ველში“ ნაგებობათა ქმედების ეფექტურობის დადგენა.

Key words: Storm waves, Seaside towns, Drainage systems, new type of swimmer-floating hydro technical complex, Expert evaluation methodology, Determination of the effectiveness of buildings in the "negative ecological field".

1. შტორმული ტალღები და სანიაღვრე წყალარინების სისტემების ეფექტური ორგანიზაცია ქ. ბათუმის პირობებში

შტორმული ტალღების ზემოქმედების პირობებში საქართველოს ზღვისპირა ქალაქების (ქ. ბათუმი, ქ. ფოთი და სხვ.) ინფრასტრუქტურის ინჟინრული კეთილმოწყობა მნიშვნელოვანი პრობლემაა (როგორც საპროექტო, ასევე საექსპლუატაციო ეტაპზე განსახორციელებლად). შესაბამისად საჭიროა სანიაღვრე წყალ-

რინების სისტემის ეფექტური ორგანიზაცია - ქალაქის წყალშემკრები ტერიტორიებიდან ფორმირებული დაბინძურებული ზედაპირული წყლის შეკრება - გაყვანის, გაწმენდისა და ჩაშვების მიზნით, რომელიც უნდა სრულდებოდეს ქალაქ-მშენებლობისა და სანიტარულ-ჰიგიენური ნორმებისა და წესების ძირეული მოთხოვნების შესაბამისად.

აღნიშნულ კონტექსტში საკითხი განსაკუთრებული აქტუალურია და მისი გადაწყვეტა კი მნიშვნელოვანი საქართველოს (ქ. ბათუმი, ქ. ფოთი და სხვა) ზღვისპირა ქალაქებისთვის (და არა მარტო საქართველოს ზღვისპირა ქალაქებისთვის).

საკითხის სპეციფიკურობა განპირობებულია აღნიშნული ქალაქების როგორც რელიეფური განთავსების, ასევე შავი ზღვის შტორმული ტალღების ზემოქმედების არსებობის გამო. შტორმული ტალღები პერიოდულად ეწინააღმდეგება ჩამშვებ კოლექტორებში მოდინებულ ნაკადებს, რითაც სანიღვრე სისტემის კოლექტორების ნორმალური ფუნქციონირება ფერხდება: აღინიშნება ქალაქის ტერიტორიების მნიშვნელოვანი დატბორვა, მატერიალური ზიანი, ტრანსპორტის ფუნქციონირების შეფერხება და სხვა. ამას ისიც ემატება, რომ ზღვაში დაბინძურებული ზედაპირული ჩანადენის გაუწმენდავად ჩაშვება, თუ ის აღემატება ზღვრულად დასაშვებ კონცენტრაციის (ზდვ) დონეს, შეუქცევადად იწვევს მიმდებარე სანაპირო ზოლის შეღვდის აკვატორიის წყლის „კრიზისულ ეკოლოგიურ დაბინძურებას“. აღნიშნული მდგომარეობა ძირითადად განპირობებულია, ნალექების მოსვლის შედეგად, დაბინძურებული ქუჩების, მოედნების და სხვა ტერიტორიების ჩამორეცხვით. დამაბინძურებელ ინგრედიენტების წყაროს შეადგენს: მანქანების გამონაბოლქვიდან წარმოქმნილი ნავთობპროდუქტების ნარჩენები, ზედაპირულად აქტიური ნივთიერებები (ზან), რკინა და სხვა ტოქსიკური ინგრედიენტები და შეწონილი ნაწილაკები, რომლებიც ხშირად ზდვ-ას კონცენტრაციებს აღემატება. ვინაიდან უმრავლეს ქალაქებში ზღვის სანაპირო ზოლები საბანაო-გამაჯანსაღებელ რეკრეაციულ დანიშნულების როლს ასრულებს (განსაკუთრებით ინტენსიური ტურისტული სეზონის პერიოდში), ადვილი წარმოსადგენია დაბინძურების მავნეობა და ნეგატიური გავლენა ადამიანის ჯანმრთელობაზე.

ექსპლუატაციის პროცესში სანიაღვრე წყალარინების სისტემის ნორმალური ფუნქციონირების უზრუნველსაყოფად (რაც ქალაქის სანიაღვრე წყალარინების სამსახურის ძირეული მოვალეობაა) სისტემატურად უნდა სრულდებოდეს სანიაღვრე წყალარინების სისტემის და შემდგენი ელემენტების შემოვლითი პროფილაქტიკური დათვალიერება -სათვალთვალო-საკონტროლო ჭების, კოლექტორების და სხვა ქსელური მოწყობილობების საექსპლუატაციო მდგომარეობის გამართულობის შემოწმება. ამასთან სისტემატურად უნდა სრულდებოდეს „შემჩინეული“ ჭების და კოლექტორების მონაკვეთების ლამისა და სხვა ნაგვისაგან გაწმენდა.

ექსპლუატაციის პროცესში აგრეთვე განსაკუთრებულ სირთულეს ქმნის ქალაქის განთავსების რელიეფური პირობებიც, რაც სატუმბო სადგურების მოწყობასთანაა დაკავშირებული. ამ შემთხვევაში, საკითხის დარეგულირების მოტივით, სატუმბო სადგურებით მიწოდებული წყალი შეიძლება დაგროვდეს ე.წ. ტბორ-საღებურებში (წყლის პირველადი მექანიკური გაწმენდის მიზნით) და აქედან ჩაიშვას ზღვაში. ამასთან ეფექტური იქნება სანიაღვრე კოლექტორების ჩაშვების ადგილებში, ნაპირიდან დისტანციურად 80-100 მ-ზე, ზღვის შეღწევაში ღუზებზე ჩაბმული სპეციალური ტიპის მოტივტივე-მოცურავე ტალღაშემარბილებელ ჰიდროტექნიკური ნაგებობების კომპლექსის განთავსება. ადნოშნული კომპლექსი ზედაპირული ჩანადენის ჩაშვებას უზრუნველყოფს ზღვის შტორმული ღელვის პირობებში *[ციხელაშვილი და სხვ., 2012; ფრანგიშვილი და სხვ., 2010]*. ქალაქების სანიაღვრე კანალიზაციის სისტემის დაპროექტებისას (ან რეაბილიტაცია-განახლების ამოცანის გადაწყვეტის დროს) გათვალისწინებულ უნდა იყოს ქალაქშენებლობისა და სანიკარულ-ჰიგიენური მოთხოვნების შემდეგი ნორმები, კერძოდ:

✓ - თანამედროვე მოთხოვნების შესაბამისად ქალაქის ტერიტორიებიდან ფორმირებული ზედაპირული ჩანადენი, წყალსატევში ჩაშვებამდე, გაწმენდილ უნდა იქნას. შესაბამის ბუნებისდაცვით სასახურთან შეთანხმებით გაუწმენდავად შეიძლება მხოლოდ მცირე ტერიტორიებიდან (0,2 კმ² ფართიდან და ტყე-პარკებიდან) მიღებული ჩანადენის ჩაშვება;

✓- რეკომენდებულია წყალარინების სრული განცალკევებული სისტემის გამოყენება, რომლის დროსაც წყალგამყოფი საკანის საშუალებით ქუჩების, მოედნების და სხვათა ნარეცხი წყლის პირველი პორცია მიემართება გამწმენდ სადგურში. შემდეგ პერიოდში შედარებით სუფთა წყლის ნამატი ხარჯი გაუწმენდავად ჩაიშვება წყალსატევში. ასეთი სისტემა კომპლექსურად ითვალისწინებს ცალ-ცალკე სანიაღვრე და სამეურნეო-საყოფაცხოვრებო ქსელების და შესაბამისად გამწმენდი სადგურის ეფექტურ მუშაობას;

✓- ქალაქების კაპიტალური განაშენიანებისთვის მოთხოვნილი სანიტარულ-ჰიგიენური ნორმების თანახმად რეკომენდებულია დახურული სახის სანიაღვრე წყალარინების სისტემის მოწყობა.

2. ახალი ტიპის შტორმშემარბილებელი სისტემის მოცურავე-მოტივტივე ჰიდროტექნიკურ ნაგებობათა კომპლექსის „ნეგატიურ ეკოლოგიურ ველში“ ქმედების ეფექტურობის დადგენის ექსპერტული მეთოდიკა

შტორმშემარბილებელი სისტემის ჰიდროტექნიკურ ნაგებობათა კომპლექსის ფუნქციონირების ხარისხის ვარიანტების შეფასების ამ ეტაპზე მისი დაფინანსების შესაძლებლობანი: აღებული სესხის პროცენტი, გადასახადები, გრანტები, სუფსიდიები და სხვა არ არის გამოკვეთილი და შესაბამისად გათვალისწინებული. ამიტომ წარმოდგენილ მეთოდიკაში დაფინანსების აღნიშნული ფაქტორები ვარიანტების რენტაბელობის განსაზღვრისას მხედველობაში არ მიიღება.

წარმოდგენილი გარემოს ეკოლოგიური ანალიზი ემყარება “არამკაფიო” სახის საანალიზო აპრიორული ინფორმაციის დამუშავებას [Цихелашვილი, 1997: 264], ამიტომ შემუშავებული საპროექტო ვარიანტებიდან განსახორციელებელი ეფექტური შტორმშემარბილებელი სისტემის შემადგენელი ჰიდროტექნიკურ ნაგებობათა კასკადის ერთიანი კომპლექსის შერჩევის მიზნით მისაღები გადაწყვეტილებების მიღება ხდება სტოქასტიკური განუსაზღვრელობისა და ექსპერტული სუბიექტურ-ხარისხობრივი მსჯელობების ფონზე. შედეგად უშუალოდ ექსპერტის მიერ მიღებული გადაწყვეტილებების საფუძველზე ყალიბდება საკვლევი “ეკოლოგიური გარემოს” ფაქტორთა ველის სიტუაციურად გენერირებულ პირობებში მისაღები ესა თუ ის ვარიანტი.

ამ მიზნით შემოთავაზებულ იქნა ექსპერტული შეფასების მეთოდოლოგია, რომლის თანახმად ეკოლოგიური ანალიზი, კონკრეტულ შემთხვევაში, უნდა მოიცავდეს საკვლევი “ეკოლოგიური გარემოს” ფაქტორთა ველის სიტუაციურად გენერირებულ პირობებში განსახილველად წარმოდგენილი შტორმშემარბილებელი სისტემის შემადგენელ სხვადასხვა სახის ჰიდროტექნიკურ ნაგებობათა კომპლექსის ვარიანტულ განხილვას. ეს კი საშუალებას მოგვცემს განისაზღვროს აღებული კომპლექსის ფუნქციონირების ხარისხი ცალკეული მადომინირებული ნეგატიური ფაქტორის ზემოქმედების ველში მისი ყოფა-ქცევის შესაბამისად - პირობითად მოკლე, საშუალო და გრძელი ტალღების დამყარების პირობებში.E

გარემოს „ეკოლოგიური ველის“ მახასიათებელი ფაქტორებია: 1) ნაგებობების მიერ შტორმული ტალღების შერბილების ეფექტი: მოკლე, საშუალო და გრძელი ტალღების ზემოქმედების შემთხვევაში; 2) სანაპირო ზოლის დატბორვა მაქსიმალური სიმაღლის ტალღებით (შავი ზღვის პირობებში მაქსიმალური სიმაღლის ტალღა ბოფორტის სკალით - 5,5-7,5 მ “ანუ 7-8 ბალია, რომელიც “ძლიერი” და “ძალიან ძლიერი” - 13,9-20,7 მ/წმ ან 17,2-20,7 მ/წმ სიჩქარის ქარის შემთხვევაში ფორმირდება. რაც, შეესაბამება შავ ზღვაზე მრავალწლიური სტატისტიკური დაკვირვებების საანგარიშო მაქსიმალური ტალღის სიმაღლეს - 6 მ; 3) შტორმიან ამინდებში ქალაქის ტერიტორიების პერიოდული დატბორვა სანიაღვრე წყალარინების სისტემის ფუნქციონირების შეფერხებით; 4) სანაპირო ზოლების წარეცხვა; 5) საბანაო-სარეკრეაციო კომფორტისა პირობების გაუარესება.

ექსპერტული შეფასებების საწარმოებლად გამოიყენებულ იქნა ჰარინგტონის ხარისხობრივ-სუბიექტური სახის უგანზომილებო სკალა [3] მოცემული შემდეგი ცვალებდობის გრადაციებში: $D=[0-0,4]$ - “ცუდი”; $D=[0,4-0,7]$ - “საშუალო”; $D=[0,7-1,0]$ - “კარგი”. აღნიშნული სკალის გამოყენებით, ექსპერტის პროფესიონალური ცოდნის საფუძველზე, გენერირდება ცალკეულად აღებული ჰიდროტექნიკურ ნაგებობათა კომპლექსის ფუნქციონირების დიფერენციული ხარისხი - d_i საკვლევ ნეგატიურ ეკოლოგიურ ფაქტორთა ველში მისი ყოფა-ქცევის შესაბამისად: ზღვაზე დამყარებული მოკლე, საშუალო და გრძელი სიგრძის ტალღების ზემოქმედების პირობების გათვალისწინებით. შედეგად შესაძლებელი იქნება წარმოდგე-

ნილი ვარიანტებისთვის ერთიანი საანალიზო მატრიცის შედგენა, რაც საკვლევ ნაგებობათა ფუნქციონირების ხარისხის მახასიათებელი ინტეგრალური შეფასების მაჩვენებლის D_i დადგენის საშუალებას იძლევა მოცემულ ეკოლოგიურ ფაქტორთა ველში ($i=1,2,...,5$). ინტეგრირებული მაჩვენებელი განისაზღვრება ფორმულით: $D_i = (d_1 \times d_2 \times d_3 \times d_4 \times d_5)^{1/5}$. სადაც, d - ცალკეული ეკოლოგიური ფაქტორების შესაბამისი დიფერენციული შეფასებაა.

3.დასკვნა

სისტემური მიდგომის გამოყენებით ნაშრომში კომპლექსურად გადაწყვეტილია რთული მწელადფორმალისებადი საინჟინრო ამოცანა: შტორმული ტალღების ზემოქმედების პირობებში ზღვისპირა ქალაქების (ქ. ბათუმი, ქ. ფოთი და ა.შ.) სანიაღვრე წყალარინების სისტემის საშუალებით ტერიტორიებიდან ფორმირებული დაბინძურებული ზედაპირული წყლის შეკრება - გაყვანის, გაწმენდისა და ჩაშვების ეფექტური ორგანიზაცია და შემუშავებულია სანაპირო ზოლიდან დისტანციურად ღუზებზე განთავსებული ახალი ტიპის შტორმშემარბილებელი სისტემის მოცურავე-მოტივტივე ჰიდროტექნიკურ ნაგებობათა კომპლექსის „ნეგატიურ ფაქტორთა ეკოლოგიურ ველში“ ქმედების ეფექტურობის დადგენის ექსპერტული მეთოდოლოგია.

გამოყენებული ლიტერატურა:

ციხელაშვილი, 2012: – ციხელაშვილი ზ., ფრანგიშვილი ა., ჩხეიძე ნ., ბაციკაძე თ., გველესიანი თ., დოლიძე გ., საქართველოს ინტელექტუალური საკუთრების ეროვნული ცენტრი „საქპატენტის“ პატენტი P 5600, გამოგონება. მცურავი ნაპირდამცავი ნაგებობა. ძალაში შესვლის თარიღი: 2010-03-31, გაცემის თარიღი: 2012- 09-14.

ფრანგიშვილი, 2010: – ფრანგიშვილი ა., ციხელაშვილი ზ., ბაციკაძე ზ., გველესიანი თ., ჩხეიძე ნ., დოლიძე გ., მოსახლეობისა და ტურისტების კულტურული დასვენებისა და გართობისათვის განკუთვნილი კომპლექსი „დედფინი“-ს პერსპექტიული მოდელი. სამეცნიერო-ტექნიკური ჟურნალი „მშენებელი“, ISSN 1512-3936, №1(16),

Цихелашвили, 1997: –Цихелашвили З.И., Прангишвили А.И., Чхенкели Б.Дж. Основы построения интеллектуальных систем управления пространственно-временными сетевыми потоками. Под редакцией академика В.В Чавчанидзе, «Мецниереба“, Тбилиси,

Nodar Chkheidze (Batumi, Georgia)
Paata Giorgazde (Tbilisi, Georgia)
Zaur Tsikhelashvili (Tbilisi, Georgia)

**The Issue of Effective Organization of Drainage Watershed
System in Coastal Cities in the Conditions of Storm Wave
(in Batumi Example)**

Summary

In the report difficult engineering task is solved by using complex system approach: organizing and effectively cleaning polluted water surface by using drainage system of coastal cities as well as is developed methods to determine efficiency which is placed on anchors from coastal cities.

БАТУМИ В МАРШРУТАХ ХАДЖА РОССИЙСКИХ МУСУЛЬМАН: ИСТОРИЯ И СОВРЕМЕННОСТЬ

Abstract: *Хадж российских мусульман – одна из малоизученных проблем в востоковедении, которая характеризуется неравномерностью имеющихся данных по тем или иным историческим периодам, нехваткой источников – исследователям еще предстоит поиск и введение в научный оборот неизвестных или малоизвестных исторических документов. В хадже мусульман важное место занимают его маршруты. Места паломничества находятся на большом расстоянии от границ страны, преодоление этого пути верующими, особенности организации паломничества – представляют большой научный интерес для историков и антропологов. В статье на основе письменных источников и современных рассказов паломников рассматривается роль г. Батуми в маршрутах и коммуникациях российских мусульман в истории и современности, делается акцент на условиях выполнения религиозных предписаний мусульман (хаджа) в Российской империи, СССР и в современном государстве.*

Ключевые слова: *Батуми, ислам, хадж, паломничество, Мекка, Медина, Хиджаз, Северный Кавказ, Закавказье.*

Key words: *Batumi, Islam, Hajj, Pilgrimage, Mecca, Medina, Hejaz, North Caucasus, Transcaucasia.*

* * *

Феномен паломничества присутствует во всех религиях, но в исламе оно играет особую роль. Хадж – пятый и последний из столпов религии, обязательный для каждого мусульманина, если ему позволяет здоровье и финансовое положение. Паломничество в исламе удовлетворяет потребность верующих в осознании могущества своей религии, в Мекке ежегодно собирается от 2 до 5 млн. мусульман со всего мира, введен запрет на въезд не мусульман.

В исламе не существует института церкви, нет, в строгом смысле слова, и духовенства, главы религиозной общины наподобие римского папы или патриарха, поэтому собрание паломников в Мекке символизирует и воплощает мировую общину (умму) мусульман. Хадж в сознании каждого верующего – это мечта, к которой он стремится всю свою сознательную жизнь. Паломничество меняет отношение человека к вере, зачастую даже не соблюдающий обряды мусульманин, возвращается

глубоко религиозным человеком и приступает к тщательному соблюдению всех предписаний ислама.

Батуми является важнейшим культурным, экономическим и туристическим центром Грузии. Среди российских мусульман город известен в связи с хаджем. Маршрутом через Батуми пользовались паломники Российской империи, отправляющиеся в Константинополь, Суэц, Джидду и Ямбу, а затем в святыне города ислама. Путь в Мекку с пересечением Батуми существует и в настоящее время, особой популярностью он пользуется у мусульман Северного Кавказа.

Упоминания о Батуми в исторических документах, касающихся хаджа, появляются в конце XIX – начале XX вв.¹³ Портами, через которые выезжали паломники внутренней России, были Одесса и Севастополь, а для мусульман из Средней Азии и Закаспийского края – Батуми. В этот период паломничество из России в Хиджаз получает довольно широкое распространение в связи с развитием железнодорожного транспорта. По статистическим данным, в начале XX в. от 8 до 12 тысяч российских мусульман ежегодно совершали хадж¹⁴. До постройки железных дорог на восточных окраинах Российской империи паломничество осуществлялось через Персию, Афганистан и Индию. С открытием движения по Закаспийской железной дороге паломники начали менять установленный веками путь и двинулись на Красноводск, Баку и Батуми, предпочитая железнодорожные пути караванным. С 1905 г. открылось движение по Ташкентской железной дороге, соединившей Туркестан с Поволжьем и Центральной Россией.

Как пишет историк А.Т. Сибгатуллина, мусульмане Российской империи добивались до Хиджаза несколькими маршрутами:

1. по Закавказью и северной части Персии. Хадж на Кавказе был хорошо организован, подготовкой и отправкой паломников занимались «чауши» – проводники, за определенную плату они формировали группы и провожали паломнические караваны. Часть из них состояла из местных жителей, часть – из пришлых турок и арабов, пробиравшихся в пределы Российской империи нелегально. Ежегодно заблаговременно они разъезжали по деревням, всячески приглашая к хаджу. Чауши пользовались уважением, во время пути паломники повиновались им беспрекословно. Они провожали паломников через границу партиями в 70 и более человек, которые чаще всего передвигались без паспортов.

¹³ Давлетшин А.А. Отчет штабс-капитана Давлетшина о командировке в Хиджаз. СПб, 1899. С. 90; Правила перевозки на судах паломников-мусульман, направляющихся из черноморских портов в Хеджас и обратно // Ислам и мусульмане Южного Урала в историко-правовом пространстве России: Сборник законодательных актов, постановлений, распоряжений центральных и региональных органов власти и управления XX–XXI веках. Уфа, 2009. С. 22–28.

¹⁴ Сибгатуллина А.Т. Контакты турок-мусульман Российской и Османской империй на рубеже XIX–XX вв. М., 2010. С. 18–19.

2. Через Самарканд и Бухару в Афганистан на Мазари-Шариф, Кабул, Пешавар и Бомбей, а оттуда морем в Джидду или Ямбу – гавани для Мекки и Медины. Этим маршрутом активно пользовались туркестанцы. Трудность этого маршрута состояла в том, что расстояние в 1500 км из Самарканда до Пешавара нужно было преодолевать верхом на вьючном животном. Далее из Пешавара до Бомбея – поездом и оттуда морем – до Хиджаза.

3. Из портов Черного моря через Константинополь и Суэц в Джидду или Ямбу. Из всех маршрутов он был наиболее популярным и безопасным. Состоял он из нескольких направлений:

- Одесского направления. Этим маршрутом пользовалось большинство паломников из Туркестана, Поволжья и Урала.

- Севастопольского направления.

- Батумского пути, который был очень удобен и популярен среди мусульман Кавказа. При благоприятной погоде за 7-8, а при плохой за 10-12 суток пароход добирался до Стамбула. Рейсы были частые, а суда большие. Далее из Стамбула морским путем паломники отправлялись в Джидду¹⁵.

Путешествие из Севастополя или Батуми до Джидды и обратно в первом или втором классе стоило 100 рублей¹⁶. Во всех портовых городах, как в пределах России, так и других странах, через которые проходило главное паломническое движение, были агенты, встречающие прибывающих хаджи. Они размещали паломников у себя, добывали им нужные документы, организовывали закупки необходимых вещей, в то же время часто обманывали несведущих мусульман. Например, паломникам, не имевшим заграничных паспортов, мошенники продавали «старые турецкие и персидские тэскере», с которыми впоследствии возникали проблемы при прохождении пограничного контроля. Типичный случай мошенничества описан М.Э. Никольским, когда один из таких «помощников» кричит паломникам в порту: «Зачем вам брать билеты до Джебды на русских пароходах... поезжайте вы в Константинополь – там султан дает билеты даром». «Султан дает билеты даром», бежит слух среди богомольцев. Толпа верит и стремится за своими вожатыми на иностранные пароходы, которые везут до Константинополя пятьдесят – шестьдесят часов (вместо тридцати – тридцати шести) и берут с человека по пяти – шести рублей (вместо трех рублей семидесяти пяти копеек платы за билет на русском пароходе)¹⁷.

¹⁵ Сибгатуллина А.Т. Контакты тюрок-мусульман Российской и Османской империй на рубеже XIX–XX вв. М., 2010. С. 19–26.

¹⁶ Шафиков И.Ф. Путь в Мекку: будни российских паломников (конец XIX – начало XX века) // Ученые записки Казанского университета. 2014. Том 156, кн. 3. Гуманитарные науки. С. 105.

¹⁷ Там же.

Батумский путь в Мекку функционировал вплоть до Первой мировой войны и революции в России. До полного закрытия южных границ СССР в начале 1930-х гг. хадж из районов Средней Азии и Закавказья продолжался, хотя количество паломников постоянно сокращалось. Антирелигиозная политика сделала практически невозможным для большинства населения не только хадж, но и исполнение других религиозных обязанностей. Паломничество возобновилось после Великой Отечественной войны в 1945 г. уже с маршрутом из Москвы, оно было нерегулярным, количество паломников составляло не более 20 человек со всей страны и сопровождалось высоким контролем государственных органов. С 1945 по 1990 гг. в Мекке смогли побывать всего около тысячи советских граждан¹⁸.

В 1990-е гг. в Российской Федерации хадж был легализован и официально разрешен, для мусульман открылся свободный путь для поездок в Мекку с различными маршрутами, в том числе через Батуми. Наземный путь в Мекку с пересечением Батуми особой популярностью пользуется у мусульман Дагестана, Чечни, Северной Осетии, Кабардино-Балкарии, Карачаево-Черкессии и Адыгеи. Впервые им воспользовались в 2010 г. дагестанские паломники, провозгласив открытие «нового» маршрута. До 2010 г. паломники с Кавказа отправлялись в Саудовскую Аравию, проезжая транзитом через Азербайджан, Иран, Турцию, Сирию, Иорданию. В настоящее время используется другой маршрут – Грузия, Турция, Сирия, Иордания, и чаще всего наземным транспортом.

Мусульмане Российского Кавказа в своих рассказах высказывают благодарность Грузии за безвизовый режим. В своих впечатлениях они отмечают доброжелательность и гостеприимство жителей страны: «По всему маршруту нас встречали приветливо и все желали счастливого пути. Хотя наш автотранспорт был украшен зелёными флажками, и мы все были в тюбетейках и все знали, что мы едем в Хадж, никакой исламофобии не чувствовалось. Ни один полицейский не останавливал ни в одном месте. Просто приветствовали и проезжали. Кто бы и что бы ни говорил, видно, что в стране есть порядок и соблюдается закон. По нашим наблюдениям, люди живут в Грузии нормально. По дороге у нас не возникло никаких проблем: ни один подозрительный человек не подходил ни к нашим вещам на рынке, ни к автотранспорту. На всём пути, пока мы ехали через Грузию, нас ожидали приятные сюрпризы. Все старались помочь»¹⁹.

С особой благодарностью паломники отмечают работу грузинской таможенной службы. Для паломников, возвращающихся из Хаджа, самыми тяжёлыми и изматывающими бывают задержки на границах: «Больше всех своей организованностью и слаженностью работы нам запомнились Грузия и Турция. Таможенную службу и

¹⁸ Синенко С.Г. Мусульманское духовное собрание. Уфа, 2008. С. 223.

¹⁹ Арсланалиев М. В Хадж через... неизвестную нам Грузию // Islamdag.ru – Исламский образовательный портал. URL: <http://islamdag.ru/vse-ob-islame/25083> (дата обращения 30.05.2019).

полицию Грузии можно ставить в пример для других. Мы остались очень довольными, и для нас это было очень приятно <...> Мы заново открыли для себя Грузию. Она оказалась не той страной, о которой у нас складывались впечатления по материалам СМИ... Народы России и Грузии связывает тысячелетняя история, и никакие политические сложности не могут повлиять на нашу дружбу. Мы всегда были братьями, соседями – и останемся ими!» – пишет имам мечети дагестанского города Избербаш Магомед Арсланадиев²⁰.

В настоящее время, по установленной Королевством Саудовская Аравия (далее – КСА) квоте для стран с мусульманским населением – по одному мусульманину от тысячи – из России ежегодно с 2009 г. в Саудовскую Аравию массово отправляется 20500 человек. За основу берется максимально возможное число мусульман в стране – 20 миллионов. По сведениям российского Совета по Хаджу, от 3 до 4 тысяч мусульман остаются без путевок, а в действительности таковых намного больше.

Вопросы организации хаджа в РФ включены в сферу внимания государства, выработан продуктивный опыт взаимодействия Духовных управлений и органов государственной власти. При правительстве Российской Федерации с 2002 г. Действует Совет по Хаджу – незарегистрированное общественное объединение, координационный орган духовных управлений мусульман. В его работе участвуют руководители крупнейших централизованных организаций мусульман России и представители государственных органов. В 2003 г. было утверждено положение о российской Хадж-миссии. Она состоит из руководителей групп, гидов, переводчиков, врачей (всего около 200 человек) и оказывает содействие российским паломникам на территории Саудовской Аравии в сезон хаджа.

Совет по Хаджу распределяет российскую квоту внутри страны по Духовным управлениям мусульман, а те, в свою очередь, передают ее аккредитованным туроператорам. Главная роль духовных управлений в организации хаджа состоит в представлении интересов своих приходов, справедливом распределении квоты между ними, проведении организационно-разъяснительной работы среди верующих. Религиозные объединения формируют списки паломников, первоочередность предоставляется тем, кто совершает хадж впервые и людям пожилого возраста.

Основная масса паломников в России с Северного Кавказа. Если регион не покрывает выделенную квоту, из свободных мест образуется резервная квота, которая распределяется по другим духовным управлениям с большим количеством желающих. Например, в 2009 г. квота Республики Дагестан составила 6 тысяч человек, фактически съездили 12400 человек. Хадж совершается в основном народами Дагестана (они составляют 80% паломников). Татары и башкиры, составляющие 53% в

²⁰ Там же.

мусульманской общине не так активны в паломничестве²¹. Это связано с тем, что уровень исламской религиозности на Кавказе намного выше, чем в регионах Урало-Поволжья, где проживает основная масса мусульманского населения страны.

Подводя итог, хотелось бы отметить, что у России с Грузией многовековые связи, продолжающиеся и в настоящее время. Наше исследование показывает, что российские мусульмане, отправляясь в хадж через Батуми, способствуют поддержанию отношений между странами, у них сложились устойчивые положительные представления, как о народах Грузии, так и самом государстве.

Список литературы:

1. **Давлетшин А.А.**, Отчет штабс-капитана Давлетшина о командировке в Хиджаз. СПб, 1899. 145 с.
2. **Ислам и мусульмане** Южного Урала в историко-правовом пространстве России: Сборник законодательных актов, постановлений, распоряжений центральных и региональных органов власти и управления XX-XXI веках / Автор-составитель А.Б. Юнусова. Археограф Ю.М. Абсалямов. Уфа, 2009. 384 с.
3. **Сибгатуллина А.Т.**, Контакты тюрок-мусульман Российской и Османской империй на рубеже XIX–XX вв. М., 2010. 264 с.
4. **Шафиков И.Ф.**, Путь в Мекку: будни российских паломников (конец XIX – начало XX века) // Ученые записки Казанского университета. 2014. Том 156, кн. 3. Гуманитарные науки. С. 103-110.
5. **Синенко С. Г.**, Мусульманское духовное собрание. Уфа, 2008. 272 с.
6. **Нуриманов И. А.**, Хадж мусульман России. Из прошлого к настоящему // Хадж российских мусульман. Сборник путевых заметок о хадже / сост. и ред. И.А. Нуриманов. Нижний Новгород, 2008. С. 69-79.

²¹ Нуриманов И.А. Хадж мусульман России. Из прошлого к настоящему // Хадж российских мусульман. Сборник путевых заметок о хадже / сост. и ред. И.А. Нуриманов. Нижний Новгород, 2008. С. 73.

**Batumi in the Hajj Routes of Russian Muslims:
History and Modernity**

Summary

The Hajj of Russian Muslims is one of the issues in Oriental studies which is open to investigation. It is characterized by insufficiency of available data for various historical periods, shortage of sources – researchers still have to search for and introduce unknown or little-known historical documents into the scientific circulation. The Hajj routes are an important aspect of pilgrimage research. The holy places are at a great distance from the borders of the country, the ways a Muslim overcomes this path present scientific interests.

Batumi is one of the most important cultural, economic and tourist centers of Georgia. Among Russian Muslims, it is also known in connection with the Hajj. The route via Batumi was one of the routes pilgrims took up to travel to Constantinople, Suez, Jeddah and Yanbu from the Russian Empire. The way to Mecca via Batumi still exists today; it is especially popular with the Muslims of Dagestan, Chechnya, North Ossetia, Kabardino-Balkaria, Karachay-Cherkessia and Adygea.

The paper based on written sources and modern stories of pilgrims is consider the role of the city of Batumi in the routes and communications of Russian Muslims in history and modernity; taking into account the conditions for the implementation of Muslim religious practices (Hajj) in the Russian Empire, the USSR and the modern state.

Mention of Batumi as a way to the Hajj is appears the Russian archives in the late XIX - early XX centuries. During this period, the pilgrimage from Russia to Hejaz is becoming quite widespread due to the development of rail transport. According to statistics, at the beginning of XX century from 8 to 12 thousand Russian Muslims annually performed the Hajj. Before the construction of railways in the eastern outskirts of the Russian Empire, pilgrimage was carried out on caravans through Persia, Afghanistan and India. With the opening of the movement on the Transcaspian railway, the pilgrims began to change the course set by the centuries and moved by train to Krasnovodsk, Baku and Batumi, preferring the railways to the caravan. The Batumi way was very convenient and popular among the Muslims of the Caucasus. During favorable weather for 7-8, and with bad for 10-12 days, the ship reached Istanbul. Voyages were frequent, and the ships are large. Then pilgrims have gone from Istanbul to Jeddah by sea.

The number of pilgrims from Russia and their routes persisted until the First World War and the Russian revolution. Until the complete closure of the southern borders of the USSR in the early 1930s Hajj from the regions of Central Asia and Transcaucasia continued, although the number of pilgrims was constantly decreasing. Stalin's anti-religious

policy made not only the Hajj, but also the performance of other religious duties almost impossible for the majority of the population. Hajj was resumed in 1945 already with a route from Moscow, it was marked by irregularity, low number of pilgrims (no more than 20 people from all over the country), and high control by state bodies.

In the 1990s Hajj was legalized and officially allowed for Russian Muslims. Nowadays, twenty thousand five hundred Russian Muslims arrive in groups to Saudi Arabia for the Hajj every year according to the quota of one Muslim out of every thousand. Freeways were opened for travelling to Mecca with various routes, including that of via Batumi. As in the Russian Empire, it is mostly used by Muslims of the North Caucasus (Dagestan, Chechnya, North Ossetia, Kabardino-Balkaria, Karachay-Cherkessia and Adygea). In the narratives the Muslims of the Russian Caucasus are grateful to Georgia for a visa-free regime; they note the goodwill and hospitality of the inhabitants of the country.

ზურაბ გორგილაძის ლექსის თავისებურებანი და პოეტური აბრისი

აბსტრაქტი: მიუხედავად იმისა, რომ აჭარა ყოველთვის იყო და დღესაც არის ქართული კულტურული ცხოვრების უდიდესი პლაცდარმი, აჭარიდან წამოსული მწერლები, შემოქმედებითი თვალსაზრისით, ერთიან ქართულ სალიტერატურო კანონზომიერებაში თავსდებოდნენ, რაც თავისთავად არ გახლავთ მარტივი. ჩვენი საზოგადოება იცნობს და აფასებს არაერთ ქართველ მწერალს აჭარიდან, მაგრამ ვფიქრობთ, ვაჟა-ფშაველასეული მოდერნიზმის აჭარული ელემენტები ქართულ პოეზიაში, ყველაზე უფრო შთამბეჭდავად, სწორედ ზურაბ გორგილაძის ლექსმა შემოიტანა. ამ გარემოების გათვალისწინებით კი, ზურაბ გორგილაძის ისედაც მაღალმხატვრული ღირებულების პოეზია, კიდევ უფრო საინტერესოა კვლევის თვალსაზრისით.

ამდენად, წინამდებარე კვლევის ფარგლებში, მიმოხილულია ერთიანი შემოქმედებითი თვალსაწიერი ზურაბ გორგილაძის პოეზიისა და გამოვკვეთილია კონკრეტული საკვლევი საკითხები პოეტის შემოქმედების წიაღიდან.

საკვანძო სიტყვები: ზურაბ გორგილაძე, აჭარა, მთიანეთი, პოეტური სამყარო, ლექსი.

Key words: Zurab Gorgiladze, Ajara, Mountain, Poetic world, Poem

ხშირად მკითხველი განსაკუთრებული ჩინ-მედლების გარეშე შეიყვარებს ხოლმე ამა თუ იმ შემოქმედს და თავად ხდება იმ პროცესების მასტიმულირებელი, რომელნიც შემდგომში სალიტერატურო კრიტიკაში აირეკლება. ხდება ისეც, რომ პროცესი პირდაპირ სალიტერატურო კრიტიკიდან იღებს სათავეს და ავტორიც შემდგომში უფრო მჭიდროდ ესისხლხორცება მკითხველს, მაგრამ მეორე ვარიანტი გაცილებით სათუო გახლავთ, რამდენადაც არაერთი შემთხვევის გახსენება შეიძლება განსაკუთრებით საბჭოთა კრიტიკიდან, როცა საზოგადოებას ვერ მიუღია და ვერ გაუთავისებია ავტორი, მიუხედავად მავანთა დიდი სურვილისა. ეს კი ცხადყოფს, რომ შემოქმედის მთავარი გამარჯვება ხალხის სიყვარულია, რის გარეშეც კრიტიკა და ბიუროკრატია სრულიად უძლურია. მიუხედავად ამისა, აუცილებელია ქართულმა სალიტერატურო კრიტიკამ გადახედოს და გადააფასოს უკანასკნელი რამდენიმე ათწლეული, რათა სათანადო ყურადღება მიაქციოს მწერლებს, რომლებმაც საკუთარი შემოქმედებით უკვე მოიპოვეს

მკითხველის აღიარება და სიყვარული. ქართული სული, ქართული კულტურა და მენტალობა იმთავითვე მჭიდრო თანაარსებობაშია პოეზიასთან, ამას მეტყველებს ქართული ლექსის განვითარების დინამიკა, ძველი სასულიერო პოეზიიდან მოყოლებული, ვიდრე დღევანდლამდე. უკანასკნელ წლებში მრავალი ახალი წარმოჩნდა და ბევრი, არცთუ ურიგო, ავტორი შეემატა ქართულ ლექსს, თუმცა მათ შორისაც არიან რჩეულნი და რჩეულთა რიცხვი ნამდვილად არ არის იმდენი, რომ ჩვენი კრიტიკა ვერ გასწვდეს და სათანადო შესწავლის საგანი არ გახადოს მათი შემოქმედება. მიგვაჩნია, რომ სწორედ რჩეულთაგანია ზურაბ გორგილაძე თავისი საოცარი პოეტური სამყაროთი და ჭეშმარიტი ქართული ლექსით.

მას შემდეგ, რაც ვაჟა-ფშაველას ლექსები და პოემები საზოგადოებამ და კრიტიკამ საბოლოოდ მიიღო და აღიარა, მთიელთაგან ახალი თაობები შეემატა ლიტერატურულ ასპარეზს და ბევრმა ნათელი კვალიც დატოვა ქართულ პროზასა თუ პოეზიაში. თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ მთის ლიტერატურული ნაკადი, ძირითადად, თუშ-ფშავ-ხევსურეთის მთიანეთიდან დაიძრა და სხვა მხარეს განსაკუთრებულად არ შეხებია. მიუხედავად იმისა, რომ აჭარა ყოველთვის იყო და დღესაც არის ქართული კულტურული ცხოვრების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი სავანე, აჭარიდან წამოსული მწერლები, შემოქმედებითი თვალსაზრისით, ერთიან ქართულ სალიტერატურო კანონზომიერებაში თავსდებოდნენ, რაც თავისთავად არ გახლავთ მარტივი, მით უფრო, რომ ფართო კონკურენციის პირობებში უხდებოდათ შემოქმედებითი მოღვაწეობა და მრავალთა შორის გამორჩეულად დამკვიდრებაც ჭეშმარიტი ნიჭიერების გარეშე რომ არ ხერხდება, ესეც არაახალია. ჩვენი საზოგადოება იცნობს და აფასებს არაერთ ქართველ მწერალს აჭარიდან, მაგრამ ვფიქრობთ, ვაჟა-ფშაველასეული მოდერნიზმის აჭარული ელემენტები ქართულ პოეზიაში სწორედ ზურაბ გორგილაძის ლექსმა შემოიტანა. ყველაფერი შეიძლება იყოს შედარებითი და, თუ ზურაბ გორგილაძის ვინმესთან შედარებას მოვიწოდებდით, მაშინ ჩვენი აზრით, ზურაბ გორგილაძე სწორედაც რომ აჭარელი ვაჟა-ფშაველაა ქართული პოეზიისათვის. როგორც ჩანს, ამ შინაგან სიახლოვეს თავადაც გრძნობდა და განიცდიდა, რადგან ყველაზე ვრცელი ლექსი მის შემოქმედებაში სწორედ ვაჟა-ფშაველასადმია მიძღვნილი, თანაც ისე, რომ ლექსის ლირიკული გმირი ვაჟა-ფშაველასთან შესისხლხორცებული ავტორია. დიდი წინაპრის სათქმელგათავისებული ზურაბ გორგილაძე მკითხველს ასე მიმართავს: „შენი და ჩემი ქართული ვაჟას ქართული არიო“, რაც ზედმიწევნით ეხმიანება ჩვენს დამოკიდებულებას და სიმბოლურია სწორედ განხილული თვალსაზრისით.

საინტერესოა ისიც, რომ ზურაბ გორგილაძესაც, მისი დიდი წინამორბედის არ იყოს, თავდაპირველად ეჭვის თვალით უმზერდნენ, როგორც ჩანს, მასაც „ენას უწუნებდნენ“, თუმცა დამწუნებელიც რომ აკაკი წერეთელი არ იყო, ესეც ფაქტია და ამიტომ ჭარბობს გულისტკივილი ზურაბ გორგილაძის ლექსებში: „სულში რისხვა გაჰყენდება, გაჰყენდება გმინვა ყველა ეზოდან, ჩემი კაი და ძირძველი

აჭარლობა მავანს გულზე ეკლად რატომ ესობა?” ეს ციტატა ლექსიდან „იქნებ” იმავე გულისტკივილითაა დაწერილი, რასაც მომდევნო დამოწმებული სტრიქონიც ასახავს. ავტორი აღშფოთებანარევი გაცემით სვამს შეკითხვას: „ტბელობა და სელიმობა გან არ იყო ქართველობის საწინდარი პირველი?!” გულდაწყვეტილი პოეტი სხვა ლექსებშიც გადააგზავნის ამ თემის გამო სულში მყარად ჩაკირულ სევდას და ერთ შესანიშნავ ლექსში დაწერს: „რა ვქნა! კლარჯული მზის ხავერდები, ცეცხლს საყელოში ლერწამს უკიდებს, საქართველოში ისე ვბერდები, რომ თბილისს ლექსი ვერ წავუკითხე!...” სამწუხაროდ, ხშირად ხდება, რომ ადამიანები, არა საკუთარი განვითარების, არამედ სხვისი ნიჭიერების დახშობის ხარჯზე ცდილობენ რთულ კონკურენციაში წინ წაწევას; სწორედ ეს სინდრომი იკვეთება ყოველ ჯერზე, როცა დასახელებულ ლექსებს და შემდგომ ზურაბ გორგილაძის მთელს შემოქმედებას გადახედავ. სახეზეა უნიჭიერესი შემოქმედი, თვითმყობადი პოეზიით, უამრავი მხატვრული სახე, რითმისა და რიტმის საოცრად მუსიკალური ჟღერადობა, ორიგინალური პოეტური აზროვნებით. პოეტი თანაბრად ბრწყინვალე პოეტურ ნიმუშებს ქმნის საკუთარი კუთხის კილოზეც და სალიტერატურო ქართულზეც, პოეზიაში შემოაქვს და ულამაზეს ჟღერადობას ანიჭებს აჭარის მთიანეთში ჩარჩენილ ძირძველ ქართულ სიტყვებს, მაგრამ ლექსს – „სიტყვავ ბატონო”, რომელშიც სწორედ ქართულ სიტყვას ეთაყვანება, ძირითადი ქართული სამეტყველო ენით წერს: „შენ, ჩემო ფესვო და ასპარეზო” – მიმართავს პოეტი „სიტყვა ბატონს” და ნათლად, დაბეჯითებით გამოხატავს დამოკიდებულებას ქართული სიტყვისადმი; მისთვის სიტყვა, უპირველესად, ფესვია და ამიტომ ხშირად ცდილობს ამ ფესვს მოუაროს საკუთარი ლექსით: „მე რასაც ვნახავ, რასაც ვიპოვნი, მტვერი იქნება შენი კიდობნის, ბული იქნება შენი ქალამნის და, ღმერთმა ნუ ქნას, ისიც ჰარამი, – რამეთუ შენი კვერთხი მპატრონობს, ქართულო სიტყვავ, სიტყვავ ბატონო!”, ფესვი თუ ხალხურ მეტყველებაში მარგალიტით საძიებელი ძირძველი ქართული სიტყვაა, მაშინ თანამედროვე, ლიტერატურულად გამართული ქართული სიტყვა მასზე ამოზრდილი ყლორტია, რომლის ფესვისგან მოწყვეტაც ყოვლად დაუშვებელია, ამიტომ არის იგი, კიდობანში მოთავსებული საგანძური, რომლის ფასს ვერაფერს შეიძენს და არც რაიმე „საპირწონეს” ინდომებს პოეტი ზურაბ გორგილაძე. მისი, როგორც პიროვნების მრწამსიც, სწორედ, უაღრესად ვაჟკაცური და უაღრესად პოეტურია: „ქნარებში – კეთილი ტიროდა აშიკი, ვნებებში – მტარვალი ბრუნავდა გენია, მაღლიდან გროშივით გადმოყრილ ტაშისთვის მე ერთი სტრიქონიც არ წამომცდენია”, – დაწერს ერთ მშვენიერ ლექსში ზურაბ გორგილაძე და თითქოს ამ ერთ სტრიქონში ჩახატავს საკუთარ პორტრეტს, რომლიდანაც კეთილშობილი, მაგრამ შეუვალი და პრინციპული კაცის სახე იკვეთება. სხვაგვარად ვერ იფიქრებ პოეტზე, რომელიც ამბობს: „გინდა დაჰკალი ჩემი კაცობა, გინდა ზედ გულზე ლოდი დამადე, ნეფის ჩოხაში ცხრაგზის ნაცოლარს, რა ვქნა, გენჯალავ, ვერ ვუთამაძებ”; ვიღაცისთვის ეს პრინციპულობაც, იქნებ, უბრალო ახირებაა, მაგრამ არა ზურაბ გორგილაძისათ-

ვის, რადგან, ნეფის ჩოხაში გამოწყობილი „ცხრაგზის ნაცოლარი“ მისთვის სიყვარულის გაიაფებასა და ტრადიციების ზურგის შემქცევს ნიშნავს, რომელსაც ვერც დალოცავს და ვერც მიესალმება სასჯელის შიშითაც კი.

საინტერესოა, რომ ქართული მეტყველების აჭარული ფესვების ძიება, პოეტისთვის დადასტურებულად ყოფილა უმნიშვნელოვანესი ინტერესის საგანი, რომელსაც დიდ დროს და ენერგიას უთმობდა. ერთ-ერთ აუდიო ჩანაწერში პოეტი „ამბობს, რომ ეძიებს ძველ, მივიწყებულ სიტყვებს, გამოთქმებს, არჩევს და ცდილობს, საკუთარ შემოქმედებაში გამოიყენოს, ეს ხალხური საუნჯე კი, უპირველესად, მთამ, მთის ხალხმა შემოგვინახა თავის მეტყველებაში“ *[დავითაძე, 2013: 2]*. აღნიშნულ ციტატას ვიმოწმებთ ემენ დავითაძის მეტად საინტერესო სტატიიდან, რომელიც ჟურნალ „განთიადის“ 2013 წლის 7-8 ნომერში გამოქვეყნდა. სტატიის ავტორი განიხილავს ლექსს „ჩაუმქრალი სანთლები“ და შენიშნავს ლექსში სხვა და სხვა დროის გამოქვეყნებებს შორის, ავტორის მიერ განხორციელებულ ნიუანსობრივი ცვლილებების თაობაზე. მიუხედავად იმისა, რომ აღნიშნული სტატია უაღრესად საინტერესო გახლავთ, ჩვენი შეფასებით, რიგი საკითხები არის რედაქტურის სფეროს ფარგლებში, რაც რა თქმა უნდა, სულაც არ არის იოლი, მით უფრო, როდესაც სამუშაო შესანიშნავად არის შესრულებული. სტატიაში მთვარი საკითხი შეეხება ლექსის „ჩაუმქრალი სანთლები“ პირველწყაროს ძიებას და პარალელურად განხილულია აჭარულ კილოზე შექმნილი საღალღობო ჟანრის ხალხური ლექსი, რომლის რამდენიმე სტრიქონიც საყოველთაოდაა ცნობილი, მაგ.: „ჰოიდა ნანა, ჰოიდა ნანა, აჭარელი ვიყავ განა... ხულოელი სულეიმანა... ბათომში ჩამოვბლაცუნდი, ყართოფალას ვყიდდი თანა...“ და ა. შ. ხალხური ლექსი რეფრენით „ჰოიდა ნანა, ჰოიდა ნანა, აჭარელი ვიყავ განა“ და მარცვლების რაოდენობით, ნამდვილად არის თხზვედრაში და შესაძლოა განვიხილოთ როგორც „ჩაუმქრალი სანთლების“ ლიტერატურული წინამორბედი, თუმცა, მათ შორის არსებული განსხვავებაც იმდენად დიამეტრალურია, რომ ერთიდაიგივე სიტყვებით გამოხატული სტრიქონიც კი აბსოლუტურად განსხვავებული დატვირთვისაა და სრულიად სხვადასხვა ინტონაციით იკითხება. ამდენად, რემინისცენციის ფარგლებს ეს კავშირი ვერანაირად ვერ გაცდება, რამდენადაც რემინისცენცია სწორედ „მწერლის მიერ თავის ნაწარმოებში სხვა მწერლის ნაწარმოების, მხატვრული ფრაზის თუ კონსტრუქციის აღდგენა-გამეორება“ *[გაფრინდაშვილი, მირესაშვილი, 2008: 414]*. ჩვენთვის კი, ემენ დავითაძის დამოწმებული სტატია, პირველ ყოვლისა სწორედ იმით გახლავთ მნიშვნელოვანი, რომ მასში შესანიშნავად ჩანს მწერლის მაძიებელი ბუნება და ის ნიშა, რომელიც ზურაბ გორგილაძემ, სწორედ აჭარულ ზეპირსიტყვიერებაში, ფოლკლორსა და სახალხო მეტყველებაში შემონახული ძირძველი სიტყვებისთვის ახალი სიცოცხლის მინიჭების მეშვეობით დაიკავა და მაღალპროფესიონალურად წარმოადგინა მისი შემოქმედების ერთ ნაწილში.

აქვე გავაგრძელებთ, პოეტის პროფესიონალიზმის თაობაზე, რომელიც დეტალებში გამოსჭვივის და მკითხველისთვის ხშირად შეუმჩნეველი რჩება; მაგალითისთვის დეტალურად მიმოვიხილოთ ზემოთ დამოწმებული სტრიქონი: „ქნარებში კეთილი ტიროდა აშიკი“, რომელიც მშვიდი ტონით იწყება და თანდათან იმულებულს ხდის მკითხველს, თავად შეიტანოს ექსპრესია წაკითხულ სტრიქონებში. მეორე პწკარის დასაწყისიდან სწორედ „მტარვალი გენიის ბრუნვით“ იღებს ექსპრესია სათავეს, ხოლო შემდეგ პწკარში „მაღლიდან გროშივით გადმოყრილ ტაშისთვის“ წინადადების შინაარსი და ოთხ სიტყვაში გადანაწილებული „ღ; შ; ყ; ტ; შ“ – ბგერების ჟღერადობა კულმინაციურად წევს ექსპრესიულ განწყობას და მთელი ლექსი გადაჰყავს ამ დინამიკაში. ბუნებრივია, პოეტს შეუძლია ისარგებლოს უამრავი სინონიმით, შეცვალოს ნებისმიერი სიტყვათშეთანხმება და „მტარვალი გენია“ გახადოს „სასტიკი გენია“, ან „მაღლიდან გროშივით გადმოყრილ ტაში“ ვთქვათ, „დარბაზში ფულივით გადახდილი ტაში“ – შინაარსი არ შეიცვლებოდა და მსგავსი ცვლილებაც უამრავი სავარაუდო შეიძლება მოვიფიქროთ, თუმცა, პოეტის ნიჭიერება სწორედ იმაშია, მოძებნოს საუკეთესო გამოხატვა და სწორედ იმ სიტყვათა კომბინაცია შესთავაზოს მკითხველს, რომლითაც საკუთარი განწყობის უმოკლესი გზით გადაცემას შეძლებს სხვისთვის. ალიტერაციებითა და შესაბამისი თანხმოვნებით შერჩეული სიტყვებით დალაგებული სტრიქონების მუსიკა ზოგადად არის დამახასიათებელი ზურაბ გორგილაძის პოეზიისათვის და ამ მაგალითების მოყვანაც არაერთია შესაძლებელი. მაგალითად, ავიღოთ შემდეგი სტრიქონი: „გადმოვარდნილს გოდერძით თუ ხინოს მთით თუ ორცვითაო,თაგოს მთვარე თავდგირძის თუნთასავით მკოცნიდაო“,ეს მოკლე სტრიქონი მხოლოდ „თ“ ასო-ბგერას თორმეტ ერთეულს შეიცავს, რომ აღარაფერი ვთქვათ დამატებით ხუთი ერთეული „დ“ ასო-ბგერის შემცველობაზე, რომელიც სწორედ „თ“-სთან მიახლოებული ჟღერადობის თანხმოვანია, სტრიქონის ჟღერადობა ასევე გაძლიერებულია „გ“, „ც“, „ძ“ თანხმოვნების თანაბარზომიერი გადანაწილების ხარჯზეც, რაც კიდევ უფრო მუსიკალურს ხდის სტრიქონს, საინტერესო კი სწორედ ის გახლავთ, რომ ავტორი სატყვათა და თანხმოვანთა არსენალს ხელოვნური ძალისხმევით გარეშე, მეტად ბუნებრივად ახერხებს და ტექნიკური გადატვირთულობით არ კარგავს ლექსის იმ სიხალასეს, რომელიც ამ ლექსის უმთავრესი ხიბლია.

ქეშმარიტი პოეტისთვის გულწრფელობა უმნიშვნელოვანესია, მან კარგად უწყის, რომ მკითხველი სიყალბეს მყისიერად გრძნობს და მკაცრი ანტიპათიით ეკიდება, ამიტომ, პოეტისთვის სიკეთე და პრინციპებისადმი ერთგულება განუყოფელი თვითშეგნებაა, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც საქმე მარადიულ ღირებულებებს შეეხება. ზურაბ გორგილაძე არა მხოლოდ თავად არ წერს სტრიქონს „მაღლიდან გროშივით გადმოყრილ ტაშისთვის“, არამედ ვერ იგუებს, ვერ აიტანს სიყალბეს და ყალბ პოეტებს: „მათი ნერვები მშიშარაა და შემპარავი... ხოლო ლიწკვინტა გასლეპილ კუდით,სულ იფარავენ უკანალს და ბნელში

გარბიან. ხშირად კი, ხშირად უცხო ფეხებთან გორავენ მუდამ. ხოლო ძუკნები – გზადაგზა ყრიან წირპლიან ლეკვებს. ასე მრავლდება მაწანწალა და სალახანა – ამ სტრიქონს ლექსში „ბებერი ძაღლი“ ვკითხულობთ, ლექსი ზოგადად ბავშვობის ნოსტალგიას გამოხატავს; საყვარელი „ბებერი ძაღლის“ გახსენება ერთგვარი ძაფია ბავშვობის წლებთან, რომელსაც „ტკბილს, მწარესა და ტკბილს...“ „ცრემლით და გაბავშვებით“ იხსენებს, ძაფი, რომელიც არ შეიძლება პოეტმა უწყვეტად არ შეინარჩუნოს სიცოცხლის ბოლომდე. რამდენიმე სიტყვით, თითქოს ყველა ძაღლი, რომელიც ერთხელ მაინც ეზოში გაწოლილი მზეს მიჰფიცებია, ერთ სურათში ჩაუხატავს პოეტს: „შენ წევხარ ჩუმად ლაფაროში – თვალდახუჭული და ცალი ყურით ქვესკნელებს უსმენ“ – ვკითხულობთ ლექსში, თუმცა, აშკარაა, რომ სტრიქონში ძაღლების მაგალითზე, ალევორიულადაა დახატული კონტრასტი ღირსებით და უღირსად ცხოვრებისა. შესაძლოა იცხოვრო ბებერი ძაღლის ერთგულებით და დაუვიწყარი სიყვარული დაიმსახურო, ან უცხო ფეხებთან გორაობითა და ანგარებით თავადაც არაკაცად იქცე და მაწანწალა და სალახანაც ამრავლო, რაც, რა თქმა უნდა, ზურაბ გორგილაძის მრწამსისათვის სწორედამ რომ პრინციპულად არის მიუღებელი.

ზურაბ გორგილაძის ლექსის აჭარული მოტივებიც ბავშვობიდან გამოყოლილი დიდი სიყვარულია, ოღონდ საინტერესო ის არის, რომ მკვეთრი აჭარული მეტყველების მანერითა და კილოთი დაწერილი ლექსიც კი აშკარად არ არის მარტოოდენ აჭარის სიტბოსა და სიყვარულზე შეჩერებული, ყოველი ასეთი ლექსი აჭარის მთების ექოს თანხლებით, სწორედამ რომ მთელს საქართველოს ესათუთება და ეხმიანება: „და თუ დღემდე მომყვება უჟმურები ცოტა, საფორჩხელას ღელედან გამოყოლილს ვცოდავ, საფორჩხელას ღელედან დადევნებულს ვმღერი, ნენი! ჩემო გამდელი და ჩამქრალი ნენი“, – წერს პოეტი და წარმოუდგენელია ამაზე მხატვრული და გასაგები ახსნა იმისა, რატომ ტრიალებს პოეტი საკუთარი ბავშვობის წიაღში და ამ წიაღიდან რატომ გამოდის სამშობლოს მოფერება თბილზე უფრო თბილი. ზურაბ გორგილაძისთვის ისიც კი წარმოუდგენელია, როგორ შეიძლება ამას ვერ ხვდებოდეს მავანი, მაგრამ რეალობა ხშირად მოიცავს უსიამოვნო სიურპრიზებს და ისევ სვამს კითხვას გაოცებული პოეტი: „რაც ვიყავი კარგად იცი, თავად ჰკითხე შენ ხელდასმულ კაი ყმებს, აჭარლობამ, ამ ბედკრულმა აჭარლობამ, საქართველოს წაუხდინა რაიმე?!“ რა თქმა უნდა, არასოდეს არაფერი წაუხდენია აჭარლობას, გაკეთებითა და შემატებით კი – უთუოდ ბევრი შეჰმატა. ზურაბ გორგილაძის ლექსმა ქართულ პოეზიაში აჭარული სუნთქვა, აჭარული არომატი მკვიდრად შემოიტანა და ქართული პოეზიის საზღვრები საინტერესოდ გააფართოვა. აჭარულ მოტივზე ნათქვამი ქართული წუხილი თუ აჭარულ მოტივზე გამხელილი ქართული სიყვარული ზურაბ გორგილაძის პოეზიის ერთი მნიშვნელოვანი ასპექტია. ზემოთ ნახსენებ ლექსში „ჩაუმქრალი სანთლები (ჰოიდა ნანა)“ ასეთ სტრიქონებს ვკითხულობთ: „ჰოიდა ნანა, ოჰოი ნანა, წარბგახსნილი დავალ განა, საქართველოვ, ჩემო დედავ, ჩემი სუნთქვა გენაცვალა, ჩემი ყველა

მქუხარება, მწუხარებაც გენაცვალა”, თუ შეგნებულად არ აარიდებს ვინმე თვალს, შეუძლებელია, ეს სამშობლოს სიყვარულით ამოხეთქილი ლოცვა-ღადადისი გულში არ ჩასწვდეს და სწორედ ისე არ წაიკითხოს, როგორც ჩვენ განვიხილავდით ზურაბ გორგილაძის ლექსის აჭარული მოტივების მიმოხილვისას, მით უფრო, რომ ამ საკმაოდ მოზრდილი მოცულობის ლექსში ჩატეული ყველა ტკივილი, სწორედ მთელი საქართველოს ტკივილია, ხოლო აღწერილი სიუჟეტები იმდენად ლაკონიური, მაგრამ მრავლისმეტყველი, რომ აჭარის მთებს თრიალეთის ქედების შეთვალმზერებისასაც წარმოგადგენინებს და მთაწმინდის დანახვისასაც. კლდის კატარში აყვავებული მზევ და კლდის ბორჯღალზე აღმოცენებული ბეჩქვი ყანაც ქართული მაღლიანი მიწის ზოგადი სურათია, ამიტომ გადადის გორით-გორზე ვაზის სული, ამიტომაც, რომ პოეტი ტირილამდე ვერ შეჰგუებია, „ზღველთი ზვარე ზვავის ნამოვს“ რომ დაემგვანა. ნუთუ მარტო აჭარის ტკივილია სხალთაში, სხალთიხატებისთვის ყელში წაჭერილი კანაფი, ან ჯვარქედაზე ჯამეს, ხოლო ვარდიქედზე ეკლის კარვის დადგმა? ამ სტრიქონებში ხომ უზუსტესი პოეტური ოსტატობით სწორედ ჩვენი ქვეყნის დიდი და ტკივილიანი ისტორიული წარსულის განცდაა გამოხატული! შემთხვევით არ წერს პოეტი: „ჟამმა ბევრი მამოჯირა, მომბეჟა და მავალალა... სიზმარ-სიზმარ მიბრუნდება, შატბერდი და შორი ბანა, იქ სანთლები ჩემი სისხო,ჯერეთ კიდევ არ ჩამქრალან,მეყო ჟამმა ჟანგნაფლეთმა,რაც დამფლა და რაც დამგმანა!“ ეს სტრიქონები წუხილიცაა და გაფრთხილებაც, გაფრთხილება იმისა, რომ მეტი ერთად დგომა, მეტი ერთ-სულ და ერთ-ხორც გაერთიანება გვმართებს, რაც, სამწუხაროდ, ხშირად გვაკლია ქართველებს. ამ ნაკლოვანების წუხილი ასევე, საოცრად შთამბეჭდავად გამოუხატავს ზურაბ გორგილაძეს მართლაც გენიალურ ლექსში „ორი რუსთაველი“. პოეტს უნდა დაიჯეროს, რომ ჩვენი – ქართველი ერის ასეთი ორსახოვნება, ურთიერთგატანისა და თანადგომის დეფიციტი, ცუდი სიზმარია, რომლიდანაც შეუძლია გამოიღვიძოს, მაგრამ, სამწუხაროდ, ეს ყოველივე ზურაბ გორგილაძისთვის არის კომმარო, არც თუ ცოტა ჩვენიანისთვის კი ჩვეულებრივი რეალობაა და ამაზე თვალის დახუჭვას სწორედ ისეთი მოზარეობა სჯობს, როგორი მოზარეც ზურაბ გორგილაძეა საკუთარი პოეზიით. მან ისიც შესანიშნავად უწყის, რომ პოეტისთვის მომდერლობა გაცილებით იოლია, ვიდრე მოზარეობა, თუმცა, მისი სწორი და ბუნებრივი არჩევანი რთული და ეკლიანი გზაა. საინტერესოა თავად ლექსის „ორი რუსთაველი“ კონცეფციაც, რამდენადაც ეს ლექსი აშკარად საქართველოს ისტორიულ წარსულსა და დღევანდელობაზე ფიქრის ნაყოფია და გულმხურვალე მოწოდება ყველასადმი, ვინაიდან, იდეალური გმირების თვისებათა საპირისპირო თვისებები უმკვეთრეს კონტრასტს იძლევა და უდიდეს შინაგან ემოციურ წუხილს იწვევს სწორედ ჩვენთვის ხშირად დამახასიათებელი ორსახოვნებისადმი, ხოლო, მეორე მხრივ, ჩაფიქრება იმაზე, რომ ეს პრობლემა ისტორიულ ჭრილში ყოველთვის გადამწყვეტ უარყოფით როლს ასრულებდა ჩვენი სამშობლოსთვის, მკითხველს აუცილებლად გაუჩენს მოტივაციას – პირველ ყოვლისა,

საკუთარ თავში მოთოკოს და დაამუხრუჭოს სუბიექტივიზმი და ეგოიზმი. „უცებ... საქართველო უფრო უხვი იყო, მაგრამ იმდენადვე ხარბი...”, – წერს პოეტი და თითქოს ერთი ხელის მოსმით ასახავს ისტორიულ წარსულსაც და დღევანდელობასაც. ლექსის ყოველი სტრიქონი საოცარი ექსპრესიითა და გულშემატკივრის, პირში მომძრაზე მოყვრის წუხილით ასახავს ჩვენი ორბუნებოვნების პრობლემას: „უცებ... საქართველო უფრო მეტი იყო და მამამადლობაც მეტი, სულ ფეხზე ეკიდა მულღაზანზაროელს, შენი გულანშაროს ბედი”, იშვიათად შემხვედრია ამაზე გულიანად და ამავდროულად გულისტკივილით, თანაც ასეთი ულამაზესი პოეტური მეტაფორით ნათქვამი თვითმხილება. პოეტს სინამდვილეში არა ორი რუსთაველი, არამედ ორი საზოგადო სახე დაუხატავს – ერთი მხრივ, ჩვენი გენეალოგიის ნაწილისა და სიამაყის – შოთა რუსთაველის ბუნებაში გამოსახული, ხოლო, მეორე მხრივ, სწორედ ანტი-რუსთაველის სახეებაში ჩატეული საზოგადოება, რომელიც ასევე ჩვენი გენის ნაწილია, რაოდენ სამწუხაროც არ უნდა გახლდეთ. ავტორმა შესანიშნავად უწყის, რომ, რუსთაველთან ერთად, ანტირუსთაველებიც მუდამ იქნებიან, მისთვის ტრაგედია მათი არსებობა კი არ არის, რუსთაველის გაანტირუსთაველებაა წარმოუდგენელიც და ტრაგიკულიც, ამიტომ ის, ვისაც რუსთაველის ხატებაში ჩატევს, ანტირუსთაველად არ უნდა გარდაისახოს, პირიქით, უნდა „ბოროტსა სძლიოს კეთილმან”. ასე სწამს ზურაბ გორგილაძეს და ამიტომაც, რომ მას უკეთესის იმედი აქვს, სიკეთის გამარჯვების სჯერა. ბოლო სტრიქონში გამოღვიძებითა და აღვლენილი ღადადისით: „ღმერთმა დაგვიფაროს, ღმერთმა, საქართველოს ორი რუსთაველი ჰყავდეს” აკი მიანიშნებს კიდევ, რომ მეორე (უარყოფითი) მხარე ვერასოდეს გაიმარჯვებს პირველზე – მაღალბუნებოვნებაზე და ქართული ზნეობრივი ხასიათი, ისევე, როგორც საუკუნეების განმავლობაში, ყოველთვის იქნება ჩვენი გადამრჩენი.

ზურაბ გორგილაძის პოეზია მრავალფეროვანია როგორც სტილისტური და სალექსო ტექნიკის თვალსაზრისით, ისე თემატიკით. თავისუფლად არის შესაძლებელი რამდენიმე მოტივის ცალკე დამუშავება და გამოკვეთა; მაგალითად, ზურაბ გორგილაძის პატრიოტული, სატრფიალო თუ საღალღობო ლირიკისა, მათ შორის ასევე, ზეპირსიტყვიერების როგორც საწყისისა თუ ენის თავისებურებების და ა. შ. შესახებ, მით უმეტეს, რომ თითოეულ მათგანში კიდევ უფრო გამოწვლილვითი საკითხებისა და ასპექტების დამებნა და ტენდენციის სახით გამოკვეთაც შეიძლება. განსაკუთრებით შთამბეჭდავი და დამახასიათებელია სატრფიალო და საღალღობო ლირიკის შემთხვევაში, ქალისადმი, როგორც, ზოგადად, ფენომენისადმი დამოკიდებულება. „თუმცა სულში იფარვის და ხეტიალობს, მშვენიერი იდუმალი გენია, ქალი? ქალი? ქალი? – თანაც ულამაზო? დამკალი და ვერ წარმომიდგენია”, – წერს პოეტი და ამ სტრიქონით ყველა ქალის წინაშე ქედმოდრეკით გამოხატავს სიყვარულსა და პატივისცემას, ეს არ არის ინტიმური და პირადული დამოკიდებულება, ეს სწორედ ქალის ფენომენით

მოხიბლული პოეტის განწყობაა, რამდენადაც პოეტისთვის სწორედ ქალი წარმოადგენს ცხოვრებისა და პოეზიის მთავარ მამოძრავებელ მუხტსა და ძალას.

პოეტი სიყვარულისა და სილამაზის აპოლოგეტია და ის ასეთად რჩება უკანასკნელ ამოსუნთქვამდე: „სულო! რა უღმერთოდ შეივარდე, ლამის ვარსკვლავებს შემაწვდინო, ახლა რომ ვინმე შემიყვარდეს... ახლა რომ ვინმემ შემაცდინოს...” განიცდის ჭარმაგი პოეტი და სინამდვილეში სწორედ ასეთი, თითქოს შიშნარევი განცდის ფორმით, იგი აღიარებას უფრო ახდენს სწორედ იმისა, რაზედაც ზემოთ ვამახვილებდით ყურადღებას, რომ არ შეიძლება სიყვარულსა და სილამაზით ტკბობის სურვილს ასაკი შემოფარგლავდეს. ზურაბ გორგილამის დამოკიდებულება ქალისადმი სათაურშივე ხდება საცნაური ლექსში „ქალი სამლოცველო“, რომელიც ქალისა და სიყვარულისადმი მიძღვნილ უამრავ ლექსს შორის უდავოდ არის ერთ-ერთი საუკეთესო: „დაცხრა ყვავილთა და ფერთა ბატალია, ახლა ველთაშიგან ქარნი კრიახობენ, რაღაც... მდიდრობის და ძარცვის ბადალია, ქალთან სიცოცხლე და ქალთან სიახლოვე“ – ეს სტრიქონი მთელი ლექსის ერთგვარი რეფრენია, ამ სტრიქონით იწყებს და ამავე სტრიქონით ამთავრებს ლექსს პოეტი, მიუხედავად იმისა, რომ მთელს ლექსში მხატვრული სახეების შთამბეჭდავი მონაცვლეობა არ წყდება, თავად ლექსის დასრულებამდე. ბუნებრივია, სტატიის ფორმატში არ იქნებოდა მართებული ლექსის სრული ვერსიის ციტირება, მაგრამ კიდევ ერთი სტრიქონი კი უთუოდ უნდა შევახსენოთ მკითხველს: „ღმერთო დიდებულო, მოვედ აღსარებად, ამ ბრმა აგონიით ალბათ განგებ მცდიდი, ისე ძვირფასია ჩემი გამწარება, არცერთ სიხარულში რომ არ გაგიცვლიდი“ – ასეთია პოეტური სიყვარული, თავდადებაში გადასული და უალტერნატივო, არა იმიტომ, რომ ზურაბ გორგილამეს სამოთხე არ ურჩევნია ჯოჯოხეთს, უბრალოდ, მას „სხვაგვარად არ ძალუძს“, რადგან, სწორედ ასეთია გულწრფელი და ნამდვილი ზურაბ გორგილამე.

პოეტის მრწამსი, მისი პიროვნება და შინაგანი სამყარო მკვეთრად არის გამოხატული მის პოეზიაში, იმდენად, რომ ლექსების სრულად გაცნობისას, თითქოს, არა მხოლოდ ლექსებს ეცნობი, არამედ პოეტის ბიოგრაფიასაც, ოღონდ პროზაულად, მიღებული ფორმით დაწერილი ბიოგრაფიისგან განსხვავებით შემოქმედებაში ამოკითხული ბიოგრაფიული შტრიხები გაცილებით უფრო საინტერესო და მეტყველია, პოეტის ცხოვრებასთან ერთად, მისი სულის კუთხე-კუნჭულიც შეგიძლია გულდასმით დაათვალიერო და გაცილებით სრული და შთამბეჭდავი პორტრეტი დაინახო პოეტისა და პიროვნების – ზურაბ გორგილამისა. პიროვნებისა, რომლისთვისაც საწუთროს სირთულეები დასაძლევ და დაძლეულ დაბრკოლებებად აღიქმება, ხოლო რწმენა და უფლის გზა – ძვირფას და შეუცვლელ ღირებულებად. ლექსში „ბიოგრაფიის პატარა ნაწილი“ პოეტი წერს: „ვერა, ჩემს რწმენას ვერ ატიალებს დიდი საწუთროს პატარა ხინჯი“. ეს უბრალო, ლექსისთვის გამიზნული ფრაზა არ არის, ეს სიტყვები პოეტის დამოკიდებულებაა, სამყაროს მისეული აღქმა, რომელიც უთუოდ სწორია და ჭეშმარიტი. ამიტომაც, რომ

ზურაბ გორგილამის პატრიოტული ლირიკა მეტად შთამბეჭდავია და გულწრფელობით გამორჩეული. ჩვენ მიერ წინამდებარე კვლევაში მიმოხილული რამდენიმე საკითხი, როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, თავისუფლად არის შესაძლებელი, ცალკე გამოიყოს და ინდივიდუალური შესწავლის საგანი გახდეს, მათგან კი, უმთავრესად, სწორედ ზურაბ გორგილამისეული პატრიოტული ლირიკა უნდა გამოირჩეს და, მიუხედავად იმისა, რომ ჩვენი შედარებით მრავალპლანიანი და მიმოხილვითი კვლევის ფარგლებში შეუძლებელია ამ მიმართულების სათანადო შესწავლა და მოკვლევა იქნეს ჩატეული, აუცილებლად უნდა შევეხოთ ლექსს „ეს მიწა გქონდეს“, რომელსაც სამშობლოსადმი მიძღვნილ საუკეთესო პოეტურ ნიმუშთა შორის მოვიაზრებთ. ლექსის ყოველი სიტყვა, ყოველი სტრიქონი სამშობლოს განცდით, მისი ისტორიის პატივისცემითა და მომავლის იმედით არის აღბეჭდილი. სამშობლო და პიროვნული ღირსება – სწორედ ეს ორი ყველაზე მართალი მარადიული ღირებულება შობს ჭეშმარიტ მამულიშვილსაც და ქვეყნის ნათელ მომავალსაც; ხომ უმნიშვნელოვანესი მონაპოვარია ღვინო ქართველი კაცისთვის, მაგრამ სულიერებისა და სამშობლოს სიყვარულის გარეშე დალეული ღვინო ბოროტების მაპროვოცირებელია და არა სიყვარულისა; ამ ყოველივეზე ასე წერს პოეტი: „სულში ვენახი ყვავოდეს, თორემ, ღვინო დალიონ, რამდენიც უნდათ“, ხოლო ჩვენი ქვეყნის ასეთი ხატოვან-მეტაფორული დახასიათება, აღწერა თუ დახატვა (რომელიც გნებავთ, ის ვუწოდოთ, ნებისმიერი შეესაბამება), მართლაც რომ რჩეულთ ძალუძთ და ხელეწიფებათ: „ცაა არწივის, გორები – ქორის, მინდორში ჩიტებს ბურღავს მიმინო“, რაოდენ უცნაურიც არ უნდა იყოს, პოეტი არც სამშობლოს და არც სხვა სინონიმური მნიშვნელობის სიტყვას ახსენებს, მაგრამ ლექსის მუსიკა, ტონალობა, პოეტური ხატწერა და პათოსი მკითხველს აიძულებს, დაუყოვნებლივ საქართველოს ხედები ჩაათვალიეროს წარმოსახვაში.

დაბოლოს, გვინდა აღვნიშნოთ, რომ ზურაბ გორგილამის პოეტური სამყარო, მისეული ლექსი და შემოქმედებითი აზრისი, იმდენად საინტერესო და ღრმა გახლავთ, რომ კვლევა გაცილებით უფრო ადვილია, ვიდრე კვლევის დასრულება და წერტილის დასმა. თუმცა, ნებისმიერ კვლევასა და სტატიას საკუთარი სივრცე და ფორმატი უნდა გააჩნდეს, შესაბამისად, ჩვენი მხრიდან, წინამდებარე კვლევის ფარგლებში, მიმოვიხილეთ ერთიანი შემოქმედებითი თვალსაწიერი ზურაბ გორგილამის პოეზიისა, გამოვკვეთეთ კონკრეტული საკვლევი საკითხები პოეტის შემოქმედების წიაღიდან და იმედს ვიტოვებთ, რომ ამ მართლაც ღირსეული შემოქმედის კვლევა სამომავლოდაც გაგრძელდება.

გამოყენებული ლიტერატურა:

გაფრინდაშვილი, 2008: – გაფრინდაშვილი ნ., მირესაშვილი მ., „ლიტერატურათმცოდნეობის საფუძვლები“, თბილისი.

გორგილაძე 2012: – გორგილაძე ზ., ერთტომეული, ბათუმი.

გორგილაძე 2006: – გორგილაძე ზ., რჩეული, ბათუმი.

დავითაძე 2013: – დავითაძე ე., „ერთი ლექსის ტექსტური ანალიზი და მისი ფოლკლორული წინამორბედი“, ჟურნალი „განთიადი“, ქუთაისი.

ხორბალაძე 2018: – ხორბალაძე გ., რაკურსი - ლიტერატურული ნარკვევები, თბილისი.

Giorgi Khorbaladze (Gori, Georgia)

The Peculiarities and Poetic Outline of Zurab Gorgiladze's Poem

Summary

After recognizing Vazha -pshavela's poetry and poems by society and critics, many mountaineers new generation joined the literary arena and they left light traces in Georgian prose and poetry. However, it should be noted that the mountain literally flowed mostly from Tusheti-Pshav-Khevsureti mountain range and the other side was not particularly touched. In spite of that Adjara always was and also now is the greatest springboard of Georgian cultural life from the united Georgian literary nature, moreover, in terms of wide competition, it's always difficult to get the right place, which is always true. Our society knows and appreciates many Georgian writers from Adjara, but I think the poetry of Vazha Pshavela's modernity in Georgian poetry was introduced by Zurab Gorgiladze's poem. Everything can be comparable, and if you wanted to compare Zurab Gorgiladze with someone, then it was Vazha Pshavela for Adjarian Georgian poetry. Apparently he felt himself, as the longest poem of his is dedicated to Vazha Pshavela, so as if the lyrical hero is almost the similar. The poetic world of Zurab Gorgiladze, his poem and creative abbris, is so interesting and profound that his research is much easier than completing the research and finishing the point. However, any research and articles in their own space and permit from our side of study, we have reviewed the creative vision Gorgiladze's poetry to highlight the specific study poet's creativity, and we hope for the further extensive study and discussion in Georgian literature.

ბათუმის ბოტანიკური ბაღის ისტორიისათვის (1912-1923 წლები)

აბსტრაქტი: გასული საუკუნის დასაწყისში ბათუმის მახლობლად საფუძველი ჩაეყარა ბოტანიკური ბაღის დიდ და საინტერესო ისტორიას. მის დაარსებასა და დამაარსებლებზე, განსაკუთრებით ბოლო წლებში ბევრი დაიწერა. საინტერესო მასალა იყო წარმოდგენილი VIII კონფერენციაზეც. საუკუნეზე მეტი გავიდა ბაღის დაარსებიდან და არ არის გასაკვირი, რომ ამ ისტორიის შესავსებად მომავალშიც ბევრი დაიწერება. სწორედ ამ მიზნით გადავწყვიტე, მხოლოდ საქართველოს ეროვნული არქივის ფონდებში დაცული საინტერესო დოკუმენტური მასალის მიხედვით, წარმომედგინა ბათუმის ბოტანიკური ბაღის ისტორია, რომელიც დახმარებას გაუწევს ამ საკითხით დაინტერესებულ მკვლევარებს. თემაში გამოყენებული მასალა მოგვითხრობს ბაღის დაარსების, მისი მოწყობისათვის მიწის ფართობის გამოყოფის, მისი დამაარსებლების, იქ მომუშავე პერსონალის და ასევე ბაღში ჩატარებული სამუშაოების შესახებ.

საკვანძო სიტყვები: ბაღი, დაარსება, კრასნოვი, პოლიბინი, გორდეზიანი.

Key words: Garden, Establish, Krasnov, Polybin, Gordezian.

1912 წელს ბათუმის მახლობლად ჩაქვისა და მწვანე კონცხის ტერიტორიაზე საფუძველი ჩაეყარა ბათუმის ბოტანიკური ბაღის მშენებლობას, მისი დაარსებიდან დღემდე საინტერესოდ განვითარდა ბაღის ისტორია, არაერთი საინტერესო დოკუმენტით შეივსო საუკუნოვანი ისტორია, განსაკუთრებით ბევრი იწერება ბოლო პერიოდში ... არ არის გასაკვირი რომ მომავალშიც დაიწერება. ბაღის დაარსებასა და მისი დამაარსებლებზე საქართველოს ეროვნული არქივის ფონდებშიც უამრავი მასალა ინახება. თემის მიზანია, საარქივო დოკუმენტებზე დაყრდნობით მცირე მონახაზი გავაკეთო ბოტანიკური ბაღის ისტორიაზე.

1912 წელს კავკასიის საფლისწულო მამულების სამმართველოს მეშვიდე განყოფილების უფროსის (გვარი იკითხება) ბათუმის სოფლის მეურნეობის საზოგადოების საბჭოს N 1700 წერილში ვკითხულობთ: ბათუმის სოფლის მეურნეობის საზოგადოებამ წარმოადგინა თხოვნა, რომელიც შეთანხმებული იყო მიწადმოქმედებისა და მიწათმოწყობის მთავარ სამმართველოსთან ფულადი ასიგნაციის თაობაზე, ბათუმის სიახლოვეს ბოტანიკური სააკლიმატიზაციო ბაღის გასაშენებლად. ამ მხარისათვის ახალი და ღირებული სუბტროპიკული მცენარეების

გასაცნობად და საერთოდ ამ დიდი საქმის გასაკეთებლად, კავკასიის საფლისწულო მამულების სამმართველომ მოავლინა თავისი კონსულტანტი, სახელმწიფო მრჩეველი, პროფესორი ა. ნ. კრასნოვი.

წერილის მიხედვით, ბოტანიკური ბაღი უნდა გაშენებულიყო ქალაქ ბათუმის და რკინიგზის სიახლოვეს, რომ ხალხისთვის, როგორც ადგილობრივი, ასევე ჩამოსული დამსვენებლებისთვის, ადვილი მისასვლელი ყოფილიყო. ბაღის გაშენებისას წამოყენებული იყო ასევე შემდეგი მოთხოვნები: დაცული უნდა ყოფილიყო ქარისა და ყინვისგან, ჰქონოდა მრავალფეროვანი რელიეფი და ნიადაგი დაწყებული ზღვის ქვიშით, დამთავრებული კლდოვანი კლდეებით, ასევე უზრუნველყოფილი უნდა ყოფილიყო საკუთარი წყლით.

ყველა ამ პირობის ერთად თავმოყრა რთული იყო, რადგან მიწის თითქმის ყველა ნაკვეთი კერძო მესაკუთრეების ხელში იყო. ხანგრძლივი მიების შემდეგ, როგორც მიწათმოქმედებისა და მიწათმოწყობის მთავარი სამმართველოს ჩინოსნებმა, ასევე სოფლის მეურნეობის საზოგადოებამ, არჩევანი შეაჩერეს ჩაქვის მამულში არსებულ ნაკვეთზე - ფართობით 65 დესეტინა (დესეტინა - რუს. ფართობის საზომი ერთეული, 1 დესეტინა - 1.09 ჰა.), რომელიც მწვანე კონცხზე ემიჯნებოდა მოქ. ტატარინოვის მამულს და საზოგადოებისთვის საუფლისწულო მამულების მიერ მიწოდებული ინფორმაციით, რაიმე კულტურის მოსაყვანად არ იყო განკუთვნილი *[სსცა, ფ.351. ან.1. საქ.343. ფ.2,2]*.

შერჩეული მიწის ნაკვეთი ეკუთვნოდა სოლოვცოვების მემკვიდრეებს და სადავო მიწას წარმოადგენდა, როგორც დოკუმენტებიდან ირკვევა, დავა დიდხანს გრძელდებოდა და პარალელურად იძებნებოდა სხვა მიწის ნაკვეთებიც. დრო იკარგებოდა, რაც რა თქმა უნდა, ბაღის განაშენიანებაზე ცუდად მოქმედებდა. პროფესორ კრასნოვს, კი თავისი აზრის შეცვლა არ უნდოდა, რადგან ზემოთაღნიშნული მიწის ნაკვეთი იდეალურად შესაფერისი იყო ამ დაწესებულებისთვის და მისი შეცვლა რაიმე სხვა ნაკვეთით, საქმეს მნიშვნელოვან ზარალს მიაყენებდა *[სსცა, ფ.351, საქ. 343, ან.1, ფ.6]*. მიწის ნაკვეთების გაცვლის თაობაზე მოლაპარაკებები თვეების განმავლობაში მიმდინარეობდა. პროფესორმა კრასნოვმა თავის გამოცდილებაზე დაყრდნობით, სტატიაც გამოაქვეყნა, („რუსული აზრი“ - ჟურნალი „რუსეთსა და საზვარგარეთ“), ბოტანიკურ ბაღში ტენიანი სუბტროპიკული კლიმატის პირობებში სუბტროპიკული მცენარეების დიდ მნიშვნელობაზე.

1912 წლის 27 სექტემბრის საიმპერატორო კარისა და საუფლისწულო მამულების სამინისტროსთან არსებული ჩაქვის საუფლისწულო მამულის მმართველი პეტროვის მიმართვიდან კავკასიის საუფლისწულო მამულების მთავარი ინსპექტორისადმი, ნათელი გახდა, რომ „კომისიას რომელსაც ეკისრებოდა მომავალი ბოტანიკური ბაღისთვის მიწის ნაკვეთის მოძიება და არც თუ ისე მცირე დრო ჰქონდა სხვადასხვა ნაკვეთების სანახავად. კომისია მივიდა იმ დასკვნამდე, რომ ბოტანიკური ბაღის მოსაწყობად შესაფერისი მიწის ნაკვეთისთვის წაყენებულ ყველა მოთხოვნას მხოლოდ ეს ერთადერთი, განსახილველი მიწის ნაკვეთი აკმაყო-

ფილებდა... მთლიანი ნაკვეთის ღირებულება მაშინდელი ფულით დათვლილი იყო და შეადგენდა 100 000 რუბლს.“ თუ საუფლისწულო მამულებიდან ზემოთაღნიშნული მიწის ნაკვეთის შესაფერისი სხვა მიწის ნაკვეთი ვერ შეირჩეოდა, იმ შემთხვევაში ხაზინას უნდა გამოეყო საუფლისწულო მამულებისთვის (უწყებისთვის) 100 000 რუბლი ან ნაკვეთის მფლობელებისთვის სანაცვლოდ შეეთავაზებინათ ერთადერთი შესაფერისი მიწის ნაკვეთი, ბათუმიდან სამხრეთით, გონიოს ტერიტორიაზე, სოფელ სარფის შემოგარენში. მიწის ნაკვეთის გადაცვლა იმავე წელს ვერ ხერხდებოდა გარკვეული წინააღმდეგობის გამო, ამიტომ ნაკვეთთან დაკავშირებული ფორმალური მხარეების მოგვარებამდე, პეტროვი აუცილებლობად მიიჩნევდა, „ბოტანიკური ბაღის ტერიტორიაზე პირველი თანრიგის კარგად აღჭურვილი საცდელი სადგურის მოწყობის აუცილებლობას, რათა დაწყებულიყო საფუძვლიანი სამეცნიერო კვლევები ჩაის მოყვანის პროცესის ყველა სტადიაზე, ჩაის სასუქების საკითხი, ციტრუსების სასუქისა და გასხვლის საკითხი, ადგილობრივი კულტურებისთვის მავნე მწერებისა და სოკოების შესწავლის და მათთან ბრძოლის რაციონალური ხერხების შემუშავების საკითხი, ლაქის და ცვლის ხეებისაგან შესაფერისი დამუშავების შედეგად პროდუქციის მიღების საკითხი და ა.შ.“ *[სსცა, ფ.351, ან.1,საქ. 343 ფ.34,35]*.

ბაღისათვის მოძიებული მიწის ნაკვეთის საკითხის გადასაწყვეტისას, ბათუმის მეტყევეების მიერ მოპოვებული ინფორმაციით გაირკვა, რომ სოლოვცოვების მემკვიდრეთა სადავო მიწის ნაკვეთი დაყოფილი იყო სამ ნაწილად, 1913 წლისთვის მიწის ნაკვეთების გაცვლაზე, საუბარიც ზედმეტი იყო, თუმცა 1914 წლის ჩაქვის მამულების მმართველის მოხსენებიდან (მომხსენებლის გვარი არ იკითხება) ნათელი ხდება, რომ ძალაში იყო 1912 წლის 24 ოქტომბრის შეთანხმება ჩაქვის საუფლისწულო მამულების სანაცვლოდ ხაზინიდან, მიწის ნაკვეთის შეთავაზებაზე კავკასიის ნებისმიერ ტერიტორიაზე, ან რუსეთის ევროპულ ნაწილში სანაცვლო მიწის ნაკვეთზე. 1915 წელს სოლოვცოვების მემკვიდრეების მიერ, ბოტანიკური ბაღისთვის გამოყოფილი მიწის ნაკვეთის სანაცვლოდ, მოთხოვნილი იყო მიწის ნაკვეთები ნიჟნიგოროდის და არხანგელსკის გუბერნიებში, თუმცა იმ ეტაპზე წერილი უპასუხოდ იყო დარჩენილი.

1913 წლიდან გამოყოფილ მიწის ნაკვეთზე უკვე პირველი სამუშაოები დაიწყო. 1914 წლიდან პროფესორ კრასნოვთან შეთანხმებული პროექტებით დაიწყო მომსახურე პერსონალისთვის პატარა სახლების აშენება. მამულების სამმართველოს 1913 წლის 7 ივნისის N 9390 მითითებით დამტკიცდა ჩაქვის ჩაის ფაბრიკის მუშების დასასვენელი სახლის პროექტი და ხარჯთაღრიცხვა, რომლის თანხა შეადგენდა 502 რუბ. და 34 კაპიკს *[სსცა, ფ.351, საქ. 384, ფ. 26,29]*.

ბაღის ტერიტორიაზე მშენებლობისთვის იყენებდნენ სამტრედიის ქარხნის აგურს, რომელიც სატვირთო ვაგონებით ჩამოდიოდა პირდაპირ სამტრედიიდან ჩაქვში. 1913 წლის გაზაფხულის პირზე პირველი შეკვეთით ჩამოვიდა 11000 აგური, აქედან 3 ათასი პატარა სახლების მშენებლობისთვის, 8000 კი ადგილობრივი

პროდუქციის მარაგისთვის განკუთვნილი შენობების ასაშენებლად. მშენებლობაზე გამოიყენებოდა წაზღის მსხვილი ბოძები, მდინარე ჩაქვის სანაპიროდან ქვიშა და ლამი *[სსცა, ფ.351,საქ.384, 20, 21]*.

ბოტანიკური ბაღის მუშაობის პირველი წარმატებები მალევე გახდა ცნობილი და უკვე 1913 წლის შემოდგომაზე მოსკოვში სოფლის მეურნეობის პროდუქციის ყოველწლიურ ტრადიციული გამოფენაზე - „რუსული რივიერაზე“, მიიღო მონაწილეობა, რაც შემდეგში უკვე ტრადიციად იქცა. ბოტანიკური ბაღის მიერ წარდგენილი პროდუქცია ბაღში მოყვანილი ბამბუკისგან სპეციალურად გამოფენისთვის დამზადებულ პავილიონში განთავსდებოდა. პავილიონის დამზადება 300 რუბლი დაჯდა *[სსცა, ფ.351,საქ.343, ფ. 36]*.

ბოტანიკური ბაღის დაპროექტებისას გათვალისწინებული იყო მდინარე ჩაქვზე ჰიდროელექტრო სადგურის მშენებლობა. კაშხლის საწყისი სამუშაოების დაჩქარებისათვის ჩაქვის მამულებიდან 1913 წლის ზაფხულში საკმაოდ მძიმე სამუშაოზე გადაიყვანეს ძლიერი ფიზიკური მონაცემებით 10 მუშა, რომელთა სეზონური ანაზღაურებაც შესაბამისად გაიზარდა 600 რუბლამდე *[სსცა, ფ.351,საქ.384. ფ.33]*.

ჩაქვის საუფლისწულო მამულებს, ხოლო შემდეგ ბოტანიკურ ბაღს ყოველ სეზონზე ათასობით დამთვარიელებელი ყავდა. საიმპერატორო ეზოსა და მამულების სამინისტროსთან არსებული ჩაქვის მამულების სამმართველოს უფროსი ილიაშენკო პატაკში წერდა: 1916 წლის 28 თებერვალს ბათუმის ბოტანიკურ ბაღს სტუმრობდნენ საიმპერატორო ოჯახის წარმომადგენელი დიდი ქალბატონი მილიცა ნიკოლოზის ასული ქალიშვილთან ერთად, ხოლო იმავე წლის 23 თებერვალს მისი აღმატებულება, დიდი თავადი რომან პეტრე ძე. მათი ვიზიტის შესახებ ინფორმაცია, მხოლოდ სამი დღით ადრე გახდა ცნობილი. დოკუმენტებიდან ირკვევა, რომ, ყველიერის კვირა იდგა, მაგრამ მიუხედავად ამისა ბაღში მიმდინარე სამუშაოები არ შეწყვეტილა, რათა ბაღის ყოველდღიური ცხოვრება სტუმრებისათვის სრული სახით ყოფილიყო წარმოდგენილი. ბაღის დათვალიერების შემდეგ, სტუმრებმა გადაინაცვლეს „სახელოსნოში“, სადაც სასტუმრო ოთახები ბამბუკის ავეჯით, დეკორატიული მცენარეებითა და ყვავილებით იყო მოწყობილი“ აქ მოხდა ბამბუკის ნაწარმის, კერძოდ ყვავილების ლარნაკების დემონსტრირება - დიდ ქალბატონს მიართვეს ბაღის ყვავილები ბამბუკის ლარნაკებით, ასევე ბამბუკისგან დამზადებულ მაგიდაზე წარმოდგენილი იყო ყველანაირი ციტრუსი, რაც ბაღში მოყავდათ. მათში განსაკუთრებული ინტერესი გამოიწვია კინ-კანის ჯიშის ციტრუსმა.

ბამბუკის ნაწარმის წარდგენის შემდეგ, ჩაის ფაბრიკის მიმდებარე ტერიტორიაზე მოხდა ეროვნულ ტანსაცმელში გამოწყობილი ქურთების მიერ ჩაის პლანტაციების ნიმუშების დათვალიერება, ასევე ახალ ღუმელებში ჩაის დამუშავების (ხარშვის) და მისი დაფასოვების პროცესის გაცნობა. ხოლო ბამბუკისგან დამზადებულ მაგიდაზე გამოფენილი იყო დაფასოვებული ჩაის ნაწარმი. საპა-

ტივსაცემო სტუმრებს საჩუქრად ჩაი ბამბუკის სპეციალური საჩაიეთი გადაეცათ, ხოლო თანმხლებ პირებს ჩვეულებრივი პაკეტებით. გარდა ამისა, დასაჩუქრდნენ მამულში დამზადებულ ხის ყუთებში მოთავსებული მანდარინითაც. სტუმრებმა წასვლისას შთაბეჭდილებების წიგნში განათავსეს ხელმოწერები, მასპინძლებისგან სამახსოვროდ გადაეცათ მამულის სურათები *[სსცა, გ.351, სსქ.514.გ.1, 1^ა]*.

1916 წლის 28 მარტს ჩაქვის მამულებს ესტუმრა მისი აღმატებულება ნიკოლოზ ნიკოლოზის ძე მეუღლესთან ანასტასია ნიკოლოზის ასულთან ერთად. ბათუმიდან ჩამოსულ სტუმრებს დახვდნენ ჩაქვის საუფლისწულო მამულების მმართველი ილიაშენკო და მამულების სამმართველოს ინსპექტორი პურგოლდი. სტუმრებმა მოინახულეს ჩაის პლანტაციები და მანდარინის ბაღები. დაესწრნენ ბამბუკის დამუშავების პროცესს - მის დაორთქვლასა და დაწნეხვას. დიდ ქალბატონს პატივისცემის ნიშნად გადაეცა ბამბუკის ვაზები ცოცხალი ყვავილებით. ჩაის ფაბრიკაში დაესწრნენ გადამუშავების პროცესს, მიუხედავად იმისა, რომ ყველა გადასამუშავებელი მანქანა იყო ჩართული დამუშავების მთლიანი პროცესის ნახვა ვერ მოხერხდა. მათ აღმატებულებას საჩუქრად გადაეცათ დაფასოვებული ჩაი, მანდარინი და ასევე რამდენიმე ფუნტი ჩაი და სამახსოვრო ბარათები მამულის გამოსახულებით. მაღალი რანგის სტუმრებმა შთაბეჭდილებების წიგნში სამახსოვრო ჩანაწერები გააკეთეს და ბოტანიკური ბაღის გავლით ბათუმში დაბრუნდნენ. მათი სტუმრობა სულ ორ საათს გაგრძელდა - 3-დან 5 საათამდე. საიმპერატორო დახვედრაზე უმნიშვნელო დანახარჯი იყო გაწეული, რადგან მათი სტუმრობა მასპინძლისათვის სულ რამდენიმე საათით ადრე გახდა ცნობილი. სტუმრობიდან რამდენიმე დღის შემდეგ ნიკოლოზ ნიკოლოზის ძისგან ფეოდორ ალექსანდრეს ძე პულგორდმა მიიღო შემდეგი შინაარსის დეპეშა: „გუშინ ვიყავი ჩაქვში, ადგილზე ჩატარებულია გასაოცარი სამუშაოები, იდიალური წესრიგია, მოხარული ვარ, რომ მქონდა აქ მოხვედრის შესაძლებლობა, პირველივე შესაძლებლობისას კიდევ დავბრუნდები..... გთხოვთ, ჩემი სახელით გამოუცხადოთ მადლობა მამულის მმართველს ილიაშენკოს და მთლიან მომსახურე პერსონალს მათი მუშაობისთვის.

მოწყალეო ხელმწიფე, გთხოვთ, მიიღოთ ჩემი პატივისცემა და ერთგულება“ *[სსცა, გ.351, სსქ. 514, გ. 8.]*.

პირველი მსოფლიო ომისა და რევოლუციის გამო დაუმთავრებელი დარჩა ბევრი სამუშაო და ბოტანიკური ბაღისთვის გამოყოფილი 65 დესეტინა მიწის ფართობიდან ამ დროისათვის მხოლოდ 30-35 დესეტინამდე იყო ათვისებული. 1914 წლიდან ბოტანიკური ბაღის ბიუჯეტი შემცირდა, რის გამოც საგრძნობლად იკლო მიმდინარე სამუშაოებმა, მაგრამ მიუხედავად ამისა კრასნოვის მოადგილე (მისი გარდაცვალების შემდეგ ბაღის გამგე) ი. პალიბინი განაგრძობდა აქტიურ მუშაობას, 1915 წელს ჩამოაყალიბა ლაბორატორია, ბიბლიოთეკა, გამოსაცდელი მცენარეების სადგური, შეადგინა გერბარიუმი და შექმნა მუზეუმი. ქვეყანაში შექმნილი მძიმე მდგომარეობის გამო დაუმთავრებელი დარჩა სააღმშენებლო პროგ-

რამა, რის გამოც ბაღის ტერიტორიაზე ასაშენებელი შვიდი საცხოვრებელი შენობის მაგივრად, მხოლოდ ოთხი უსახური შენობა იქნა აშენებული.

ბაღში მიმდინარე სამუშაოების პარალელურად, ხელმძღვანელობა ცდილობდა დამატებით მიწის ფართობების შემოერთებას, 1921 წლის აგვისტოში ბოტანიკური ბაღის დირექტორმა პალიბინმა საქართველოს სსრ მიწადმოქმედების სახალხო კომისარიატთან აღძრა საკითხი ბოტანიკური ბაღის მიმდებარე ტერიტორიის, ბარათოვის მამულის შემოერთების შესახებ; „როგორც ბარათოვის, ასევე უკვე გადმოცემული დევინსონის მამულიც წარმოადგენს, იმ ძვირფას, ისტორიული სამეცნიერო მნიშვნელობის განძს, რომელიც იშვიათი და ხშირად მთელს შავი ზღვის სანაპიროზე ერთადერთ სუბტროპიკულ მცენარეთა სახით არის აქ მოთავსებული. რა თქმა უნდა საკურორტო განყოფილებისათვის არავითარი ღირებულება არ აქვს, მაშინ როდესაც ეს ბაღი ამ მხრივ არა მარტო ტერიტორიულად, არამედ თავის შინაარსითაც ბათუმის ბოტანიკური ბაღის ბუნებრივ გაგრძელებას წარმოადგენს, ამას გარდა რადგან ბათუმის ბოტანიკურ ბაღს სწორედ საორგანიზაციო ხანაში მოუსწრო მსოფლიო ომმა და რევოლუციამ, ვერ განახორციელდა სრულად ადრევე დასახული სააღმშენებლო პროგრამა და ეხლანდელ მცირე და აუცილებელი შტატის მოსათავსებელი შენობებიც კი არ აქვს (დორექტორის, მეტეოროლოგის, მებაღისათვის, სამეცნიერო კაბინეტების, მუზეუმების, ჰერბარიუმის, ბიბლიოთეკის) რის გამოც არა ჰიგიენურ პირობებში უხდებათ ცხოვრება, როგორც მუშებს, ასევე მოსამსახურეთ...“ პალიბინის მიერ მიწადმოქმედების სახალხო კომისარიატისადმი დამატებით მიწოდებულ ინფორმაციაში ვკითხულობთ: „...აღნიშნული აგარაკი გადაცემული აქვს აგარაკების საკურორტო კომისიას, რომლის ხელში დატოვება სრულიად დაღუპავს ძვირფას და იშვიათ სუბტროპიკულ მცენარეებს, რომელნიც ამ აგარაკზე ინახებიან და რომელნიც ერთადერთ ასეთს ეგზემპლარებს წარმოადგენენ მთელს სანაპიროზე“ *[სუიკა, გ. 288, ან1, საქ. 140, გ. 65, 91]*. ბარათოვის აგარაკის ბოტანიკური ბაღისთვის გადაცემის საკითხი განსახილველად 1921 წელს ასსრ მიწადმოქმედების სახალხო კომისარიატს გადაეცა. კომისარიატის კოლეგიის N 17 ოქმის ამონაწერის მიხედვით კულტურული აგარაკის ტერიტორიიდან სააგარაკო შენობების განცალკევება მიჩნეული იქნა დაუშვებლად და ასსს მიწსახკომის კოლეგიის გარეშე ამ საკითხის გადაწყვეტა ამ ეტაპზე, დაუშვებლად მიიჩნიეს *[სუიკა, გ. 288, ან1, საქ. 140, გ. 169]*

1921 წლიდან ბაღში მიმდინარე სამუშაოები გაფართოვდა და შესაბამისად ჩამოყალიბდა ახალი განყოფილებებიც:

1. ამერიკის განყოფილება; 7. იაპონური განყოფილება;
2. ავსტრალიური განყოფილება; 8. ტროპიკული განყოფილება;
3. მექსიკური განყოფილება; 9. ევროპული განყოფილება;
4. ჩრდილოეთ - ამერიკული განყოფილება; 10. ჰიმალაის მთის განყოფილება;

5. ახალი ზელანდიის განყოფილება; 11. წამლების განყოფილება;

6. პიტომნიკეთი (ტექსტში ასე მოიხსენიება).

ცალკე განყოფილებად ითვლებოდა დევინსონის აგარაკი. თითოეულ განყოფილებას ჰქონდა წლიური გეგმა და ანგარიში *[სუიკა, გ. 288, ან1, საქ. N 399, გ.113-119]*.

ბათუმის ბოტანიკური ბაღის დირექცია თანამშრომელთა ჯანმრთელობაზე განსაკუთრებულ ზრუნვას იჩენდა. საქმეში არსებული დოკუმენტით ვგებულობთ, რომ 1921 წლის ზაფხულში, მალარიის გავრცელების საშიშროების პერიოდში, ბაღის დირექციამ მიწადმოქმედების სახალხო კომისარიატისგან, ივლისიდან ოქტომბრის ჩათვლით, თამშრომლებისთვის მოითხოვა სპირტიანი სასმელის, კერძოდ ღვინის გამოყოფა: ბაღის უფროსისთვის 2 ვედრო ღვინო, თანაშემწესთვის 1 ვედრო, ტექნიკურ პერსონალისთვის (მებაღე, მემინდვრე, მანტიორი და სხვ) $\frac{1}{2}$ ვედრო“, ხოლო ჯანმრთელობის სახალხო კომისარიატისგან ბათუმის ბოტანიკური ბაღის საექიმო პუნქტისთვის, დამატებით მოითხოვა 300 გრამი ხინახინას და 500 გრამი მმარმჟავას (კრისტალებში) გამოყოფა *[სუიკა, გ. 288, ან1, საქ. 140, 69, 107]*.

1921 წლის ნოემბრისთვის ბათუმის ბოტანიკურ ბაღში მუშაობდა 7 მოსამსახურე, 1-ბაღოსანი, 2 მებაღე, 1 ხელოსანი, 7 მუშა, 1 დარაჯი, 1 მეჯინიბე, 1 მსახური, სულ 21 მუშა-მოსამსახურე. არსებობს 1921 წლის მუშა-მოსამსახურეთა პირველი შემადგენლობის სია. 1914 წლიდან ბაღში მუშაობას აგრძელებდა 4 თანამშრომელი, კერძოდ დირექტორი - ივანე ვლადიმერის ძე პოლიბინი - ჩამოსული პეტროგრადის ბოტანიკური ბაღიდან, ბაღოსანი - იასონ დავითის ძე გორდეზიანი - ჩამოსული საფრანგეთიდან, მებაღე - კანაიმა ხაცუკორა სეროკიტა - ჩამოსული იაპონიიდან, ჯინჭარაძე მამუდ სულიმანის ძე - ველფენზონის აგარაკის ბაღის მუშა *[სუიკა, გ. 288, ან1, საქ.400, გ. 75]*.

1921 წლის ბოლოდან ბაღის პირად შემადგენლობაში მნიშვნელოვანი ცვლილებები მოხდა, კერძოდ სამსახურიდან დათხოვნილი იქნა ბაღის დირექტორი ი. პალიბინი. ამიერკავკასიის რკინიგზის წარმომადგენლობის მიმართ მის მიერ დაწერილი განცხადებით, ირკვევა გათავისუფლების მიზეზი. 1921 წლის 28 დეკემბერს განსაკუთრებული აუცილებლობის გამო, თბილისიდან ბათუმში უნდა ჩამოეტანა საკმაოდ დიდი რაოდენობით თანხა (პირადი და სამსახურის 115 მილიონი) თანხაის დადატანა ხდებოდა „საკოიაჟით“ მგზავრობა კი მოუწია ჩვეულებრივი მატარებლის (პლაცკარტი) სამგზავრო ვაგონით, რომელსაც არ ჰქონდა ფანჯრები, დაზიანებული იყო განათება, რის გამოც მოუხდა სიბნელესა და სიცივეში მგზავრობა. მცირე ხნით ჩაეძინების დროს გაქურდეს...მიუხედავად საპატიო მიზეზისა, პალიბინი სამსახურიდან იქნა დათხოვილი... *[სუიკა, გ. 288, ან1, საქ.399, გ.140]*

ბაღის მუშაობის პროცესში ზაფხულობით ჩართულნი იყვნენ თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის საბუნებისმეტყველო და მათემატიკის ფაკულტეტის

სტუდენტები მოვარჯიშებდნენ (პრაქტიკანტებად). პირველი პრაქტიკანტი იყო ელენა კალაშნიკოვა [სუიკა, გ. 288, ან1, საქ. 140, გ.99].

ბოტანიკური ბაღი მუდმივი ყურადღების ცენტრში იყო. 1923 წელს ბაღს რამდენჯერმე დათვალიერების და სიახლეების გაცნობის მიზნით ესტუმრა პროფესორი პეტრე მელიქიშვილი. ბაღში ჩატარებული სამუშაოებს ეცნობოდნენ ასევე ჩამოსული მეცნიერებიც, 1923 წელს ვორონეჟიდან სტუმრობდა ცნობილი ბოტანიკოსი ზამიატინი.

ბაღის მცენარეებზე სამეცნიერო დაკვირვებას აწარმოებდნენ ადგილობრივი თანამშრომლებიც, 1921 წლის თებერვალში ბაღის ხელმძღვანელის პალიბინისა და ბოტანიკოს ვორონოვის მიერ მოხდა ბაღის კულტურული მცენარეების სრული აღწერა.

ბოტანიკური ბაღში ჩატარებულ სამუშაოებაზე დაუსრულებლად შეიძლება ლაპარაკი. 1921-1923 წლებში ბოტანიკური ბაღის ხელმძღვანელობა სამჯერ შეიცვალა. 1922 წლის იანვრიდან ბოტანიკური ბაღის გამგედ დაინიშნა ივ. თაქთაქიშვილი, რომელიც მიწადმოქმედების სახალხო კომისარიატის 1922 წლის მაისის ბრძანებით გათავისუფლებული იყო სამსახურიდან და მის ადგილზე დანიშნეს გრიგოლ ცქიტიშვილი. ამ დროისათვის ბათუმის ბოტანიკური ბაღი დაქომპლექტებული იყო 17 თანამშრომლით.

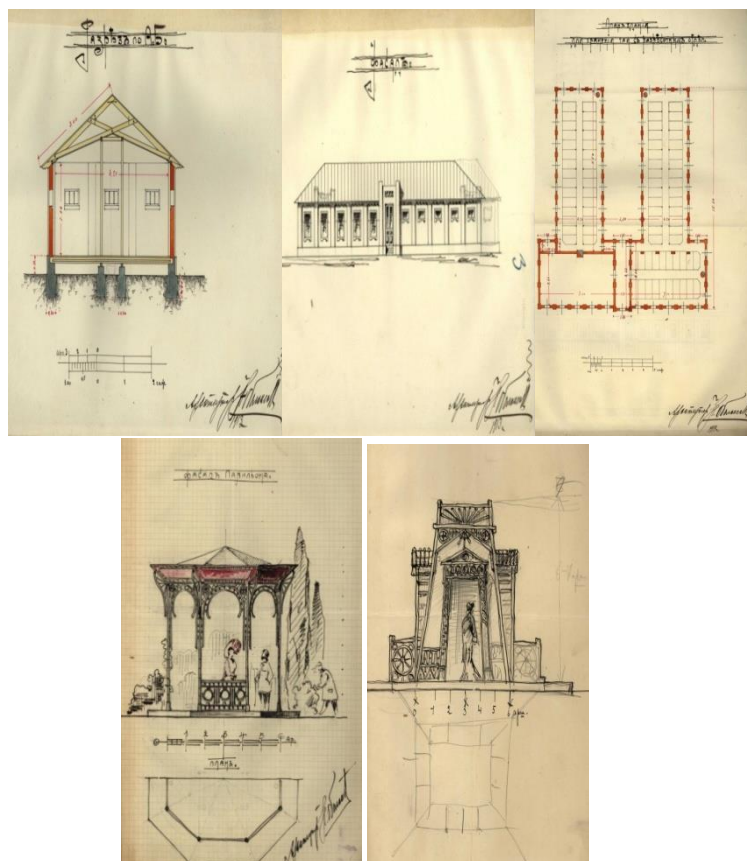
1. გამგე - გრ. ცქიტიშვილი; 2. კონსერვატორი - ევა კოხრეიძე;
3. მეტეროლოგი - შალვა ფავლენიშვილი; 4. ბაღოსანი - იასონ გორდეზიანი;
5. სამ. ნაწ. გამგე და მდივანი - ზაალიშვილი; 6. უფროსი მეზაღე - გიორგი ბეგიშვილი;

7. მეზაღე - ჭანტურიშვილი; 8. ხელოსანი - მაქსიმე კალაშნიკოვი;
9. მოვარჯიშე - ქეთევან ქომეთიანი; 10. უფროსი მუშა - მამუდ ჭინჭარაძე,
11. ბაღის მუშა - ივანე ვორობიოვი; 12. ბაღის მუშა - არშაკ ბაბაიანცი;
13. ბაღის მუშა - ანდრია ბელიაევი; 14. ბაღის მუშა - იბრაგიმ ჭინჭარაძე;
15. ბაღის მუშა - უშკოლოვი ალექსი; 16. მეჯინიბე - ხურშუტი არუთინოვი;
17. დარაჯი - ბაგრატოლი სულეიმანი.

აქვე დავამატებ ბათუმის ბოტანიკური ბაღის ბაღოსანი იასონ გორდეზიანის შესახებ საინტერესო ინფორმაციას, მიწსახვომის საცდელი საქმის ქვეგანყოფილების გამგის წერილიდან ირკვევა, რომ ი. გორდეზიანი ბოტანიკურ ბაღში შეთავსებით მუშაობდა, „ბაღის თანამშრომელი ი. გორდეზიანი უნდა იმყოფებოდეს, როგორც მუდმივი თანამშრომელი და მიეცეს ჯამაგირი, როგორც მუდმივ თანამშრომელს და არას გზით არ უნდა უსწორდებოდეთ, როგორც დღიურ მომუშავეს. ჯამაგირის რაოდენობა ან ნაწილი განისაზღვრება, შემთხვევით კომისიის მიერ, ვინაიდან ძირითადი ჯამაგირი აქვს ბათუმის ბაღების გამგებლობისათვის, ბოტანიკურ ბაღში მიეცემა ჯამაგირი არა უმეტეს 50% (ორმოცდაათი პროცენტი) [სუიკა, გ. 288, ან1.საქ.400, გ.221].

1921 წლიდან ბაღის ცხოვრებაში ახალი ეტაპი დაიწყო, ბაღი მიწადმოქმედების სახალხო კომისარიატის დაქვემდებარებაში გადავიდა, გაიზარდა ბიუჯეტი, რამაც ხელი შეუწყო როგორც სამეცნიერო, ასევე ტექნიკური სამუშაოების განახლებას. ბაღის სალაროში ყოველთვიურად შემოდიოდა 100 მილიონ მანეთზე მეტი საკუთარი შემოსავალი. ბაღს სახელმწიფო აფინანსებდა, მარტო მაისის თვის ბოლოს ბაღის თანამშრომლების ხელფასისა და ყველანაირი დავალიანების გასასწორებლად სახელმწიფოსაგან გადაეცათ 1.429.092.310 მანეთი. 1923 წელს ბოტანიკური ბაღი აქტიურ რეჟიმში განაგრძობდა მუშაობას.

დოკუმენტებით ირკვევა რომ 1912 წელს პროფესორ კრასნოვის თაოსნობით დაწყებულ საქმეს ღირსეული და საქმეზე შეყვარებული ადამიანების მცირე ნაწილმა ახალი სიცოცხლე შესძინა, გაგრძელდა საინტერესო ისტორია, რასაც ბათუმის ბოტანიკური ბაღი ჰქვია. იმედს ვიტოვებ, რომ თემაში წარმოდგენილი დოკუმენტური მასალა დახმარებას გაუწევს ამ საკითხით დაინტერესებულ საზოგადოებას.

ბოტანიკური ბაღის ტერიტორიაზე განსათავსებელი ნაგებობების პროექტები, 1913 წელი. არქიტექტორი ობოლენსკი [სსცაგ.351, ან.1, საქ. N 384].

გამოყენებული ლიტერატურა:

სსცა: – საქართველოს ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონ. 351. კავკასიის საუფლისწულო მამულების ინსპექტორის სამმართველო, ანაწერი.1, საქმეები NN 343; 384; 514.

სუიკა – საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივი, ფონ. 288. საქართველოს სსრ სოფლის მეურნეობის სახალხო კომისარიატი, ანაწერი.1, საქმეები NN 140; 333; 399; 400; 591.

Tinatini Jabadari (Tbilisi, Georgia)

For the History of the Batumi Botanical Garden (1912-1923 years)

Summary

In 1912, the foundation of the construction of the Batumi Botanical Garden was laid in the territory of Chakvi near Batumi ... A lot of materials are kept in the funds of the National Archives of Georgia, according to which I want to present you the general history of the Batumi Botanical Garden, in particular, the foundation of the garden, allocation of the land for its arrangement and on the future work of the already established garden.

In 1912, in a letter N 1700 of the head of the seventh branch of the office of Caucasian unit estates (last name-) of the Batumi Council of Agricultural Society, we can read: the Agricultural Society of Batumi submitted a request, which was agreed with the main department of agriculture and land management on cash bills for arranging a botanical acclimatization garden near Batumi, to familiarize this region with new and valuable subtropical plants and to carry out this great cause, the management of the Caucasus unit estates attracted their consultant, state advisor, Professor A.N. Krasnov.

According to the letter, the Botanical Garden had to be built near the city of Batumi and the railway, so that the locals and the guests could easily get to it, it had to be protected from wind and frost, starting with a diverse relief and soil sand and ending with rocky walls, and also it had to be provided with its own water.

After a long search, officials of the main department of agriculture and land management, as well as the agricultural society, chose a plot in the estate of Chakvi - an area of 65 acres. The selected land plot belonged to the Solovtsov heritage and was a disputed land that lasted for a long time, although construction began in the allotted area since 1913. Since 1914, with the projects agreed with Professor Krasnov, the construction of

small houses for attendants was begun. In 1913, the estate management project was approved as the holiday home for workers of the Chakvi tea factory, an estimate was presented, the amount of which made up 502 rubles and 34 pennies.

The first successes of the botanical garden became soon known in the fall of 1913 at the annual traditional exhibition of agricultural products in Moscow - the "Russian Riviera".

The unit estates of Chakvi, and then the botanical garden, were visited by a thousand visitors during each season. Back in February 1916, Grand Duke Roman Petrovich visited the botanical square with his family, and in the spring of 1916 Nikolay Nikolayevich with his family.

Because of the First World War and the revolution, many works remained unfinished, and by that time from 65 dessiatines allocated for the botanical garden, only 30-35 dessiatins were mastered. Since 1914, the budget of the Botanical Garden was reduced, because of which current work was significantly reduced too, but despite this, Krasnov's deputy — I. Palibin continued his active work; he founded the museum. Due to the difficult situation in the country, the construction program remained unfinished, so instead of seven buildings for living in the garden, only four non-ordinary buildings were built.

Since 1921, the work has been updated and expanded, respectively, new departments were created:

1. Department of America 2. Department of Japan;
3. Department of Australia; 4. Tropical Department;
5. Mexican Department; 6. European Department;
7. North American Department; 8. Department of the Himalayan Mountains;
9. Department of New Zealand; 10. Department of drugs;
11. Pitomniket (as mentioned in the text).

The number of employees also increased. As of November 1921, 7 employees, 1 grower, 2 gardeners, 1 foreman, 7 workers, 1 watchman, 1 groom, 1 attendant worked in the Batumi Botanical Garden. A total of 21 servants. There is the first list of workers-servants of 1921. Since 1914, 4 employees remain, in particular, the director - Ivan Vladimirovich Polibin (who came from the Petrograd Botanical Garden; the gardener - Jason David's son Gordeziani - from 1914, who came from France, the gardener - KanaimaKhatsukoraSerokita - who came from Japan. From 1921, the Botanical Garden goes under the authority of the National Commissariat of Agriculture, because of which annual scientific, meteorological, construction checks and inspections of other internal garden works were carried out. The Botanical Garden continued to work in its usual way.

ტრაპიზონში ბრიტანეთის ვიცე-კონსულის ჯეიმს ბრანტის ცნობები ბათუმის შესახებ²²

აბსტრაქტი: XIX საუკუნის პირველ ნახევარში, განსაკუთრებით 1828-1829 წლების რუსეთ-ოსმალეთის ომის შემდეგ, საგრძნობლად გაიზარდა ბათუმის, როგორც საზღვაო პორტისა და ორ იმპერიას შორის მდებარე სასაზღვრო ქალაქის როლი. შესაბამისად, გაიზარდა ბათუმისადმი ინტერესი, როგორც რუსეთის იმპერიის, ისე ოსმალეთის ზურგს უკან მდგომი დიდი ევროპული სახელმწიფოების მხრიდან. სწორედ ინტერესთა ამ ჭიდილმა შესძინა ბათუმს განსაკუთრებული მნიშვნელობა.

ბრიტანეთის ვიცე-კონსული ტრაპიზონში ჯეიმს ბრანტი თავის ანგარიშებში საინტერესოდ აღწერს ბათუმს და იძლევა მნიშვნელოვან ინფორმაციას 1830-იან წლებში აქ არსებული ვითარების შესახებ.

ბრანტის ანგარიშები განხილულია რუსეთ-ოსმალეთ-ინგლისის დაპირისპირებისა და რეგიონში მიმდინარე სხვა პროცესების ფონზე.

საკვანძო სიტყვები: ბათუმი, ოსმალეთი, რუსეთი, დიდი ბრიტანეთი, ჯეიმს ბრანტი.

Key words: Batumi, Ottoman, Russia, Great Britain, James Brant.

2018 წელს შესრულდა აჭარის დედასამშობლო საქართველოსთან დაბრუნების 140 წელი. ამ ხნის მანძილზე ბევრი საკითხი, დაკავშირებული ბათუმსა და რეგიონთან, მეტ-ნაკლებად შესწავლილია, თუმცა რუსეთ-ოსმალეთის ორ ომს შორის მოქცეული პერიოდი (1828-1829 და 1853-1856 წწ.) ჯერ კიდევ საკმაოდ ბურუსითაა მოცული. ამ დროს დაიწყო რეფორმების (ე.წ. თანზიმათი) გატარება მთელი ოსმალეთის იმპერიის მასშტაბით, რაც აისახა ბათუმის სინამდვილეზეც – იგი უფრო გამოცოცხლდა და მეტი მიმზიდველობა შეიძინა.

²² ნაშრომი შესრულდა ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის 2019 წლის მიზნობრივი სამეცნიერო კვლევითი პროექტის – "ბათუმი ბრიტანეთის ვიცე-კონსულების ანგარიშებში (1830-1853 წ.წ.)" – ფარგლებში

თანხიმათის (არაბულად „მოწესრიგება“) აუცილებლობა ოსმალეთში არსებულმა მწვავე პოლიტიკურმა და სოციალურ-ეკონომიკურმა პრობლემებმა განაპირობა.

ოდესღაც მძლავრი ოსმალეთის იმპერია XVII საუკუნიდან დასუსტებას იწყებს. პროცესი განსაკუთრებით გამოიკვეთა საუკუნის დასასრულს, როცა ბრწყინვალე პორტა ე.წ. „სადვთო ლიგის“ კოალიციასთან დამარცხდა და საზავო ხელშეკრულებების თანახმად უარი თქვა მთელ რიგ ადრე დაპყრობილ ევროპულ მიწებზე. „ეს იყო ოსმალეთის სამფლობელოების პირველი საერთაშორისო დანაწილება. ამ დროიდან დაწყებული ოსმალეთის იმპერიის ტერიტორიების ევროპის სახელმწიფოებს შორის დანაწილების საკითხი არ იხსნება საერთაშორისო დიპლომატიის დღის წესრიგიდან“ *[გიგინეიშვილი, 1982:10]*. აღნიშნული ხელშეკრულებების პრეცედენტი მოწმობდა „არა მარტო იმას, რომ იმპერიის შემტევი ძალები გატეხილი იყო, ეს უფრო ადრე გამომჟღავნდა, არამედ იმასაც, რომ უკვე თურქთა თავდაცვითი ძალებიც სუსტდებოდა“ *[Данциг, 1949:11]*.

XVIII საუკუნეში კრიზისი კიდევ უფრო გაღრმავდა და იმპერიის სახელმწიფოებრივი სისტემის ყველა სფერო მოიცვა. ერთ დროს ევროპის რისხვად აღიარებული ოსმალეთი ამ პერიოდისათვის უკვე თავად იყო ქცეული პოლიტიკური ზეწოლის ობიექტად და სულ უფრო მეტად ემორჩილებოდა დასავლეთ ევროპის დიქტატს. ეს იმდენად შორს წასული პროცესი იყო, რომ ოსმალეთისათვის მნიშვნელოვანი საკითხები უფრო პარიზსა და ლონდონში წყდებოდა, ვიდრე საკუთრივ სტამბოლში *[Новичев, 1963:210]*.

იზრდებოდა დასავლეთევროპული ქვეყნების ეკონომიკური ექსპანსიაც *[იქვე, 211]*, რაც დაუზოგავად აჩანაგებდა თურქულ ვაჭრობასა და მრეწველობას. ოსმალურ ეკონომიკას ანგრევდა სამხედრო ალაფის, სახელმწიფო საღაროს მთავარი შემავსებელი საშუალების, წარუმატებელი ომების მიზეზით გამოწვეული დეფიციტიც *[გიგინეიშვილი, 1982:11]*. სერიოზულ საფრთხეს უქმნიდა ქვეყანას სახელმწიფო მოხელეთა უმაღლეს დონეზე ასული მექრთამეობა და მათ მიერ სახელმწიფოსა და კერძო პირთა ქონების დატაცება-მარცვაც *[Новичев, 1963: 217-218]*.

მძიმე სოციალურ-ეკონომიკური ფონი და სახელმწიფოებრივი დეგრადაცია განაპირობებდა შიდაპოლიტიკური ვითარების მკვეთრ გაუარესებას. დაპყრობილი ხალხების შეუწელებელი ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბრძოლები და მსხვილი ფეოდალების ამკარად გამოხატული სეპარატიზმი წარმოადგენდა დესტაბილიზაციისა და პოლიტიკური ანარქიის დაუშრეტელ სათავეს. მსგავსი მდგომარეობა დამახასიათებელი იყო მთელი იმპერიისათვის, რის გამოც ბევრ რეგიონში სულთნის ხელისუფლება ნომინალურ ხასიათს ატარებდა, მათ შორის ოსმალეთის იმპერიის გულის – ანატოლიის მხარეებშიც *[Данциг, 1949:11; გიგინეიშვილი, 1982:161; Новичев, 1963:221; Бальфур, 2017:408-409]*. არსებული ქაოსი სერიოზულ პრობლემებს უქმნიდა შეიარაღებულ ძალებს. ოსმალური არმიის მდგომარეობას ამძიმებდა სამხედრო-ლენური სისტემის კრიზისიც *[Новичев, 1963:219-220]*,

აშკარა ჩამორჩენა შეიარაღების დარგში და უმაღლესი მთავარსარდლობის არაკომპეტენტურობაც [Дружинина, 1955:99]. გარდა იმისა, რომ ოსმალეთის არმია თანადროულ სტანდარტებს ჩამორჩებოდა გაწვრთნილობისა და აღჭურვის თვალსაზრისით, დაბალი იყო თურქ ჯარისკაცთა საბრძოლო სულისკვეთებაც [გიგინეიშვილი, 1982:13].

აღნიშნული ვითარება, გამეფებულ კორუფციასთან ერთად, მეთოდურად ანგრევდა ოსმალეთის სახელმწიფოებრივ საფუძვლებს და ქვეყანას დაღუპვისაკენ მიაქანებდა. იმპერიის მოღვაწეთა საღად მოაზროვნე ნაწილი სიტუაციის გამოსწორებას ცდილობდა, მაგრამ უშედეგოდ – მდგომარეობა კვლავ სავალალო რჩებოდა.

ოსმალეთის სისუსტე მეზობელ სახელმწიფოებს მისი ტერიტორიების დაუფლებისაკენ უბიძგებდა. ეს პროცესი XIX საუკუნის პირველი ნახევრიდან (ვერონის კონგრესი, 1822 წელი) „აღმოსავლეთის საკითხის“ სახელით გახდა ცნობილი [Civil ენციკლოპედიური ლექსიკონი].

„აღმოსავლეთის საკითხი“, როგორც საერთაშორისო პრობლემა, ჯერ კიდევ XVIII საუკუნის მეორე ნახევრიდან დადგა დღის წესრიგში. ფაქტობრივად, ეს იყო ევროპის დიდი სახელმწიფოების, მათ შორის, რუსეთის, ურთიერთდაპირისპირება ოსმალეთის იმპერიის მემკვიდრეობისათვის გამართულ ბრძოლაში. თუმცა, ოსმალეთის გარკვეული ტერიტორიების მიმართ ინტერესი რუსეთს უფრო ადრეულ საუკუნეებში გაუჩნდა. „აღმოსავლეთის საკითხი“, – წერს XIX საუკუნის რუსი ისტორიკოსი ს. ჟიგარევი, – რუსეთისათვის მაშინ წამოიჭრა, როცა ბიზანტიის ადგილზე მაჰმადიანური სახელმწიფო წარმოიშვა და მისთვის „წარმოადგენს ძნელსა და რთულ ამოცანას, უზრუნველყოს საკუთარი მატერიალური ინტერესები აღმოსავლეთში, რომლებიც დაკავშირებულია შავ ზღვაზე რუსული სავაჭრო და სამხედრო ფლოტის ნაოსნობის სრულ თავისუფლებასთან“ [Жигарев, 1896, а:II].

რუსეთის მისწრაფებებს წინ ეღობებოდნენ ევროპის დიდი სახელმწიფოები, მათ შორის, განსაკუთრებით ინგლისი. ევროპული სახელმწიფოები, ამავე დროს, ერთმანეთსაც ექიშებოდნენ „ოსმალური პუდინგის“ საუკეთესო ნაჭრებისათვის. საინტერესოა, რომ ასეთმა ვითარებამ თურქთა იმპერია რამდენჯერმე გადაარჩინა სრულ განადგურებას. გაზეთი „დროება“ მოსწრებულად შენიშნავს:

„ყველა ხედავს, ყველა გრძნობს, რომ ოსმალეთის სახელმწიფო მიხრწნილია, რომ დღეს თუ ხვალ იმას დასასრული, სიკვდილი მოელის.

მაგრამ ბედი ამისი ეს არის, რომ ევროპის რამდენიმე სახელმწიფო ერთად და ერთ დროს თავისკენ წევს, თითოეულ ამ სახელმწიფოთაგანს ჰსურს, რაც შეიძლება მეტი სარგებლობა, მომეტებული ლუკმა დარჩეს იმის მოსპობის შემდეგ, და, ამგვარი მდგომარეობის წყალობით, ოსმალეთი ისევ თავის ადგილას არის გაჩერებული, ისევ თითქო მაგრად დგას ფეხებზე.

ინგლისი მოსთხოვს რასმე, ყურსაც არ გაიბერტყს: იცის, რომ ავსტრია ან რუსეთი ინგლისს წინ აღუდგება; რუსეთი მოსთხოვს რასმე, არც ამას შეასრულებს,

რაც უნდა კანონიერი იყოს ეს მოთხოვნილება, რადგან კარგათ იცის, რომ რუსეთის ძალის დატანების ნებას არ მისცემენ ევროპის დანარჩენი სახელმწიფოები“ *[„დროება“, 1881:1]*.

მიუხედავად გაზეთის ასეთი „ოპტიმისტური“ განწყობისა, ოსმალეთის იმპერია პერმანენტულად კარგავდა თავის სამფლობელოებს, განსაკუთრებით XIX საუკუნეში. საფრთხე, ძირითადად, რუსეთის მხარდი იმპერიისაგან მოდიოდა. 1828-1829 წლებში რუსეთმა მორიგი მძიმე დარტყმა აგემა ოსმალეთს და ტერიტორიულადაც შეავიწროვა იგი.

რუსეთის წინსვლას ამიერკავკასია-მცირე აზიის მიმართულებით ოსმალეთის იმპერიის მესვეურებზე არანაკლებ მტკივნეულად აღიქვამდნენ დასავლეთევროპული სახელმწიფოები, მათ შორის დიდი ბრიტანეთი. გასაგებია, რომ ევროპას საკუთარი ინტერესების დაცვის სურვილი ამოძრავებდა და არა ალტრუისტული გრძნობები.

რუსეთ-ოსმალეთის ადრიანოპოლისა (1829 წ.) და უნკიარ-ისკელესის (1833 წ.) შეთანხმებების შემდეგ რუსეთის ახლო-აღმოსავლური პოლიტიკის მიმართ შიში კიდევ უფრო გაიზარდა. დასავლეთი რუსეთის მოძალებისაგან ოსმალეთის დასაცავად გააქტიურდა და, გარკვეულწილად, წარმატებასაც მიაღწია *[Жигарев, 1896 (a):459-465]*.

ოსმალეთის საქმეებში ერთობლივი ჩარევით შეზღუდეს რა მასზე რუსეთის დომინირებული გავლენა, „ევროპულმა სახელმწიფოებმა თავიანთი მხერა და სიმპათიები ინგლისისაკენ მიმართეს, რომლის ძალისხმევის წყალობითაც ოსმალეთი გადარჩა და რუსეთის მნიშვნელობა აღმოსავლეთში შემცირდა. რუსეთი ყველასაგან გაირიყა“. თავის მხრივ „ინგლისი, დაისახა რა თავისი აღმოსავლური პოლიტიკის მიზნად ოსმალეთში რუსეთის გავლენისა და უფლებების შეზღუდვა, ენერგიულ მოქმედებას აგრძელებდა ამ მიმართულებით სხვა ევროპულ სახელმწიფოებთან ერთად“ *[Жигарев, 1896 (b):1-3]*.

XIX საუკუნის დასაწყისში, ოსმალეთის ევროპეიზაციის მომხრე, რეფორმატორულად განწყობილი სახელმწიფო მოღვაწეთა ინიციატივით გაძლიერდა ქვეყანაში რეფორმების გატარების მცდელობები. პროცესი საკმაოდ რთულად მიმდინარეობდა. სულთანმა მაჰმუდ II-მ (1808-1839) მაინც შესძლო გარკვეული ნიადაგი შეემზადებინა ქვეყნის შემდგომი რეორგანიზაციისათვის, ხოლო მის მიერ გაკვალულ გზაზე უფრო თამამი ნაბიჯები გადადგა მომდევნო სულთანმა აბდულ მეჯიდ I-მა (1839-1861). 1839 წლის 3 ნოემბერს, სახეიმო ვითარებაში გამოცხადდა სულთნის უმაღლესი ბრძანებულება, ე.წ. „გიულჰანეს ჰატი შერიფი“ *[Фадеева, 1985:54-56]*. აღნიშნული აქტით სათავე დაედო „თანზიმათის“ სახელით ცნობილ რეფორმაციულ პროცესებს (I ეტაპი – 1839-1853 წწ., II ეტაპი – 1853-1876 წწ.), რაც მიზნად ისახავდა ქვეყნის ევროპეიზაციას პოლიტიკურ-ეკონომიკური, სამხედრო, სოციალური და საგანმანათლებლო თვალსაზრისით. რეფორმები ინგლისისა და, ზოგადად, დასავლეთ ევროპის გავლენით მიმდინარეობდა.

ევროპას მიზნად ჰქონდა საკუთარი პოზიციების განმტკიცება აქ და რუსეთის წინსვლის შესაჩერებლად ოსმალეთის ზომიერად გაძლიერება.

სწორედ მიმდინარე მოვლენების ფონზე გაიზარდა ბათუმის, როგორც საზღვაო პორტისა და ორ იმპერიას შორის მდებარე სასაზღვრო ქალაქის როლი. 1828-1829 წლების რუსეთ-ოსმალეთის ომის შედეგად ოსმალეთმა დაკარგა ფოთი (ციხე-სიმაგრე და პორტი) – მნიშვნელოვანი ავანპოსტი აღმოსავლეთ შავი ზღვისპირეთში და ეს ფუნქცია ლოგიკურად იტვირთა ბათუმმა – ყველაზე მოსახერხებელმა ნავსაყუდელმა და გეოსტრატეგიულად უმნიშვნელოვანესმა პუნქტმა სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავი ზღვისპირეთში.

როგორც მკვლევარი ვლ. სიჭინავა შენიშნავს, აღნიშნულ ეტაპზე „ოსმალეთი-სათვის ბათუმის შენარჩუნებას პირველხარისხოვანი სასიცოცხლო მნიშვნელობა ჰქონდა. ბათუმის დაკარგვის შემთხვევაში ოსმალეთი მთელი ანატოლიის აშკარა დაკარგვის საფრთხის წინაშე იდგა და მას შემდეგ, რაც მან ფაქტიურად დაჰკარგა ეგვიპტე და სხვა მნიშვნელოვანი ტერიტორიები, ანატოლიის ვრცელი და მდიდარი ტერიტორიის დაკარგვა მისთვის უკანასკნელად დარტყმული სასიკვდილო ლახვარი იქნებოდა“ *[სიჭინავა, 1958: 18]*.

შესაბამისად, ბათუმისადმი ინტერესი გაიზარდა როგორც რუსეთის იმპერიის, ისე ოსმალეთის ზურგს უკან მდგომი დიდი ევროპული სახელმწიფოების მხრიდან. ბათუმს ინტერესთა ამ ჭიდილმაც შესძინა განსაკუთრებული დატვირთვა. რუსეთს, რომელსაც მანამდეც ეჭირა თვალი ისტორიულად საქართველოს, იმ დროს კი ოსმალეთის იმპერიის ამ განაპირა მხარეზე, უფრო გაეზარდა მისი დაუფლების სურვილი. 1804 წელს გენერალი პავლე ციციანოვი წერდა იმპერიის საგარეო საქმეთა მინისტრს ჩარტორიციის, რომ ბათუმი „ყოველგვარი წინააღმდეგობის გარეშე უნდა გვეკუთვნოდეს ჩვენ და იგი ჩვენს ხელში უნდა იყოს“. ბათუმის შემოერთების საკითხი რუსეთის იმპერიის წინაშე დაისვა 1828-1829 წლების რუსეთ-ოსმალეთის ომის დროსაც. თვით ნიკოლოზ პირველს უთქვამს, რომ „ბათუმი და ყარსი ღირს იმად, რომ მათთვის გავწიროთ რამდენიმე მილიონი“-ო.

ამდენად, XIX საუკუნის 30-იანი წლებიდან ქალაქი თანდათან მოექცა რუსეთისა და ევროპის წამყვანი ქვეყნების, განსაკუთრებით ინგლისის გეოპოლიტიკურ და სავაჭრო-ეკონომიკურ ინტერესებში. ამ დროისათვის ქალაქი შედიოდა ლაზისტანის სანჯაყის შემადგენლობაში, ეს უკანასკნელი კი ტრაპიზონის საფაშოს საზღვრებში ექცეოდა. სწორედ ტრაპიზონი იყო რეზიდენცია ბრიტანეთის პირველი ვიცე-კონსულისა, რომელმაც შემოგვინახა ცნობები ბათუმის შესახებ. თუმცა, ქალაქის მიმართ მზარდმა ინტერესმა განაპირობა ის, რომ მალე, 1840 წელს დიდმა ბრიტანეთმა თავისი ვიცე-კონსული დანიშნა უშუალოდ ბათუმში.

ტრაპიზონისა და მისი შემოგარენის მნიშვნელობის ზრდა დაკავშირებულია როგორც ოსმალეთის მიმართ არსებულ პოლიტიკურ, ისე ეკონომიკურ ინტერესებთან. ფაქტობრივად, ეს ინტერესები ერთ მთლიანობაში გაიაზრებოდა. XVII

საუკუნის დასაწყისიდან ევროპული პროდუქციის გასაღების ბაზრის მიემამ ქალაქსა და პორტს ანატოლიის, კავკასიის, სამხრეთ რუსეთისა და ირანის კარიბჭის როლი შესძინა. ლევანტის კომპანიების მიერ დაწყებულ სავაჭრო ურთიერთობებს XIX საუკუნის პირველი მეოთხედიდან უფრო სისტემატური ხასიათი მიეცა და სახელმწიფოს მხარდაჭერაც მოიპოვა. ამ პერიოდიდან ევროპის ქვეყნებმა ვაჭრობით გამორჩეულ ქალაქებში (განსაკუთრებით საპორტო ქალაქებში) კონსულები განაწესეს, რამაც ადებ-მიცემობის დაწინაურებას კიდევ უფრო მეტად შეუწყო ხელი.

პირველი დიდი სახელმწიფო, ვისი ყურადღებაც მიიქცია ტრაპიზონმა, იყო დიდი ბრიტანეთი. XIX საუკუნის 20-იანი წლებიდან ინგლისელებმა უკვე დაიწყეს შავი ზღვის სანაპიროდან წინა აზიის სიღრმეში მიმავალი ძველთაგანვე ცნობილი სავაჭრო-საქარავნო გზის – ტრაპიზონი-ერზრუმ-თავრიზის ინტენსიური ათვისება. 1823 წელს ამ გზით პირველად შევიდა ინგლისური საქონელი ირანში. მოგვიანებით ტრაპიზონსა და ერზრუმში ინგლისური სავაჭრო ფირმების მუდმივი წარმომადგენლობები გაიხსნა [*Фадеев, 1960:194*].

ტრაპიზონში თავისი საკონსულო ბრიტანეთმა 1831 წლის ზაფხულში გახსნა (საკონსულომ იარსება 1914 წლამდე). ლონდონის მთავრობამ მთავარ დიპლომატად, ვიცე-კონსულის რანგში, დანიშნა მანამდე სავაჭრო საქმით გამორჩეული ჯეიმს ბრანტი, რომელმაც უკვე 1831 წლის 1 ივლისს ჩააბარა პირველი ანგარიში ინგლისის საგარეო საქმეთა სამინისტროს. 1833 წლის 16 აგვისტოდან 1834 წლის 15 ივლისამდე ჯეიმს ბრანტი ერზრუმში იმყოფებოდა და ტრაპიზონში მას ცვლიდა ჰენრი სუტერი, რომელსაც 1835 წლის ნოემბრიდან 1837 წლის მარტამდე ისევ მოუწია ბრანტის ჩანაცვლება. 1837 წლის მარტში ტრაპიზონში დაბრუნებულმა ბრანტმა საკუთარი მთავრობისადმი მხოლოდ ერთი ანგარიშის დაწერა მოასწრო და 1837 წლის 6 აპრილს უკვე საბოლოოდ გაიწვიეს ერზრუმში, სადაც დიდი ბრიტანეთის კონსულის თანამდებობაზე დაინიშნა [*Şaşmaz, 2014: XIII-XXI*]. სხვათა შორის, 1830 წელს ერზრუმში საფრანგეთის საკონსულოს გახსნის კატეგორიული წინააღმდეგი იყო ტრაპიზონში საფრანგეთის კონსული ვიქტორ ფონტანიე. მისი აზრით, ქალაქში, რომელიც განადგურდა რუსთა ბოლო ოკუპაციის დროს და სადაც ფრანგი ვაჭრებიდან არავინ ცხოვრობდა, საფრანგეთის საკონსულოს არსებობა არამიზანშეწონილი იყო. იგი აქ სადაზვერვო ცენტრის დაარსებასაც უსარგებლოდ მიიჩნევდა [*Лешюв, 2015:116*].

ერზრუმის შემდეგ, 1855 წლის 3 დეკემბრიდან ჯ. ბრანტი მსახურობდა დამასკოში. გარდაიცვალა 1861 წელს [*Wilson, 2011:16, 18*]. მას ეკუთვნის ჩვენთვის საინტერესო ჩანაწერები, რომლებიც გამოქვეყნებულია ლონდონის სამეფო გეოგრაფიული საზოგადოების ჟურნალში. განსაკუთრებით საყურადღებოა 1835 წელს დასავლეთ სომხეთსა და მცირე აზიის ნაწილში მოგზაურობის შთაბეჭდილებები [*Brant, 1836:187-223*]. მასვე ეკუთვნის 1838 წელს ქურთისტანის ნაწილში მიმოსვლისას გაკეთებული ჩანაწერები [*Brant, 1840*].

აღნიშნულ პერიოდში საკონსულო სამსახური იყო არაანაზღაურებადი. ამიტომაც, მთელი XIX საუკუნის მანძილზე, ფართოდ იყო გავრცელებული და აუცილებელიც, რომ კონსულებს საკუთარი როლი შეეთავსებინათ პირად ბიზნეს-ინტერესებთან. ბრიტანელი კონსულები, ძირითადად, კონცენტრირებულნი იყვნენ ორ ქვეყანას შორის ბიზნეს-ურთიერთობებზე, რაც ითვალისწინებდა მეწარმეების დახმარებას, ხელშეკრულების პირობების აღსრულების უზრუნველყოფას, ქვეყნის ინტერესებისა და თანამოქალაქეების დაცვა-მხარდაჭერას, ვიზების გაცემას და სხვ. ისინი აგროვებდნენ ყველანაირ ინფორმაციას – იქნებოდა ეს სავაჭრო-ეკონომიკური თუ სამხედრო-პოლიტიკური ხასიათის ცნობები *[Watkinson, 2018:62-63]*. ფაქტობრივად, კონსულები და ვიცე-კონსულები დაზვერვითი ქსელის რეზიდენტობასაც ითავსებდნენ. ამ საკითხთან დაკავშირებით ნიშანდობლივია რუსი მკვლევარის – ვლადიმერ ვრუბელის²³ სიტყვები. იგი მიუთითებს, რომ როდესაც ინგლის-საფრანგეთის ჯარები 1854 წელს ყირიმში შეიჭრნენ, ინგლისელთა საიდუმლო სადაზვერვო სამსახურის ხელმძღვანელად აქ დაინიშნა 36 წლის ჩარლზ კეტლი, რომელიც უშუალოდ ბრიტანელთა ჯარის მთავარ-სარდალს გენერალ ლორდ რეგლანს ემორჩილებოდა. კეტლი სანკტ-პეტერბურგში დაიბადა ინგლისელი ვაჭრის ოჯახში, ინგლისში განათლებამიღებული ისევ რუსეთში დაბრუნდა და იქ ცხოვრობდა, 1841 წლიდან ყირიმის ომის დაწყებამდე კი ინგლისის ვიცე-კონსულად მსახურობდა ქერჩში *[Врубелъ, 2010]*. ვ. ვრუბელის განმარტებით, მსგავსად კეტლისა, რომელიც ყირიმში ეწეოდა სადაზვერვო საქმიანობას, ასეთივე მისია ევალებოდათ ინგლისის წარმომადგენლებს – პოლკოვნიკ ფენვის უილიამს ყარსში, კონსულ ჯეიმს ბრანტს ერზრუმში და ვიცე-კონსულ ფ. სტივენსს ტრაპიზონში *[Врубелъ, 2010]*.

1825 წლიდან საკონსულო საქმიანობა ანაზღაურებადი გახდა, რადგან, ჯერ ერთი, კერძო, პირადი საქმიანი ინტერესები ზიანს აყენებდა დიპლომატიურ მისიას, მეორეც, საკონსულო ცოდნა-გამოცდილება აძლევდა მათ არასამართლიან უპირატესობას საქმიან ურთიერთობებში. ამას მოყვა პირადი ბიზნესის შეზღუდვა, თუმცა ცოტა ხნით – 1829 წლიდან (1859 წლამდე) სიტუაცია ისევ შეიცვალა და კერძო ბიზნესი, ხარჯების შემცირების მიზნით, კვლავ დასაშვები გახდა. რაც შეეხება ვიცე-კონსულებს, მათ, ჩვეულებრივ, უპრობლემოდ შეეძლოთ სავაჭრო საქმიანობა, რადგან მათი მოვალეობა კონსულის ფუნქციებთან შედარებით არ იყო ფართო. თუმცა, თანამდებობიდან გამომდინარე, ის ცოდნა და ინფორმაციაზე ხელმისაწვდომობა ამ საქმიანობაში დიდ სასტარტო უპირატესობას აძლევდა მათ *[Watkinson, 2018:63]*.

სწორედ ამდაგვარად უნდა განვიხილოთ ჯეიმს ბრანტის მოღვაწეობაც. ვიდრე იგი ვიცე-კონსულად დაინიშნებოდა ტრაპიზონში, ვაჭრობით იყო დაკავებული ქალაქ სმირნაში (დღ. იზმირი). იყო საკმაოდ წარმატებული ამ სფეროში.

²³ ვლადიმერ ვრუბელი 2004 წ-დან ცხოვრობს გერმანიაში *[<https://www.rulit.me/>]*.

1817 წელს წარმოდგენილი იყო კომპანიაში „ლი და ბრანტი, თურქი ვაჭრები“, რომელსაც ლონდონში ჰქონდა ოფისი. საქმიანი ურთიერთობები ჰქონდა მალტასა და ლევანტის ქვეყნებთან. ტრაპიზონში საქმიანობას ეწეოდა „ჯეიმს ბრანტი და კომპანიის“ სახელით. მას კარგი ურთიერთობები ჰქონდა საკონსულო სამყაროში. ამას გარდა, გამოირჩეოდა ოჯახური კავშირებითაც: ლი კომპანიიდან „ლი და ბრანტი“ იყო ბიძამისი (დედის ძმა), რომელიც ადრე საქმიანობდა კომპანიის – „ლი და ვაჟიშვილები“ – სახელით. ჯეიმსის მამა კი აბრეშუმით ვაჭრობდა ლონდონში [Watkinson, 2018:65, 70]. როგორც ირკვევა, მამამისი – რიჩარდ უილიამ ბრანტი – 1829 წლიდან იყო კონსული ქალაქ სმირნაში [Bulletin, 1829:108]. ჯეიმს ბრანტის მეუღლე (1846 წლიდან) იყო ტრაპიზონში ბრიტანეთის საკონსულოს თარჯიმნის, დიპლომატიურ და ბიზნეს წრეებში საკმაოდ ცნობილი, ანგლოფილი კათოლიკე სომხის პიტერ პოლ ზოჰრაბის ქალიშვილი ეველინა. პიტერ პოლის მეორე ქალიშვილი – ადელა – ცოლად ჰყავდა ბრიტანეთის მომავალ კონსულს ბათუმში – უილიამ რიჩარდ ჰოლმსს. ჯეიმს ბრანტის ცოლისძმა ჯეიმს ერნესტ ნაპოლეონ ზოჰრაბი იყო ასევე ბრიტანეთის კონსული ევროპაში [Wilson, 2011:13, 18].

ბრიტანეთის ვიცე-კონსულები თავიანთი სამანდატო ტერიტორიის შესახებ, პერიოდულად, ანგარიშებს გზავნიდნენ სტამბოლში თავიანთი სახელმწიფოს ელჩთან, რაც ნაკლებადაა ცნობილი ქართული ისტორიოგრაფიისათვის, არადა ისინი საკმაოდ მდიდარ მასალებს შეიცავენ თანადროული პერიოდის ბათუმისა და მისი შემოგარენის ისტორიისათვის.

ბრიტანეთის პირველი ვიცე-კონსული ტრაპიზონში – ჯეიმს ბრანტი ელჩისადმი წარდგენილ თავის პირველ ანგარიშში მოკლედ შეეხო იმდროინდელ ბათუმსაც. ირკვევა, რომ ახლო ხანებში, ტირანული მმართველობის გამო, ბათუმიდან გაუძევებიათ ადგილობრივი ხელისუფალი.

1835 წელს, მცირე აზიას ნაწილსა და დასავლეთ სომხეთში მოგზაურობის ფარგლებში, ბრანტი პირველად ეწვია ბათუმს და უფრო დეტალურ ანგარიშში შეეხო როგორც ბათუმის ყურესა და ნავსადგურს, ისე აქაურ კლიმატსა და ბათუმელთა ყოფა-ცხოვრებას. ხელნაწერი ანგარიში გამოქვეყნებულია 2003 წელს ლონდონში გამოცემული, აჭარის შესახებ ბრიტანეთის ეროვნულ არქივში დაცული მასალების კრებულის (1830-1921 წწ.) სამტომეულის პირველ ტომში [Adjara and., 2003:34-82]. მასში თავმოყრილია ბრიტანეთის სხვა ვიცე-კონსულების ხელნაწერი ანგარიშებიც, რომლებიც ნაკლებადაა შესწავლილი და გამოყენებული ქართულ ისტორიოგრაფიაში.

ბრანტის განმარტებით, მოგზაურობას ოთხი მიზანი გააჩნდა:

1. შეეფასებინა რუსეთის საქართველოსთან არსებული ოსმალეთის ახალი, აღმოსავლეთ საზღვარი.
2. შეესწავლა დასავლეთ სომხეთსა და მცირე აზიის შავიზღვისპირეთში ქვეყნის სხვადასხვა მხარესთან კავშირის შესაძლებლობები.

3. უშუალოდ გაცნობოდა ოსმალეთის ამ რეგიონში მმართველობას, სოფლის მეურნეობას და ზოგადად არსებულ მდგომარეობას.
4. დაედგინა სავაჭრო ურთიერთობებისათვის ხელმისაწვდომი პროდუქცია და ბრიტანული ნაწარმის მიმართ ინტერესის გაჩენის გზები *[Adjara and., 2003:34]*.

ბრანტმა 1835 წლის 19 მაისს დაიწყო მოგზაურობა ტრაპიზონიდან. ფაშასაგან მიღებული გემით იგი 60 საათის მანძილზე მიცურავდა სანაპირო ზოლის გასწვრივ ბათუმის მიმართულებით. ღამით ნაპირზე გადადიოდა სხვებთან ერთად დასასვენებლად. მნიშვნელოვან პუნქტებში შესვლისას ინფორმაციას აგროვებდა რაიონის სავაჭრო შესაძლებლობების შესახებ, სწავლობდა ადგილობრივი მოსახლეობის მდგომარეობას და განწყობას *[Adjara and., 2003:39-40]*.

ვიცე-კონსულზე დიდი შთაბეჭდილება მოუხდენია სანაპირო ზოლის თვალწარმტაც მშენებლებას და ხშირი ტყეებით შემოსილ მთებს. ჩამოთვლის აქ გავრცელებულ ხის ჯიშებს. მისი დაკვირვებით, გემთმშენებლობა სანაპიროს ამ ნაწილში არ მიმდინარეობდა, არც ხის მასალის ექსპორტი წარმოებდა თურქეთში არსებული საერთო აკრძალვის გამო. ასე რომ ტყიდან მხოლოდ ნახშირი, შეშა და სახლებისა და თევზსაჭერი ნაგებობის ასაგები მასალა გამოდის ადგილობრივი ვაჭრობისათვის, – აღნიშნავს ბრანტი *[Adjara and., 2003:40]*.

ბრანტის შეფასებით, ადგილობრივი მოსახლეობა გამოირჩევა სიმამაცითა და შრომისმოყვარეობით, მუდამ შეიარაღებული დადის და სარგებლობს კარგი მეგრძოლის სახელით. მთიანი რელიეფის გამო დასამუშავებლად ვარგისი მიწა ცოტაა და მაქსიმალურადაა გამოყენებული. ციცაბო ფერდობებზე შეფენილი სიმინდის ყანები ხელით მუშავდება სპეციალური ორკბილების საშუალებით, რადგან გუთანა ასეთ ადგილებში მოუხერხებელია. ინდური სიმინდი ძირითადი მარცვლეულია. რისი მოყვანაც ამ ადგილებში ვერ ხერხდება, გურია-სამეგრელოდან შემოაქვთ *[Adjara and., 2003:41]*.

ბათუმში ჩასული ვიცე-კონსული დაკვირვებით აღწერს მის ავ-კარგს.

მისი შეფასებით, ბათუმის უბე (ყურე) კარგად არის დაცული და წარმოადგენს პორტს, რომელსაც შეუძლია დაიტოვოს ძალიან დიდი რიცხვი გემებისა, მაგრამ უბის დასავლეთი ნაწილი, სადაც განლაგებულია ბაზარი, საშიშია საცხოვრებლად. ირგვლივ არსებული ჭაობების გამო ჰაერი არაჯანსაღია და მოსახლეობას საფრთხე ექმნება, განსაკუთრებით ივლისიდან ოქტომბრამდე, როცა ციებ-ცხელებით დაავადების საშიშროება იზრდება *[Adjara and., 2003:44]*.

ბრანტის აღწერით, იმდროინდელი ბაზარი შედგებოდა 60 მაღაზიისგან, აქვე იყო რამდენიმე ყავის სახლი და ხანე, აგრეთვე მეჩეთი. ყველა მათგანი ხით იყო აშენებული. ვიცე-კონსულის ყურადღება მიიქცია იმ ფაქტმა, რომ ბევრი შენობა მშენებლობის პროცესში იყო და ტერიტორიას ახლად დაარსებული ახალშენის (კოლონიის) იერი ჰქონდა. ბაზრის უკან რამდენიმე პატარა სახლი და ტევრის გაწმენდის შედეგად გაშენებული ბაღი იყო. მოსახლეობა ვალდებული იყო დაე-

ხურა მაღაზიები და გარიდებოდა საცხოვრებელს ციებ-ცხელების მომაღლების პერიოდში. სამაგიეროდ, ბაზრის მოპირდაპირე მხარე, ანუ უბის აღმოსავლეთი ნაწილი, ჭაობებისაგან დაშორების გამო, უფრო ჯანსაღი ჰავით გამოირჩეოდა. აქვე, შემადლებულ ადგილას, მომცრო ქალაქი მდებარეობდა, სადაც ადამიანებს შეეძლოთ უსაფრთხოდ ეცხოვრათ მთელი წლის მანძილზე [Adjara and., 2003:45-46].

აშკარაა, რომ ჯეიმს ბრანტი ბათუმის ცხოვრების საინტერესო ეტაპს შეესწრო. ცნობილია, რომ თავიდან ბათუმის ცენტრი მდებარეობდა საზღვაო ყურეს აღმოსავლეთით, მდ. ყოროლის-წყლის შესართავის სიახლოვეს. XVIII საუკუნეში დაიწყო და XIX საუკუნეში დასრულდა ქალაქის ცენტრის გადანაცვლება დასავლეთით, თანამედროვე საზღვაო პორტის მიმდებარე ტერიტორიაზე, რადგან უბის ეს ნაწილი უფრო მოსახერხებელი იყო დიდი წყალწვის ხომალდებისათვის [უზუნაძე, 1997:6-8]. ბრანტი სწორედ ამ პროცესს აღწერს, როცა საზღვაო უბის დასავლეთით მიმდინარე ინტენსიურ მშენებლობებზე საუბრობს.

დიდი ბრიტანეთის სპეც-აგენტის მახვილი თვალისათვის შეუმჩნეველი არც ახალი ბათუმის სამხედრო-სტრატეგიული და სავაჭრო-ეკონომიკური პოტენციალი დარჩენილა. ამ ღირსებებს იგი ხედავდა ბათუმის ადგილმდებარეობაში, რასაც ერთის მხრივ განაპირობებდა მოხერხებული საზღვაო ნავსადგური, მეორეს მხრივ კი ყარსთან და ერზურუმთან ტერიტორიული სიახლოვე.

აქვე ინგლისელი ვიცე-კონსული აღნიშნავს, რომ ბათუმის დაუფლება ძალიან სურდა გენერალ-ფელდმარშალ პასკევიჩს და იგი ძალიან განაწყენდა, როდესაც ადრიანოპოლის ზავით ბათუმი რუსეთს არ გადაეცაო. შემდეგ დასძენს, რომ ეს ქალაქი (დაბა) აშკარად უზარმაზარ მნიშვნელობას შეიძენდა რუსეთისათვის, როგორც დიდებული პორტი, რაც ასე სჭირდება მას (რუსეთს) თავის აქაურ სამფლობელოებზე სრული კონტროლის დამყარებისათვის, და თან ეს მისცემდა მის ვაჭრებს თურქეთის ტერიტორიაზე გაუვლელად სპარსეთში მოკლე გზით გამგზავრების შესაძლებლობასო [Adjara and., 2003:46].

საბოლოოდ ბრანტი ასკვნის, რომ ბათუმს გააჩნია კარგი პორტი და რომ არა არაჯანსაღი ჰავა, ის გადაიქცეოდა მნიშვნელოვან სავაჭრო ცენტრად და თავდაცვით ზღუდედ საქართველოს მხრიდან რუსეთის შემოჭრის შემთხვევაში. თუმცა იქვე დასძენს, რომ სიტუაცია უმჯობესდება, ბათუმი იზრდება და მალე გაუსწრებს რუსეთის საზღვართან უფრო ახლოს მდებარე კონკურენტ ჩოლოქის ბაზარსო [Adjara and., 2003:47-49].

აღსანიშნავია, რომ სწორედ 1835 წლის მოგზაურობის ანგარიშში ბათუმის შესახებ გამოთქმულმა ბრანტის მოსაზრებებმა დაარწმუნა დიდი ბრიტანეთის ხელისუფლება ამ ადგილის სტრატეგიულ და ეკონომიკურ მნიშვნელობაში და გადაწყვეტიდა აქ ვიცე-კონსულის დანიშვნა. დიდი ბრიტანეთის საგარეო საქმეთა სააგენტოში პირდაპირ მიუთითებდნენ, რომ მთავრობის გადაწყვეტილება ბა-

თუმში საკონსულოს გახსნასთან დაკავშირებით, შესაძლოა, წინ აღუდგეს ამ ნაწილში რუსეთის ნებისმიერ შემოჭრასო [Adjara and., 2003:6].

ამრიგად, ბრიტანეთის ვიცე-კონსული ტრაპიზონში ჯეიმს ბრანტი თავის ანგარიშებში საინტერესოდ აღწერს ბათუმს და იძლევა მნიშვნელოვან ინფორმაციას 1830-იან წლებში აქ არსებული ვითარების შესახებ.

გამოყენებული ლიტერატურა და წყაროები:

გიგინეიშვილი, 1982: – გიგინეიშვილი ო., „ნარკვევები ოსმალეთის ისტორიიდან“, თბილისი, 1982.

„დროება“, 1881: – „ოსმალეთ-საბერძნეთის საქმე“, გაზ. „დროება“, 1881 წლის 11 იანვარი, №7.

სიჭინავა, 1958: – სიჭინავა ვლ., „ბათუმის ისტორიიდან (რუსეთთან შეერთება და სოციალურ-ეკონომიური განვითარება 1878-1907 წლებში)“, სახელმწიფო გამომცემლობა, ბათუმი, 1958.

უზუნაძე, 1997: – უზუნაძე რ., „ბათუმის ისტორიიდან (XIX-ის დამდეგი - 70-იანი წლები)“, ს.ს. „გამომცემლობა აჭარა“, ბათუმი, 1997.

Adjara and the Russian Empire, 2003: – “Adjara and the Ottoman Empire, 1830-1878”, (British Archives on the Caucasus, Georgia), Editorial Hugo Greenhalgh, Research Robert L. Jarman, “Archival Publications International,” London, 2003.

Бальфур, 2017: – Бальфур Джон Патрик, „Османская империя. Шесть столетий от возвышения до упадка. XIV-XX вв.“, Пер. с англ. Л.А. Игоревского. Москва, 2017.

Brant, 1836: – Brant James, Journey Through a Part of Armenia and Asia Minor, in the Year 1835, The Journal of the Royal Geographical Society of London, Vol. 6, 1836, pp. 187-223.

Brant, 1840: – Brant James, Notes of a Journey Through a Part of Kurdistan in the Summer of 1838, Journal of the Royal Geographic Society of London, Vol. 10, 1840.

Bulletin, 1829: – Bulletins and Other State Intelligence, Westminster, 1829.

Данциг, 1949: – Данциг Б., „Турция“, Москва, 1949.

Дружинина, 1955: – Дружинина Е., „Ключук-Кайнарджийский мир 1774 года“, Москва, 1955.

Civil ენციკლოპედიური ლექსიკონი – Civil ენციკლოპედიური ლექსიკონი, ინტერნეტ-მისამართი: <http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=5&t=11294>

Watkinson, 2018: – Watkinson Sarah, The Stevens Family: Consuls in Malta and the Levant, Journal of Maltese History, volume 5, number 2, 2018.

Wilson, 2011: – Wilson David, British Consular Officials in the Ottoman Empire, 2011.

Врубель, 2010: – Врубель Владимир Абович, „Жестокость и милосердие“, Севастополь, 2010; ინტერნეტ-მისამართი: <http://www.vrubel.de/index356>; <http://www.vrubel.de/index359>

Жигарев, 1896, а: – Жигарев С., „Русская политика в восточном вопросе (Ее история в XVI-XIX веках, критическая оценка и будущие задачи)“, Историко-юридические очерки, т. I, Университ. тип., Москва, 1896.

Жигарев, 1896, b: – Жигарев С., „Русская политика в восточном вопросе (Ее история в XVI-XIX веках, критическая оценка и будущие задачи)“, Историко-юридические очерки, т. II, Университ. тип., Москва, 1896.

Лезюр, 2015: – Мишель Лезюр, „Франция и Кавказ в эпоху Шамиля в свете донесений французских консулов“. сб.: Народы Северного Кавказа в европейской культуре и общественном сознании (историографические и источниковедческие аспекты). Часть 1. Нальчик: Издательский отдел КБИГ, 2015.

Новичев, 1963: – Новичев А., „История Турции“, т. I, Ленинград, 1963.

Фадеева, 1985: – Фадеева Ирма Львовна, „Официальные доктрины в идеологии и политике Османской империи (османизм-панисламизм) XIX-начало XX в., Издательство „Наука“. Главная редакция восточной литературы, Москва, 1985.

Фадеев, 1960: – Анатолий Всеволодович Фадеев, „Россия и Кавказ в первой трети XIX века“, Издательство Академии наук СССР, Москва, 1960.

Şaşmaz, I, 2014: – Musa Şaşmaz, İngiliz belgelerine göre Trabzon Vilayeti ticari raporları (Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents), 1830-1914, I-II-III cilt, Ankara, 2014.

<https://www.rulit.me/> – Электронная библиотека «RuLit»; Биография и книги автора Врубель Владимир Абович; ვრუბელ ვლადიმერ აბოვიჩი: <https://www.rulit.me/authors/vrubel-vladimir-abovich>

<https://plants.jstor.org/stable/10.5555/al.ap.person.bm000154758>

Oleg Jibashvili, Khatuna Diasamidze,
Irakli Baramidze (Batumi, Georgia)

Reports of the British Vice-consul James Brant in Trebizond on Batumi

Summary

In 2018 the 140th anniversary of returning of Adjara to the motherland was celebrated. During this time many issues related to Batumi and to the region have been studied more or less, though the period between two Russian-Turkish wars (1828-1853-1856) is unclear enough. This is the period of reforms (so-called Tanzimat) throughout the Turkish Empire that had its impact on Batumi too. The town became more vivid and attractive for the foreigners.

From the 30-s of the XIX century, Batumi came under the spotlight of the geopolitical and economic interests of the European Great Powers and especially of England. For this time Batumi was included into the Lazistan Sanjak, while the last one was incorporated into the Pashalic of Trabzon. Exactly Trabzon was the residence of the

first British Vice-consul, who provided the records about Batumi. This vice-consul was James Brant.

The first British vice-consul in Trabzon periodically sent the reports to the British Ambassador in Istanbul about his mandate area. These reports have been less known in the Georgian historiography, in reality however they contained very rich materials about the history of Batumi and its surroundings in the same period.

As an example in his reports of 1830 to Ambassador James Brant shortly described the existed situation in Batumi. According to his description because of the tyrannical rule the locals rebelled against of Agha of Batumi and expelled him from the town.

Unfortunately, during the period of the next five years, James Brant paid very little attention to Batumi. Moreover, the information about the town was obtained from other persons, but this does not diminish the significance of those records.

In our opinion the pedanticism and a strong sense of responsibility characteristic of the British representative did not allow the vice-consul to provide the authority with unreliable information.

From 1835 the situation changed. In that year Brant himself visited Batumi and got acquainted with the situation there. In his comprehensive reports, Brant told not only about the bay of Batumi and its harbor, but he also described the local climate and livelihood of the population of Batumi, the appearance of the town and the ongoing construction. It is noticeable that Brant in the interest of England observed all events and paid close attention to Russia's growing interest to the harbor of Batumi.

James Brant's attentive eye detected other interesting details in the life of Batumi.

Thus the records gathered in Brant's reports contain significant information about the history of Batumi in the 30-s of the XIX century.

Brant's reports have been reviewed in the background of the ongoing process in the region and of the Russian-Turkish war.

ბიბლიოგრაფია – Bibliography

„ბათუმი – წარსული და თანამედროვეობა“
(საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალების კრებული)
I-IX ტომების ბიბლიოგრაფია
(2009-2018 წწ.)

ტომი I

გამომც. „შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი“,
ბათუმი, 2009, 322 გვ.

სარჩევი – Content

შესავალი	3
წყაროთმცოდნეობა და ისტორიოგრაფია Source Studies and Historiography	
სიმონ გოგიტიძე, ემზარ კახიძე (ბათუმი, საქართველო) ბათუმი ანტიკური ხანის წერილობით წყაროებში Simon Gogitidze, Emzar Kakhidze (Batumi, Georgia) Batumi in Antique Literature sources	5 12
თამაზ ბერაძე (თბილისი, საქართველო) XIII-XV საუკუნეების ბათუმის საკითხი ევროპულ ისტორიოგრაფიაში Tamaz Beradze (Tbilisi, Georgia) European Historiography on Batumi in XIII-XV cc	13 21
ზაზა შაშიკაძე (ბათუმი, საქართველო) ბათუმი XVI საუკუნის მეორე ნახევარში Zaza Shashikadze (Batumi, Georgia) Batumi in the second half of XVI century	22 26
ნები გუმუში (რიზე, თურქეთი) სოციალური ურთიერთობები რიზე-ბათუმს შორის მე-19 საუკუნის დასასრულსა და მე-20 საუკუნის დასაწყისში (რიზეს შარიათის რეესტრის მიხედვით) Nebi Gumushi (Rize, Turkey) Social Relations between Rize and Batumi in the end of 19 th century And beginnings of 20 th century (in the light of the muslim court Records of Rize)	27 32

გოჩა საითიძე, იზა აგლაძე (თბილისი, საქართველო) ავსტრიელი მეცნიერი და მოგზაური ამანდ ფონ შვაიგერ-ლერხენფელდი ბათუმისა და აჭარლების შესახებ (XIX საუკუნის 80-იანი წლები)	33
Gocha Saitidze, Iza Aghladze (Tbilisi, Georgia) The Austrian Scientist and Traveller Amand Von Shveiger-Lerchenfeld about Batumi and Ajarians	40
გია გელაშვილი (თბილისი, საქართველო) ლუიჯი ვილარი 1905 წლის ბათუმის შესახებ	41
Gia Gelashvili (Tbilisi, Georgia) Luigi Villari about Batumi in 1905	52
ისტორია History	
ბიჭიკო დიასამიძე (ბათუმი, საქართველო) ბათუმის ადგილი XVIII-XIX საუკუნეების რუსეთის სამხედრო-პოლიტიკურ გეგმებში	53
Bichiko Diasamidze (Batumi, Georgia) Batumi in XVIII-XIX Military Plans of Russia	58
რევაზ უზუნაძე (ბათუმი, საქართველო) თანამედროვე ბათუმის საქალაქო დასახლების ფორმირება-განვითარების პირველი ნაბიჯები (XIX ს. დამდეგი - 70-იანი წლები)	59
Revaz Uzunadze (Batumi, Georgia) First Steps toward Formation and Development of Urban Settlements In Modern Batumi (Early 19 th c – 1870ss)	64
მალხაზ სიორიძე (ბათუმი, საქართველო) უცხოეთის ქვეყნების საკონსულოები ბათუმში	65
Malkhaz Sioridze (Batumi, Georgia) Foreign Countries Consulates in Batumi	70
ხათუნა კოქრაშვილი (თბილისი, საქართველო) გიორგი ყაზბეგი ბათუმის სტრატეგიული მნიშვნელობის შესახებ	71
Khatuna Kokrashvili (Tbilisi, Georgia) Giorgi Kazbegi about the Strategic Importance of Batumi	77
ვაჟა ჩოჩია (გორი, საქართველო) 1878 წლის სან-სტეფანოს ზავი და ბათუმის საკითხი ბერლინის კონგრესზე	78
Vazha Chochia (Gori, Georgia) 1878 San-Stephano truce and Issue of Batumi on Berlin Congress	86

დოდო ჭუმბურიძე (თბილისი, საქართველო)	
გაზეთი „დროება“ ბათუმის დაკავების შესახებ	88
Dodo Chumburidze (Tbilisi, Georgia)	
Magazine “Droeba” about the Occupation of Batumi	94
ოთარ გოგოლიშვილი (ბათუმი, საქართველო)	
ბათუმის განაშენიანების ისტორიისათვის მე-19 საუკუნის დამლევეს (გ. რჩეულიშვილისა და პ. ლიპინსკის პროექტები)	96
Otar Gogolishvili (Batumi, Georgia)	
The Architectural Project of Batumi at the end of XIX century (The Projects Composed by G. Rcheulishvili and P. Lipinski)	100
გელა საითიძე (თბილისი, საქართველო)	
პეტრე სურგულაძე და ბათუმის საზოგადოება	101
Gela Saitidze (Tbilisi, Georgia)	
Petre Surguladze and Batumi Society	107
ჯემალ კარალიძე (ბათუმი, საქართველო)	
ივანე ანდრონიკაშვილი - ბათუმის ქალაქისთავი	108
Jemal Karalidze (Batumi, Georgia)	
Ivane Andronikashvili – Batumi City Head	112
ოლეგ ჯიბაშვილი (ბათუმი, საქართველო)	
ბათუმის უბნების ისტორიიდან - ბარცხანა	113
Oleg Jibashvili (Batumi, Georgia)	
From History of Batumi Districts – Bartskhana	118
უჩა ოქროპირიძე (ბათუმი, საქართველო)	
ბათუმის მოსახლეობის ეროვნული შემადგენლობა და ერთაშორისი ურთიერთობების ზოგიერთი საკითხი (XX საუკუნის პირველი ოცწლეული)	119
Ucha Okropiridze (Batumi, Georgia)	
Some Questions of National Structure and National Relations of The Populations of Batumi (The first twenty Years of the XXth century)	125
ლელა სარალიძე (თბილისი, საქართველო)	
ოსმალეთის ოკუპაციის პერიოდის ბათუმის ისტორიიდან (1918 წ.)	126
Lela Saralidze (Tbilisi, Georgia)	
From the History of Period of Ottoman Occupation of Batumi (1918)	131

ნოდარ მუშკუდიანი (ქუთაისი, საქართველო)	
გერმანული დელეგაციის საქმიანობა ბათუმში 1918 წელს	132
Nodar Mushkudiani (Kutaisi, Georgia)	
The German Delegations Activities in Batumi in 1918	139

ოთარ თურმანიძე (ბათუმი, საქართველო)	
გემთმშენებლობის განვითარება ბათუმში	139
Otar Turmanidze (Batumi, Georgia)	
Shipbuilding Development in Batumi	145

არქეოლოგია Archaeology

ამირან კახიძე (ბათუმი, საქართველო)	
ბათუმი და მისი შემოგარენი ძვ.წ. I ათასწლეულში (ბათუმის ციხე)	146
Amiran Kakhidze (Batumi, Georgia)	
Batumi and its Suburbs (Batumi Fortress) in I Millennium BC	151

ნინო ინაიშვილი (ბათუმი, საქართველო)	
ბათუმი ბიზანტიურ ხანაში (არქეოლოგიური დაზვერვები ყოროლისწყლის ხეობასა და ბათუმის მიდამოებში)	153
Nino Inaishvili (Batumi, Georgia)	
Batumi in Early Byzantine Period	157

შოთა მამულაძე, რევაზ უზუნაძე (ბათუმი, საქართველო)	
ბათუმი შუა საუკუნეებში (წერილობითი წყაროებისა და არქეოლოგიური მასალების მიხედვით)	158
Shota Mamuladze, Revaz Uzunadze (Batumi, Georgia)	
Batumi in the middle Ages (According to Written Sources and Archaeological Materials)	165

გიორგი თავამაიშვილი (ბათუმი, საქართველო)	
გვიანი შუასაუკუნეების არქეოლოგიური მასალა ბათუმის ციხიდან	166
Giorgi Tavamaishvili (Batumi, Georgia)	
Archaeological Materials of Late middle Ages from Batumi	170

ეთნოლოგია Ethnology

ნოდარ კახიძე (ბათუმი, საქართველო)	
უილიამ ჯიფორდ პალგრევი ბათუმის შესახებ	171
Nodar Kakhidze (Batumi, Georgia)	
William Jiford Paligrev about Batumi	177

ნაილა ჩელებაძე (ბათუმი, საქართველო)	
ბათუმი ე. ერიქსონის ნაშრომის მიხედვით	178
Naila Chelebadze (Batumi, Georgia)	
Batumi in the works of E. Ericson	183

თამილა ლომთათიძე (ბათუმი, საქართველო)	
ეთნოკულტურულ ღირებულებათა ტრანსფორმაციის ზოგიერთი ასპექტი თანამედროვე ბათუმში	184
Tamila Lomtadze (Batumi, Georgia)	
Some Aspects of transformation of ethno-cultural values in modern Batumi	189

ნუგზარ მგელაძე, მანუჩარ ლორია (ბათუმი, საქართველო)	
ბათუმის თანამედროვე რელიგიური პორტრეტი (კათოლიკეები, გრიგორიანელები, მუსლიმები, იუდეველები, მართლმადიდებელი ბერძნები)	190
Nugzar Mgeladze, Manuchar Loria (Batumi, Georgia)	
Current Religious picture of Batumi (Catholics, Gregorians, Muslims, Jewish, Orthodox Greeks)	200

განათლება და კულტურა Education and Culture

რუსლან ბარამიძე (ბათუმი, საქართველო)	
სერგეი რუმინანცევი (ბაქო, აზერბაიჯანი)	
ბათუმის მეჩეთები (წარსული და თანამედროვეობა)	201
Ruslan Baramidze (Batumi, Georgia)	
Sergey Rumyantsev (Baku, Azerbaijan)	
Batumi Mosques (Past and Modernity)	207

ცაცა ჩხარტიშვილი (თბილისი, საქართველო)	
ბათუმის კულტურული ცხოვრება XIX საუკუნის 80-90-იან წლებში (პრესის მასალების მიხედვით)	208
Tsatsa Chkhartishvili (Tbilisi, Georgia)	
Cultural Life of Batumi in 1880-1890ss according to Printed Media	215

მერაბ მეგრელიშვილი (ბათუმი, საქართველო)	
ბათუმის თვითმმართველობის კულტურულ-საგანმანათლებლო საქმიანობა XIX საუკუნის დამლევს და XX საუკუნის დასაწყისში	216
Merab Megrelishvili (Batumi, Georgia)	
The Cultural and Educational Activities of Batumi Self-Government At the Boundary of XIX-XX Centuries	219

ერმილე მესხია (ბათუმი, საქართველო)	220
ბათუმის თეატრის სათავეებთან	
Ermile Meskhia (Batumi, Georgia)	
At Batumi Theatre Background	228
ტარიელ ჭიღვარია (ქუთაისი, საქართველო)	229
ბათუმ-ქუთაისის თეატრის ისტორიისათვის	
Tariel Tchighvaria (Kutaisi, Georgia)	
From the History of Batumi-Kutaisi Theatre	234
ეკონომიკა და ტურიზმი	
Economics and Tourism	
ალექსანდრე თვალჭრელიძე (თბილისი, საქართველო)	
ბათუმი და ნავთობი	235
Aleksandre Tvalchrelidze (Tbilisi, Georgia)	
Batumi and Oil	240
თემურ ტუნაძე (ბათუმი, საქართველო)	
ბათუმი და ნავთობმრეწველთა ამხანაგობა “Branobel”	242
Temur Tunadze (Batumi, Georgia)	
Batumi and the Petroleum Production Company “Barnobel”	248
ასლან მახარაძე (ბათუმი, საქართველო)	
საბანკო საქმის განვითარება ბათუმში	249
Aslan Makharadze (Batumi, Georgia)	
Developments of Bank in Batumi	255
ზვიად ელიზიანი (ბათუმი, საქართველო)	
კურტ რაიცი (ბერლინი, გერმანია)	
ბათუმის ადგილი აჭარის ტურისტული ინდუსტრიის განვითარებაში	256
Zviad Eliani (Batumi, Georgia)	
Kurt Heinz Reitz (Berlin, Germany)	
The Place of Batumi in Tourism Sector Development of Ajara Region	259
ომარ ჯიჟავაძე (ბათუმი, საქართველო)	
ბათუმის ახალი ადგილი საერთაშორისო ტურიზმის რუკაზე	260
Omar Zhizhavadze (Batumi, Georgia)	
Batumi – the New Place on the World Tourism Map	264

არქიტექტურა Architecture

მაია ჭიჭილეშვილი (ბათუმი, საქართველო)	
ძველი ბათუმის არქიტექტურის მხატვრული სტილის ზოგიერთი საკითხი	266
Maia Tchitchileishvili (Batumi, Georgia)	
Some Issues of Artistic Style of Old Batumi Architecture	275

ჯემალ მიქელაძე (ბათუმი, საქართველო)	
ბათუმის საფორტიფიკაციო ნაგებობანი	276
Jemal Mikeladze (Batumi, Georgia)	
Fortresses in Batumi	283

ტოპონიმია Toponymy

გურამ ჩაგანავა (ბათუმი, საქართველო)	
ტოპონიმ „ბათუმის“ წარმომავლობისათვის	285
Guram Chaganava (Batumi, Georgia)	
The Origin of the Toponym “Batumi”	288

მამია ფაღავა (ბათუმი, საქართველო)	
კვლავ ტოპონიმ ბათუმის ეტიმოლოგიისათვის	289
Mamia Paghava (Batumi, Georgia)	
Again on the Etymology of Batumi Toponym	295

მიხეილ ქამადაძე (ბათუმი, საქართველო)	
ბათუმის ტოპონიმია	296
Mikheil Kamadadze (Batumi, Georgia)	
Toponymy of Batumi	302

დემოგრაფია Demography

თამაზ ფუტყარაძე (ბათუმი, საქართველო)	
გაბრიელა ბელოვა (ბლაგოევგრადი, ბულგარეთი)	
დემოგრაფიული მდგომარეობა ქალაქ ბათუმში 2002 წლის აღწერის მიხედვით	303
Tamaz Phutkaradze (Batumi, Georgia)	
Gabriela Belova (Blagoevgrad, Bulgaria)	
Demographical Situation in Batumi according to the description data of 2002	307

ტომი II
გამომც. „შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი“,
ბათუმი, 2010, 434 გვ.

სარჩევი – Contents

შესავლი მაგიერ Preface	4
მალხაზ სიორიძე (1957-2011) – ნეკროლოგი Malkhaz Sioridze (1957-2011) – In Memoriam	5
წყაროთმცოდნეობა და ისტორიოგრაფია Source Studies and Historiography	
სიმონ გოგიტიძე (ბათუმი, საქართველო) ევსევი კესარიელის ცნობა ბათუმის შესახებ Simon Gogitidze (Batumi, Georgia) Eusebius of Caesarea's note about Batumi	7 11
რევაზ უზუნაძე, მერაბ უზუნაძე (ბათუმი, საქართველო) ცნობები ბათუმისა და მისი შემოგარენის შესახებ (XIX დამდეგი – 40-იანი წლები) Revaz Uzunadze, Merab Uzunadze (Batumi, Georgia) Accounts of Batumi and its Vicinities from the early 19 th century – 1840s	12 18
მზია ტყავაშვილი (თბილისი, საქართველო) XIX საუკუნის დასაწყისის რუსული ოფიციალური დოკუმენტები ბათუმის ეკონომიკური და პოლიტიკური მნიშვნელობის შესახებ Mzia Tkavashvili (Tbilisi, Georgia) Russian Official Documents from the Beginning of the 19 th century: Economic and Political Significance of the City of Batumi	19 26
თამარ გოგოლაძე (გორი, საქართველო) ბათუმის იერსახე ქართველ და უცხოელ მწერალთა სამოგზაურო ჩანაწერებსა თუ მემუარებში (XIX ს. II ნახ. – 900-იან წლებამდე) Tamar Gogoladze (Gori, Georgia) Descriptions of Batumi in Georgian and Foreign Writers Travelogues And Memoirs (from the Second half of the 19 th century till 1900s)	27 33

უჩა ოქროპირიძე (ბათუმი, საქართველო)	
აქტი ქალაქ ბათუმის პორტო-ფრანკოს წესდების პროექტის	
31-ე პარაგრაფის შესრულებისთვის	34
Ucha Okropiridze (Batumi, Georgia)	
For the Implementation of the Paragraph 31 of Batumi Porto-Franco	
Statute's Project	41
ნოდარ კახიძე (ბათუმი, საქართველო)	
ბათუმი დავით კლდიაშვილის მოგონებებში (XIX საუკუნის 80-90-იანი წლები)	42
Nodar Kakhidze (Batumi, Georgia)	
Batumi in David Kldiashvili's Memoirs (1980s-1990-s of the 19 th century)	51
გოჩა საითიძე, იზა აგლაშვიძე (თბილისი, საქართველო)	
გერმანელი მეცნიერი და მოგზაური გუსტავ რადე ბათუმის შესახებ (1893 წ.)	52
Gocha Saitidze, Iza Aghlavadze (Tbilisi, Georgia)	
The German Scientist and Traveller Gustav Radde on Batumi (1893)	66
ჯემალ კარალიძე (ბათუმი, საქართველო)	
„ბათუმის გაზეთი“ – ბათუმის ისტორიის მნიშვნელოვანი წყარო	67
Jemal Karalidze (Batumi, Georgia)	
“Batumi Newspaper” – an Important Source of the History of Batumi	71
მალხაზ ჩოხარაძე (ბათუმი, საქართველო)	
ბათუმის გაზეთ „სოციალისტ-ფედერალისტის“ ფურცლებზე (1918-1921 წწ.)	72
Malkhaz Chokharadze (Batumi, Georgia)	
Batumi in the Article of the Newspaper “Socialist-Federalist” (1918-1921)	78
გია გელაშვილი (თბილისი, საქართველო)	
ინგლისელი ჟურნალისტი ბეჩჰოფერი ბათუმის შესახებ (1919-1920 წწ.)	79
Gia Gelashvili (Tbilisi, Georgia)	
British Journalist Bechhofer on Batumi (1919-1920)	93
ლელა სარალიძე (თბილისი, საქართველო)	
ბათუმში ინგლისელების ყოფნის ისტორიიდან 1919-1920 წწ-ში	
(აკაკი რამიშვილის არქივის მიხედვით)	94
Lela Saralidze (Tbilisi, Georgia)	
The History of the British Presence in Batumi in 1919-1920	
(According to Akaki Ramishvili's Archive)	101

ნატო სონღულაშვილი (თბილისი, საქართველო) ბათუმის საკითხი 1919-1921 წლებში გაზეთ „სამუსლიმანო საქართველოს“ მიხედვით (იდენტობრივი ანალიზი)	103
Nato Songhulashvili (Tbilisi, Georgia) The Question of Batumi in 1919-1921 from the Newspaper “Muslim Georgia”	108
მაკა დოლიძე, ნინო მინდიაშვილი (თბილისი, საქართველო) ბათუმის რევოლუცია და მედია	109
Maka Dolidze, Nino Mindiashvili (Tbilisi, Georgia) The Batumi Revolution and the Media	114
ისტორია History	
Nebi Gumus (Rize, Turkey) Yuzyilin Ilk Ceyreginde Abaza Korsanlarinim Batum’s Sardirilari	116
ნები გუმუში (რიზე, თურქეთი) აფხაზი მეკობრეების თავდასხმები ბათუმზე XVIII საუკუნის პირველ მეოთხედში	120
მარინა გიორგაძე, ნუგზარ მგელაძე (ბათუმი, საქართველო) პონტოელი ბერძნების დასახლების ისტორია ბათუმში	124
Marina Giorgadze, Nugzar Mgeladze (Batumi, Georgia) History of Pontic Greek Settlement in Batumi	132
სულხან ალექსაია (ბათუმი, საქართველო) ბათუმის საკითხი სან-სტეფანოს, ლონდონისა და ბერლინის კონფერენციებზე	133
Sulkhan Aleksaia (Batumi, Georgia) The Issue of Batumi at the San-Stefano, London and Berlin Conferences	137
ოლეგ ჯიბაშვილი, ხათუნა დიასამიძე (ბათუმი, საქართველო) „ბათუმის საკითხისადმი“ სომეხთა დამოკიდებულების ისტორიიდან	138
Oleg Jibashvili, Khatuna Diasamidze (Batumi, Georgia) The History of Armenians Attitude to “Batumi Issue”	147
თენგიზ პარმაქიშვილი, ვაჟა ბაღოშვილი (ბათუმი, საქართველო) კათოლიკეთა საკრებულო ბათუმში	148
Tengiz Parmaksishvili, Vazha Baghoshvili (Batumi, Georgia) Catholic Parish of Batumi	158

მერაბ მეგრელიშვილი (ბათუმი, საქართველო)	
ბათუმის საბირძო საზოგადოების საქმიანობა (XIX საუკუნის დასასრული – XX დასაწყისი)	159
Merab Megrelishvili (Batumi, Georgia)	
The Batumi Stock Exchange at the end of the 19 th century and beginning	162
დოდო ჭუმბურიძე (თბილისი, საქართველო)	
რუსი და სხვა უცხოელი მიწისმფლობელები ბათუმში (XIX საუკუნის დასასრული – XX დასაწყისი)	163
Dodo Chumburidze (Tbilisi, Georgia)	
Russian and Foreign Owners in Batumi in the Late 19 th Century and Early 20 th Century	171
ნაილა ჩელებაძე (ბათუმი, საქართველო)	
ერთი მნიშვნელოვანი დღე ბათუმის ისტორიაში	172
Naila Chelebadze (Batumi, Georgia)	
An Important Day in the History of Batumi	177
მალხაზ სიორიძე (ბათუმი, საქართველო)	
ბათუმი საქართველო-ანტანტის ურთიერთობაში 1920 წლის პირველ ნახევარში	178
Malkhaz Sioridze (Batumi, Georgia)	
The Role of Batumi in the Relations between Georgia and the Entente In the early 1920s	191
გურამ ხაჯიშვილი (ქობულეთი, საქართველო)	
პოლიტიკური ექსტრემიზმის შედეგი ბათუმში 1902 წლის იანვარ-მარტში	192
Guram Khajishvili (Kobuleti, Georgia)	
Effect of Political Extremism on Batumi in January-March of 1902	197
თამაზ ბერაძე (თბილისი, საქართველო)	
ბათუმის საკითხი საერთაშორისო დიპლომატიაში სეერის, მოსკოვის და ყარსის ხელშეკრულებების მიხედვით	198
Tamaz Beradze (Tbilisi, Georgia)	
The Issue of Batumi in International Diplomacy under the Treaties of Moscow	204
გურამ ჩაგანავა (ბათუმი, საქართველო)	
ყარსის ხელშეკრულების სოციალურ-ფსიქოლოგიური თავისებურებები	205
Guram Chaganava (Batumi, Georgia)	
Social-Psychological Features of the Kars Agreement	209

ოთარ თურმანიძე (ბათუმი, საქართველო)	
ბათუმის წყალმომარაგება 1921-1990 წლებში	210
Otar Turmanidze (Batumi, Georgia)	
The Batumi Water Supply (1921-1990)	218

არქეოლოგია Archaeology

David Braund (ექსეტერი, დიდი ბრიტანეთი)	
Ancient Batumi, Apsarus and the Kingdom of Iberia: Geography And Recent Archaeology	219
დევიდ ბრაუნდი (Exeter, Great Britain)	
ძველი ბათუმი, აფსაროსი და იბერიის სამეფო: გეოგრაფია და თანამედროვე არქეოლოგია	229

ეთნოლოგია და ანთროპოლოგია

Ethnology and Anthropology

Arzu Ozturkmen (Istanbul, Turkey)	
Remembering Conflicts in Black Sea Town: A Multi-Sited Ethnography of Memory	241
არზუ ოზთურქმენი (სტამბული, თურქეთი)	
კონფლიქტების მეხსიერება შავი ზღვის ქალაქში: მეხსიერების მრავალმხრივი ეთნოგრაფია	261

ნადიმ ვარშანიძე, ემზარ კახიძე (ბათუმი, საქართველო)	
ბათუმის დემოგრაფიული ვითარების იმპერიული ხედვა XIX ს-ის ბოლო მეოთხედში და მისი თანამედროვე ანალოგიები	287
Nadim Varshanidze, Emzar Kakhidze (Batumi, Georgia)	
The Imperial Vision of the Demographic Situation in Batumi in the Last Quarter of the 19 th century and its Modern Analogies	292

ნუგზარ მგელაძე, მანუჩარ ლორია (ბათუმი, საქართველო)	
ურბანული ანთროპოლოგია: ბათუმი (კონტაქტები და სტერეოტიპები)	293
Nugzar Mgeladze, Manuchar Loria (Batumi, Georgia)	
Urban Anthropology: Batumi (Contacts and Stereotypes)	297

რელიგია Religion

რამაზ ხალვაში (ბათუმი, საქართველო)	
ბათუმი ანდრია მოციქულის მისიონერულ მარშრუტში	298
Ramaz Khalvashi (Batumi, Georgia)	
Batumi in the Apostle Andrew's Missionary Routs	301

მაია ჭიჭილეიშვილი (ბათუმი, საქართველო)	
ძველი ბათუმის საკულტო არქიტექტურა (ზოგადი სურათის დადგენისთვის)	302
Maia Chichileishvili (Batumi, Georgia)	
Overview of Religious Architecture of Old Batumi	309

თამაზ ფუტყარაძე, მარინა შალიკავა (ბათუმი, საქართველო)	
რეგისტრირებული მეჩეთის საქმიანობა ბათუმში (რელიგიური კულტების საბჭოს რწმუნებულთა ანგარიშების მიხედვით 1940-1950-იან წლებში)	310
Tamaz Phutkaradze, Marina Shalikava (Batumi, Georgia)	
Registered Mosques Activity in Batumi (According to Religious Worshipers on the Council's bills 1940s-1950s)	318

განათლება და კულტურა Education and Culture

თინა შიოშვილი (ბათუმი, საქართველო)	
ხალხური ლექსი პორტო-ფრანკოზე	319
Tina Shioishvili (Batumi, Georgia)	
Folk Poem on Porto-Franco	324

ირმა ბაგრატიონი (ბათუმი, საქართველო)	
ბათუმის შესახებ ზოგიერთი ლიტერატურულ-სოციალური ესეის კულტუროლოგიური ასპექტები	310
Irma Bagrationi (Batumi, Georgia)	
Cultural Aspects of Some Literary and Social Essays on Batumi	331

იური ბიბილეიშვილი (ბათუმი, საქართველო)	
ბათუმში მოღვაწე პედაგოგი ილია ფერაძე – პირველი კომენოლოგი საქართველოში	332
Iuri Bibileishvili (Batumi, Georgia)	
The First Follower of Comenius in Georgia – Ilia Peradze in Batumi	336

ავთანდილ ნიკოლეიშვილი (ქუთაისი, საქართველო)	
ტიციან ტაბიძე და ბათუმი	337
Avtandil Nikoleishvili (Kutaisi, Georgia)	
Titsian Tabidze and Batumi	343

ნანა ქაჯაია (ბათუმი, საქართველო)	
ბათუმი ო. მანდელშტამის ნარკვევებში	344
Nana Kajaia (Batumi, Georgia)	
Batumi in O. Mandelstam's Narrations	349

ცაცა ჩხარტიშვილი (თბილისი, საქართველო)	
გაზეთი „ბათუმის ცხოვრება“ ბათუმის კულტურისა და განათლების შესახებ	350
Tsatsa Chkhartishvili (Tbilisi, Georgia)	
The Newspaper “Batumi Life” on Culture and Education in Batumi	355
 რუსლან ბარამიძე (ბათუმი, საქართველო)	
მუსლიმური სასულიერო სასწავლებლები თანამედროვე ბათუმში	356
Ruslan Baramidze (Batumi, Georgia)	
Muslim Religious Education in Present Day Batumi	360
 ეკონომიკა და ტურიზმი	
Economics and Tourism	
Domique Kassab-Tezgor (Ankara, Turkey)	
Mise en Valeur du Patrimoine Dans la Ville Moderne de Sinop	361
დომინიკ კასაბ თესგორი (ანკარა, თურქეთი)	
ისტორიული მემკვიდრეობის გამოყენება თანამედროვე ქალაქ სინოპში	372
 Patrick Thoendel (სუ ფოლსი, აშშ)	
Batumi as I Have Seen it	380
პატრიკ თენდელი (Sioux Falls, USA)	
ჩემი თვალით დანახული ბათუმი	385
 ჟანი მიქაშავიძე (ბათუმი, საქართველო)	
ინვესტიციების როლი ბათუმის საკურორტო-ტურისტული	
მეურნეობის განვითარებაში	392
Zhani Mikashavidze (Batumi, Georgia)	
The Role of Investment in Tourism and Resort Development in Batumi	402
 ბესიკ ბოლქვაძე (ბათუმი, საქართველო)	
ბათუმის, როგორც თვითმმართველი ქალაქის, საბიუჯეტო	
მდგრადობის პრობლემები გარდამავალ პერიოდში	403
Besik Bolkvadze (Batumi, Georgia)	
Current Problems of Budgetary Sustainability in the City of Batumi	410
ვახტანგ მიქაშავიძე (ბათუმი, საქართველო)	
ბათუმი – ტურისტული ქალაქი. წარსული და თანამედროვეობა	411
Vakhtang Mikashavidze (Batumi, Georgia)	
Tourism in Batumi – Past and Present	418

ძირითადი შემოკლებანი	
Abbreviations	419
კრებულის ავტორები	
Authors of the Articles	421

ტომი III
გამომც. „შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი“,
ბათუმი, 2013, 408 გვ.

სარჩევი – Contents

შესავლის მაგიერ	
ბათუმი – მომავლის ქალაქი	3
წყაროთმცოდნეობა და ისტორიოგრაფია Source Studies and Historiography	
სიმონ გოგიტიძე (ბათუმი, საქართველო)	
XV საუკუნის იტალიელი მწერლები ბათუმის შესახებ	7
Simon Gogitidze (Batumi, Georgia)	
The 15th century Italian writers Contarini and Barbaro on Batumi	12
სულხან კუპრაშვილი (ქუთაისი, საქართველო)	
ბათუმი და ბათუმის ოლქი „ქუთაისის გუბერნიის მიმოხილვებში“	13
Sulkhan Kuprashvili (Kutaisi, Georgia)	
Batumi and the Batumi Region in “The Surveys of Kutaisi Province”	19
გია გელაშვილი (თბილისი, საქართველო)	
ბათუმი ბრიტანეთის საკონსულოს მოხსენებაში (XIX ს–ის 60–70–იანი წლები)	20
Gia Gelashvili (Tbilisi, Georgia)	
Batumi in the British Consulate’s Report (1860’s – 1870s)	26
ვლადიმერ კეკელია, ესმა მანია (თბილისი, საქართველო)	
ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცული საარქივო არტეფაქტები	
ბათუმის ისტორიის რეკონსტრუქციისთვის	27
Vladimer Kekelia, Esma Mania (Tbilisi, Georgia)	
Artifacts preserved at the National Center of Manuscripts	
for the reconstruction of history of Batumi	35
თამაზ ფუტყარაძე, ციური ქათამაძე (ბათუმი, საქართველო)	
ნობელეების კომპანია ბათუმში (აჭარის ა.რ. საარქივო	
სამმართველოში დაცული მასალების მიხედვით)	36
Tamaz Putkaradze, Tsiuri Katamadze (Batumi, Georgia)	
The Nobel Company in Batumi	
(According to the materials preserved in the Ajarian Archives Administration)	42

ნაილე მიქელაძე (ბათუმი, საქართველო)	
უცხოელების თვალით დანახული ძველი ბათუმი და მისი შემოგარენი	43
Naile Mikeladze (Batumi, Georgia)	
Old Batumi and its surroundings as seen through foreigners' eyes	49

ისტორია და არქეოლოგია

History and Archeology

ბიჭიკო დიასამიძე (ბათუმი, საქართველო)	
ოსმალური წყაროები „ახალი ბათუმის“ განაშენიანების შესახებ	50
Bichiko Diasamidze (Batumi, Georgia)	
Ottoman sources about establishment of a “New batumi”	54

თემურ ტუნაძე, თამარ ორაგველიძე (ბათუმი, საქართველო)	
ბათუმის ციხის შემთხვევითი მონაპოვრები – „ბედნიერი კოჭობი“ და შუბისპირი	55
Temur Tunadze, Tamar Oragvelidze (Batumi, Georgia)	
Archeological Findings at Batumi Fortress: the “Happy Kochobi” and the Spearhead	57

გოდერძი ვაჭრიძე (ქუთაისი, საქართველო)	
შავი ზღვის ქართული სანაპირო და რუსეთის ეკონომიკური პოლიტიკა (XIX საუკუნე)	59
Goderdzi Vachridze (Kutaisi, Georgia)	
The Black Sea Littoral of Georgia and Russian Economic Policy	65

ხათუნა ქოქრაშვილი (თბილისი, საქართველო)	
რუსი დიპლომატი მაშნინი ბათუმის პოლიტიკურ-ეკონომიკური მნიშვნელობის შესახებ (XIX საუკუნის 50–იანი წლების მიწურული)	66
Khatuna Kokrashvili (Tbilisi, Georgia)	
The Russian Diplomat Mashnin on the Political and Economic Importance of Batumi in the late 1850's	70

ნინო ინაიშვილი (ბათუმი, საქართველო)	
ბათუმის ისტორიული ბულვარის განვითარება	71
Nino Inaishvili (Batumi, Georgia)	
Development of Batumi Historic Boulevard	77

ავთანდილ ნიკოლეიშვილი (ქუთაისი, საქართველო)	
დავით წერეთელი და ბათუმი	79
Avtandil Nikoleishvili (Kutaisi, Georgia)	
David Tsereteli and Batumi	84

ოლეგ ჯიბაშვილი, ხათუნა დიასამიძე (ბათუმი, საქართველო)	
ბათუმში მცხოვრებ კათოლიკე სომეხთა ისტორიიდან	85
Oleg Jibashvili, Khatuna Diasamidze (Batumi, Georgia)	
From the History of the Catholic Armenians living in Batumi	89
ჯემალ კარალიძე (ბათუმი, საქართველო)	
ბათუმის პორტის განვითარება XIX ს. 80–90–იან წლებში	90
Jemal Karalidze (Batumi, Georgia)	
The development of the port of Batumi in the 1880's and 1890's	98
ტატიანა კოპალეიშვილი (ბათუმი, საქართველო)	
პროტესტანტული ეკლესიების ისტორიისთვის ბათუმში	99
Tatiana Kopaleishvili (Batumi, Georgia)	
A History of Protestant churches in Batumi	105
მადონა გოგიტიძე (ბათუმი, საქართველო)	
ბათუმის საკითხი რუსეთის საგარეო პოლიტიკაში XIX საუკუნის ბოლოს	106
Madona Gogitidze (Batumi, Georgia)	
Batumi's role in Russian foreign policy in the late 19th century	110
ოთარ გოგოლიშვილი (ბათუმი, საქართველო)	
ბრძოლა ეროვნული ცნობიერების ჩამოყალიბებისათვის ბათუმში	
XIX საუკუნის ბოლოსა და XX საუკუნის პირველ ნახევარში	111
Otar Gogolishvili (Batumi, Georgia)	
The Creation of National Consciousness in Batumi at the Turn of the Last Century	116
შორენა ვაშაძე (ბათუმი, საქართველო)	
სამედიცინო სამსახური და ბათუმი XIX–XX საუკუნეების მიჯნაზე	117
Shorena Vashadze (Batumi, Georgia)	
Medical Service and Batumi on the eve of XIX-XX centuries	
უჩა ოკროპირიძე (ბათუმი, საქართველო)	
ქართველები ბათუმის საქალაქო თვითმმართველობაში	
პირველ მსოფლიო ომამდე	122
Ucha Okropiridze (Batumi, Georgia)	
Georgians in Batumi's Municipal Government before the First World War	126
ლიანა ნაკაიძე (ბათუმი, საქართველო)	
პირველი ქართველი მეცენატი მრეწველები (აკაკი ხოშტარია)	127

Liana Nakaidze (Batumi, Georgia) Georgian Mecenates – Akaki Khoshtaria	138
დოდო ჭუმბურიძე (თბილისი, საქართველო) ბათუმი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ანტისამთავრობო პრესაში	139
Dodo Chumburidze (Tbilisi, Georgia) Batumi in the Oppositional Press of the Democratic Republic of Georgia (The publications of the newspaper “Sakartvelo”)	148
ნუგზარ ზოსიძე, ირაკლი ბარამიძე (ბათუმი, საქართველო) საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადება (ქართულ–თურქული ურთიერთობების ფონზე)	149
Nugzar Zosidze, Irakli Baramidze (Batumi, Georgia) Georgia’s Declaration of Independence and Georgian–Turkish relations	155
ლელა სარალიძე (თბილისი, საქართველო) ბათუმი ინგლისის ოკუპაციის პერიოდში (1918–1920 წწ.)	156
Lela Saralidze (Tbilisi, Georgia) Batumi during the period of British Occupation (1918–1920)	161
ერმილე მესხია (ბათუმი, საქართველო) ბათუმის საკითხი 1919–1920 წლების საერთაშორისო პოლიტიკაში და საზოგადოებრივი აზრი	163
Ermile Meskhia (Batumi, Georgia) The Batumi Issue in International Politics 1919–1920	168
რამაზ სურმანიძე (ბათუმი, საქართველო) 1921 წლის 18–23 მარტის მოვლენები ბათუმში (თვითმხილველთა მოგონებები)	169
Ramaz Surmanidze (Batumi, Georgia) March 18–23, 1921 in Batumi	176
Ryan Eyre (Seattle, USA) Travellers’ Tales From Batumi	177
რაიან ეარი (სიეტლი, აშშ) სამი მოგზაურის შთაბეჭდილებები ბათუმის შესახებ	181
რევაზ უზუნაძე (ბათუმი, საქართველო) ცნობები ძველი ბათუმის შესახებ (ონომასტიკური მასალის მიხედვით)	187

Revaz Uzunadze (Batumi, Georgia)	
Information about Old Batumi (According to onomastic material)	195
ნანული ნოღაიდელი (ბათუმი, საქართველო)	
ტოპონიმ ორთაბათუმის შესახებ	196
Nanuli Nogaideli (Batumi, Georgia)	
Origins of the toponym Ortabatumi	198
ნარგიზ ახვლედიანი (ბათუმი, საქართველო)	
ერთი უცნობი ლექსიკური ერთეულისათვის აჭარაში	199
Nargiz Akhvlediani (Batumi, Georgia)	
One Unknown Adjarian Toponym	201
ეთნოლოგია და ანთროპოლოგია	
Ethnology and Anthropology	
ნოდარ კახიძე (ბათუმი, საქართველო)	
ვლადიმერ ლისოვსკი ბათუმის შესახებ	202
Nodar Kakhidze (Batumi, Georgia)	
Vladimir Lisovski about Batumi	208
მალხაზ ჩოხარაძე (ბათუმი, საქართველო)	
ძველი ბათუმი და ჭოროხის აუზის გურჯთა ისტორიული მეხსიერების საკითხები	209
Malkhaz Chokharadze (Batumi, Georgia)	
Old Batumi and Historic Memories of Georgians of Chorokhi	213
ნაილა ჩელებაძე (ბათუმი, საქართველო)	
ბათუმის მოსახლეობის ეთნოსტრუქტურისათვის XIX საუკუნეში	214
Naila Chelebadze (Batumi, Georgia)	
The Demographics of Batumi in the 19th Century	219
მარინა გიორგაძე, ნუგზარ მგელაძე (ბათუმი, საქართველო)	
საქართველოს შავიზღვისპირეთის ბათუმის პონტოელი ბერძნების ყოფა (საქორწინო ტრადიციები)	220
Marina Giorgadze, Nugzar Mgeladze (Batumi, Georgia)	
The Pontic Greeks of the Georgian Black Sea Littoral	227

მანუჩარ ლორია (ბათუმი, საქართველო)	
ვიზუალური ანთროპოლოგია და საქართველოს ქალაქებში (ბათუმი, ახალციხე...) მცხოვრებ ებრაელთა ტრადიციები	228
Manuchar Loria (Batumi, Georgia)	
Visual anthropology and Jewish traditions in the Georgian cities of Batumi and Akhaltsikhe	232
Martin Demant Frederiksen (Aarhus, Denmark)	
Studying The Urban Through Its Absences	233
მარტინ დ. ფრედერიქსენი (ორჰუსი, დანია)	
ქალაქის შესწავლა არარსებობის გზით	235

განათლება და კულტურა Education and Culture

შუშანა ფუტყარაძე, როინ მალაყმაძე (ბათუმი, საქართველო)	
ბათუმის სახე მუჰაჯირთა მეხსიერებაში	239
Шушана Футқарадзе, Роин Малакмадзе (Batumi, Georgia)	
Облик Батуми в памяти Грузин–мухаджиров	247
გურამ ბახტაძე (ბათუმი, საქართველო)	
ეგნატე ნინოშვილის აქამდე უცნობი თხზულება ბათუმის შესახებ	249
Guram Bakhtadze (Batumi, Georgia)	
An analysis of “Batumi Photos” by Egnate Ninoshvili	253
ირმა ბაგრაციონი (ბათუმი, საქართველო)	
ბერძნული განათლების კულტუროლოგიური ასპექტების საკითხისათვის ბათუმის ისტორიიდან	254
Irma Bagrationi (Batumi, Georgia)	
A History of Greek Education in Batumi	256
ნატო შეროზია (ბათუმი, საქართველო)	
ნიკო ცხვედაძე – ბათუმის ქართული სკოლის დამხმარე და დიდი მოამაგე	258
Nato Sherozia (Batumi, Georgia)	
NikoTskhvedadze a great supporter of Batumi Georgian schools	261
მაია ჭიჭილეიშვილი (ბათუმი, საქართველო)	
XIX–XX სს–ის მიჯნის ბათუმის ურბანული სახე	262
Maia Chichileishvili (Batumi, Georgia)	
The Urban Face of Batumi at the Turn of the 20th Century	268

მერაბ მეგრელიშვილი (ბათუმი, საქართველო) ბათუმის კულტურული ცხოვრების ისტორიიდან (XIX საუკუნის დასასრული – XX ს-ის დასაწყისი)	269
Merab Megrelishvili (Batumi, Georgia) Cultural Life in Batumi in the late 19th and early 20th Centuries	272
ლია გაბუნია, გურამ გაბუნია (ქუთაისი, საქართველო) განათლება აჭარაში 1878–1918 წლებში	273
Lia Gabunia, Guram Gabunia (Kutaisi, Georgia) Education in Adjara in 1878–1918	279
ნანა ხახუტაიშვილი, ლალი კონცელიძე (ბათუმი, საქართველო) საგამომცემლო საქმიანობის სათავეებთან ბათუმში	280
Nana Khakhutaishvili, Lali Koncelidze (Batumi, Georgia) At the source of publishing business in Batumi	285
ნანა ქაჯაია (ბათუმი, საქართველო) ბათუმი მე–20 საუკუნის დასაწყისის რუსულ ლიტერატურაში	286
Nana Kajaia (Batumi, Georgia) The role of Batumi in early 20th century Russian Literature	290
ცაცა ჩხარტიშვილი (თბილისი, საქართველო) ბათუმის კულტურული ცხოვრება ბეჭდური მედიის ფურცლებზე (თეატრი XX ს-ის I ნახევარში)	291
Tsatsa Chkhartishvili (Tbilisi, Georgia) The Cultural Life of Batumi in the first half of the 20th century as depicted in print media	296
ოთარ ნიკოლეიშვილი (ქუთაისი, საქართველო) ბათუმი და ბათუმური ყოფა ამერიკელი მწერლისა და მოგზაურის – ჯულიე ჩევალიეს დოკუმენტურ რომანში „ნოეს შთამომავლები“	297
Otar Nikoleishvili (Kutaisi, Georgia) Batumi and Batumi life in Julier Chevalier's novel <i>Noah's Grandchildren</i>	301
თინა შიოშვილი (ბათუმი, საქართველო) პაოლო იაშვილი – ბათუმის გათავისუფლებისათვის მებრძოლი	302
Tina Shioshvili (Batumi, Georgia) Paolo Iashvili – the Fighter for the Liberation of Batumi	305

ლელა კუკულაძე (ბათუმი, საქართველო) ჟურნალი „პონტოსი“	306
Lela Kukuladze (Batumi, Georgia) The Literary Journal <i>Pontos</i>	311
ოლიკო ჟღენტი (ბათუმი, საქართველო) ბათუმი – კალიფორნია ჯონ სტაინბეკის „რუსული დღიურის“ გეოგრაფიული და სემანტიკური სივრცე	312
Oliko Zhgenti (Batumi, Georgia) Batumi, California: Geographic and Semantic Aspects of John Steinbeck's <i>Russian Journal</i>	321
ნინო პოპიაშვილი (თბილისი, საქართველო) შავი ზღვის რეგიონალური იდენტობა და საქართველო: ევროპული და რეგიონალური დისკურსები	323
Nino Popiashvili (Tbilisi, Georgia) Black Sea regional identity and Georgia: European and regional discourses	324
ეკონომიკა, დემოგრაფია, ტურიზმი Economics, Demography, Tourism	
მერაბ ფუტკარაძე (ბათუმი, საქართველო) ბათუმის მოსახლეობის დინამიკის თავისებურებანი	326
Merab Putkaradze (Batumi, Georgia) The Peculiarities of Batumi's Population	330
ოთარ თურმანიძე (ბათუმი, საქართველო) ბათუმის მოსახლეობა XX საუკუნის 20-30-იან წლებში	331
Otar Turmanidze (Batumi, Georgia) Batumi's Population in the 1920's and 30's	335
თინათინ მშვიდლობაძე (თბილისი, საქართველო) საინფორმაციო საკომუნიკაციო რესურსები ტურიზმის მდგრადი განვითარებისათვის	336
Tinatin Mshvidobadze (Tbilisi, Georgia) Information and Communication Resources for Sustainable Development of Tourism	340
ლეილა მამულაშვილი, გიორგი ყაზიშვილი (გორი, საქართველო) ინფორმაციული ტექნოლოგიების როლი ტურისტული ბიზნესის განვითარებაში	341
Leila Mamulashvili, Giorgi Kazishvili (Gori, Georgia) The Role of Information Technologies in Tourism Business Development	347

მაია აზმაიფარაშვილი, თამარ ბასილაშვილი (გორი, საქართველო)	
შავი ზღვისპირეთის კლიმატურ – რეკრეაციული კურორტები და ტურიზმი	348
Maia Azmaiparashvili, Tamar Basilashvili (Gori, Georgia)	
Georgian Black Sea Tourism	254
გიორგი ჭილაძე (ახალციხე, საქართველო)	
ტურიზმი და ინტელექტუალური საკუთრების როლი ბათუმის განვითარებაში	355
George Chiladze (Akhaltsikhe, Georgia)	
Tourism and the role of intellectual property in its development	361
გიორგი ჭილაძე, დარეჯან კობელაშვილი (ახალციხე, საქართველო)	
ფრენშიაზინგის სისტემის მნიშვნელობა საერთაშორისო ტურისტულ ბიზნესში	362
George Chiladze, Darejan Kobelashvili (Akhaltsikhe, Georgia)	
The value of franchising in the international travel business	368
ემზარ მაკარაძე (ბათუმი, საქართველო)	
კულტურული ტურიზმის განვითარების ღონისძიებები ბათუმში	369
Emzar Makaradze (Batumi, Georgia)	
Cultural Tourism Development in Batumi	371
ვახტანგ მიქაშავიძე (ბათუმი, საქართველო)	
ბათუმის საკურორტო–ტურისტული პოტენციალი – განვითარების შესაძლებლობები, პერსპექტივები	372
Vakhtang Mikashavidze (Batumi, Georgia)	
The tourist resort potential of Batumi – Possibilities and perspectives of development	379
ჯანი მიქაშავიძე, ვახტანგ მიქაშავიძე (ბათუმი, საქართველო)	
ქალაქ ბათუმის გარემოს დაცვისა და ზოგიერთი ეკოლოგიური პრობლემის შესახებ	380
Jani Mikashavidze, Vakhtang Mikashavidze (Batumi, Georgia)	
Ecological problems and challenges in Batumi	388
ძირითადი შემოკლებანი	
Abbreviations	389
კრებულის ავტორები	
Authors of the Articles	390

ტომი IV
გამომც. „შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი“,
ბათუმი, 2013, 383 გვ.

სარჩევი – Contents

წყაროთმცოდნეობა და ისტორიოგრაფია

Source Studies and Historiography

გია გელაშვილი (თბილისი, საქართველო) ზოგი უცხოური ცნობა ბათუმის შესახებ (XIX ს-ის მეორე ნახევარი) Gia Gelashvili (Tbilisi, Georgia) Some Foreign Information about Batumi (Second Half of 19th Century)	3 8
სიმონ გოგიტიძე (ბათუმი, საქართველო) შილტბერგერის ცნობები ბათუმის შესახებ Gogitidze Simon (Batumi, Georgia) Shiltberger's Notes about Batumi	9 13
გულიკო მჭედლიძე (თბილისი, საქართველო) XIX საუკუნის ეპისტოლეები, როგორც საისტორიო წყარო Guliko Mchedlidze (Tbilisi, Georgia) 19th Century Epistles, as the Historical Source	14 20
ავთანდილ ნიკოლეიშვილი (ქუთაისი, საქართველო) ახალი მასალა 1910-იანი წლების ბათუმისა და აჭარის შესახებ Avtandil Nikoleishvili (Kutaisi, Georgia) New Material about Batumi and Ajara of the 1910s	22 28
გელა საითიძე (თბილისი, საქართველო) საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ვითარება ბათუმში XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე (ისიდორე რამიშვილის „მოგონებების“ მიხედვით) Gela Saitidze (Tbilisi, Georgia) Social-political Situation in Batumi at the turn of 19-20th Centuries (Based on 'Memoirs' by Isidore Ramishvili)	29 41
იოსებ სანიკიძე (ბათუმი, საქართველო) ბათუმი XIX საუკუნის მეორე ნახევრის ქართულ პერიოდულ პრესაში Ioseb Sanikidze (Batumi, Georgia) Batumi in the Georgian Periodical Press of the Second half of the XIXth century	42

რამაზ სურმანიძე (ბათუმი, საქართველო)	
ბათუმის ბულვარის კოლონადების მშენებლობის ისტორიისათვის	49
Ramaz Surmanidze (Batumi, Georgia)	
On the History of Construction of Batumi Boulevard Colonnades	55
შუშანა ფუტყარაძე, მერაბ ახვლედიანი (ბათუმი, საქართველო)	
ბათუმელი ქუჩუკ ჰუსეინ ფაშის სახე ისტორიულ წყაროებსა და მუჰაჯირი ქართველების ზეპირსიტყვიერებაში	56
Шушана Путқарадзе, Мераб Ахвледiani (Batumi, Georgia)	
Образ батумца Кучук Хусейн-паши в исторических источниках и устном народном творчестве грузин-мухаджиров	62
ეთერ ქავთარაძე, ესმა მანია (თბილისი, საქართველო)	
XX საუკუნის ათიანი წლების ბათუმი დავით ყიფშიძის დღიურების მიხედვით	64
Eter Kavtaradze, Esma Mania (Tbilisi, Georgia)	
Batumi in the 1920s according to David Kipshidze's Diaries	70
თინა შიოშვილი (ბათუმი, საქართველო)	
იოსებ გრიშაშვილის ლექსი „ბათუმისათვის“ (1919 წ.)	71
Tina Shioshvili (Batumi, Georgia)	
The Poem „For Batumi“ (1919) by Ioseb Grishashvili	76
ნაილა ჩელებაძე, როინ მალაყმაძე (ბათუმი, საქართველო)	
ანტირელიგიური საბჭოთა პოლიტიკა და ბათუმის სობორის ისტორია (საარქივო მასალების მიხედვით)	77
Naila Chelebadze, Roin malakmadze (Batumi, Georgia)	
The Antireligious politics and the history of Batumi Sobori	83
ისტორია და არქეოლოგია	
History and Archeology	
ამირან კახიძე, ნარგიზ სურმანიძე, თამარ შალიკაძე (ბათუმი, საქართველო)	
ახალი არქეოლოგიური აღმოჩენები ბათუმის ციხეზე	84
Amiran Kakhidze, Nargiz Surmanidze, Tamar Shalikadze (Batumi, Georgia)	
The New Archeological Excavations at Batumi Fortress in 2012	93
Brian Gilmour (Oxford, UK)	
Nana khakhutaishvili (Batumi, Georgia)	
Nathaniel Erb-Satullo (Harvard, USA)	
Ancient Metallurgical Industry In The Adjara Mountain Region	103

ბრაიან გილმოური (ოქსფორდი, დიდი ბრიტანეთი)	
ნანა ხახუტაიშვილი (ბათუმი, საქართველო)	
ნატანიელ ერბ-სატულლო (ჰარვარდი, აშშ)	
უმცელესი მეტალურგიული წარმოება აჭარის მთიან რეგიონში	117
ქეთევან ლორთქიფანიძე, გურამ ლორთქიფანიძე (თბილისი, საქართველო)	
ბათუმის (PORTUS ALTUS) და მისი შემოგარენი რომაულ სამხედრო-საგზაო რუკებზე	118
Ketevan Lortkipanidze, Guram Lortkipanidze (თბილისი, საქართველო)	
Batumi (Portualtus) and Its Suburbs On Roman Military and Road Maps	123
რუსლან ბარამიძე (ბათუმი, საქართველო)	
მუსლიმთა სასულიერო სამმართველო ბათუმში (1921-2004 წლები)	125
Ruslan Baramidze (Batumi, Georgia)	
Muslim Religious Organization in Batumi (1921-2004)	130
ოთარ გოგოლიშვილი (ბათუმი, საქართველო)	
საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მდგომარეობა ბათუმში 1905 წელს	131
Otar Gogolioshvili (Batumi, Georgia)	
Social and Political Situation of Batumi in 1905	137
ბიჭიკო დიასამიძე (ბათუმი, საქართველო)	
ბათუმი-ყარსის გზის მშენებლობის შესახებ (XIX საუკუნის 60-70-იანი წლები)	138
Bichiko Diasamidze (Batumi, Georgia)	
On the Construction of Batumi-Kars Road (60-70-s of 19th Century)	145
ნუგზარ ზოსიძე (ბათუმი, საქართველო)	
ბათუმის საქალაქო ცხოვრება 1917-1918 წლებში	146
Nugzar Zosidze (Batumi, Georgia)	
The City Life in Batumi in 1917-1918	153
ოთარ თურმანიძე (ბათუმი, საქართველო)	
ბათუმის ელექტრომექანიკური ქარხნის ისტორია	154
Otar Turmanidze (Batumi, Georgia)	
History of Batumi Electromechanical Factory	161
ჯემალ კარალიძე (ბათუმი, საქართველო)	
ბათუმის საქალაქო თვითმმართველობის საქმიანობის ძირითადი მიმართულებები 1888-1914 წლებში	162

Jemal Karalidze (Batumi, Georgia) The Main Directions of the Activity of Batumi Municipality in 1888-1914	169
ტატიანა კოპალიშვილი (ბათუმი, საქართველო) პროტესტანტი მრევლი ბათუმში	170
Tatiana Kopaleishvili (Batumi, Georgia) Protestant Parish in Batumi	178
გენადი მახარაძე (ბათუმი, საქართველო) საგამომცემლო საქმის ისტორიიდან (1879-1921 წ.წ.)	179
Genadi Makharadze (Batumi, Georgia) From the History of Publishing (1879-1921)	188
მერაბ მეგრელიშვილი (ბათუმი, საქართველო) საკონსულოები ბათუმში 1901-1903 წლებში	189
Merab Megrelishvili (Batumi, Georgia) The Consulates in Batumi in 1901-1903	192
ერმილე მესხია (ბათუმი, საქართველო) ევროპის დელეგაცია ბათუმში 1920 წელს	193
Ermile Meskhia (Batumi, Georgia) European Delegation in Batumi, 1920	201
ოთარ ნიკოლეიშვილი (ქუთაისი, საქართველო) ბათუმის საკითხი ბერლინის 1878 წლის კონგრესზე (გაზეთ 'ნიუ-იორკ ტაიმსში' გამოქვეყნებული წერილების მიხედვით)	202
Otar Nikoleishvili (Kutaisi, Georgia) The Issue of Batumi at the Congress of Berlin in 1878 (According to the Letters Published in the Newspaper 'The New York Times')	205
უჩა ოქროპირიძე (ბათუმი, საქართველო) ბათუმის პორტის განვითარება 1878-1914 წლებში	206
Ucha Okropiridze (Batumi, Georgia) Development of Batumi Port in 1878-1914 years	210
ლელა სარალიძე (თბილისი, საქართველო) ქართული სამხედრო სკოლა და ბრძოლა ბათუმისათვის (1921 წ.)	211
Lela Saralidze (Tbilisi, Georgia) Georgian Military School and the Struggle for Batumi (1921)	217

ნატო სონულაშვილი (თბილისი, საქართველო)	
ქართული გამოწვევა და სოციალური გარემო (1900-1917)	219
Nato Songulashvili (Tbilisi, Georgia)	
Georgian Challenge and National Identity (1900-1917)	227

გურამ ჩაგანავა (ბათუმი, საქართველო)	
ყარსი-ბათუმის დაკავებასთან დაკავშირებით რუსეთ-თურქეთის გარიგების	
სოციალურ-პოლიტიკური ასპექტები (XX საუკუნის 20-იანი წლები)	228
Guram Chaganava (Batumi, Georgia)	
Socio-political Aspects of Coherence Between Russia and Turkey Over the Occupation	
of Kars-Batumi (1920s)	240

ოლეგ ჯიბაშვილი, ხათუნა დიასამიძე (ბათუმი, საქართველო)	
ბათუმი როტშილდების სამრეწველო ინტერესებში	241
Oleg Jibashvili, Khatuna Diasamidze (Batumi, Georgia)	
Batumi in Rothschilds' Industrial Interests	246

ანთროპოლოგია, ფოლკლორი, ტოპონიმისა

Anthropology, Folklore, Toponymy

Arzu Ozturkmen (Istanbul, Turkey)	
Women Sounds From Tirebolu: Domains Of Existence And Power Network	247
არზუ ოზთურქმენი (სტამბული, თურქეთი)	
ქალების ხმა ტირებოლუდან: არსებობის სივრცე და ძალაუფლების ქსელი	264

თამთა ხალვაში (ბათუმი, საქართველო)	
ტრადიცია და თანამედროვეობა გარდაცვალების სიმბოლიზმში: ქართული	
საფლავის ქვების სოცო-პოლიტიკური ტრანსფორმაცია	286
Tamta Khalvashi (Batumi, Georgia)	
Tradition and Modernity in the Symbolism of Death:	
Socio-political Transformation of Georgian Tombstones	295

როზეტა გუჯეჯიანი (თბილისი, საქართველო)	
ბათუმთან დაკავშირებული სოციალურ-კულტურული ასპექტები თურქეთელ	
ქართველთა ტრადიციულ ყოფაში	296
Gujejiani Rozeta (Tbilisi, Georgia)	
The Social-Cultural Aspects of Batumi in the Traditional Life of Georgians in Turkey	303

მარინა გიორგაძე, ნუგზარ მგელაძე (ბათუმი, საქართველო)
 ბათუმისა და ბათუმის შემოგარენის პონტოელ ბერძენთა ფოლკლორული
 მემკვიდრეობის საკითხისათვის' 305

Marine Giorgadze, Nugzar Mgeladze (Batumi, Georgia)
 Regarding the Issue of Pontic Greeks' Folk Heritage in Batumi and Its Vicinities 314

ნარგიზ ახვლედიანი (ბათუმი, საქართველო)
 ბათუმი და მისი შემოგარენი სანკტ-პეტერბურგის არქივში 315

Nargiz Akhvlediani (Batumi, Georgia)
 Batumi and Its Vicinities in St-Petersburg Archives 317

არქიტექტურის ისტორია / History of Architecture, ხელოვნების ისტორია / Art History

მაია მანია (თბილისი, საქართველო)
 ბათუმის *ინტურისტი* - პოსტკონსტრუქტივიზმის გამორჩეული ნიმუში 318

Maia Mania (Tbilisi, Georgia)
 Batumi Intourist – an Outstanding Example of Postconstructivism 327

მაია ჭიჭილეიშვილი (ბათუმი, საქართველო)
 ძველი ბათუმის რეკონსტრუქციის ზოგიერთი ასპექტი 334

Maya Chichileishvili (Batumi, Georgia)
 Some aspects of reconstruction of Old Batumi 341

ეკონომიკა და ტურიზმი Economics and Tourism

მაია აზმაიფარაშვილი (გორი, საქართველო)
 კლიმატის ცვლილების გავლენა ტურიზმის დარგსა და დანიშნულების
 ადგილებზე 343

Maia Azmaiparashvili (Gori, Georgia)
 Impact of Climate Change on Tourism Field and Places of Destinations 348

გიული გიგუაშვილი (გორი, საქართველო)
 ბათუმის ეკონომიკური განვითარების პრიორიტეტები 349

Giuli Giguashvili (Gori, Georgia)
 Economic Development Priorities of Batumi 353

ლეილა მამულაშვილი (გორი, საქართველო)
 უცხოური ინვესტიციების განვითარება ბათუმში თანამედროვე ეტაპზე 354

Leila Mamulashvili (Gori, Georgia)
 Development of Foreign Investment in the Present stage in Batumi 358

ზურაბ მეგრელიშვილი, ირაკლი ტუნაძე (ბათუმი, საქართველო)	
ნიკო ნიკოლაძის ხედვა ბათუმის ნავთობტერმინალის განვითარების შესახებ	359
Zurab Megrelishvili, Irakli Tunadze (Batumi, Georgia)	
Niko Nikoladze about the Development of Batumi Oil Terminal	363
 ჟანი მიქაშავიძე, ვახტანგ მიქაშავიძე (ბათუმი, საქართველო)	
ბათუმის საკურორტო მეურნეობის აგროტურისტული პოტენციალი	364
Zhani Mikashavidze, Vakhtang Mikashavidze (Batumi, Georgia)	
The Agro-tourism Potential of Batumi Resources and Touristic Zone	369
 ძირითადი შემოკლებანი	
Abbreviations	371
 კრებულის ავტორები	
Authors of the Articles	372

ტომი V
გამომც. „შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი“,
ბათუმი, 2014, 378 გვ.

სარჩევი – Contents

კონფერენციის პროგრამა
Conference Program 3

ისტორია, წყაროთმცოდნეობა, არქეოლოგია
History, Source Studies, Archeology

Nana Khakhutaishvili (Batumi, Georgia)

Brian Gilmour (Oxford, UK)

Nathaniel Erb-Satullo (Harvard, USA)

Ancient Colchis and the Origins of Iron: Interim Results from
Recent Field Survey Work in western Georgia (Adjara, Guria) 15

ნანა ხახუტაიშვილი (ბათუმი, საქართველო)

ბრაიან გილმორი (ოქსფორდი, დიდი ბრიტანეთი)

ნათანიელ ერბ-სატულლო (ჰარვარდი, აშშ)

ძველი კოლხეთი და რკინის წარმოშობის

საკითხები: არქეოლოგიური დაზვერვების შედეგები დასავლეთ

საქართველოში (აჭარა, გურია) 33

სიმონ გოგიტიძე (ბათუმი, საქართველო)

ლაონიკე ხანკოკონდილე საქართველოს შესახებ 34

Gogitidze Simon (Batumi, Georgia)

Laonikos Chalkokondyles on Batumi and Georgia 42

Murat Kasap (Kasasvili) (Istanbul, Turkey)

19.Yüzyıl'da Batum Şehir Merkezinde İmar Faaliyetleri ve Nüfus Hareketleri 43

მურათ კასაპი (ყასაშვილი) (სტამბული, თურქეთი)

XIX საუკუნეში ბათუმის ცენტრში რეკონსტრუქციული საქმიანობა და
მოსახლეობა 45

ირაკლი ბარამიძე (ბათუმი, საქართველო)

ბათუმი ოსმალურ საარქივო დოკუმენტებში (XIX საუკუნის 60-იანი წლები) 48

Irakli Baramidze (Batumi, Georgia)

Batumi in the Ottoman Archival Documents (60-s of XX century) 53

ნოდარ კახიძე (ბათუმი, საქართველო)	
ბათუმის ნაპიერ სოფლები და მოსახლეობა XIX საუკუნის 60-70-იან წლებში (ალექსანდრე ფრენკელის ცნობების მიხედვით)	54
Nodar Kakhidze (Batumi, Georgia)	
The Villages and the population of Batumi community in 60-70-ies (according to the information by Aleksandre Frenkeli)	60
ნუგზარ მგელაძე, თემურ ტუნაძე (ბათუმი, საქართველო)	
წმიდა ნიკოლოზის სახელობის ბერძნული ეკლესიის დაგეგმარების საკითხისათვის ბათუმში	61
Nugzar Mgeladze, Temur Tunadze (Batumi, Georgia)	
On the issue of planning of Saint Nicholas Greek Orthodox Church in Batumi	66
ნანა ფრუიძე (თბილისი, საქართველო)	
აკაკი წერეთელი ბათუმის ოლქის შემოერთების მნიშვნელობის შესახებ	67
Nana Pruidze (Tbilisi, Georgia)	
Akaki Tsereteli about the significance of joining Batumi Region	73
ოთარ გოგოლიშვილი (ბათუმი, საქართველო)	
ახალი საარქივო დოკუმენტები ილია ჭავჭავაძის აჭარასთან ურთიერთობის შესახებ	74
Otar Gogolishvili (Batumi, Georgia)	
New archival documents about Ilia Chavchavadze relationship with Adjara	76
გია გელაშვილი (თბილისი, საქართველო)	
ერთი ინგლისური დოკუმენტი ბათუმის შესახებ (1882 წელი)	77
Gia Gelashvili (Tbilisi, Georgia)	
One English Document about Batumi (1882)	82
რამაზ სურმანიძე (ბათუმი, საქართველო)	
ვალერიან ლისოვსკი - ჭოროხისა და აჭარისწყლის ხეობების მკვლევარი	83
Ramaz Surmanidze (Batumi, Georgia)	
Valerian Lisovski – the Researcher of the Gorges of Chorokhi and Adjara	91
ქეთევან ხითარიშვილი (თბილისი, საქართველო)	
ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების სხდომის ოქმები ბათუმის სკოლის შესახებ	92
Ketevan Khitarishvili (Tbilisi, Georgia)	
Society for the spreading of Literacy among Georgians Protocols about Batumi school	95

ჯულიეტა გაბოდზე (თბილისი, საქართველო) ბათუმის მემკვიდრე ლევან მჭედლიშვილი (კრაზანა)	96
Julieta Gabodze (Tbilisi, Georgia) Chronicler of Batumi Levan Mchedlishvili (Krazana)	105
დოდო ჭუმბურიძე (თბილისი, საქართველო) 1898 წლის საქალაქო თვითმმართველობის არჩევნები ბათუმში	107
Dodo Chumburidze (Tbilisi, Georgia) The 1898 Municipal Government Elections in Batumi	114
თენგიზ სიმაშვილი, ნინო სოზაშვილი (თელავი, საქართველო) იოსებ ჯულაშვილი (სტალინი) და ბათუმი	115
Tengiz Simashvili, Nino Sozashvili (Telavi, Georgia) Joseph Dzhugashvili (Stalin) and Batumi	119
მერაბ მეგრელიშვილი (ბათუმი, საქართველო) ნიკოლოზ დერჟავინი ბათუმის შესახებ	120
Merab Megrelishvili (Batumi, Georgia) Nikoloz Derzhavin about Batumi (End of XIX Century and Beginning of XX Century)	125
თამაზ ფუტყარაძე (ბათუმი, საქართველო) საარქივო სამმართველოს სათავეებთან	126
Tamaz Putkaradze (Batumi, Georgia) Origins of Archives Administration	134
სულხან ალექსაია (ბათუმი, საქართველო) სომეხთა გეგმები ბათუმისა და მისი შემოგარენის ხელში ჩასაგდებად XX საუკუნის დასაწყისში	135
Sulkhan Aleksaia (Batumi, Georgia) Armenians' Treacherous Plans to Seize Batumi and its Surroundings at the Beginning of the XX Century	141
ეთერ ქავთარაძე (თბილისი, საქართველო) წერილები XX ს. 10-იანი წლების ბათუმიდან (საარქივო მასალების მიხედვით)	142
Ether Kavtaradze (Tbilisi, Georgia) Letters from the 10-ies of XX-th century from Batumi (according to archival materials)	146
თამარ გოგოლაძე (გორი, საქართველო) აქარა კ. პაუსტოვსკისა და ს. გოროდეცკის თვალთ	147

Tamar Gogoladze (Gori, Georgia) Ajaria, Percepted by K. Paistovski and S. Gorodzetski	152
შუმანა ფუტკარაძე, მერაბ ახვლედიანი (ბათუმი, საქართველო) ბათუმი ოსმალურ წყაროებში	153
Шушана Путкарадзе, Мераб Ахвледiani (Batumi, Georgia) Батуми в османских исторических источниках	157
უჩა ოკროპირიძე (ბათუმი, საქართველო) ოსმალთა მიერ ბათუმის ოლქში ჩატარებული „რეფერენდუმის“ ზოგიერთი უცნობი დეტალი	159
Ucha Okropiridze (Batumi, Georgia) "Referendum" Conducted by the Ottomans in Batumi and Some Unknown Details	
ნუგზარ ზოსიძე (ბათუმი, საქართველო) ბათუმი დენიკინელთა გეგმებში (1919-1920 წწ.)	162
Nugzar Zosidze (Batumi, Georgia) Batumi in the Plans of Denikins (1919-1920)	168
გუგული კუკულაძე (ბათუმი, საქართველო) ბრძოლა ბათუმისათვის ინგლისელთა ოკუპაციის პერიოდში 1919-1920 წლებში	169
Guguli Kukuladze (Batumi, Georgia) The Struggle for Batumi Against English Occupants in 1919-1920	175
ლელა სარალიძე (თბილისი, საქართველო) ბათუმი რუსული ოკუპაციის პირველ წლებში (1921-1922 წწ.)	176
Lela Saralidze (Tbilisi, Georgia) Batumi in the first years of the Russian occupation (1921-1922)	182
ოთარ თურმანიძე (ბათუმი, საქართველო) ბათუმის ტრანსფორმატორების ქარხნის ისტორია	184
Otar Turmanidze (Batumi, Georgia) History of Batumi Transformer Plant	195
ესმა მანია (თბილისი, საქართველო) ექვთიმე თაყაიშვილის 100 წლის იუბილე ბათუმში (1963 წელი)	196
Esma Mania (Tbilisi, Georgia) Celebration of Ekvtime Takaishvili-s hundredth anniversary in Batumi (1963)	202

ტარიელ ჭიღვარია (ქუთაისი, საქართველო)	
ენის დღის ღირსეული გაგრძელება ბათუმში	204
Tariel Tchighvaria (Kutaisi, Georgia)	
Meritorious Continuation of the Georgian Language Day in Batumi	209
ბიჭიკო დიასამიძე (ბათუმი, საქართველო)	
ქალაქ ბათუმის ერთი ჰეროიკული დღე	210
Bichiko Diasamidze (Batumi, Georgia)	
One Heroic Day of Batumi	219
ნატო სონღულაშვილი (თბილისი, საქართველო)	
საქართველოს ევროპული ორიენტაცია (1991-1995)	220
Nato Songulashvili (Tbilisi, Georgia)	
European Orientation of Georgia (1991-1995)	225
ოლეგ ჯიბაშვილი, ხათუნა დიასამიძე (ბათუმი, საქართველო)	
„აჭარელთა ღალატის“ ფალსიფიცირებული საქმე და სომეხთა ინტერესები	226
Oleg Jibashvili, Khatuna Diasamidze (Batumi, Georgia)	
Counterfeited Case of „Adjarians’ Treachery“ and Armenians’ Interests	231
განათლება, კულტურა, ტოპონიმია	
Education, culture, toponymy	
მარიამ კობერიძე (გორი, საქართველო)	
ბათუმის სოციოლინგვისტური პროფილის შესახებ - დიმიტრი ბაქრაძის 'არქეოლოგიური მოგზაურობა გურიასა და აჭარაში'	232
Mariam Koberidze (Gori, Georgia)	
Dimitri Bakradze’s “Archeological Travelling in Guria and Adjara” About Batumi Sociolinguistic Profile	237
ავთანდილ ნიკოლეიშვილი (ქუთაისი, საქართველო)	
არტურ ზუტენერის 'აჭარლები', როგორც ოსმალეთისდროინდელ ბათუმსა და აჭარაში არსებული მდგომარეობის ამსახველი რომანი	238
Avtandil Nikoleishvili (Kutaisi, Georgia)	
Arthur Suttner’s “The Acharians” – a Novel Depicting Batumi and Achara Region during the Ottoman Era	245
გელა საითიძე (თბილისი, საქართველო)	
ახლად შემოერთებული ბათუმის საკითხი XIX საუკუნის 80-იანი წლების საქართველოს პრესაში	247

Gela Saitidze (Tbilisi, Georgia)	
The Issue of Newly Joined Batumi in the Georgian Press of 80-ies of 19th Century	260
შუშანა ფუტკარაძე, როინ მალაყმაძე, ნაილა ჩელეზაძე, ელზა ფუტკარაძე, თამილა ლომთათიძე, შორენა ფუტკარაძე (ბათუმი, საქართველო)	
ბათუმის საზოგადოებრივ-კულტურული ცხოვრება XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე	261
Shushana Putkaradze, Roin Malakmadze, Naila Chelebadze	
Elza Putkaradze, Tamila Lomtadze, Shorena Putkaradze (Batumi, Georgia)	
Social-Cultural Life in Batumi at the Border of XIX- XX Centuries	267
სულხან კუპრაშვილი, გოდერძი ვაჭრიძე (ქუთაისი, საქართველო)	
ერთი რუსული გამოცემა ბათუმისა და ციხისძირის შესახებ	268
Sulkhan Kuprashvili, Goderdzi Vachridze (Kutaisi, Georgia)	
A Russian Publication about Batumi and Tsikhisdziri	273
ოთარ ნიკოლეიშვილი (ქუთაისი, საქართველო)	
1918-1921 წლების ამერიკული პრესა ბათუმის შესახებ (გაზეთ „ნიუ-იორკ ტაიმსის“ პუბლიკაციათა მიხედვით)	275
Otar Nikoleishvili (Kutaisi, Georgia)	
American Press of 1918-1921 on Batumi (Based on the publications in “The New York Times”)	282
მადონა მიქელაძე, დალი ფუტკარაძე (ბათუმი, საქართველო)	
სკოლამდელი აღზრდის სისტემის ჩამოყალიბება-განვითარება ქალაქ ბათუმში	283
Madona Mikeladze, Dali Phutkaradze (Batumi, Georgia)	
Preschool education system formation and development in Batumi	288
ნარგიზ ახვლედიანი (ბათუმი, საქართველო)	
ტოპონიმ „სალიბაურის“ განმარტებისათვის	289
Nargiz Akhvlediani (Batumi, Georgia)	
On the Etymology of the Toponym „Salibauri“	290
ნაილე მიქელაძე (ბათუმი, საქართველო)	
ერთი ტოპონიმის ფოლკლორული წყაროები	291
Naile Mikeladze (Batumi, Georgia)	
The Folklore Sources of one toponym	295

ნატო ცქვიტინიძე (ბათუმი, საქართველო)	
ბათუმი უცხოელი რეჟისორების შემოქმედებაში	296
Tskvitinidze Nato (Batumi, Georgia)	
Batumi in the Works of Foreign Film-Directors	310
ნანა შავთვალაძე (თბილისი, საქართველო)	
რამდენიმე სასაუბრო აქტიური ფორმის შესახებ	311
Nana Shavtvaladze (Tbilisi, Georgia)	
About Some Active Spoken Forms	315
მაია ჭიჭილეიშვილი (ბათუმი, საქართველო)	
ბათუმის თანამედროვე არქიტექტურული ტენდენციები	316
Maia Chichileishvili (Batumi, Georgia)	
Modern Architectural Tendencies in Batumi	324
თამარ მაკასარაშვილი (გორი, საქართველო)	
ინფორმაციული ტექნოლოგიებისა და სწავლების ინოვაციური მეთოდების გამოყენება უმაღლეს სასწავლებლებში	325
Tamar makasarashvili (Gori, Georgia)	
The use of informative technologies and innovative methods in the educational process at University	330

ეკონომიკა, ტურიზმი

Economics, Tourism

გიული გიგუაშვილი (გორი, საქართველო)	
რეგიონული ეკონომიკური პოლიტიკის თავისებურებანი და მისი რეალიზაციის მექანიზმები ქალაქ ბათუმში	331
Giuli Giguashvili (Gori, Georgia)	
Regional Economic Policy Features and Its Realization Mechanisms in Batumi City	338
მაია აზმაიფარაშვილი (გორი, საქართველო)	
„აბრეშუმის გზა“, უძველესი ცივილიზაცია და ტურიზმის განვითარების შესაძლებლობანი საქართველოში	339
Maia Azmaiparashvili (Gori, Georgia)	
"The Silk Road", Ancient Civilization and Facilities for Tourism Development in Georgia	346
Hayrettin Gulbin (Malakmadze) (Istanbul, Turkey)	
Isletmeci Gozu Ile Batum'da Doga Ve Kullanimi	347

ჰაირეთთინ გულზინი (მაღაყმაძე) (სტამბული, თურქეთი)	
უცხოელი ინვესტორის თვალთ დანახული ბათუმის ბუნებრივი რესურსები	351
ჟანი მიქაშავიძე, ვახტანგ მიქაშავიძე (ბათუმი, საქართველო)	
ქალაქ ბათუმის სათავგადასავლო, სპორტული და ველოტურიზმის პოტენციალი – პრობლემები, პერსპექტივები	353
Zhani Mikashavidze, Vakhtang Mikashavidze (Batumi, Georgia)	
Potential of adventurous, cycling and sport tourism of Batumi city Problems and outlooks	360
კრებულის ავტორები	
Authors of the Articles	362

ტომი VI
გამომც. „ჯეოპრინტი“,
თბილისი, 2015, 392 გვ.

სარჩევი – Contents

მთავარი რედაქტორისაგან From Editor-In-Chief	8
კონფერენციის პროგრამა და მოსაწვევე Conference Program and Invitation	10
ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია History, Archeology, Ethnology	
სულხან ალექსაია, გუგული კუკულაძე (ბათუმი, საქართველო) აშშ-ს პოლიტიკური ინტერესები ბათუმში 1919-1920 წლებში Sulkhan Aleqsaia, Guguli Kukuladze (Batumi, Georgia) Political Interests of the USA in Batumi in 1919-1920	22
ნარგიზ ახვლედიანი (ბათუმი, საქართველო) ზოგი გეოგრაფიული სახელის განმარტებისათვის მახინჯაურში Nargiz Akhvlediani (Batumi, Georgia) For Some Definition of Geographic Names in Makhinjauri	27
გია გელაშვილი (თბილისი, საქართველო) ჰერმან კოელერი ბათუმის ოლქის შესახებ (1842 წ.) Gia Gelashvili (Tbilisi, Georgia) Herman Koeler about Batumi District (1842)	29
სიმონ გოგიტიძე (ბათუმი, საქართველო) სახელწოდება ბათუმის წარმომავლობისათვის Simon Gogitidze (Batumi, Georgia) Concerning to the Origin of the Etymology of Batumi	33
ოთარ გოგოლიშვილი (ბათუმი, საქართველო) დავით კლდიაშვილი – ბათუმში ქართული ტრადიციების დანერგვისა და განმტკიცების საქმეში დაუღალავი მებრძოლი Otar Gogolishvili (Batumi, Georgia) Davit Kldiashvili – the Restless Fighter for Introduction and Strengthening of Georgian Traditions in Batumi	34
	42
	43
	52
	53
	58

ბიჭიკო დიასამიძე (ბათუმი, საქართველო) მუჰაჯირობა ბათუმ-ქობულეთის მხარეში სერგეი მესხისა და ალექსანდრე ფრენკელის მიხედვით	60
Bichiko Diasamidze (Batumi, Georgia) Forced Migration Processes in Batumi-Kobuleti according to Sergei Meskhi and Aleksandre Frenkeli	68
ირინე ვარშალომიძე (ბათუმი, საქართველო) ახალი ნუმიზმატიკური მასალა ბათუმის შემოგარენიდან	69
Irine Varshalomidze (Batumi, Georgia) New Numismatic Material from Batumi Suburbs	71
შორენა ვაშაძე (ბათუმი, საქართველო) 1924 წლის აგვისტოს აჯანყება და ბათუმი	72
Shorena Vashadze (Batumi, Georgia) 1924 Uprising and Batumi	75
გოდერძი ვაჭრიძე, სულხან კუპრაშვილი (ქუთაისი, საქართველო) ბათუმი ქუთაისის გუბერნატორების ანგარიშებში	78
Goderdzi Vatchridze, Sulkhan Kuprashvili (Kutaisi, Georgia) Kutaisi Governors' Reports about Batumi	84
შოთა ზოიძე (ბათუმი, საქართველო) აკაკი წერეთელი აჭარაში	86
Shota Zoidze (Batumi, Georgia) Akaki Tsereteli in Adjara	90
ოთარ თურმანიძე (ბათუმი, საქართველო) ბათუმის საყოფაცხოვრებო მანქანათსაშენი ქარხნის ისტორია	91
Otar Turmanidze (Batumi, Georgia) History of Batumi Household Machine Factory	111
კახა კვაშილავა (თბილისი, საქართველო) ოსმალთა ბატონობისაგან ბათუმის განთავისუფლების ერთი გეგმის შესახებ – სამურზაყანოელ შარვაშიძეთა იდეა	112
Kakha Kvashilava (Tbilisi, Georgia) About One Plan for Batumi Liberation from the Ottomans – An Idea of Sharvashidzes from Samurzakano	119

გუგული კუკულაძე (ბათუმი, საქართველო)	
ინგლისური კომპანია „სიბუნიონის“ ეკონომიკური პოლიტიკა ბათუმის ოლქში და მისი ასახვა საქართველოს დამფუძნებელი კრების მასალებში	121
Guguli Kukuladze (Batumi, Georgia)	
Economical Politics of the English Company „Sibunion“ in the District of Batumi and its Reflection in the Records of the Constituent Assembly of Georgia	125
ნაილე მიქელაძე (ბათუმი, საქართველო)	
რეპრესირებულ ოჯახთა ისტორიიდან	126
Naile Mikeladze (Batumi, Georgia)	
From the History of Repressed Families	131
უჩა ოკროპირიძე (ბათუმი, საქართველო)	
ქალაქ ბათუმის პორტო-ფრანკოს წესდების პროექტი	132
Ucha Okropiridze (Batumi, Georgia)	
The Project of Batumi Porto Franco Charter	139
კეთევან პავლიაშვილი (თბილისი, საქართველო)	
სულთან აბდულ-აზიზეს სახელობის ბათუმის მეჩეთის აგების ისტორიულ-პოლიტიკური საფუძველი (XIX ს-ის 60-70იანი წწ.)	140
Ketevan Pavliashvili (Tbilisi, Georgia)	
The Historical and Political Basis of Construction of the Mosque of Sultan Abdul Azizie in Batumi (60-70-s of XIX Century)	146
გელა საითიძე (თბილისი, საქართველო)	
რუსეთის სახელმწიფო სათათბიროს დეპუტატები ბათუმის ოლქიდან (1906-1917 წწ.)	147
Gela Saitidze (Tbilisi, Georgia)	
Russian State Council (the Duma) Deputies from Batumi District (1906-1917)	150
ლელა სარალიძე (თბილისი, საქართველო)	
ინგლისის ჯარის მიერ ბათუმის დატოვების ისტორიიდან (1920 წ.)	152
Lela Saralidze (Tbilisi, Georgia)	
From the History of Leaving Batumi by British Troops (1920)	162
ქრისტინე ფადავა-ბულეზი (პარიზი, საფრანგეთი)	
ბათუმის ისტორიის უცნობი ფურცლები (1920-1924 წლები)	163
Christine Pagava-Boulez (Paris, France)	
Unknown Pages from the History of Batumi (1920-1924)	167

ნანი ფუტკარაძე (ბათუმი, საქართველო)	
ქართველ მუჰაჯირთა სოფლები თურქეთის შავიზღვისპირეთში (გირესუნის პროვინცია)	168
Nani Phutkaradze (Batumi, Georgia)	
Georgian Muhajir Villages on Turkey's Black Sea Coast (Giresun Province)	172
Murat Kasap (Istanbul, Turkey)	
The Settlements of Muhajirs in the Second Half of XIX Century	173
მურად ქასაბი (სტამბოლი, თურქეთი)	
მუჰაჯირთა დასახლებანი XIX საუკუნის მეორე ნახევრის ბათუმში	174
ტარიელ ჭიღვარია, სულხან კუპრაშვილი (ქუთაისი, საქართველო)	
ორი უნივერსიტეტის ურთიერთობათა ისტორიიდან	180
Tariel Chighvaria, Sulkhan Kuprashvili (Kutaisi, Georgia)	
From the Relations of Two Universities	185
დოდო ჭუმბურიძე (თბილისი, საქართველო)	
აკაკი ჩხენკელი და აჭარის საკითხი	186
Dodo Chumburidze (Tbilisi, Georgia)	
Akaki Chkhenkeli and Adjara Issue	198
ნიკო ჯავახიშვილი (თბილისი, საქართველო)	
ბათუმში გამოშვებული ქაღალდის ფულადი ნიშნები (1918-1922 წლები)	199
Niko Javakhishvili (Tbilisi, Georgia)	
Paper Money Substitutes Issued in Batumi (1918-1922)	202
ოლეგ ჯიბაშვილი, ხათუნა დიასამიძე (ბათუმი, საქართველო)	
აკაკი წერეთლის საიუბილეო საღამო ბათუმში	204
Oleg Jibashvili, Khatuna Diasamidze (Batumi, Georgia)	
Anniversary Evening of Akaki Tsereteli in Batumi	213
განათლება, კულტურა	
Education, Culture	
რომან აბაშიძე (ბათუმი, საქართველო)	
ერთი ეპიზოდი ბათუმის პირველი ქართული სკოლის ისტორიიდან	214
Roman Abashidze (Batumi, Georgia)	
One Episode from the History of the First Georgian School in Batumi	218

თამარ გოგოლაძე (გორი, საქართველო)	
„თეთრი ქალაქის“ ხილვები შოთა ზოიძის პოეზიაში	219
Tamar Gogoladze (Gori, Georgia)	
The Shadows of “White City” in Shota Zoidze’s Poetry	222
სოფიო თავაძე (ბათუმი, საქართველო)	
ბათუმის კინემატოგრაფიული ცხოვრების ისტორიიდან – კინოთეატრების დაარსება და განვითარება	223
Sopio Tavadze (Batumi, Georgia)	
From the History of Batumi Cinematography – the Establishment of Cinemas and their Development	226
თეა თავბერიძე (ბათუმი, საქართველო)	
ბათუმის თოჯინების თეატრის ისტორიიდან (თენგიზ სარდანაშვილის გახსენება)	230
Tea Tavberidze (Batumi, Georgia)	
From the History of Batumi Puppet Theatre (Remembering Tengiz Sardanashvili)	232
მარიამ კობერიძე (გორი, საქართველო)	
იაკობ გოგებაშვილი ბათუმის სკოლის შესახებ	233
Mariam Koberidze (Gori, Georgia)	
Iakob Gogebashvili about Batumi School	238
ავთანდილ ნიკოლაიშვილი (ქუთაისი, საქართველო)	
1918 წელს ოსმალთა მიერ ბათუმის ოკუპაცია და ქართველი მწერლები	239
Avtandil Nikoleishvili (Kutaisi, Georgia)	
Ottoman Occupation of Batumi in 1918 and the Georgian Writers	249
რამაზ სურმანიძე (ბათუმი, საქართველო)	
ვასილ ველიჩკო, მისი წერილი გრიგოლ ვოლსკისადმი და ერთი ლექსის თარგმანი	251
Ramaz Surmanidze (Batumi, Georgia)	
Vasil Velichko’s Letter to Grigol Volski and the Translation of One Poem	263
დალი ფუტყარაძე (ბათუმი, საქართველო)	
შეზღუდული შესაძლებლობების მქონე ბავშვთა ინტეგრაცია და სოციალური ადაპტაცია ბათუმის საბავშვო ბაღებში	264
Dali Phutkaradze (Batumi, Georgia)	
Disabled Children's Integration and Adaptation in Batumi Kindergartens	268

შუშანა ფუტკარაძე, მერაბ ახვლედიანი (ბათუმი, საქართველო)	
ევგენი მარკოვის ბათუმური ნარკვევები	269
Shushana Putkaradze, Merab Akhvlediani (Batumi, Georgia)	
Evgena Markov's Essays of Batumi	274
შუშანა ფუტკარაძე, როინ მალაყმაძე,	
ნაილა ჩელებაძე, ელზა ფუტკარაძე,	
თამილა ლომთათიძე, შორენა ფუტკარაძე (ბათუმი, საქართველო)	
ბათუმის თვითმმართველობის კულტურულ-საგანმანათლებლო საქმიანობა 1897 წელს (სტამბოლის ქართველთა სავანეში დაცული მასალების მიხედვით)	275
Shushana Putkaradze, Roin Malakmadze,	
Naile Chelebadze, Elza Futkaradze,	
Tamila Lomtadze, Shorena Putkaradze (Batumi, Georgia)	
Cultural and Educational Activities of Batumi Municipality in 1897 (According to the Materials Kept in Istanbul Georgian Depositary)	280
შუშანა ფუტკარაძე, ციალა ნარაკიძე, ნარგიზ ახვლედიანი,	
შორენა ფუტკარაძე (ბათუმი, საქართველო)	
სტუმრად სტამბოლის ქართული კულტურის სავანეში	281
Shushana Phutkaradze, Tsiala Narakidze, Nargiz Akhvlediani,	
Shorena Phutkaradze (Batumi, Georgia)	
Visiting the Georgian Cultural Depositary in Istanbul	284
ეთერ ქავთარაძე (თბილისი, საქართველო)	
ბათუმის თეატრალური ცხოვრების ისტორიიდან	285
Eter Kavratadze (Tbilisi, Georgia)	
From the History of Batumi Theatrical Life	288
თინა შიოშვილი (ბათუმი, საქართველო)	
აჭარული ფირალის ეპოსის გმირები	289
Tina Shioshvili (Batumi, Georgia)	
Heroes from Ajarian Gangster Epic	298
ნატო ცქვიტინიძე (ბათუმი, საქართველო)	
დაბადების ადგილი – ბათუმი	299
Nato Tskvitinidze (Batumi, Georgia)	
Place of Birth – Batumi	306

მაია ჭიჭილეიშვილი (ბათუმი, საქართველო)	
ძველი ბათუმის ქუჩები (დავით კლდიაშვილის ქუჩის განაშენიანება)	307
Maia Chichileishvili (Batumi, Georgia)	
Old Batumi Streets (Davit Kldiashvili Street Development)	313

ეკოლოგია, ტურიზმი

Ecology, Tourism

მაია აზმაიფარაშვილი (გორი, საქართველო)	
მსოფლიო ტურიზმის განვითარების ტენდენციები და საქართველო	317
Maia Azmaiparashvili (Gori, Georgia)	
Georgia and the Tendencies of the World Tourism Development	324

გიული გიგუაშვილი (გორი, საქართველო)	
ტურიზმის განვითარების სახელმწიფო პოლიტიკის ფორმირების თავისებურებანი	325
Giuli Giguashvili (Gori, Georgia)	
Features of Formation of State Policy on Tourism Development	333

პაატა გიორგაძე, ზაურ ციხელაშვილი,	
გივი ჭიჭინაძე (თბილისი, საქართველო)	
ნოდარ ჩხეიძე (ბათუმი, საქართველო)	
საქართველოს მიწისქვეშა ზუნებრივი სასმელი წყლის მარაგების ეფექტური გამოყენების შესახებ – რეალობად ქცეული ქართული ეკონომიკური სასწაული	334
Paata Giorgadze, Zaur Tsikhelashvili,	
Givi Chichinadze (Tbilisi, Georgia)	
Nodar Chkeidze (Batumi, Georgia)	
About Effective Use of Natural Underground Water Supply of Georgia – Georgian Economic Miracle Turned into Reality	344

მერაბ მეგრელიშვილი (ბათუმი, საქართველო)	
ბათუმის კლიმატი და გარემოს დაცვის აქტუალური საკითხები	346
Merab Megrelishvili (Batumi, Georgia)	
Batumi Climate and Issues of Environmental Protection	349

ვახტანგ მიქაშავიძე, ჯანი მიქაშავიძე (ბათუმი, საქართველო)	
ბათუმის ტურისტული ინდუსტრიის მდგრადი განვითარებისა და ტურიზმის სახელმწიფო რეგულირების პრობლემები	350
Vakhtang Mikashavidze, Zhani Mikashavidze (Batumi, Georgia)	
Problems of State Regulation and Sustainable Development of Tourism Industry in Batumi	360

ნოდარ ჩხეიძე (ბათუმი, საქართველო)	
ზაურ ციხელაშვილი, პაატა გიორგაძე (თბილისი, საქართველო)	
ბათუმის ეკოლოგიური პრობლემები და მისი გადაჭრის გზების საკითხისათვის	362
Nodar Chkheidze (Batumi, Georgia)	
Zaur Tsikhelashvili, Paata Giorgadze (Tbilisi, Georgia)	
Batumi's Ecological Problems and the Ways to Resolve Them	371
ზაურ ციხელაშვილი, პაატა გიორგაძე (თბილისი, საქართველო)	
ნოდარ ჩხეიძე (ბათუმი, საქართველო)	
ბათუმის სანაპირო-რეკრეაციულ ზოლში ახალი ტიპის მცურავი	
შტორმშემარბილებელი ჰიდროტექნიკური ნაგებობების განთავსების	
საკითხისათვის	372
Zaur Tsikhelashvili, Paata Giorgadze (Tbilisi, Georgia)	
Nodar Chkheidze (Batumi, Georgia)	
For the Issue of Allocation of a New Type Storm Mitigation	
Waterworks in the Coastal Recreation Area of Batumi	379
კრებულის ავტორები	
Authors of the Articles	383

ტომი VII
გამომც. „ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი“,
ბათუმი, 2016, 461 გვ.

სარჩევი – Contents

მისალმებები
Welcome Speeches

როინ მეტრეველი (თბილისი, საქართველო)	
მისასალმებელი სიტყვა	8
Roin Metreveli (Tbilisi, Georgia)	
Welcome Speech	8

წყაროთმცოდნეობა, ისტორიოგრაფია
Source Studies, Historiography

გია გელაშვილი (თბილისი, საქართველო)	
კონსულ სტივენსის მოხსენება ბათუმის პორტის ტვირთბრუნვის შესახებ (1893 წ.)	11
Gia Gelashvili (Tbilisi, Georgia)	
Consul Stevens on the Shipping of the Port Batoum (1893)	20
ოთარ გოგოლიშვილი (ბათუმი, საქართველო)	
ავსტრიელთა სადაზვერვო საქმიანობიდან ბათუმის ოლქში (1913წ)	21
Otar Gogolishvili (Batumi, Georgia)	
The Activity of the Secrete Services of Austria in the District of Batumi (1913)	23
ნოდარ კახიძე (ბათუმი, საქართველო)	
ევგენი ვეიდენბაუმის ცნობები ბათუმის შესახებ (1878 წლის ჩანაწერების მიხედვით)	24
Nodar Kakhidze (Batumi, Georgia)	
Notes About Batumi by Evgeni Veidenbaum (According to 1878 Recordings)	30
ოთარ ნიკოლეიშვილი (ქუთაისი, საქართველო)	
ფრედერიკ გუარაჩინოს „მოგზაურობა ბათუმიდან ართვინამდე“ როგორც დოკუმენტური მასალა ბათუმის ისტორიის შესასწავლად	31
Otar Nikoleishvili (Kutaisi, Georgia)	
Frederick Guarracino's "Excursion From Batumi to Artvin" as an Important Historical Document	38

ნონა ნიკაბაძე (ბათუმი, საქართველო) მუსტაფა სარის მონოგრაფიის – „ბათუმი თურქეთ-კავკასიის ურთიერთობებში (1917–1921)“ – წარდგენა Nona Nikabadze (Batumi, Georgia) The Research of Turkish Historian Mustafa Sari – “Batumi in the Turk-Caucasus Relations (1917-1921)”	39 42
ზვიად ტყეშელაშვილი (თბილისი, საქართველო) ბათუმში ამერიკის კონსულის ჰეიზგარტნერის მოღვაწეობის შესახებ Zviad Tkeshelashvili (Tbilisi, Georgia) An Archival Document on an USA Consul in Batumi	44 48
რევაზ უზუნაძე (ბათუმი, საქართველო) ბათუმის (თამარის) ციხე (XVII-XVIII სს) Revaz Uzunadze (Batumi, Georgia) From the History of the Batumi (Tamari) Castle (XVII-XVIII cc)	49 56
შუშანა ფუტყარაძე, როინ მალაყმაძე, ნაილა ჩელებაძე, ელზა ფუტყარაძე, თამილა ლომთათიძე, შორენა ფუტყარაძე (ბათუმი, საქართველო) ბათუმისა და მისი შემოგარენისათვის ბრძოლა XX საუკუნის 10-იან წლებში (სტამბოლის ქართველთა საგანეში დაცული ავთანდილ ურუშაძის მემუარების მიხედვით) Shushana Putkaradze, Roin Malakmadze, Tamila Lomtadidze, Naila Chelebadze, Elza Putkaradze, Shorena Putkaradze (Batumi, Georgia) Fighting for Batumi and its Suburbs in the 10-s of the XX th Century (According to the Memoirs by Avtandil Urushadze Preserved Istanbul)	57 73

ისტორია History

Дурмишхан Афхазава (Казан, Россия) Принцип неприменения силы в международном праве: Батумский феномен Durmishkhan Afkhazava (Kazan, Russia) The Principle of Non –use of Force in International Law: Batumi Phenomenon	74 77
ირაკლი ბარამიძე (ბათუმი, საქართველო) ოსმალთა მიერ ბათუმის ოკუპაცია 1918 წელს	78

Irakli Baramidze (Batumi, Georgia) Ottoman Occupation of Batumi in 1918	84
ბიჭიკო დიასამიძე (ბათუმი, საქართველო) ქალაქ ბათუმის ხელახალი დაბადება	85
Bichiko Diasamidze (Batumi, Georgia) The Rebirth of Batumi City	92
შორენა ვაშაძე, მიხეილ ართმელაძე (ბათუმი, საქართველო) ბათუმი და ონკოლოგიური სამსახურის ისტორია	93
Shorena Vashadze, Mikheil Artmeladze (Batumi, Georgia) Batumi and Oncology Service History	96
გოდერძი ვაჭრიძე, სულხან კუპრაშვილი (ქუთაისი, საქართველო) რუსეთის იმპერიის კოლონიური პოლიტიკა აჭარაში	97
Goderdzi Vachridze, Sulkhan Kuprashvili (Kutaisi, Georgia) Russian Empire's Colonial Policy in Adjara	104
ნუგზარ ზოსიძე (ბათუმი, საქართველო) 1920 წლის 4-11 ივნისის მოვლენები ბათუმში	105
Nugzar Zosidze (Batumi, Georgia) 4-11 June, 1920 Year's Events in Batumi	115
ოთარ თურმანიძე (ბათუმი, საქართველო) ბათუმის სოფლის მეურნეობის საზოგადოების ისტორია	116
Otar Turmanidze (Batumi, Georgia) The History of "Agricultural Society of Batumi"	135
გურამ ლორთქიფანიძე (თბილისი, საქართველო), იაკობ ოფირი-ეფრემაშვილი (იერუსალიმი, ისრაელი) ბათუმის ებრაული თემი XIX საუკუნის მეორე ნახევარში	136
Guram Lortkipanidze (Tbilisi, Georgia), Iakob Ophir-Epremashvili (Jerusalem, Israel) Batumi Jewish Community in the Second Half of XIX Century	142
ნუგზარ მგელაძე, თემურ ტუნაძე (ბათუმი, საქართველო) პონტოელ ბერძენთა უკუმიგრაციის ისტორიისათვის (1920 –1921 წლები)	144
Nugzar Mgeladze, Temur Tunadze (Batumi, Georgia) Reverse Migration of Pontic Greeks from Batumi (1920 –1921)	154

მერაბ მეგრელიშვილი (ბათუმი, საქართველო)	
ბათუმი 1917-1921 წლებში	155
Merab Megrelishvili (Batumi, Georgia)	
Batumi Between 1917 and 1921	160
ლიანა ნაკაიძე (თბილისი, საქართველო)	
პირველი ქართველი მეცენატი მრეწველები – ზუბალაშვილები დიდი აზრეშუმის გზიდან კასპიის დიდ ნავთობამდე	161
Liana Nakaidze (Tbilisi, Georgia)	
The First Georgian Industrialists – Zubalashvili From The Great Silk Road to the Caspian oil	169
ნანული ნოღაიდელი, თეა თავბერიძე (ბათუმი, საქართველო)	
ღვინის მწარმოებელთა დინასტიის წარმომადგენელი პირველი დანელიები ბათუმში	170
Nanuli Noghaideli, Thea Tavberidze (Batumi, Georgia)	
A Representative of the Wine Producer Dynasty The First Danelias in Batumi	175
უჩა ოქროპირიძე (ბათუმი, საქართველო)	
კიდევ ერთხელ ბრესტის, მოსკოვისა და ყარსის ხელშეკრულებების შესახებ	176
Ucha Okropiridze (Batumi, Georgia)	
Once Again, the Brest Treaty, Moscow and Kars	195
ქეთევან პავლიაშვილი (თბილისი, საქართველო)	
თურქეთის რელიგიური პოლიტიკის ევოლუცია აჭარაში და საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის რეაქცია (XX –XXI საუკუნეების მიჯნა)	196
Ketevan Pavliashvili (Tbilisi, Georgia)	
Evolution of Turkey's Religious Policy in Adzharia and Reaction of Georgian Apostolic Church (At the turn of XX –XXI centuries)	203
ლელა სარალიძე (თბილისი, საქართველო)	
ბათუმის საკითხი ქართულ ემიგრაციულ პრესაში	204
Lela Saralidze (Tbilisi, Georgia)	
The Issue of Batumi in Georgian Emigration Press	213
რამაზ სურმანიძე (ბათუმი, საქართველო)	
გრაკხი-სციპიონების უკანასკნელი შთამომავალი ბათუმში	214
Ramaz Surmanidze (Batumi, Georgia)	
Grakkhi-Scipions' Last Descendant in Batumi	221

მაია ქარცივაძე (xarkovi, ukraine)	
ერთი ინფექციური დავადების გამომწვევი მიზეზი ძველ ბათუმში	222
Maya Kartsivadze (Kharkov, Ukraine)	
One of the Infectious Diseases in Batumi	228

ერდოღან შენოლი (ერეკლე დავითაძე) (saqaria, TurqeTi)	
რეალური ინფორმაციის ნაკლებობა სამშობლოს მოწყვეტილ თურქეთის ქართველთა შორის და თანამემამულთა შრომითი მიგრანტების როლი ბათუმსა და აჭარის სინამდვილეში	
Erdogan Shenol (Erekle Davitadze) (Sakaria, Turkey)	
Lact of Real Information Among Georgians Living in Turkey and Compatriot Worker Migrants Role in Reality of Adjara and Batumi	229

დოდო ჭუმბურიძე, ზვიად ტყეშელაშვილი (თბილისი, საქართველო)	
ბათუმში 1924 წლის აჯანყების ისტორიიდან	239
Dodo Chumburidze, Zviad Tkeshelashvili (Tbilisi, Georgia)	
Rebellion of 1924 in Batumi	250

ოლეგ ჯიბაშვილი, ხათუნა დიასამიძე (ბათუმი, საქართველო)	
1878 წლის აგვისტოს დღეები ბათუმში	251
Oleg Jibashvili, Khatuna Diasamidze (Batumi, Georgia)	
August Days of 1878 in Batumi	257

არქეოლოგია, ნუმიზმატიკა Archeology, Numismatics

ირინა ვარშალომიძე (ბათუმი, საქართველო)	
ბიზანტიური მონეტა ბათუმის შემოგარენიდან	258
Irine Varshalomidze (Batumi, Georgia)	
Byzantine Coin from Batumi Area	260

მირანდა თურმანიძე (ბათუმი, საქართველო)	
ქარვის მძივ-საკიდები სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ანტიკური ხანის სამარხებიდან	261
Miranda Turmanidze (Batumi, Georgia)	
Amber Beads of the Antique Period From the South-Western Sites of Georgia	270

სულხან მამულაძე, კახაბერ ქამადაძე (ბათუმი, საქართველო)	
რომაული სამყარო და აკულტურირების პროცესები სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავი ზღვისპირეთში გონიო-აფსაროსის მაგალითზე	272

Sulkhan Mamuladze, Kakhaber Kamadadze (Batumi, Georgia)	
Roman World and Acculturation Processes in South-East Black Sea in Gonio-Apsarus Example	278

გურამ ჩხატარაშვილი (ბათუმი, საქართველო)	
ქვის ხანის საბრძოლო და სამეურნეო დანიშნულების იარაღები სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოდან	279
Guram Chkhatarashvili (Batumi, Georgia)	
Stone Age Weapons and Agricultural Tools from South-Western Georgia	286

ეთნოლოგია, ფოლკლორისტიკა, ტოპონიმისტიკა Ethnology, Folkloristics, Toponymics

ნარგიზ ახვლედიანი (ბათუმი, საქართველო)	
ისევ ერთი ტოპონიმისათვის ბათუმის შემოგარენში	287
Nargiz Akhvlediani (Batumi, Georgia)	
Again on One Toponym in Batumi Vicinity	294

ნაილე მიქელაძე (ბათუმი, საქართველო)	
ფოლკლორული რეალიები ხალხის მეხსიერებაში	296
Naile Mikeladze (Batumi, Georgia)	
Folklore Actualities in People's Memory	301

მაია ჭიჭილეიშვილი (ბათუმი, საქართველო)	
ძველი ბათუმის ქუჩების განაშენიანება (მემედ აბაშიძის გამზირი)	302
Maia Chichileishvili (Batumi, Georgia)	
Arrangement of the Streets in Old Batumi (Memed Abashidze Avenue)	313

განათლება, კულტურა Education, Culture

რომან აბაშიძე (ბათუმი, საქართველო)	
სასკოლო განათლების სისტემის ფორმირების აქტუალური საკითხები აჭარაში 1878-1921 წწ.	318
Roman Abashidze (Batumi, Georgia)	
Current Issues of School Education System Formation in Ajara in 1878-1921	329

იზოლდა ბელთაძე (ბათუმი, საქართველო)	
ბათუმის თეატრის მემკვიდრე მერაბ (მურად) ხინიკაძე (ცხოვრებისეული ეპიზოდები)	330
Izolda Beltadze (Batumi, Georgia)	
Batumi Theater Chronicler Merab (Murad) Khinikadze	336

ციცინო გაბესკირია (თბილისი, საქართველო)	
ბათუმი და ზღვის თემატიკა ვიქტორ გაბესკირიას პოეზიაში	337
Tsitsino Gabeskiria (Tbilisi, Georgia)	
Batumi and Sea Motifs in Victor Gabeskiria's Poetry	344
თამარ გოგოლაძე (გორი, საქართველო)	
კ. თავართქილაძე და ქართული წიგნის ბეჭდვის ისტორიიდან ბათუმში	345
Tamar Gogoladze (Gori, Georgia)	
K. Thavartkiladze and From the History of Publishing Georgian Books in Batumi	350
ნანი გუგუნავა (ბათუმი, საქართველო)	
ეროვნული სკოლა აჭარაში და გლობალიზაცია	351
Nani Gugunava (Batumi, Georgia)	
National School in Ajara and Globalization	357
ინგა ზოიძე (ბათუმი, საქართველო)	
აჭარა ორი რაკურსით, მასმედიის ნარატივის მიხედვით	358
Inga Zoidze (Batumi, Georgia)	
Ajara with Two Angles, According to Mass Media Narrative	360
შოთა ზოიძე (ბათუმი, საქართველო)	
ბათუმი ქართულ პოეზიაში	361
Shota Zoidze (Batumi, Georgia)	
Batumi in Georgian Poetry	367
მარიამ კობერიძე (გორი, საქართველო)	
ბათუმის ქალთა სასწავლებლები (XIX საუკუნის მეორე ნახევარი - XX საუკუნის დასაწყისი)	368
Mariam Koberidze (Gori, Georgia)	
Batumi Women's Educational Institutions (Second Part of XIX Century – Beginning of XX century)	374
ავთანდილ ნიკოლეიშვილი (ქუთაისი, საქართველო)	
1921 წლის თებერვალ-მარტის ბათუმური მოვლენები ქართულ მწერლობაში	375
Avtandil Nikoleishvili (Kutaisi, Georgia)	
Batumi Events of February-March of 1921 in Georgian Literature	386
თინა შიოშვილი (ბათუმი, საქართველო)	
საქართველო და ბათუმი კლარჯულ ხალხურ პოეზიაში	387

Tina Shioshvili (Batumi, Georgia)	
Georgia and Batumi in the Folk of Klarjeti's Poetry	392

ეკონომიკა, ტურიზმი

Economics, Tourism

მაია აზმაიფარაშვილი (გორი, საქართველო)	
ტურიზმი და გარემოსდაცვითი პრობლემები აჭარაში	393
Maia Azmaiparashvili (Gori, Georgia)	
Tourism and Environmental Problems in the Adjara	400

გიული გიგუაშვილი (გორი, საქართველო)	
სოფლის მეურნეობის განვითარების ისტორიული და თანამედროვე ასპექტები აჭარაში	401
Giuli Giguashvili (Gori, Georgia)	
Historical and Modern Aspects of Agricultural Development in Ajara	411

პაატა გიორგაძე (თბილისი, საქართველო)	
საქართველოს სასმელი წყლის რესურსების კონკურენტუნარიანი ეკონომეტრია და მისი გამოყენება ქვეყნის სწრაფი განვითარებისათვის	412
Paata Giorgadze (Tbilisi, Georgia)	
Georgian Drinking Water Resources and the Use of the Country's Rapid Development of Competitive Econometrics	418

თემურ ზოიძე (ბათუმი, საქართველო)	
ბათუმის ისტორიულ-დოკუმენტური, ლიტერატურული რესურსები და ტურისტული მარშრუტები	419
Temur Zoidze (Batumi, Georgia)	
Batumi Historical Documentary, Literary Resources and Tourist Routes	424

ნოდარ ჩხეიძე (ბათუმი, საქართველო)	
გიორგი ბერძენაშვილი, ზაურ ციხელაშვილი (თბილისი, საქართველო)	
ბათუმის ზღვის სანაპირო ზოლის ნაპირდამცავი მცურავი მოწყობილობის გამოყენების თეორიული საფუძვლები და პრაქტიკული რეალიზაციის გზები	425
Nodar Chkeidze (Batumi, Georgia)	
Giorgi Berdzenashvili, Zaur Tsikhelashvili (Tbilisi, Georgia)	
Using of Batumi Coast Defenses Floating Device, its Theoretical Fundamentals and Practical Implement Ways	478

კრებულის ავტორები	
Authors of the Articles	449

ტომი VIII
გამომც. „ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი“,
ბათუმი, 2017, 429 გვ.

სარჩევი – Contents

კრებულის ავტორები Authors of the Articles	9
მაია აზმაიფარაშვილი (გორი, საქართველო) ტურიზმის განვითარების სტრატეგიული მიმართულებები აჭარაში Maia Azmaiparashvili (Gori, Georgia) Strategic Directions of Tourism Development in Adjara	18 26
ირინა არაბიძე (თბილისი, საქართველო) ბათუმის ქართული ეროვნული საბჭოს საეკლესიო კომისიის მოღვაწეობის საკითხისათვის (1918 წელი) Irina Arabidze (Tbilisi, Georgia) For the issue of activities of the Church Commission of the Batumi Georgian National Council (1918)	27 35
მერაბ ახვლედიანი, შუშანა ფუტყარაძე (ბათუმი, საქართველო) ნიკოლოზ ალექსანდრეს-ძე ვასილევსკის დღიურები – „ახალციხიდან გოდერძის უღელტეხილით ბათუმამდე“ (დაკავება ზემო და ქვემო აჭარისა 1878 წელს) Мераб Ахвледiani, Шушана Путкарадзе (Батуми, Грузия) Дневники Н.А.Василевского «От Ахалцыха через Годерский перевал до г. Батума»	36 52
ნარგიზ ახვლედიანი (ბათუმი, საქართველო) კვლავ ერთი ტოპონიმის ექსტრალინგვისტური კვლევისათვის Nargiz Akhvlediani (Batumi, Georgia) Again on the Extralinguistic Study of One Toponym	54 56
ირაკლი ბარამიძე, ხათუნა დიასამიძე (ბათუმი, საქართველო) 1921 წლის მარტის მოვლენები ბათუმში Irakli Baramidze, Khatuna Diasamidze (Batumi, Georgia) 1921 March Events in Batumi	57 65

იზოლდა ბელთაძე-ხინიკაძე (ბათუმი, საქართველო)	
მერაბ ხინიკაძის მოგონებები ბათუმსა და ბათუმელებზე	66
Izolda Beltadze-khinikadze (Batumi, Georgia)	
Memories of Merab Khinikadze about Batumi and the Batumians	72
ჯემალ ბერიძე (ბათუმი, საქართველო)	
საქართველოს ტერიტორიების საკითხი ტრაპიზონისა და ბათუმის კონფერენციებზე	73
Jemal Beridze (Batumi, Georgia)	
The Territorial Issue of Georgia In Trabzon's and Batumi's Conferences	83
გია გელაშვილი (თბილისი, საქართველო)	
ერთი ინგლისური დოკუმენტი ბათუმის შესახებ (1886)	85
Gia Gelashvili (Tbilisi, Georgia)	
One English Document about Batumi (1886)	93
დოდო გელაშვილი-ბერიძე (ახალციხე, საქართველო)	
ბათუმის საკითხი საქართველოს ეროვნულ საბჭოში	94
Dodo Gelashvili-Beridze (Akhaltsikhe, Georgia)	
Batumi Issue in the National Council of Georgia	102
გიული გიგუაშვილი (გორი, საქართველო)	
სოფლის მეურნეობისა და სოფლის განვითარების ევროპის სამეზობლო პროგრამის (ENPARD) ძირითადი მიმართულებები აჭარაში	103
Giuli Giguashvili (Gori, Georgia)	
The Main Directions of the European Neighbourhood Program for Agriculture and Rural Development (ENPARD) in Adjara	110
მადონა გოგიტიძე (ბათუმი, საქართველო)	
ბათუმის უნივერსიტეტში აღმოსავლეთმცოდნეობის განვითარების ისტორიიდან	111
Madona Gogitidze (Batumi, Georgia)	
From the History of Oriental Studies in Batumi State University	116
ოთარ გოგოლიშვილი (ბათუმი, საქართველო)	
საკრედიტო დაწესებულებები ბათუმში XIX-XX სს. მიჯნაზე	117
Otar Gogolishvili (Batumi, Georgia)	
Credit Institutions in Batumi at the Turn of the XIX- XX Centuries	123

ნანი გუგუნავა (ბათუმი, საქართველო)	
გვარი – ღირსების ფენომენი (ბათუმელ გუგუნავათა შესახებ)	124
Nani Gugunava (Batumi, Georgia)	
Surname - the Phenomenon of Honor (Gugunavas in Batumi)	133
გოდერძი ვაჭრიძე, სულხან კუპრაშვილი (ქუთაისი, საქართველო)	
რუსეთის იმპერიის სამეურნეო-აგარარული პოლიტიკა დასავლეთ და სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში	135
Goderdzi vachridze, Sulkhan kuprashvili (Kutaisi, Georgia)	
Agricultural Policy of the Russian Empire in Western and Southwestern Georgia	141
თემურ ზოიძე (თბილისი, საქართველო)	
საქალაქო ტურიზმის უსაფრთხოება და გეოინფორმაციული (GIS) სისტემები	142
Temur Zoidze (Tbilisi, Georgia)	
City Tourism Safety and Geoinformation (GIS) Systems	151
ოთარ თურმანიძე (ბათუმი, საქართველო)	
ბათუმის ბოტანიკური ბაღის ისტორიიდან (1912-1940)	152
Otar Turmanidze (Batumi, Georgia)	
From the History of Batumi Botanical Garden (1912-1940)	170
ნოდარ კახიძე (ბათუმი, საქართველო)	
ქალაქ ბათუმის შემოგარენი (კახაბერი)	171
Nodar Kakhidze (Batumi, Georgia)	
Surroundings of Batumi (Kakhaberi)	179
მარიამ კობერიძე (გორი, საქართველო)	
ბათუმის საქველმოქმედო საზოგადოებები (XIX ს. მეორე ნახევარი – XX ს. დასაწყისი)	180
Mariam Koberidze (Gori, Georgia)	
Batumi Charity Societies (II Part of the XIX Century – Beginning of the XX Century)	187
გურამ ლორთქიფანიძე, ინგა ზაბახიძე (თბილისი, საქართველო)	
ებრაელობა ბათუმის საქალაქო თვითმმართველობაში (1888-1917)	188
Guram Lortkipanidze, Inga Zabakhidze (Tbilisi, Georgia)	
The Jews in the Batumi City Council (1888-1917)	195
სულხან მამულაძე (ბათუმი, საქართველო)	
წყალმომარაგების სისტემები გონიო-აფსაროსიდან	197

Sulkhan Mamuladze (Batumi, Georgia) Water Supply Systems of Gonio-Apsarus Ancient Site	208
შორენა მახაჩაძე (ბათუმი, საქართველო) ბათუმი ბათუმელი მწერლების თვალით	211
Shorena Makhachadze (Batumi, Georgia) Batumi from the View of Georgian Writer's	217
მერაბ მეგრელიშვილი, ნიკოლოზ მეგრელიშვილი (ბათუმი, საქართველო) გერმანელები ბათუმში (სოციალურ-ეკონომიკური, პოლიტიკური და სამართლებრივი მდგომარეობა)	218
Merab Megrelishvili, Nikoloz Megrelishvili (Batumi, Georgia) Germans in Batumi (Social-Economic, Political and Legal Condition)	226
ნაილე მიქელაძე (ბათუმი, საქართველო) მუჰაჯირობასთან დაკავშირებული პრობლემები XIX საუკუნის პრესაში	230
Naile Mikeladze (Batumi, Georgia) Problems Connected With Resettling in the 19 th Century Press	244
ავთანდილ ნიკოლეიშვილი (ქუთაისი, საქართველო) გიორგი ერისთავი XIX საუკუნის 60-იანი წლების ბათუმის შესახებ	245
Avtandil Nikoleishvili (Kutaisi, Georgia) Giorgi Eristavi about Batumi in the 60s of XIX Century	255
ოთარ ნიკოლეიშვილი (ქუთაისი, საქართველო) რამდენიმე ამერიკული დოკუმენტი ბათუმის ისტორიის შესახებ	256
Otar Nikoleishvili (Kutaisi, Georgia) Some American Documents about the History of Batumi	262
უჩა ოქროპირიძე (ბათუმი, საქართველო) ბათუმისათვის ბრძოლა და მისი ასახვა ქობულეთურ თქმულება-გადმოცემებში	263
Ucha Okropiridze (Batumi, Georgia) Fight for Batumi and its Reflection in Kobuleti Sayings	269
ქეთევან პავლიაშვილი (თბილისი, საქართველო) ბათუმის ოლქი საქართველოს საეგზარქოსოს მისიონერულ პოლიტიკაში (XIX-XX ს-ის დასაწყისი)	270
Ketevan Pavliashvili (Tbilisi, Georgia) Batumi Region in the Missionary Politic of Georgian Ekzarkhat (XIX-XX-th Cencury of I Part)	276

გელა საითიძე (თბილისი, საქართველო)	
ივანე გომართელი და აჭარის საკითხი	277
Gela Saitidze (Tbilisi, Georgia)	
Ivane Gomarteli and Issue of Adjara	289
ლელა სარალიძე (თბილისი, საქართველო)	
საფრანგეთის პრესა ბათუმის საკითხის შესახებ (1919-1920 წ.წ.)	291
Lela Saralidze (Tbili, Georgia)	
French Press about Batumi Issue (1919-1920)	297
კახაბერ სურგულაძე (ბათუმი, საქართველო)	
რეზონანსული მკვლელობა ბათუმში	299
Kakhaber Surguladze (Batumi, Georgia)	
Resonant Murder in Batumi	304
რამაზ სურმანიძე (ბათუმი, საქართველო)	
ზნეობრივი ომი ხიმშიაშვილთა ოჯახის წინააღმდეგ	305
Ramaz Surmanidze (Batumi, Georgia)	
The Moral War Against Khimshiashvili's Family	314
თემურ ტუნაძე, ნუგზარ მგელაძე (ბათუმი, საქართველო)	
წყლის მრიცხველების საკითხი ქალაქ ბათუმის წყალმომარაგებაში (XX საუკუნის დასაწყისი)	315
Temur Tunadze, Nugzar Mgeladze (Batumi, Georgia)	
The Problem of Water Meters in Batumi Water Supply (The Early of the 20th Century)	325
Andrzej Furier (Szczecin, Polska)	
Polacy W Najnowszej Historii Batumi	326
ანჯეი ფურიერი (შჩეცინი, პოლონეთი)	
პოლონელები ბათუმის უახლეს ისტორიაში	340
Andrzej Furier (Szczecin, Poland)	
Poles in the Recent History of Batumi	341
მერაბ ფუტყარაძე (ბათუმი, საქართველო)	
ბათუმის გეოგრაფიული მდებარეობის სამეურნეო შეფასება	343
Merab Putkaradze (Batumi, Georgia)	
Economical Appraisal of Batumi's Geographical Location	349
ტარიელ ფუტყარაძე (თბილისი, საქართველო)	
თანამედროვე ბათუმი: ინტერესთა კონფლიქტი და პერსპექტივა	350

Tariel Putkaradze (Tbilisi, Georgia) Present-day Batumi: Conflicts of Interests and Perspectives	364
ფრიდონ ქარდავა (ბათუმი, საქართველო) პირველი ველოტრეკი XIX საუკუნის 90-იანი წლების ბათუმში (საარქივო სამმართველოს მასალების მიხედვით)	367
Phridon Kardava (Batumi, Georgia) “First Velodrome in Batumi in the 90 s of XIX Century” (according to the archival materials)	376
ნანა ქაჯაია (ბათუმი, საქართველო) ბათუმის თემა რუს ლიტერატორთა შემოქმედებაში	377
Nana Kajaia (Batumi, Georgia) Batumi Topic in Creative Works of Russian Writers	382
ხათუნა ქოქრაშვილი (თბილისი, საქართველო) გაზეთი „კავკაზი“ ბათუმის პოლიტიკური და ეკონომიკური მნიშვნელობის შესახებ (XIX საუკუნის 80-იანი წლები)	383
Khatuna Kokrashvili (Tbilisi, Georgia) Newspaper "Kavkaz" about the Political and Economic Significance of Batumi (80s of the 19th century)	390
ზაურ ციხელაშვილი (თბილისი, საქართველო), ნოდარ ჩხეიძე (ბათუმი, საქართველო), პაატა გიორგაძე (თბილისი, საქართველო) შავი ზღვის აუზის მდინარეების წყლის დაბინძურების ხარისხობრივ-კრიტერიული შეფასება-პროგნოზირების მეთოდოლოგია	392
Zaur Tsikhelashvili (Tbilisi, Georgia), Nodar Chkheidze (Batumi, Georgia), Paata Giorgaze (Tbilisi, Georgia) Qualitative Criterion Assessment of Black Sea Basin Routes Forecasting Methodology	401
მაია ჭიჭილაშვილი (ბათუმი, საქართველო) ბათუმის ბულვარი-ტრადიცია და თანამედროვეობა	402
Maia Chichileishvili (Batumi, Georgia) Batumi Boulevard – Tradition and Modernity	410
თინათინ ჯაბადარი (თბილისი, საქართველო) XX საუკუნის 20-იანი წლების ბათუმი და ბათუმის მოსახლეობა მოქალაქეთა მდგომარეობის აქტების ჩანაწერების მიხედვით	412

Tinatin Jabadari (Tbilisi, Georgia)

Batumi in the Twenties of the XX Century and the Population of Batumi
in Accordance With Records of Acts of the Civil Status

420

ოლეგ ჯიბაშვილი (ბათუმი, საქართველო)

ბათუმელი „კათოლიკე სომხების“ ეროვნული წარმომავლობის საკითხისათვის

421

Oleg Jibashvili (Batumi, Georgia)

For the Issue of National Origin of the "Catholic Armenians" in Batumi

428

ტომი IX
გამომც. „ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი“,
ბათუმი, 2018, 319 გვ.

სარჩევი – Contents

რედაქტორისაგან From the Editor	3
კრებულის ავტორები Authors of the Articles	9
Tamar Aburjania, Yuri Simonov (Moscow, Russia) The Social Features of the Education in the Batumi Tourism Industry	17
თამარ აბურჯანია, იური სიმონოვი (მოსკოვი, რუსეთი) განათლების სოციალური მახასიათებლები ბათუმის ტურისტულ ინდუსტრიაში	26
მაია აზმაიფარაშვილი (გორი, საქართველო) ბათუმი, საქართველოს რივიერა და ზღვისპირა საკურორტო ზონის თანამედროვე გამოწვევები	30
Maia Azmaiparashvili (Gori, Georgia) Batumi, Georgia Riviera and Contemporary Challenges for the Seaside resort zone	38
Mariam Antadze, Van Liang Kong (Siping, China) For the Issue of the Culturological Aspects of Greek Education from the History of Batumi	39
მარიამ ანთაძე, ვან ლიან კონგი (სიპინგი, ჩინეთი) ბერძნული განათლების კულტუროლოგიური ასპექტები ბათუმის ისტორიიდან	43
აბესალომ ასლანიძე (ბათუმი, საქართველო) მუსლიმური სასწავლო-საგანმანათლებლო დაწესებულებები ქალაქ ბათუმში და მთლიანად აჭარაში	46
Abesalom Aslanidze (Batumi, Georgia) Muslim Educational Institutions in Batumi and Entire Ajara	53
Даниел Афхазава (Казань, Россия) Некоторые критерии уголовного права	54
დანიელ აფხაზავა (ყაზანი, რუსეთი) სისხლის სამართლის ზოგიერთი კრიტერიუმი	56

დურმიშხან აფხაზავა (ყაზანი, რუსეთი)	
სოფიო ქარცივაძე (ბათუმი, საქართველო)	
შეგებულების უფლება ქართულ კანონმდებლობაში	58
Durmishkhan Apkhazava (Kazan, Russia)	
Sophio Kartsivadze (Batumi, Georgia)	
The Right to Vacation in Georgian Legislation	63
ნარგიზ ახვლედიანი (ბათუმი, საქართველო)	
კვლავ ერთი ტოპონიმის ექსტრალინგვისტური კვლევისათვის	
ბათუმის შემოგარენში	64
Nargiz Akhvlediani (Batumi, Georgia)	
Once Again on Extralinguistic Study of One Toponym in Batumi Vicinities	70
ირაკლი ბარამიძე, ხათუნა დიასამიძე (ბათუმი, საქართველო)	
ბრიტანული საოკუპაციო ჯარის შემადგენლობა ბათუმში (1918-1920 წწ.)	71
Irakli Baramidze, Khatuna Diasamidze (Batumi, Georgia)	
The Ethnic Composition of British Occupation Forces in Batumi (1918-1920)	75
გია გელაშვილი (თბილისი, საქართველო)	
ორი ინგლისური დოკუმენტი ბათუმის შესახებ (1856, 1857)	76
Gia Gelashvili (Tbilisi, Georgia)	
Two English Documents about Batumi (1856, 1857)	79
გიული გიგუაშვილი (გორი, საქართველო)	
სოფლად ტურიზმის განვითარების სახელმწიფო პოლიტიკის	
ძირითადი მიმართულებები აჭარაში	80
Giuli Giguashvili (Gori, Georgia)	
The Main Directions of the State Policy of Rural Tourism Development in Ajara	89
თამარ გოგოლაძე (გორი, საქართველო)	
ალექსანდრე ყაზბეგი ბათუმში სხვადასხვა მოგონებისა და ნარკვევის მიხედვით	90
Tamar Gogoladze (Gori, Georgia)	
Alexander Kazbegi in Batumi in the Memories and Essays of Different People	95
ოთარ გოგოლიშვილი (ბათუმი, საქართველო)	
კულტურული ცხოვრება ბათუმში 1878 - 1901 წლებში	96
Otar Gogolishvili (Batumi, Georgia)	
Cultural Living in Batumi 1878-1901	105

Ozgun Gunaydin (Adapazari, Turkey)	
Irma Bagrationi (Batumi, Georgia)	
The Worldview Aspects of Some Foreign Essays on Social Issues of Batumi	106
ოზგუნ გუნაიძინი (ადაფაზარი, თურქეთი)	
ირმა ბაგრატიონი (ბათუმი, საქართველო)	
ბათუმის სოციალურ საკითხთა შესახებ ზოგიერთი უცხოური ესსეს მსოფლმხედველობრივი ასპექტები	112
ბიჭიკო დიასამიძე (ბათუმი, საქართველო)	
„ნავთის ქალაქი“ ბათუმში	119
Bichiko Diasamidze (Batumi, Georgia)	
„Kerasine City“ in Batumi	125
სერგო დუმბაძე (ბათუმი, საქართველო)	
ბათუმი მეორე მსოფლიო ომში (1939-1945 წწ)	126
Sergo Dumbadze (Batumi, Georgia)	
Batumi in the Second World War Period (1939-1945 years)	133
ირინე ვარშალომიძე, ნინო ძნელაძე (ბათუმი, საქართველო)	
ხარიტონ ახვლედიანის სახელობის აჭარის მუზეუმში დაცული რუსუდან დედოფლის მონეტები	134
Irine Varshalomidze, Nino Dzneldze (Batumi, Georgia)	
The Coins of Queen Rusudan Preserved in Khariton Akhvlediani Museum of Ajara	138
გოდერძი ვაჭრიძე, სულხან კუპრაშვილი (ქუთაისი, საქართველო)	
ბრიტანელი ქართველოლოგი უილიამ დეივიდ ალენი რუსეთ-ოსმალეთის 1877-1878 წლების ომის და ბათუმის შესახებ	141
Goderdzi vachridze, Sulkhan kuprashvili (Kutaisi, Georgia)	
British Kartvelologist William Edvard David Allen about Russian-Ottoman War of 1877-1878 and Batumi	147
შოთა ზოიძე (ბათუმი, საქართველო)	
რუსი მწერლები და მოღვაწეები ბათუმში	148
Шота Зоидзе (Батуми, Грузия)	
Русские писатели и общественные деятели в Батуми	156
ოთარ თურმანიძე (ბათუმი, საქართველო)	
ზეთისხილის მეურნეობა ბათუმის ოლქში და განვითარების პერსპექტივები აღმოსავლეთ საქართველოში	157

Otar Turmanidze (Batumi, Georgia)	
Olive Farm in Batumi District and Development Perspectives in Georgia	166
მარიამ კობერიძე (გორი, საქართველო)	
კარლ ჰაინრიჰ ემილ კოხის ცნობები ბათუმის შესახებ	167
Mariam Koberidze (Gori, Georgia)	
Karl Heinrich Emil Koch's Notifications About Batumi	174
გურამ ლორთქიფანიძე (თბილისი, საქართველო)	
„დავითის ფარის“ (მაგენ დავიდი) გამოსახულება II-III სს. ებრაულ საკინძზე (გონიო-აფსაროსი)	175
Guram Lortkipanidze (Tbilisi, Georgia)	
Image of David's Shield (Magen David) on the II-III cc. Jewish Fastener (Gonio-Apsaros)	177
შორენა მახაჩაძე (ბათუმი, საქართველო)	
ძველი ბათუმი და ბათუმელები (ნუგზარ ჯაფარიძის მემუარების „მოგზაურობა ბათუმში“ მიხედვით)	180
Shorena Makhachadze (Batumi, Georgia)	
Old Batumi and Citizens of Batumi (According to Nugzar Japaridze/s Memoirs "Journey to Batumi")	188
მერაბ მეგრელიშვილი (ბათუმი, საქართველო)	
საარქივო დოკუმენტები აზიზიეს მეჩეთის შესახებ	189
Merab Megrelishvili (Batumi, Georgia)	
Archived Documents about Aziziye Mosque	194
ნაილე მიქელაძე (ბათუმი, საქართველო)	
ბათუმის ზოგიერთი გეოგრაფიული სახელის ეტიმოლოგიისათვის	195
Naile Mikeladze (Batumi, Georgia)	
For Etymology of Some Geographical Names of Batumi	201
ავთანდილ ნიკოლეიშვილი (ქუთაისი, საქართველო)	
ბათუმი და ბათუმთან დაკავშირებული რეალიები ოთარ ჭილაძის რომანში „რკინის თეატრი“	202
Avtandil Nikoleishvili (Kutaisi, Georgia)	
Batumi and Realities Related to Batumi in Otar Chiladze's Novel "Iron Theatre"	211
ოთარ ნიკოლეიშვილი (ქუთაისი, საქართველო)	
ამერიკის შეერთებული შტატების საკონსულოს ისტორიიდან ბათუმში	212

Otar Nikoleishvili (Kutaisi, Georgia)	
From the History of American Consulate in Batumi	219
უჩა ოკროპირიძე (ბათუმი, საქართველო)	
ხასან თხილაიშვილი ქობულეთურ-ბათუმურ ხალხურ გადმოცემებსა და ლექსებში	220
Ucha Okropiridze (Batumi, Georgia)	
Khasan Tkhilaishvili in the Folklore and Poems in the Regions of Kobuleti and Batumi	226
ლელა სარალიძე (თბილისი, საქართველო)	
ინგლისის ხელისუფლების პოლიტიკა ბათუმში 1919-1920 წლებში (ახალი საარქივო დოკუმენტების მიხედვით)	227
Lela Saralidze (Tbili, Georgia)	
The Policy of the English Government in Batumi in 1919-1920 (According to New Archive Documents)	235
რამაზ სურმანიძე (ბათუმი, საქართველო)	
ერთი ბათუმური გვარის ეტიმოლოგია (ვარშანიძე)	237
Ramaz Surmanidze (Batumi, Georgia)	
Etymology of One Surname from Batumi (Varshanidze)	241
ტარიელ ფუტყარაძე (თბილისი, საქართველო)	
ქორონიმები: „ბათუმის ოლქი“ და „ბათუმის მხარე“ ისტორიოგრაფიულ ლიტერატურაში	243
Tariel Putkaradze (Tbilisi, Georgia)	
Choronyms: "Batumi District" and "Batumi Area" in Historical Literature	249
შუშანა ფუტყარაძე, როინ მალაყმაძე (ბათუმი, საქართველო)	
ბათუმის სახე ნური ეფენდი-თავდგირიძის პოეზიაში	250
Shushana Phutkaradze, Roin Malakmadze (Batumi, Georgia)	
Reature of Batumi in the Poetry of Nuri Efendi Tavdgiridze	257
ეთერ ქავთარაძე (თბილისი, საქართველო)	
აჭარის პრობლემები და ქართველი საზოგადო მოღვაწეები	258
Eter Kavtaradze (Tbilisi, Georgia)	
Problems of Adjara and Georgian Public Figures	261
ნაილა ჩელეზაძე (ბათუმი, საქართველო)	
ივანე მესხი ბათუმში სახალხო განათლების მდგომარეობის შესახებ	262

Naila Chelebadze (Batumi, Georgia)	
Ivane Meskhi about the State Education in Batumi	272
ნოდარ ჩხეიძე (ბათუმი, საქართველო)	
ზაურ ციხელაშვილი, პაატა გიორგაძე (თბილისი, საქართველო)	
ბმული მოდელების ექსპერიმენტული გამოცდის პროცესის დაგეგმვის მათემატიკურ-დესკრიფციული აღწერის საკითხისათვის	273
Nodar Chkheidze (Batumi, Georgia)	
Zaur Tsikhelashvili, Paata Giorgadze (Tbilisi, Georgia)	
For the Mathematical Description of the Experimental Exam Process of Link Models	277
მაია ჭიჭილეიშვილი (ბათუმი, საქართველო)	
საბჭოთა პერიოდის ერთი ელიტარული სახლის შესახებ ბათუმში	278
Maia Tchitchileishvili (Batumi, Georgia)	
On an Elite House of Soviet Period in Batumi	286
თინათინ ჯაბადარი (თბილისი, საქართველო)	
ბათუმის ოლქის მილიციის ისტორიისთვის 1922-1925 წლებში (ეროვნული არქიში დაცული დოკუმენტების მიხედვით)	289
Tinatin Jabadari (Tbilisi, Georgia)	
The District of Batumi District in 1922-1925 (According to Documents Protected in the National Archives)	299
ოლეგ ჯიბაშვილი (ბათუმი, საქართველო)	
საბრძოლო მოქმედებები ქობულეთ-ბათუმის მიმართულებით რუსეთ-ოსმალეთის 1877-1878 წლების ომში	300
Oleg Jibashvili (Batumi, Georgia)	
The Battle-Operations Towards Kobuleti and Batumi in Russo-Turkish War of 1877-1878	310

კონფერენციათა ფოტოქრონიკა

Photo archive of conferences

გამომცემლობის დირექტორი – ნანა ხახუტაიშვილი
გამომცემლობის რედაქტორი – ლალი კონცელიძე
ტექნიკური რედაქტორი – ედუარდ ანანიძე

ხელმოწერილია დასაბეჭდად 11.12.2019
ფიზიკური თაბახი 31.5
ტირაჟი 60

დაიბეჭდა უნივერსიტეტის სტამბაში

ქ. ბათუმი, ნინოშვილის 35